

ANUL IX

1

1986

REVISTA ARHIVELOR

ORGAN AL DIRECȚIEI GENERALE A ARHIVELOR STATULUI DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

ANNONCE

Vous pouvez renouveler votre abonnement pour l'année 1967 à cette revue eu vous adressant soit directement à **CARTIMEX - P.O.B. 134-135, Buchares!/Romania**, soit aux firmes suivant dessous, qui vaus assureront une prompte livraison :

ALBANIA — Ndermarja Sbtetnore e Botimeve Tirana

R. P. BULGARIA — Raznoiznos 1, rue Tzar Assen — Sofia

R.S.C. — Artia Ve Smexkach 30 — Praha I

R. P. D. COREEA — Chulphanmul Phenian

R. P. CHINA — Waiwen Shudian POB 88 — Peking

R. D. GERMANA — Deutscher Buch Exp. u. Import Leninstrasse 16, Leipzig 701

R. S. F. JUGOSLAVIA — Jugoslovenska Knjiga Terazije 27 — Belgrad — Forum 1 Vojvode Misica — Novisad — Prosveta Terazije 16/1 — Belgrad

R. P. POLONA — Ruch ul. Wilcza 46 — Varşovia

R.P.U. — Kultura P.O.B. 149 — Budapesta 62

U R.S.S. — Mejdunarodnaia Kniga Moscova — G. — 200

R. D. VIETNAM — So Xunt Nhap Khap Sach Bae Hai Ba Trung 32 — Hanoi

ANGLIA — Collet's Holdings Ltd. Dennington Industrial Estate Wel-lingborough, Northants

AUSTRIA — Globus Buchvertrieb Salzgaries 16 — Viena XX

BELGIA — Du Monde Entier 5, Place St. Jean — Bruxelles

FRANTA — Messageries de la Presse Parisienne 111, Rue Réamur — Paris 2

ELVETIA — Pinkus & Cie. Froschau-gasse 7 — Zürich

FINLANDA — Akateminen Kirjakau-ppa POB 128 — Helsinki

ISRAEL — Haiflepac Ltd. 11 Arlosoroff Street — Haifa — Lepac 15 Rambam Street Tel Aviv

ITALIA — So. Co. Lib. Ri Export-Im-port Piazza Margana 33 — Roma

JAPONIA — Nauka Ltd. 2 Kanda Zimbooho 2 Chome Kiyoda-ku — Tokyo

OLANDA — Meulenhoff Beulingstraat 2 — Amsterdam

R. F. GERMANA — Kubon & Sagner P.O.B 68 — München 34 — W. E. Saarbach P.O.B. 1510 — 6, Köln

NORVEGIA — Norsk Bogimport P.O.B. 3267 — Oslo

PORTUGALIA — Libreria Buchholz Lisabona — Avda. Liberdade

SPANIA — Libreria Herder Calle de Balmos 26 — Barcelona

SUEDIA — D. C. Fritze — Fredgatan 2 — Stockholm 16

U.S.A. — Fam Book Service 69 Fifth Avenue Suite 8 F New York 10003 N. Y. — Continental Publications 111, South Mernanee Ave. St. Luis Missouri 63105

DIRECȚIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI
DIN
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

REVISTA ARHIVELOR

1

ANUL IX

BUCUREȘTI
1966

COMITETUL DE REDACȚIE :

**V. ARIMIA, FL. BOERAȘ, ȘT. HURMUZACHE, IL. LEONTE, I. MĂRCUȘ,
M. REGLEANU, M. SOVEJA, GH. UNGUREANU**

REVISTA ARHIVELOR

apare de două ori pe an

Redacția: București, str. Arhivelor nr. 2, raionul V. I. Lenin — Telefon 13.37.77.

Abonamentele se fac prin oficiile poștale de la orașe și sate

CREAREA PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN — EVENIMENT DE IMPORTANȚĂ ISTORICĂ ÎN MIȘCAREA REVOLUȚIONARĂ DIN ȚARA NOASTRĂ

A. PETRIC, GH. TUȚUI

Rezultat al evoluției istorice a clasei muncitoare și a întregului nostru popor, făurirea Partidului Comunist Român a marcat un moment de cea mai mare importanță în viața proletariatului din România, a cărei activitate revoluționară a fost ridicată pe o treaptă superioară.

Preluind și continuând lupta de veacuri a poporului nostru pentru eliberare socială și națională, cele mai valoroase tradiții ale mișcării muncitorești și socialiste din România, Partidul Comunist a fost rodul unui îndelungat proces de dezvoltare și clarificare ideologică și politică petrecut în mișcarea noastră muncitorească, proces accelerat și maturizat în focul marilor bătălii de clasă din timpul și de la sfârșitul primului război mondial.

Condițiile grele de muncă și viață ale muncitorilor și țăranilor, crâncen exploatați de capitaliști și moșieri, lipsiți de cele mai importante drepturi politice, apăsați de foamete și amenințați de flagelul a numeroase boli, au agravat vechile contradicții sociale ale regimului burghezo-moșieresc.

În acele împrejurări, radicalizarea maselor s-a accentuat, au crescut ca număr și intensitate luptele revendicative, care luau proporții de masă.

În teritoriul aflat sub ocupația inamică, principalul obiectiv al luptei maselor era izgonirea ocupanților germani care jefuiau bogățiile țării, lăsând populația pradă foametei; puternice mișcări de protest și acțiuni greviste au avut loc la 1 mai 1918, în deosebi în București. De asemenea, în Moldova s-au desfășurat în primăvara și vara anului 1918, acțiuni revendicative de amploare la care au luat parte muncitori cerșetari, lucrătorii de la Regie, metalurgiștii de la Arsenalul armatei etc. La Iași, unde se refugiase regele, guvernul și numeroase instituții centrale și întreprinderi, s-au desfășurat numeroase greve și demonstrații, avînd un caracter nu numai economic, ci și politic.

În acele condiții de efervescență socială, vestea izbucnirii și desfășurării victorioase a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie a găsit un teren fertil și a avut un ecou deosebit de puternic în întreaga țară. Clasa muncitoare, în frunte cu militanții mișcării socialiste, și-a ex-

primat solidaritatea cu proletariatul rus și nădejdea în înfăptuirea aspirațiilor sale de libertate și progres.

Într-un manifest răspândit în acel timp de către militanții socialiști de stînga se spunea :

„Strigați și cîntați de bucurie !...

Revoluția rusă a făcut primul pas, nimicind cu avînt titanic tot ce i-a stat în cale. De acum, soarta lumii e legată de victoria proletariatului ! Socialismul stăpînește astăzi țara cea mai întinsă din Europa : socialismul nu mai poate fi un vis frumos ; dinsul e triumfător, de dinsul tremură reacțiunea de pretutindeni. Milioane de proletari, de dezmoșteniți, de soldați se bucură azi de triumful socialismului...

Ceea ce noi cerem, în Rusia s-a și înfăptuit...

Sus inimile !¹.

Totodată socialiștii români arătau că „eliberarea noastră poate și trebuie să fie numai opera noastră proprie“².

Expresie a spiritului internaționalist care a animat în permanență clasa noastră muncitoare, solidaritatea proletariatului român cu Revoluția din Octombrie a depășit cadrul unor manifestări de salut și simpatie. Ea s-a concretizat în participarea directă, cu arma în mînă a unui număr mare de români — muncitori evacuați cu întreprinderile pe teritoriul Rusiei și prizonieri români proveniți din armata austro-ungară — ca voluntari în batalioanele revoluționare, împotriva forțelor retrograde ale vechiului regim și a sprijinitorilor acestora din afară. trupele intervenționiste.

În conducerea acestor unități au activat o serie de militanți socialiști ca Mihai Gheorghe Bujor, Gheorghe Stroici, Alexandru Nicolau și alții. De asemenea, marinarii de pe vasele flotei românești, care s-au răscolat sub conducerea comitetelor revoluționare, au sprijinit operațiile militare ale revoluției ruse. În același sens au acționat și socialiștii aflați în țară, care au desfășurat o largă acțiune de lămurire a maselor asupra caracterului reacionar, contrarevoluionar, al intervenției imperialiste împotriva puterii sovietice.

Aceste acțiuni, care se situează pe linia tradițiilor internaționaliste ale mișcării noastre muncitorești, au contribuit la eșuarea planurilor Antantei de atragere și a României în intervenția imperialistă. La o astfel de situație se referea Lenin mai tîrziu, afirmînd — la 6 februarie 1921 — că România era un stat „care n-a încercat să lupte împotriva Rusiei“, adăugînd : „Desigur că după ce la noi a fost lichidat complet frontul lui Vranghel, e mai puțin probabil ca România, care într-un moment favorabil pentru ea nu s-a hotărît să pornească război, să se hotărească să pornească război acum...“³.

Ideile eliberatoare ale Revoluției din Octombrie au stimulat creșterea avîntului revoluionar în teritoriile românești aflate sub dominația străină, unde lupta împotriva exploatării sociale se împletea strîns cu aspirațiile naționale seculare de eliberare și de unire cu România.

¹ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România, 1916—1921*, Ed. Politică, București, 1966, p. 71—73.

² *Ibidem*, p. 72.

³ *Marr, Engels, Lenin despre România*, Ed. Politică, București, 1965, p. 469.

În condițiile prăbușirii Imperiului habsburgic, ale victoriei Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, s-a ivit posibilitatea încheierii victorioase a luptei de eliberare națională a poporului român, a desăvîrșirii procesului de constituire a statului său național unitar.

Înfăptuirea unității statului român, operă a maselor largi din întreaga țară, a întregului nostru popor, a constituit un moment de mare însemnătate în istoria României, salutat cu bucurie și speranță de întregul nostru popor. S-a realizat, astfel, cadrul național și social-economic propice pentru o dezvoltare mai rapidă a forțelor de producție, pentru stringerea laolaltă a energiilor și capacității creatoare ale poporului român; totodată s-au creat prin aceasta condiții mai favorabile dezvoltării forțelor progresiste, mișcării muncitorești revoluționare din țara noastră.

În perioada ce a urmat, lupta proletariatului și a maselor țărănești a crescut în intensitate, în timp ce clasele exploatare străbăteau anii unei acute crize politice. Urmărind să-și salveze dominația, sub presiunea puternică a luptei revoluționare de masă, acestea au făcut o serie de concesii și au adoptat unele reforme cu caracter burghezo-democratic, ca reforma agrară, introducerea votului universal, proclamarea egalității în drepturi a tuturor cetățenilor indiferent de naționalitate, înființarea de noi școli și apariția a numeroase publicații atât în limba română cât și în limbile naționalităților conlocuitoare etc.

Deși orînduirea socială și de stat cu caracter burghezo-moșieresc, bazată pe exploatarea oamenilor muncii, constituia o piedică în calea realizării unei democrații reale, iar multe din prevederile cuprinse în Constituție și în diferitele texte de lege rămîneau în domeniul declarațiilor și al dezideratelor, totuși ansamblul de legiuri și măsuri pe care cercurile guvernante au fost nevoite să le adopte au lărgit cadrul evoluției burghezo-democratice a societății, au adus în arena vieții politice a țării grupări și forțe sociale noi.

Îmbinînd metoda concesiilor și a reformelor cu adoptarea de măsuri teroriste pentru salvarea ordinei de stat existente, clasele dominante au organizat singeroasa represiune de la 13 decembrie 1918, conjugată cu dezlănțuirea în întreaga țară a unei prigoane sălbatice împotriva mișcării muncitorești. Dar planurile reacțiunii de a „decapita” lupta revoluționară nu și-au atins scopul, ci au avut un efect contrar celui scontat.

Proletariatul, departe de a dezarma, a trecut la o regroupare a forțelor sale, „transformînd majoritatea întreprinderilor în puternice citadele ale luptei de clasă”⁴.

În cursul anului următor, valul luptelor greviste și al demonstrațiilor de stradă a crescut în intensitate. După date încă incomplete, în 1919 au fost consemnate 250 de greve mari, în numeroase cazuri ele cuprinzînd mai multe întreprinderi din aceeași ramură sau din aceeași localitate.

Datorită acțiunilor hotărîte ale muncitorilor organizați — al căror număr ajunsese la aproape 300 000 — ca și al solidarizării altor categorii de oameni ai muncii, proletariatul a reușit să impună satisfacerea

⁴ Gheorghe Stoica, Mihail Cruceanu — *Momente din perioada Congresului I al P.C.R.*, în „Scînteia”, anul XXXV, nr. 6967 din 1 mai 1966, p. 2.

unora dintre revendicări, ca recunoașterea sindicatelor, a zilei de muncă de opt ore, desființarea amenzilor, acordarea de alocații pentru scumpețe etc.⁵

În același timp s-au desfășurat — deși izolat de lupta proletaria-tului — acțiuni ale țăranilor îndreptate împotriva dijmelor și arenz-ilor, în unele cazuri ele mergînd pînă la ocuparea cu forța a pămîn-turilor moșierești.

O manifestare puternică a avîntului revoluționar din țara noastră a constituit-o greva politică din 21 iulie 1919, prin care proletariatul și-a manifestat solidaritatea cu Revoluția Socialistă din Octombrie și cu revoluția proletară din Ungaria. Cu acel prilej, muncitorilor li s-au alăturat numeroși intelectuali, meseriași și funcționari.

În focul luptelor revoluționare și în procesul unei continue radi-calizări a maselor, în mișcarea muncitorească din România s-a întărit tot mai mult curentul de stînga, favorabil ruperii definitive de tactica reformistă a Internaționalei a II-a și găsirii unor forme și metode de luptă corespunzătoare noilor condiții istorice.

O expresie a acestei orientări a constituit-o și schimbarea denu-mirii Partidului Social-Democrat din România în Partidul Socialist din România și adoptarea, în decembrie 1918, a „Declarației de principii“, important document programatic care, condamnînd reformismul, sub-linia că Partidul socialist luptă pentru „cucerirea prin orice mijloace a puterii politice din mîinile burgheziei române și întronarea dictaturii proletare în vederea realizării idealului comunist“⁶.

Pentru atingerea acestui țel final, Declarația preciza că Partidul socialist se va folosi de toate libertățile politice, de parlament, de con-siliile comunale și județene, va lupta pentru lărgirea libertății și va de-pune eforturile pentru a educa și organiza muncitorii de la orașe și sate în vederea realizării societății socialiste⁷.

O cerință importantă care se făcea tot mai mult simțită în miș-carea muncitorească o constituia unificarea organizațiilor socialiste din toate provinciile românești și realizarea unui partid socialist pe întreaga țară. Salutînd „dezrobirea națională a poporului român din provinciile subjugate pînă acum“, Partidul socialist din România declara, la 13 fe-bruarie 1919, că acest partid unic va avea menirea „să ducă înainte lupta clasei muncitoare din noua Românie, spre realizarea idealului ei socialist de dezrobire de sub apăsarea burghezo-capitalistă. România nouă de astăzi trebuie să devină România socialistă de mîine“⁸.

Sarcina unificării mișcării socialiste pe întreaga țară a făcut un important pas înainte la Conferința Partidului socialist din România, ținută între 25—26 mai 1919 la București, cu care prilej a fost adoptat programul de activitate al Partidului socialist unic pe întreaga țară⁹.

⁵ Vezi și Constantin Mănescu, Iancu Olteanu, *Greva generală din octombrie 1920*, în „Scînteia“, anul XXXV, nr. 6965 din 29 aprilie 1966, p. 1.

⁶ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România, 1916—1921*, Ed. Politică, București, 1966, p. 127.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem, p. 166—167.

⁹ Ibidem, p. 199—210.

Constatînd „falimentul orînduirii capitaliste“ și intrarea societății omenеști „într-o nouă fază istorică, aceea a revoluției sociale“¹⁰ programul menționa că, odată cu dezvoltarea industriei „s-a creat și în România un proletariat industrial, care, ca și proletariatul din țările înaintate, este o clasă revoluționară, chemată a-și îndeplini misiunea istorică în evoluția societății românești“¹¹. Programul menționa, de asemenea, că Partidul socialist este un partid revoluționar care urmărește desființarea exploatării sub orice formă, pe calea „cuceririi puterii politice“ și instaurării dictaturii proletarietului¹². Alături de aceste constatări și teze juste, programul conținea și linia tactică reformistă de conciliere cu burghesia, pornind de la considerentul că orînduirea socialistă s-ar putea realiza în cadrul societății burgheze, „printr-o înnoire adîncă a cadrelor și așezămintelor sale“¹³.

Pe baza unor astfel de indicații, liderii reformiști au mers pe calea combinațiilor de culise cu o serie de oameni politici burghezi ca Argețoianu, Averescu etc., ceea ce a fost de natură să creeze confuzii în mișcarea socialistă.

În anul 1919 mișcarea muncitorească din România face noi pași pe linia centralizării. În noiembrie 1919 s-a constituit Consiliul general al Partidului socialist și sindicatelor, care a consfințit legăturile — stabilite încă în perioada anterioară — între organizațiile socialiste și sindicale din diferite regiuni ale țării.

De asemenea și în mișcarea socialistă din rîndurile tineretului s-a desfășurat un proces de unificare, fapt care și-a găsit concretizarea în hotărîrea Conferinței cercurilor Tineretului socialist din România (august 1919) de a crea o organizație unică pe țară.

Reorganizarea și unificarea mișcării muncitorești, în condițiile desfășurării unor puternice lupte greviste, au fost însoțite de intensificarea procesului de clarificare ideologică și politică în rîndurile proletarietului, de întărire a influenței aripei de stînga a Partidului socialist. La acestea a contribuit și publicarea a numeroase lucrări și articole ale lui Marx, Engels și Lenin, precum și activitatea intensă desfășurată de revista teoretică „Lupta de clasă“, editată de Secțiunea din București a Partidului socialist. La ședințele organizațiilor Partidului socialist, în adunări sindicale, în presa muncitorească, se dezbăteau cu aprindere probleme ideologice, legate îndeosebi de trăsăturile partidului de tip nou, de necesitatea și posibilitățile făuririi unui astfel de partid în țara noastră. Cele mai multe secții ale Partidului socialist se pronunțau pentru convocarea imediată a Congresului spre a se hotărî transformarea Partidului socialist în Partid comunist și afilierea lui la Internaționala a III-a.

În condițiile creșterii unui astfel de curent de opinie, s-a stabilit ținerea Congresului general mai întîi pentru aprilie, iar apoi pentru august 1920. Dar, cum aripa de dreapta — potrivnică unei orientări revoluționare în activitatea partidului — deținea încă poziții însemnate în Consiliu, Congresul a fost din nou amînat.

¹⁰ Ibidem, p. 202.

¹¹ Ibidem, p. 203.

¹² Ibidem, p. 205.

¹³ Ibidem.

Aceste manevre ale liderilor socialiști de dreapta se loveau, însă, tot mai mult de hotărîrea maselor muncitoare de a rezolva prin luptă revoluționară programul lor de revendicări și de a-și făuri, în acest scop, un stat major capabil să le conducă la victorie.

Anul 1920 a cunoscut o intensificare a luptelor greviste, care îmbinau tot mai mult caracterul economic cu cel politic, trecînd chiar peste hotărîrea guvernului de a interzice prin lege grevele într-o serie de ramuri importante ale economiei naționale.

Numai între 1 martie și 18 octombrie 1920 au avut loc — chiar după datele oficiale, înclinare să minimalizeze amploarea pe care o luase lupta revoluționară — un număr de 345 de greve, printre care unele greve generale pe ramuri ale economiei sau pe localități și regiuni, cum au fost grevele minerilor din Valea Jiului, greva ceferiștilor și a muncitorilor din transporturile pe apă, grevele metalurgiștilor etc.

Se contura tot mai mult tendința — exprimată în cadrul a numeroase organizații ale Partidului socialist și ale sindicatelor — de a se trece la o grevă generală pe întreaga țară.

În fruntea celor care militau pentru o astfel de grevă se aflau militanți hotărîți ca Gh. M. Vasilescu-Vasia, Pandebe Becheanu, Theodor Iordăchescu, Gh. Niculescu-Mizil, Petre Constantinescu-Iași, Leonte Filipescu, Ion Burcă, V. Anagnoste, Eugen Rozvani, dr. A. Aroneanu și mulți alții ¹⁴.

În condițiile creșterii hotărîrii muncitorilor de a trece la greva generală, Consiliul general al Partidului socialist și sindicatelor, întrunit la 10—11 octombrie 1920, a hotărît să înainteze guvernului un memoriu cuprinzînd principalele revendicări ale maselor ca: respectarea dreptului de organizare, recunoașterea delegaților și a consiliilor muncitorești, retragerea armatei din fabrici, desființarea stării de asediu și cenzurii, rezolvarea revendicărilor economice ale muncitorilor din întreprinderile statului etc. ¹⁵.

Întrucît guvernul a refuzat discutarea memoriului, la 20 octombrie 1920, la chemarea Partidului socialist și a Comisiei generale a sindicatelor s-a declarat greva generală.

Întregul proletariat din România — peste 400 000 de oameni ai muncii din toate ramurile economiei — au încrucișat brațele. într-o solidaritate impresionantă. Au intrat în luptă detașamentele muncitorilor metalurgiști, mineri, ceferiști din Capitală, Valea Prahovei, Valea Jiului, Timișoara, Galați, Iași, Brașov, Arad, Craiova, Reșița, Hunedoara și din celelalte centre muncitorești. Niciodată pînă atunci nu se cunoscuse în țara noastră o asemenea ridicare la luptă a proletariatului, care a provocat panică în rîndurile claselor dominante, zguduind însăși temelia regimului burghezo-moșieresc.

Dar aminarea declanșării grevei, determinată de poziția reformistă și oportunistă a liderilor de dreapta din Partidul socialist, a avut efecte nefaste pentru desfășurarea grevei, permițînd guvernului să pregătească

¹⁴ Constantin Mănescu, Ion Olteanu, *Greva generală din octombrie 1920*, în „Scînteia”, anul XXXV, nr. 6965 din 29 aprilie 1966, p. 2.

¹⁵ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România, 1916—1921*, Ed. Politică, București, 1966, p. 509—513.

planul amănunțit de represiune: împărțirea țării în „zone militare“, cu comandanți dispunând de importante forțe armate și de împuterniciri largi, extinderea cenzurii în întreaga țară, chemarea sub arme a lucrătorilor și funcționarilor pentru a-i împiedica să participe la grevă. Încă din primele ore ale desfășurării luptelor greviste au fost arestați numeroși conducători ai muncitorilor, greviștii și familiile lor erau evacuați din locuințe, împiedicați să se aprovizioneze cu hrană, sediile unor organizații ale partidului și ale sindicatelor au fost închise iar ziarele organizațiilor muncitorești au fost suprimate.

Lozinca lansată de conducătorii oportuniști din Partidul socialist ca muncitorii să rămână acasă, să nu facă nici o demonstrație, a frînat desfășurarea grevei și a ușurat reprimarea ei.

Deși înfrîntă, greva generală din octombrie 1920 a fost cel mai important moment din istoria de pînă atunci a luptelor de clasă din România, în cursul căreia clasa muncitoare s-a afirmat ca o forță națională capabilă să acționeze în mod unitar și să-și asume rolul de conducător al întregului popor în lupta pentru transformarea revoluționară a societății.

Acțiunile desfășurate de clasa muncitoare din România în perioada avîntului revoluționar, greva generală din octombrie 1920, au scos în evidență necesitatea presantă a creării unui partid revoluționar capabil să organizeze și să conducă proletariatul în lupta pentru îndeplinirea sarcinilor sale istorice.

„Din greșelile făcute — se arată într-un manifest difuzat la sfîrșitul anului 1920 — noi trebuie să tragem învățămintele pentru viitor. Lupta noastră nu a luat sfîrșit. Poziția slabă trebuie întărită și armele îmbunătățite. Partidul socialist trebuie transformat printr-un puternic partid politic comunist“¹⁶.

Procesul profund și rapid de radicalizare prin care trecea mișcarea muncitorească din țara noastră, ca și acțiunea de delimitare ideologică și organizatorică ce-l însoțea, s-au reflectat din plin în viața și activitatea desfășurată de Partidul socialist. După greva generală, pînă la sfîrșitul lui martie 1921, în ședințele și întrunirile Partidului socialist, s-au desfășurat îndelungate și pasionate dezbateri cu privire la necesitatea unui partid revoluționar, discuții care se sfîrșeau aproape invariabil prin adoptarea de moțiuni în care se cerea convocarea imediată a Congresului și transformarea Partidului socialist în Partid comunist.

În aceste condiții, cînd întreaga mișcare muncitorească din România trecea printr-un proces adînc creator, socialiștii români au trimis la Moscova o delegație formată din 6 membri pentru a discuta problemele afilierii mișcării muncitorești din țara noastră la Internaționala Comunistă. Delegația a exprimat hotărîrea partidului de a se afilia la Internaționala a III-a Comunistă. În timpul discuțiilor cu reprezentanții Internaționalei, Gheorghe Cristescu, Constantin Popovici, Eugen Rozvani care făceau parte din delegația Partidului socialist din țara noastră manifestîndu-și adeziunea la principiile leniniste cu privire la partidul

¹⁶ Manifest semnat de Comitetul Central al Grupurilor comuniste la sfîrșitul anului 1920, în *Documente din istoria mișcării muncitorești din România, 1916—1921*, Ed. Politică, București, 1966, p. 558.

de tip nou, au formulat însă obiecții împotriva unor aprecieri date de Internaționala Comunistă situației din România, ca urmare a necunoașterii realităților social-politice de aici. Totodată, ei au obiectat împotriva amestecului Cominternului în stabilirea componenței organelor de conducere ale Partidului Comunist din România.

După reîntoarcerea delegației, activitatea desfășurată de elementele revoluționare în vederea creării partidului comunist s-a intensificat. La 28 ianuarie 1921 a fost dat publicității comunicatul prin care se convoca pentru 30 ianuarie Consiliul general al partidului și sindicatelor precum și ordinea de zi¹⁷.

La lucrările Congresului general al Partidului socialist și ale Comisiei generale sindicale din zilele de 30 ianuarie—3 februarie 1921, au participat 35 delegați din Transilvania, Banat, Bucovina, Prahova, București, Galați, Bacău, Tr. Severin, Buzău, reprezentând Uniunea muncitorilor din lemn, Uniunea fier metal, Artele grafice, funcționarii comerciali, muncitorii din îmbrăcăminte și din alimentație, Tineretul socialist, Grupul parlamentar etc.¹⁸.

Confruntarea ideologică și politică din timpul lucrărilor Consiliului în legătură cu Convocarea Congresului și crearea Partidului comunist a dus la delimitarea clară a celor trei curenți ce se formaseră în sinul partidului — curentul de stînga revoluționar, comunist, care s-a pronunțat pentru convocarea neîntîrziată a Congresului, în vederea transformării Partidului socialist în Partid comunist, curentul de dreapta, potrivit creării partidului comunist și curentul centrist, care se intitula al „socialiștilor unitari”. Puse la vot, moțiunile celor trei curenți au obținut: comuniștii 18 voturi, unitarii 12 voturi, iar cei de dreapta 8 voturi¹⁹. Elementele de dreapta, aflate în minoritate, au părăsit ședința, declarînd că „din acest moment dreapta se consideră ieșită din partid”. Unitarii au rămas mai departe în partid, dar n-au acceptat să facă parte din comitetul executiv care a fost în întregime din militanți revoluționari de stînga. Consiliul general a hotărît convocarea Congresului Partidului socialist pentru 8 mai 1921. Prin aceasta, lupta pentru crearea Partidului comunist a luat un curs decisiv trecîndu-se concret la pregătirea ideologică și organizatorică a Congresului.

În acest timp, în organizațiile locale ale partidului și în presa de partid, în sindicate, în cercurile Tineretului socialist se cristalizează ideea că făurirea Partidului comunist nu se reduce la declarația de afiliere la Internaționala a III-a, ci impune profunde transformări în viața internă a partidului, în activitatea sa.

Referindu-se la această problemă, articolul redacțional intitulat „Transformarea partidului nostru”²⁰ arată că nici votarea afilierii, nici schimbarea numelui nu poate reflecta transformarea. Acest proces are loc numai cînd el își schimbă structura și tipul de organizare, cînd, din-

¹⁷ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România, 1916—1921*, Ed. Politică, București, 1966, p. 564—565.

¹⁸ *Ibidem*, p. 566.

¹⁹ Moțiunile, rezoluțiile și hotărârile Consiliului general al Partidului socialist și ale Comisiei generale sindicale în *Documente din istoria mișcării muncitorești, 1916—1921*, Ed. Politică, București, 1966, p. 569. Vezi și „Socialismul” din 15 și 16 februarie 1921.

²⁰ „Socialismul” din 24 februarie 1921.

tr-un partid de cotizanți anonimi, el devine un partid de proletari aleși, convinși, conștienți, încercați în luptă și capabil să reziste și să conducă masele în atac.

La 11 februarie 1921 a fost convocată Conferința uniunilor sindicale la care au participat 40 de delegați ai uniunilor, Comisia generală a sindicatelor și Secretariatul partidului socialist²¹ avînd la ordinea de zi următoarele probleme: legătura dintre sindicate și partid, pregătirea Congresului sindical, Congresul Internaționalei sindicale de la Moscova. Dezbaterile au evidențiat tăria pozițiilor aripii stîngi din mișcarea muncitorească care, prin Leonte Filipescu, Vasilescu Vasia, Pandelescu Becheanu și alții au susținut consolidarea unității mișcării sindicale pe trainice temelii revoluționare, printr-o strînsă legătură între partid și sindicate. Ei au combătut manifestările stîngiste și sectare care și-au făcut loc în cadrul Conferinței arătînd că: „organizațiile sindicale care stau pe baza luptei de clasă trebuie să înregistreze în ele majoritatea dacă nu unanimitatea proletariatului din România, indiferent de cult, naționalitate, sex sau crez politic. Numai în felul acesta vom putea reprezenta cu adevărat o forță în fața patronatului”²².

Scurt timp după aceasta, la 17 martie 1921, în condițiile cînd în secțiunile partidului se alegeau delegați pentru Congres²³, Consiliul comun, al partidului și sindicatelor, a stabilit ordinea de zi a Congresului și sistemul de reprezentare²⁴. S-au dat publicității o serie de documente de mare însemnătate ca raportul de afiliere la Internaționala a III-a și proiectul de statut al Partidului socialist comunist, programul agrar ș. a.

Procesul complex de clarificare politică, ideologică, organizatorică în rîndurile clasei muncitoare, activitatea intensă de creare a Partidului marxist-leninist, de ridicare a mișcării muncitorești pe o treaptă superioară, era parte integrantă a luptei revoluționare împotriva claselor exploatatoare. De aceea reprezentanții claselor exploatatoare, guvernul, autoritățile polițienești au urmărit cu vădită încordare disputa dintre curente din partid și sindicate, și au sperat mult că disensiunile dintre curente vor fărîmița forțele proletariatului și astfel acesta va putea fi mai lesne îngenunchiat. Întărirea aripii stîngi a Partidului socialist, creșterea influenței elementelor revoluționare în rîndurile proletariatului, au fost urmate de intervenția tot mai insistentă a burgheziei pentru susținerea aripii drepte din Partidul socialist și din sindicate.

La 8 mai 1921 s-a întrunit la București Congresul Partidului socialist la care au fost reprezentate 29 de secții ale partidului, cea mai mare parte din centrele muncitorești principale: București, Ploiești, Brașov, Galați, Cluj, Timișoara, Turnu Severin, Baia Mare, Constanța, Tîrgu Mureș, Moreni, Satu Mare, Craiova, Oradea, Buzău ș. a. Delegații, reprezentînd 45 086 membri, aveau 540 de mandate dintre care: 380

²¹ „Socialismul” din 16 februarie 1921.

²² „Socialismul” din 27 februarie 1921.

²³ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România, 1916—1921*, Ed. Politică, București, 1966, p. 614—618.

²⁴ „Socialismul” din 7 mai 1921.

pentru afilierea fără rezerve, 78 pentru afilierea cu rezerve și 82 care urmau să-și precizeze poziția în cadrul dezbaterilor²⁵.

Printre participanții la Congres se numărau militanții de seamă ai mișcării socialiste — Gheorghe Cristescu, Alexandru Dobrogeanu-Gherea, Andrei Ionescu, Dumitru Grofu, Gheorghe Niculescu-Mizil, Gheorghe Stoica, Gheorghe Mănescu, Mihail Cruceanu și alții.

Avind pe ordinea de zi probleme și documente de importanță fundamentală pentru mișcarea muncitorească, printre care programul și statutul partidului, problema agrară și altele, Congresul, înainte de a se trece la primul punct al ordinii de zi, a adoptat mai multe moțiuni. Astfel, în moțiunile „Contra cenzurii și stării de asediu“, „Pentru cei închiși“, „Pentru amnistie“, „Pentru cei loviți de grevă“, congresiștii se ridicau cu vehemență împotriva regimului burghezo-moșieresc și își manifestau solidaritatea deplină cu cei ce sufereau de pe urma acestuia²⁶.

Dind glas sentimentelor internaționaliste ale clasei muncitoare din România, Congresul a adoptat o moțiune de solidaritate cu proletariatul rus prin care își exprima „adînca sa admirație“ față de opera măreață pe care a înfăptuit-o față de „sacrificiile nenumărate aduse cauzei comuniste“²⁷. A fost totodată adoptată o moțiune exprimînd voința de pace a clasei muncitoare din România, împotrivirea sa față de războiul imperialist²⁸.

Hotărîrea delegaților prezenți la Congres de a da clasei muncitoare partidul de care aceasta avea nevoie s-a reflectat cu putere în dezbaterile asupra raportului de activitate a Comitetului Central prezentat de Gheorghe Cristescu la primul punct al ordinei de zi. Congresul, analizînd rolul Partidului socialist în organizarea și conducerea luptelor muncitorești, subliniind orientarea tot mai fermă a majorității membrilor de partid spre ideile comuniste și reliefind poziția adoptată de Partidul socialist din România la Conferințele internaționale din 1915—1916, a criticat în același timp o serie de greșeli ale partidului ca : includerea unor teze reformiste în programul din mai 1919, insuficiența pregătire a grevei generale din 1920, pasivitatea manifestată față de lupta revoluționară a țărănimii²⁹.

În dezbaterile care au avut loc în jurul dării de seamă, s-au ridicat importante probleme de principii, care priveau orientarea viitorului partid comunist. S-au discutat chestiuni privind tactica nejustă de ne-participare în alegerile parlamentare, demascîndu-se totodată înțelegerea survenită, în dauna clasei muncitoare, între șefii social-democrați și guvernul Averescu. S-a vorbit despre rolul și importanța alianței clasei

²⁵ Relatare despre dezbaterile Congresului General al Partidului Socialist din România, publicată în „Socialismul“ nr. din 11, 12, 13, 14 mai 1921. Vezi și *Documente din istoria mișcării muncitorești din România, 1916—1921*, Ed. Politică, București, 1966, p. 681.

²⁶ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România, 1916—1921*, Ed. Politică, București, 1966, p. 683—685.

²⁷ Ibidem, p. 685.

²⁸ Ibidem, p. 684.

²⁹ Ibidem, p. 687—700.

muncitoare cu masele țărănimii, problemă ce nu fusese înțeleasă just de către vechea conducere³⁰.

În lucrările Congresului, locul central l-au ocupat dezbatările asupra programului Partidului comunist și a afilierei la Internaționala a III-a. Referitor la aceste probleme raportul, proclamând necesitatea luptei pentru înfăptuirea societății comuniste, arăta că, pentru aceasta, este necesar ca proletariatul să cucerească puterea politică și economică din mâinile burgheziei „înlocuind-o cu puterea dictaturii clasei muncitoare, singura în stare să redea adevărata libertate imensei majorități a poporului. Nu democrația burgheză, ci dictatura proletariatului va fi aceea care va asigura triumful socialismului”³¹.

Pornind de la principiul marxist după care instaurarea dictaturii proletariatului nu înseamnă numai o schimbare de guvern, ci presupune sfărîmarea vechiului aparat de stat pus în slujba claselor exploatare și făurirea unui stat de tip nou, programul prevedea o serie de măsuri în acest scop: crearea miliției naționale, înarmarea tuturor lucrătorilor și țăranilor săraci etc.

În politica economică, programul prevedea că proletariatul revoluționar „îndată ce va ajunge stăpîn pe puterea publică trebuie să treacă la exproprierea și socializarea mijloacelor de producție și de schimb, acolo unde procesul de concentrare capitalistă este mai înaintat și prielnic modului de producție comunist”³².

În ceea ce privește atitudinea față de micul producător, programul preciza că mica producție sau simplul meseriaș care în afară de câteva unelte, mai mult sau mai puțin primitive, nu posedă nimic, „nu pot fi expropriați”. Programul prevedea de asemenea, o serie de măsuri care urmau să asigure protecția muncii tuturor salariaților, asigurarea de locuințe igienice pentru săraci, instrucția completă și gratuită a tinerilor de ambele sexe, măsuri pentru asistență sanitară etc.

Pornind de la constatarea că România se afla în fața realizării reformei agrare, o atenție deosebită s-a acordat problemei țărănești și căilor de ridicare a agriculturii. În proiectul de program agrar pregătit pentru Congres³³ se prevedea exproprierea fără nici o despăgubire a tuturor proprietăților mai mari de 30 de hectare și se arăta că toate împroprietăririle, „atît cele obștești cît și cele individuale trebuie făcute *absolut gratuit*, scutite fiind de poveri de timbre și alte taxe”³⁴.

De mare importanță în afirmarea poziției partidului față de țărănime o avea precizarea făcută de programul sus-amintit după care trecerea la economia colectivă urma să aibă loc, „numai în timpul dictaturii proletare, prin transformarea mentalității maselor agricole și numai cu învoirea acestora... Nerăbdarea sau violența în această privință numai daune ar face cauzei revoluției”³⁵.

³⁰ Titu Georgescu, *De la greva generală la crearea P.C.R.*, Ed. Politică, București, 1962, p. 151—152.

³¹ *Ibidem*, p. 623.

³² *Ibidem*, p. 673.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*, p. 672

În raportul prezentat la Congres, problemele legate de rezolvarea chestiunii agrare se deosebeau însă de cele din proiectul program. Subliniindu-se faptul că, în condițiile istorice date, burghezia era incapabilă să rezolve problema agrară, și că această sarcină îi revenea proletariatului, raportul preconiza desființarea tuturor formelor proprietății funciare private și proclamarea pământului „drept proprietate publică, drept fond comun, aparținând tuturor muncitorilor, întregului popor”³⁶. Această prevedere nerealistă, care nu era altceva decît o preluare mecanică a experienței din Rusia Sovietică, nu ținea seamă de faptul că România se afla în fața desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice și nu a revoluției socialiste. Or, această teză pusă așa a creat confuzie atît în partid cît și în rîndul maselor, a îngreunat atragerea țărănimii la lupta revoluționară.

În ceea ce privește problema afilierii partidului la Internaționala a III-a, raportul a subliniat necesitatea ca ea să fie făcută fără nici o condiție.

Fracțiunea socialist-unitară din Congres s-a pronunțat, de asemenea, pentru afilierea la Internaționala a III-a, dar cu rezerve. Această fracțiune accepta principiile generale ale Internaționalei dar își exprima dezacordul cu faptul că drepturile partidelor în cadrul Internaționalei Comuniste erau foarte restrinse, arătînd că subordonarea desăvîrșită față de conducerea Cominternului — ale cărei hotărîri aveau caracter de lege — împiedica partidele comuniste în acțiunea lor de aplicare a liniei generale potrivit particularităților specifice fiecărei țări.

În moțiunea propusă congresului de către fracțiunea socialist-unitară se preciza că aceasta accepta tezele, rezoluțiile și majoritatea condițiilor Internaționalei Comuniste, dar cerea ca partidul să-și rezerve dreptul de a hotărî, prin organele sale responsabile, asupra modalității de adaptare a acestor teze, rezoluții și condiții la situația țării. „Înțelegem centralismul — se spune în moțiune — însă aplicarea tezelor să fie lăsată în sarcina noastră, care ne cunoaștem... lupta contra burgheziei o vom duce fără rezerve. Vrem însă ca deciziile să aparțină Comitetului Executiv, el fiind autoritatea supremă în țara respectivă”³⁷.

Dezbaterile asupra problemelor legate de afilierea la Internaționala a III-a au fost încheiate prin votul delegaților care a avut loc în ziua de 11 mai 1921.

Rezultatul votului a dovedit hotărîrea clasei muncitoare din România de a-și crea Partidul său comunist. Din cele 539 de mandate exprimate, 428 s-au pronunțat pentru afilierea necondiționată la Internaționala a III-a, iar 111 pentru afilierea cu rezerve³⁸. Deci, în unanimitatea sa, Congresul Partidului Socialist a hotărît crearea Partidului comunist.

³⁶ Ibidem, p. 624.

³⁷ Ibidem, p. 714—715.

³⁸ Ibidem, p. 733—734.

Prima denumire luată de noul partid a fost aceea de Partid Socialist-Comunist³⁹, ceea ce pune în evidență procesul transformării Partidului socialist în Partid comunist și faptul că acesta continua cele mai bune tradiții ale mișcării socialiste din România.

Referindu-se la momentul votării, unul din participanții la acest Congres istoric arăta următoarele: „Rezultatul votului anunțat de la tribună, a fost primit cu un entuziasm de nedescris. Uraele nu mai conțineau. Ochiul tuturor strălucea de bucurie, unii tovarăși se îmbrățișau. În sală au răsunat, puternic accentele „Internaționalei“. A fost unul din momentele cele mai înălțătoare. Cu toții eram stăpîniți de cea mai vie emoție, înțelegînd marea cotitură pe care crearea partidului o constituia în dezvoltarea mișcării revoluționare de la noi, în însăși viața și istoria poporului nostru. Congresul dăduse curs voinței și aspirațiilor clasei muncitoare, maselor populare⁴⁰.

Apariția pe arena vieții politice din România a Partidului Comunist — stat major al clasei muncitoare și al luptei revoluționare a întregului nostru popor — a neliniștit clasele exploatare. Guvernul — prezidat de generalul Averescu — încercînd să dea o nouă lovitură mișcării muncitorești a hotărît să împiedice desfășurarea în continuare a lucrărilor Congresului. În acest scop unitățile militare și polițienești au arestat majoritatea delegaților, măsura extinzîndu-se apoi și asupra a numeroși militanți revoluționari din întreaga țară. Astfel, prin teroare, regimul burghezo-moșieresc a împiedicat terminarea lucrărilor Congresului. O serie de documente importante ca statutul și programul partidului au rămas să fie dezbătute și adoptate ulterior, la cel de al II-lea Congres, care a avut loc în 1922.

În astfel de condiții grele și-a început activitatea Partidul Comunist Român, avînd să învingă atît adversitatea și măsurile teroriste ale dușmanului de clasă, cît și unele limite, confuzii și greutăți ivite în înseși rindurile mișcării muncitorești.

Sciziunea provocată în sinul clasei muncitoare de către gruparea de dreapta a fostului partid socialist, prin crearea Federației partidelor socialiste, căreia i s-au alăturat și o parte a foștilor socialiști-unitari, a fost folosită de burghezie în scopul subminării mișcării muncitorești și al consolidării pozițiilor regimului burghezo-moșieresc. Politica de reprimare a mișcării revoluționare a culminat cu ilegalizarea Partidului comunist în 1924. Dar, în ciuda acestor greutăți, care au făcut ca drumul străbătut de forțele revoluționare să nu fie întotdeauna neted și drept, Partidul Comunist Român a găsit întotdeauna forța și capacitatea necesară pentru depășirea momentelor grele și pentru asigurarea mersului înainte al societății noastre, spre socialism.

Așa cum a arătat tovarășul Nicolae Ceaușescu, „Niciodată în România n-a existat un alt partid politic cu o istorie atît de bogată și glorioasă oare să fi luptat cu abnegație și să fi realizat atîtea pentru fericirea poporului român, pentru măreția națiunii noastre. Partidul nostru s-a născut și a crescut odată cu proletariatul; destinul său este

³⁹ Ibidem, p. 627, 669, 675.

⁴⁰ Gheorghe Stoica, Mihail Cruceanu, *Momente din perioada Congresului I al P.C.R.*, în „Scînteia“, nr. 6967, din 1 mai 1966.

strîns legat de cel al clasei muncitoare, al întregului popor român. Partidul Comunist Român este un detașament activ în marea mișcare revoluționară, democratică și progresistă a lumii contemporane”⁴¹.

De-a lungul celor peste 4 decenii de existență, de luptă plină de abnegație și sacrificiu, Partidul Comunist s-a afirmat consecvent ca forța politică cea mai înaintată din România, organizatorul și conducătorul maselor pe calea eliberării sociale și naționale.

Întruchipînd tot ce este mai bun și mai înaintat în poporul român, Partidul Comunist Român, legat indestructibil de mase, monolit, și mai puternic ca oricînd, conduce cu mîină sigură România socialistă pe drumul unei continue înfloriri.

⁴¹ Nicolae Ceaușescu : „Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România“, Ed. Politică, București, 1966, p. 90.

SARCINILE ȘTIINTELOR AUXILIARE ALE ISTORIEI *

A. SACERDOTEANU

Societatea contemporană cunoaște o sete de cultură în toate domeniile nemaiîntilnită pînă acum. De aici izvorăște o difuzare uluitoare a cărții tipărite și necesitatea de a se scrie astfel de cărți. Istoria se bucură și ea de o atenție deosebită din partea cititorilor, indiferent în ce ramură de activitate lucrează. Prin aceasta ei cer ca lucrările de istorie să corespundă tuturor așteptărilor lor și în special să convingă prin documentarea ce au. Concluziile teoretice, la care istoricul marxist ajunge pe baza concepției materialiste a istoriei — care oferă singura metodă de generalizare științifică și care duce la descoperirea specificei dezvoltării societății într-o etapă istorică dată — se trag, în urma unei critici minuțioase, din *mărturii* sau *izvoare istorice* a căror origină și formă sint extrem de variate¹. Dar, ca în orice știință, lucrările de istorie se alcătuiesc cu greutate. Metoda și mijloacele de lucru ale istoricului cer multe cunoștințe și practică îndelungată întocmai ca într-un laborator de științe exacte. În mare parte acestea se capătă prin însușirea metodelor și practicii științelor auxiliare ale istoriei.

De obicei se zice că istoricul este stăpîn pe toate aceste științe culegîndu-și singur informația de care are nevoie. Herodot, „părintele istoriei“ după cum l-a caracterizat Cicero, și-a cules singur inscripțiile de pe monumente și alte informații de pe unde a putut și tot așa au făcut mulți alții dintre urmașii săi îndată ce au trecut de la *anale* la *istorii*. Cu toată bunăvoința însă acest lucru n-a putut fi făcut nici complet, nici totdeauna exact. Și nici nu poate fi altfel căci nici un istoric nu poate excela în toate. Nu poate stăpîni *toate limbile* în care avem *mărturii scrise* cu *toate grafismele* scrisului lor și *toate tehnicile*

* În acest studiu ne oprim asupra problemelor principale și nu asupra metodelor de lucru care sint specifice la fiecare în parte.

¹ Aici se impune o lămurire în ce privește termenii *izvor istoric* și *mărturie istorice*. Sint ei sinonimi sau nu? DLRM, în ultimă accepție consideră izvor = document (istoric, științific), iar mărturie = dovadă, atestare. În esență aceasta arată sinonimie și nu avem motive să credem altfel. Practica arată însă ca mai răspîndit *izvor istoric*, adaptat într-o vreme cînd izvorul scris, mai ales literar, era singurul socotit demn de acest nume. Cînd au fost luate în considerație și dovezi de altă natură (arheologice, lingvistice, etnografice etc.), atunci s-a răspîndit și apelativul *mărturie istorică*. Aceasta ar avea deci o sferă de aplicare mai largă. În consecință nu este o greșeală dacă se întrebuințează ambii termeni pentru uitate izvoarele (mărturiile) scrise și nescrise.

specifice de cercetare. Tot așa este firesc să nu poată cunoaște conținutul *tuturor depozitelor* cu mărturii istorice, bibliografice, muzeistice și arhivistice. Diviziunea muncii era necesară și ea s-a impus de timpuriu, de când au apărut editorii de mărturii istorice în profil variat.

Dar, pentru ca istoricul să poată avea deplină încredere în opera realizată de acești editori de texte, care s-au dovedit a nu fi fost totdeauna la înălțime,² și să poată confrunța și coordona faptele amintite de mărturiile istorice atât de variate, trebuie să cunoască și el cel puțin teoria științelor auxiliare ale istoriei de care se servesc editorii de izvoare istorice. De altfel sint frecvente cazurile când intuiția istoricului a putut aduce contribuții importante la lămurirea unor texte confuze și la emendarea unor cuvinte obscure³.

Specialiștii în științele auxiliare ale istoriei ca formație nu se deosebesc într-un nimic de istorici. Singura deosebire constă în faptul că în loc să elaboreze sinteze de istorie își mărginesc cimpul de activitate la un sector a cărui cunoaștere o adîncesc ca specialiști. Prin aceasta au datoria să cunoască atât ce cunoaște istoricul cît și ce-l obligă specialitatea lui. Așa dar, drumul pe care în formarea sa îl parcurge un specialist în ori care din științele auxiliare ale istoriei în parte este comun cu al istoricului. Orice cercetare istorică impune de la început acumularea unor cunoștințe sigure pentru formarea unui orizont care să-i înlesnească sesizarea faptelor și înțelegerea lor. În mod normal la începutul informării stau *istoriile*. Cele de început pot fi *istorii universale* scrise individual și avînd meritul de a fi concepute unitar, sau de colaborare care numai arareori izbutesc să fie omogene și fără contradicții. Acestea formează orizontul cel mai larg. Istoriilor generale le urmează *istoriile statelor* sau *naționale*, mai numeroase și mai răspîndite și care adîncesc orizontul local. Realizate pe concepții adesea opuse, cu planuri și metode diferite, citirea lor cere multă precauție. La acestea se adaugă, infinit mai numeroase, *monografiile* sau *istoriile parțiale*, care pot cuprinde sinteze de mari concepte de viață și de cultură, ca și analize erudite. Acestea informează mai sigur pe cititor.

Istoriografia, care vine în al doilea rînd, prezintă gîndirea, concepția despre istorie, și modul ei de prezentare, pe care au avut-o unii și alții din cei ce au scris istorie sau au gîndit despre istorie de la Herodot pîna astăzi. Nu fără dreptate unii o numesc *jilozofia istoriei*, căci ea urmărește concepția pe care stă prezentarea faptelor și nu istori-

² Istoricul de sinteză are nevoie de cît mai multe ediții de izvoare istorice care să inspire încredere deplină. Exemplul pe care l-a dat Ranke este grăitor în această privință. Începînd să scrie *Weltgeschichte* și-a dat seama că documentarea pe care o avea la îndemînă e nesatisfăcătoare și a crezut că și-o poate procura el însuși aruncîndu-se cu pasiune, cu metodă și simț critic deosebit asupra izvoarelor istorice privitoare la Reformă și Renaștere; dar tocmai aceasta a făcut să nu poată încheia lucrarea care l-a impus atenției lumii, ajunsă numai pînă la Renaștere.

³ Un exemplu tipic și fericit a dat la noi N. Iorga, *Studii și documente*, I—II, București, 1901, p. XIX, n. 2, prin emendarea paleografică „civitas de multo“, în „civitas de Mylco“.

cismul în sine⁴. S-a spus chiar cu bună dreptate că „istoriografia nu trebuie să fie istoria istoricilor, ci istoria științei istorice”⁵.

Izvoarele istoriei ca știință specială are ca scop clasarea lor metodică și critica lor și a edițiilor în care au apărut⁶. Specialiștii încă nu sînt de acord asupra modului cum trebuie clasate, cei mai mulți mărginindu-le la izvoarele scrise sau tipărite și nescrise sau figurative, cu multe clase și subclase. Astfel de lucrări ar trebui să fie sinteze critice și îndrumătoare bibliografice exhaustive, autorii lor punînd la contribuție tot ajutorul pe care îl pot avea de la științele auxiliare de profil.

Istoria economică și istoria financiară capătă din ce în ce mai multă importanță. Istoricul este interesat să știe alternanța curbelor de prosperitate (expansiune) și de depresiune (recesie) economică și care este circulația bănească. Nu-l poate interesa mecanismul fluctuațiilor economice și financiare, ci rezultatele lor atît în producția agricolă cît și în cea industrială, cei doi poli între care se rotesc interesele omului.

Cu mulți ani în urmă arătam că istoricul, în elaborarea operei sale, are nevoie să fie sprijinit de rezultatele a două serii de alte științe, pe care le-am numit științele auxiliare ale istoriei *majore* și *minore*⁷. Între acestea deosebirea constă în faptul că de la științele majore istoricul împrumută concluziile, rezultatele lor sigure, în timp ce de la cele minore, prin legile și metodele lor de lucru, se servește el însuși în adunarea, verificarea și folosirea mărturiilor istorice ce-i stau la dispoziție. Atunci pentru prima dată a fost trecută și arhivistica printre științele auxiliare ale istoriei. De această apartenență astăzi nu

⁴ Astfel de lucrări de sinteză sînt rare. S-a bucurat de mult credit Eduard Fueter, *Geschichte de neuen Historiographie*, ed. 2 revăzută, München—Berlin 1936 (ed. 1 în 1911). Henri Sée, *Science et philosophie de l'histoire*, Paris, 1928. Deși limitată în timp și spațiu și scrisă de pe alte poziții, totuși pentru gîndirea subtilă, pentru forma și claritatea expunerii, ca și pentru numeroase elemente progresiste ce conține, adaug aici pe Benedetto Croce, *Storia della storiografia italiana nel secolo decimonimo*, 2 vol., ed. 2 revăzută, Bari, 1930 (ed. 1 în 1920); fapt de reținut: Croce dedică lucrarea lui Fueter. La noi există o prețioasă încercare: N. A. Constantinescu, *Istoria universală și problemele ei actuale*. București, 1935.

⁵ O. A. Vainștein, *Istoriografia srednih vekov*, Moscova, 1940, p. 7.

⁶ În această privință, nu există manuale sau studii generale. Introducerea la repertoriizarea lui Auguste Molinier, *Sources de l'histoire de France*, 5 vol., Paris, 1901—1909, pînă acum încă a rămas clasică. Îndeobște ne servim de istorii literare și de bibliografii, ca de pildă la Dahlmann — Waitz, *Quellenkunde der deutschen Geschichte*, ed. 9, Leipzig, 1931 (ed. 1, 1831); Karl Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Litteratur*, ed. 2, München, 1897; Max Manitius, *Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters*, 3 vol., München, 1911—1931 (neterminată) și altele. Istoricii sovietici au dat mare atenție acestei științe (*istočnikovedenie*) dar pînă acum ei înșiși nu au realizat decît lucrări parțiale și adesea substituite arheografiei.

⁷ A. Sacerdoțeanu, *Științele auxiliare ale istoriei*, lecție de deschidere ținută la 3 decembrie, 1929, republicată în culegerea mea *Îndrumări în cercetările istorice*. București, 1945, p. 11.

se mai îndoiește nimeni. Dimpotrivă, a devenit instrumentul de documentare cel mai prețios⁸.

Orice știință are o metodă proprie de cercetare pentru ajungerea unui scop precis, care este independent și numai al său. Însă nici o știință nu poate lucra absolut independent, ci trebuie să recurgă la un ansamblu de procedee oferite de alte științe. Implicit acestea devin științele sale auxiliare. Știința istorică nu se abate nici ea de la această regulă. Deosebirea constă în faptul, de altfel esențial, că ea recurge la aproape toate științele cultivate de om, deoarece trebuie să cunoască și să interpreteze tot ce este faptă și gândire omenească. Astfel pentru ea sînt științe-auxiliare toate științele posibil să fie înregistrate în repertoriul culturii umane. Nu este nevoie să le amintim pe toate aici: lista lor ar fi prea lungă. Este de sine înțeles că la unele din aceste științe istoricul face apel mai des, îi sînt atît de familiare încît nici nu poate concepe să lucreze fără ajutorul lor. Acestea sînt științe independente, majore din punctul nostru de vedere. Ele formează baza pregătirii sale, deschizătoare de căi pentru cercetări noi. Pe acestea le amintim în esența lor.

Geografia în tot complexul ei stă la baza explicării multor fenomene istorice. Dacă acestea nu sînt fixate în cadrul lor geografic istoricul nu le poate găsi explicația justă. *Geoistoria* îl privește în primul rînd, căci istoria nu se desfășoară numai în timp ci și în spațiu. Coordonațele timp și loc trebuie să-i fie familiare. Deci în primul rînd trebuie identificate locurile în care au avut loc întîmplările istorice⁹. În al doilea rînd se are în vedere *geofizica*: meteorologia, ciclurile activității solare și fluctuațiile climatice au pus cercetările istorice pe făgaș nou în înțelegerea psihologiei populare cu „eresurile” ei¹⁰.

⁸ Nu există tratate care să cuprindă la un loc toate științele auxiliare ale istoriei și să stabilească astfel conexiunea dintre ele. Acest lucru apare indirect numai în manualele privitoare la metoda istoriei și numai în măsura în care autorii lor au crezut necesar, în majoritatea cazurilor considerîndu-le cunoscute. Principiul acesta al integrării a stat la baza *Cursului* meu de științe auxiliare ale istoriei, ținut la Universitate, în anii 1953—1961, și multiplicat de studenții în 1958. Acum am satisfacția să văd că pe aceeași bază este alcătuit și manualul *L'Histoire et ses méthodes*, operă de colaborare, inegală ca proporții și cu care nu pot fi de acord în unele privințe.

⁹ Una din aceste identificări a sters numeroase pagini encomiastice din istoria militară. P.P. Panaitescu, *Ștefan cel Mare și orașul București*, „Studii”, 1959, nr. 5, p. 9—21, a demonstrat echivalența Potok Vodna — Izvorul Apei (Cursul Apei) — Pîrîul Vodnău, care se varsă în riul Prahova în fața Gherghiței.

¹⁰ La noi instrumentele de orientare în această privință ori sînt depășite ori lipsesc. Pentru Țara Românească există *Indicele numerelor de locuri*, 2 fasc., București, 1959—1960 (Documente privind istoria României, B), cu toate lacunele pe care le are, inerente unui început, este mai bun decît colecția la care se referă; împărțirea lui în două fascicule dublează timpul de consultare pentru cercetător; pentru Moldova indicii la Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, 2 vol., București, 1913 și la Mihai Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, 2 vol. Iași, 1931—1932; pentru Transilvania există Csánki Dezső, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában* (Geografia istorică în epoca Huniadeștilor), vol. V, Budapesta, 1913 și indicii la *Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Hermannstadt und der Sächsischen Nation*, I, Sibiu, 1880 (Quellen zur Geschichte Siebenbürgens aus Sächsischen Archiven, I. Abtheilung); *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, 7 vol., Brașov, 1886—1918

*Lingvistica*¹¹ sau știința limbii, prin cele două forme de investigație asupra mărturiilor scrise, gramatica comparată și lingvistica istorică, pune la dispoziția istoricului și în mod deosebit a multor științe auxiliare ale istoriei, rezultatele cercetării sale revelatoare. Cercetînd intruziunile dintre limbile vorbite acum sau dispărute dar despre care sîntem bine informați prin textele păstrate, ca latina sau greaca, lingvistica înlesnește interpretarea multor mărturii istorice. Mai mult, ea poate reconstitui și limbi anterioare necunoscute prin monumente literare descifrate dar care prin genealogia limbilor dau explicația cuvintelor neînțelese sau confuze¹² și stau la temelia încercărilor de descifrare a textelor nedescifrate încă¹³.

Lingvistica are ea însăși în subordonare unele discipline ajunse aproape independente: lexicologia care studiază vocabularul ținînd seama de etimologie¹⁴ adică precizarea originii și istoria cuvintelor, și de *semantică* rezervată explicării cuvintelor și evoluția acestui înțeles; *fonetica*, care prin ortoepie, ortografie, prosodie și fonologie studiază sunetele de care se folosește o limbă; *dialectologia* despre dialectele unei limbi; *gramatica* (morfologie și sintaxă) și *stilistica*. În mare parte acestea nu pot lipsi nici unui om de cultură.

Tot în cadrul lingvisticii se așează *onomastica*¹⁵, care se ocupă cu studierea numelor. Unii o consideră parte rezervată numai numelor de persoană, dar acum pare să prevaleze conținutul mai larg înglo-

(editori Fr. Herfurth, W. Seraphin și Julius Gross) și *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, 4 vol., Sibiu, 1892—1937 (editori Fr. Zimmermann, Carl Müller și G. Gündisch).

¹¹ Tratatetele de lingvistică sînt numeroase. În românește se pot consulta: *Introducere în lingvistică*, București, 1958 (lucrare colectivă condusă de Al. Graur) și Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluție, curente, metode*, București, 1962.

¹² Cum a făcut asiologul Hrozný care a descoperit limba hitită și i-a putut compune cea dintîi gramatică (1917).

¹³ Se fac încercări tenace pentru descoperirea limbii etruscilor păstrată cu siguranță în multe inscripții aflate pe pămîntul Italiei. Pe lingă numeroși străini, cu mult succes la noi caută să reconstituie o astfel de limbă Ion I. Russu, *Limba traco-dacilor*, București, 1959.

¹⁴ Practicîndu-se multă vreme *etimologia fonetică*, a ajuns să fie discreditată. La noi au rămas celebre etimologii ca *Romanași* din „Roma nati” sau *Slatina* din „Stella latina”! Etimologiile pentru a fi sigure trebuie să țină seama de noțiunea exprimată prin cuvînt, fapt care poate aduce științei servicii deosebite și pune probleme esențiale de rezolvat: s-a demonstrat că *ritum* galic, *furt*, germ., *ford* engl. și *woorde* neerl. (=vad) corespund fonetic și ca sens (cf. *L'Histoire et ses méthodes*, p. 688); în ce legătură sînt aceste forme cu *vadum* lat., *vad* rom. și *brod* slav (de unde *brudină* rom.)? Este cert că o vreme în limba noastră au fost dublet, iar coabitarea româno-slavă credem că nu a putut impune forma slavă din cauză că populația locală practica intens trecerea vadurilor încă înainte de această coabitare.

¹⁵ N. Drăganu, *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomastice*, București, 1933. Cf. și lucrarea colectivă *Contributions onomastiques*, București, Ed. Acad. R.P.R., 1958.

bînd în sine antroponimia¹⁶, toponimia¹⁷ și hidronimia¹⁸. Documentele de arhivă dau mult de furcă paleografilor și arhiviștilor pentru identificarea lor.

Cunoștințele lingvistice sînt trebuitoare în mod deosebit *criticii filologice* și *criticii diplomatice*. În același timp și ea este tributară multora dintre științele auxiliare ale istoriei în măsura în care contribuie esențial la istoria scrisului.

Enumerarea științelor auxiliare majore ale istoriei nu se oprește aici. *Paleontologia, geologia, antropologia, etnografia, sociologia, dreptul și istoria dreptului, biologia, psihologia* și altele pentru multe motive sînt neîncetat prezente în mintea cercetătorului istoric. Unele din ele însă pentru istoric sînt rezolvate de către altele. Astfel *estetica* ca noțiune filozofică este nedeslipită de *istoria artei* și *a literaturii*, iar *hagiografia* de filologie și de izvoarele istoriei.

O tot mai mare importanță capătă acum *statistica*. Folosită mai întîi în critica textelor (metoda Quentin) și în genealogie ea s-a introdus treptat aproape în toate sectoarele de cercetare istorică încît se poate vorbi acum de o *statistică istorică*. Metodele de lucru nu sînt încă bine fixate dar folosirea lor mai ales la interpretarea documentelor financiare s-a dovedit revelatoare.

Prezentul arată că numărul științelor al căror produs interesează pe istoric s-a mărit încă. Între acestea sînt cele care privesc înregistrarea mărturiilor istorice vizuale de formă nouă, ca *fotografia* și *cinematografia (filmografele)*, sau înlesnesc circulația celor deja scrise, *microfilmul*¹⁹, ori mărturii auditive datorită mașinilor vorbitoare ca *gramofonul, patefonul și magnetofonul*. Produsul acestora formează încă de pe acum arhive impresionante (discoteci, cinemateci) a căror organizare și folosire cer condiții speciale²⁰.

Tot ce am arătat pînă acum privește sarcinile informării istoricului. Dar numai cu aceste cunoștințe practic el nu poate trece la realizarea unei opere proprii. Abia de acum înainte i se pun probleme

¹⁶ N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963, a pus bazele unei lucrări de mare utilitate; Al. Graur, *Nume de persoane*, București, Ed. Științifică, 1965; *L'Histoire et ses methodes*, p. 107.

¹⁷ Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963, Extrem de util *Indicatorul alfabetic al localităților din Republica Populară Română*, București, Ed. Științifică, 1956, care ar trebui pus de acord cu situația actuală. Cf. și A. Sacerdoțeanu, *Ortografierea onomasticelor și toponimelor istorice*, „Hrisovul”, I, 1941, p. 440—442, Idem, *Problema toponimelor noastre*, ibidem, II, 1942, p. 219—224.

¹⁸ De consultat lucrările citate mai sus, notele 15—17. Trecerea apelativelor comune în hidronimie prezintă un interes special fiindcă sînt mai puțin expuse schimbărilor.

¹⁹ Viitorul microfilmului în știință se arată cu desăvîrșire luminos. Prin el bibliotecile și arhivele vor putea să-și completeze seriile documentare de tot felul iar specialiștii vor avea la îndemînă, cu mică cheltuială, cea mai bogată și răspîndită informare. În Italia apare de la 1 ianuarie 1964 *Bollettino del Servizio di fotodocumentazione e restauro* (Estratto dalla „Ressegna degli Archivi di Stato”) avînd scopul să țină la curent situația problemelor de resort.

²⁰ Pentru orientare v. Aurel Avramescu și Virgil Cîndea, *Introducere în documentarea științifică*, București, 1960, în care însă arhivele cu sarcinile lor abia sînt amintite.

directe pentru specializare, teoretice și mai ales practice. Istoricul trebuie să știe a folosi propriul său laborator de cercetare și observație deoarece viața socială cu limba și obiceiurile sale, șantierele arheologice și monumentele arhitectonice, depozitele muzeelor, bibliotecilor și arhivelor furnizează la un loc materia de cercetat. Cercetarea însă nu se face la întâmplare ci după legi bine precizate de un ansamblu de științe numite auxiliare ale istoriei sau minore, după împărțirea de mai înainte, dar, care de fapt sînt esențiale. Sînt atît de esențiale încît dacă ele n-ar fi istoricul ar fi lipsit de materia necesară construcției sale, mărturiile istorice.

În mod obișnuit în lucrările de metodă istorică se vorbește numai de unele dintre științele auxiliare ale istoriei²¹, cărora li se mai spune și tradiționale²². Aici socotim că nu este cazul să ne limităm numai la acestea, astăzi cînd tehnica adaugă pe zi ce trece și alte posibilități de informare și cercetare²³.

Științele auxiliare ale istoriei s-au format într-o lungă perioadă istorică, paralel cu știința istorică însăși. Avem suficiente informații, încă din timpul orînduirii sclavagiste, din care rezultă că istoricii pentru informarea lor au recurs la inscripții de pe monumente și la documente de arhivă care le-au cerut cel puțin cunoștințe epigrafice și paleografice. După invenția tiparului colecțiile de cărți au luat un avînt mai mare și o răspîndire neașteptată. Prin aceasta s-au ivit și contradicții în timpul folosirii sau interpretării acestor mărturii istorice, interpretare adesea personală și uneori interesată. Aceste contradicții au făcut necesară aflarea unor legi de cercetare care să pună în afară de orice bănuială atît publicațiile de izvoare istorice cît și interpretarea lor. Astfel au luat naștere științele auxiliare tradiționale ale istoriei într-o lungă perioadă istorică²⁴. Cu legi proprii unele au început să se

²¹ Ca de pildă chiar în cel mai dezvoltat și încă de neînlocuit al lui Ernst Bernheim, *Lehrbuch der historischen Methode*, 1908.

²² În *L'Histoire et ses méthodes*, Paris, 1961, p. 191—770, se grupează la mărturii figurate sau istoria fără texte arheologia (cu etnologia), numismatica, sigilografia (cu mărcile poștale), iar la mărturii scrise filologia, epigrafia, papirologia, paleografia, (greacă, romană și medievală), criptografia, diplomatica, onomastica, genealogia și heraldica; nu vîd rațiunea de a despărți heraldica de sigilografie despre care se spune chiar acolo (p. 767) că fără ea „nu este posibil să se facă o cercetare heraldică serioasă“.

²³ Uneori științele auxiliare ale istoriei au fost privite ca simplă tehnicitate, un fel de meșteșug banal, fără strălucire. Dar tocmai tehnica, mai bine zis tehnicile după care operează științele auxiliare ale istoriei, măresc potențialul științific al istoriei însăși.

²⁴ Izvoarele istorice literare, din antichitate și pînă astăzi, poartă în sine o bună parte de subiectivism. Desigur, cînd informația se baza pe amintiri sau pe fabulă, interpretarea subiectivă era aici ca la ea acasă. Cu toate acestea izvoarele narrative s-au bucurat totdeauna de cel mai mare credit și editorii lor n-au încetat de a le preamări importanța, cu toate că încă de timpuriu Lorenzo Valla (1407—1457), Jean Bodin (1530—1596), Giambattista Vico (1668—1744) și alții au atras atenția asupra unora din deficiențele lor. Schimbarea de atitudine n-a putut veni decît o dată cu raționalismul în istorie (Montesquieu, 1689—1755 și Voltaire, 1694—1778), care a făcut posibilă critica vehementă pe care Barthold Georg Niebuhr, *Römische Geschichte*, I, 1811—1813, a aruncat-o asupra izvoarelor istoriei romane; critica lui a fost excesivă dar în același timp constructivă, căci a contribuit la întemeierea criticii filologice științifice.

formeze încă din secolul al XV-lea, dar cele mai multe au apărut în secolul al XVII-lea, secolul erudiției și continuă să apară altele pînă în zilele noastre. Astfel empirismul a fost înlocuit cu cercetarea sistematică.

Științele auxiliare ale istoriei se referă la studierea în sine a măturilor istorice de tot felul, care se păstrează de regulă în arhive, biblioteci și muzee sau în similarele lor. Toate aceste așezăminte, ele înseși institute de cercetare științifică, sînt conduse și servite de specialiști cu pregătire specifică și cu sarcini de profil. În funcție de nevoia împlinirii acestor sarcini considerăm că este bine să facem și clasa științelor auxiliare ale istoriei. Adică de ce teorie și practică are nevoie bibliotecarul, muzeograful sau arhivistul și în ce științe auxiliare dominante poate fi stăpîn fiecare. Aceasta nu înseamnă nicidecum mărginirea lui numai la acelea, căci multe sînt comune tuturor și trebuie cunoscute metodic din punct de vedere al interesului cercetătorului. Din acest motiv le împărțim în două ramuri distincte: cele în legătură cu informația indirectă și cele necesare informării directe.

Informarea indirectă. Înțelegem să prezentăm sub această formulă toate cunoștințele primordiale de care are nevoie conservatorul de bibliotecă, de muzeu și de arhive, atît necesare practicii sale administrative cît și spre a răspunde sarcinilor științifice pe care trebuie să le îndeplinească față de documentarist. Necesarul este satisfăcut de funcția administrativă pe care o are conservatorul dar sarcina, care corespunde unui comandament moral, este o datorie de ordin științific. Conservatorul trebuie să corespundă amîndurora.

A. *Biblioteca.* Produsul gîndirii umane concretizat în manuscrise și cărți imprimate se păstrează de regulă în biblioteci, date în grija bibliotecarilor sau conservatorilor de biblioteci. Pentru valorificarea lor vin în sprijin acele științe auxiliare ale istoriei cu care stau în nemijlocită legătură cărțile: bibliologia și derivata ei codicologia.

Bibliologia. Știința care se ocupă cu istoria scrisului, a cărții și a bibliotecilor nu are un termen atotcuprinzător care să o dezigneze și de aceea în numeroase tratate pentru același conținut apar denumiri diverse. Credem că apelativul *bibliologie*, încetățenit de cîțva timp la noi, poate fi socotit cel mai cuprinzător. În cadrul bibliologiei avem însă mai multe diviziuni:

²⁵ Științe sau discipline? Termenul *știință* cuprinde în sine noțiunea de cunoaștere sistematică și metodică a unui domeniu oarecare de cercetare sau totalitatea acestor cunoștințe, în timp ce *disciplină* arată ordine dar și ramură a unei științe, o specialitate. Deci în parte termenii se suprapun. Dacă istoria are calitatea de știință, auxiliarelor ei ar trebui să le zicem *discipline*, ele fiind ramuri ale istoriei. Amintim că termenul acesta s-a dat atunci cînd toate erau concepute în această conexiune. În realitate prin știință înțelegem totalitatea unor anumite cunoștințe obținute, aplicarea legilor proprii de cercetare prin care se obțin rezultate specifice; cînd nu sînt legi proprii de cercetare avem de-a face cu o disciplină, care comportă numai un anumit mod de lucru, o practică, un meșteșug. Deoarece în cadrul științelor auxiliare ale istoriei, precum se va vedea, întîlnim amîndouă aceste posibilități, pare să fie îndreptățit atît un termen cît și altul. Deci nu este o greșală de fond întrebînd cînd un termen cînd altul.

1. Istoria scrisului ²⁶, a cărții manuscrise și tipărite și a bibliotecilor de la început până în zilele noastre, inclusiv material, tehnică, ilustrație ²⁷.

2. Bibliografia, care se ocupă cu descrierea cărților în scopul de a alcătui liste, repertorii și cataloage de cărți, adică bibliografii de tot felul ²⁸.

3. Biblioteconomia sau gospodărirea bibliotecilor are în vedere organizarea, clasificarea și catalogarea cărților și funcționarea bibliotecilor, inclusiv conducerea lecturii, propaganda cărții, completarea și organizarea fondului bibliotecii, cum și igiena cărții.

4. Bibliotecografia privește descrierea bibliotecilor din punct de vedere al construcției și instalațiilor localului de bibliotecă ²⁹.

Evident, o bună parte din referințele bibliologiei, în special completarea, organizarea și folosirea fondului de cărți, privesc sarcinile aparatului administrativ al bibliotecilor și însumează ceea ce numim *tehnica de bibliotecă*. Pe lângă această muncă în biblioteci se desfășoară și o alta, net științifică, prin care se valorifică fondul de cărți al bibliotecii față de cercetător, adică înlesnirea pe care o poate avea acesta pentru informarea lui prealabilă. Ceea ce îl interesează pe acesta în primul rând sînt *cataloagele* de bibliotecă, pe care trebuie să le consulte la fața locului și *bibliografiile* care, dacă sînt tipărite, le poate avea și în biblioteca personală. Împlinirea acestor două sarcini devine astfel capitală.

Codicologia. Studiarea și datarea manuscriselor (codicilor) prezintă cea mai mare greutate în munca bibliotecarilor. Acest fapt a dus la stabilirea unor norme de lucru proprii, care a determinat apariția unei științe specifice, *codicologia*. Privește în mod deosebit manuscrisele cu conținut literar, a căror importanță pentru istoria culturii a fost constatată de timpuriu. Sarcina sa principală este să redacteze

²⁶ Este vorba de prezentarea de sinteză, ceea ce nu impietează asupra sarcinii paleografului de a face istoria scrisului în sectorul respectiv (grec, latin, sirian etc.) știut fiind că este exclusă cunoașterea unei paleografii fără aprofundarea istoriei scrisului respectiv. Pentru istoria scrisului vechi și nou este în uz comun Hans Jensen, *Die Schrift in Vergangenheit und Gegenwart*, ed. 2 revăzută, Berlin 1958 (ed. 1, *Geschichte der Schrift*, Hannover, 1925); Marcel Cohen, *La grande invention de l'écriture et son évolution*, 3 vol., Paris, 1958.

²⁷ Părți importante din aceste sarcini au fost preluate de codicologie.

²⁸ Sarcinile bibliografului după Louise — Noëlle Malclès, *La bibliographie*, Paris, 1962 (Que sais-je nr. 709), p. 6 ar fi; „Să stabilească relațiile între activitatea bibliografilor din epoci diferite și nevoile cercetării intelectuale; să determine pentru fiecare epocă raporturile între factorii istorici, economici sau alții și producția de repertorii; în sfîrșit, să deosebească curente de influență de la o națiune la alta“.

²⁹ Bibliologia și în special bibliografia se bucură de numeroase manuale, adesea în mai multe ediții, unele chiar cu excesivă erudiție, încît o enumerare a lor nu este posibilă. Consider totuși util să numim cîteva din ale noastre în care este accentuată partea teoretică: N. Georgescu-Tistu, *Bibliografia literară română*, București, 1932. Idem, *Orientări bibliologice*, București, 1938. Barbu Teodorescu, *Manualul bibliotecarului*, București, 1939. Idem, *Istoria bibliografiei române*, București, 1945. Nic. Th. Ionițiu, *Istoria editurii românești*, București, 1943. Vasile Romanescu, *Istoria unei cărți*, București, 1943. Acestea ar putea forma baza unei reluări.

cataloge de manuscrise asupra cărora se face analiza cea mai minuțioasă din punct de vedere al materialului și al tehnicii³⁰.

Descrierea manuscriselor de timpuriu a fost lăsată pe seama posesorilor, depozitarilor sau conservatorilor lor, adică bibliotecari, arhiviști și paleografi. Aceștia au făcut să apară numeroase cataloge de manuscrise. Descrierile erau întâmplătoare, după criterii absolut individuale iar rezultatele au fost inegale și lipsite de principialitate³¹. Numai în secolul trecut pentru prima oară s-a simțit nevoia stabilirii unor reguli precise după care să se facă această descriere. Inițiativa a fost luată oficial în Franța la 1865 și cel dintâi care a făcut propuneri concrete în acest sens a fost Léopold Delisle (1826—1910), administratorul Bibliotecii Naționale din Paris. El le-a impus tacit mai ales prin modul practic cum a realizat cataloge de manuscrise³². După o lungă practică în biblioteci și arhive deosebite normele o dată aflate au fost încheiate într-un sistem unic de Charles Samaran creînd astfel știința căreia i-a dat numele de *codicologie*³³.

Catalogele de manuscrise pot fi alcătuite în mai multe feluri în funcție de necesitate, scop și mijloace.

Dacă este vorba de o *evidență simplă*, administrativă, forma cea mai scurtă este satisfăcătoare. Pentru cercetător ea dovedește și asigură *existența*.

Dacă vrem să dăm o *sugestie* despre cuprinsul manuscrisului se recomandă o descriere internă și externă mai largă.

Dacă însă vrem în mod obiectiv să dăm cercetătorului *toate informațiile* privitoare la istoria, materialul, tehnica³⁴ și cuprinsul manuscrisului, atunci este nevoie de o descriere exhaustivă. Greutățile cele mai mari le provoacă identificarea autorilor (cuprinsul) și istoria scrisului.

După conținut manuscrisele pot fi împărțite în patru categorii.

1. Texte literare sau narrative determinate, cu autor cunoscut sau anonim.
2. Miscelanee cu texte variate adunate la un loc în mod întâmplător sau cu conținut specific³⁵.
3. Diplomatice (chartularii și registre) în care sînt transcrise sau rezumate acte și documente.

³⁰ Gilbert Ouy, *La codicologie*, în *L' Histoire et ses méthodes*, p. 1087—1108.

³¹ Deși imperfecte acele vechi cataloge au adus științei un imens serviciu, în primul rînd filologiei, deoarece editorii de texte au știut locul unde să se adreseze pentru compulsarea, confruntarea și stabilirea edițiilor.

³² Léopold Delisle, *Le Cabinet des Manuscrits de la Bibliothèque Nationale*, 3 vol., in-fol., Paris, 1868—1881.

³³ În cursul său de la Ecole des Hautes Etudes din Paris, concretizate apoi în introducerea sa la lucrarea în colaborare cu R. Marichal, *Catalogue des manuscrits en écriture latine portant des indications de date, de lieu ou de copiste*, tom. I, în 2 vol., Paris, 1959.

³⁴ O atenție deosebită se acordă ilustrației de care se ocupă în mod special *miniaturistica*.

³⁵ Cum sînt pomelnicele (sobornicile, obituarele). Pentru descrierea pomelnicilor noastre am dat mai multe exemple dintre care amintesc A. Sacerdoțeanu, *Pomelnicul mănăstirii Argeșului*, „Biserica Ortodoxă Română“, LXXXIII, 1965, nr. 3—4, p. 297—330.

4. Corpuri în care întîmplător sînt legate împreună documente diplomatice originale, de proveniență și format diferit ³⁶.

Codicologia are un larg cîmp de cercetare și i se dă din ce în ce mai multă atenție ³⁷. Ea vine direct în sprijinul diplomatiei, filologiei și criticii textelor.

B. *Muzeul*. Produsul material al gîndirii și practicii omenești, concretizat în infinite materii și forme, se păstrează în muzee a căror îngrijire e dată în seama muzeografilor sau conservatorilor de muzee. Pregătirea și sarcinile acestora rezultă din înseși științele auxiliare ale istoriei pe care trebuie să le aprofundeze: muzeologia cu prietenii săi de drum arheologia, papirologia, metrologia și numismatica.

Muzeologia este știința care se ocupă cu istoria, organizarea și funcționarea muzeelor ³⁸. Termenul nu este folosit de toți, unii preferînd să-i zică *muzeografie* (descrierea muzeelor), dar acesta nu acopere în întregime sarcinile ce revin acestei importante instituții păstrătoare de mărturii materiale ale civilizației. În ansamblu avem de-a face cu trei categorii de muzee, istorice, științifice și de artă, fiecare cu numeroase profiluri. Tot în această preocupare se numără și conservarea mănturiilor rămase în mediul și funcția lor de origine atît sub forma ruinelor cît și de monumente sau locuințe încă în folosință.

Crearea și organizarea muzeelor pune probleme de ordin științific și estetic, adesea foarte greu de rezolvat. Și din punct de vedere juridic (național și internațional) se cer lămurite raporturile între deținători. Aceasta și în ce privește adunarea de *membra disjecta* (în interesul științei) și necesitatea pentru unele piese muzeistice de a se reîntoarce la posesorii lor de drept ³⁹.

În expunerea noastră nu putem stărui mai mult asupra muzeologiei cu toate că aproape toate științele auxiliare ale istoriei au contingență cu muzeele și cu expozițiile (muzee temporare) indiferent în ce profil sînt. Accentuăm totuși că atît muzeele inclusiv depozitele lor,

³⁶ De obicei acestea, dacă nu au legături artistice sau nu pot reconstitui fonduri arhivistice, se desfac și se tratează ahivistic.

³⁷ Revista *Scriptorium* de la Bruxelles, din 1959 i-a dedicat un *buletin* special.

³⁸ Manualele de muzeologie, respectiv muzeografie, lipsesc; literatura prioritară la diverse probleme aferente este însă destul de bogată dar risipită în tratate de alt conținut sau în reviste de artă, de știință și de istorie, iar în mod deosebit în *Museion* și *Museum*. Cele mai noi și precise informații le aflăm în seria *Musées et Monuments*, publicate de UNESCO cu începere din 1951, dintre care cităm: II. *Le traitement des peintures*, 1952, V. *Manuel des expositions itinérantes*, 1953, VIII. *Les techniques de protection des biens culturels en cas de conflit armé*; *L'Organisation des Musées Conseils*, 1959. Cf. Luc. Benoist, *Musées et muséologie*, Paris, 1960 (Que sais-je? nr. 904).

³⁹ Această chestiune are aspecte diferite; cum se pot întoarce operele muzeistice furate și identificate apoi în colecții publice sau private (interne sau externe); cu ce justificare pot ține mai departe actualii deținători opere de artă pe care le-au procurat pe căi dolosive sau ca pradă de război; dacă nu e mai bine ca unele monumente ridicate de pe șantiere arheologice să se întoarcă la locul de origine și să fie păstrate *in situ*; în ce condiții se pot lua mulate și face copii în interes științific și național. În acest sens discuțiile se duc acum pe plan internațional.

4. Corpuri în care întîmplător sînt legate împreună documente diplomatice originale, de proveniență și format diferit ³⁶.

Codicologia are un larg cîmp de cercetare și i se dă din ce în ce mai multă atenție ³⁷. Ea vine direct în sprijinul diplomatiei, filologiei și criticii textelor.

B. *Muzeul*. Produsul material al gîndirii și practicii omenești, concretizat în infinite materii și forme, se păstrează în muzee a căror îngrijire e dată în seama muzeografilor sau conservatorilor de muzee. Pregătirea și sarcinile acestora rezultă din înseși științele auxiliare ale istoriei pe care trebuie să le aprofundeze: muzeologia cu prietenii săi de drum arheologia, papirologia, metrologia și numismatica.

Muzeologia este știința care se ocupă cu istoria, organizarea și funcționarea muzeelor ³⁸. Termenul nu este folosit de toți, unii preferînd să-i zică *muzeografie* (descrierea muzeelor), dar acesta nu acopere în întregime sarcinile ce revin acestei importante instituții păstrătoare de mărturii materiale ale civilizației. În ansamblu avem de-a face cu trei categorii de muzee, istorice, științifice și de artă, fiecare cu numeroase profiluri. Tot în această preocupare se numără și conservarea mănturiilor rămase în mediul și funcția lor de origine atît sub forma ruinelor cît și de monumente sau locuințe încă în folosință.

Crearea și organizarea muzeelor pune probleme de ordin științific și estetic, adesea foarte greu de rezolvat. Și din punct de vedere juridic (național și internațional) se cer lămurite raporturile între deținători. Aceasta și în ce privește adunarea de *membra disjecta* (în interesul științei) și necesitatea pentru unele piese muzeistice de a se reîntoarce la posesorii lor de drept ³⁹.

În expunerea noastră nu putem stărui mai mult asupra muzeologiei cu toate că aproape toate științele auxiliare ale istoriei au contingență cu muzeele și cu expozițiile (muzee temporare) indiferent în ce profil sînt. Accentuăm totuși că atît muzeele inclusiv depozitele lor,

³⁶ De obicei acestea, dacă nu au legături artistice sau nu pot reconstitui fonduri arhivistice, se desfac și se tratează ahivistic.

³⁷ Revista *Scriptorium* de la Bruxelles, din 1959 i-a dedicat un *buletin* special.

³⁸ Manualele de muzeologie, respectiv muzeografie, lipsesc; literatura prioritară la diverse probleme aferente este însă destul de bogată dar risipită în tratate de alt conținut sau în reviste de artă, de știință și de istorie, iar în mod deosebit în *Mousson* și *Museum*. Cele mai noi și precise informații le aflăm în seria *Musées et Monuments*, publicate de UNESCO cu începere din 1951, dintre care cităm: II. *Le traitement des peintures*, 1952, V. *Manuel des expositions itinérantes*, 1953, VIII. *Les techniques de protection des biens culturels en cas de conflit armé*; *L'Organisation des Musées Conseils*, 1959. Cf. Luc. Benoist, *Musées et muséologie*, Paris, 1960 (Que sais-je? nr. 904).

³⁹ Această chestiune are aspecte diferite; cum se pot întoarce operele muzeistice furate și identificate apoi în colecții publice sau private (interne sau externe); cu ce justificare pot ține mai departe actualii deținători opere de artă pe care le-au procurat pe căi dolosive sau ca pradă de război; dacă nu e mai bine ca unele monumente ridicate de pe șantiere arheologice să se întoarcă la locul de origine și să fie păstrate *in situ*; în ce condiții se pot lua mulate și face copii în interes științific și național. În acest sens discuțiile se duc acum pe plan internațional.

cît și expozițiile pun muzeografului probleme de achiziție, de conservare, prezentare și alienare, de organizare și popularizare ⁴⁰.

După primul război mondial, dar mai ales după cel de al doilea, se militează pentru o muzeistică internațională atît în ce privește asigurarea păstrării obiectelor de muzeu, care sînt socotite un patrimoniu universal, cît și pentru înlesnirea vederii, difuzării și studierii lor ⁴¹.

Arheologia este știința care se ocupă cu studiul monumentelor vechi: edificii, opere de artă, obiecte mobiliare, ustensile etc., adică izvoare istorice materiale, concrete. Cu alte cuvinte, mărturii istorice nescrise și totuși atît de grăitoare. Multă vreme arheologia s-a referit numai la antichitate dezvoltîndu-se în cadrul filologiei. Despre arheologie nu se poate vorbi în general ⁴², ci de o anumită arheologie ⁴³ care cere arheologului o pregătire adecvată, căci nici unul nu le va putea stăpîni pe toate ⁴⁴.

Metodele de cercetare ale arheologiei sînt în plină desfășurare și acum, cînd tehnica modernă îi pune la dispoziție nenumărate instrumente și materiale necunoscute predecesorilor. Fără îndoială că sarcină de frunte a arheologiei rămîne reînvierea istoriei abitatului uman și stăpînirea pămîntului în toate formele sale ⁴⁵.

⁴⁰ Cred că pregătirea și sarcinile conservatorilor de muzee au fost bine arătate de Luc Benoist, *op. cit.*, p. 6 „Trebuie să fie un erudit neîntrecut în ce privește numele și datele, un specialist în istoria artei și a civilizațiilor, un expert care știe să evalueze autenticitatea obiectelor care îi sînt propuse spre cercetare sau cumpărare, un financiar în curent cu cotarea fiecărui artist, un administrator răspunzător de bugetul unei mari case, un tehnician care folosește cele mai noi descoperiri la păstrarea obiectelor ce-i sînt încredințate, un decorator care le prezintă într-un cadru armonios, original și sugestiv, un profesor în stare să învețe pe tinerii săi vizitatori, un diplomat care cultivă bune relații ca să obțină donații sau legate de la amatori fără de care muzeele nu s-ar putea îmbogăți, în sfîrșit, un scriitor de talent dacă îi mai rămîne timp destul ca să scrie articole sau cărți“. Acestea pentru muzeele de artă; *mutatis mutandis*, sînt valabile pentru orice muzeu.

⁴¹ Societate Națiunilor constituită după primul război mondial, în cadrul Institutului de Cooperare intelectuală, a înființat Oficiul internațional al Muzeelor, care a întreținut mișcarea muzeistică prin revista *Museion* (din 1927). Această mișcare a fost continuată din 1946 de către UNESCO, care prin Consiliul Internațional al Muzeelor (ICOM) din 1948 scoate publicația periodică *Muséum*.

⁴² Ceea ce caracterizează pe arheolog e șantierul, săpăturile, cercetarea pe teren, competența, deci în primul rînd practica.

⁴³ Amintim doar: preistorică, clasică, medievală, submarină etc. Pentru o bună perioadă de timp arheologia se ajută și de texte; în consecință și cei care se ocupă cu textele (editorii de texte, critica textelor, diplomatica) au nevoie la rîndul lor de cunoștințe arheologice.

⁴⁴ În general are nevoie de multe discipline speciale: geologia, paleontologia, antropologia, geografia fizică și umană, topografie, istorie, filologie, arhitectură, urbanism, sculptură, epigrafie, paleografie, numismatică, sigilografie, medalistică, miniaturistică, ceramografie (olărie), coroplatie (gr. *χοροπλατος*), „fabricant de figurine“, turetică sau arta cizelării (gr. *τορευτική*) Un arheolog spune undeva: „Une fouille méthodiquement conduite est aussi rare qu'un archéologue complet“.

⁴⁵ În ce ne privește de la arheologia medievală avem de așteptat rezultate deosebite atît pentru perioada migrațiunilor cît și pentru evoluția arhitecturii civile, militare și eclesiastice. Deși mai bine cunoscută istoria arhitecturii are încă multe părți obscure, cum și contradicții chiar acolo unde realitatea este evidentă (vezi deosebite între păreri ale lui Virgil Vătășianu, *Istoria artei feudale în țările române*, I, București, 1959, și Grigore Ionescu, *Istoria arhitecturii în România*, I, București, 1963). Din vremea cînd apar și izvoarele scrise arheologia poate contri-

Papirologia. Se știe că în antichitate s-a scris pe o materie deosebită fabricată din trestia Nilului (*cyperus papyrus*) și cunoscută mai mult sub numele charta aegyptiaca. Inscrisuri pe astfel de materie pînă nu de mult s-au cunoscut puține (papirii din Ravenna) iar publicarea lor a întîrziat și mai mult. După aceea s-au identificat volumina de papiri în săpăturile de la Herculaneum și s-au făcut descoperiri numeroase în Egipt. Un volum din aceștia, *Charta Borgiana*, a fost publicat de danezul Niels Schow la Roma în 1788, cînd avem astfel primul papirolog. În anii următori s-au înmulțit descoperirile papirologice și a crescut numărul papirologilor, mai ales englezi. La englezi apare pentru prima dată și termenul *papyrology*, la sfîrșitul secolului trecut. Interesul pentru aceste documente a crescut și în alte țări încît în 1932 a putut lua ființă „Asociația internațională a papirologilor“.

Domeniul papirologiei încă nu este fixat. Unii nu o socotesc nici măcar ca știință de sine stătătoare socotind-o subordonată fie paleografiei, avînd în vedere existența papirilor medievali, fie epigrafiei ținînd seama de papirii antici mai numeroși iar ca tehnică a scrisului similari textelor epigrafice. Se pare că sorții cei mai buni îi are limitarea papirologiei numai la papirii în legătură cu civilizația egipteană, indiferent în ce limbă sînt scrîși.

În ce privește istoria scrisului papirologia a dus mărturii dintre cele mai importante atît în ce privește vechimea cît și evoluția scrisului cursiv ⁴⁶.

O întrebare pe care ne-am pus-o privește clasarea acestei științe. Personal, ținînd seama de faptul că papirii antici au fost și continuă să fie aflați prin săpături arheologice și deci urmează să fie păstrați în muzee, înclin să leg papirologia de arheologie și epigrafie și implicit de muzeologie. Aceasta nu împieteează asupra faptului că papirii medievali să fie păstrați în biblioteci și arhive, în consecință la dispoziția paleografiei în măsura în care descifrarea lor nu are nevoie de epigrafiști.

Metrologia se ocupă cu studierea măsurilor fixe și variabile care privesc întinderea spațiului, greutatea corpurilor, durata timpului și altele.

Măsurile sînt de două feluri: *directe*, cînd sînt în afară de noi ca timpul și spațiul, și *indirecte*, ca lungimea, suprafața, volumul, greutatea, densitatea etc., toate determinate de om prin diferite observații, comparații, calcule etc. Acestea au variat după timp și loc, în raport cu evoluția orînduirilor sociale istorice și paralel cu descoperirile științei și inovațiile practicii. Măsurile formează adevărate sisteme căci adesea pornesc de la baze diferite. De aici greutatea de a le

bui la lămurirea unor termeni obscuri din texte, după cum și invers, mărturiile scrise pot ajuta la explicarea unor mărturii materiale. Vezi: A. Sacerdoțeanu, *Mormîntul de la Argeș și zidirea Bisericii Domnești*, „Buletinul Com. Mon. Ist.“, XXVIII, 1935, p. 49—57, unde am pus teze noi în arheologia noastră medievală pe care le mențin și acum. Idem, *Introducere în arheologia medievală*, „Hrisovul“, VI, 1946, p. 5—20, cea dintîi prezentare la noi a raportului între texte și obiecte. Cf. și I. Andrieșescu, *De la preistorie la evul mediu*, București, 1924.

⁴⁶ Paul Petit, *Guide de l'étudiant en histoire ancienne*, Paris, 1959. André Bataille, *Le Papyrus*, Paris, 1955 (*Traité d'études byzantines*, III), Idem, *Papyrologie*, în *L'Histoire et ses méthodes*, p. 498—523.

readuce la sistemul nostru de măsuri (astăzi zecimal) și a cunoaște raporturile contemporane existente între ele, și acestea raportate la cele actuale.

Metrologia are numeroase forme și aplicări în științele exacte, din care multe sînt necesare și cunoașterii istoricului. Din cele vechi îl interesează în primul rînd cele privitoare la timp, agrimensură, pondere, volum și timbru.

Din metrologie s-au dezvoltat științele auxiliare ale istoriei de importanță capitală : numismatica și cronologia tehnică.

Numismatica se ocupă cu studiul monedelor ținînd seama de metalul din care sînt făcute, de tipurile (imaginile) și inscripțiile (legende) lor, cum și de etalon, de titlu și de cursul avut.

Apariția monedei bătute este în legătură cu dezvoltarea măsurilor (metrologia) ca instrumente de schimb atît în perioada trocului cît și a etalonului de metal, care atunci normalizau relațiile social-economice ale oamenilor. Moneda primitivă se pare a fi apărut în sec. VII î.e.n. în Lidia și era constituită din electrum (aliaj natural din aur și argint), cules atunci din nisipul rîului Pactolus.

La început s-au gravat pe ea diverse imagini (cele mai vechi aveau boul) iar mai tîrziu figura suveranului de la care și-au luat și numele (specii de circulație). Unele nume provin și de la modul cum se făceau plățile (*solidus* de la solda plătită soldaților)⁴⁷.

Imaginile care dau *materie tipologiei* monedelor sînt documente de estetică și de istoria artei.

Ca disciplină științifică cele dintîi reguli precise de studiu și prezentare de monede avem abia de la J. Eckhel (1792), care face și cea dintîi clasificare științifică și sistematică a monedelor⁴⁸. Pe această bază s-a dezvoltat numismatica contemporană într-un volum bogat și variat de lucrări, cele mai multe privitoare la antichitate⁴⁹.

C. Arhivele. Actele scrise care oglindesc relațiile între oameni și între aceștia și organizațiile politice și sociale se păstrează în arhive. Arhiviștii sau conservatorii de arhive sînt slujitorii lor de prestigiu științific și de încredere juridică. Acestora calea ce au de bătut, în esență, le este arătată de arhivistică, paleografie și criptografie în special.

Arhivistica este știința care se ocupă cu probleme privitoare la adunarea, conservarea și folosirea mărturiilor scrise cunoscute sub denumirea de arhive sau izvoare istorice directe. Preocuparea omului pentru alcătuirea, păstrarea și folosirea acestor documente este foarte veche, încă din cea mai veche perioadă a sclavagismului. Adunate pentru informarea proprie a creatorului lor, fondurile de arhivă au astăzi un rol dublu : administrativ și istoric. Pentru împlinirea sarcinilor

⁴⁷ Numele comun sub care apare în diferite limbi arată astfel de practici (de ex. *pecunia* la romani, din *pecus* sau *pecu*, „cireadă, turmă”). O astfel de origine izvorită din practică are și apelativul *bani* în limba noastră, cum am demonstrat în studiul *Originea băneii și a „banilor” la români* (în manuscris).

⁴⁸ J. Eckel, *Doctrina nummorum veterorum*, 8 vol., 1792.

⁴⁹ În strînsă legătură cu numismatica trebuie pusă *medalistica*, știința care se ocupă cu medaliile ca document istoric al evenimentelor solemne și ca operă artistică.

ce se impun arhiviștilor sînt necesare anumite cunoștințe și tehnici pe care le pune la îndemîna lor arhivistica.

La baza arhivisticii stau instrucțiunile, regulamentele și statutele diverselor instituții și corporații medievale⁵⁰, dar ea se dezvoltă în mod deosebit de cînd pentru arhive apare sistemul german al Registraturii. Rammingen (1571) precizează cel dintîi teoria și practica registraturii⁵¹. După aceea apar numeroase manuale, mai ales cele de tehnică arhivistă⁵², însă un manual satisfăcător care să îmbrățișeze tot domeniul acestei științe nu vîd decît în al lui Casanova⁵³.

Arhivistica are trei ramuri principale de muncă și cercetare :

1. Arhivologia sau teoria arhivelor, privește istoria arhivelor și a arhivisticii, istoria dreptului arhivistic și istoria fondurilor arhivistice ;
2. Arhivotehnica sau tehnica arhivistă are în vedere practica arhivistă, cu urmărirea procesului de creare a arhivaliilor*, selecționarea, organizarea și folosirea lor ;
3. Arhiveconomia sau administrarea externă a arhivelor (plasament și construcție) și a arhivaliilor (igienă și restaurare).

Datorită materiei, uzurii și modului de păstrare, adesea necorespunzător, documentele arhivistice produc mari greutatea în îngrijirea și folosirea lor. Cum ele, prin caracterul lor juridic și autentic, sînt de cea mai mare importanță pentru documentarea istorică, este normal ca întreaga atenție să se îndrepte către ele și către asigurarea duratei lor.

Ca și în biblioteci și muzee în arhive se duc două feluri de munci, administrativă și științifică. Formarea arhiviștilor întîmpină însă greutatea mai mari decît în celelalte două instituții, organizate de obicei pe profiluri speciale și bine conturate. Arhivele prin natura arhivaliilor pe care le conțin, care în același timp pot fi titluri de bunuri, probe de drepturi sau de pretenții și precedente în lucrări deja făcute, cer ample lucrări de evidență și de înlesnire a cercetătorilor. Fără de această evidență devine inutilă și ineficace orice popularizare a arhivelor. În consecință orizontul arhivistului cere să fie mult lărgit cu cunoștințe de istorie universală și istorie locală și din aproape toate sectoarele științelor auxiliare ale istoriei.

⁵⁰ Înregistrează actele cronologic și le clasează separat pe materii, de obicei în condiții : decizii, deliberări, corespondențe.

⁵¹ Clasează hîrțile pe chestiuni care constituie *dosare*, fiecare cuprinzînd în ordine cronologică piesele primite și ciornele celor expediate.

⁵² A. Sacerdoțeanu, *Introducere în arhivistă*, „Hrisovul”, IV, 1944, p. 60—80. Idem, *Arhivistica*, ibidem, VII, 1947, p. 5—47. Idem, *Arhivistica de peste hotare după al doilea război mondial*, „Revista Arhivelor”, 1958, nr. 2, p. 17—59.

⁵³ Eugenio Casanova, *Archivistica*, ed. 2, Siena, 1928, care, cu tot stilul său greoi, rămîne valabil pentru cunoașterea complexului arhivisticii. La acesta însă trebuie adăugate cunoștințele căpătate ulterior : Adolf Brennecke, *Archivkunde*, Leipzig, 1953 ; Th. R. Schellenberg, *Moderne archives, Principles and techniques*, Melbourne, 1956, tradus în mai multe limbi (cunoscut mie prin diverse recenzii) ; Jean Favier, *Les archives*, Paris, 1959, (Que sais-je ? nr. 805) și Gerhart Enders, *Archiverwaltungslehre*, Berlin, 1962, la care însă teoria arhivelor, istoria arhivelor și dreptul arhivistic constituie părți separate. La noi vezi A. Sacerdoțeanu, *Arhivistica*, curs care circulă multiplicat de studenți pînă acum în mai multe redacții (1947—1964) ; a fost folosit și în *Arhivele Statului. 125 ani de activitate*, București, 1957.

* Noțiunea „Arhivalii” corespunde cu materiale arhivistice constituite organic.

În cadrul prezentării de față nu putem vorbi decît de acele lucrări științifice pe care istoricul le cere de la arhivist pentru asigurarea documentării sale, adică lucrări de evidență. În practică s-au folosit diverse moduri de lucru puse sub cele mai felurite titluri. O sistematizare a problemei și fixarea unei terminologii proprii multă vreme nu a încercat nimeni. Arhiviștii olandezi pentru prima dată au stăruit asupra acestei probleme dar au socotit că este suficientă o singură lucrare: *Inventarul*⁵⁴. Mai târziu Casanova a lărgit domeniul la *ghid, inventar și catalog*. Cîndva am socotit util să studiez această chestiune din punct de vedere al terminologiei (nomenclaturii) folosită de arhiviști și editori de texte în lucrările lor în analogie cu conținutul lor. Astfel am putut constata folosirea unui același termen pentru lucrări cu conținut diferit și invers, lucrări cu conținut diferit sub același titlu. Consider că pentru prima oară în arhivistica generală am limpezit acest cîmp de cercetare prin concluziile fixate într-o lucrare specială⁵⁵.

După constatările noastre lucrările științifice arhivistice, ținînd seama de urgență, scop și cadre, se pot grupa în următoarele tipuri:

1. Lucrări arhivistice generale care arată existența unor categorii de arhivalii. Aceste lucrări, socotite de primă urgență, au caracter temporar și se refac, completîndu-se și îmbunătățindu-se din timp în timp, de dorit cît mai des.

2. Lucrări arhivistice speciale, care arată cuprinsul arhivaliilor în general. Și acestea sînt concepute cu caracter temporar și urgente, însă valabilitatea lor este de mai lungă durată. Calitățile personale ale alcătuitorilor lor, cum și natura unor documente, le pot da caracter de perpetuă folosire.

3. Lucrări arhivistice analitice care arată cuprinsul fiecărui document arhivistic. Aceste lucrări sînt definitive și produc informații exhaustive.

Realizarea lucrărilor arhivistice științifice se face întotdeauna în funcție de necesitățile de moment, de starea de ordonare a fondurilor arhivistice, de forțele de muncă de care dispun administrațiile depozițelor de arhive. De aici reiese nivelul variat al lor⁵⁶.

Problema arhivelor și deschiderea lor pentru cercetări științifice pe plan internațional a fost abordată de mai multe ori. Unele rezultate au fost obținute prin tranzacții bilaterale și de cînd legislațiile naționale au fixat termene (*fix* sau *mobil*) înainte de care documentele nu

⁵⁴ S. Müller, J. A. Feith, R. Fruin, *Handleiding voor het ordenen en beschrijven van Archieven*, Groningen, 1898 (ed. 2, 1920), traduse în multe limbi, ultima în engleză și publicată la New-York, 1940, Cf. și A. Sacerdoțeanu, *Inventare arhivistice*, „Revista Arhivelor”, VII, 1941, p. 217—238. Idem, *Ghidul Arhivelor Statului din București*, ibidem, p. 368—375.

⁵⁵ A. Sacerdoțeanu, *Instrucțiuni arhivistice*, București, 1948, (Biblioteca Arhivelor Statului, 3). *Instrucțiuni (nr. 205 din 13 februarie 1953) privitoare la întocmirea fișelor pentru evidența fondurilor arhivistice*, București, 1953. Același lucru l-a făcut în arhivistica maghiară Ember Gyöző, *A Levéltári segédletek* (auxiliarele arhivisticii), Budapesta, 1958.

⁵⁶ În arhivistica noastră au apărut lucrări arhivistice științifice în număr satisfăcător. Pentru ultimii 20 de ani informații la M. Fănescu, I. Adam, *Contribuția Arhivelor Statului la publicarea izvoarelor istoriei patriei*, „Revista Arhivelor”, nr. 1, 1964, p. 21—50, unde însă nu se amintesc toate lucrările apărute în acest timp.

sînt libere la consultare. În mod deosebit însă mișcarea arhivistică internațională a început în cadrul Societății Națiunilor⁵⁷ și a fost reluată de Consiliul internațional al Arhivelor⁵⁸ în cadrul UNESCO în 1950 prin congrese și masa rotundă a arhivelor. Sînt de așteptat progrese mari, mai ales în ceea ce privește schimbul de documentare arhivistică.

Paleografia se ocupă cu citirea scrisului vechi și istoria scrisului (forme și alfabete folosite în timpuri și locuri diferite). Nu se poate vorbi de o paleografie în sine fiindcă sînt tot atîtea paleografii cîte limbi sînt în care s-au păstrat înscrisuri vechi și cîte forme sau alfabete s-au folosit pentru aceasta, fiecare cu caracteristici proprii. Există însă puncte comune între toate, care constituie teoria generală a oricărei paleografii. Anume paleografia are în vedere materialul de scris, uneltele corespunzătoare, grafia și transcrierea textelor respective. Grafia prezintă adesea cele mai mari greutăți întîlnite, nu atît în ce privește cititul cît transcrierea. Aceasta cere o ascuțită critică gramaticală datorită faptului că adesea aceleași *grafeme* (semne sau litere) nu corespund consecvent aceluiași *foneme* (sunete). De aici decurge faptul că istoria scrisului respectiv este sarcina principală a paleografului de care se leagă transcrierea textelor⁵⁹. Pe lîngă această parte în care se încadrează oricare paleografie, în fiecare din acestea există caracteristici proprii care diferențiază unele de altele.

Elementele de bază ale paleografiei au fost enunțate de Mabillon (1681), care socotea că cititul corect al documentelor este o condiție indispensabilă criticii diplomatice. Însă legile fundamentale ale paleografiei au fost descoperite de Bernard de Montfaucon (1708) prin lucrarea sa devenită clasică asupra paleografiei grecești⁶⁰. După aceea s-au mai adăugat amănunte și s-au descifrat grafeme dificile dar temeiurile științei au rămas aceleași. Paleografia caracterizîndu-se prin limba în care sînt scrise textele, prin materia pe care sînt scrise și prin grafii este explicabil de ce există numeroase paleografii, multe ilustrate cu manuale speciale devenite clasice⁶¹. În ce privește transcrierea textelor

⁵⁷ A publicat *Guide international des Archives*, I, Europe, Paris, 1934, Institut international de Cooperation intellectuelle).

⁵⁸ După 1950 publică anual *Archivum*, revista internațională a Arhivelor.

⁵⁹ Dezlegarea prescurtărilor a constituit totdeauna o dificultate greu de învins și repertoriizarea lor a fost cea dintîi contribuție la constituirea paleografiei. Pînă acum însă, după cîte știu, numai pentru scrierea latină s-au alcătuit dicționare anume. În uz comun acum este al lui Adriano Cappelli, *Dizionario di abbreviature latine ed italiane*, Milano, Hoepli, 1899, ed. 3, 1929, reproducă anastatic 1949.

⁶⁰ Bernard Montfaucon, *Palaeographia graeca*, Paris, 1708.

⁶¹ Enumerăm pe acelea de care adesea avem nevoie și noi: Maurice Prou, *Manuel de paléographie latine et française*, ed. 4, în colaborare cu Alain de Boüard, Paris, 1924. F. Steffens, *Lateinische Paläographie*, ed. 3, Berlin, 1929 (ed. anastatică, Berlin, 1965). G. Gardthausen, *Griechische Palaeographie*, ed. 2, în 2 vol., Leipzig, 1911—1913. Mihai Guboglu, *Paleografia și diplomatica turco-osmană, Studii și album*, București, 1958. Pentru paleografiile greacă, latină și slavă la noi bibliografie și îndrumări se găsesc în *Documente privind istoria României, Introducere*, I, București, 1956. Pentru paleografia română lipsește un asemenea manual; s-au adus unele contribuții parțiale de către Em. Vîrtosu în *Introducerea citată*, de N. Cartoian, în *Orientările în paleografia chirilică*, în ed. a 3-a a *Albumului său* (1940) și de Diomid Strungaru, *Contribuții la interpretarea grafiei chirilice*, „Limba română”, X, 1961, nr. 5, p. 474—487, nr. 6, p. 606—610 și XI, 1962, nr. 5, p. 582—594.

în cele mai multe paleografii s-a ajuns la sisteme acceptate de majoritatea editorilor de texte; transcrierea textelor românești este încă în discuția istoricilor și a lingviștilor⁶².

De cadrul paleografiei mai țin: vechea *tahigrafie* (τάχος, iute, repede) inclusiv notele tironiene, *semiografia* (σημετον, semn, figurație) reprezentând notația muzicală sau scrierea pe semne a melodiei, și moderna *stenografie* (στενός, strimt, îngust) cunoscută scriere rapidă.

Amintim că din paleografie s-au desprins papirologia, codicologia și mai nou qumranica⁶³.

Criptografia sau scrierea ascunsă se ocupă cu descifrarea scrisului secret. A luat loc între științele auxiliare ale istoriei abia în ultimul timp. Socotită ca o curiozitate și ocupație doar de răbdare, istoricii au crezut că documentele astfel scrise nu prezintă dificultăți deoarece în general sînt cunoscute codurile după care se făcea cifrarea. În realitate textele cifrate sau scrise în semne convenționale, rămase încă nedecryptate, sînt numeroase și prezintă greutatea deosebită de lectură. De aici nevoia de adîncire a acestei preocupări.

Scrierea ascunsă este foarte veche în practica socială și a îmbrăcat forme cu totul deosebite. De la skytalul (bățul = mesajul) spartan, amintit de Plutah și alfabetul latin decalat al lui Cezar sau tahigrafia antică ori notele tironiene medievale, pînă la folosirea parțială a unor scrieri sau alfabetate uitate (oghamic, runic) ori cifre arabe drept litere sau silabe, criptografia a fost întrebuințată neîntrerupt. În arhive sînt multe documente de acest fel nedecryptate și al cărui cifru nu se cunoaște.

În general criptografia se făcea prin metoda substituirii, care avea două variante: substituirea simplă cu ajutorul unei table fixe de concordanță, și substituire cu cheie dublă cînd tabla era întocmită așa fel încît același semn putea să arate succesiv mai multe litere sau cuvinte în textul normal. În afară de aceasta erau și coduri speciale, uneori pur personale, a căror cheie e mai greu de aflat. În măsură mai mică scrierea criptografică s-a întrebuințat și la noi.

Prima sarcină a decriptatorului este să stabilească limba textului, apoi să identifice sistemul de cifrare. Numai după aceea decriptarea este chestie de răbdare. De regulă descifrarea este înlesnită dacă se

⁶² Istoricul problemei și propuneri la A. Sacerdoțeanu, *Ceva despre transcrierea documentelor românești*, „Revista Arhivelor”, 2, 1939, p. 283—321. Idem, *Transcrierea documentelor românești*, ibid. VII, 1, 1946, p. 1—9. Nu sînt lămurit cum concepe aceasta Em. Virtosu, *Transcrierea textelor chirilice românești*, „Studii teologice”, XV, 1963, p. 64—104. Observații judicioase la Diomid Strungaru, loc. cit.

⁶³ Privește textele descoperite în 1947 la Qumran în vestul Mării Moarte. Acestea prezintă atât de mult interes încît bibliografia studiilor qumranice astăzi trece de 4 000 titluri. La noi a vorbit mai pe larg despre ele orientalistul Pr. At. Ne-goită, *Manuscrisele de la Marea Moartă. Sintetizarea a trei publicații mai recente*: Cross Jr., Van der Ploeg și Del Medico, „Mitropolia Moldovei”, XXXVIII, 1962, p. 244—254. Idem, *Problema învierii din morți în manuscrisele de la Qumran și în literatura rabinică mai timpurie*, „Glasul Bisericii”, XXI, 1962, p. 267—279. Idem, *Dascălul Dreptății din manuscrisele de la Qumran*, ibid., p. 473—485. Idem, *Manuscrisele de la Qumran și originea creștinismului*, ibid. p. 678—688. Idem, *Manuscrisele de la Marea Moartă la Universitatea din Cambridge*, „Mitropolia Olteniei”, XVI, 1964, p. 492—493.

cunosc regulile diplomatice după care se redactau actele (formularul diplomatic) fiindcă acestea erau modele și pentru actele serviciului secret corespunzător.

Metodele criptografiei nu trebuie subestimate. De ele s-a folosit Champollion când a descifrat ieroglifile inscripției de la Rosette și tot cu ajutorul lor s-au descifrat primele cuneiforme și scrisul hetit. Tot ele au stat la baza descifrării scrisului linear cretan și continuă să fie folosite acolo unde nu există texte bilingve dar există monumente care poartă astfel de semne.

Încă de timpuriu descifrarea textelor criptografice a preocupat pe mulți oameni politici, militari, de afaceri sau simpli curioși. Informații unilaterale despre modul cifrării avem încă din secolul al XIV-lea, dar o sistematizare a codurilor nu avem decât din 1502⁶⁴. După aceea tratatele s-au înmulțit fără a fi putut cuprinde toate sistemele care au fost folosite în decursul vremii⁶⁵. Mai nou, o prezentare sistematică a disciplinei dă Jean Richard⁶⁶.

Informarea directă. Dorința de totdeauna a istoricului a fost pătrunderea și adîncirea sferei de interpretare istorică. Cu ajutorul metodei de cercetare și al instrumentelor de orientare puse la dispoziția sa cercetătorul ajunge să cunoască *tot ce se știe* despre subiectul său și are îndrumări suficiente să vadă unde poate afla ceea ce *nu se știe* încă. Se impune deci lărgirea bazei documentare care îi poate aduce numeroase mărturii istorice cu ajutorul cărora să ajungă la alte concluzii mai exacte. Dar pentru a recurge la astfel de mărturii nu mai este suficientă lectura a ceea ce se știa ci trebuie să folosească direct mărturii istorice necunoscute încă. Pentru aceasta e necesar să stăpînească bine acele științe fără de care el nu poate face nici un pas înainte. Trebuie deci să culeagă documentarea inedită din arhive și muzee și să o verifice în mod critic.

Despre aceste două momente este nevoie de cunoștințe speciale, care de obicei se bazează și pe o practică neîntreruptă. Acestora ne adresăm acum.

A. Culegerea materialului documentar. Culegerea mărturiilor noi și eventual verificarea celor cunoscute⁶⁷, a căror ediție nu prezintă suficientă garanție din punct de vedere științific, nu mai este așa de ușoară ca documentarea făcută cu ajutorul cărții deja tipărite. De data aceasta trebuie, pe de o parte, să *citim*, mărturiile scrise în atîtea moduri posibile, să *le fixăm* în timp și loc și să *le înțelegem* conținutul, iar pe de alta să *le verificăm* autenticitatea (formală și concretă) și veracitatea lor (critica de sinceritate). Pentru aceasta îndrumările teo-

⁶⁴ Joh. Trit(ten)heim, *Polygraphia*, 1502.

⁶⁵ A. Lange et E. A. Soudart, *Traité de cryptographie*, Paris, 1925, ed. nouă, 1935. Fletcher Pratt, *Histoire de la cryptographie*, trad. Arnaud, Paris, 1940.

⁶⁶ *L'Histoire et ses méthodes*, p. 616—631. Preocupări în această direcție au fost și la noi, mai ales în legătură cu criptograma Psaltirii scheiane. R. Pava, *Criptograma din Psaltirea Scheiană*, „SMIM, III, 1959, p. 365—372, a readus-o în discuție. O încercare de prezentare a criptografiei la Em. C. Grigoras, *Criptografia și istoria românească*, București, 1925.

⁶⁷ Nu ne referim acum și la mărturiile care pot fi culese direct prin munca de teren, ci numai la cele scrise și deja adunate, a căror citire, înțelegere și interpretare dă naștere la greutăți de multe feluri.

retice și instrumentele practice ni le pun la îndemână alte științe ajutoare.

Cronologia. Omul a făurit istoria de-a lungul timpului a cărui desfășurare a observat-o de timpuriu și, cu mijloacele care îi stăteau la îndemână, a căutat să-l măsoare. Astfel a luat naștere interesul pentru cronologie, care de la măsurile rudimentare ale omului primitiv, a ajuns astăzi o știință pe cât de complexă și grea, pe atât de plăcută. Studiul cronologiei însă are acum două țeluri deosebite: măsurarea timpului în cosmos, de care se ocupă *cronologia matematică sau astronomică*, și a timpului istoric pe pământul nostru, *cronologia tehnică*. Aceasta a devenit știință auxiliară a istoriei⁶⁸. Ea nu încetează totuși să facă apel constant și la cronologia matematică.

Cronologia tehnică sau istorică studiază sistemele după care oamenii au măsurat și socotit timpul de-a lungul mileniilor de viață istorică socială și raportarea lor la sistemele după care ne orientăm acum. Fixarea precisă a datelor când au avut loc acțiunile omenesti prezintă cel mai mare interes pentru interpretarea și sinteza istorică. Baza acestei cronologii o formează orele, calendarul (computul pascal), perioadele și erele, care sînt cea dintîi sistematizare a calculării scurgerii timpului în raport cu formele exterioare ale vremii⁶⁹.

Chestiunile de cronologie au preocupat totdeauna atât pe istorici cît și pe editorii de izvoare istorice dar vreme îndelungată toate calculele țineau de domeniul empirismului. Problematika cronologiei a apărut numai o dată cu polemica dintre Scaliger (1540—1609) și Pétau (1568—1614), care a dat prilej benedictinilor să-și ia asupra lor greaua sarcină a limpezirii terenului de cercetare. Lor le-a trebuit timp îndelungat pînă au întocmit liste cronologice critice și au lămurit sistemele vechi de datare. Tratatul lor *L'Art de vérifier les dates* (1750), stă la

⁶⁸ Sînt folosite două aspecte: teoria cronologiei însoțită sau nu de tabele și liste cronologice, acestea foarte răspindite. Mai cunoscute sînt: Pius Bonifacius Gams, *Series episcoporum ecclesiae catholicae*, Ratisbonae, 1873—1886. L. de Mas-Latrie, *Trésor de chronologie*, Paris, 1889. C. Eubel, *Hierarchia catholica medii-aevi*, Münster, 1898. E. Cavaignac, *Chronologie de l'histoire mondiale*, ed. 2, Paris, 1934, ed. I, 1923. A. Cappelli, *Cronologia, cronografia e calendario-perpetuo*, ed. 2 refăcută, Milano, Hoepli, 1930. V. Grumel, *La Chronologie*, Paris, 1958, *Traité d'études byzantines*, I). Pentru noi și țările vecine, A. Sacerdoțeanu, *Liste de suverani*, „Hrisovul“, I, 1941, p. 141—191; reprodusă în *Indrumări în cercetările istorice*, p. 231—290. P. S. Năsturel, *Lista patriarhilor ortodocși*, „Hrisovul“, VII, 1947, p. 147—168. Pr. N. I. Șerbănescu, *Mitropolii Ungrovlahiei*, „Biserica Ortodoxă Română“, LXXXVII, 1959, p. 722—826. Idem, *Episcopii Rimnicului*, „Mitropolia Olteniei“, XVI, 1964, p. 171—212.

⁶⁹ Pentru amănunte astăzi folosim pe F. K. Ginzel, *Handbuch der mathematischen und technischen Chronologie. Das Zeitrechnungswesen der Völker*, 3 vol., Leipzig, 1906—1914 ed. anastatică, 1959. Practic însă ne referim la Ed. Brinckmeier, *Praktisches Handbuch der historischen Chronologie aller Zeiten und Völker besonders des Mittelalters*, ed. 2, Berlin, 1882. O. Grotefend, *Taschenbuch der Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit*, Hannover (ediții numeroase). Hans Lietzmann, *Zeitrechnung der römischen Kaiserzeit, des Mittelalters und der Neuzeit für die Jahre 1—2000 nach Christus*, Berlin-Leipzig, 1934 (Sammlung Götschen, 1085). M. Guboglu, *Tabelele sincronice. Datele Hegirei și datele erei noastre*, București, 1955. (Direcția Arhivelor Statului).

baza tuturor manualelor de cronologie care s-au alcătuit după aceea aproape în fiecare țară⁷⁰.

Informarea, cu valoarea morală a informatorilor, și modalitățile de transmitere a noutăților, sînt esențiale pentru determinarea calității informațiilor și a corelației lor în timp. Această a doua sarcină de sincronizare a faptelor revine cronologiei, care ține seama de mijloacele cu care se puteau transmite știrile și cu ce iuteală: pedestru, călare, cu aparate tehnice (semaforul, telegraful, telefonul, radio) etc. Unii au încercat chiar periodizarea istoriei punînd la bază tocmai această temă: înainte de domesticirea calului și după aceea.

Epigrafia⁷¹ se ocupă cu studiul și editarea inscripțiilor săpate în materiale de mare durabilitate, ca piatra și metalul. Larfeld a definit-o ca „știință a monumentelor literare“.

Cele dintîi elemente de critică epigrafică le-a dat Scipione Maffei (1675—1755), dar fondatorul ei este considerat August Boeckh (1785—1867), care îi definește caracterele într-o circulară din 1827 și le dezvoltă apoi în volumul întîi din *Corpus inscriptionum graecarum* (1828). Definitivarea științei are loc însă mult mai tîrziu prin cunoscutele manuale ale lui Salomon Reinach și Wilhem Larfeld, ambele de epigrafie greacă⁷². S-au stabilit astfel principiile metodologice generale.

Epigrafia are sarcina de a edita critic inscripțiile. Dar dacă inscripțiile generale sînt aceleași, după limba și epoca în care au fost săpate sau zgîriate acestea, greutățile specifice se înmulțesc întocmai ca la paleografie. Editarea inscripțiilor impune respectarea unor reguli proprii dintre care nu trebuie să lipsească: situația (*in situ*, izolate, întregi sau fragmente) și descrierea (materie, formă, dimensiuni, litere) care se fac în nota de început numită *lemă*. La sfîrșit, cînd este cazul, se face critica textuală și de datare; eventual interpretarea istorică.

Inscripțiile păstrate doar în copii vechi, ajunse acum documente de bibliotecă sau de arhivă, pun probleme de editare mai grele⁷³.

Sigilografia sau *sfragistica* se ocupă cu studiul metodic al sigiliilor, element de seamă care închide și garantează integritatea și autenticitatea expedițiilor (scrisori, acte etc.) și afirmă posesia unui bun. Plac-tica sigilării este tot așa de veche ca și civilizația.

⁷⁰ A. Sacerdoțeanu, *Introducere în cronologie*, București, 1943, (Lucrările Școlii de Arhivistică, 2. Lecții de deschidere). *Documente privind istoria României. Introducere*, I., București, 1956.

⁷¹ Logic epigrafia ar putea să meargă la un loc cu istoria scrisului (v. Biblioteca), cu arheologia (v. Muzeul) și cu paleografia (v. Arhivele) fiindcă în toate se simte prezența ei, clasarea noastră avînd în vedere interesul funcțional și formal al științelor auxiliare consideră că epigrafia, fiind parte din cele amintite, își găsește loc mai potrivit aici.

⁷² S. Reinach, *Traité d'épigraphie grecques*, Paris, 1885, W. Larfeld, *Handbuch der griechischen Epigraphik*, 2 vol., München, 1902—1907. Idem, *Griechischen Epigraphik*, München 1914. Despre manualele lui Larfeld Louis Robert spune: „dus à un homme qui n'a rien produit dans ces études, sont inutilisables à la fois comme introduction et comme répertoire“ (*L'Histoire et ses méthodes*, p. 488). Succint și evoluat G. Klaffenbach, *Griechische Epigraphik*, Göttingen, 1957, René Cagnat, *Cours d'épigraphie latine*, ed. 4 Paris 1914.

⁷³ Este lăudabilă cercetarea acestor mărturii pe care o face Gh. Balica, *Informații arheologice în materialele documentare din Arhivele Statului de la Iași*, „Revista Arhivelor“, nr. 2, 1963, p. 133—156 și nr. 1, 1965, p. 254—261.

Materia pe care o studiază sigilografia este urma sau impronta pe care o lasă tiparul sigilar (typarium, matrix, pecetnic). Această urmă poate fi de metal, în ceară, fum, tuș sau în cerneală de culori diferite.

Studiul sigiliilor privește dimensiunea, forma și culoarea, dar mai ales tipurile (de majestate, sacerdotal, ecvestru, pedestru, hagiografic, heraldic etc.), modul de fixare (atârnare sau aplicare), citirea legendelor și interpretarea imaginilor lor. Acestea din urmă nu pot avea loc decât dacă cunoaștem modalitățile legale și practice după care se foloseau sigiliile.

Despre importanța sigiliilor în critica diplomatică atrăsese atenția însuși Mabillon, care a stabilit și o întâie listă a sigiliilor regilor Franței. Fundatorul sigilografiei ca știință este însă Heineck⁷⁴. După aceea sigilografia a intrat în domeniul cercetărilor curente și au apărut mai multe lucrări de teorie⁷⁵, dar mai numeroase sînt cele speciale⁷⁶.

Studiul matricelor sigilare ca și arta gravării lor intră de asemenea în competența sigilografului, dar acestea au o sferă de preocupări mai largă de tehnică și artă. Conservarea și restaurarea îi sînt însă obligații de primă necesitate.

Pentru cercetarea științifică completarea seriilor sigilare de către depozitarii de arhive este o obligație esențială. Și ea se poate face lesne cu ajutorul mulajelor⁷⁷, la care recurg acum cercetătorii individuali, dar mai ales sînt folosite în învățămîntul istoriei și artei.

În strînsă legătură cu sigilografia se dezvoltă astăzi studiul mărcilor poștale, care pînă la folosirea timbrului poștal propriu-zis, aveau menirea să arate dacă se plătiese sau nu taxa de expediție. Însă și azi poșta folosește sigiliul însuși (în ceară sau în plumb) pentru garantarea expedițiilor. Pentru toate acestea este normal ca legătura între sigilografie și mărcile poștale să fie socotită firească⁷⁸. Încă de la început prin gravură marca poștală a devenit și ea operă de artă.

Heraldica se ocupă cu descrierea și interpretarea simbolurilor sau a figurilor simbolice în strînsă legătură cu familia, clanul sau tribul. Din acest motiv ea face parte din cele mai vechi preocupări ale omului și-și găsește reprezentări atît în imaginile figurative din așezările omului comunei primitive cît și în arhitectura și în general arta produsă în timpul orînduirilor următoare.

⁷⁴ J.M. Heidneck (Heinecke), *De veteribus Germanorum aliarumque nationum... sigillis*, Frankfurt—Leipzig, 1709, ed. 2, 1719.

⁷⁵ Theodor Ilgen, *Sphragistik*, Leipzig, 1912, *Grundriss der Geschichtswissenschaft*, de A. Meister). Wilhelm Ewald, *Sigelkunde*, München—Berlin, 1914. (*Handbuch der Mittelalterlichen und Neuren Geschichte*, de Below-Meinecke).

⁷⁶ Jean Roman, *Manuel de sigilographie française*, Paris, 1912, în mod curent folosit și pentru teoria generală a sigilografiei. Pentru Transilvania voievodală S. Jakó, *Documente privind istoria României, Introducere*, II, București, 1956, p. 561—619. Pentru Țara Românească și Moldova de folosit cu prudență Emil Vîrtosu, *ibidem*, p. 333—537.

⁷⁷ De pildă Arhivele Naționale franceze posedă acum peste 11840 sigilii semnalate, identificate, descrise și mutate.

⁷⁸ Inițiative pentru folosirea mărcilor poștale apar însă din sec. XVII, dar ele devin realitate abia în 1840, în Anglia. Metoda de plată anticipată a expediției prin timbre s-a răspindit foarte repede. Unele țări au păstrat cităva vreme încă sistemul plății de către destinatar. La noi Moldova a folosit pentru prima dată acest sistem în 1858. Studiul și colecționarea mărcilor poștale au dat naștere *filateliei* (φιλολογία, prieten și ἀγάπη scutire de impozit).

Totuși de la o vreme heraldica și-a limitat preocupările la anumite figuri aplicate de obicei pe scut și formînd aceea ce la noi s-a numit *stemă*⁷⁹ sau *blazon*. Cu acest conținut, atribuit abia de la sfîrșitul secolului al XI-lea înainte, heraldica își propune să compună și să explice stemele, să distingă natura și poziția figurilor heraldice naturale, artificiale și himerice de pe scut⁸⁰.

Termenul tehnic, heraldica, vine de la germanul Herald, francez héraut (în lat. med. *heraldus*), după cum și al doilea termen pentru stemă, fr. *blason*, vine tot din nemțește, *blasen*, a trîmbița.

Noul sens al heraldicei s-a precizat în secolele XII—XIV, însă ca disciplină științifică meritul de a-i fi precizat regulile aparține lui Palliot⁸¹ și mai ales lui Menestrier (1631—1705)⁸². Literatura heraldică este astăzi foarte bogată și se referă la țări, popoare și familii.

Desigur, interpretarea simbolului prezintă greutăți deosebite și în multe cazuri cercetătorii nu sînt însă de acord cu propunerile făcute (de ex. ce reprezintă *lupoai*ca în tradiția fundării Romei, vulturul, corbul sau bourul în stemele noastre). Dar tocmai aceste simboluri o dată descifrate devin mărturii istorice de importanță deosebită.

Greutăți prezintă și interpretarea *împărțirii* scutului și *piesele* sale, cînd acesta ajunge semn caracteristic al blazonului. Dar această parte a heraldicii referindu-se la timpuri cînd mai există și alte mărturii istorice care înlesnesc *citirea* și *descrierea* lor, se poate ajunge la concluzii firești. Oarecare practică face accesibilă heraldica pentru cercuri cît mai largi de cercetători și de amatori.

Heraldica a fost socotită ca o preocupare strict nobiliară. Dar acest lucru este fals căci, dacă înlăturăm scutul, care aparține heraldicei ca-valerești și nobiliare apusene, întrebuițarea simbolurilor este răspîndită pretutindeni și studierea lor poate aduce lumini nebănuite pentru istorie acolo unde alte mărturii istorice lipsesc, mai ales pentru începuturi.

Elementele heraldicei au avut și au o mare aplicare în artă și tehnică, de aceea heraldica nu se adresează numai istoricilor.

Genealogia se ocupă cu succesiunea nașterilor și înrudirilor dintre familii și neamuri. Ea caută să precizeze în primul rînd filiația între prezenți și strămoșii lor.

⁷⁹ Cuvîntul e de origine grecească însemnînd coroană și ghirlandă de lauri, iar la romani ghirlandele cu care se împodobeau imaginile strămoșilor, de unde a ieșit și sensul de „origine nobilă”. Din greaca medievală a trecut și la slavi cu sensul de mitră (atestat în sec. XVI). Nu știm cînd și pe ce cale cuvîntul a pătruns și în limba noastră dar prin derivatul său *nestemată* (v. lat. aestimatus) arată o origine veche cu sens provenind din mediul romanic.

⁸⁰ Însuși termenul acesta arată vechimea și răspîndirea lui: gr. *σχις* „piele de animal jupuit” arată natura lui primitivă, de unde lat. *scutum*, fr. *écu*, it. *scudo*, sp. *escudo*, rom. *scut*, (de unde și *sauteu*?).

⁸¹ Pierre Palliot, *La vraye et parfaite science des armoiries*, Dijon, 1660.

⁸² Ménestrier, *Le véritable art du blason*, Lyon, 1658, Idem *Abrégé méthodique des principes héraldiques ou du véritable art du blason*, Paris, 1661. Idem. *La nouvelle méthode raisonnée du blason*, Lyon, 1696, cu numeroase ediții ulterioare. Valoarea simbolului în heraldică credem că e bine arătată de Emile Gervart, *L'Héraldique. Son esprit, son langage et ses applications*, Bruxelles-Paris, 1923.

Sucesiunea nașterilor a fost o veche preocupare a omului și la început a fost singura formă a cronologiei istorice. Cu timpul i s-a dat și ei un conținut restrins, nobiliar (Enciclopediștii francezi), dar încă de multă vreme i s-a atribuit pe drept cuvânt și un scop practic, cuprinzând probleme de ereditate, biologice și psihologice. Este una din cele mai sociale științe auxiliare ale istoriei fiindcă ea nu se limitează la individ ci la familie.

Genealogia are două linii de cercetare: *ascendentă*, care stabilește cât poate pe predecesorii masculini și feminini ai unei persoane, și *descendentă* făcând același lucru pentru descendenții cunoscuți ai unui strămoș comun. Tabla ascendentă merge în progresie geometrică (1—2—4—8 etc.) în timp ce tabla descendentă are mai multe variante.

Genealogia are și scopul să stabilească tabelele genealogice din numeroase puncte de vedere, fără să facă vreo diferență de clasă socială. De aceea principiile ei se aplică deopotrivă în istoria politică, în lingvistică și în științele naturii.

Pentru stabilirea acestor tabele greutăți sînt de tot felul: lipsa numelor patronimice, omonimia foarte răspîdită, schimbarea numelor și a posesiunilor sînt cele mai importante. Heraldica îi vine adesea în sprijin spre a clarifica multe din acestea.

Genealogiști, adică alcătuitori de tabele genealogice, au existat în toate timpurile folosind moduri diverse de prezentare. Ca disciplină științifică ea nu s-a putut stabili decît cînd a devenit obiect de învățămînt superior. Primul profesor în această calitate a fost Johan David Köhler (1684—1755), care predă genealogia la Göttingen unde avu de elev pe Johann Cristoph Gatterer (1727—1799). Acesta predînd științele auxiliare ale istoriei la universitate avu prilejul să publice primele manuale științifice de genealogie⁸³. După aceea, reluîndu-se principiul succesiunii generațiilor formulat cîndva de Olorinus (1614), genealogia stă la baza periodizării istoriei prin generații la Ranke, care prin Ottokar Lorenz ajunge la „legea celor trei generații“, demonstrată mai ales în cunoscutul său manual⁸⁴, lege evident gresită. Din punct de vedere al tehnicii genealogiei acest manual își păstrează valoarea inițială⁸⁵.

Dacă lucrări teoretice privitoare la genealogie sînt puține, „genealogiile“ au o publicitate uluitoare. Folosirea multora din acestea trebuie făcută cu cea mai mare prudență fiindcă atît ignoranța cît și falsul se întîlnesc în cele mai multe. De aici neîncrederea în genealogiști. Dar acest fapt nu poate impieta asupra științei genealogice în sine.

⁸³ J. Chr. Gatterer, *Handbuch der neuesten Genealogie und Heraldik*, Nürnberg, 1761. Idem, *Abriss der praktischen Genealogie*, Göttingen, 1788.

⁸⁴ O. Lorenz, *Lehrbuch der gesamten wissenschaftlichen Genealogie*, Berlin, 1898. D. Onciul, elevul lui Lorenz, în periodizarea istoriei noastre aplică principiul stabilit de profesorul său.

⁸⁵ Cu spor de cunoștințe și claritate azi sînt încă actuale manualele lui O. Forst-Battaglia, *Genealogie*, Leipzig, 1913 (în col. lui Meister); Idem, *Traité de genealogie*, Lausanne, 1949; Eduard Heydenreich, *Handbuch der praktischen Genealogie*, 2 vol., Lipsca, 1913. Pierre Durye, *La généalogie*, Paris, 1961, (Que sais-je? nr. 917). Cf. și A. Sacerdoțeanu, *Cîteva note cu privire la cercetările genealogice românești*, „Hrisovul“, II, 1942, p. 119—138, reproduș în *Indrumări în cercetările istorice*, p. 291—314.

Îndrumările pe care le dau aceste științe pentru culegerea izvoarelor fac posibilă trecerea la critica lor.

B. *Critica materialului documentar*. Mărturiile istorice sînt diverse și niciodată nu concordă în întregime, mai ales în amănunte. Din toate acestea greu este să scoți esențialul, adevărul, care nu se lasă observat cu ușurință. Orice informație aflată trebuie confruntată atent cu toate alte mărturii ale vremii, muncă migăloasă și de durată. Este o chestiune de metodă și de prudență pe care nu o putem evita: critica de autenticitate și de veracitate ne înlesnește calea.

Diplomatica ocupîndu-se cu studierea structurii și cuprinsului documentelor are de scop determinarea autenticității și sincerității sau veracității lor⁸⁶. La început ea își îndreaptă atenția numai asupra actelor produse de cancelarii constituite, singurele socotite „autentice”, dar cu vremea s-a ocupat și de orice înscris (acte private). Izvoarele diplomatice constituie importante mărturii istorice prin faptul că sînt obiective fiindcă izvorau dintr-o necesitate actuală și justificau interese materiale și juridice contemporane. Din această cauză multe au și fost contrafăcute, adică au apărut fără știrea și aprobarea *autorului* lor presupus și sînt cu conținut mincinos. Critica diplomatică are sarcina să precizeze care înscrisuri sînt *adevărate*, care *suspecte* și care *false* și deci care este valoarea lor probatorie.

Ca și alte științe auxiliare ale istoriei *diplomatica* s-a dezvoltat în mod empiric timp îndelungat. Este meritul iezuitului Daniel van Papenbroeck (1628—1714) care, cu un simț istoric demn de relevat, a fixat primele reguli ale criticii diplomatice dar le-a aplicat în mod eronat⁸⁷. Această aplicare greșită a dat prilej benedictinului dom Jean Mabillon (1632—1707) să reia chestiunea și să dea lumii cel dintîi tratat de diplomatică prin care devine fundatorul acestei științe⁸⁸. Dezvoltată și adăugată ulterior atît prin benedictini cît mai ales prin manuale de învățămînt superior, astăzi multe sînt cunoscute pe plan internațional⁸⁹; *diplomatica* a căpătat o deosebită importanță în formarea spiritului critic.

⁸⁶ Față de fundatorii diplomatiei care cereau criticii diplomatice să dovedească numai autenticitatea formală, astăzi ea cercetează și conținutul faptic.

⁸⁷ Papebrochius, *Propyleum antiquarium circa veri ac falsi discrimen in vetustis membranis*, publicat ca prefață la *Acta Sanctorum*, Aprilis, tom. II, Anvers, 1675; reprodus parțial de Baring, *Clavis diplomatica*, Hannovera, 1754, p. 229—324.

⁸⁸ *De re diplomatica libri VI*, Paris, 1681 (alte ediții: Paris, 1709 și Neapole, 1789). Dom Toussaint et dom Tassin, *Nouveau traité de diplomatique*, 6 vol., Paris, 1750—1765.

⁸⁹ Harry Bresslau, *Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien*, Leipzig, 1889; ed. 2 în 2 vol., 1912—1931, ed. 3 anastatică, Berlin, 1958. Manualul cuprinde mai mult decît spune titlul. Arthur Giry, *Manuel de diplomatique*, Paris, 1893; ed. anastatică, 1925. Cesare Paoli, *Programma di paleografia e di diplomatica*, Florența, 1883; ed. 2: *Programma scolastico di paleografia latina e di diplomatica*, 3 fasc. Florența, 1888—1899; ed. nouă: *Diplomatica*, revăzută de G. C. Bascapè, Florența 1942. Alain de Boüard, *Manuel de diplomatique française et pontificale*, 2 vol cu albume, Paris, 1929—1948; rămas neterminat a fost completat de Georges Tessier, *Diplomatique royale française*, Paris, Picard. Sintetic cu unele puncte de vedere noi, G. Tessier, *La diplomatique*, Paris, 1952 (Que sais-je? nr. 536). Unele din aceste manuale îmbină *diplomatica* generală cu *diplomatica* specială.

Neajunsul tuturor tratatelor de diplomatică constă în faptul că se opresc la actele medievale, ceea ce astăzi nu mai corespunde intereselor științei istorice. Integrarea actelor moderne și contemporane în cadrul preocupărilor diplomatiei este cu totul recentă iar cercetările întreprinse în acest sens încă nu au ajuns să constituie un manual⁹⁰.

În ce privește critica diplomatică a actelor emise pe pământul patriei noastre, deși de dată recentă ea este totuși meritorie cu toate că se oprește și ea la perioada feudalismului dezvoltat. Merite incontestabile în această privință îi revin lui Ioan Bogdan, inițiatorul criticii severe în multe sectoare ale istoriei noastre culturale și politice⁹¹. Diplomatica își atinge scopul pe două căi: fie folosindu-se de datele pe care i le furnizează *diplomatica generală*, adică a regulilor fundamentale ale criticii diplomatice, fie de *diplomatică specială*, care se referă la produsul unor cancelarii sau la o categorie de acte⁹². Chiar și numai prin analiza formularului documentelor diplomatice aduce constatări din cele mai importante pentru istoria culturii⁹³.

De pe urma criticii diplomatice foloasele cele mai multe le trag editorii de documente, care cei dintii sînt datori să o minuiască cu încredințare astfel ca edițiile lor să se bucure de încredere deplină.

Filologia. Texte și documente diplomatice s-au editat totdeauna dar stabilirea unor reguli în această privință nu are loc decît tîrziu, cînd ele apar incidental. Friedrich August Wolf discutînd textele homerice (1795) recurge cel dintii la *analiza* lor minuțioasă. Apoi J. J. Griesbach, editorul Noului Testament (Halle, 1796), precizează că lectura cea mai bună este aceea care explică mai bine originea celorlalte, că numărul și vîrsta manuscriselor nu au importanță excepțională iar textul trebuie stabilit după acordul recenziilor diverse. De la aceste constatări a pornit sistemul lui Karl Lachmann, numit al „greselilor comune” și al „stemei manuscriselor”. Acest sistem a fost dedus mai întîi în comentariile ediției operei lui Propertius (1817), apoi din ediția lui Lucretius (1850). Acestea nu constituie totuși un manual de critică filologică, care avea să apară mult mai tîrziu⁹⁴.

⁹⁰ H. O. Meisner, *Urkunden und Aktenlehre der Neuzeit*, Leipzig, 1950; ed. 2, 1952.

⁹¹ Ioan Bogdan, *Documente și regeste privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Ungaria în secolul XV și XVI*, București, 1902, introducerea. Idem, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV și XVI*, I, București, 1905, cu introducerea precedentă mult îmbunătățită. Alte contribuții diplomatice: N. Grămadă, *Cancelaria domnească a Moldovei pînă la domnia lui Constantin Mavrocordat*, Cernăuți, 1935, (extras din *Codrul Cosminului*, IX); Damian P. Bogdan, *Diplomatica slavo-română din secolele XIV și XV*, București, 1938; A. Sacerdoțeanu, *Introducere în diplomatică*, „Hrisovul”, I, 1941, p. 60—76, reprodus în *Indrumări în cercetările istorice*, p. 27—46. *Documente privind istoria României, Introducere*, II, 1956, tratată separat pe provincii perioada de început a diplomatiei noastre. A. Sacerdoțeanu, *Diplomatica generală* (în manuscris, cuprinde diplomatica generală și diplomatica noastră în unitate de expunere în toate perioadele istoriei noastre).

⁹² Oswald Redlich, *Die Privaturkunden des Mittelalters*, München-Berlin, 1911 (Below-Meinecke, *Handbuch*, IV, 3).

⁹³ A demonstrat-o foarte bine H. Fichtenau, *Arenga. Spätantike und Mittelalter im Spiegel von Urkundenformeln*, Graz-Köln, 1957.

⁹⁴ A. Boeckh, *Theorie der Kritik*, Leipzig, 1877 (Encyklopädie und Methodologie der philologischen Wissenschaften); ed. 2, Leipzig, 1886, p. 168—254.

Mai târziu dom Henri Quentin nu mai consideră satisfăcătoare „greșelile comune” și îmbunătățește recenzia cu cercetarea exhaustivă a variantelor (variae lectiones) din manuscrise care se acordă sau se opun, pentru *textus receptus* avînd să decidă majoritatea.

În aceste metode nu are încredere J. Bédier, care propune să se renunțe la orice clasare și să se ia de bază manuscrisul cel mai bun după impresia ce-și face editorul lui din cercetarea tuturor manuscriselor în cauză⁹⁵. Uneori această metodă s-a dovedit valabilă, mai ales cînd sînt numai două manuscrise mult opuse unul altuia⁹⁶, dar majoritatea editorilor de texte nu o împărtășesc.

Manualele de critica textelor propun acum suficiente reguli și îndrumări⁹⁷ care sînt de mult folos chiar dacă nu le împărtășesc toți⁹⁸. Trebuie să spunem însă că în afară de teoria criticii textelor se cere o îndelungată practică și multe cunoștințe de istorie și istorie literară.

Filologia a avut un conținut larg și nu întotdeauna clar înglobînd în sine și tot ce intră astăzi în atributele lingvisticii, ca și în parte în arheologie și științe literare, după mai mulți ea fiind studiul culturii în general. În realitate, și astăzi toți sîntem de acord asupra acestei chestiuni, filologia are drept scop cunoașterea și interpretarea documentelor scrise: epigrafice, manuscrise, diplome, piese de arhivă, documente tipărite etc. Sarcina principală constă în a ști cum s-au alcătuit, cum s-au păstrat și cum s-au transmis aceste documente. Într-un cuvînt, să știi cum să editezi un text sau, după formula frecventă, să cunoști *critica textelor*⁹⁹.

Editorul de texte are sarcini deosebite, adesea grele¹⁰⁰ și îngrate¹⁰¹, ca restabilirea textului, critica de proveniență și interpretarea conținutului¹⁰².

⁹⁵ J. Bédier, *La tradition manuscrite du Lai de l'ombre. Réflexions sur l'art d'éditer les anciens textes*, Paris, 1928, retipărire din „Romania”, 1928.

⁹⁶ În această situație par să fie la noi manuscrisele Letopiseșului Țării Românești și ale lui Nicolae Costin.

⁹⁷ Pentru texte literare la noi se poate consulta cu profit D. Russo, „*Critica textelor și tehnica edițiilor*”, București, 1912 (extras din *Buletinul Com. Istorice a României*, I), republicat în D. Russo, *Studii istorice greco-române*, II, București, 1939, p. 543—637.

⁹⁸ Observațiile impresioniste ale lui Pius Servien Coculesco, *Sur les méthodes de critique textuelle du type Lachmann-Quentin*, „Grai și suflet”, IV, 1, 1929, p. 97—107, nu pot fi luate în considerație.

⁹⁹ P. Collomp, *La critique des textes*, Strasbourg, 1931 (Publications de la Faculté des Letres de l'Université de Strasbourg, Initiation. Méthode, Fasc. 6). Robert Marichal, *La critique des textes*, în *L'Histoire et ses méthodes*, p. 1247—1366.

¹⁰⁰ Sînt numeroase cazuri de opere păstrate în sute și mii de manuscrise, care uneori ajung aproape la redacții noi.

¹⁰¹ Manuscrise cu texte greșit transmise, cu interpolări numeroase și greu de sesizat fără o atentă confruntare etc. Așa zisele *texte contaminate* formează o adevărată piatră de incercare pentru editori. După descoperirea textelor de la Qumran această problemă este de o și mai mare actualitate.

¹⁰² Atîta vreme cît paleografia și codicologia nu vor lămuri timpul, locul și mijloacele de lucru ale diverselor ateliere sau școli de scris (scriptoria) critica textelor nu va putea să-și facă datoria pe deplin.

Filologia face apel la toate datele pe care i le furnizează lingvistica, dar în sine se ajută în mod deosebit de epigrafie, paleografie, diplomatică și onomastică.

V. *Realizarea operei*. Ajuns la capătul prezentării științelor auxiliare ale istoriei și a scopurilor lor, se pune întrebarea: la ce servesc toate acestea? Răspunsul nu este greu de dat: cel care le cunoaște și le mînuiește poate realiza opera ce și-a pus în gînd să alcătuiască și să aducă astfel o contribuție nouă în istorie.

În vederea acestei realizări operează fără îndoială *metoda istorică*, despre care în sine nu ne-am propus să vorbim. Adresîndu-se în primul rînd realizării de sinteze istorice metoda istorică își are propriul său drum de îndrumare, pe care istoricul nu poate să nu-l cunoască.

Dacă însă e vorba de realizarea unei lucrări de profil științele auxiliare ale istoriei la care ne-am referit pînă acum, atunci evident că se impune o îndrumare specială. Această îndrumare o oferă arheografia.

*Arheografia*¹⁰³, termen înpămîntenit în istoriografia rusă și sovietică, nu este o disciplină auxiliară a istoriei ci o metodă de lucru¹⁰⁴. Ea însumează sistematic și aplicat principiile și metodele tuturor științelor auxiliare ale istoriei referitoare la publicarea mărturiilor istorice de orice fel. În mod special recurge la critica diplomatică și la filologie și are un loc însemnat în metoda științei istorice și a erudiției sale.

Munca arheografului nu este ușoară și nu trebuie să se mărginească numai la expunerea metodelor folosite de alți editori. E bine să sistematizeze acest material, dar să facă și propuneri concrete. Astfel arheografia poate deveni o enciclopedie practică a științelor auxiliare aplicate.

Scopul final al cultivării științelor auxiliare ale istoriei în ultimă analiză se rezumă la publicarea științifică a izvoarelor istorice. Cu toate acestea sarcinile lor nu se opresc aci. Condițiile care se cer spre a asigura această realizare finală aprioric cer cadre bine pregătite și instrumente specifice de orientare, înlesnire a cercetării. Deci mai întîi trebuie asigurată formarea cadrelor și existența instrumentelor de lucru necesare acestei formări. Acestea sînt sarcinile actuale ale științelor auxiliare ale istoriei. Pentru aceasta se impun unele concluzii.

Pregătirea teoretică a cadrelor principal este asigurată de învățămîntul superior. Dar aceasta nu ajung căci numai aplicarea științelor auxiliare ale istoriei dă dreptul la calitatea de specialist. Și această calitate se cîștigă greu de cei care doresc ei înșiși să o aibă cît și de cei cărora prin profesia lor de bază nu le poate lipsi. Interes deosebit tre-

¹⁰³ A. Sacerdoțeanu, *Problemele actuale ale arheografiei noastre* „Revista Arhivelor”, 1, 1958, p. 22—33.

¹⁰⁴ Cum pentru materialele contemporane a făcut foarte bine A. A. Șilov, *Rukovod'stvo po publikatii dokumentov XIX, v. i naciuala XX v.* Moscova, Institutul istorico-arhivistic, 1939, un model exigent pentru edițiile de documente moderne și contemporane; trad. românească poligrafică: *Îndrumător pentru publicarea documentelor din sec. XIX și de la începutul sec. XX*, București, 1955 (Direcția Generală a Arhivelor Statului, Buletin informativ nr. 4).

buie pus tocmai pe aceștia fiindcă, avînd continuitate în muncă, pot aduce și contribuții remarcabile. Sarcina de căpetenie care se pune acum este pregătirea și formarea de cadre noi în toate sectoarele, inclusiv în cele noi impuse de tehnica zilelor noastre.

În ce privește instrumentele de lucru situația este mai complicată și dă de gîndit. Alcătuirea, îmbunătățirea și mai ales crearea instrumentelor de orientare și de lucru în toate sectoarele științifice și tehnice este o sarcină de importanță căreia nu se îndoieste nimeni. Stăm relativ mai bine în lexicologia generală informativă și în bibliografia curentă națională. Dar pentru cea mai mică informație de care avem nevoie (localizarea unui topic, identificarea unui nume, sensul unui cuvînt ș. a.) trebuie să se facă adevărate investigații pe dibuite pentru ca adesea, după timp și energie zadarnic pierdută, să se constate că nu se poate ajunge la un rezultat pozitiv, constructiv. Și aceasta o fac numeroși cercetători ale căror investigații rămîn pierdute.

E mult de lucru aici și cadre sînt puține. Dar după un plan chibzuit care să plece de la particular la general, se poate realiza mult. După părerea mea urgența cere ca înaintea oricăror lucrări de erudiție, să apară ghiduri (de arhive, biblioteci și muzee), lexicoane de termeni tehnici în limbile folosite în trecut în scrierea monumentelor noastre literare (latina, greaca, slava, germana, maghiara etc.), bibliografii retrospective (pentru început pe centre de editură și pe oficine ale tiparului), dicționare de geografie istorică și actuală, de antroponime (cu clasare strict alfabetică), cataloage de muzee și pinacoteci, albume, cît mai multe albume ale monumentelor de arhitectură și ale scrisului (inscripții, texte, documente) și atlase geografice actuale și istorice. Fără acestea nu este înlesnită nici un fel de cercetare.

Atît în vederea pregătirii cadrelor corespunzătoare necesare muncii în arhive, muzee și biblioteci, cît și pentru autocontrol sau verificare a cunoștințelor proprii în timpul exercitării sarcinilor lor, se impune alcătuirea de manuale generale și speciale pentru științele auxiliare ale istoriei. Este o mare greșeală să se creadă că manualele sau chiar cele mai dezvoltate tratate străine pot sprijini munca noastră. Din ele se desprinde precis și cu siguranță necesară ceea ce este *general*, ceea ce trebuie cunoscut ca teorie. Dar ele, referindu-se la locuri, și societăți deosebite, nu pot fi de real folos specificului nostru național, patriei noastre. De aceea considerăm că editarea manualelor românești se impune de urgență.

Să nu se uite niciodată că documentele sînt premiza concluziilor.

R É S U M É

Les sciences auxiliaires de l'histoire, qui se sont développées au cours d'une longue période de recherche et de pratique historique, sont bien connues. Leur but final était de contribuer à la publication scientifique des sources historiques. Aujourd'hui, pourtant, à part ces sciences, dites traditionnelles, la recherche historique a besoin aussi des résultats d'autres sciences encore, qui ont acquis leur indépendance et que nous appelons *majeures*. Toutes ces sciences, dans leur ensemble, ont un double but: d'assurer la conservation et l'emploi des sources historiques de toute nature et de faciliter aussi bien la documentation historique que la formation du personnel pour les institutions chargées de la garde des documents historiques: les archives, les musées et les bibliothèques, à qui s'adressent tous les chercheurs.

En partant de la prémisse selon laquelle, pour une meilleure organisation et coordination du travail dans les archives, les musées et les bibliothèques, les conservateurs de ces institutions ont besoin d'une série de connaissances minimales, qui peuvent être fournies par les sciences auxiliaires de l'histoire, l'auteur présente les connaissances qui, du point de vue fonctionnel, sont nécessaires à chaque activité. C'est ainsi que l'on fait voir d'abord les sciences auxiliaires qui assurent *l'information indirecte*, c'est-à-dire l'accumulation des connaissances de base, indispensables pour tout conservateur. On y peut arriver par la lecture dans la bibliothèque. Après, l'auteur arrive aux sciences qui servent à *l'information directe*, c'est-à-dire à la découverte et au recueil des informations historiques inédites, existantes dans les archives et les musées. Dans ce domaine, une longue pratique s'impose. Lorsqu'on a parcouru cette voie, l'auteur fait voir comment on peut arriver à la réalisation d'un ouvrage d'investigation historique. On démontre de la sorte la manière dans laquelle les sciences auxiliaires de l'histoire contribuent d'une manière essentielle à réduire l'effort dans l'œuvre de recherche historique, en obtenant toutefois un rendement accru tant au point de vue de la quantité que de la qualité.

L'étude présente aussi un intérêt méthodologique pour ceux qui doivent s'initier et s'approprier ces sciences, par ses considérations concernant les tâches qui reviennent à chacune des sciences auxiliaires de l'histoire et par la manière dont on fait voir leur enchaînement les unes aux autres. Bien qu'elle constituât une présentation succincte, d'ensemble, toutefois le lecteur y trouve énoncés tous les problèmes fondamentaux de l'investigation historique.

DEZVOLTAREA PROBLEMATICEI ȘI A METODELOR DE CERCETĂRI PALEOGRAFICE LATINE*

SIGISMUND JAKÓ

Preocuparea în legătură cu scrierile vechi, atît în ceea ce privește documentele, cît și codicele, a început încă din perioada de înflorire a evului mediu¹. Pentru soluționarea litigiilor născute ca urmare a complicațiilor relații legate mai ales de proprietatea feudală, probele erau furnizate de documente. Ca să le constate autenticitatea, judecătorii, „procuratorii” (avocații) și personalul cancelariilor au folosit metoda cumpărării scrisurilor.

Din punct de vedere al formării paleografiei însă cercetările umaniste în legătură cu codicele care conțineau textele literare antice au fost mai importante decît această preocupare juridică cu scopuri pur practice. Cercetările filologice începute în secolul al XV-lea tindeau să restabilească textul corect al operelor literare clasice, deoarece aceste texte, ca urmare a transmiterii lor în numeroase copii au ajuns să fie pe alocuri denaturate. Critica textelor și îndreptarea (*emendarea*) lor i-au determinat însă pe umaniști să întreprindă datarea manuscriselor vechi studiate de ei. Dar în acest scop ei au trebuit să încerce o clasificare a felurilor de scriere întîlnite în codice și să studieze materialele de scris utilizate în ele. Răspîndirea rezultatelor pe care le-a dobîndit în acest sens filologia umanistă a fost favorizată în mare măsură și de faptul că în urma relațiilor dintre umanism și reforma religioasă, metodele de critică a textelor au fost aplicate și în studierea manuscriselor Bibliei. Iar faptul că teologia, care domina științele în epoca feudală, a adoptat metodele filologice, a avut ca urmare că pînă la începutul

* Prezenta lucrare face parte din capitolul introductiv al *Manualului de paleografie latină*, în curs de redactare de către autor și R. Manolescu, Cf. „Revista Arhivelor”, nr. 1, 1965, p. 23—36.

¹ În cele ce urmează nu intenționăm să reproducem datele îndeobște cunoscute privind formarea și dezvoltarea paleografiei latine. Acestea pot fi găsite de oricine în manualele mai vechi. Scopul pe care îl urmărim este prezentarea dezvoltării concepției asupra paleografiei și a metodelor de cercetare. Pentru acest motiv ne vom ocupa numai cu aceia dintre cercetători mai vechi și mai noi ai paleografiei, a căror activitate din punctele de vedere mai sus amintite a deschis drumuri noi, care au contribuit la dezvoltarea acestei discipline (sau eventual au frînat-o).

secolului al XVII-lea exigența unei orientări paleografice mai sigure a putut să devină o cerință generală în științele istorice².

Prima încercare de sistematizare a observațiilor acumulate în cursul practicei juridice și filologice și de punere a lor în slujba științei istorice, a fost făcută de Jean Mabillon (1632—1707), care lucra în centrul de cercetări din Paris al congregației maurine (St. Maur) a benedictinilor francezi, prin cunoscuta sa operă³. Mabillon avea să utilizeze argumentele paleografice care puteau fi dobândite prin clasificarea scrierilor, prin reconstituirea dezvoltării scrierii etc., în polemica diplomatică ce se ducea pe atunci între călugării iezuiți și benedictini. Din acest motiv a studiat în primul rând scrierea din documente. Drept urmare în sistematizarea sa paleografia a devenit doar un capitol al diplomatiei. Unilateralitatea rezultată în felul acesta în dezvoltarea ulterioară a paleografiei a fost în parte atenuată de activitatea confratelui său din aceeași congregație, Bernard de Montfaucon (1655—1741), care în lucrarea sa — prima operă paleografică de sine stătătoare⁴ — s-a ocupat mai mult de scrierea folosită în codice. Totodată și-a extins cercetarea și asupra datării lor, asupra rolului scribilor, asupra istoricului bibliotecilor care păstrau manuscrisele. A recunoscut de asemenea cât de importantă este lămurirea circulației manuscriselor și s-a străduit să identifice fiecare școală de scriere, fiecare scriptoriu în parte. Prin urmare codicologia de azi îl poate considera pe Montfaucon drept primul sistematizator al problemelor sale. Interesele clasei dominante feudale au cerut însă ca paleografia să fie pusă în slujba învățămîntului juridic, ca parte componentă a diplomatiei.

Dacă bazele paleografiei au fost depuse de maurinii francezi, în schimb, imboldul pentru dezvoltarea ei ulterioară a fost dat de activitatea filologică a amatorului de antichități, italianului Scipione Maffei (1675—1755)⁵. Datorită descoperirilor norocoase făcute de Maffei la Verona (1713), paleografia latină și-a extins cercetarea asupra manuscriselor autentice din epoca romană și din evul mediu timpuriu (secolele V—X). Bazîndu-se pe acest material, în lucrările sale publicate⁶ începînd cu anul 1727, Maffei a demonstrat — împotriva tezei lui Mabillon — că dezvoltarea scrierii latine a fost în esență unitară încă din perioada migrațiunii popoarelor. Astfel el a demonstrat că așa-numitele scrisori „naționale” nu reprezintă sisteme deosebite de scriere, ci sînt variante ale scrierii latine, care au luat naștere ca urmare a unor con-

² Asupra prezentării detaliate a principalelor date privind istoricul paleografiei latine, și, respectiv, în ceea ce privește evaluarea rezultatelor mai vechi: Wilhelm Wattenbach, *Das Schriftwesen im Mittelalter*, Leipzig, 1875, p. 11—35; Franz Boll, *Vorlesungen und Abhandlungen von Ludwig Traube*, München, 1909, I., 14—75; Hans Foerster, *Abriss der lateinischen Paläographie*, Berna, 1949, p. 9—31; Alexander Husčava, *Dejiny a vyvoj nášho písma*, Bratislava, 1951, p. 20—39. În cele ce urmează noi am urmat mai ales opera citată a lui Traube.

³ *De re diplomatice libri VI*, Paris, 1681.

⁴ *Paleographia graeca, sive de ortu et progressu litterarum*, Paris, 1708.

⁵ Referitor la evaluarea activității sale: Gárdonyi Albert, Scipione Maffei (1675—1755), a tudományos paleographia megalapítója, în „Történeti Szemle”, V, 1916, p. 1—38; Traube, op. cit., p. 44—47.

⁶ *Istoria diplomatica che serve d'introduzione all'arte critica in tal materia*, Mantova, 1727; *Notizia generale degli insigni manoscritti che si conservano nel Capitolo Canonico di Verona*, in *Opera del S. Maffei*, Veneția, 1790, vol. XI.

diții istorice diferite. Tot el a recunoscut pentru prima dată faptul că paleografia trebuie să studieze istoria dezvoltării scrierii latine. De la Maffei provin termeni ai paleografiei care se folosesc și azi, cum ar fi de exemplu denumirile de majusculă, minusculă, cursivă care servesc pentru indicarea tipurilor de bază ale scrierii.

Primul secol al dezvoltării paleografiei a stat în întregime sub influența concepției maurinilor francezi și a servit aproape exclusiv scopurilor diplomatice. Rezultatele atinse în această epocă au fost sintetizate de doi maurini: René Prosper Tassin (mort în 1777) și Charles Francois Toustain (1700—1754), a căror operă⁷ a asigurat prin prestigiul său deosebit, încă timp de multe decenii supraviețuirea concepției vechi asupra paleografiei chiar și după destrămarea școlii maurine de cercetări, în urmă și sub influența marelui revoluții burgheze franceze. În *Nouveau traité* (care la noi a exercitat influență mai ales în traducerea germană a lui Johann Christoph Adelung)⁸ au fost valorificate, în forma cea mai completă care era posibilă pe atunci, monumentele scrise în limba latină. În acest tratat, capitolele privind paleografia li s-a acordat un spațiu cu mult mai mare decât mai înainte. Părțile cele mai reușite și cele mai bogate în observații originale ale întregii opere privesc chiar paleografia. Pentru clasificarea scrierilor Tassin și Toustain au elaborat un sistem nou, specific. Acest sistem, care are de altfel mari merite, a constituit punctul de plecare a așa-numitului „linneismus graphicus”. Cel mai caracteristic reprezentant al acestui curent, care a redus paleografia la rolul unei discipline sterile, a fost Johann Christoph Gatterer (1727—1799), profesor din Göttingen. Acesta, în lucrarea sa principală⁹, urmînd sistemul de clasare aplicat de Linné în botanică, a grupat scrierile pe baza unor minuțioase criterii pur formale.

Paleografia deci, preocupîndu-se mai ales de înregistrarea schimbărilor suferite de formele literelor, a ajuns în impas, situație care a durat pînă în mijlocul secolului al XIX-lea. La îmbogățirea problematicei și metodelor paleografiei au contribuit în aceste decenii doar cîteva realizări individuale. Dintre acestea cele mai importante sînt: punerea bazelor cercetării prescurtărilor¹⁰ și a palimpsestelor¹¹, adică a materialelor de scris folosite din nou pentru scriere în urma spălării sau răzuirii vechii scrieri, și a studierii rotulilor de papirus¹², precum și descifrarea cursivelor de pe tablele cerate din Transilvania¹³. Dar paleografia însăși nu s-a putut transforma, dintr-o disciplină empirică, fără orizont, subordonată practicii juridice într-o reală disciplină auxi-

⁷ *Nouveau traité de diplomatique*, Paris, 1750—1763, I—VI; Asupra evaluării sale vezi Traube, op. cit., p. 52—57.

⁸ *Neues Lehrgebäude der Diplomatie*, Erfurt, 1759—1769, I—VIII.

⁹ *Elementa artis diplomaticae universalis*, Göttingen, 1765.

¹⁰ Johann Ludwig Walter, *Lexicon diplomaticum, abbreviationes syllabarum et vocum in diplomatibus et codicibus a saec. VIII ad XVI usque occurrentes*, Ulmae, 1756.

¹¹ Traube, op. cit., I, p. 50, 96—98.

¹² Nicolaus Schow, *Charta papyrus graece scripta Musei Borgiani Velutris*, Roma, 1789.

¹³ Johann Ferdinand Massmann, *Libellus aurarius, sive tabulae ceratae et antiquissimae et unicae Romanae in fodina auraria apud Abrudbanyam oppidum Transsylvaniae nuper repertae*, Lipsiae, 1841.

liară a istoriei, decît pe măsură ce au luat naștere premisele sociale, științifice și tehnice ale acestei transformări.

Începînd cu secolul al XIX-lea condițiile generale, atît din punct de vedere social, cît și al dezvoltării științei, au permis paleografiei să-și poată forma un domeniu propriu de activitate și o problemă specifică ¹⁴.

În Franța, după marea revoluție burgheză din 1789, iar în celelalte state ale Europei în cursul transformărilor burgheze, documentele și-au pierdut însemnătatea lor practică-juridică și au devenit exclusiv izvoare istorice. Deci interesele practice care au determinat legarea strînsă a diplomatiei de cunoașterea scrierilor vechi, au încetat a mai exista. În schimb istoria aștepta de la paleografie ca, pe lîngă scrierile folosite în documente, să acorde atenția necesară și scrierilor utilizate în codice. Această lărgire a domeniului de cercetare a dus în mod inevitabil la separarea diplomatiei de paleografie. Procesul de separare a fost accelerat și de faptul că, drept urmare a transformărilor burgheze, dezvoltarea științelor a favorizat, încă de la începutul secolului al XIX-lea, tendințele de specializare.

Exigența din ce în ce mai mare pe care o ridică cercetarea aprofundată și critică a izvoarelor a impus, la începutul secolului al XIX-lea, formarea de cercetători cu o pregătire specială filologică-istorică. Și deoarece acest lucru se putea realiza cu cea mai mare eficacitate în cadrul disciplinelor auxiliare ale istoriei, care erau în curs de diferențiere, a trebuit să se creeze noi centre pentru cultivarea și predarea lor. Astfel, în 1821, a luat ființă la Paris *École des chartes*, o instituție pentru pregătirea „arhiviștilor paleografi“, necesari prelucrării materialelor vechi din biblioteci și din arhive ¹⁵. În planul de învățămînt al acestei instituții i s-a acordat paleografiei un rol important, deși mult timp, a fost menită să servească doar ca o introducere în diplomatică. Metodele de muncă folosite la *École des chartes* și posibilitățile oferite de această instituție au fost superioare realizărilor atinse de cercetările anterioare, făcute izolat. Din acest motiv, și-au creat și celelalte țări, după exemplul francez, așezăminte pentru disciplinele auxiliare ale istoriei, inclusiv paleografia. Astfel Theodor von Sickinge (1826—1908), care s-a format la Paris, a înființat în 1854 la Viena, școala denumită *Institut für österreichische Geschichtsforschung* ¹⁶. Acestui institut i-au urmat școlile de paleografie din Veneția în 1855, din Madrid și Florența în 1857, din Vatican în 1884.

Dezvoltarea paleografiei a fost frînată mult timp și de faptul că în epoca feudală materialele din arhive și biblioteci erau greu accesi-

¹⁴ În delimitarea paleografiei de diplomatică a avut rolul de deschizător pe drumuri Karl Theodor Schönnemann, *Versuch eines vollständigen Systems der allgemeinen, besonders ältern Diplomatie*, Hamburg, 1801—2, I—II; Cf. Wattenbach, *op. cit.*, p. 23—30; Traube, *op. cit.*, p. 61—62; Harry Bresslau, *Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien*, Leipzig, 1912, I, p. 35—36.

¹⁵ Asupra importanței sale din punct de vedere al istoriei științelor: Traube, *op. cit.*, p. 60—65.

¹⁶ B. Bretholz, Theodor Sickinge, în „Zeitschrift des deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens“, XIII, 1903, Josef Karl Mayer, *Die Anfänge Theodor Sickinges*, în „Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung“, LXII, 1954, p. 537—573, Alfons Lhotsky, *Geschichte des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*, Viena, 1954, „Mitteilungen...“, Ergbd., XVII.

bile. Din acest motiv cercetătorii n-aveau la îndemână decât materiale fragmentare. Transformările burgheze au adus și în această privință o schimbare favorabilă. Valorificarea pe o scară mai largă a noilor materiale, devenite acum accesibile era împiedicată însă de imperfecțiunea mijloacelor tehnice vechi de reproducere. Căci planșele obținute sub formă de gravuri în aramă erau extrem de scumpe și neprecise. Inventarea fotografierii (în 1839), apoi rezolvarea multiplicării tipografice a facsimilelor obținute prin fotografiere au permis paleografilor să ajungă la materiale comparative precise și relativ ieftine. Progresul tehnic însă a înlesnit și în alte privințe perfecționarea metodelor de lucru, ca de exemplu inventarea lămpii de cuarț, care a deschis calea dezvoltării cercetărilor privind palimpsestele.

Din toate acestea rezultă că pînă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea au apărut premisele care au îngăduit reinnoirea paleografiei și punerea bazelor paleografiei moderne.

Deși în deceniile amintite, paleografia a devenit o știință de sine stătătoare, totuși majoritatea istoricilor continuă încă mult timp s-o subordoneze cercetărilor diplomatice. E caracteristic pentru persistența tenace a acestor idei vechi faptul că pînă și marele cercetător italian Luigi Schiaparelli (1871—1934) i-a acordat paleografiei rolul de slujitoare a diplomatiei. Manualele de diplomatică au continuat să se ocupe de paleografia scrierilor din documente, însă în mod tradițional și mulțumindu-se cu înregistrarea fenomenelor de suprafață¹⁷. De aceea dezvoltarea ulterioară a paleografiei nu a rezultat din relațiile ei vechi cu diplomația, ci din colaborarea cu unele științe mai noi. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea s-a accentuat din nou interesul filologilor față de problemele paleografiei. Dar acești cercetători ai vechilor monumente literare așteptau — în chip firesc — din partea paleografiei în primul rînd rezultate de care diplomația nu avea nevoie. În mina filologilor problematica paleografiei începea să se lărgască treptat, să se perfecționeze în concepție și metodă. Astfel, la o nouă concepție și la o reinnoire a întregii discipline a dus dezvoltarea (ca să folosim terminologia de azi) a ramurii codicologice a paleografiei.

Prima breșă, deși inconștientă, în sistemul tradițional anchilozat de clasificare și totodată în concepția paleografiei a fost făcută în 1866, prin — cursul său modest de paleografie¹⁸ de către filologul Wilhelm Wattenbach (1819—1897), profesor la Haidelberg, apoi la Berlin. El a atras atenția asupra dinamicii dezvoltării scrierii. Wattenbach a continuat apoi — dar tot neintenționat — subminarea concepției paleografice vechi, în cartea sa principală¹⁹. În această monografie voluminoasă care cuprinde referiri și la Transilvania²⁰, el a adunat cu meticulozitatea filologului tot ce a putut găsi în izvoarele scrise despre ma-

¹⁷ De ex. Bresslau, *op. cit.*, II, p. 513—535.

¹⁸ *Anleitung zur lateinischen Paläographie*, Heidelberg, 1866.

¹⁹ *Das Schriftwesen im Mittelalter*, Leipzig, 1871 (în mai multe ediții). Referitor la evaluarea activității lui Wattenbach vezi Traube *op. cit.*, p. 73; Heinrich Fichtenau, *Mansh und Schrift im Mittelalter*, Viena, 1946, p. 4—5.

²⁰ Și cea de a doua ediție a principalei sale opere a dedicat-o unui istoric ardelean, lui Georg Daniel Teutsch, Cf. Friedrich Teutsch, *Denkrede auf Wilhelm Wattenbach*, în „Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde“, XXX, 1901, p. 5—27.

terialele, instrumentele de scris și folosirea lor, despre forma exterioară a manuscriselor și documentelor, despre copiiști și scriitori de documente, despre circulația cărților, despre biblioteci și arhive. Această imensă culegere de materiale, de altfel neprelucrate, indispensabilă chiar și în zilele noastre pentru cercetătorul care se ocupă de rolul scrierii latine în evul mediu. Încă din vremea apariției sale cartea lui Wattenbach a influențat concepția paleografiei prin faptul că a prezentat activitatea scripturală drept o unitate indivizibilă, iar asupra cercetătorilor contemporani și de mai târziu au avut influență înseși faptele, și datele adunate, cu toate că Wattenbach nici n-a încercat să elaboreze concepțiile, principiile și metodele noi, necesare prelucrării acestui imens material. Dar rodul muncii sale sirguincioase, chiar și în această formă brută, prin problemele pe care le-a scos la iveală prin materialul publicat, a dat impuls dezvoltării ulterioare a paleografiei.

Contrar lui Wattenbach, Leopold Delisle (1826—1910), conducătorul *Bibliothèque Nationale* din Paris, a fost un pionier conștient al noului drum al paleografiei²¹. Cu toate că și Delisle a fost discipolul vestitei *École des chartes*, e foarte semnificativ că activitatea sa, care a deschis o nouă epocă, nu se leagă de această instituție, unde paleografia rămânea încă tot în slujba diplomatiei, ci de colecția de manuscrise a unei biblioteci. Delisle a devenit adevăratul fondator al concepției și practicii paleografice moderne, nu prin studii teoretice, ci prin prelucrările sale remarcabile. În calitate de custode al uneia din cele mai bogate colecții de manuscrise medievale din lume, el s-a străduit să dezvolte noua problematică a paleografiei din însuși materialul monumentelor scripturale. El a studiat monumentele sub aspectul procesului lor de naștere și a căutat să le analizeze drept obiectivizarea a diferiților factori culturali ai epocii. În acest fel și-a dat seama de importanța hotărâtoare a cercetării centrelor de scriere și a istoriei cărții pentru înțelegerea activității scripturale a evului mediu. Prin monografia sa clasică despre scriptoriul din Tours și despre manuscrisele din epoca merovingiană, cit și prin marea sa operă întocmită cu privire la colecția de manuscrise de la *Bibliothèque Nationale*²², el a demonstrat, mai eficace decât prin orice expunere teoretică, cum poate deveni paleografia un auxiliar indispensabil al istoriei culturii medievale. El a furnizat primele exemple magistrale despre felul cum se pot lămuri detaliile necunoscute ale vieții culturale din epocile vechi prin studierea originii, particularităților și soartei cîte unui codex, scriptoriu sau colecții de manuscrise, Delisle o dovedit în întreaga sa activitate științifică că paleografia trebuie să trateze faptele privind istoria literei, miniaturistica etc., într-o unitate permanentă și vie cu dezvoltarea istorică generală și îndeosebi cu trecutul vieții spirituale-artistice. În consecință Delisle a atras atenția asupra necesității de a trata în mod mai istoric paleografia și de a o lega mai strîns de istoria culturii.

²¹ Cu privire la evaluarea rolului său vezi Fritz Milkau, *Léopold Delisle*, în „Zentralblatt für Bibliothekswesen”, XXVII, 1910, p. 385—401, Giorgio Centetti, *Lineamenti di storia della scrittura latina*, Bologna, 1954, p. 10.

²² *Mémoire sur l'école calligraphique de Tours au IXe siècle*, Paris, 1886. *Le Cabinet des manuscrits de la Bibliothèque Nationale*, Paris, 1869—1881.

Se poate atribui desigur conservatorismului de la *École de chartes* faptul că ideile lui Delisle și-au arătat roadele în paleografie în primul rând nu în patria sa, ci în Germania care la sfârșitul secolului al XIX-lea a început să ocupe un loc de frunte în domeniul cultivării disciplinelor auxiliare ale istoriei. Concepția lui Delisle privitoare la legarea paleografiei de istoria culturii a pătruns în paleografia germană prin activitatea filologului Ludwig Traube (1861—1907), profesor la Universitatea din München²³. Remarcabila sa activitate de specialitate a devenit generatoarea școalei filologice-paleografice din München, care a jucat un rol conducător în cercetările de paleografie latină din secolul al XX-lea. Traube a ajuns să se ocupe de problemele filologiei, respectiv ale paleografiei latine medievale, cu prilejul cercetării problemei supraviețuirii moștenirii culturale antice în evul mediu. Se înțelege deci că el a cercetat paleografia în legătură cu filologia latină medievală, care era pe atunci în formare și a fost sistematizată prima dată chiar de el. De acest fapt a profitat dezvoltarea ulterioară a paleografiei, cu toate că Traube i-a destinat acesteia doar un rol de disciplină auxiliară în slujba filologiei.

Deși Traube a rămas toată viața un filolog de latină medievală, contribuția sa la perfecționarea metodelor paleografiei, și mai ales a celor de datare și localizare, e deosebit de mare. O bună parte din metodele de lucru folosite azi i se datoresc lui Traube. E regretabil însă că acestei practici remarcabile nu i s-a adăugat o fundamentare teoretică. În afară de monografia²⁴ care a pus cercetările privind prescurtările paleografice, pe baze cu totul noi, în urma lui n-a rămas vre-o lucrare paleografică cu caracter de sinteză. În cursurile sale universitare, destul de fragmentare, publicate după moartea sa de discipolii săi²⁵, se pot găsi însă idei foarte importante din punct de vedere al reînnoirii paleografiei. Și aceste frânturi de idei, care n-au fost complet dezvoltate, dovedesc că Traube a recunoscut criza paleografiei, a fost conștient de necesitatea divizării sarcinilor ei practice și teoretice, și a căutat să scoată paleografia din acest impas prin adâncirea legăturii paleografiei cu filologia și cu istoria culturii.

Paleografia, după Traube, depășind cunoașterea practică a scrierii, trebuie să se dezvolte ca o disciplină istorică specifică, ca o istorie a dezvoltării scrierii „care devine o parte importantă, frumoasă și fină a istoriei generale a culturii. Această istorie a scrierii nu mai ajută doar istoria și nici numai apariția domeniului așa numitelor discipline auxiliare. Această disciplină are deja probleme noi și specifice; este capabilă să sesizeze cele mai fine oscilații ale vieții spirituale și poate descoperi atari legături, de odinioară, între unele centre ale culturii,

²³ Asupra importanței sale, a rolului pe care l-a avut în dezvoltarea filologiei latine medievale și a paleografiei: *Biografische Einleitung von Franz Boll, in Vorlesungen und Abhandlungen von Ludwig Traube*, XI—LXXIII, G. Bonelli, *Ludwig Traube e gli studi paleografici*, in „Studi Medievali“, Torino, IV, 1912, p. 1—64, A. R. Natale, *Ludwig Traube e la nuova metodologia paleografica*, Milano, 1957, Fichtenau, *op. cit.*, p. 10—16.

²⁴ *Nomina sacra. Versuch einer Geschichte der christlichen Kürzung*, München, 1907.

²⁵ Franz Boll — Paul Lehmann, *Vorlesungen und Abhandlungen von Ludwig Traube*, München, 1909—1911, I—III.

despre care altminteri totalitatea monumentelor materiale și literare nu ne spune nimic”²⁶. Această preocupare în legătură cu scrierea ei a denumit-o „paleografie aplicată sau istorică”²⁷, înțelegând prin aceasta, în afară de cercetarea scrierii însăși, cercetarea întregii activități scripturale literare. Efectul sesizării juste a lui Traube a fost însă redus în mare măsură de faptul că el a considerat doar scrierile din cărți ca materiale ale paleografiei, iar studiarea scrierilor din documente a trecut-o și el pur și simplu în competența diplomatiei.

Prin urmare, sub conducerea filologilor paleografia a făcut un pas mare înainte. Acest progres s-a mărginit însă aproape exclusiv la codicologie. Totodată efectele restrictive ale direcției filologice profesate de Traube au fost accentuate în mod considerabil prin faptul că metodele lui de muncă perfecționate s-au răspândit pretutindeni. Din numărul mare al discipolilor săi trebuie menționați conducătorii de mai târziu ai școlii sale de la München, Paul Lehmann (1884—1964)²⁸ și Bernhard Bischoff²⁹, care face parte dintr-o generație mai tină decât primul. Pe lângă ei însă mai pot fi amintiți cei mai de seamă reprezentanți ai cercetărilor paleografice din secolul al XX-lea — de exemplu cercetătoarea sovietică Olga Antonovna Dobias — Rojdestvenskaia (1874—1939), profesoară la universitatea din Leningrad³⁰, Luigi Schiaparelli (1871—1934), profesor la universitatea din Firenze³¹, sau Wallace Martin Lindsay (1858—1937), profesor la universitatea din St. Andrews și Elias Avery Lowe (1879—), profesor la universitatea din Oxford³², Edward Kennard Rand (1871—1945), profesor la universitatea din Harvard³³ — ca unii care au mers pe urmele lui. Prin aceștia și prin discipolii lor influența concepției paleografice a lui Traube persistă pînă în zilele noastre în domeniul codicologiei.

Criza paleografiei nu a fost însă sesizată la începutul secolului numai de Traube. Concomitent cu el, dar și mai conștient, a luat atitudine pentru reînnoirea acestei discipline istoricul Karl Brandt, profesor la universitatea din Göttingen. Critica lui Brandt la adresa paleografiei pozitivistice empirice din timpul său e foarte severă³⁴. Potrivit părerii sale, dintre problemele morfologice ale dezvoltării scrierii, paleografia nu a dat răspuns nici măcar la cele de importanță primordială. El arată că de la paleografie se obișnuia să se ceară cel mult soluții tehnice ingenioase nesocotindu-se faptul că, tocmai în cazul problemelor celor

²⁶ Traube, *op. cit.*, I, p. 7.

²⁷ *Ibidem*, I, p. 8.

²⁸ Referitor la activitatea personalității proeminente caracteristice a „paleografiei filologice”, care-și îndreaptă atenția spre scrierile codicelor și a monumentelor literare scrise, vezi Paul Lehmann, *Erforschung des Mittelalters, Ausgewählte Abhandlungen und Aufsätze*, Stuttgart, 1959—1962, I—V.

²⁹ Vezi Cele mai importante lucrări ale actualului conducător al „școlii din München”; Cencetti, *op. cit.*, 485, 491.

³⁰ Enumerarea și evaluarea principalelor sale lucrări: *Bolșaiia sovetskaia entiklopediia*, XIV, p. 596; Cencetti, *op. cit.*, p. 480, 496.

³¹ Enumerarea și evaluarea principalelor sale lucrări, în Cencetti *op. cit.*, p. 12—13, 511—512.

³² *Ibidem*, p. 501—503.

³³ *Ibidem*, p. 510.

³⁴ *Unsere Schrift. Drei Abhandlungen zur Einführung in die Geschichte der Schrift und des Buchdrucks*, Göttingen, 1911 și în *Ausgewählte Aufsätze*, 1938.

mai importante, această disciplină trebuie să ajungă în mod inevitabil în contingență cu domeniile mai largi ale culturii. Dar deocamdată paleografia stătea în fața lor nereceptivă, impasibilă. Numai acela subapreciază importanța scrierii ca expresie a relațiilor culturale — continuă Brandi — care nu are o legătură vie și directă cu moștenirea timpurilor vechi. El consideră că cercetărilor științifice privind scrierea le-a scăpat esența specifică a scrierii, precum și faptul că ea este o imagine fină și fragilă a umanului³⁵. Brandi căuta să facă față crizei cauzate de pozitivism nu în interesul filologiei — așa cum făcuse Traube — ci în însuși interesul paleografiei, și prin scoaterea în evidență a esenței specifice, a problemelor interne ale scrierii, a adus o contribuție prețioasă la formarea concepției paleografice moderne, în primul rând chiar la fundamentarea istoriei culturii scrise³⁶.

Ideile exprimate de Brandi au fost dezvoltate în continuare în 1924 de către Harold Steinacker care a activat în domeniul diplomatiei³⁷. După părerea sa, criza paleografiei nu se poate rezolva prin extinderea domeniului său de cercetări ci prin perfecționarea metodelor sale. El crede că într-o oarecare măsură chiar Traube și discipolii săi pot fi învinuiți de prelungirea crizei, în care se zbătea această disciplină, căci prin procedeele lor, ei au perfecționat în esență metodele unei ramuri a paleografiei vechi și prin aceasta au abătut atenția de la faptul că sistematizarea în mod decisiv nou a întregii discipline nu mai poate fi amân timeră. În ultima instanță e vorba — potrivit părerii lui Steinacker³⁸ — de o problemă fundamentală de metodă, și anume dacă cercetările se pot mulțumi și de aici înainte să trateze scrierea însăși ca o entitate naturală, sau, pe lângă aceasta, trebuie să caute să surprindă și corelațiile vieții omului care scrie, să conceapă scrierea drept o formă vie de exprimare. Prin postulatul de a cerceta și omul în ansamblu societății în care s-a dezvoltat, Steinacker a devenit unul dintre pionierii celei mai moderne concepții de istorie a scrierii, și a formulat cel mai important criteriu pentru punerea paleografiei pe baze noi.

Din punct de vedere al formării unei concepții noi, mai cuprinzătoare și având un caracter mai istoric asupra acestei discipline, opera lui Alfred Mentz, paleograf de profesie, e de o însemnătate similară contribuțiilor aduse de învățații amintiți mai sus. Mica dar excelentă sa monografie despre dezvoltarea scrierii grecești și romane³⁹ — alături de studiul lui Brandi — e cea mai concisă și clară privire generală asupra problematicii istoriei scrierii care a apărut pînă în zilele noastre. Mentz vede clar că dezvoltarea separată a fiecărei ramuri a paleografiei, ba chiar și în cadrul acestora a fiecărui domeniu special de cercetare

³⁵ *Der byzantinische Kaiserbrief aus St. Denis und die Schrift der frühmittelalterlichen Kanzleien*, în „Archiv für Urkundenforschung“, I, 1908, p. 79.

³⁶ Fichtenau, *op. cit.*, p. 3—4, A. von Brandt, *Werkzeug des Historikers*, Stuttgart, 1958, p. 79.

³⁷ *Zum Liber Diurnus und zur Frage der Entstehung der Frühminuskel*, în *Miscellanea Francesco Ehrle*, Roma, 1924, p. IV.

³⁸ *Op. cit.*, p. 143, — Cu privire la evaluarea concepției sale: Fichtenau, *op. cit.*, p. 17—19.

³⁹ *Geschichte der griechisch-römischen Schrift bis zur Erfindung des Buchdrucks mit beweglichen Lettern*, Leipzig, 1920. Asupra evaluării sale: Brandt, *op. cit.*, p. 79.

(sisteme de abreviațiuni, istoria literelor etc.) nu poate să ducă la reînnoirea paleografiei. Nu consideră satisfăcătoare nici soluția care, deși examinează împreună rezultatele obținute de diferitele ramuri ale paleografiei, face acest lucru doar printr-o simplă juxtapunere a acestor rezultate, căci un asemenea procedeu nu relevă influențele reciproce dintre diferitele domenii ale dezvoltării scrierii. După părerea sa paleograful trebuie să înfățișeze toate fenomenele de cultură a scrierii în ansamblul și în relațiile lor reciproce permanente. Pentru realizarea acestei sarcini el trebuie să cuprindă într-o unitate diferitele ramuri ale cercetărilor paleografice și ale diferitelor alte cercetări care se ocupă cu monumentele scripturale⁴⁰. Deci și Mentz e adeptul transformării paleografiei în istoria scrierii.

Constatările acestea juste n-au avut însă ca urmare aplicarea lor imediată. În schimb, prelungirea crizei disciplinei a oferit un bun prilej ca în răstimpul dintre cele două războaie mondiale să apară pe lângă studii din domeniul paleografiei conservatoare, oficiale, greoaie, și lucrări care purtau pecetea diletantismului. Ideile, de multe ori confuze, ale grafologilor și psihologilor care s-au angajat să reformeze paleografia, au fost date uitării, fără a lăsa urme durabile⁴¹. Totuși, prin faptul că ele au atras atenția asupra relațiilor dintre materialele de scris, poziția mîinii scribului, tehnica scrierii, formele de scriere, stilurile artistice, psihologia scrierii, pe de o parte, și dezvoltarea scrierii pe de alta, au oferit paleografiei prilejul să-și precizeze atitudinea în aceste probleme. Atare sarcină și-a asumat-o bunăoară Heinrich Fichtenau în încercarea sa de sinteză⁴². El și-a fixat drept scop „să integreze paleografia în acele corelații mai largi, din care o smulsese metoda ei învechită de mult”⁴³. Dar încercarea sa, mult apreciată de cercetătorii burghezi nu poate fi considerată ca satisfăcătoare. Poziția luată de Fichtenau față de „școala veche” l-a impus pînă la negarea sarcinilor de disciplină auxiliară ale paleografiei. Metoda ideală, ancorată

⁴⁰ Mentz, *op. cit.*, p. 1—3.

⁴¹ Vezi analiza tendințelor și a literaturii paleografice dintre cele două războaie mondiale în Fichtenau, *op. cit.*, p. 223—241; și în referatul de mari proporții întocmit cu prilejul celui de al X-lea Congres Internațional al Științelor Istorie de Charles Perrat, Bernard Bischoff, Gaines Post și Franco Bartoloni intitulat *X Congresso Internazionale di Scienze Storiche*, Roma, 1955, în *Relazioni*, Florența, 1955, I, p. 345—443. Dintre cei care au abordat noi puncte de vedere, amintim pe: H. Delitsch, *Geschichte der abendländischen Schreibschriftformen*, Leipzig, 1928; O. Hurm, *Schriftform und Schriftwerkzeug. Die Handhabung der Schreibwerkzeuge und ihr formbildender Einfluss auf die Antiqua bis zum Einsetzen der Gotik*, Viena 1928; R. Kautzsch, *Wandlungen in der Schrift und in der Kunst*, Mainz, 1929; L. Coellen *Die Stilentwicklung der Schrift im christlichen Abendlande*, Darmstadt, 1922, H. Callewaert, *Physiologie de l'écriture cursive*, Paris-Bruxelles, 1937.

⁴² *Mensch und Schrift im Mittelalter*, Viena, 1946, A. J. Walter, *Die Schrift als Kulturobjekt*, în „Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung”, XVII, 1949, p. 375—382, Brandt, *op. cit.*, p. 78—79, Cencetti, *op. cit.*, p. 481., recenzie semnată de A. Sacerdoțeanu în „Hrisovul”, VI, 1946, p. 169—170

⁴³ *Op. cit.*, V., în prefață.

în concepția „Geistesgeschichte“⁴⁴ recomandată de el în locul concepției și metodei tradiționale, nu poate să nu ducă — după cum atestă însăși cartea sa — la rezultate cu adevărat temeinice. Imaginea obținută asupra istoriei medievale a scrierii latine pe baza metodei sale „structural-psihologice“ este neconvingătoare.

Chiar încercarea lui Fichtenau, deși nu e lipsită de unele observații juste, dar de un caracter tipic idealist, demonstrează că au avut dreptate acei cercetători care, deși voiau să valorifice toate punctele de vedere noi ce s-au dovedit pozitive și s-au străduit să deschidă paleografiei căi nebătătorite au rămas între limitele științei istorice. În cursul cercetărilor de detaliu, în cadre mai restrânse și poate mai modeste ale acestor paleografii au găsit aplicare noile puncte de vedere teoretice, și în anii următori celui de al doilea război mondial s-au maturizat condițiile reinnoirii complete a paleografiei.

Dintre cei care au pregătit această reinnoire trebuie să amintim în primul rând pe Luigi Schiaparelli⁴⁵. Activitatea paleografică a lui Schiaparelli, care inițial s-a ocupat cu diplomatica, s-a desfășurat sub influența lui Traube; însă prin sesizarea faptului că fenomenele grafice constituie o unitate indisolubilă, el și-a depășit înaintașul filolog, care nu trecuse dincolo de studiul scrierilor de cărți. Prin cercetarea aprofundată a scrierii din epoca romană⁴⁶, el a dat un imbold nou studiilor în legătură cu începuturile scrierii latine. Pe urmele și folosind metoda lui, au pornit unii cercetători (Jean Mallon, Robert Marichal, Charles Perrat)⁴⁷ care, prin examinarea amănunțită a tehnicii scrierii și a formelor de litere, au dat pînă în zilele noastre o imagine complet nouă despre dezvoltarea scrierii latine din secolele I—VI. Aceste rezultate interesante se datorează nu în mică măsură și faptului că cercetătorii francezi, care formează aproape o școală nouă, au prelucrat în comun întregul material cunoscut, deci și pe cel epigrafic, papirologic etc.⁴⁸

De altfel în ultimele decenii a devenit o cerință generală ca paleograful să-și întemeieze munca pe întregul material de monumente.

⁴⁴ Trebuie să calificăm astfel concepția lui Fichtenau cu toate că se desolidarizează formal (op. cit., p. 16), de exagerările filologului G. Pasquali (*La paleografia come scienza dello spirito*, în „Nuova Antologia“, LXVI, fasc. 1341, Florența, 1931, p. 342—354).

⁴⁵ Vezi aprecierea operei vieții sale la A. Gallo, *Luigi Schiaparelli*, în „Accademie e Biblioteche d'Italia“, VIII, 1934, p. 43—47, Cencetti, op. cit., p. 12—13.

⁴⁶ *La scrittura latina nell'età romana*, Como, 1921.

⁴⁷ J. Mallon, *Paléographie romaine (Scripturae, monumenta et studia III)*, Madrid, 1952, Tjäder Jan-Olof, *Die Forschungen Jean Mallons zur römischen Paläographie*, în „Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung“, LXI, 1953, p. 385—396, Enumerarea operelor mai importante ale lui Mallon și Marichal, este folosită în Cencetti, op. cit., p. 503—505.

⁴⁸ Prezentarea metodelor noii școli franceze de paleografie la A. D. Liublinskaia, *Novaia teoria razvitiia pozdnerimskovo pisma*, în „Strednie veac“, XI, 1958, n. 145—155.

În această privință a câștigat merite mari E. A. Lowe, care a inițiat monumentalul corpus critic al codicelor anterioare secolului al IX-lea ⁴⁹. Volumele apărute pînă în prezent din acest corpus precum și seria inițiată de A. Bruckner și R. Marichal ⁵⁰, în scopul publicării documentelor contemporane acestor codice, oferă nu numai o bază mai solidă decît oricare alta de pînă acum pentru cercetările paleografice, ci de-a dreptul sugerează tratarea unitară a evoluției scrierii. Inițiativa lui Lowe se continuă azi deja sub forma unei colaborări internaționale, care a mobilizat o întreagă grupare de paleografi ⁵¹. Astfel se pregătește sub redacția lui B. Bischoff corpusul codicelor scrise în secolul al IX-lea. A fost începută, pe țări, întocmirea listei codicelor dateate sau purtînd numele copistului și publicarea specimenelor lor de scriere ⁵². Iau ființă, în mai multe țări, colecții mari de microfilme ca să se ușureze studierea simultană a monumentelor scripturale medievale ale țării respective risipite în străinătate ⁵³. În 1953, la consfătuirea de la Paris organizată de *Comité international de paléographie*, a fost elaborată o terminologie unitară pentru denumirea scrierilor folosite în cărți și a variantelor lor ⁵⁴. În 1955, Franco Bartoloni a făcut o încercare referitoare la unificarea denumirii scrierilor utilizate în documente ⁵⁵.

Toate aceste eforturi influențează favorabil dezvoltarea paleografiei și în sensul că apare tot mai evidentă insuficiența unor cercetări

⁴⁹ *Codices latini antiquiores*, Oxford, 1934—1956, I—VII, (I nr. 1—117: The Vatican City; II, nr. 118—277: Great Britain and Ireland; III, nr. 278—406: Italy: Ancona-Novara; IV, nr. 407—516: Italy: Perugia-Verona; V, nr. 517—703: France: Paris; VI, nr. 704—841: France: Abbeville-Valenciennes; VII, nr. 842—1 023: Switzerland).

⁵⁰ *Chartae latinae antiquiores*, Olten et Lausanne, 1954—1956; I: Switzerland: Basle-St. Gall; II: Switzerland: St. Gall-Zürich.

⁵¹ B. Bischoff, *Paläographie der abendländischen Buchschriften vom V bis zum XII Jahrhundert*, în *Relazioni*, I, p. 385—406.

⁵² H. Fichtenau, *Colloque International de Paléographie, Paris, 1953* în: „Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung“, LXI, 1953, p. 249—256, Volume apărute pînă în prezent: Charles Samaran — Robert Marichal, *Catalogue des manuscrits en écriture latine, portant des indications de date, de lieu ou de copiste*, Paris, 1959—1962, I—II (I. Musée Condé et Bibliothèques Parisiennes; II: Bibliothèque Nationale, Fonds latin, nr. 1—8 000), G. I. Lieftinck, *Manuscrits datés conservés dans les Pays-Bas. Catalogue paléographique des manuscrits en écriture latine portant des indications de date. Tome I: Les manuscrits d'origine étrangère (816 — cc. 1550)*, Amsterdam, 1964.

⁵³ Cf. Ila Bălint, *A mikrofilm a levéltárban*, în „Levéltári Közlemények“, XXX, 1959, p. 24—37.

⁵⁴ B. Bischoff — G. I. Lieftinck — G. Battelli, *Nomenclature des écritures livresque du IX-e au XVI-e siècle*, Paris, 1954.

⁵⁵ *La nomenclatura delle scritture documentarie*, în *Relazioni*, I, p. 434—443.

de acest gen într-un cadru restrâns. Perspectivile deschise de publicațiile internaționale amintite impun paleografului zilelor noastre să studieze materialul scriptural al țării sale ca o unitate și să-l interpreteze integrându-l în ansamblul dezvoltării scrierii latine.

În ultimul sfert de veac s-a impus aproape pretutindeni convingerea că cercetările paleografice trebuie să fie călăuzite nu atât de preocuparea filologică, de critica textelor, ci mai ales de cea istorică, de istoria culturii. Dar în felul acesta încă nu se poate da implicit răspuns la problemele puse de relațiile dintre dezvoltarea scrierii și dezvoltarea socială, deși elucidarea acestor relații e o urmare inevitabilă a tezei care consideră cultura scrierii drept o unitate indivizibilă. Acest fapt a fost demonstrat cu toată tăria mai ales de studierea scrierii documentare la un nivel asemănător ca importanță cu aceea a problemelor codicologice. Toate acestea cer din partea paleografiei moderne să-și întregască preocupările istorico-culturale, fundamentate de Delisle și Traube, cu relațiile care o leagă de istoria socială. Căci activitatea scripturală a jucat rol important nu numai în cultură, ci și în evoluția societății.

În îmbogățirea problematicii paleografiei în acest sens se poate spune că a avut un caracter de deschizătoare de drumuri activitatea teoretică a lui Ștefan Hajnal (1892—1956)⁵⁶. Lucrările sale, care se ocupă cu învățămîntul scrierii în universitățile medievale și influența acestuia asupra dezvoltării scrierii europene, sînt exemple sugestive ale realizării teoriei paleografice propagate de el⁵⁷. Concepția lui Hajnal, datorită accentului pus pe factorii dezvoltării sociale, cît și interesului față de caracterul legic al acestei dezvoltări, reprezintă deja trecerea spre concepția marxistă a paleografiei.

Esența concepției marxiste a paleografiei constă în aplicarea metodei materialismului istoric la studierea istoriei scrierii, care trebuie cercetată în strînsă legătură cu dezvoltarea societății. Scrierea și activitatea scripturală sînt în lumina materialismului istoric expresii caracteristice ale dezvoltării sociale și culturale ale epocii respective. Căci evoluția formelor scrierii și mai ales a activității scripturale sînt determinate în mod indirect atât de gradul dezvoltării economice cît și de caracterul producției, iar în mod direct de relațiile culturale. De aceea paleograful e dator să examineze fenomenele istoriei scrierii totdeauna în dezvoltarea lor integrându-le în corelația contribuțiilor istorice în care se desfășoară. După concepția marxistă paleograful nu se poate

⁵⁶ N. Komjáthy, *István Hajnal (1892—1956)*, în „Scriptorium“, XI, 1957, p. 28—30.

⁵⁷ *Le rôle de l'écriture et l'évolution européenne*, în „Revue de l'Institut de Sociologie Solvay“, Bruxelles, 1954, nr. 1—2; *L'enseignement de l'écriture aux universités médiévales*, Budapesta, 1959, Cf. „Studii“, XIII, 1960, p. 363—365. Mezey László *Paleografia. A latin írás története*, Budapesta, 1962, p. 12.

mulțumi cu descrierea aspectelor morfologice, cu înregistrarea fenomenelor pozitive sau negative care pot fi sesizate în domeniul folosirii scrierii. El trebuie să sesizeze întotdeauna necesitățile sociale care au dat naștere diferitelor forme de scriere, și au stat la baza folosirii scrierii de către diversele clase și categorii sociale în perioada studiată. Deci concepția marxistă arată că paleografia nu mai este o simplă disciplină auxiliară, ci este o ramură aparte a științelor istorice, care are și un domeniu de activitate de sine stătător. Paleografia sovietică prin studierea în ansamblu a rolului scrierii cu mâna și a celei tipărite sau multiplicată prin alt procedeu tehnic (neografia) a adâncit de asemenea problematica perioadelor mai noi, neglijate de cercetările burghize; iar prin cerința studierii paralele a sistemelor de scriere slav, latin și grec a eliberat aceste paleografii din izolarea lor de pînă acum, dîndu-le un orizont mai larg de cercetare și o metodă unitară⁵⁸. Paleografiile sovietici au dezvoltat noua concepție paleografică, elaborată mai întîi în domeniul paleografiei slave și în domeniul paleografiei latine. Un exemplu frumos al roadelor metodei noi ne oferă activitatea cercetătoare a T. V. Luizova. Studiul ei despre originea scrierii gotice⁵⁹ care a stîrnit mare interes, demonstrează limpede cotitura produsă în paleografia latină sovietică de la studiile întreprinse de O. A. Dobiaș-Rojdestvenskaia și pînă în prezent⁶⁰. Aceeași dezvoltare a paleografiei pe baza concepției noi, marxiste, se poate constata în manualele universitare ale profesorilor Jindrich Sebnák din Brno⁶¹ și László Mezey din Budapesta⁶², precum și în sinteza lui Iustav Kapr⁶³.

În știința istorică burgheză și în primul rînd în cea americană, s-a putut constata pînă în ultimii ani o aversiune nu numai față de concepția marxistă, ci chiar și față de o concepție de felul celei a lui Hajnal⁶⁴. Azi însă se răspîndește din ce în ce mai mult recunoașterea că paleografia — lărgindu-i-se problematica în direcția istoriei sociale — trebuie să ofere și „sociologia scrierii“. Această cotitură se poate

⁵⁸ O privire detaliată de evaluare asupra dezvoltării și problematicei paleografiei în Uniunea Sovietică: S. D. Skazkin, V. A. Sidorova, A. D. Liublinskaja, *Za razvite vspomogatelnih istoriceskih disciplin v oblasti izucenija zapadnoevropeiskogo i vizantiiskogo feodalizma*, în „Voprosi istorii“, 1961, nr. 4, p. 69—79.

⁵⁹ *Ob istoriceskih usloviah voznicoenija iac nazivaemogo goticescogo pisma*, în „Srednie veka“, V, 1954, p. 269—286.

⁶⁰ *Quelques considérations sur les origines de l'écriture dite gothique*, în *Mélanges... offerts à M.F. Lott*, Paris, 1925.

⁶¹ *Latinska paleografije*, Praga, 1961.

⁶² Cf. nota 57.

⁶³ *Deutsche Schriftkunst*, Leipzig, 1959, (se adresează în primul rînd graficienilor).

⁶⁴ Cf. „Századok“, LXXXX, 1956, p. 470—473, I. Hajnal, *A propos de l'enseignement de l'écriture dans les universités médiévales*, în „Scriptorium“, XI, 1957, p. 3—28.

observa de exemplu în mica și reușita sinteză a lui B. Bischoff, apărută pînă acum în două ediții⁶⁵.

Prin urmare noțiunea, metoda și scopul paleografiei trec în zilele noastre prin modificări esențiale. Azi putem considera în general acceptată unitatea culturii scrierii și faptul că activitatea scrisă constituie în mod unanim obiectul paleografiei. Deci scrierile documentare și cele din cărți sînt în aceeași măsură obiecte de studiu ale paleografiei ca și morfologia scrierii și păturile sociale purtătoare ale culturii scrierii. În mod treptat s-a răspîndit și ideea că paleografia trebuie să fie legată nu numai de istoria culturii ci și de istoria socială, în interesul ambelor domenii de cercetare. Paleografia, avînd asemenea baze, trebuie în mod evident considerată ca o disciplină istorică de sine stătătoare care sintetizează rezultatele cercetărilor legate de cultura scrierii și de purtătorii acesteia. Dar totodată ea își îndeplinește și pe mai departe vechile sale funcții de disciplină auxiliară. Legăturile paleografiei cu diplomația se mențin de asemenea, dar considerăm că vechile lor raporturi oarecum se inversează: diplomația, avînd sarcina studierii scrierii documentare, va deveni o parte a paleografiei, care cuprinde întreaga cultură a scrierii. Iar în ceea ce privește metodele sale de muncă, paleografia tinde spre o documentație cît mai completă, bazată pe o vastă colaborare internațională.

Toate acestea, raportate la situația de mai înainte, largesc și vor lărgi în viitor și mai mult perspectivele cercetărilor paleografice. Spre acest țel tinde și paleografia din țara noastră⁶⁶.

RÉSUMÉ

L'auteur n'a pas l'intention de reproduire les dates généralement connues concernant la constitution et le développement de la paléographie latine. Le but qu'il a en vue est de présenter les mutations intervenues dans la conception sur la paléographie et dans ses méthodes de recherche, depuis Mabillon jusqu'à nos jours. C'est pourquoi il s'occupe seulement des paléographes dont l'activité, selon les points de vue mentionnés plus haut, ont ouvert de nouvelles voies à la science, et qui — d'après l'opinion de l'auteur — ont contribué d'une manière essentielle au développement de cette discipline ou qui constitué pour elle, éventuellement un frein. L'article s'occupe d'une manière détaillée de la constitution des recherches de codicologie, et, par suite, de la séparation de la paléographie et de la diplomatique. Il analyse le rôle de W. Wattenbach, de L. Delisle et surtout de L. Traube dans l'établissement des relations entre la paléographie moderne et l'histoire de la culture. Sur les fondations posées par ces érudits

⁶⁵ *Paläographie, mit besonderen Berücksichtigung des deutschen Kulturgebietes*, Berlin, — München, 1950, 1957, (extras din manualul redactat de Wolfgang Stammler, *Deutsche Philologie im Aufriss*). Cf. „Levélári Közlemények“, XXX, 1959, p. 126—135.

⁶⁶ Cf. S. Jakó, *Contribuția modernă a paleografiei și aplicarea ei în cercetările de paleografie latină din țara noastră*, în „Revista Arhivelor“, nr. 1, 1963, p. 23—38.

s'est constituée la conception actuelle — formée aussi de nos jours même, comme résultat de l'activité de K. Brandi, H. Steinacker, A. Mentz, St. Hajnal et d'autres encore — qui, en mettant en relation la paléographie et l'histoire de la société, visent à la développer en une discipline qui s'occupe de l'histoire de la culture écrite. Nous pouvons considérer, aujourd'hui, comme généralement acceptée l'idée de l'unité de la culture écrite, et aussi le fait que l'activité concrétisée dans la chose écrite constitue, dans, sa totalité, l'objet de la paléographie. La paléographie de nos jours synthétise les résultats des recherches liées à la culture écrite et aux couches sociales qui ont été ses représentants. Mais en même temps elle réalise aussi ses anciennes fonctions de discipline auxiliaire. En ce qui concerne ses méthodes de travail, la paléographie tend vers une documentation des plus complètes, fondée sur une vaste collaboration internationale (par exemple Les *Codices latini antiquiores* et les *Chartae Latinae antiquiores*, ainsi que les catalogues des codex datés et localisés, etc.) et faisant pleinement usage des résultats de la technique moderne de reproduction des textes.

DESPRE CODICOLOGIE

DAMIAN P. BOGDAN

I*

Știința istorică își are cuprinse metodele sale de lucru, principiile ei de investigație, în așa denumitele convențional științele auxiliare ale istoriei. Fără pătrunderea în adânc a acestor științe, fără utilizarea lor din plin știința istorică nu s-a putut dezvolta și nici nu poate progresa. Dacă există un consens general în privința celor arătate mai sus, nu același lucru se poate susține și despre faptul că toți istoricii sînt de acord în privința precizării numărului și care anume dintre ramurile științei intră în categoria științelor zise auxiliare — unii acordînd acestei categorii un cuprins mai îngust, iar alții mai larg. Astfel Bibliografia anuală publicată de Comitetul Internațional al științelor istorice — organizație legată de UNESCO prin Consiliul național de Filosofie și științe umane, cu sediul la Zürich — indică ca științe auxiliare: 1. Paleografia și Epigrafia. 2. Diplomatica (termenul german: Urkundelehre, Aktenkunde¹), 3. Bibliologia (germ. Buchwesen), 4. Cronologia², 5. Genealogia. 6. Sigilografia sau Sfragistica (germ. Siegelkunde) și Heraldica (germ. Wappenkunde), 7. Numismatica (germ. Münzkunde), 8. Lingvistica (germ. Sprachliche Hilfsmittel), 9. Geografia istorică (germ. Historische Geographie) și Istoria geografiei și 10. Iconografia³.

La noi de pildă Aurelian Sacerdoțeanu arată că științele auxiliare ale istoriei se impart în majore: geografia, arheologia, lingvistica, antropologia, geologia, etnografia, sociologia, dreptul și istoria dreptu-

* Partea a II-a studiului de față avînd ca obiect începuturile și dezvoltarea codicologiei internaționale — va fi publicată în nr. 2/1966 al „Revistei Arhivelor“.

¹ *Meyers Neues Lexicon*, I, Leipzig, 1961, p. 131 (sub Aktenkunde) și VIII, Leipzig, 1964, p. 355 (sub Urkunden — und Aktenlehre).

² Unii specialiști o denumesc pe lingă cronologie și cronografie, vezi de ex. italianul A. Cordoliani, „Atti del X Congresso internazionale Roma 4—11 Settembre 1955“ (Comitato Internazionale di Scienze Storiche), Roma, 1957, p. 148.

³ *International Bibliography of historical sciences* (titlul repetat și în limbile: germană, spaniolă, franceză și italiană) care apare din anul 1926, în fiecare an fiind publicat de una dintre țările a cărei limbă este inclusă în titlu. Fiecare volum începe cu A. Științe auxiliare.

lui, biologia și altele și minore: arhivistica, paleografia, papirologia, codicologia, diplomatica, grafologia, cronologia, sigilografia (sau sfragistica), numismatica, medalistica, miniaturistica, genealogia, epigrafia, metrologia, bibliologia etc.⁴.

Știința sovietică socotește ca științe auxiliare ale istoriei: arheografia⁵, paleografia, epigrafia, numismatica, diplomatica, cronologia, sfragistica, arhivistica, genealogia, heraldica, metrologia, statistica, geografia istorică și filigranografia⁶ sau filigranologia⁷.

În Franța părerile specialiștilor sînt împărțite. Astfel într-unul din volumele publicației Larousse sînt semnate articole despre următoarele științe auxiliare: arhivistică (în text: *Arhivele*), bibliologie (în text: *Bibliotecile*), bibliografie, arheologie, epigrafie, paleografie, papirologie⁸, cronologie, diplomatică, sigilografie, numismatică și heraldică (în text: *Blazonul*)⁹.

⁴ În ceea ce privește dezvoltarea concepției sale cu privire la științele auxiliare vezi Aurelian Sacerdoțeanu, *Indrumări în cercetările istorice*, București, 1945, p. 11—23 și studiul din numărul de față al „Revistei Arhivelor”.

⁵ Se ocupă cu depistarea critică prealabilă a izvoarelor istorice scrise și cu publicarea lor.

⁶ A. I. Gukovskij, *Naučnaja razrabotka istorij sovetskogo obščestva i vspomogatel'nye istoričeskie discipliny*, în „Voprosi istorij”, XXXIX, 1964, nr. 2, p. 49—62; idem, *O nekotorykh terminah vspomogatel'nykh istoričeskikh disciplin*, în „Voprosy istorij”, XL, 1965, nr. 10, p. 60—66; „Arheografičeskij ežegodnik za 1957, 1958, 1959, 1960, 1961, 1962, 1963 god”, Moscova, 1958—1964.

⁷ Filigranologia este știința imaginilor imprimate în hîrtie în timpul fabricării acestei materii vegetale (vezi lucrarea postumă a lui Karl-Theodor Weiss, *Handbuch der Wasserzeichenkunde*, publicată de fiul său Dr. Wiso Weiss, Leipzig, 1962, X+327 p., recenzată de Wolfgang Schlieder în „Zentralblatt für Bibliothekswesen”, t. 78, 1964, nr. 4, p. 232—234. Despre filigranologie ca știință auxiliară a istoriei vezi studiul lui Vladimir Mošin, *Filigranologija kao pomoćna historijska nauka*, în „Zbornik Historijskog Instituta Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti”, I, Zagreb, 1954, p. 25—93. În ceea ce privește denumirea știința sovietică preferă termenul *filigranografie*, folosindu-se concomitent și ambii termeni dar aceasta mai rar (Vezi S. I. Maslov, *Iz istorij ruskoj filigranografij*, în „Izvestija Akademij nauk SSSR, Otdel obsčestvennyh nauk”, 34, tom. 3, p. 225—234; S. A. Klepikov, *Poslednie raboty u oblasti filigranografij*, în „Arheografičeskij ežegodnik za 1959 god”, Moscova, 1960, p. 355; V. B. Pavlov — Sil'vanskij și A. I. Rogov, *Issledovanie v oblasti otečestvennoj filigranografij*, în același loc și an, p. 392—394; V. B. Pavlov — Sil'vanskij, *Naučnaja sessija po arheografij, paleografij i istočnikovedennju v Erevane*, în „Arheografičeskij ežegodnik za 1960 god”, Moscova, 1962, p. 379—379 și S. A. Klepikov, *Novye raboty po filigranologii i filigranografij*, în „Zapiski otdela rukopisej (Gosudarstvennaja ordena Lenina Biblioteka SSSR imeni V. I. Lenina)”, tom. 26, Moscova, 1963, p. 486—491.

⁸ Papirologia (termenul german *Papyrkunde*, dar și *Papyrologie*) este nu numai știința textelor scrise pe materia vegetală — papirus ci și a izvoarelor scrise în greacă și în latină pe teritoriul Egiptului pe pergament, ostraca, tăblițe de lemn, bronz, plumb cît și pe tăblițe cerate. Vezi articolul lui Paul Collart, *La papyrologie*, indicat în publicația din nota 10, cît și *Manuel de Papipologie*, a lui C. Roberts, Bell și alții anunțat că se va publica la cel de al V-lea Congres de papirologie (Actes du VI-e Congrès international de papyrologie”, Bruxelles, 1938, p. XXI) și studiul lui André Bataille din *L'Histoire et ses methodes*.

⁹ *Grand mémento encyclopedique Larousse*, publicat sub direcția lui Paul Augé, tom. I, Paris 1936, p. 140 și sub voce.

Autorii volumului *L'Histoire et ses méthodes* redactat sub conducerea istoricului Charles Samaran¹⁰ impart științele auxiliare tradiționale în două categorii. În prima categorie intitulată *Mărturii figurative* includ arheologia, etnologia, numismatica și sigilografia (cu mărcile poștale), iar în a doua categorie denumită *Mărturii scrise* cuprind epigrafia, papirologia, paleografia, criptografia¹¹, diplomatica, onomastica¹², genealogia și heraldica. Studiul despre biblioteci, din același volum, cuprinde date și despre codicologie — fondul articolului de față.

Volumul *Bibliographie*, al doilea din lucrarea „Vingt-cinq ans de recherche historique en France (1940—1965)”¹³ cuprinde sub A. (p. 208—215) următoarele *Științe auxiliare ale istoriei*: paleografie, epigrafie, diplomatică, arta cărții, în loc de codicologie, cronologie, genealogie, sigilografie și heraldică, numismatică, lingvistică și toponimie, geografia istorică, istoria geografiei și dicționarul topografic, iconografie. Această prezentare și inseriere este concepută de Yves Renouard¹⁴ care se inspiră — cu unele abateri — din *Bibliografia internațională a științelor istorice* amintită mai sus.

În lucrările de specialitate ale istoricilor polonezi sînt considerate ca principale științe auxiliare ale istoriei: paleografia, diplomatica și sfragistica, iar ca secundare cronologia, heraldica și genealogia, numismatica, geografia istorică, statistica, bibliografia, arhivistica (în text: știința arhivelor) și lingvistica¹⁵.

În știința istorică ca și în alte științe desprinderea, formarea și dezvoltarea de noi ramuri științifice sînt o urmare a dezvoltării însăși a științei din care generează noi discipline sau o consecință a nevoilor

¹⁰ Volumul apărut la Paris în 1961 face parte din colecția *L'Encyclopédie de la Pléiade* și este considerată ca lucrarea care pune în primul rînd la îndemîna istoricilor francezi cel mai bun instrument de lucru. Vezi în acest sens Charles Higounet, *L'Histoire indépendante et les instruments de travail*, în „Vingt-cinq ans de recherche scientifique en France, 1940—1965”, I, 1965, p. 170.

¹¹ Criptografia este știința grafiei cifrate, criptice, secrete. După cum arată Jean Richard în *Cryptographie* din „L'Histoire et ses méthodes”, p. 632, există o istorie a criptografiei, datorită lui Fletcher Praut și tradusă în franceză (*Histoire de la cryptographie*, Paris, 1940), de către Arnaud și un *Traité de cryptographie*, scris de A. Lange și E. A. Soudart, ed. I, Paris, 1925, ed. a II-a, Paris, 1953, la care adăugăm și lucrarea lui L. Sacco, *Manuale di critografia*, Roma, 1947³, XII + 374 p.

¹² Onomastica este știința numelor de persoane-antroponimice și a numelor de locuri — toponimice, de aici și împărțirea onomastice în două părți: antroponimie și toponimie.

¹³ Lucrarea a fost pregătită de Comité français des sciences historiques, în cinstea celui de al XII-lea Congres Internațional de științe istorice.

¹⁴ Yves Renouard a întocmit o listă cuprinzătoare a revistelor franceze avînd ca obiect exclusiv științele auxiliare ale istoriei. Vezi *Vingt-cinq ans de recherche historique en France*, I, p. 198—200, din care cităm: *L'Année épigraphique* (apare din 1888), *Revue numismatique* (1836), *Revue archeologique*, (1844), *Revue française d'héraldique et de sigillographie* (1937), *La Gazette des Archives* (1936), *Repertoire d'art et d'archéologie*, (1910), *Revue bibliographique de sinologie*, (1955).

¹⁵ Wladisław Semkowicz, *Rozwój nauk, pomocniczych historii w Polsce* (Pol-ska Akademia umjetności, Historia nauki polskiej w monografiach, XX, Cracovia, MCMXLVIII, 48 (49), p. 1. În 1955 Bogusław Lesnodorski profesor la Universitatea din Varșovia comunică participanților la cel de al X-lea Congres internațional al științelor istorice că în Polonia se pregătește un manual al științelor auxiliare, ale istoriei alcătuit din mai multe volume. Vezi Bogusław Lesnodorski, *Les sciences historiques en Pologne au cours des années 1945—1955*, în „Relazioni del X Congresso Internazionale di Scienze Storiche”, VI, 1955, p. 513—515.

strigente ale investigației științifice. O bună parte dintre științele zise auxiliare ca urmare a acestei dezvoltări au devenit științe independente, în primul rând paleografia¹⁶, apoi arhivistica¹⁷, numismatica¹⁸, diplomatica¹⁹ sau heraldica²⁰.

Din paleografie s-au desprins, de pildă, în secolul trecut papirologia²¹, iar în vremurile noastre criptografia, filigranologia și codicologia. De aici și tendința de a elimina terminologia de științe auxiliare și a le spune *Științe speciale*²², sau *discipline speciale istorice*²³, ori a cuprinde în croșete sau ghilimele noțiunea de științe auxiliare²⁴. Importanța deosebită ce se acordă științelor auxiliare pe plan internațional se datorește faptului că ele sînt necesare nu numai istoricului antichității și evului mediu, ci și celui care se ocupă cu studierea istoriei moderne sau contemporane pentru motivul că metodele ce stau la baza lecturii corecte, datării exacte și stabilirii autenticității unui text

¹⁶ Aceasta e părerea noii școli paleografice din Franța (vezi François Masai, *La paléographie gréco-latine, ses tâches, ses méthodes*, în „Scriptorium”, X, 1956, p. 291 și 292, a paleografului maghiar Istvan Haynal (vezi lucrările sale: *Le rôle social de l'écriture et l'évolution européenne*, în „Revue de l'Institut de Sociologie Solvay”, Bruxelles, 1934, nr. 1—2 și *L'enseignement de l'écriture aux universités médiévales*, Budapesta, 1949; apud Sigismund Jakó, *Concepția modernă a paleografiei și aplicarea ei în cercetările de paleografie latină din țara noastră* în „Revista Arhivelor”, nr. 1, 1965, p. 26, nota 7; a paleografului clujan Sigismund Jakó (vezi lucrările sale: *Les débuts de l'écriture dans les couches laïques de la société féodale en Transylvanie, Considerations sur l'étude de la paléographie sur de nouvelles bases*, în „Nouvelles études d'histoire présentées au X-e congrès des sciences historiques, Rome, 1955”, București, 1955, p. 209 și nota 1; *op. cit.*, p. 26 și nota 7; a paleografului ceh P. Spunar (Pavel Spunar, *Kodikologie a paleografie*, (prof. J. Sebánkovi k 60 narozeniam) în „Listy filologické”, anul IX, I (LXXXIV), 1961, p. 142; idem, *Définition de la paléographie*, în „Scriptorium”, XII, 1958, p. 108—110; a cunoscutului paleograf olandez B. A. van Groningen (vezi *Short Manual of Greek Palaeography*, Leiden, 1940, p. 7, apud François Masai, *op. cit.*, loc. cit., p. 291; a paleografului englez Ruth J. Dean (*The Science and Art of Palaeography* („Literature and Science. Proceedings of the Sixth Triennial Congress Oxford, 1954”, International Languages and Literatures, 1955, p. 19—27 apud François Masai, *op. cit.*, loc. cit., p. 291 și a paleografului belgian François Masai (vezi „Scriptorium”, X, 1956, p. 290; idem, *Paléographie et codicologie*, în „Scriptorium”, IV, 1950, p. 290.

¹⁷ A. I. Gukovskij, *O nekotoryh terminah vspomogatel'nyh istoričeskikh disciplin*, citat în nota 6 de mai sus.

¹⁸ Jean Babelon, *Numismatique*, în „L'Histoire et ses méthodes”, p. 329.

¹⁹ Vezi de pildă François Masai, *Paléographie et codicologie*, „Scriptorium”, IV, 1950, p. 290.

²⁰ Vezi de exemplu studiul lui A. I. Gukovskij, citat în nota 17 de mai sus, p. 61.

²¹ Robert Marichal, *Paléographie precaroline et papyrologie*, în „Scriptorium”, I, 1946—1947, p. 3.

²² Vezi *Atti del X Congresso internazionale Roma 4—11 Settebre 1955* (Comitato Internazionale di Scienze Storiche), Roma, MCMLVII, p. 135—190: *Sezione I SS Scienze Speciali*.

²³ Terminologie propusă de academicianul sovietic M. N. Tihomirov, *Ob ohrane i izučenij pis'mennyh bogastv nașei strany*, în „Voprosy istorij”, 1961, nr. 4, p. 66—67. A. I. Gukovskij în *op. cit.*, nota 17 de mai sus, p. 62, nu împărtășește terminologia propusă de M. N. Tihomirov, însușită de mulți istorici sovietici.

²⁴ Vezi de pildă François Masai, *op. cit.*, p. 290.

antic sau medieval sînt pe deplin valabile și pentru citirea exactă, datarea corespunzătoare și fixarea veridicității istorice a oricărui text din epoca modernă și contemporană²⁵.

DEFINIȚIA ȘI OBIECTUL CODICOLOGIEI

Codicologia — știință independentă desprinsă acum un sfert de veac din paleografie — își capătă denumirea de la neologismul francez *codicologie* rezultat din lat. *codex* — codice — carte și grec. *logos* — știință. Definiția și obiectul ei au fost și continuă să fie teme de dezbatere. După Alphonse Dain cunoscut codicolog, paleograf și editor de texte codicologia are ca obiect studiul izvoarelor manuscrise numite codexuri adică avînd înfățișarea de carte și nu al grafiei lor²⁶. Definiția cu mici abateri se află și în *Grand Larousse encyclopedique en dix volumes* (III, Paris, 1961, sub *codicologie*).

Alți oameni de știință au însă cu totul păreri în ceea ce privește obiectul codicologiei. Astfel specialistul german Karl Löffler urmînd spiritul școlii create de Ludovig Traube socotește că știința respectivă trebuie să cerceteze toate aspectele codexului și anume: legătura, materialul de scris, tehnica lui de confecționare, grafia, ornamentația și textul în sine²⁷. Însă cum precizează învățatul belgian François Masai, Karl Löffler cade în extremă căci socotește paleografia ca o parte ce-i drept importantă a codicologiei²⁸. Punctul de plecare al lui Löffler însă cu prezența corectivului semnalat îl are și F. Masai²⁹, căci de exemplu abrevierile prin semnele grafice ce exprimă fac parte din paleografie însă prin sensul, soluția, frecvența, pe scurt prin regulile de interpretare și folosire a acestor semne, prin concluziile pe care ele le degajă pentru studiul textelor, constituie un capitol esențial al codicologiei³⁰. La fel fenomenul transliterației — al trecerii de la o scriere la alta — neglijabil pentru paleograf — scrie F. Masai, — are o im-

²⁵ Există tendința greșită de acreditaie a părerii că științele auxiliare sînt necesare numai istoricului antichității și evului mediu. Față de aceste concepții oamenii de știință au luat poziție. Vezi de exemplu studiul lui A. I. Gukovskij, *Naučnaja razrabotka istorij sovetskogo obščestva i vspomogatel'nye istoričeskie discipliny*, citat în nota 6 și Bogusław Lesnodorski, *op. cit., loc. cit.*, p. 514, unde între altele se precizează că organul Arhivelor Statului din Polonia, *Archeion*, într-un șir de articole și studii dirijează științele auxiliare ale istoriei spre izvoarele de istorie modernă și contemporană.

²⁶ A. Dain, *Les manuscrits* (Collection d'études anciennes publiées sous le patronage de l'Association Guillaume Budé), Paris, 1949, p. 71. Lucrarea se bucură de aprecierea specialiștilor (Vezi Paul Lemerle, „Revue des études slaves“, XXVII, 1950, p. 163). Nu am putut consulta noua ediție a lucrării lui A. Dain apărută tot la Paris, în aceeași colecție în 1950. Vezi același autor, *Introduction à la paléographie*, în „L'Histoire et ses méthodes“, p. 530.

²⁷ Karl Löffler, *Einführung in die Handschriftenkunde*, Leipzig, 1929, apud François Masai, *La paléographie greco-latine, ses tâches, ses méthodes*, în „Scriptorium“, X, 1956, p. 291. Merituriu este și ceea ce Löffler cuprinde în 1931 sub titlul: *Allgemeine Handschriftenkunde*, în *Handbuch der Bibliothekswissenschaft*.

²⁸ Karl Löffler, prima *op. cit.*, p. 75.

²⁹ François Masai, *Paléographie et codicologie*, „Scriptorium“, IV, 1950, p. 291—292.

³⁰ François Masai, *op. cit.*, p. 288.

portanță foarte mare pentru codicologie întrucât transliterația constituie o cotitură în istoria cărților și a textelor³¹. Paleograful francez Jean Irigoin susține și el că un studiu codicologic se întemeiază pe caracterele externe ale manuscriselor (materia subiectivă adică materialul de scris, formatul, perforarea și linierea filelor, constituirea, semnatura și diferitele semne ale caetelor cum și grafiatul)³².

În același chip ca și Massai concepe obiectul codicologiei paleograful ceh Pavel Spunar³³ și cam același lucru se poate spune și despre paleograful român Sigismund Jakó³⁴.

Codicologii proclamă necesitatea de a studia cartea ms — sub toate aspectele — o spune paleograful belgian Martin Wittek în recenzie la suplimentul de catalog al manuscriselor grecești din Biblioteca Națională a Austriei — supliment publicat în 1957 la Viena de H. Hungar. Aci M. Wittek citează ca intrând în obiectul codicologiei: descrierea filigranelor, deosebirea diferitelor mîini din același ms, particularitățile privind materialul de scris, linierea, caietele, paginația³⁵.

Dintre toate definițiile reținem pe cea a lui A. Dain, — pe care o vom dezvolta cu punctul nostru de vedere — fiindcă ea ni se pare cea mai adecvată, căci alte obiective preconizate ca aparținînd codicologiei sînt de resortul criticii textelor, paleografiei etc. Așadar codicologia are ca obiect studiul tehnicii confecționării codexurilor: *suportul*, adică materialul de scris — specificul (în cazul lipsei datei codexului se va stabili și data aproximativă), formatul, tăierea, perforarea și linierea filelor — diferitelor sisteme cu indicarea instrumentelor de lucru — constituirea, semnatura și diferitele semne ale caietelor, *reclama*, tipul *tranchefilelor*, stilul, compoziția și tehnica ornamentației (a frontispiciilor, a chenarelor, a inițialelor, a ornamentului marginal și cel care urmează sfîrșirii textului cum și a miniaturei), legătura — numai dacă este veche (elementele principale de cercetare fiind modul de pregătire a scîndurilor pentru scoarțele de lemn, prezența sau lipsa scobiturii în lungul scîndurilor, specia de lemn folosită, natura și culoarea pielii care acopere scoarțele, procedeele fixării scoarțelor de codex — între care natura sforilor sau a curelilor folosite la cusătură, ornamentația scoarțelor — stilul, compoziția și tehnica —, elementele componente ale scoarțelor de carton, detectarea eventualelor fragmente de texte folosite la întărirea scoarțelor). Pe lângă aceasta codicologia are ca obiect întocmirea și publicarea instrumentelor sale de lucru: inventare, cataloage și diferite repertorii (de colecții și colecționari de mss, de mss datate, de mss prost datate etc.), privind codexurile³⁶.

Întocmirea și publicarea instrumentelor de lucru ale codicologiei a luat în unele țări încă la începutul secolului al XX-lea o deosebit de mare dezvoltare. În patria noastră întocmirea și publicarea acestor in-

³¹ François Massai, *op. cit.*, p. 292.

³² Jean Irigoin, *Pour une étude des centres de copie byzantines*, în „Scriptorium“, XII, 1958, p. 225, vezi și p. 208—224.

³³ Pavel Spunar, *Définition de la paléographie*, „Scriptorium“, XII, 1958.

³⁴ Sigismund Jakó, *Concepția modernă a paleografiei și aplicarea ei în cercetările de paleografie latină din țara noastră*, în „Revista Arhivelor“, nr. 1, 1965, p. 25.

³⁵ Vezi recenzie la M. Wittek în „Scriptorium“, XIII, 1959, p. 151.

³⁶ Vezi despre inventare, cataloage și repertorii, cap. de mai jos: *Probleme codicologice de actualitate*.

strumente au stat în atenția cercetărilor codicologice. Astfel la noi apare în 1939 inventarul Arhivelor Statului care cuprinde enumerarea unor manuscrise în formă de carte: Condica Brîncovenească, Socotelile mănăstirilor închinat, Condica de mezaturi pentru mănăstirile din Țara Românească, Catagrafiile de sate, Condicile Asachi, Fondul de socoteli orășenești ale Brașovului pe anii 1504—1829 — 58 de registre, din aceeași arhivă: Fondul registrelor de impozite din anii 1475—1829 — 152 de registre, Fondul Cărților Funciare din anii 1573—1855 etc.³⁷ Din anul 1949 Direcția Generală a Arhivelor Statului începe să publice un inventar intitulat *Indice cronologic* — ajungînd la peste douăzeci de numere — care are ca materiale codicologice: condici mănăstirești de documente, pomelnice, condici de socoteli de bani, catastife de venituri și cheltuieli, condici de mezaturi și condici de venituri și cheltuieli.

Pentru mss redactate în limbile: engleză, franceză, germană, italiană și spaniolă ale Academiei noastre, intrate în patrimoniul ei încă înainte de 1926 s-a publicat un inventar de către P. Popescu³⁸. Tot așa pentru mss orientale din aceeași instituție achiziționate înainte de 1946 s-a întocmit și tipărit un inventar de către M. Guboglu³⁹.

Un inventar sumar al mss rusești — în care însă au intrat mai mult documente și prea puțin mss în formă de carte — a publicat G. Bezviconi⁴⁰. Primul tom al catalogului fondului mss românești din Biblioteca Academiei Române apare încă spre sfîrșitul întîiului deceniu al secolului al XX-lea. La intervale cronologice neregulate se publică următoarele două volume, toate cele trei tomuri cuprinzînd descrierea a 1061 de mss⁴¹. Ultimul volum apare în anul 1931 așa că de atunci au trecut trei decenii și jumătate de cînd a încetat publicarea acestui instrument de lucru atît de indispensabil mai multor categorii de specialiști. Catalogul acesta deși a fost lucrat cu multă migală, de paleografi pricepuți, cu multe date amănunte are și o seamă de lipsuri ca: neindicarea filigranelor — de aici și un șir întreg de datări greșite ale unor mss lipsite de dată — nu se dau incipit și finit la nici unul din textele aflate în mss miscelane și unde autorul nu e cunoscut, neidentificarea unora dintre autorii operelor anonime, nu se precizează originalele unor traduceri sau copii. Tot către sfîrșitul primei decade a secolului nostru apare și primul volum al catalogului fondului mss grecești din Biblioteca Academiei Române, continuînd peste trei decenii cu

³⁷ *Inventarul Arhivelor Statului — București—Cernăuți—Chișinău—Cluj—Craiova—Iasi—Năsăud—Timișoara—Brașov, București, 1939, respectiv p. 152—167, 243—247 și 404—405.*

³⁸ Polixenia Popescu, *Manuscrisele Academiei Române în limbi străine (limba engleză, franceză, germană, italiană și spaniolă)*, București, 1926.

³⁹ Ion I. Nistor, *Manuscrisele orientale din Biblioteca Academiei Române cu inventarul lor (întocmit de Mihail Guboglu)*, Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii istorice, seria III-a, tom. XXVIII, București, 1946.

⁴⁰ (Gheorghe Bezviconi), *Manuscrisele rusești ale Academiei R.P.R., Institutul de Studii româno-sovietic, Secția de istorie-filologie*, București, f.a.

⁴¹ Ioan Bianu, *Catalogul manuscriptelor românești*, Biblioteca Academiei Române, I, nr. 1—300, București, 1907; Ioan Bianu și R. Caracș, *Catalogul manuscriptelor românești*, Biblioteca Academiei Române, II, nr. 301—728, București, 1913; Ioan Bianu și G. Nicolaiasa, *Catalogul manuscriptelor românești*, III, nr. 729—1061, Craiova, 1931.

volumul al doilea⁴². Cele două tomuri ale catalogului mss grecești sînt temeinic lucrate, mai ales cel de al doilea, însă neindicarea filigranelor ca și reproducerea în volumul II — pentru 100 de mss a listei lor publicată în 1912 de către C. Litzica⁴³ și nu catalogarea mss sînt lipsuri care puteau fi evitate. Este de prețuit catalogul mss slave din vremea lui Ștefan cel Mare, publicat în 1942 de E. Turdeanu⁴⁴. Academia Republicii Socialiste România publică primul volum din catalogul fondului de mss slav din biblioteca sa, cuprinzînd descrierea a 300 mss⁴⁵.

Acest început trebuie continuat avînd în vedere atît cerințele din ce în ce mai mari ale cercetării științifice cît și faptul că vol. II și III sînt încă din 1959 gata pentru tipar. Lucrarea întocmită de prof. P. P. Panaitescu are în primul rînd meritul că îndreaptă datarea greșită a unora dintre mss dateate necorespunzător de A. Jacimirski⁴⁶ apoi indică filigranele și chiar datează unele mss numai⁴⁷ sau și după filigran⁴⁸. Însă catalogarea nu indică toate filigranele mss și chiar din cuprinsul unuia și aceluiași ms⁴⁹; pentru mss mai vechi (secolul XIII—XV) era de neapărată trebuință indicarea lipsei filigranului bineînțeles cînd astfel de cazuri apar. Incipit-urile textelor anonime din miscelanele sînt redade atît de laconic că nu spun nimic fiindcă o serie întreagă de texte anonime încep la fel. La un șir întreg de mss s-a omis titlul⁵⁰, nu se bibliografiază toate facsimilele publicate⁵¹. Locul unde s-au scris unele

⁴² Constantin Litzica, *Catalogul manuscriptelor grecești*, Biblioteca Academiei Române, București, 1909 și Nestor Camariano, *Catalogul manuscriptelor grecești*, tom. II, București, 1940.

⁴³ Vezi Constantin Litzica, *Studii și schițe greco-române*, I, București, 1912, p. 79—104.

⁴⁴ Emil Turdeanu, *Manuscrise slave din timpul lui Ștefan cel Mare*, în „Cercetări literare”, V, 1942, p. 101—240, cu XIII planșe și în extras.

⁴⁵ P. P. Panaitescu, *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei Republicii Populare Române*, I. Ed. Acad. R.P.R., 1959. Toate cele 300 de mss, au fost descrise încă în 1905, de A. I. Jacimirski, în *Slavjanskaja i russkaja rukopisnyj rumynskih bibliotek*, S.-Petersburg, 1905. O prezentare sumară a celor mai multe dintre mss acestui fond a făcut obiectul unui studiu al autorului prezentului articol în care s-au corectat și unele datări greșite. Vezi Damian P. Bogdan, *Despre manuscrisele slave din Biblioteca Academiei Române*, în „Arhiva Românească”. IV și în extras, București, 1940, 33 p.

⁴⁶ Vezi în acest sens P.P. Panaitescu, *op. cit.*, I, de ex. mss de sub nr. 3, 9, 10, 20, 30, 39, 41, 45, 69, 83, 97.

⁴⁷ *Ibidem*, de pildă mss nr. 46, 49, 82, 89.

⁴⁸ *Ibidem*, de ex. mss nr. 7, 11, 18, 42.

⁴⁹ *Ibidem*, de pildă mss 2 (f. 46 și 48), 7 (mai are încă trei filigrane), 16, 18 — greșit, „cap de zimbru”, în loc de cap de bou, în care ms sînt de fapt două variante ale capului de bou (una avînd cruce între coarneaua bouului și alta bou cu o coroană) 84 — au două filigrane, iar pentru filigranul două săgeți încrucișate nu se specifică că are și contramarcă — de altfel la nici unul dintre filigrane nu ne indică și contramarcă, iar 85 are și el cel puțin două filigrane — nu unul cum arată autorul catalogului.

⁵⁰ *Ibidem*, mss. nr. 38, 152, 164, 277, 279, 280, 290, 291, 296—300.

⁵¹ Lipsește indicarea facsimilelor publicate pentru următoarele mss.: nr. 3—5, 8, 9, 20, 29, 34, 50, 61, 73, 78, 85, 86, 90—92, 100, 101, 106, 107, 122, 124, 130, 132, 133, 137, 144, 147, 148, 150, 160.

mss nu este cel exact⁵², iar legătura veche în piele și lemn⁵³ nu spune nimic, și nici cînd i se adaugă „cu ornamente geometrice”⁵⁴ sau contextul: „legătura veche, artistică, în piele și lemn cu ferecături de aramă”⁵⁵.

Meritoriul este *Repertoriul* care pe lângă alte date cuprinde repertoriizarea mss cu miniaturile și unele ferecături ale lor create în vremea lui Ștefan cel Mare — lucrare publicată de un colectiv de sub conducerea lui M. Berza⁵⁶. Este de regretat faptul că și această lucrare are unele scăpări: nu cuprinde indicația colecțiilor și cotelor mss aflate în bibliotecile și muzeele din străinătate⁵⁷; sînt unele omisiuni în ceea ce privește titlurile mss⁵⁸, unele transcrieri greșite de nume străine⁵⁹ ca și traduceri nu tocmai potrivite⁶⁰, iar facsimilele din fig. 277 și 278, p. 417 și 418 sînt reproduse după decalcuri ale unui desenator care nu era de fel familiarizat cu alfabetul chirilic — de aici o serie întreagă de litere stîlcite care nu corespund celor originale. Se cuvine să subliniem apariția unor lucrări de mare utilitate pentru istoriografia noastră — repertoriul manuscriselor cronicelor interne referitoare la Istoria României⁶¹ și repertoriul copiștilor de manuscrise, corespunzătoare exigențelor specialiștilor⁶².

⁵² Astfel după limbă se dovedește că unele mss sînt scrise în alte regiuni decît cele indicate în catalog. De ex. mss nr. 25 nu este scris în Ucraina ci în Nordul Rusiei, la fel nr. 35 și 46 — despre care autorul catalogului susține că s-au scris în Moldova nr. 71 s-a scris în limba ucrainiană — nu în rusește ca și cel de sub nr. 72.

⁵³ Vezi de ex. mss de sub nr. 1, 7.

⁵⁴ Vezi de pildă mss de sub nr. 2, 3, 8, 9.

⁵⁵ Vezi de ex. ms de sub nr. 12. Pentru catalogul P. P. Panaitescu vezi și recenzia lui Ioan Iufu din „Biserica ortodoxă română” LXXIX, 1961, p. 393—400.

⁵⁶ *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, Studii și materiale de istoria artei, II, Ed. Acad. R.P.R., 1958, p. 340, 361—446.

⁵⁷ Aceste date sînt prezente numai la p. 441 pentru mss nr. 187.

⁵⁸ De ex. titlul de la p. 392 pentru nr. 147 nu e „Cuvintele pustnicești...” ci „Cuvinte pentru post”.

⁵⁹ Nu *Scedrin* (p. 378, sub nr. 141 și în alte locuri), *Svenčiŋki* (p. 398 sub nr. 148) și *Sciukina* (p. 392 nr. 147) ci *Šcedrin* (sau *Šcedrin*), *Svenŋiŋki* (sau *Sven-ciki*) și *Šciukina* (sau *Šjukina*).

⁶⁰ De ex. de ce „bătrînul Ștefan voievod” și casă (a slav. *hram*, rusă *horom*), (p. 398) în loc de *Ștefan voievod cel Bătrîn* e vorba doar de un titlu — și nu lăcaș?

⁶¹ I. Crăciun și A. Ilieș, *Repertoriul manuscriselor de cronici interne — sec. XV—XVIII — privind istoria României*, Cronicile medievale ale României, I, Ed. Acad. R.P.R., 1963, în repertoriul cronicelor moldovenești scrise în limba slavă s-au strecurat totuși destule omisiuni: 1. lipsește cronică lui Eftimie; 2. se încurcă lucrurile privind locul unde se află Letopisețul de la Putna I și II căci despre primul se afirmă că se găsește la Leningrad cînd de fapt se află la Kiev (vezi P. P. Panaitescu, *Cronicile Slavo-române din sec. XV—XVI publicate de Ioan Bogdan*, (p. 43); 3. pentru cronică lui Macarie lipsește indicația și a mss de la Kiev prezentă în *op. cit.*, a lui P. P. Panaitescu; 4. referitor la mss cronicele lui Azarie s-au folosit numai indicațiile lui P. P. Panaitescu care arată numai un ms deși în bibliografie (p. 51) se citează ediția lui I. Bogdan unde este specificat și un al doilea ms — fragmentar — aflat în colecția E. Barsov a Muzeului istoric de stat din Moscova.

⁶² G. Ștrempel, *Copiști de manuscrise românești pînă la 1800*, I, Ed. Acad. R.P.R., 1959. Spre deosebire de lucrarea clasică, de același gen a lui M. Vogel și V. Gardthausen, repertoriul românesc a fost făcut direct după izvoare mss. Ne întrebăm pe cînd volumul II căci de la apariția tomului I au trecut șapte ani.

UN NOU IZVOR ISTORIC TĂIUIT DE SCOARȚELE CODEXURILOR

Cercetarea copertelor unui manuscris în formă de carte nu are importanță numai prin studierea constituirii legăturii în sine — cu materialul din care s-a confecționat și cum s-a ornat — ci și prin faptul că deseori scoarțele codexurilor tăinuiesc texte sau fragmente de izvoare scrise necunoscute științei istorice, filologice, etc. Astfel de exemplu din partea interioară a copertelor manuscrisului nr. 84 din fondul manuscris slav al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România am desprins pe cînd lucram la Biblioteca Academiei două file dintr-un ms românesc lucrat în secolul al XIII-lea — prezența foilor fiind semnalată încă la sfîrșitul secolului trecut de A. Jacimirski⁶³ și am constituit ms slav nr. 682, publicînd apoi în 1956 și un facsimil după pagina a treia⁶⁴. Această descoperire are o deosebită importanță întrucît atestă faptul că în secolul al XIII-lea a existat o carte de cult scrisă de un român în limba slavă, ms care apoi ajungînd în Biblioteca Neamțului — de unde provine ms 84 s-a mutilat folosindu-se la legarea unor codexuri. În depozitele Arhivelor Statului din țara noastră s-au găsit cu prilejul inventarierii unor fonduri în copertile diferitelor codexuri manuscrise interesante. Astfel în copertile unor registre, din secolul al XVIII-lea folosite de administrația pieții orașului Aradul-Nou spre a-și face însemnările privind veniturile și cheltuielile, arhiviștii au descoperit un pachet cu 69 file care a servit legătorului la umplerea golului dintre lemn și piele. Al. Rusu ne comunică că manuscrisul descoperit conține date juridico-economice și deci trebuie cercetat cu minuțiozitate, este scris cu caractere gotice medievale și constituie probabil un fragment dintr-o cronică scrisă între anii 1572—1608⁶⁵.

În Biblioteca „V. I. Lenin” din Moscova s-a descoperit o filă a unui ms rusesc din secolul al XI-lea care a servit drept parte exterioară a primei coperti a unei vechi tipărituri⁶⁶. Problema izvoarelor cuprinse

⁶³ A. I. Jacimirskij, *op. cit.*, nr. 1 (81), p. 620, care a și publicat filele de mai sus, în *Melkie teksty i zametki po starinnoj slavjenskoj i russkoj litteratury*, I, XX, extras din „Izvestija otdelenija russkogo jazyka i slovesnosti imperatorskoj Akademij nauk”, XVI, S. Petersburg, 1899. Un studiu asupra celor 4 file — dar cu unele lipsuri mai ales în partea paleografică au dat N. N. și N. Smoschină, *Unul dintre cele mai vechi texte slave scrise de un român (sec. XI—XII)*, în „Biserica ortodoxă română”, LXXIX, 1961, p. 1111—1111, cu editarea și facsimilarea (pea puțin lizibilă) a filelor respective, studiu din care lipsește și indicarea facsimilului publicat de noi.

⁶⁴ Damian P. Bogdan, *Din paleografia slavo-română*, în „Documente privind istoria României” (Academia Republicii Populare Române), introducere, I, Ed. Acad. R.P.R., 1956, fig. 2.

⁶⁵ Al. Rusu, *File dintr-un manuscris medieval descoperite în coperta unui registru*, în „Revista Arhivelor”, nr. 1, 1959, p. 265—266. Comunicarea ne prezintă și metoda folosită pentru separarea filelor lipite cu clei. Pachetul de file a fost pus între coli de sugativă umezită unde a fost ținut aproximativ 30 minute. După ce materialul a devenit maleabil, a fost suspendat deasupra unui reșeu electric la o distanță de 10—15 cm. Prin acest procedeu cleiul s-a înmuiat și a putut fi îndepărtat dintre file cu ajutorul unui cuțit fin. Filele au fost separate cu grije, iar scrisul nu s-a șters.

⁶⁶ Vezi K. I. Butina, V. B. Kobrin, I. M. Kudrjavcev și alții, *Muzejnoe sobranie rukopisej*, I, Nr. 1 — Nr. 3005 (Gosudarstvenaja... Biblioteka SSSR, im. V. I. Lenina, Otdel rukopisej), Moscova, 1961, p. 185 (175), Nr. 1337 (lucrare excelentă ce apare sub îngrijirea lui I. M. Kudrjavcev).

în tartajele codexurilor a preocupat pe mulți oameni de știință care au tratat-o în lucrări bine documentate. Printre aceștia se află și Gilbert Ouy.

În evul mediu al Apusului arată Ouy⁶⁷ — dealtfel ca și la noi — corespondențele de foarte multe ori nu s-au păstrat. Însă obiceiul de a fabrica carton prin lipirea cu suprapunere a mai multor foi de hîrtie sau de material de aceeași origine vegetală era practicat încă din zorile antichității. Din acest punct de vedere se remarcă practica la egipteni a confectionării sicriilor pentru mumii din carton obținut prin lipirea a mai multor foi de papirus suprapuse. Deslipindu-se aceste foi s-a constatat că ele conțin texte de o mare importanță. Astfel sicrie egiptene din epoca romană au desvăluit texte deosebit de prețioase pentru studiul Noului Testament și istoria începuturilor creștinismului. În țările arabe unde hîrtia este în folosință cu mult mai devreme ca în Europa obiceiul de a întrebuița foi vechi de mss spre a constitui scoarțe de codexuri este destul de vechi însă din păcate cerneala textelor foilor respective avînd la bază clei și negru de fum este extrem de solubilă în apă, ceea ce face foarte dificilă deslipirea straturilor de hîrtie. În Occident începînd din a doua jumătate a secolului al XV-lea copertile de carton, față de tartajele de lemn mai fragile, dar mult mai puțin costisitoare și ușoare încep a elimina din ce în ce scoarțele de lemn ale legăturii codexurilor. Acest fapt este determinat de apariția și dezvoltarea tiparului care a dus numai în cîțiva ani la creșterea vertiginoasă a fondurilor bibliotecilor — de unde și tendința de a cîștiga spațiu prin plasarea în rafturi a cărților în picioare și nu culcate cum se aranjau pînă aci mss. Tiparul a adus cu sine o puternică dezvoltare a producției de hîrtie, materie primă pentru fabricarea cartonului format din foi suprapuse lipite între ele, aceasta fiind singura tehnică a cartonului cunoscută atunci. Spre a lega cărți de format mare — in folio — era nevoie de douăzeci de straturi de hîrtie, așa că nu în chip excepțional se găsesc într-o singură legătură a unei cărți cu un astfel de format, 100 de file de format in quarto. Ouy subliniază că operația extragerii textelor din cuprinsul scoarțelor cărților este desigur delicată însă specialiștii atelierului de restaurare din Biblioteca Națională de la Paris lucrează cu pricepere încît au ajuns să facă literalmente noi foile ce constituiau tartajul⁶⁸.

Mult timp scoarțele vechi ale codexurilor se aruncau fără a li se acorda cea mai mică atenție. Printre cei dintii care spre sfîrșitul secolului trecut au semnalat importanța unor astfel de izvoare a fost renumitul paleograf francez Leopold Delisle (1826—1910). „Legăturile vechi — scrie Delisle — citeodată de asemenea și cele noi, sînt mine a căror exploatare a fost prea mult timp neglijată... și de unde se vede că ies

⁶⁷ Gilbert Ouy, *Histoire «visible» et histoire «cachée» d'un manuscrit* în „Le Moyen âge”, 1958, nr. 1—2, p. 115—138, idem, *Les bibliothèques*, în „L'Histoire et ses méthodes”, Paris, 1961, p. 1079—1084.

⁶⁸ Ouy citează următorul procedeu pentru recuperarea unui astfel de izvor: scoarța se pune la macerat o zi două în apă caldă în care s-a turnat puțin lichid bactericid — sau într-o baie cu vaporii. După ce filele se desprind unele de altele, se scot din apă și se răzuiesc ușor cu o lamă, pentru ca astfel să dispară cel din urmă strat de clei. După a astfel de operație foile obținute din tartaje se pun la presat între bucăți de sugativă albă. Și în sfîrșit se trece la lectura lor.

texte imprimate sau mss, care peste seamă de mutilate cum sînt prezintă adesea mai mult interes decît groasele volume ajunse pînă la noi într-o perfectă stare de conservare⁶⁹.

Cercetarea textelor aflate în copertile cărților s-a dezvoltat continuu. În Franța de pildă din anul 1950 prospectarea legăturilor vechi a luat mai ales la Paris un caracter destul de sistematic în acest sens evidențiindu-se *Cabinetul Manuscriselor* Bibliotecii Naționale a Franței care se îmbogățise în 1961 — cînd Ouy își scrie studiul citat, cu mai bine de douăzeci de culegeri de texte, a căror dată începe cu mijlocul secolului al XIV-lea și se încheie cu sfîrșitul veacului al XVII-lea.

Ceea ce constituie valoarea acestor texte este faptul că ele fac parte de cele mai multe ori dintre izvoarele care nu au format niciodată obiectul conservării în biblioteci sau în arhive. E vorba în cea mai mare parte, de corespondență privată și Ouy a descoperit în acest sens într-o copertă un important teanc de scrisori familiare și de afaceri ale bancherilor din Lombardia care s-au așezat în Franța în cea de a doua jumătate a veacului al XIV-lea. Același caracter au avut la noi scrisorile primite de domnii, boierii și fețele bisericesti din Țara Românească și Moldova din interiorul și din afara celor două țări române, din care numai două trei s-au păstrat. Cîte dintre ele n-or fi intrat în tartajele codexurilor? Prețioase sînt și carnetele de note descoperite în scoarțele cărților. Din acest punct de vedere Ouy citează între altele carnetul lui Nicolae Aymar, secretarul și notarul regelui Franței, Carol al VII-lea Victoriosul, pe care el l-a descoperit cîțiva ani în urmă în legătura unui ms latin din Biblioteca Națională. Însă printre numeroasele izvoare descoperite astfel foarte importantă ni se pare declarația solemnă a lui Menout d'Aguerre, căpitan bearnez în serviciul regelui Franței, Ludovic al XII-lea, în care acuza în anul 1498 pe papa Alexandru al VI-lea Borgia că încercase să extermine cu ajutorul unui gaz asfixiant garnizoana franceză aflată în cetatea Ostia din apropierea gurii Tibrului⁷⁰. Așa dar în anul 1498 papa Alexandru al VI-lea Borgia — care a murit otrăvit — se pare că era în posesia unui gaz asfixiant — dacă faptul e veridic el are importanță pentru istoricul chimist.

Am insistat și noi asupra acestui nou izvor istoric tînuit de copertile codexurilor încă prea puțin prospectat și cercetat — pe temeiul că detectarea unui astfel de text nu numai că poate duce la creșterea numărului izvoarelor scrise dar și pe considerentul că texte socotite „netrebnice” cu mai multe veacuri în urmă pot să nu fie pierdute pentru

⁶⁹ Apud Gilbert Ouy, *op. cit.*, p. 1081. La remarca lui Delisle că uneori se găsesc texte imprimate subliniem că la noi în Arhivele Statului din Brașov s-au găsit fragmente ale unor tipărituri necunoscute, folosite pentru legarea unor registre de socoteli din arhiva orașului Sighișoara. Cea mai veche tipăritură este un poem istoric din 1597 scris în limba maghiară, urmează apoi un calendar de perete pentru anul 1602, două calendare pentru anul 1606, unul din 1607 și unul din 1608. Vezi comunicarea din numărul de față al *Revistei Arhivelor* a lui G. Nussbächer, *Tipărituri sibieni necunoscute de pe la 1600*.

⁷⁰ Vezi și studiul aceluiași autor, *Le pape Alexandre VI a-t-il employé les armes chimiques* în „Recueil de Travaux offert à M. Clovis Brunel”, Paris, 1955, p. 321—354, după nota bibliografică din „Scriptorium”, XI, 1957, p. 170—171. În studiul citat aici Gilbert Ouy aduce date inedite despre căpitanul de mai sus și dă sfaturi de modul cum trebuiesc recuperate textele folosite în copertă.

totdeauna. Nu trebuie omis și faptul că astfel de texte aparțin categoriilor de izvoare care mai nicicînd nu s-au păstrat în chip obișnuit : de aici și valoarea lor excepțională pentru știința istorică. La datele cuprinzătoare ale lui Ouy sînt de adăugat și cele scrise de specialistul englez Neil Ker în 1954. Ker arată că legătorii aveau obiceiul de a folosi pentru scoarțele pe care le confecționau codexurilor, mss care nu mai erau socotite necesare dar a căror file desfăcute și lipite în interiorul coperților pot fi de cel mai mare folos pentru istoric. Astfel cercetînd scoarțele mss legate la Oxford Neil Ker dovedește că în secolul al XVI-lea colegiile universitare din Oxford nu se opuneau ca legătorul să taie mss mai vechi cu un veac aparținînd bibliotecii lor. Ker citează un caz extrem de caracteristic : un frumos mss oferit colegiului All Souls la finele secolului al XV-lea — codex care există și azi — a fost despuiat de ultimele sale patru caete — 16 file — transformate în scoarțele Bibliei poliglote imprimate de vestitul tipograf francez Cristofor Plantin (1514—1589) dăruită apoi bibliotecii aceluiași colegiu în anul 1581⁷¹.

ȘTIINȚA MODERNĂ ÎN SERVICIUL CODICOLOGIEI

Nu puține sînt codexurile care spre a putea fi studiate trebuie în prealabil restaurate. Restaurarea codexurilor, păstrarea în condiții optime, descifrarea textelor ilizibile au determinat pe specialiști să apeleze la serviciile științei moderne care a pus la îndemîna lor procedee fizice și chimice de un real folos. În unele țări ca de exemplu U.R.S.S.⁷² și Italia⁷³, s-au întemeiat laboratoare care au obținut rezultate însemnate în restaurarea textelor⁷⁴.

⁷¹ Neil R. Ker, *Pastedowns*, în „Oxford Bindings with a Survey of Oxford Binding, c. 1515—1620” (Oxford Bibliographical Society, Publications New-Ser., V, 1951—1952, Oxford, 1954, XX+278 p. și 14 pl., după recenzia scrisă de Berthe van Regemorter în „Scriptorium”, X, 1956, p. 141—142.

⁷² În U.R.S.S., la Leningrad, există Laboratorul de conservare și de restaurare a textelor — *Laboratoriia konservacij i restauracij dokumentov* (LKRĐ) pendinte de Academia de științe a U.R.S.S. Despre realizările acestui Laborator am scris încă în 1938. Vezi Damian P. Bogdan, *Biblioteca și instituttele Academiei de științe din U.R.S.S.*, în „Revista Istorică Română”, VIII, 1938, nr. 353.

⁷³ La Roma funcționează Institutul de patologie a cărții — *Istituto di Patologia del Libro*. Vezi studiul lui Alfonso Gallo, *Le malattie del libro, la cure ed i restauri*, Milano, 1935, XIV („Enciclopedia del libro”) prezentat într-un rezumat sugestiv de Maria Dumitrescu sub titlul : „Sănătatea cărților”, în „Hrisovul”, I, 1941, p. 241—268, cele scrise de același învățat italian și reproduse în „Hrisovul”, I, p. 454—457, cît și comunicarea lui N. Grillo prezentată și publicată în *Congres International des bibliothèques et des centres de documentation*, Bruxelles, 11—18, septembre 1955, (cu titlul și în limba engleză), I, La Haye, 1955, p. 79—83.

⁷⁴ Laboratorul de la Leningrad a desfăcut și restaurat între altele zeci de texte grecești din secolele VIII—IX constituind palimpseste din veacurile XI—XIII, 130 de file lipite ale unui ms al Hoardei de aur din secolele XIII—XIV, un ms, chinezesc în formă de sul scris pe hîrtie de mătase extrem de subțire, texte viguro-sogdlice scrise pe coajă de mesteacăn în veacurile XI—XII, 236 file ale unui minunat ms francez plin de miniaturi — numit *Legendarium* — scris în secolul al XIII-lea care inițial se înfățișa sub forma unei cărămizi. Această ultimă restaurare constituie una dintre cele mai mari realizări ale Laboratorului, în care își duce munca colectivul îndrumat de cunoscutul paleograf V. S. Ljublinskij. Vezi

În cele ce urmează prezentăm câteva din procedeele fizice și chimice folosite și asupra cărora se găsesc referințe substanțiale la renumitul nostru expert grafic Henri Stahl, la V. S. Ljublinskij și G. Ouy. Astfel Henri Stahl vorbește despre epidiascop, lupa Zeiss cu lampă și micrometru, grafoscopul doctorului francez Ed. Locard, microscopul binocular Zeiss, microscopul comparator Osborn, unele aparate de fotografiat texte, lampa de cuarț cu mercur și cu filtrul lui Wood — cu ajutorul căreia a obținut între altele și o fotografie în care apare textul inițial al unui palimpsest (fotocopie redată în studiu).

Ouy împarte procedeele fizice în procedee de natură mecanică și optică. Cele dintii fac parte în primul rând din tehnica restaurării constând din spălarea, deslipirea și răzuirea filelor scrise — operații ce joacă un rol deosebit de important în dezvăluirea istoriei unui codex, de exemplu filele mss detectate în legăturile cărților mss. Metodele optice — mai variate ca cele mecanice — au o foarte mare însemnătate ele constând dintr-un examen direct — *scopia* și indirect — *grafia*. Astfel se recomandă folosirea unor instrumente optice simple ca lupe de diferite tipuri, oglinzi mici — deosebit de utile atît la lumină naturală cît și la raze violete permițînd citirea unor texte care înainte de a fi șterse sau sfîșiate literele lor au avut răgaz să se decalchieze pe pagina opusă. Diascopul de asemenea luminează puternic un text, îngăduind nu numai lectura ci eventual și decalculul filigranelor. Dar aparatul cel mai neapărat trebuincios este lampa de cuarț cu filtrul lui Wood. Folosind această lampă cerneala foarte ștearsă a textelor și prea puțin vizibilă la lumină apare neagră pe un cîmp fosforescent albăstrui.

Cel dintii învățat care a folosit lampa Wood în studierea mss — cel mai mult pentru palimpseste — a fost germanul Gustav Kögel⁷⁵, care puțin înainte de primul război mondial a întemeiat și *Palimpsest-institut*. Kögel s-a preocupat de aplicarea proprietăților lămpii lui Wood, în fotografie, reușind astfel să publice o reușită culegere de fotografii după palimpseste urmată apoi de două studii valoroase — primul privind fotografia documentelor istorice⁷⁶, iar al doilea despre palimpseste. Însă cu lampa Wood nu se pot citi decît texte spălate sau șterse cu pumicea, nu și texte răzuite — căci răzuitorul a eliminat prin așchii minuscule straturile superioare ale pergamentului. Tehnica fotografică este absolut indispensabilă pornind de la tipul cel mai banal — mărirea

V. S. Ljublinskij, *Tehnika na slujbe istorij* în „Voprosy istorij“, 1962, nr. 5, p. 84—89; „Arheografičeskij ežegodnik za 1960 god“, Moscova, 1962, p. 370, iar pentru mss francez *Neizvestnyi pamjatnik knižnogo iskusstva. Opyt nosstanovlenija francuzkoga Legendarija XIII veka* (Akademija nauk SSSR. Laboratoriia konservatij i restavracij dokumentov), M. L., 1963, lucrare colectivă apărută sub îngrijirea lui V. S. Ljublinskij).

⁷⁵ Alias Dom Raphaël Kögel, O. S. B.

⁷⁶ Gustav Kögel. *Die Photographie historischer Dokumente*, Leipzig, 1914, în „Zentralblatt für Bibliothekswesen“, Beiheft 44, Leipzig, 1914. În primul deceniu al secolului al XX-lea, se fac remarcate lucrările: Karl Krumbacher, *Die Photographie im Dienste der Geisteswissenschaften*, în „Neue Jahrbuch f. d. klass. Altertum“, 17, 1906, p. 601—660 cu 15 tab. și Eilhard Wiedemann, *Ueber Photographie von Handschriften und Drucksachen* în „Zentralblatt für Bibliothekswesen“, 23, 1906, p. 22—25 și în deosebi Karl Rieder, *Praktisches zur Handschriftenphotographie*, tot în „Zentralblatt“, 27, 1910, p. 215—217.

microfilmului. Fotografia cu raze ultraviolete nefiltrate poate da rezultate foarte bune, iar cea cu raze infraroșii face să apară texte sau desene ascunse sub un strat de pictură sau sub o altă substanță opacă. Fotografia prin raze infraroșii este foarte necesară pentru studierea schițelor de miniaturi. Tot așa de necesare sînt fotografiile prin pelicule ortocromatice etc. Specialiștii sovietici și italieni folosesc razele X pentru lectura palimpsestelor. Cei dintii utilizează metoda radiografică beta (cu întrebuintarea izotopilor), care dă o imagine foarte clară a filigranelor cu sită uzată. Dacă procedeele fizice nu provoacă nici o reticență nu același lucru se poate spune despre metodele chimice care de un veac și mai bine au reușit să distrugă atîtea și atîtea texte de valoare deosebită — mai ales dintre palimpseste. Pe la sfîrșitul secolului trecut Franz Ehrle stigmatiza răul produs asupra textelor de acidul galic sau tinctura Giobert. Deși substanțele chimice dăunătoare și denunțate ca atare au fost părăsite locul lor a fost ocupat de o soluție în aparență destul de anodă însă în fond încă și mai dăunătoare, e vorba de sulfohidratul de amoniu. În ediția din 1924 a manualului de paleografie scris de Maurice Prou se află recomandarea acestei substanțe. Deși Ouy se ridică împotriva sulfohidratului de amoniu el îl recomandă totuși dar cu corectivul ca substanța să nu intre în contact direct cu materialul grafic. Procedeu cel mai simplu este acesta: se umezește ușor materialul de scris cu ajutorul unei sugative albe îmbibată cu apă distilată, apoi se expune cîteva clipe la vaporii care se degajă dintr-o capsulă cu sulfură de amoniu — capsulă ce se încălzește în mînă. În urma acestui procedeu cerneala rămasă apare neagră, neconstituind pe hîrtie sau pergament vre-un precipitat opac. Procedeu indicat ușurează apoi lectura la lampa Wood. În sfîrșit o altă substanță care dă rezultate foarte bune este pirogalolul care amestecat cu puțină apă macerează textele pe hîrtie scoase din copertele unei legături. Substanța e folosită numai pentru hîrtie nu și pentru pergament ea reînvie astfel cerneala încît pasajele dificil vizibile la lampa Wood devin clare la lumina naturală ⁷⁷.

⁷⁷ Vezi H. Stahl, *Moartea documentelor*, în „Hrisovul“, I, 1941. p. 100—115. Gilbert Ouy, *Manuscripts et lumière ultraviolette: la bibliothèque perdue du chancelier Gerson*, în „Bulletin d'information de l'Association des bibliothécaires français“, 16, 1955, p. 204—213, după nota bibliografică din „Scriptorium“, XII, 1958. p. 164; idem, *Histoire «visible» et histoire «cachée» d'un manuscrit*, în „Le Moyen âge“, 1958, nr. 1—2, p. 115—138; idem, *Les bibliothèques*, p. 1100—1119; V. S. Ljublinskij, *Dva trudnyh slučaja vosstonovlenija ugašego teksta*, în „Novje metody restravracij i konservacij dokumentov i knig“, M.—L., 1960, p. 149—167; idem, *Tehnika na službe istorij*, cit. în nota 74; „Arheografičeskij ežegodnik za 1960 god“, cit. în aceeași notă; D. P. Erastov, *Osnovnye metody fotografičeskogo vyjavlenja ugaših tekstov*, (Akademija nauk SSSR, Laboratorija konservacij i restavracij dokumentov), M.—L., 1958; V. S. Golyšenko, V. S. Ljublinskij și D. P. Erastov, *Novejšie priemy fotoanaliza na službe paleografij i istočnikovedenija*, în „Problemy istočnikovedenja“, IX, 1961, p. 408—432; culegerea: *Voprosy konservacij i restavracij bumagi i pergamenta*, (Akademija nauk SSSR, Laboratorija konservacij i restavracij dokumentov), M.—L., 1962; lucrarea colectivă, *Neizvestnyj pamjatnik knižnogo iskusstva*, citată mai sus în nota 74 și culegerea, *Problema dolgovečnosti dokumentov i bumagi* (Akademija nauk SSSR, Laboratorija konservacij i restavracij dokumentov), M.—L., 1964.

LEGĂTURILE CODICOLOGIEI CU PALEOGRAFIA ȘI ALTE ȘTIINȚE

În capitolul introductiv ne-am oprit mai mult asupra științelor auxiliare ale istoriei pe temeiul că între codicologie și cele mai multe dintre ele cum sînt paleografia, epigrafia, criptografia, bibliologia, cronologia, filigranologia, papirologia, iconografia, arta plastică, istoria artelor, arhivistica, diplomatica și lingvistica, critica textelor etc. înființează o strînsă contingentă.

Spre a crea instrumentele de lucru și spre a putea studia tehnica confecționării manuscrisului-carte, codicologul apelează la științele amintite mai sus.

Pornind de la faptul că scrisul constituie unul dintre factorii puternici în crearea și dezvoltarea culturii⁷⁸, care a servit oamenilor ca mijloc de comunicare și de întipărire a tot ceea ce a înfăptuit mintea omenească, grafia nu poate fi studiată desprinsă, izolată de viața societății umane în toată complexitatea ei. Tocmai de aceea paleografia — disciplină independentă are o mai mare importanță decît celelalte științe auxiliare⁷⁹. Cunoașterea paleografiei este absolut necesară nu numai istoricului și lingvistului ci și oricărui specialist care în munca sa trebuie să se aplece asupra textelor vechi, să le intuiască și să le interpreteze conținutul.

Deși grafia nu constituie obiectul său codicologia, pentru a-și realiza sarcinile recurge în primul rînd la paleografie⁸⁰ — știința care

⁷⁸ După Charles Higounet — unul din reprezentanții noii școli paleografice din Franța scrierea constituie „fundamentul civilizației”. Printre reprezentanții acestei școli sînt socotiți și erudiții Jean Mallon, Robert Marichal și Charles Perrat. Vezi François Masai, *Le paléographie gréco-latine, ses tâches, ses méthodes*, în „Scriptorium”, X, 1956, p. 291. Cel mai meritoriu principiu inovator al noii școli paleografice din Franța îl constituie axarea studiului scrierii pe următoarele noțiuni fundamentale ale procesului grafic: 1. *formele literelor*; 2. *unghiul scrierii*; 3. *ductul*; 4. *modulul* și 5. *greutatea*. Vezi Charles Higounet, *L'écriture* („Que sais-je?”, nr. 653), Paris, 1955, p. 13, apud François Masai, *op. cit.*, p. 297. Principiul inovator al noii școli paleografice este prezentat pe larg mai ales în cartea lui Jean Mallon, *Paléographie romaine*, „Scriptorae monumenta et studia”, III, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid, 1952, în 4°, 188 p.+32 pl.). Vezi aprecierea asupra cărții lui Mallon socotită epocală la A. D. Ljublinskaja, *Novia teoriiia razvitiia pozdnierinskogo písma*, în „Srednie veka”, XI, 1950, p. 145—155 și V. S. Ljublinskij, *Dva trudnyh slučaja vosstanovleniia ugasoego teksta*, în „Novye metody restavracij knig”, M.—L., 1960, p. 151.

⁷⁹ Acad. S. D. Skazkin, N. A. Sidorova și alții, *Za razvitie vspomogatel'nyh istoriceskikh disciplin v oblasti izučeniia zapadnoevropejskogo i vizantijskogo feodalizma*, în „Voprosy istorii”, 1961, nr. 4, p. 75. În Uniunea Sovietică învățații studiază paleografia în cadrul unor sectoare din Institutele de istorie ale republicilor unionale pendinte de Secția de științe istorice a Academiei de științe, în Institutul de cercetare științifică a manuscriselor vechi de pe lîngă Consiliul de Miniștri al R.S.S. Armenia (Matenadaran) și în cadrul Comisiei arheografice pendinte de Secția de științe istorice a Academiei de științe a U.R.S.S. În 1953, cu prilejul *Colocviului internațional de paleografie* ținut la Paris s-a hotărît crearea Comitetului Internațional de paleografie care s-a constituit în 1957 tot la Paris ca făcînd parte din *Centrul național de cercetări științifice al Franței*.

⁸⁰ De legăturile codicologiei cu paleografia și alte științe speciale istorice s-au ocupat indeaproape François Masai, *La paléographie grece-latine*, p. 286—287; Gilbert Ouy, *Les bibliothèques*, p. 1089—1093; Pavel Spunar, *Kodikologia a paleografiei*. idem, *Definición de la paléographie*.

descrie, clasifică și explică originea și evoluția scrierii. Se știe că grafia prin anumite forme specifice constituie unul dintre factorii esențiali în datarea și localizarea textelor lipsite de astfel de elemente căci de exemplu „abrevierile sînt printre elementele de datare cele mai comode și mai sigure”⁸¹. În ceea ce ne privește considerăm ca și Spunar că evoluția codexului nu se poate percepe fără a cunoaște dezvoltarea scrierii, iar cercetările paleografice independente de obiectivele lor care se situează în domeniul atît de atotcuprinzător al civilizației omenești vin în folosul oricăreia dintre științele speciale care se ocupă de texte: epigrafia, papirologia, bibliologia, diplomatica, arhivistica.

De neconceput este de asemenea legătura codicologiei cu epigrafia — știința inscripțiilor, a textelor lucrate pe material dur — între altele și pe considerentul specificat de R. Marichal — și anume: înainte de a fi incizată în piatră, litera era desenată (cu cretă), același procedeu se folosește — de cele mai multe ori și în mss de proporții, scrise în capitale⁸². La aceasta am adăoga și legătura cu sigilografia căci vechile noastre matrice de sigilii înainte de a li se grava literele se desenau cu un instrument metalic⁸³. Datele lui R. Marichal pot fi completate de pildă cu cele ale specialistului belgian J. Stiennon care arată că în codexuri există pasagii întregi scrise în capitale epigrafice⁸⁴. Același fenomen grafic — de interpătrundere între ramurile de știință amintite — se întîlnește și la noi căci de exemplu pisană mănăstirii moldovenești Secul este toată lucrată în litere cursive proprii manuscriselor.

Spre a lămuri pasagiile criptice care apar uneori în codexuri — ținînd seamă și de supoziția că unele dintre acestea ar putea conține data manuscrisului cum s-a susținut de pildă despre criptograma din Psaltirea scheiană — codicologul apelează la criptografie — știința textelor criptice.

Pentru a afla cum o carte ms era materialmente confecționată în decursul vremurilor codicologul recurge la știința în sine a cărții care este bibliologia. Din acest punct de vedere Massai recomandă „reluarea și dezvoltarea solidului tratat de bibliologie (foarte puțin cunoscut) de către codicologi și paleografi latini” ce constituie primul volum din lucrarea clasică de paleografie greacă creată de V. Gardthausen⁸⁵.

Spre a se edifica asupra elementelor cronologice principale și secundare prezente în codexuri, spre a le transpune vremurilor noastre, codicologul trebuie să recurgă la *cronologie* — știința datelor propriu-zise.

Sînt destul de numeroase codexurile scrise pe hîrtie cu filigran, iar utilitatea acestor imagini pentru determinarea datei unui astfel de

⁸¹ Robert Marichal, *Paléographie et épigraphie latines*, în „Actes du deuxième Congrès international d'épigraphie grecque et latine, Paris, 1952”, Paris, 1953, p. 184.

⁸² Robert Marichal, *op. cit.*, p. 182.

⁸³ Damian P. Bogdan, *O străveche matrice de pecete românească*, în „Studii și materiale de istorie medie”, I, 1956, Ed. Acad. R.P.R., p. 256, nota 5.

⁸⁴ Jacques Stiennon, *Où en sont études d'épigraphie médiévale en Belgique?*, în „Annales de la Fédération historique et archéologique de Belgique, 35 e Congrès”, Courtray, 1955, p. 597—705, după nota bibliografică din „Scriptorium”, X, 1956, p. 173.

⁸⁵ François Masai, *Le paléographie gréco-latine*, p. 299.

ms a fost demonstrată între alții de învățații N. Lihacev⁸⁶, C. M. Briquet⁸⁷, Mošin⁸⁸, P. Henry⁸⁹. Așa dar spre a data codexurile specificate codicologul trebuie să recurgă la serviciul filigranologiei pentru indicarea și identificarea filigranelor servindu-se de repertoriile create de Lihacev și Briquet, de completarea repertoriului lui Briquet⁹⁰ de către Mošin și Tralič, iar în subsidiar de lucrarea lui V. Nikolaev⁹¹. Cercetările în domeniul filigranologiei demonstrează că aproape toate mss pe hîrtie pot fi datate prin filigrane⁹² și chiar hîrtie fără filigran poate ajuta la datarea codexului cu aproximație. În acest din urmă caz sînt de remarcat cercetările paleografului francez J. Irigoien care a reușit să stabilească că deosebirea dintre hîrtia fabricată în Occident și cea produsă în Orient se dovedește mai cu seamă prin diferențierea de format a filei manuscrisului⁹³. La aceste concluzii adăugăm precizarea că distanța și numărul liniilor orizontale și verticale care străbat hîrtia fără filigran pot constitui de asemenea un criteriu de datare — fapt remarcat de specialiști încă de mult timp.

Datele cu privire la papirusurile în formă de codexuri știința codicologiei le împrumută de la papirologie.

Spre a putea studia miniaturile codicologul recurge la știința denumită iconografie.

Pentru a cerceta stilul frontispiciilor, chenarelor, inițialelor ornate, ornamentelor marginale și celor care încheie textul unui ms codicologul trebuie să se inițieze în istoria artelor.

Studierea mss în formă de carte care conțin acte — cartularii, condice de documente — cît și alte texte ca de exemplu, condici cu socoteli ale vistieriei etc., impune codicologiei cerința de a apela la sprijinul diplomatiei — știința actelor — și la arhivistică — știința pieselor de arhivă. Din acest punct de vedere Gilbert Ouy pleda încă

⁸⁶ N. P. Lihčev, *Paleografičeskoe značenie bumaŭnyh vodjanyh znakov*, I—III, S. Peterburg, 1899.

⁸⁷ C. M. Briquet, *Les filigranes. Dictionnaire historique des marques du papier des leurs apparition vers 1282 jusqu'en 1600, avec 39 figures dans le texte et 16.112 facsimilés de filigranes*, Leipzig, 1923, I—IV (ediția I-a din 1907).

⁸⁸ Vladimir Mošin, *Čirilski rukopisi Cetinskog manastira*, în „Jugoslavenska Akademija Znanosti i umjernosti, Letopis“, 61, 1956, p. 280—284 și în deosebi Dr. V. Mošin et S. Tralič, *Filigranes des XIII-e et XIV-e ss.* I, II, Zagreb, 1957, vezi despre această din urmă lucrare aprecierile lui Jean Irigoien din „Scriptorium“, XII, 1958, p. 44.

⁸⁹ P. Henry, *Études plotiniennes. II: Les manuscrits des Ennéades*, Bruxelles-Paris, 1948, p. XXXI—XXXIII, apud Martin Wittek, „Scriptorium“, X, 1956, p. 273.

⁹⁰ Jean Irigoien, *Les filigranes de Fabriano (Noms de papetiers) dans les manuscrits grecs du début du XIVe siècle*, în „Scriptorium“, XII, 1958, p. 281. Indicăm aici și completarea lui Jean Irigoien, — la Briquet — din aceiași lucrare apărută în „Scriptorium“, XII, 1958, dar p. 44—50 în fascicula primă a tomului XII.

⁹¹ Vsevolod Nikolaev, *Vodnite znaci na otomanska imperija. I: Vodnite znaci na hartiite na srednevekovite dokumenti ot bolgarskite knigohranilišta*, Sofia, 1954—1956. Însă filigranele nu s-au copiat exact semnalează recenzentul Boris Nedkov în „Istoričeski pregled“, XIII, 1957, nr. 4, p. 96—106.

⁹² M. Th. Vernet-Boucrel, *Le répertoire des manuscrits datés*, în „Scriptorium“, XV, 1961, p. 286.

⁹³ Martin Wittek, *Manuscrits et codicologie*, în „Scriptorium“, VII, 1953, p. 280.

în anul 1958⁹⁴ în mod întemeiat pentru o nouă știință — *arhivistica manuscriselor*. Ouy revine asupra arhivisticii și în 1961 prin capitolul special: *Les manuscrits considérés comme partie d'un tout: l'archivistique de manuscrits*, precizând că un fond de mss este ansamblul cărților sau al actelor mss interesând istoria intelectuală percepută în sensul cel mai larg al cuvîntului — a colectivității, a familiei sau a individului care le-a copiat, a dispus să se copieze, le-a primit în dar ori le-a adunat. Arhivistica mss — adaugă el — are ca obiect reconstituirea ideală sau naturală a fondurilor de mss dispersate, sau conservă fondurile care au scăpat de la dezmembrare. Știința arhivistică este pusă în serviciul istoricului, ajutîndu-l să studieze nu mss izolate ci ansamblurile de mss, care au o sursă ori o istorie identică, explicîndu-le unele prin altele⁹⁵.

Spre a identifica un blazon care eventual apare în ornamentația codexului — ca de exemplu cel lucrat în aur, albastru și verde pe fila scrisă în întregime cu aur din evangheliarul scris la 23 aprilie 1502 al lui Ștefan cel Mare destinat mănăstirii atonite Zograf⁹⁶ (codexul se găsește în Biblioteca Națională din Viena) codicologul recurge la heraldică.

Crearea oricărui instrument de lucru stringent codicologiei ca și orice studiu în domeniul aceleiași științe cere autorului cunoștințe te-meinice asupra limbii în care este scris codexul cercetat. Într-adevăr codicologului român căruia îi revine în primul rînd studierea codexurilor românești scrise în limbile slavă și română va trebui să cunoască valoarea atît de flotantă de pildă a iusului mare care înseamnă cînd identitatea cu iusul mic, cînd cu ier = *ă*, dar și *i* sau *ieri*, *u*, *e*, cînd româneștile *im*, *in*, *am*, *an*, *un*, fiind reprezentat grafic și prin: **и**, **и**и = *în*, **ѣ**и = *în*, **и**, **и**, la fel a iusului mic care pe lingă identificarea fonetică cu iusul mare are și valorile *e*, *ia* (numai în unele texte din Moldova).

Tot așa una din formele grafice ale ijiței se confundă cu una din cele ale lui *u*, de aici confuzia în sensul că în locul primei litere se folosește a doua, cazul cel mai vechi înfățișîndu-l textul scriitorului rus Upir Lihii de la Novgorod din anul 1047 — care exprimă **касприавишѣ**, la care se adaugă și toponimicul *Curilo* dintr-un act al lui Mircea cel Bătrîn. La fel e de reținut că ijița are și valoarea sunetului *v* de exemplu în **августа** și că litera *v* înaintea unui al doilea *v* devine *n* exact ca în limba greacă. Așa dar de exemplu **гюргіа**, **августа** s-au transliterat greșit de unii editori de texte prin *Gheorghîia*, *Manasiia*, *august* în loc de: *Gheorghie*, *Manasie*, *august*.

Codicologul mai trebuie să știe că *sin* în limba română, mai ales în secolul al XIX-lea înseamnă nu numai *fiu* ci și *fiică*, după cum no-

⁹⁴ Gilbert Ouy, *Pour une archivistique des manuscrits médiévaux* în „Bulletin des Bibliothèques de France”, anul 3, nr. 12, decembrie 1958, p. 897—913.

⁹⁵ Idem. *Les bibliothèques*, p. 1090—1094.

⁹⁶ Acest blazon dimpreună cu întreaga pagină indicată a fost reprodușă chiar în culori de mai multe ori (vezi de pildă Em. Condurachi, *Blazonul lui Ștefan cel Mare*, în „Hrisovul”, V, 1945, planșa dintre p. 150 și 151, însă totdeauna nu după original ci după un decalc deformat (să se compare reproducerea după original a lui Damian P. Bogdan, *Din paleografia slavo-română*, în „Documente privind istoria României”, introducere, I, 1956, fig. 18).

minativul slav *sina* și *sinu* — dar mai rar — reprezintă transpunerea formei articulate românești *fiul*⁹⁷. Specialistul codicolog trebuie să aibă în vedere atunci cînd cercetează limba și celebra locuțiune latină : *errare humanum est*, prezentă în mai toate limbile — căci pornind de la acest adagiu latinistul francez Louis Havet a creat lucrarea clasică în știința mondială *Manuel de critique verbale appliquée aux textes latins* apărută la Paris în 1911.

Spre a putea aborda cercetarea manuscrisului carte codicologul trebuie neapărat să știe dacă textul cuprins în codex este datat în chip veridic sau nu cu alte cuvinte dacă e autentic sau fals. În acest caz codicologia apelează și la critica textelor care îi pune la îndemînă principiile diriguitoare ale stabilirii adevărului oricare ar fi el⁹⁸. Datorită naturii diferite a codexurilor pe care le cercetează, codicologul trebuie să aibă cunoștințe și în domenii ca muzica, medicina, teologia, hagiografia. În încheiere subliniem faptul că dacă codicologia apelează la științele enumerate mai sus, rezultatele cercetărilor sale sînt deopotrivă de utile, și științelor la care ea recurge, așa dar se poate vorbi de o interdependență, de relații, de reciprocitate între aceste științe.

PROBLEME CODICOLOGICE DE ACTUALITATE*

Dat fiind faptul că problemele codicologice ale contemporaneității sînt destul de numeroase iar unele dintre ele de stringentă actualitate se impune o rezolvare a lor pe etape. Aserțiunile noastre vor cuprinde o inseriere a lor în ordinea importanței și a înfăptuirii lor urgente. Prima sarcină de executat pentru noi este întocmirea și publicarea inventarului întregului fond ms din țară, atît a codexurilor românești scrise în limbile latină, română, slavă etc., cît și a cărților mss străine. Aceste inventare se vor împărți în două mari categorii : A. inventarele mss românești și B. inventarele mss străine, iar în cadrul fiecărei categorii vor fi diviziunile pe limbi, de pildă A. 1. Inventarul mss românești scrise în limba latină ; A. 2, Inventarul mss chirilice scrise în limba română, B. 3, Inventarul mss românești scrise în limba slavă și așa mai departe. Aceiași subîmpărțire pe limbi trebuie aplicată și la inventarele mss străine aflate pe teritoriul Republicii Socialiste România. Este de la sine înțeles că lucrarea comportă mai multe etape : prima cuprinzînd codexurile românești de pildă pînă la 31 decembrie 1600, a doua, a treia și a patra etapă — secolele XVII—XIX. Concomitent vor trebui realizate tot pe etape inventarele mss în limbi străine, prima etapă fiind tot pînă la 31 decembrie 1600, iar a doua și a treia mss care urmează după 1600. Se va trece apoi la inventarierea mss românești aflate în străinătate și aici nu putem trece fără să semnalăm imensitatea materialului. Multe codexuri scrise în diferite limbi dar

⁹⁷ Vezi pentru unele date de mai sus Damian P. Bogdan, *Diplomatica slavo-română*, în „Documente privind istoria României”, Introducere, II, 1956, p. 64—74.

⁹⁸ Din acest punct de vedere este interesant studiul recent al lui Robert Marichal, *La critique des textes*, în „L'Histoire et ses méthodes”, Paris, 1961, p. 1247—1366.

* Problema pe plan internațional va fi tratată în studiul anunțat la p. 1.

mai ales în greacă și slavă se află de exemplu în U.R.S.S. Ele au fost achiziționate în timpul țarismului fie de diferite expediții științifice pe la mănăstirile de pe muntele Athos și alte lăcașuri ortodoxe din Orientul apropiat fie de unii dintre magnații ruși ai banului care au constituit colecții proprii de mss ca de exemplu contele A. S. Uvarov, moșierul I. I. Lukașevič sau au înființat chiar muzee proprii ca urmare a abundenței colecțiilor achiziționate ca de pildă contele N. P. Rumjancov sau negustorul P. I. Ščjugin. Odată cu mss strict slave ruși au adunat și mss românești. Astfel numai colecția secției mss a Muzeului istoric de stat din Moscova conține aproape o mie de mss românești, la care se adaugă mss cu aceeași proveniență aflate în Biblioteca Lenin din Moscova, în bibliotecile din Leningrad, în bibliotecile muzeelor și arhivelor din Chișinău, Cernăuți, Kiev, Liov etc. În general numai în Uniunea Sovietică sînt cîteva mii de mss românești. Dar codexuri românești sînt și în alte țări ca Bulgaria, Jugoslavia, Polonia, Cehoslovacia, Austria, Franța, Anglia, Italia, Germania, Grecia etc.

Considerăm că este necesar să se continue într-un ritm mai accelerat întocmirea și publicarea instrumentelor de lucru ale codicologiei întrucît de exemplu din totalul de 6091 mss, din fondul ms românesc ce se află în Biblioteca Academiei numai 1061 mss au fost cuprinse în catalogul publicat, din totalul de 1482 mss ale fondului grecesc a văzut lumina tiparului catalogul a 1066 mss, iar din totalul de 785 mss slave s-a publicat în 1959 catalogul numai a 300 de mss. O atenție sporită trebuie acordată și celorlalte mss din Biblioteca Academiei căci fondurile mss : orientale — 394 la număr, latine — 170, franceze — 254, germane — 136, italiene — 39, spaniole — 10, engleze — 14 și maghiare — 41 nu au fost pînă acum catalogate⁹⁹. De aceia se impune urgență în publicarea întii a inventarelor fondului mss al Bibliotecii Academiei apoi și a celorlalte fonduri din toată țara care va permite astfel cunoașterea aproximativă a conținutului numeroaselor codexuri, multe dintre ele necunoscute cercetătorilor. Se cere așa dar publicarea rapidă a unor inventare care să cuprindă enumerarea și descrierea mss și prin urmare care să răspundă unei nevoi practice. Datele inventarului trebuie să fie neapărat următoarele : 1. cota actuală (în paranteze cea veche); 2. numele autorului (bineînțeles dacă există sau se poate determina); 3. denumirea ms; 4. data (cînd unele file poartă altă dată decît cea a majorității lor se va preciza indicîndu-se care anume sînt acestea); 5. materia subdiacentă (pergament, hîrtie — la aceasta din urmă se va indica prezența sau lipsa filigranului); 6. numărul filelor (indicîndu-se filele lipsă sau incurcate la legat); 7. dimensiunea în mm; 8. tipul grafiei în denumire tradițională (uncială, semiuncială, cursivă); 9. forma în care s-a păstrat (original, copie, traducere, fotocopie, decalc); 10. copistul dacă există; 11. depozitul de păstrare; 12. vechii proprietari cu indicarea eventualelor ex-libris; 13. starea de păstrare; 14. existența ornamentației în text și legătură (mai ales a mi-

⁹⁹ Datele de mai sus — privind fondul mss al Bibliotecii Academiei ne-au fost comunicate — la 19 februarie 1966 de G. Ștrempele — șeful Secției colecțiilor speciale din Biblioteca Academiei, căruia îi exprimăm și pe această cale mulțumiri.

niaturii din text): 15. incipit și finit (desinit, excipit) la textele din mss miscelane 100.

După ce se vor întocmi și publica inventarele tuturor codexurilor românești și străine aflate în țară și a codexurilor românești din străinătate va trebui să se treacă la redactarea și publicarea cataloagelor pe limbi a tuturor mss specificate — etapele fiind aceleași ca la inventare. Spre deosebire de inventar catalogul va trebui nu numai să enumere și să descrie codexurile ca în cazul inventarului ci să le și explice. Catalogul răspunde unei cerințe științifice mai profunde și constituie o lucrare de analiză și sinteză. Catalogul fie el sumar¹⁰¹ sau detaliat trebuie să fie exhaustiv adică să descrie întregul conținut al codexului și să dea cel puțin esențialul descrierii materiale a cărții ms (data, materialul de scris, dimensiunea în mm, nr. filelor). Orice catalog trebuie să fie ușor de mînuit : așa dar clar, concis și exclusiv (în sensul că nu intră ceea ce nu e descriere de ms mai cu seamă orice publicate de texte cu excepția însă a *colofon-ului*¹⁰², adică a paginei cu data, numele celui care a scris și a celui care a comandat ms a ex-libris-urilor, a notelor de lectori (numai cele care interesează istoria codexului sau cuprind date altfel necunoscute). Toate mss vor fi repartizate după categorii, iar în cadrul fiecărei categorii se vor da : descrierea materială, conținutul și referințe bibliografice. Descrierea materială va însera : 1. cota actuală și cea veche (în paranteze) ; 2. numele autorului dacă există sau e posibil de identificat ; 3. titlul operei cu început și final (dar numai atunci cînd opera este inedită, nu s-a reușit identificarea ori sînt mai multe texte în același ms) la fel cînd opera n-are început sau sfîrșit aceasta spre a ușura eventualele apropieri de *membra disjecta*, dar cît mai prescurtat posibil și totuși să exprime claritate (în cazurile operilor neidentificate incipit și excipit se dau mai lungi) ; 4. data ms (în cifre arabe cu indicarea filei unde se află, sau în cifre romane pentru secol, cînd părți de mss sînt scrise în mai multe secole se indică fiecare în parte, cu precizarea filelor cuprinse în secolele respective) ; 5. materialul de scris (dacă parte din mss e pe pergament și parte pe hîrtie se va arăta la început materialul părții principale iar în paranteze filele părții celeilalte, în cazul hîrtiei cu filigran se specifică și se identifică după repertorii cu aceste imagini, cînd hîrtia nu

¹⁰⁰ Unele date după Marcel Richard, *Inventaire des manuscrits grecs du British Museum* (Centre National de la Recherche Scientifique. Publications de l'Institut de Recherche et d'Histoire des textes), Paris, 1952, iar altele personale.

¹⁰¹ Vezi despre caracterul unui catalog sumar de exemplu L. M. Delaissé în „Scriptorium“, X, 1956, p. 326—328.

¹⁰² În tipografie prin *colofon* se înțelege paragraful final unde se indică numele autorului, titlul operei, locul și data tipăririi și eventual o formă de mulțumire. Învățăatul francez Jean Destrez îl folosește și pentru mss. Vezi Jean Destrez și G. Fink Errera, *Des manuscrits apparement datés*, în „Scriptorium“, XII, 1958, p. 57 și nota 4.

are filigran de asemenea e necesară precizarea ; 6. dimensiunea în mm ; 7. nr. filelor (cînd sînt încurcate se vor restabili dacă e posibil, iar dacă nu se vor indica foile încurcate) ; 8. nr. coloanelor — dacă e pe coloane și cel al rîndurilor ; 9. specificarea în cazul că e un palimpsest ; 10. originea codexului (dacă e posibilă) ; 11. particularitățile grafiei ; 12. numărul și descrierea caetelor, cu indicarea locului semnăturii ; 13. ornamentația (frontispiciile, chenarele, ornamentele marginale și finale, ale colofonului — dacă există —, a literilor ornate și miniaturile — totul pe scurt însă cu identificarea tehnicii și a stilului) ; 14. foile albe (dacă există, care sînt anume) ; 15. numele scribului, al vechilor posesori, donatori, cumpărători, cu publicarea textului însemnării copistului și ale altora dacă cuprind date inedite sau prea puțin cunoscute ; 16. data și descrierea copertilor cărții (tehnica folosită, materia și culoarea, proveniența, stilul cu procedeele de ornamentare și titlul dorsal) ; 17. starea de conservare a codexului ; 18. bibliografia (se indică numai edițiile, studiile și reproducerile nu și simpla menționare a codexului, cînd e vorba de mss clasice nu se trimite la ediții) și 19. starea textului (textelor) din mss, dacă a fost editat numai după un singur ms, chiar dacă e vorba de o ediție veche și perimată, se specifică dacă textul a fost cercetat într-un studiu critic, indicîndu-se în ceea ce privește ediția omisiunile importante dintre acestea și ms și în final precizarea caracterului în sine a textului — o versiune abreviată sau interpolată, lacunară sau în dezordine ¹⁰³.

După realizarea publicării inventarelor și a cataloagelor — nu trebuia scăpat din vedere că muncile respective cer ani și ani — se va putea trece la constituirea bibliografiei codexurilor publicate în diferite liste, inventare și cataloage de către instituții publice și persoane particulare — a celui *catalog al cataloagelor* cum îl numește A. Dain. Această lucrare va cuprinde întii mss românești publicate în lucrări din țară și din străinătate apoi mss străine tipărite în lucrări din țară. Este o muncă care cere prospectarea tuturor lucrărilor ce menționează, inventariază sau descriu codexuri începînd cu secolul al XVIII-lea și e cu atît mai indispensabilă întrucît din multiple cauze numeroase mss nu au mai ajuns pînă în zilele noastre, ele aflîndu-se înserate numai în lucrările indicate.

În ordinea timpului și a importanței urmează constituirea de repertorii a mss cu dată directă, deoarece „datarea exactă a unui ms are o dublă importanță : ea permite să se dea baze solide istoriei textelor ; ea face posibilă progresul studiilor de paleografie pură“ ¹⁰⁴ de care este atît de strîns legată codicologia.

¹⁰³ M. Richard, *Règles à suivre pour la confection des catalogues de manuscrits grecs* (Union Académique internationale. Commission des Éditions Savantes), Paris, 1954.

¹⁰⁴ A. Dain, *op. cit.*, p. 78.

O altă etapă o va forma întocmirea repertoriului mss cu dată indirectă. E vorba în acest sens de mss care au fost datate după indicații aflate în mss ca de pildă numele copistului, sau identificarea scrișului acestuia, miniaturi, însemnări posterioare, pentru mss cu filigrane datarea după aceste imagini iar pentru mss pe hirtie fără filigran datarea după nr. și distanța liniilor orizontale și verticale care străbat hîrtia.

Repertorierea mss prost datate și localizate constituie de asemenea o operă care trebuiește realizată de specialiști.

Repertoriile de copişti formează de asemenea o operă importantă a cărei realizare se impune — începutul la noi îl datorăm lui G. Ștrempele. Această lucrare va cuprinde toate știrile necesare despre fiecare scrib și despre producția sa de mss. De asemenea vor fi binevenite monografiile despre principalii copişti cum sînt de pildă la noi caligraful de la Neamț Gavril fiul lui Paisie Uricul sau Anastasie Crimca.

Întocmirea și publicarea repertoriilor de colecționari și de colecții de mss este legată de istoria codexurilor, una dintre sarcinile principale ale codicologiei. Prin ce mîini a trecut ms, cine au fost proprietarii rînd pe rînd, ce colecții a îmbogățit? nu sînt fapte care pot fi trecute cu vederea. Din acest punct de vedere A. Dain dă un exemplu sugestiv. El s-a străduit mulți ani să explice istoria descendenței codexului supranumit *Parisinus Suppl. gr. 607* — unul dintre cele mai prețioase printre mss poliorcetice (adică a mss cuprinzînd arta de a asedia cetățile). Ms acesta a călătorit de două ori în decursul carierei sale din Orient în Occident iar cercetarea rămășițelor legăturii sale unde se află emblema corbul — care evocă *corvinus*, emblema aparținînd regelui Matei Corvin — l-a făcut pînă la urmă pe Dain să-i reconstitue istoria¹⁰⁵. La noi pot fi date exemple cu ex-libris a lui Udriște Năsturel și Dimitrie Cantemir. Un astfel de repertoriu trebuie să cuprindă mici notițe de la cinci pînă la zece rînduri de genul celor lucrate de Henri Omont¹⁰⁶ — spune A. Dain — fiecare notiță avînd următoarele elemente: 1. numele colecționarului; 2. data constituirii colecției; 3. în cazul marilor colecții indicarea fondurilor constitutive; 4. originea fondurilor sau a colecțiilor (cu specificarea pe cît posibil a cotei inițiale); 5. dispersarea acestor fonduri în colecții vechi; 6. mențiunea cataloagelor vechi ale fondurilor și colecțiilor; 7. indicarea — pe cît e posibil — a bibliotecilor, fondurilor și colecțiilor dispărute și încă neidentificate; 8. reproducerea legăturilor, blazoanelor, emblemelor, stemelor și a ex-libris-urilor tuturor colecționarilor care au avut mss¹⁰⁷ pe cît posibil și prin fotocopii.

¹⁰⁵ A. Dain, *op. cit.*, p. 80—81.

¹⁰⁶ Vezi de ex. H. Omont, *Notes sur les manuscrits grecs des villes hanséatiques Hambourg, Brême et Lübeck*, în „Centrablatt für Bibliothekswesen“, VII, 1890, sept., p. 351—377 și alte notițe ale aceleiași publicate în aceeași revistă. VIII, 1891, nr. 1 și 2, p. 22 și urm.

¹⁰⁷ A. Dain, *op. cit.*, p. 80—83.

Repertoriile reproducerilor după codexuri este iarăși o sarcină pe care codicologul o va îndeplini inventariind toate reproducerile de mss. Această sarcină va fi ușoară în cazul codexurilor reproduse în extenso, dar deosebit de grea și îndelungă când e vorba de un ms din care s-a reprodus numai o pagină ca specimen într-o lucrare oarecare¹⁰⁸. Așa dar se cere ca să se detecteze absolut toate publicațiile, edițiile de texte, lucrările de istorie propriu zisă, istorie literară și istoria artei, studii de exegeză, inventare și cataloage etc.

Necesare sînt și repertoriile de miniaturiști, acestea cerînd aceeași metodă de lucru ca și la repertoriile de copişti.

În seama codicologului cade și sarcina repertorierii manuscriselor ornate — cu frontispicii, chenare, ornamente, marginale și finale, inițiale împodobite și miniaturi, prima parte a lucrării referindu-se la frontispicii, chenare, ornamente marginale și finale cît și la inițiale împodobite, iar partea a doua la miniaturi. Dacă între repertoriile cu miniaturiști și cele cu mss ornate sînt unele contingențe totuși o supra-propunere nu există dat fiind și faptul că cei mai mulți ornatori și miniaturiști nu-și spun numele deci vor fi repertorii privind tehnica și stilurile ornamentației, cu indicarea — bineînțeles a filei unde anume se află ornamentația și starea de conservare a acesteia.

În același timp cu realizarea cel puțin a o parte dintre instrumentele de lucru ale codicologiei se pot întocmi și studii speciale de codicologie ca de exemplu despre ornamentația codexurilor sau mai ales despre legătura lor. O lucrare de primă urgență este însă prospectarea copertilor codexurilor în eventualitatea descoperirii izvoarelor istorice inedite — tănuite de scoarțe.

Pentru realizarea lucrărilor despre care am vorbit mai sus se cere ca cei care le vor înfăptui să fie specialiști în adevăratul înțeles al cuvîntului, codicolog este cel care știe să folosească codexul direct și critic, să-l interpreteze și să-l lege cu alte categorii de izvoare scrise, să fie stăpîn pe metoda comparată care cere studierea concomitentă nu numai a mai multor cărți mss cu aceeași proveniență și cu dată cît mai apropiată ci și compararea lor cu tipărituri vechi și cu dată apropiată de aceeași regiune cînd e vorba de izvoare scrise după apariția tiparului.

Un codicolog trebuie să aibă în vedere principiul stabilit de cunoscutul medievist francez Jean Destrez (1887—1950)¹⁰⁹: un codex nu

¹⁰⁸ Vezi A. Dain, *op. cit.*, p. 84—86.

¹⁰⁹ Vezi G. Fink-Errera, *Jean Destrez et son oeuvre: La pecia dans les manuscrits universitaires du XIIIe et du XIVe siècle*, în „Scriptorium“, XI, 1957, p. 264—267.

este numai o reuniune a mai multor file de pergament sau hirtie legate la un loc pe care sînt scrise diferite texte ci orice codex are o istorie proprie, un întreg angrenaj de strădanii, de încercări, de tatonări, de greutăți învinse care toate trebuiesc percepute înainte de a pătrunde gîndirea transpusă în aceste pagini, istoria cărții nu este altceva decît istoria gîndirii omenești, a gîndirii în lupta pentru a se păstra, spre a supraviețui ei înșiși, spre a se transmite de la autor la lector, de la regiune la țară, din generație în generație¹¹⁰.

Spre a porni la înfăptuirea instrumentelor de lucru și a studiilor codicologice românești avem nevoie de un mare număr de specialiști bine calificați în domeniul arătat. Într-o astfel de muncă pot fi antrenați profesorii doctori docenți din instituțiile noastre de învățămînt superior, cadrele competente de la Institutele Academiei și filialele sale, de la Bibliotecile Academiei, de la Arhivele Statului. Așa dar avem destule. Considerăm dat fiind imensitatea muncii codicologice de la noi că este necesar un for organizatoric de planificare a cercetării codicologice, un institut de codicologie pe lângă Academia Republicii Socialiste România, iar pentru formarea de noi cadre introducerea predării codicologiei în universitate (la facultățile de istorie, de limbă română, și de limbi străine). Un astfel de institut va trebui dotat cu un laborator fotografic în care să se reproducă în primul rînd mss românești unice din țară iar prin schimb și din străinătate, după care apoi să se treacă și la fotografierea mss unice străine din țară, procedeul microfilmării fiind cel mai recomandabil, iar microfilmul făcut în mai multe exemplare să se pună unul la dispoziția cercetătorilor, al doilea să se păstreze departe de locul originalului, iar restul pentru schimb. Sistemul microfilmării este azi foarte răspîndit¹¹¹ și constituie unul din mijloacele de

¹¹⁰ Jean Destrez și G. Fink-Errera, *Des manuscrits apparement datés*, în „Scriptorium“, XII, 1958, p. 56.

¹¹¹ Vezi de ex. K. B. Gel'man-Vinogradov, *Mikrofotokopirovanie dokumental'nyh materialov i organizaciya raboty s mikrofotokopijami v arhivah SSSR*, în „Voprosy istorii“, 1962, nr. 3, p. 125; S-né Palinkas, *Magyar nyelvy ujkori koteles kéziratok Mikrofilmjei* (Az Országos Széchényi könyvtár mikrofilmcímjegyzékei, 2), Budapesta, 1963; M. P. Poindron, *Reproduction documentaire par la photographie et le microfilm au service de la conservation*, în „Congrès international des bibliothèques et des centres de documentation, Bruxelles, 11—18 septembre 1958“, I, La Haye, 1955, p. 72—75; Michel François, *Le microfilme*, în „L'Histoire et ses méthodes“, p. 783—801; idem, *Les filmothèques*, în același loc, p. 1179—1183; N. Grillo, *Conservation matérielle des documents et méthodes de restauration*, în lucrările aceluiași congres de mai sus, p. 79—83 și prezentarea lui „Bolletino del servizio di fotodocumentazione e restauro“ al Direcției Generale a Arhivelor Statului din Roma, de către Il. Leonte, în „Revista Arhivelor“, VIII, 1965, nr. 1, p. 331—333 și *Servicio Nacional de microfilm. Boletín*, nr. 1, 1953, și 2, 1954, Madrid (Dirección General des Archives y Bibliotecas).

conservare a textelor. Subliniem această idee printr-un exemplu cit se poate de sugestiv. Pentru istoria civilizației, pentru știință faptul că nu s-a microfilmă tezaurul bibliotecii mănăstirii atonite Vatopedi, mistuit de un groaznic incendiu — după cum informează unul din numerele ziarului „Avghi“ din februarie 1966 — unde se păstrau și nu puține urme românești, constituie o pierdere ce nu mai poate fi recuperată, un dezastru.

RÉSUMÉ

L'auteur commence la première partie de son étude (la seconde partie paraîtra dans le second numéro de l'année 1966 de la *Revista Arhivelor*) par un chapitre introductif dans lequel il est question de ce qu'on appelle par tradition „les sciences auxiliaires de l'histoire“. On souligne, dès le commencement, que, sans une étude approfondie de ces sciences et sans leur plein emploi, la science historique n'aurait pas pu se développer et ne saurait même progresser; on y ajoute que ces sciences auxiliaires sont absolument nécessaires à tous les historiens — par conséquent aussi aux historiens de la période moderne et de la période contemporaine.

Le chapitre: *La définition et l'objet de la codicologie* présente la définition du savant français A. Dain et signale aussi les opinions d'autres codicologues, tels que K. Löffler, F. Masai, J. Irigoin, P. Spunar et S. Jakó. L'auteur développe la définition de Dain, en soulignant que la science de la codicologie — discipline scientifique indépendante qui s'est constituée il y a un quart de siècle de la paléographie — a pour objet l'étude de la technique de la confection des codex, étude qui comporte: le matériel employé pour écrire — son caractère et celui des cahiers avec leurs particularités, parmi lesquelles il faut tenir compte du numérotage et de la réclame, ensuite l'ornementation et la reliure, aussi avec tous leurs éléments constitutifs et toutes leurs particularités. On fait voir ensuite l'apport des savants roumains dans le domaine de la création des instruments de travail de la codicologie — par les ouvrages publiés de I. Bianu, J. Craciun et d'autres encore.

Une nouvelle source historique, celée par les couvertures des manuscrits, constitue la chapitre dans lequel on fait voir aussi l'apport roumain, par le nom de Al. Rusu, et l'apport étranger par l'érudit français G. Ouy.

Le chapitre: *La Science moderne au service de la codicologie* envisage les procédés physiques et chimiques employés pour la restauration et la conservation des codex, ainsi que pour le déchiffrement des textes illisibles. On insiste en ce domaine sur la contribution roumaine due à l'érudit Henri Stahl et sur la contribution étrangère représentée par les érudits V. S. Ljublinskij et G. Ouy.

Les rapports de la codicologie avec la paléographie et avec d'autres sciences sont consacrés au chapitre dans lequel on souligne les liens entre la codicologie et la paléographie, l'épigraphie, la cryptographie, la bibliologie, la filigranologie, la papyrologie, l'iconographie, l'art plastique, l'histoire des arts, l'archivistique, la diplomatique, la linguistique, la critique des textes, etc.

Dans le dernier chapitre — Problèmes codicologiques d'actualité — l'auteur insiste sur le fait qu'il importe en premier lieu de créer dans la République Socialiste de Roumanie les instruments de travail de la codicologie: les inventaires et les catalogues des manuscrits roumains et étrangers, de Roumanie ou de l'étranger, des bibliographies de catalogues, des répertoires concernant: les manuscrits à date directe, ensuite ceux dont la date a été établie d'une manière indirecte, les manuscrits que l'on a mal datés et mal localisés, les copistes, les collectionneurs et les collections de manuscrits, les reproductions d'après les codex, les miniaturistes — en indiquant pour chaque instrument de travail ses éléments constitutifs. On insiste, à la fin de l'étude, sur la compétence du codicologue, sur le déroulement de son travail d'une manière organisée et planifiée, sur l'enseignement de la codicologie à l'Université (dans certaines Facultés) pour faire à la nécessité de la préparations des cadres.

CONTRIBUȚII LA STUDIUL „TRIMIRIEI” ȘI AL OPEREI JURIDICE A LUI MIHAIL FOTINO

VALENTIN AL. GEORGESCU

I

1. Interesul manifestat în ultimii ani pentru studiul și editarea operei juridice a lui Mihail Fotino¹, ne determină să revenim cu o prezentare mai largă asupra codicelui grecesc 1434 al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România, după ce în 1962² am semnalat incidental adevăratul lui conținut. Codicele conține și o interesantă consultație anonimă, în limba română, privind regimul juridic al trimiriei, instituție succesorală caracteristică pentru organizarea feudală a familiei. De aceea, într-o primă parte a studiului de față vom analiza codicele în raport cu

¹ Este vorba de cele trei Manuale de legi și anume : a) cel din 1765 (*Sintagmă, Eclogă*), din care s-au păstrat cărțile I și II în ms. gr. 20 și 21; b) cel din 1766 (*Antologie, Nomikon procheiron*), transmis în 11 exemplare, din care 3 se află la Iași : Biblioteca Centrală Universitară VI, 6; V. 42 și Arh. St. Iași, 1697, al unsprezecelea fiind codicele 1434 pe care îl prezentăm aici și care poartă un titlu diferit; c) manual de legi, fără titlu, cu o prefață datată din noiembrie 1777, păstrat în ms. gr. 1195. În lipsa altei indicații de fond arhivistic, manuscrisele citate aparțin Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România. Ms. gr. 1697 a fost editat de P. I. Zepos ca Manual unic, vezi Gh. Cronț, recenzia ediției P. I. Zepos, *Manual de legi a lui Mihail Fotinopulos (București, 1765)*, Atena, 1959, în „Studii” XII (1960), nr. 2, p. 272—275. D. S. Ghinis, *Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* 29, 1959, p. 477—478. Fr. Dölger, „Byzantinische Zeitschrift”, 1959, H. 1. p. 240; B. Sinogowitz, „Zeitschrift der Savigny-Stiftung”, R.A., 1959; N. G. Svoronos, „Revue internationale de droit comparé”, 1961, p. 892; Maria Economu, „Revue historique de droit”, 1961, p. 623—624. Asupra operei lui M. Fotino, a se vedea studiile lui P. I. Zepos în bibliografia ediției citate; Al. Elian, „Byzantinoslavica”, Praga, 1959, 2, p. 223, n. 30; Antonio d’Emilia, *Gli scolii di Michele Fotinopulo al suo Nomikon Procheiron*, „Annali di storia del diritto”, III—IV, 1959—1960, p. 95—117. În colecția Academiei Republicii Socialiste România (Institutul de Istorie) urmează să apară edițiile manualelor din 1765 și 1766 și a cărții a IV-a din Manualul din 1777, text stabilit și tradus de V. Grecu și Gh. Cronț, precedat de un studiu introductiv. Asupra problemei celor 3 tipuri de manuale și a neîntâririi domnești pentru Manualele din 1765 și 1766, vezi. V. Al. Georgescu, *Un al treilea, manuscris ieșean al Manualului de legi din 1766 a lui Mihail Fotino (Fotinopulos)*, în „Studii” XIV (1961), nr. 6, p. 1507—1515, idem, *Cîteva contribuții la studiul receptării dreptului bizantin în Țara Românească și Moldova (1711—1821)*, în „Studii”, t. XVIII, 1965, nr. 1, p. 49—73; idem, *Protimisul în Manualele de legi din 1766 și 1777 ale lui Mihail Fotino*, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. V, Ed. Acad. R.P.R., 1962, p. 281—333. Gh. Cronț a anunțat un studiu: *Basilicalele în Țările române. Sinopsa lui Mihail Fotino*.

² V. Al. Georgescu, *op. cit.*, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. V, Ed. Acad. R.P.R., 1962, p. 291.

opera juridică a lui M. Fotino, la care se referă, iar într-o a doua parte vom analiza consultația din punctul de vedere al instituției tratate.

Ca manuscris aparținând pină în 1956 colecției Gh. T. Kirileanu, acest codice fusese semnalat în 1943 de Șt. Gr. Berechet³ drept „un rezumat necunoscut pină acum din Basilicale” și totodată ca o prescurtare a lui M. Fotino după „voluminoasa sa operă juridică”, din 1765, caracterizare ce trebuie rectificată. Recent, profesorul P. I. Zepos, în introducerea la ediția Manualului lui Fotino (din 1766, Atena, 1959), independent de nota lui Berechet și servindu-se de o descriere a lui L. Vranusis, a înclinat să atribuie codicelui 1434 un caracter care a dus la înlăturarea lui dintre manuscrisele „Manualului de legi”⁴.

Or, textul copiat înainte de octombrie 1800 cuprinde⁵ 111 file (2—112), cărora o altă mină le-a adăugat o tablă de materii incompletă (f. 113^{r-v}) și un titlu (f. 1) care permite identificarea operei pe care o conține: Σύνοψις συλλεχθεῖσα ἐκ τῶν Βασιλικῶν παρὰ ἄρχοντος ὑπάτου τῶν φιλοσόφων τῆς τοῦ Χριστοῦ μεγάλης ἐκκλησίας καὶ μεγάλου παχαρνίκου τῆς Βλαχίας Μιχαὴλ Φωτεινοῦ ἐκ Χίου⁶ (Prescurtare adunată din Basilicale

³ În *Omăgiu lui Ioan Lupas*, 1943, p. 74, nr. 2. Codicele fusese cumpărat de ultimul său proprietar de la un anticar. Berechet nu menționează existența consultației în limba română. Publicarea făgăduită a rămas practic fără ecou în literatura de specialitate. Berechet a numărat paragrafele, găsiind 1658 față de 2026 în Manualul din 1766 în ediția P. I. Zepos (unde lipsesc unele titluri, aflate în alte mss.). Acest fapt și absența diviziunii în cărți poate să fi provocat eroarea de caracterizare. O simplă comparație cu materialul din I. Peretz, *Curs de istoria dreptului român*, vol. II, partea a 2-a, București, [1928], p. 374 și urm., cu N. Camariano, *Catalogul manuscriselor grecești*, Academia Română, București, 1940, nr. 986 și 987 și cu tabla de materii din Berechet, *Istoria vechiului drept românesc*, Iași, 1933, p. 203—207, ar fi înlăturat orice îndoială.

⁴ Ediția cit., p. 14, n. 2: „... manuscrisul aflat la Academia din București sub nr. 1443 (despre care mă informează dl. L. Vranusis), cuprinde un rezumat al Basilicalelor; este însă posibil ca el să redea una din mai sus menționatele lucrări ale lui Fotinopulos”. Autorul se referă (p. 13, n. 4—5) la lucrările din ms. 1184 de la Atena, în care se află, între altele, *Poveștele către fiul său* (vezi ms. gr. 1308 al Bibliotecii Acad. Republicii Socialiste România, care a făcut pe N. Iorga să vorbească de pedagogul M. Fotino).

⁵ Manuscris de 29,7 × 21,3 cm., în legătură de piele originală, are 116 file, din care 1 liberă, 1 filă de titlu, 111 file de text și 3 file cuprinzând tabla de materii și alte însemnări. Paginația originală cuprinde numai textul propriu-zis (p. 1—222), cea modernă (f. 1—115) lasă afară prima filă liberă.

⁶ Berechet: τοῦ ἀρχοντοῦ καὶ ἐκκληστοῦ (pt. μεγάλου). Pentru ἀρχοντος ὑπάτος, vezi ed. Zepos, p. 37, cf. însă Litizien, *Catalogul* 1909, p. 138 (și ἀρχοντα, respectiv p. 35și 136). Zepos admite că Fotino a fost student și poate profesor la „Marea Școală patriarhicească sau a Neamului (grece)” din Constantinopol (ἡ πατριαρχική, ἡ τοῦ Γένους Σχολή sau μεγάλη τοῦ Γένους Σχολή), arătând că n-a putut funcționa acolo, cum a susținut G. I. Zolotas, în 1778. Fotino nu figurează aici ca rector (Σχολάρχης) nici ca profesor al Academiei patriarhicești din Constantinopol, la Manual I. Ghedeon, *Χρονικὴ τῆς πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας* (1454—1830), Constantinopol, 1883, p. 124—179. N-am găsit menționat numele lui Fotino nici în lista de 36 de σχολαρχήσαντες (rectori) ai Academiei din secolele XVI—XIX, publicată în *Κωνσταντινικῆς παλαιᾶ τε καὶ νεωτέρας, ἡτοι περιγραφῆς Κωνσταντινουπόλεως, συνταχθεῖσα παρὰ ἀνδρὸς φιλολόγου καὶ φιλαρχαιολόγου*, ed. 2, Constantinopol, 1844, p. 126, nr. 1. Din rectorii acolo menționați, titlul de ὁ φιλόσοφος ὑπάτος îl poartă numai două personaje în secolul al XVIII-lea, dintre aceștia, Ioan — Giani Lesbios (vezi și Ghedeon, *op. cit.*, p. 140; *Documente Hurmuzacki*, XIII, p. 192 cit. de D. Russo), avînd și titlul de „mare primiceriu”, iar alții, pe cel de logothet etc., fără acela de ὑπάτος. În secolul XVI, rectorii au titlul de μέγας ῥήτωρ sau de μέγας χαρτοφύλαξ, iar în secolele XVII și XVIII îl înlocuiește pe acela de φιλόσοφος (καὶ-ὁὶς) ἐκλεκτικός. Pentru titlul de ὁ ὑπ. τῶν φιλ. (*summus philosophus*), al 29-lea în ierarhia bizantină, potrivit listei publicate de Freherus (în Joh. Leunclavius, *Ius Graeco-Romanum*, I, 1596, p. 184), titlul deținut de Mihail Psellos și pe care Zachariae von Lingenthal îl considera ca fiind purtat, atunci, de conducătorii școlii de gramatică din Constantinopol, vezi acest autor, *Geschichte des griechisch-*

de arhon fruntașul filozofilor marei biserici a lui Hristos, și mare paharnic al Țării Românești, Mihail Fotino din Chios”⁷.

Opera lui Fotino⁸ poartă pentru prima oară acest titlu, care pare dat de cineva care știa că n-are în față un cod oficial întărit de domnie. El oglindește în primul rind excluderea din codice a unei părți de drept canonic. Pentru rest, titlul este mai unilateral decât două din cele cunoscute

römischen Rechts, 1892, p. 29 și J. A. B. Mortreuil, *Histoire du droit byzantin*, III, 1846, p. 471, care îl traduce prin *prince des philosophes*. Demostene Russo, *Studii și critice*, București, 1910, p. 72, criticând traducerea lui C. Lizția, *Catalogul manuscriselor grecești...*, București, 1909, p. -39, care l-a redat prin: *consul al filozofilor*, se pronunță pentru cea de *principe*, amintind că obiceiul curții imperiale de a-l decerna unui învățat socolit vrednic de o asemenea distincție s-a menținut până în secolul trecut. D. Russo enumeră, printre purtătorii titlului, pe Iacob Manos, Mihail Fotinos, Critios și Ioan Giani, fără a indica o sursă, în afara Manualului, pentru legistul care ne interesează. Neputînd fi vorba de un abuz, problema acestui titlu, ca și a celui de mare paharnic, Fotino neapăruînd în divanurile vremii, rămîne de adăncit. Adde și E. A. Sophocles, *Greek Lexikon*, 1888, sub voce: *the prince of philosophers*; ἀρχόντατος neatestat.

⁷ Berechet, *op. cit.*, a tradus astfel titlul grecesc: „Sumar extras din Basilicele de întîiul oblăduitor al filosofilor... și a prea smeritului paharnic...”, precizînd că „Prin acest nou chip de redactare s-a imitat *Sinopsis*-urile legislației bizantine”. Observația este justă *nu în opoziție* cu Manualele din 1765 și 1766, *ci inclusiv aceste Manuale*, care, ca și copia din ms. 1434, au numeroase texte din afara Basilicelor (vezi Indicele ed. Zepos). Comp. ms. gr. 690 al Bibliotecii Academiei Republica Socialiste România. Σύνοψις νομικῆ καὶ βασιλικῆ etc. descris de (Lizția, p. 155, nr. 307 și Peretz, *Curs*, II, 2, p. 343–348), cu deosebirea că acesta, ca și σύνοψις-a din Manualele lui Fotino anterioare celui din 1777 avea încă un caracter nomo-canonic (suprînat, cum se va arăta mai jos, în copia din ms. gr. 1434).

⁸ Această formă a numelui autorului, înlocuită, în celelalte manuscrise ale tipului II de Manual prin Fotinopulos, este cea mai veche și pare a fi cea folosită de autor, fiindcă o găsim în ms. gr. 20 (f. 417), 21 (f. 98 + 129), 1195 (f. 3), 1308 (copie modernă a „Sfaturilor către fiul său”, din 1781, al căror manuscris se află la Biblioteca Universității din Atena, a se vedea N. Iorga, „Analele Academiei Române”, *Memoriile Secțiunii Istorice*, S. III, t. XII, 1932, p. 219–224; P. I. Zepos, ed. citată, p. 13, și n. 5). Tot forma *Fotino* a fost adoptată de Teodor, fiul lui Mihail. Forma lungă a părut însă mai expresivă istoricilor greci, și în istoriografia actuală opera lui Fotino, după avaturile suferite în vremea sa, riscă să fie referită la două nume, a căror identitate va trebui mereu subliniată. Precizăm că în mss. gr. 122, 131, 378 și 978, toate copii tirzii, forma lungă se găsește în proiectul de hrisov din 1766, acolo unde proiectul hrisovului din 1765, păstrat în ms. gr. 20, dădea forma scurtă.

În anafora din 20 febr. 1777 (I. Ionașcu, *Documente bucureștene*, București, 1943, p. 197), Fotino semnează (în grecește), ca prim judecător, Μιχαὴλ παχάρνικος, iar fiul său, penultimul, Andonie Fotino (și Androaie, la departamentul de șapte, la 22 iulie 1786, vezi *Documente privind istoria orașului București*, 1960, p. 146) și Andonie Fotin la 12 iunie 1793 (I. Ionașcu, *op. cit.*, p. 261). Un Mihai (cu numele de familie indescifrabil), paharnic, martor alături de mulți mari boieri, la vânzarea unei case, făcută de Manolache Valatzes și soția sa Maria Cantacuzino, către Ianache Văcărescu, (G. Potra, *Documente privind istoria orașului București*, Ed. Acad. R.P.R., București, 1961, p. 489, nr. 398), nu este M. Fotino, legistul, numele — indescifrabil — neavînd totuși nici o legătură cu al acestuia. În condițiile domnești din anii 1765 și următorii de la Arhivele Statului din București, Arhiva istorică Centrală, transcrise în vederea publicării selective de către Sectorul de vechi instituții din Institutul de Istorie al Academiei Republicii Socialiste România (ms. 5 și urm.), numele lui Fotino, prim judecător, apare în anafora sub forma *Miche Fotino* sau *Foteno pah.*, mai des *Miche pah.* și, de la o vreme, aproape exclusiv *Meche pah.* (ms. 5, f. 42, 56, 57^v, 74^v; 45^v, 48: 61^v; 97^v, 31^v, 76, 89 și *passim*), nu *Fotinopulos*. *Miche*, *Meche* devine al doilea patronimic al fiului său. Acesta, în raportul divanului către domn din 22 februarie 1790 (Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, ms. 18, f. 185), apare sub numele de sălar Antonie Miche, „carele pentru rea politica lui nefiind dăstoinic a fii mai mult judecător, l-am scos din judecătorie” și a fost înlocuit cu paharnicul Saulea, căruia i se încredințează și funcția de *nomocrator* al divanului. Nu poate fi deci vorba, în acest document, de confirmarea faptului că la 1790 Mihail Fotino trăia în București, îndeplinind, pînă la data citată, funcțiile menționate în raport. Antonie Fotino este unul din ascendenții, pe linie maternă, ai genealogistului George D. Florescu, în a cărui familie membrii născuți la 1844 își aminteau de Antonie sau Andonie Miche(a), „care mai avea și numele de Fotino”, devenit, deci, oarecum secundar (comunicare personală).

prin alte manuscrise și se acopere cu un al treilea (care însă trebuie observat că nu era folosit în mod izolat). Iată, pentru comparație, aceste titluri:

a) În proiectul de hrisov din 1765 (ms. gr. 20) și cu variante neesențiale, în proiectul de hrisov din 1766 atribuit lui Sc. Ghica (ms. gr. 131, 122, 378, 987): Συλλογή, έκλογή sau σύνταγμα τῶν βασιλικῶν νόμων, τῶν; ἐκκλησιαστικῶν νομίμων καὶ ἄλλων διαφορῶν βιβλίων νομικῶν⁹;

b) Ms. gr. 122 (1797), 131, 986; Iași, VI, 6 și 1697: Νομικὸν πρόχειρον ἐξερχθὲν ὑπὸ πάντων τῶν καθολικῶν νομίμων ἐκκλησιαστικῶν τε καὶ πολιτικῶν;

c) Ms. gr. 122, 131, 986; Iași VI 6 și 1697: Ἀνθολογία βασιλικῶν νόμων καὶ ἐκκλησιαστικῶν κανόνων;

d) 'Η εἰσαγωγή τῶν νόμων, ἥτοι τὰ Ἰνστιτούτα κατ' ἐπιτομήν¹⁰, titlul unei lucrări neidentificate, care după prof. P. I. Zepos s-ar potrivi cu manuscrisul grecesc 1195 al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România (Manualul din 1777), care nu poartă însă în cuprinsul lui, indicația nici unui titlu general.

Trei din manuscrisele conservate (la București, ms. gr. 798 și 1196; la Iași V, 42) nu au nici un titlu individualizator.

Oscilațiile în folosirea titlurilor și chiar lipsa de respect pentru titlul oficial al unei culegeri de legi este o trăsătură a practicii juridice în principate¹¹.

Fiecare din denumirile citate se potrivește operei lui Fotino. Fiecare îi definește un aspect, cu excepția precizării privind caracterul canonic al operei, necorespunzătoare Manualului din 1777 și manuscrisului grecesc 1434, care nu mai cuprind titluri și chiar o carte specială de drept bisericesc. Versiunea din acest ultim manuscris, prin accentul pus exclusiv pe legătura cu Basilicalele, oglindește tendința, ce s-a manifestat la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor, de a identifica receptarea bizantină din Țările române numai cu „legiuirea” din secolul al IX-lea. Această legiuire — rezumind compilația lui Justinian — era cea mai apropiată de dreptul roman prelucrat în Apus de burghezie și putea fi folosit din ce în ce mai mult și în principate, în cadrul unor concepții de drept natural. Aceste concepții se fac simțite la Fotino (1765–1777) și în prefața Pravilniceștii condicii (1780), în prefața Manualului lui Andr. Donici (1814)

⁹ C. Litzica, *Catalogul manuscriptelor grecești* (Biblioteca Academiei Române), București, 1909, p. 136 și ed. Zepos, p. 35. Titlul a fost recompus de noi cu elementele textului citat. Caracterizarea ca *Syntagma* și *Adunare* ἐκ τῶν πάντων νομίμων πολιτικῶν τε καὶ ἐκκλησιαστικῶν apare și în dedicația lui M. Fotino către domn, în aceleași manuscrise care au și proiectele de hrisov.

¹⁰ Vezi referințele la P. I. Zepos, *op. cit.*, p. 13, n. 4 și p. 29, n. 4.

¹¹ Pravilniceasca Condică, până la 1800, poartă și următoarele denumiri oficiale, în documente: *Condicească Pravilă*, *caidul divanului*, *condica*, *obiceiul condicii*, *ponturile mării sale Vodă*; vezi *Documentele privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea, I. Țara Românească*, sub redacția lui V. Mihoșdea, S. Papacostea și Fl. Constantiniu, 1961, Ed. Acad. R.P.R., București, nr. 535, 538, 586, 624, 631, 636, 644, 646, 659, 661–2, 668, 683, 704–5, 707–9, 715) sau *pravilă*, *pravili* (vezi *Documentele privind istoria orașului București*, 1860, p. 222 și 136). În ms. rom. 1440 al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România, ieromonahul Sava copiază în prima jumătate a secolului XVIII-lea Cartea românească de învățătură, omițându-i titlul. La 1783, în manuscrisul românesc 1405 al Bibliotecii Acad. Republicii Socialiste România, se copia textul legii agrare bizantine, sub numele de *pravili pentru plugari*, fără a se menționa denumirea oficială a pravilei din 1652, din care era scos.

sau în textele Codului Calimach (1817), precum și în lecțiile și fragmentele juridice rămase de la Chr. Flechtenmacher¹².

2. În codicele nr. 1434 s-a copiat *numai textul primelor două cărți*¹³ ale *Manualului din 1766*, fără împărțirea în cărți și fără ca titlurile să aibă, nici aici, o numerotare de ordine. S-a păstrat însă numerotarea paragrafelor și, cu denumirea respectivă, s-a copiat numai un număr redus de scoli (13 din 30 în cartea I și 2 din 27 în cartea II). Cartea III de drept canonic a fost înlăturată, ca și prefața și titlul inițial, cu conținut bisericesc general, preluate din Sintagma lui M. Vlastares (ed. Zepos, I, 1–2). Aceste ultime texte se mai găsesc suprimate numai în manuscrisul grecesc V, 42 de la Iași. Așadar, ne găsim în fața unei versiuni *laicizate* a Manualului.

Sensul acestei laicizări poate fi învederat prin următoarele două constatări :

a) Manualul din 1765 și cel din 1766, așa cum îl cunoaștem din toate celelalte manuscrise, erau încă o legiuire de tip nomocanonic lărgit, ca și Îndreptarea legii din 1652. Progresul, de la 1652 la 1765/1766, consta numai în proiectata întărire a Manualului de către domnie, *în cantitatea mai redusă* de dispoziții canonice și în trecerea lor la sfârșitul Manualului, dar nu fără un titlu introductiv despre *dreapta credință*.

b) Prin titlul 2 al cărții I-a (*Despre dreapta credință*) se formulau o serie de dogme ale religiei creștine, inclusiv condamnarea unor credințe și obiceiuri locale, socotite eretice (în introducere menționându-se Βλαχο-μφοδανία, deși era vorba de o legiuire pregătită pentru Țara Românească). În textul final al titlului (care în manuscrisul grecesc 798, p. 4 a numerotației originale, poartă denumirea de *prostagma*), cele 18 interdicții precedente erau sancționate de domn, prin pedepse laice. Era o manifestare a întimei fuziuni între dreptul laic și cel canonic, precum și a calității domnului de a legifera (de acord cu biserica) în materie canonică. Introducerea ideii de *prostagma*¹⁴ dovedește că se urmărea de la început alcătuirea unei culegeri care să fie întărită de domn.

În codicele 1434 nu figurează nici „hrisovul” de întărire atribuit lui Sc. Ghica (în manuscrisul grecesc 20, lui Șt. M. Racoviță), mai exact proiectul acestui hrisov, pe care îl găsim în unele manuscrise ale Manualului din 1766¹⁵, nici prefața Sintagmei lui Vlastares (I, 1, ed. Zepos), nici

¹² Asupra acestei dezvoltări și a rolului jucat de Biblioteca Mavrocordăților în realizarea lui, vezi ale noastre *Contribuții la studiul culturii juridice în secolul al XVIII-lea* ... publicate în „Analele Institutului de Istorie și Arheologie”, Filiala Iași a Acad. Republicii Socialiste România, t. II, 1963, și un studiu în curs de apariție despre *Fondul de cărți juridice din Biblioteca Mavrocordăților* (în limba franceză).

¹³ Tipul I al Manualului (1765) era împărțit în 3 tomuri (vezi ms. gr. 20–21); tipul II (1766), în 3 cărți; tipul III (1777) în 7 cărți. Titlurile nu sînt numerotate. În manualul din 1777 se păstrează numerotarea din Basilicale, interferată cu o numerotare parțială a lui Fotino. Este o deficiență nelipsită de semnificație, dacă o comparăm cu tehnica Pravilniceștii condicii.

¹⁴ Asupra acestei forme de act al puterii de stat, a se vedea J. Modrzejewski, în „Journal of Juristic Papyrology”, V, 1951, p. 187–206.

¹⁵ Dispariția așa-zisului hrisov de întărire, din majoritatea copiilor aflate în circulație, dovedește că pentru contemporani era o contradicție între hrisov și cunoștința lor că Manualul nu este prava oficială a țării. Hrisovul apare în 4 manuscrise tirzii, din care două (122, 378) sînt opera unor cărturari cu vădit gust istoric, Zilot atribuind din eroare sau din motive politice, *exclusiv* lui Gr. Ghica, meritul inițiativei legislative, de care se leagă numele lui Fotino. Zilot, dacă nu avea motive să treacă sub tăcere numele „tiranului” Ștefan Racoviță, ignora, deci, problema întăririi Manualului sub acest domn. Ceea ce credea despre Sc. Ghica nu poate avea o

titlul „despre dreapta credință” (II, 2), sau cel cu caracter special, intitulat Κατάκρισις ἐκτεθεῖσα εἰς τοὺς κριτάς παρὰ Λέοντος καὶ Ἀλεξάνδρου τῶν εὐσεβῶν βασιλέων (*Condemnatio aduersus iudices proposita a Leone et Alexandro piisimis imperatoribus*), extras din Hexabiblul lui Armenopol (vezi ed. Heimbach, p. 8) și care se găsește în manuscrisele grecești 122, 378, 987. Nu figurează nici importante fragmente teoretice, unul despre originea legilor civile (πόθεν ἔλαβον τὴν ἀρχὴν οἱ πολιτικοὶ νόμοι)¹⁶, iar al doilea despre judecători și dreptate (prefața lui Armenopol: κριτῶν προκατάστασις, ἡ περὶ δικαιοσύνης, *Iudicium praeparatio siue de iustitia*, *ibid.*, p. 2 și urm. reproducă textual, sub titlul: Ἐκ τῆς Ἐξαβίλου τοῦ προχείρου τῶν νομικῶν τοῦ σοφωτάτου κυρίου Κωνσταντίνου τοῦ Ἀρμενοπούλου τοῦ κριτοῦ τῆς Θεσσαλονίκης. Παράγγελμα τοῖς οὖσι καὶ μέλουσι ἐν ταῖς κριταῖς). Amindouă aceste texte figurează numai în manuscrisul grecesc 122 (f. 4 — 4^v; 16 — 17), în care s-a păstrat și prefața lui Vlastares despre originea dreptului.

3. Începînd cu titlul 4 (cartea I), codicele 1434 cuprinde toate titlurile schemei maximele din ediția Zepos (c. I și II), în aceeași ordine cu următoarele excepții:

a) Lipsesc titluri 49 (c. I) *despre daniile peste limită*, și titlurile 37 — 39 (c. II) *despre servituți* (titl. 37), *despre fapt și ignoranță* (titl. 38) și *despre peculiu* (titl. 39). Aceste ultime trei titluri mai lipsesc, de la locul lor, și în alte manuscrise (122, 131, 378, 987)¹⁷, dar în acestea omisiunea a fost remediată, prin copierea lor, în ordinea inversă, la sfîrșitul cărții II (ms. 122, 378, 987) sau după titlul 44 al cărții II (ms. 131). Codicele 1434 a fost copiat probabil după un model care avea titlul 37 — 39 la locul lor normal în schemă.

valoare probativă irecuzabilă. Caracterul neoficial al Manualului explică și numeroasele prelucrări la care textul lui a fost supus cu prilejul copierii. Comparativ cu *Pravilniceasca condică*, se constată că textul oficial al acesteia, bine cunoscut, ca atare, n-a suferit modificări asemănătoare cu celea din marele număr de copii la care a dat naștere Manualul lui Fotino. Tăcerea generalului Bauer, în celebrele sale *Mémoires...* (1778), asupra existenței unui cod de legi în Țara Românească, după 1765, este semnificativă (deși, prin ea însăși, nu constituie un argument), ca și aceea a lui Sulzer și Engel.

¹⁶ În acest fragment se face trimitere la *Ius Graeco-Romanum* al lui Leunclavius, ed. Freherus, Frankfurt, 1596, sub forma: (*cartea a doua*: p. 79 din *cartea a doua* sau p. 77) τοῦ Πωδρις; τοῦ Πωδρις. Ἑρακλὸς: τοῦ Πωδρις Ἑρακλὸς. Marginal se dă definiția noțiunilor de νόμος, δίκη, δικαιοσύνη, ἐκτεθεῖσα, νεκρὰ, κτίστωρ, προνομήτωρ. Este amintit ca jurist Photios (ὁ σοφώτατος Φωτίος) și se citează de două ori *Opus de iure* (Πόριμα νομικόν) a lui Mihail Attaleiates (după *Ius Gr. Rom.*), care figura în biblioteca Mavrocordatilor și fusese copiat în codicele gr. 588 al Bibliotecii Acad. Republicii Socialiste România, biblioteca Mavrocordatilor posedînd în dublu exemplar și lucrarea lui Leunclavius. Fragmentul, în prima parte, parafrazează prefața lui Attaleiates (cf. și Harm., I, 1.1 — 8), dar, nesemnălat de Litzica, n-a intrat în schema maximală a tablei de materii alcătuită de P. I. Zepos după ms. gr. 1697 (pe care îl edita) și 987 (ms. mai complet, bine descris de N. Camariano în Catalogul citat). Pentru a nu se mai schimba schema Zepos, fragmente ca cel la care ne referim, vor trebui introduse la locul lor, cu un indice suplimentar. Prefața din Vlastares și titlul despre dreapta credință lipsesc numai din ms. V., 42 de la Iași.

¹⁷ Manuscrisele 122, 378 și 987 aparțin grupului A (vezi mai jos, p. 59, nr. 6), de care manuscrisul 131 se apropie și prin alte trăsături. Titlul despre servituți este alcătuit din 2 paragrafe numerotate, precedate de o scolie în aceste patru manuscrise. Paragraful 2 lipsește din manuscrisele 798, 986 și 1196. În ultimele două din acestea, scolia a devenit § 1, iar § 1 a devenit § 2. În manuscrisul 798 cele două texte existente (scolia și § 1) nu au rubrică și numerotare, deoarece copistul s-a oprit la p. 131 cu scrierea (în cernelă roșie) a rubricilor și numerotării paragrafelor. În ms. gr. 1697, editat de Zepos, scolia a devenit § 1.

b) Titlul 66 (c. II) *contra hoților de vite, din turmă* e pus după titlul 67 (c. II), ca în manuscrisele grecești 122, 131, 378, și 987¹⁸.

c) Rubrica unor titluri prezintă ușoare variații față de cele din ediția Zepos și manuscrisele înrudite: denumiri prescurtate sau dezvoltate, formulări inversate sau alte variații minore. Aceleași particularități se găsesc și în alte manuscrise, putând servi la caracterizarea transmisiunii manuscrise a operei și la stabilirea grupelor (familiilor) de manuscrise pentru Manualul din 1766, păstrat în 11 copii.

d) La peste o cincime din titluri, numărul paragrafelor din titlul respectiv este diferit — în plus sau în minus — față de acela din ediția Zepos.

e) Tendința de reducere a scoliilor este vizibilă, dar acolo unde modernizarea textului prin comentariu, invederată recent de A. d'Emilia, era favorabilă clasei dominante, scolia s-a păstrat¹⁹.

Sursa bizantină a paragrafelor este indicată marginal (cartea și titlul), fără repetare atunci când era aceeași. Indicațiile sînt în general exacte, dar există chiar variații de la un manuscris la altul, deși textul este același. Nu se trimite expres la ediția Fabrotus din 1647, ca în cazul Manualului din 1777, unde se dă referința la tomul și pagina acestei ediții și se reproduce din ea foarte fidel textul în greacă elasicizantă, așa cum se obișnuia și în alte prelucrări din Basilicale, care circulau în secolul al XVIII-lea.

Față de aceste constatări, manuscrisul grecesc 1434 nu este o *synopsis* a Basilicalelor în alt sens decît Manualele cunoscute, și nu este o *prescurtare* a Manualului din 1766, ci o copie trunchiată a acestui tip de *Manua*l, în primul rînd pentru a-i da un caracter de cod laic și a-l apropia, ca factură, de Pravilniceasca condică. Este imposibil să precizăm dacă autorul reducerii laice a Manualului este însuși Fotino, deși trebuie reținut paralelismul cu caracterul pe care el îl dă Manualului din 1777, fără însă ca materialul din cele două manuale să fie același.

4. La f. 114^v se găsește următoarea însemnare prețioasă: „Această pravilă este a mea <a> logofătului Dimitrie Bibescul dăruită de aga postelnicul Nicolaiche, ce au stătut caimecam în Craiova cînd s-au ars Craiova de Caramustă<fa> în zilele tiranului Pasmangi pașa de la Dii, Dimitrie Bibescul 1800” (corectat peste 1801).

Tot așa manuscrisul grecesc VI. 6 de la Iași a fost dăruit de Gr. Brîncoveanu vărului său Aleaxandru Mavrocordat, iar manuscrisul grecesc 378, de la București, a fost lăsat moștenire de Ștefan Conduratu, clucer, fiului său Alexandru. Acest mod de circulație a textelor juridice în rîndurile marilor boieri, judecători feudali, trebuie reținut. Manualul lui

¹⁸ Titlul 66, $\chi\alpha\tau' \acute{\alpha}\pi\epsilon\lambda\chi\tau\acute{\omega}\nu$ (tradus de I. Peretz, *Curs*, II, 2, p. 394, nr. 123, prin „împotriva exilaților”) începe, în manuscrisul grecesc 798 ‘Ο πελάτος λέγειται, în loc de ‘Απελάτης λέγεται ca în toate celelalte manuscrise; cf. Bas., LX, 25, *De abigeis*, adică cei ce răpesc pecora ex pascuis uel armentis... uel ex gregibus equos, redat în ms. rom. 1336, t. 2 prin: *apelatis*, (*fur* din *ctrd*).

¹⁹ Astfel, regula bizantină din II,77, § 3 prevedea că acuzația de adulter nu va avea loc împotriva unei persoane care ar fi întreținut relații adultere cu o roabă străină, dacă prin pedeapsa aplicabilă s-ar vătămă cîntea celui vinovat. Scolia lui Fotino la acest text, singura păstrată în toată cartea a II-a, în Codicele 1434, prevede că de acest regim de favoare se bucură numai oamenii „cinstiți” (ἐντιμοὶ ἄνθρωποι) nu și dănuitorii (τῆχογοί, de la românescul *jcc*) și cei de aceeași stare socială.

Fotino se dovedește a fi fost o culegere de legi prețuite de acești boieri judecători, ca text util pentru îndeplinirea funcțiilor lor.

La p. 115 o însemnare modernă, a lui Gh. T. Kirileanu afirmă : „Copiat pentru Ștefan Conduratu. S-a tradus și în l. rom., de Zilot Românul, vezi Revista p. ist. Gr. Tocilescu, V (1885) p. 332, G.T.K.”. Este o eroare. Copia din acest codice a fost confundată cu copia făcută de Zilot Românul și de care Kirileanu luase cunoștință din poeziile acestuia, publicate de Gr. Tocilescu în revista citată. Or, Zilot făcuse pentru patronul său, Ștefan Conduratu, la o dată probabil posterioară anului 1810²⁰, numai o copie grecească, completă, ce ni s-a păstrat în manuscrisul grecesc 378 al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România, dar nu și o traducere românească a Manualului, din care de altfel nu s-a găsit pînă acum nici o urmă. Kirileanu a înțeles greșit explicația pusă de Zilot în fruntea uneia din poeziile reproduse de Tocilescu și care, fără titlu, formează dedicația din manuscrisul grecesc 378 sub semnătura lui *Ștefan Ioan*, numele real al lui Zilot Românul. În acest text, Zilot declara retoric că a „prefăcut cea de mai jos pomenită adunare de pravili”. Această *prefacere* a fost, probabil, interpretată ca o traducere ! Or, cu prilejul editării Manualului pe baza tuturor manuscriselor existente, se va putea constata dacă cel puțin copiind textul grecesc, Zilot are meritul vreunor *prefaceri*, care la un prim examen nu rezultă din manuscrisul grecesc 378.

5. La v. 114^{rv} se găsește un text românesc, scris cu o cerneală mai neagră, pe cit se pare de o altă mînă, la o epocă apropiată de copierea textului grecesc, dar tot înainte de decembrie 1800, deoarece însemnare cu această dată urmează după textul românesc. Acesta reprezintă o consultație juridică privată, de mare interes, pe care o reproducem și comentăm pe scurt în partea a II-a a studiului nostru. Din unele expresii : „ia aminte ; bagă de seamă ; să nu te întuneci ducîndu-te cu mintea”, s-ar părea că este vorba de o speță de școală, care însă în acest caz ar fi fost firesc să facă unele trimiteri la Manual, iar paradigma părților (Petru, Maria, Ioan, Catrina) ar fi trebuit să evite repetarea — generatoare de confuzii — a aceluiași nume, pe lângă faptul că un nume ca acela de Catrina nu indică o paradigmă scolastică. De aceea înclinăm să credem că ne găsim în fața unei consultații reale, dată de posesorul Manualului sau de un jurist localnic din serviciul său. În orice caz consultația dovedește o desăvîrșită stăpînire a tehnicii juridice și oglindește nivelul la care se ridicau, din punct de vedere profesional, juriștii români cu pregătire teoretică și practică, din țară²¹.

²⁰ Pe cauza ultimei file nenumerotate a ms. gr. 378 se află de două ori o mențiune nesemnălată de Litza : „La 1811 dechemvrie 4, am citit și eu pe pravila aceasta”.

²¹ Practica consultațiilor avea acum o lungă tradiție. Existau trei categorii de consultări : a) dezlegările cerute de domnie, pentru nevoile divanului, nomifaxului oficial sau oficios, cum proceda Ștefan Racoviță (1764—1765) cu Mihail Fotino (vezi „Studii și materiale de istorie medică, vol. V, 1962, p. 286 și astăzi textul dezlegărilor în ediția Manualului din 1765, citat mai sus, asupra cărora Gh. Cronț a anunțat un studiu special) ; b) consultările cerute de judecători sau oferite lor, de alți judecători sau de persoane din afara instanței, consultații care ascundeau adesea intervenții abuzive și un adevărat trafic de influență ; c) consultații pe care și le procurau părțile, ca cea pe care o publicăm aici, și care puteau fi înfățișate judecății, ca un fel de *responsa prudentis* la Roma în perioada clasică, fără însă ca „tagma” jurisconsultațiilor să aibă o tot așa de strictă reglementare și un rol așa de mare.

Din cauza abuzurilor la care ne-am referit, de consultațiile de sub literele b. și c. a fost necesar să se ocupe hrisovul din 1775 al lui Al. Ipsilanti pentru organizarea judecătorească (vezi *Pra-*

Ca și în numeroase hotărâri judecătorești, nici în consultație nu se citează paragrafele de lege aplicabile în speță. Consultația oglindește sinteza dreptului bizantin și a obiceiului pământului, potrivit evoluției generale a dreptului în cele două țări. Fiind vorba de instituția succesorială a trimiriei (împărțirea moștenirii în 3 mase distincte), juristul vremii se găsea în fața unor reglementări de „drept scris” multiple, mereu oscilante, *care erau departe de a fi înlocuiri nesiguranta obiceiului cu o reală certitudine de drept scris*. Cu toate acestea, se dovedește exagerată teoria istoriografiei burgheze care vedea în pravile un drept pur nominal; acestea erau aplicate cu o atenție crescândă și cu mijloace tehnice în continuă dezvoltare. Aplicarea lor se făcea însă nu în litera textului întărit de stat ca lege locală, ci sub o largă formă interpretativă, în cadrul căreia se ținea seamă și de aportul original al dezvoltării obișnuelnice, după criterii de clasă. În felul acesta, arbitrarul specific orinduirii feudale își găsea încă o puternică expresie în drept.

6. Pentru studiul operei manuscrise a lui Fotino în vederea unei judicioase editări a ei, esențială este încadrarea codicelui 1434 în grupele de manuscrise cunoscute pînă acum. Această încadrare însă presupune studiul comparativ al tuturor manuscriselor Manualului din 1766, în funcție de o serie de criterii paleografice și redacționale. Un asemenea studiu, care prin unele aspecte ale lui depășește competența noastră, nu și-ar avea în nici un caz locul într-o notă de prezentare a codicelui 1434. Unele rezultate analitice pe care le-am putut obține în cadrul preocupărilor noastre le vom înfățișa cu altă ocazie. Astăzi vom da numai concluziile cercetărilor ce am putut întreprinde ²², pentru ca cititorul să-și facă o primă idee despre locul codicelui prezentat aici, în ansamblul tradiției manuscrise a operei pe care o conține.

Cele 11 manuscrise ale Manualului din 1766 formează două grupuri principale: A, alcătuit din manuscrisele 122, 378, 987 și 1434, toate la București și B, alcătuit din toate celelalte manuscrise, 4 la București și 3 la Iași, acest al doilea grup fiind mai puțin omogen decât primul.

Grupul A datează de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea (122, în 1797; 1434 înainte de 1800) sau din primii ani ai secolului următor (378, 987). Nici unul din ele nu avem certitudinea că reprezintă însuși originalul scris de Fotino sau copiat sub supravegherea sa. Codicele 122, scris cu o

vilniceasca condică 1780, ediție critică, Ed. Acad. R.P.R., 1957, p. 165). Hrisovul a interzis judecătorilor din aceeași instanță cu cei ce judecau un proces anumit, și persoanelor „după afară” de instanță, să dea „cap de pravilă la mîna (unuia) sau altuia, cu care turbura socoteala și gîndurile judecătorilor, ce fac la pricina ce s-a căutat și prelungește hotărîrile”.

Hrisovul permitea numai celor ce aveau un text de pravilă aplicabil în speța judecată, „să meargă la judecată cu pravila ce avea și să arate acel cap ... pe care judecătorii vîzîndu-l cuviincios și alcătuit la pricină, să-l primească fără de pizmuire”.

S-ar părea că domnia voia să reducă activitatea de consultare la simpla producere a textului pravilei, pe care instanțele, în alcătuirea lor feudală, încă puteau să nu-l cunoască în toată întinderea lui. În practică, însă, vedem că se foloseau consultații ample motivate, fie pentru o simplă informare a părții interesate, fie pentru a fi remise judecătorilor. Nu știm încă în ce măsură, ca în dreptul roman, personalitatea și reputația consultantului juca un rol în aprecierea soluțiilor propuse.

²² Aceste cercetări s-au limitat la compararea sinoptică a numărului de titluri, paragrafe și școlii, în toate manuscrisele existente, a rubricilor lor și a izvoarelor indicate. Am urmărit de asemenea corespondența numerotării paragrafelor, rectificînd erorile copiștilor sau descoperind asemănări neaparente, înglobări de școlii în rîndul paragrafelor etc. Am identificat materialele exterioare corpului propriu zis de titluri, incluse în fiecare manuscris.

atenție maximă, pare să se apropie cel mai mult de prototip; el conține texte care probabil s-au „degradat” în cursul transmisiunii, dispărînd din copii mai tirzii, ca de pildă fragmentul citat despre originea legilor civile și cel despre dreptate din Armenopol, cu indicarea lucrării apusene din care au fost scoase. Aceeași metodă de citare și aceleași lucrări apusene au mai fost folosite de Fotino în Manualul din 1777.

Dacă nu se admite această ipoteză, manuscrisul grecesc 122 devine o importantă prelucrare augmentată a Manualului din 1766, și meritul ei ar reveni medelnicerului Gheorghe, copistul codicelui, sau altui jurist capabil al epocii, însărcinat să supravegheze copierea. Grupul A este mai bine caracterizat pentru cartea I decît pentru cartea a II-a. În cadrul lui, *codicele 1434 prezintă cele mai mari singularități*, avînd unele trăsături comune numai cu unele din manuscrisele grupe.

Grupul B este alcătuit din manuscrise copiate pînă după 1833 (ms. gr. 1697 de la Arh. St. Iași), la care se manifestă tendința de mărire a numărului de paragrafe și de eliminare a unor materiale de la începutul lucrării (comune cu ms. 1434). Trecerea a 3 titluri de la fine la mijlocul cărții II a început cu manuscrisul grecesc 986 și s-a păstrat în manuscrisul grecesc 1697 citat, aceste două manuscrise fiind strîns înrudite. Grupa B se împartează de originalul Manualului mai mult decît grupa A. Ni se pare deci dificil de a afirma azi, cum făcea C. Litzica în 1909, că manuscrisul grecesc 131 este copiat după manuscrisul grecesc 122. Semnalăm în treacăt marele număr de singularități ale codicelui 131, urmat, în acest sens, la o mică distanță, de ms. gr. V. 42 (Iași) și, mai puțin, de ms. gr. 798²³. Grupul A are în plus față de B, cîteva scoli, a căror origine trebuie cercetată.

Marele număr de filiații parțial posibile înlăuntrul grupelor și între grupe rezultă, probabil, din faptul că nu a existat un prototip propriu-zis. Între 1766, cînd Manualul din 1765 (tipul I) este transformat în tipul II din acel an, și noiembrie 1777 cînd este copiat Manualul de tip III, și chiar după această dată, Fotino pare să fi revăzut în continuu textul din 1766, ținîndu-l la zi, adică îmbogățindu-l sau remaniindu-l. Prelucrarea mai adîncită a titlurilor privitoare la căsătorie și moștenire, și îndeosebi a titlului 58 (c. II), $\pi\epsilon\pi\iota\ \beta\acute{\iota}\alpha\varsigma$, sau adausurile masive de paragrafe pot rezulta numai din intervențiile succesive chiar ale lui Fotino, care trăiește și activează în țară ca judecător la departament pînă la 1780. Numai așa se explică structura actuală a manuscriselor transmise: a) pe de o parte, adause apreciable de la un grup la altul sau chiar înlăuntrul grupului, adause pe care cu greu le putem atribui copiștilor; b) pe de altă parte, pentru restul textului, o remarcabilă stabilitate în copierea lui; c) în fine, existența unor adause care prin materialitatea și așezarea lor în codice, în afara textului, își dezvăluie caracterul de adaus tardiv, din partea juristului sau instituției (mănăstire, instanță) care folosea în mod

²³ Cercetările cu privire la trimirile (vezi mai jos, p. 69) au confirmat exactitatea clasificării noastre. Constatînd că pasajul privitor la împăratul Andronic și la patriarhul Atanasie, care figurează în ed. Zepos (I, 41, § 13) lipsește în manuscrisul grecesc 1434, am comparat toate copiile păstrate, constatînd că această lipsă este comună întregului grup A, în contrast cu grupul B, care conține textul dezvoltat, cu excepția manuscrisului 131 care, asupra acestui punct, se apropie de grupul A (vezi și mai sus, nota 17).

curent exemplarul respectiv (vezi îndeosebi manuscrisul grecesc VI, 6 de la Iași).

7. În cariera istorică a Manualului din 1766, oglindită în cifra record de 11 manuscrise ce ni s-au conservat, trebuie se sămălăm două aspecte deosebit de interesante.

Dintre toate cele 11 manuscrise, textul redus din codicele 1434 seamănă cel mai mult cu *Pravilniceasca condică* în ceea privește tehnica externă și caracterul laic. Ele se deosebesc prin materiile tratate.

Manualul din 1766, căruia îi aparține și manuscrisul 1434 prezentat aici, a circulat și după 1780 mai mult decât Manualul cel nou din 1777, definitivat în cadrul programului legislativ al lui Al. Ipsilanti. În partea lui originală (cartea IV, cuprinzând sinteza obiceiurilor locale și a dreptului bizantin, care, sub o formă redusă, a circulat și separat, prin *Suplimentul juridic al Istoriei Țării Românești*, editată în 1806 de Frații Tunusli), Manualul din 1777²⁴ a fost dezafectat de însăși apariția Condicii domnești. Chiar această carte a IV-a conține în Manual dispoziții cu caracter social (de pildă în materie de protimisii), respinse de Ipsilanti și de boierime. Pentru rest, cele două traduceri anunțate oficial prin Condică de Ipsilanti că vor completa codul din 1780²⁵ au și fost întocmite și ni s-au păstrat în manuscrisele românești 1336 și 1405 ale Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România. Ambele conțin dreptul penal, iar al doilea conține și legea agrară. Aceasta a fost menținută în vigoare chiar sub forma în care fusese incorporată în Îndreptarea legii, fără ca această origine să rezulte expres din textul manuscrisului 1405. Ignorată formal, Pravila din 1652, care era, mai ales după 1765, aplicată intens de dicasteria metropolitană, se dovedește că își păstra în practică actualitatea și prin glava 296 în care se preluase din Cartea românească de învățătură textul legii agrare. Faptul este de o importanță deosebită și merită să fie pus în lumină. După Cartea românească de învățătură, care era în principal un cod penal, și după cartea VI a Manualului lui Fotino din 1777, consacrată exclusiv represiei penale, manuscrisul 1336 reprezintă primul cod penal specializat în limba română, întărit implicit de domnie prin dispoziția din *Pravilniceasca condică* IV, 2.

Alte dispoziții de drept bizantin se găseau prelucrate unilateral în Manualul din 1777, din cauza *numărului redus* de cărți din Basilicale, utilizate de Fotino, în comparație cu cele puse la contribuție în anii 1765 —

²⁴ Pentru identitatea acestui Manual cu prima *Pravilă* alcătuită din ordinul lui Al. Ipsilanti și anunțată de domn, în 1775, ca urmind să fie verificată, tradusă și publicată, vezi lucrarea noastră *Preemiunea în istoria dreptului românesc*, Ed. Acad. Republicii Socialiste România, București, 1965, p. 188; 193—194. *Pravila* din 1775 nu trebuie confundată cu *Pravilniceasca condică*, alcătuită abia în 1780.

²⁵ Dreptul penal (IV, 2), îndeosebi cartea LX a Basilicalelor; pravilele plugărești (XV, 2), adică legea agrară bizantină. La *pravilele ostășești* (νόμοι στρατιωτικοί, care) formau ultima carte a Manualului lui Fotino din 1777), cap. XIII, 2 se referă fără a preciza că au fost traduse și așezate într-un cod separat. Nu este însă exclus să apară și traducerea românească a acestui cod.

1766²⁶. În fine, la 1777, Fotino a păstrat în general textul clasicizant din ediția Fabrotus, reprodus adesea fidel, ceea ce nu putea să ușureze circulația lucrării sale.

Dar dacă, după 1780, a circulat intens, Manualul din 1766 nu pare să fi fost utilizat direct în prea mare măsură la alcătuirea *Pravilniceștii* condici. N. Iorga, încă din 1901, vedea în acest Manual o sursă a *Condiciei* și la 1948 Gh. Cronț a susținut această teză. Descoperirea ulterioară a Manualului din 1777 schimbă datele problemei în sensul mai sus arătat. Bineînțeles nu se poate tăgădui că autorii *Condiciei* au avut mereu la îndemână tot materialul bizantin prelucrat de Fotino în toate cele trei Manuale ale sale, ca și din alte prelucrări mai vechi, care au pregătit calea acestor Manuale, prelucrări din care unele intraseră în circulație prin biblioteca Mavrocordaților. Dar structura *Pravilniceștii* condici — organizarea judecătorească și procedura, în general după hrisovul din 1775; sinteza obiceiului și a dreptului receptat, din cartea IV a Manualului din 1777 — făcea ca un împrumut specific din Manualul de la 1766, în părțile lui necomune cu cel din 1777, să fie fără obiect pentru autorii *Pravilniceștii* condici.

8. În concluzie, analiza unei copii trunchiate a Manualului din 1766, atât de interesantă ca cea cuprinsă în codicele 1434, învederează, pe de o parte, cercul de probleme pe care nu încetează să le ridice opera juridică a lui Fotino, încă incomplet cunoscută și nestudiată îndeajuns de către vechea istoriografie, iar, pe de altă parte, dificultățile ce se pun în fața editorilor Manualului din 1766. Ediția nu se poate întemeia pe un prototip fie și reconstituit conjectural, la care aparatul critic să arate adaosurile copiștilor și prelucrătorilor ulteriori. Pe de altă parte, ediția în pregătire nu se poate limita nici la un singur manuscris, nici la un număr restrâns de manuscrise, oricât de fericit și motivat alege. Ea va trebui să găsească tehnica potrivită pentru a înfățișa toate variantele, dar nu mecanic aglutinant, ci tipologic și ierarhizat, încercînd chiar, pe cît posibil, să distingă transformarea operei, datorită autorului ei, de creșterea sau alterarea acestei opere sub acțiunea condițiilor schimbate în care a continuat să fie folosită. În fine, credem că o serie de probleme esențiale pentru înțelegerea operei lui Fotino din 1765—1766 și a soartei ulterioare, nu pot fi separate de un studiu prealabil și al Manualului din 1777. Editarea acestei opere se impune, de altfel, și pentru deosebita ei valoare intrinsecă și pentru interesul excepțional cu care ar fi primită de bizantinologi.

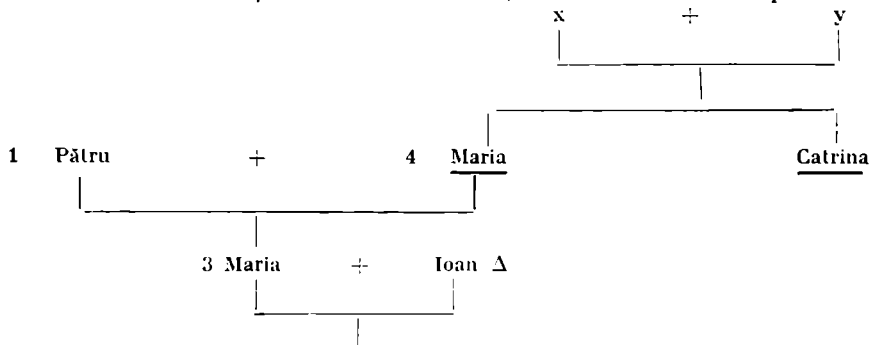
²⁶ În Manualul din 1766 (vezi ed. Zepos, p. 272—284) au fost folosite toate cărțile *Basilicalelor*, cu excepția cărților 27, 34, 36, 48, 51—2, 57, din cartea 43 fiind scos un singur paragraf. În Manualul din 1777, referințele lui Fotino permit ușor să se constate că s-a folosit un număr de cărți redus (II, VI, VII, VIII, X, XII, XXIX, LX, LVII, LVIII, LX) grupate în anumite volume din ediția Fabrotus (tom. I, II, VI, VII). Această schimbarea a centrului de greutate al Manualului, în raport cu *Basilicalele*, ridică o serie de probleme care nu pot fi abordate aici, și care privesc atât locul lui în programul legislativ al lui Ipsilanti, cît și raportul acestui Manual cu cele precedente.

Consultația privitoare, la o cauză succesorală de trimirie ²⁷, a cărei existență, la f. 114^{r-v} a codicelui grecesc 1434, am semnalat-o mai sus, caracterizînd-o din punct de vedere general, are următorul cuprins :

„Ot obrazi ²⁸ ce moare fără de copii, și după pravili și firește intră la moștenirea perusiei acelui mort cine iaste mai de aproape rudenie mortului. Ci dar murind mai întîi (Pătru) au rămas[i] moștenitori p[er] ave[ve]rea lui, fie-sa Maria, fata Pătrului. Al doilea murind fata Marii innaintea părinților ei, măcar fie și de 12 ani, <asa> dar au rămas[i] Maria și Ioan iarăși fără dă copii. Al treilea murind Maria soția lui Ioan au moștenit-o mumă-sa, Maria soția Pătrului. Al patrulea murind Maria soția Pătrului, o au moștenit-o soru-sa Catrina. Ia acum aminte, și bagă de seamă ²⁹, că după cursul morților, cum s-au întîmplat unul după altul, moștenirea tutolor s-au infundat ³⁰ la Maria soția Pătrului și de la dînsa la soru-sa Catrina.

Deci dreptatea lui Ioan către Maria, soția lui, nu iaste alt nimic mai mult, decît să ia a [1] trei[le]a parte din perusia ei, pentru căci au făcut amîndoi copii, și au murit înaintea lor. Însă Ioan are să ia a [1] trei[le]a parte, nu numai din cele după foaia de zestre a soției lui, ci și din cele ce va fi fost perusia ei și din octita ale Pătrului, pentru că murind mai nainte decît toți Pătru, moștenirea perusiăi lui s-au coborît la fie-sa Maria, care

²⁷ Pentru o mai ușoară urmărire a textului, dăm aici schema acestei pricini :

2 (fată moartă înaintea părinților săi)

1 2 3 4 = ordinea în timp a deceselor

— infundarea moștenirii

Δ = moștenitorii în concurs,

care iau : a) Ioan, soț supraviețuitor, avînd un copil vîrstnic precedat mamei, 1/3 din zestre și din parafernă; b) Catrina, 2/3 din aceleași bunuri, ca moștenitoare a sorei sale, Maria, care le moștenise de la fiica sa, tot Maria soția lui Ioan.

²⁸ Termen folosit de Pravilniceasca condică, XXI, 5. — Diftongul *ia* a fost transcris prin *a* în *Maria, soția, perusia*, și prin *e*, în *perusiăi*. Litera *α* a fost transcrisă prin *i* în *până, când, rămân, dînsa, coborât, întîi, amândoi*. N-a fost transcris aruncat, în *fiie-sa, fiie*.

²⁹ Echivalentul lui *πίναξ* ... cu care încep unele din scrierile lui Fotino, vezi de pildă ed. Zepos, I, 45, 23; II, 4 (scolia inițială) și 37,1 (aici § 1 reprezenta o scolie pe care copistul a transformat-o, din greșeală, în paragraf). În grupa A, scolia de la II, 4 a devenit § 1.

³⁰ Infundarea moștenirii ar însemna trecerea de la succesiuni în linie directă la succesiunea colaterală. Pentru celălalt sens tehnic, în materie de hotărnicie, a cuvîntului *infundat* (*stîljeni înfundaji*), vezi H. H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, Ed. Acad. R.P.R., București, vol. II, 1929, p. 281.

iaște la dinsa exoprică³¹ peste foaia de zăstre. Care atit acea exoprică cit și zăstreă făcându-se tot perusie și avere Marii, din toată acea avere a Marii are să ia Ioan soțul ei, a treia parte. Iar celelalte două părți au să meargă la Maria Pătruleasă și de la Maria Pătruleasă la soru-sa Catrina. Să nu te întuneci ducându-te cu mintea la fata lui Ioan și a Marii, căci au murit vîrstnică peste 12 ani, pentru că acest număr de ani, să teori-săște³² numai cînd moare unul din soți și rămîne copil³³. Dacă trăiește acel copil, feciorul pînă la patrușprăzăce ani și fata la doisprăzăce ani, și după această vîrstă moare, atunci obrazul ce trăiește dintre soți, cu mijlocul celui copil ce au murit vîrstnic moștenește ori bărbatul pă nevastă sau nevasta pă bărbat²². Iar cînd moare copilu măcară și de 30 de ani și rămîne pîrîntii lui amindoi vii, atunci cînd moare unul din ei ia numai a treia parte unul de la altul³⁵. Aceasta este cunoștința acestei princini”.

Comentariu. Prima observație ce se impune, este că autorul consultației motivează soluția sa referindu-se atit la dreptul scris pozitiv (*pravila*), cit și la dreptul natural („firește” = dreptul firii), menționat de

³¹ Bunurile parafernale (în afara zestrei) ale femeii care primise o zestre la căsătorie.

³² „Se cercetează”; „se are în vedere”.

³³ Comp. *Pravilniceasca condică*, XX1, 5: „iar de va fi trecut al patrușprezecelea anu, feciorul și fata al doisprezecelea și vor fi murit, atunci obrazul ce trăiește, iaste desăvîrșit stăpînitor și moștenitor pe ale mortului prin mijlocirea copilului” (subl. ns.). Expresia cu *mijlocul celui copil*, din consultație, ne face să credem că autorul consultației avea în față și *Pravilniceasca condică*, nu numai Manualul lui Fotino.

³⁴ Vezi documentele din 19 iulie 1762 și 1766 (Arh. Stat. Iași, Doc. P. 438, doc. 42–43, p. 51–59): mazilul V. Cozma pierde doi copii în vîrstă fragedă, apoi pe soție și o fată de 15 ani. El cumpărase de la soacra sa, la *grea sîrăcie*, moșia de zestre (Ostopeni) a soției, cu obligația de comîndă și cu clauza de blestem pentru împotriviitori. Cozma o dăruiește mănăstirii unde își îngropase fata și cheltuiește cu pomenile mai mult decît valoarea moșiei. Socrul îl face și fecior, dăruindu-i toată averea; moșiile, sub pedeapsa blestemului, aveau să-i rămînă lui „ori că ar avea feciori, ori de nu”. În cererea nepoților socrului, de a li se da lor moșia de zestre, după vechiul obicei, boierii divanului decid *după pravilă* că, deoarece soții au avut copii, din care unul a murit *fată mare*, aceasta rămăsese moșteniloarea averii materne, iar alții n-au nici un drept. În 1766, mitropolia judecă în același fel.

³⁵ Vezi cartea de judecată din 22 martie 1776 a lui Al. Ipsilanti, în divan, cu mitropolitul (Arh. Stat. Buc., Arhiva istorică centrală, ms. 5, f. 4–4^v), care validează, contrar *pravilei*, diata rămasă neîscălită de autorul ei, surprins de moarte, dar care își exprimase cu adevărat o voință „după obiceiul țării”, dispunind să se restituie soției zestreă, darurile dinaintea nunții și exoprica, iar restul să se împartă în trei, o parte revenind soției. Căsătoria durase 24 de ani și soții pierduseră un copil nevîrstnic. Rudele soțului au cerut toată moștenirea și anularea testamentului ca neîscălit. Cererea este respinsă, fiindcă diata urma „obiceiul pămîntului... păzit totdeauna în această țară ca o pravilă”, după încași mărturia mitropolitului și a episcopilor. Referința atit de netă la acest obicei, legat de regimul *pravilei* în materie de trimirie, explică de ce inuși M. Fotino vorbește în Manualul său din 1777 despre existența unui vechi obicei al trimiriei.

La 5 martie 1794 (N. Iorga, *Studii și documente*, XI, p. 95, nr. 222 – *Anciens documents*, p. 308–309, nr. 254): copiii jîtnicerului Ioniță Sturza și ai Roxanei Bogdan murind în vîrstă de 5 ani, la moartea jîtnicerului toată averea rămîne văduvei, „după a *pravililor* hotărîre”. Mihai, vărul lui Ioniță, o reclamă, dar sfîrșește prin a restitui moșia Băscăteni, obținînd apoi s-o cumpere de la Roxanda cu 6 000 lei, formă atenuată de privilegiu al masculinității în Moldova.

La 21 septembrie 1804 (Direcția Generală a Arhivelor Statului, *Meștesugari și neguțători din trecutul Craiovei. Documente (1666–1865)*, București, 1957, p. 93–94, nr. 50), cămăcămia Craiovei trimite în cercetarea cirosului bisericesc pricina vătăfuii de armăși, Șerban cu Maria, fiica lui Dinu brutarul. Șerban, văduv, avusese cu Ilinca, fiica de suflet a lui Dragul o fată, acum decedată, și un copil încă în viață. Dragul, recăsătorit, avusese un copil care predecedase, așa că întreaga lui avere rămîne soției de a doua. Șerban cere să-și aște dreptate „după sînta pravilă”, a doua soție neavînd *cădere* să mănince avutul socrului său, din moment cel el avea un copil cu fata din prima căsătorie.

Pravilniceasca condică în hrisovul de întărire. Această ultimă noțiune avea acum un conținut mai laic și raționalist, în sens burghez (în Apus, școala dreptului natural era dominantă), decât dreptul firii, din pravilele secolului al XVII-lea, unde legătura rațiunii cu religia și cu dreptul canonic era mai accentuată.

Prin „pravili”, în consultație, se înțelegea dreptul bizantin receptat, la care făcea trimitere și Pravilniceasca condică în repetate rânduri (IV, 2; V, 1; XIII, 1; XV, 2; XIX, 10; XXIV, 3). De altfel, Condica din 1780 nu cuprindea decât dispoziții pentru aspectul de trimirie al speței, reglementând materia pe linia glavei 272 din Îndreptarea legii (cu echivalent în Pravila aleasă din 1632, cap. 292, în Moldova)³⁶, dar cu unele modificări, în sensul practicii și obiceiului local, dezvoltate de la 1653 la 1780.

³⁶ Glava 272 se referă la răspunsul patriarhului *Alexandriei* Atanasie și la *porunca* împăratului Andronic Paleologul (cel Bătrîn) numai în alin. 1. Aci se rezumă și se prezintă ca nedrept regimul novej 158 a lui Iustinian, iar în alin. 2 se expune sistemul nou al trimirii din cap. 4 al novej din 1306, privind cazul cînd copilul moare nevîrstnic (fără precizarea vîrstei), după unul din părinți. Alin. 3 semnalat ca scos din Armenopol (V, 8, 95) care tratează cele 3 ipoteze din cap. 1 (moștenirea unui paric fără copii), interzicîndu-se acaparea ei de dregători și preoți sau călugări. *Îndreptarea legii* (ca Malaxos) nu vorbește clar de oameni dependenți; dă rudelor mortului treimea rezervată τῇ δεσποτείᾳ (Ligenthal: *dem Grundherrn*; Peretz: dregătoriei), și rudelor fiecărui soț cîte o treime, dacă moare și al doilea soț. În concurs numai cu stăpînul (τῷ δεσποτῷ, la Peretz: visteria), biserica lua 1/2 (cf. Ecloga, VI, 6, care nu se referea la parici). Alin. 4 din glava 272 expune unele aplicații practice ale trimirii: tatăl supraviețuitor ia 1/3 din zestre dacă a existat un copil decedat în vîrstă fragedă, și numai așternutul și darurile dinaintea nunții, dacă n-au existat copii, daniile date de rudele soției revenind moștenitorilor de sînge ai acesteia.

În prima jumătate a secolului XVII (vezi n. 37 și 38) trimiria era aplicată în ambele țări, domnia și biserica apelînd stăruitor la autoritatea pravilelor care circulau, Sintagma lui Vlastares și, mai recent, Malaxos în grecește (tradus în 1632 și 1652). Sintagma lui Matei Vlastares consacra trimiria la lit. K, cap. 12 (Migne, *Patrologie grecque*, vol. 144, col. 1365–1368), ca în novelă, și pentru cap. 4, ca în Malaxos și, deci, în Îndreptarea legii. Dată fiind circulația intensă a Sintagmei în secolele XV–XVI (vezi P. P. Panaitescu (= Al. Grecu), în „Studii”, 1954, nr. 4, p. 215, 228; Șt. Gr. Berechet, în „Integrități”, 1938, nr. 1, p. 3–8) în amîndouă țările, trimiria n-a putut rămîne străină de dreptul aplicat de biserică și domnie în această perioadă. Oglîndirea ei în documente și opoziția întîlnită din partea *neamurilor* va face obiectul unui studiu separat. În Țara Românească, de pildă, se afirmă puternic tendința de a lăsa soției fără copii întreaga avere, fie prin testament simplu, fie prin testament reciproc sau prin înfrățire testamentară cu efecte reciproce „în dauna” rudelor de sînge; vezi *Indicele de materii* (manuscris, la Institutul de istorie) al *Documentelor, privind istoria României* B., XIV–1625, *moștenire (între soți)*. La <1523–1528>, în lipsă de copii, moștenesc frații, cu acordul soției, iar la 25 aug. 1528 se produce desherență în favoarea domniei (trăia soția?). La 23 august 1559 sora își înfrățeste fratele pe averea ei și a soțului. La 25 <nov.> 1586 văduva fără copii *închină* contra preț (răscumpărare) dania primită de soț de la un mare boier, fiului acestuia. Testamente în favoarea soțului supraviețuitor, mai ales a soției, avem la 4 iulie 1573 (pentru înlocuirea zestre), 17 august 1576, 10 august 1582, 28 iunie 1590, 18 iunie <1595>, 23 aprilie <1590–1591>, 25 iunie 1600, 7 noiembrie 1587 (1/3 din averea soțului fiind cumpărată de soți împreună). Testamente sau înfrățiri reciproce, la 30 septembrie 1571, 17 ianuarie 1573, 18 martie 1576, 16 februarie 1589 și 21 august 1598 (înfrățire), 28 decembrie 1595 (pentru 1/2 din avere, restul fiind dăruit mitropoliei), 14 iunie <1595> și 17 iunie 1599 (cu drept pentru soție de a trece înaintea fiilor ei, chiar dacă s-ar recăsători). La 13 ianuarie 1575, frații soțului atacă fără succes testamentul în favoarea soției și fiilor ei (din prima căsătorie?). La 29 decembrie 1595 vitele se împart în 3 între frații soțului decedat, mama soției și soția cu noul ei bărbat, pe cînd de la ocine și casă frații sint excluși. Față de aceste practici, regimul de trimirie impus mai consecvent în secolul XVII apare ca o etapă nouă de conciliere a intereselor mereu în conflict.

Pe linia lui Malaxos (și a *Îndr. legii*) este reglementată trimiria în Văcîrîia (Cîrja) arhiereilor, nomocanonul din 1645 al lui Iacov din Ianina, cunoscut în Țara Românească, pro-

La 1777, în cartea a IV-a a Manualului său, M. Fotino, consacrand trimiriei un titlu separat (IV), o considera ca o instituție a obiceiului pământului, în cadrul căreia obiceiul și dreptul bizantin intrau în conflict și făceau necesară o sinteză pe care el încearcă s-o realizeze oficial, dînd precădere, în unele puncte, obiceiului pământului. Sinteza a fost realizată efectiv de Pravilniceasca condică în capitolul XXI. Consultația însă cuprinde și alte probleme de moștenire, netratate de Pravilniceasca condică și pentru care autorul consultației nu se putea adresa decît dreptului bizantin receptat. Ulterior, Legiuirea Caragea, (IV, 3 § 7—19) va aduce o reglementare completă a întregii materii, ca și Codul Calimach (§ 912—964) care consacră trimiriei § 941.

Avînd de rezolvat o problemă limitată de trimirie (cazul căsătoriei fără copii), consultația a socotit necesar, pentru deplina lămurire a speței, să evoce toate aspectele instituției. Această împărțire în trei a moștenirii (gr. *τριστοιχία*), care presupunea existența unui soț supraviețuitor, avea loc atunci cînd nu existau copii³⁷ sau cînd ei muriseră în vîrstă fragedă, curînd după părintele decedat. Inițial, trebuia să existe un singur copil, ca să se dea loc la trimirie, limitare înlăturată ulterior în practică și, expres, în Pravilniceasca condică (XXI, 5: „copii”, după ce în § 1 vorbise de: „copilul”). Aspecte de trimirie se mai produceau uneori cînd soțul supra-

babil încă din secolul XVII, și larg aplicat în Moldova în secolul următor, mai ales după ce în 1754 a fost tradus în românește din inițiativa mitropolitului Iacov Putneanu (vezi „Studii”, 1965, nr. 1, p. 55—60). Novela din 1306 figurează la lit. A, cap. 119 și 120 (Bibl. Acad. Republicii Socialiste România, ms. rom. 1468, f. 176^v—177). În Văcliria, confuzia îndreptării legii, cu privire la patriarhatul exercitat de Atanasie, a luat forma citării, într-un fragment, a lui „Atanasie patriarhul Alexandriei, cel mare”, în altul, a recomandării: „caută de vezi și hotărîrea patriarhului Țarigradului” (cf. mai jos, nota 43). Pentru gravul conflict care a opus în realitate pe Atanasie al Alexandriei și pe Atanasie al Constantinopolului, autorul novelei, vezi *Georgii Pachymerae Andronicus Palaeologus*, in Migne, *op. cit.*, vol. 144, c. II, 203; V, 409; VII, 579 și ed. Bonn, 1835, vol. I—II, aceleași locuri); *Nicephori Gregorae Byzantina historia*, ed. Bonn, 1829, vol. I, c. VII, 1 (și, pentru relațiile lui Atanasie I cu Andronic Paleologul, c. VI, 5; 7; VII, 1; 9). Asupra patriarhului Atanasie, pe lângă autorii bizantini citați, vezi Rodolphe Guilland, *La correspondance inédite d'Atanasie, patriarche de Constantinople (1289—1293; 1304—1312)*, in *Mélanges Charles Diehl*, I, Paris, 1930, p. 121, 141; cf. p. 125 asupra reformei în materie de moștenire; N. Bănescu, *Le patriarche Athanasius et Andronic II Paléologue. Etat religieux, politique et social de l'empire*, in „Bulletin de la section historique”, Academia română, XXIII, 1942, nr. 2, p. 28—56; cf. p. 32; „el revenea (în scaunul patriarhal, n.ns) cu aceleași principii morale înalte și inflexibile... voia să readucă biserica la vechea ei puritate de moravuri” (asigurîndu-i un rol politic preponderent, prin „cenzura morală” exercitată constant și cu un îndrăzneț devotament, asupra împăratului, n. ns.).

³⁷ Vezi cartea mitropolitului Luca din 1 martie 1622 (*Documente privind istoria României*, B., XVII, r, p. 98, nr. 109) care arată soluția dată de doi domni și de el însuși în cauza de moștenire a Elinii, careia „coconi nu i-au rămas din trupul ei”, soția postelnicului Stoica din Văcărești. Moșiile ei se împart în trei părți, între a) Stoica postelnicul, soțul; b) mama sa Efimia; c) vara sa Iupneasa Stana. Mitropolitul atestă că s-a judecat „pre svânta pravilă”. În Moldova, la 20 ianuarie 1715 (Al. Vitencu, *Vechi documente moldovenești*, 1925, p. 14—15, nr. 15), „după giudecata pravilii”, mitropolitul și marele logofăt, din porunca domnului, află că Anuța, hiastra banului Gh. Apostol, soția defunctului fost clucer Angheluță, are drept la restituirea zestrei și „din bucatele lui Angheluță a trie aparte”. La 4 ianuarie 1716, N. Mavrocordat întărește giudecata (*ibid.* p. 15, nr. 16).

viețuitor venea în concurs cu copiii sau cînd aceștia muriseră înaintea soțului predecedat ³⁸.

În caz de trimirie, veneau la împărțire trei beneficiari : soțul supra-viețuitor, familia soțului predecedat ³⁹ și „sufletul” acestuia (adică se alegea partea de avere de cheltuit pentru cultul morților (μντμόσυνα), deci daniile către biserică și către săraci, și plata slujbelor religioase ⁴⁰.

Instituția fusese reglementată printr-o celebră decizie din 1305 a sinodului din Constantinopol sub patriarhul Atanasie I (1289—1293; 1304—1311), confirmată prin Novela împăratului Andronic cel Bătrîn Paleologul ⁴¹ din anul 1306 care modifica regimul instituit prin Novela 118 a lui Justinian ⁴². În general, deși a fost documentar dovedit că în sec. VI—VII e.n. instituția a cunoscut la creștinii nestorieni din Siria o veche fază, aproape identică celei bizantine, se admite mai de grabă existența unui larg fond juridic comun în Orientul elenistic, din care s'au putut inspira de-o potrivă legiuitorul sirian și cel bizantin; oricum, în insula Lemnos, trimiria a fost semnalată ca o instituție cutumiară ^{42a}, cum o va califica la 1777 M. Fotino pe cea românească, în ciuda unor evidente influențe canonice oficiale.

³⁸ La 20 dec. 1642 (Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, II, 2, p. 32, nr. 17), Vasile Lupu și cu tot sfatul său, invocînd insistent pravila („am căutat la pravilă, deci cum vine pravila ... am socotit cum serie pravila”), decide : „cine are ficii cu femeia sa și va muri unul dintre dinșii ... rămîne partea celui mort ficiilor, iară de să vor prileji să moară ficiorii pre urma părintelui său celui mort, rămîne partea ficiilor toată pre mina părintelui său”. În speță soțul supraviețuitor vedește că a cheltuit mult cu pomenile soției, copiilor și soacrei sale. Rudele soției pierd, dar domnul prevede că la moartea soțului, aceste rude nu pot relua ocinele soției decît plătiînd investițiile făcute de soț, un stolnic, „în nedejdea ficiilor săi”.

Pentru partea mamei în concurs cu un fiu, vezi documentele din 25 și 26 februarie și 10 martie 1654 (I. C. Filitti, *Arhiva Cantacuzino*, p. 218—219, nr. 692—694) : văduva își ia zestrea și o parte pentru munca ei în casa soțului, parte stătătoare elt va trăi copilul, adică în usufruct. La 30 mai 1796 (G. Polra, *Documente privind istoria orașului București*, 1961, p. 598, nr. 483) : într-un zapis de vînzare, Tânase, fiul logofătului de divan Antiohie, arată că murind sora sa, soția lui Ivan șalvaragiul, și copiii lor, și fiind datorie la mijloc, și trebuind să dea și lui Ivan „a treia parte după pravilă”, a fost sîlt să-și vîndă o casă din București (pentru a putea prelua el în întregime imobilele din moștenire).

Acest obicei de protimis în favoarea fraților va fi consacrat de Pravilniceasca condică (XXI, 5).

³⁹ Tatăl și bunicii soțului predecedat, așa cum prevedea încă riguros Pravilniceasca condică. În practică, după cum a arătat Triantaphyllopoulos, s-a manifestat tendința, mai fermă în Țările române, de a fi chemate și rudele parantelei III (unchii și verii). În Pravilniceasca condică (XXI, 5), acest drept supraviețuina sub forma unui protimis al colateralilor la căminurile căzute în treimea soțului supraviețuitor.

⁴⁰ Asupra acestei instituții, vezi articolul (insuficient) al lui Artur Gorovei, *Partea sufletului, un vechi obicei juridic al poporului român*, Fălcișeni, 1925.

⁴¹ Vezi *Ius Graeco-Romanum*, ed. Zachariae von Lingenthal, III, p. 628—630 și P. Zepos, I, p. 533—536 : *Imperatoris Andronici senioris constitutio synodalis ab Athanasio Patriarcha proposita de diversis causis*, și o altă versiune la G. E. Heimbach, *Const. Harmonopoulou Manuale legum siue Hexabiblos*, Lipsca, 1851, p. XXII—XVII, și G. A. Rhallis și M. Potlis, *Σύνταγμα ...*, V, Atena, 1855, p. 121—126; cf. Migne, *op. cit.*, vol. 161, col. 1054—167.

⁴² La care *Indreptarea legii*, glava 272, face aluzie prin cuvintele : „... să nu se socotească acea lege veache care zice așa ...” Și Fotino făcea o aluzie indirectă, care dispare în Pravilniceasca condică.

^{42a} Vezi K. Triantaphyllopoulos, *Die Novelle des Patriarchen Athanasius*, Byz.—Neugriech. Jahrb., VIII, 1931, p. 136—146. (și autorii citați). Manualul lui Armenopol reglementa trimiria în Cartea V, titl. 8, § 9 și 95 (cf. § 44) — ed. Peretz, §1703. 1791, 1742. Novela trata și alte materii.

Nu este excesiv să admitem că intervenția bisericii s-a făcut în favoarea unor practici de mult cristalizate, care continuau să opună — sub forme tot mai atenuate — solidaritatea de neam, sistemului individualist al Novelei lui Justinian, ca una ce nesocotea principiul feudal: *paterna paternis, materna maternis*, adică păstrarea moștenirii în neamul celui decedat. În sistemul lui Justinian, chiar un copil mort în vîrstă fragedă, după unul din părinți, transmite celui alt părinte supraviețuitor întreaga moștenire lăsată de soțul predecedat. Cap. 4 al Novelei din 1306 reducea la o treime acest efect. Totodată, sub forma lui dezvoltată de practică, cap. 1 venea să combată acapararea — de către dregătorii și feudații locali — a moștenirilor care, în stil feudal, în lipsă de moștenitori de singe direcți, erau considerate vacante în folosul lor. Și aici se protejau, în proporție de $\frac{1}{3}$, aceleași categorii de interese: soțul în viață sau, dacă murea și el, rudele celui predecedat; stăpînul feudal (statul?); biserica. Limitarea cap. 1 la oamenii dependenți și treimea stăpînului (statului) au dispărut în Țările romîne. Cu acest caracter transacțional, trimiria era totuși relativ progresistă, fiindcă tindea să mlădieze rigidele principii de coeziune patriarhală ale familiei fiecărui soț, și să asigure celui supraviețuitor o participare la moștenirea celui predecedat, chiar în cazul cînd copiii comuni nu ajungeau să culeagă durabil întreaga moștenire (în care celălalt soț avea totdeauna o parte variabilă în usufruct). Chiar limitarea drepturilor bisericii la o treime din moștenire era o transakție între politica radical antimonastică a lui N. Phokas și Vasile II, pe de o parte, și cea de acaparare funciară nelimitată, dusă de biserică, pe de altă parte. Această limitare se conturase deja în novela din 988, atribuită lui Vasile II și prin care se abrogau oarecum măsurile radicale ale novelei din 964. Trimiria constituia însă un pas înapoi față de individualismul justinianeu, care totuși, aplicat în contextul societății feudale, favoriza în mod excesiv neamul soțului supraviețuitor. Instituția trimiriei, de altfel, continua să poarte o pecete feudală; în primul rînd, prin concepția care vedea în femeie o ființă inferioară bărbatului și, în al doilea rînd, prin însăși ideea de a-i acorda femeiei o situație mai bună numai în cazul cînd, prin nașterea unor copii, fie ei decedați în fragedă vîrstă, dăduse totuși dovadă de aptitudini biologice pentru îndeplinirea rolului de perpetuare a familiei, care precumpănea asupra oricărei alte considerații. În practică, interesul trimiriei se vedea mai ales în cazul soției supraviețuitoare, singura vizată în textul inițial al Novelei (τὸ τρίτον τῆς προικός). Regimul de trimirie s-a aplicat însă curînd și soțului supraviețuitor, mărindu-și caracterul de instituție menită să exprime solidaritatea materială și morală a soților și să diminueze solidaritatea neamului patriarhal, de tip gentilic. Așa o găsim în dreptul românesc.

Pentru partajul care intervenea în cazul cînd existau copii din căsătorie, și care nu interesează aici în legătură cu consultația, trimitem la Pravilniceasca condică XXI, 2, care consacră o soluție bizantină, puțin diferită de aceea a obiceiului pămîntului (vezi și mai jos, n. 45). Vom insista

însă asupra principalului caz de trimirie (absența copiilor, din cauza decesului lor în vîrstă fragedă), fiindcă la el se referă consultația. Iată situația complicată a acestei forme în dreptul feudal român dintre 1765—1818:

a) Trimiria se deschidea în cazul cînd, după moartea unuia din soți, urma curînd decesul copiilor nevîrstnicii (băieți pînă la 14 ani, fete pînă la 12 ani). Dacă principiul trimiriei a fost introdus în modul mai sus arătat, prin Novela din 1306 citată în general ca Novela patriarhului Atanasie, fără distincție între hotărîrea sinodală și sancțiunea imperială, limita nevîrstniciei s-a cristalizat, după cum arată Fotino, în practica judiciară ulterioară, potrivit obiceiului existent.

Trimiria care se deschidea după decesul succesiv al părintelui și al copiilor nevîrstnicii răsplătea pe soțul care, dovedindu-se în stare să perpetueze familia, îndurase greutățile creșterii copiilor. Familia părintelui precedat neajungînd să fie continuată, se făcea un compromis între familia lui de sînge (părinții), care recuperau 1/3, și soțul supraviețuitor care era „răsplătit” cu 1/3, partea sufletului intrînd în mîinile bisericii (direct sau indirect), sau în ale celor care preluau sarcina respectivă.

Mihail Fotino, atît în Manualul din 1765 (ms. gr. 20, f. 16—61 = cartea I-a, titl. XIII, *περί κληρονομίας*, §13), cît și în Manualul din 1766 (ed. Zepos, cartea I-a, titl. 41, *περί κληρονομίας*, § 13 = Arm., V, 8, *Despre moștenitori*, § 9, *Novela Patriarhului Atanasie*, ed. Peretz, § 1703), adopta, printr-un text identic, regimul bizantin al trimiriei, în cazul cînd, pușin timp după moartea unuia din părinți, copilul murea nevîrstnic (fără a se preciza cifric această noțiune). Dacă însă copilul murea în vîrstă, se deschidea moștenirea lui de drept comun, la care soțul supraviețuitor venea ca ascendent. În Manualul din 1765 și în manuscrisele grupului A (inclusiv codicele 1434, f. 35^v) ale Manualului din 1766, § 13 nu face nici o referință la novela împăratului Andronic și a patriarhului Atanasie. În unele manuscrise (de pildă ms. gr. 798, 986) se indică drept sursă Armenopol, pe cînd, în altele (de pildă ms. gr. 131) se repetă referința generală la Basilicale. Referința la Novela (pusă marginal, în ms. gr. 1196) apare⁴³ în majoritatea manuscriselor din grupul B. Ea lipsește și din manuscrise ca 131 încadrate de noi, pe baza altor criterii, în grupul B. Această referință nu poate fi decît un adaos tardiv la textul inițial al lui Fotino, care în 1766 l-a păstrat fără nici o modificare, față de redacția din 1765. Ulterior, tot Fotino, revizuiind această redacție, sau un copist cu pregătire juridică, a introdus-o în text și ea s-a transmis unui întreg grup de copii ulterioare. Procedul este mai general și studierea lui, în ansamblul operei, va duce la stabilire unor baze sigure de clasificare a manuscriselor. Precizăm totodată că manuscrisul grecesc 986 conține, în fruntea paragrafului 13

⁴³ Παρὰ τοῦ Πατριάρχου ἀοιδίμου βασιλέως Ἀνδρονίκου καὶ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Ἀθανασίου συνοδικῶς (ed. Zepos, p.: unele manuscrise, de pildă 798, 986 dau: Παρὰ τοῦ ἀοιδίμου βασιλέως Ἀνδρονίκου τοῦ Πατριάρχου etc. — Pentru confuzia privind calitatea de patriarh al Alexandriei, vezi mai sus nota 33. Adaosul privind Novela, din ms. gr. Iași V, 42 (Peretz, *Curs*, II, 2, p. 374) vădește importanța practică a materiei.

din titlul despre moștenire (f. 81), chiar o rubrică (introdusă și în tabla de materii) : *περί τρυμοιρίας*, care lipsește în celelalte copii. Această rubrică a fost introdusă tardiv, fiindcă numerotarea paragrafelor a rămas nechimbată. Ea dovedește importanța trimiriei și a denumirii ei tehnice (adoptată și de *Pravilniceasca condică*), în cadrul titlului despre moștenire.

În Manualul său din 1777⁴⁴ care ni s-a păstrat în manuscrisul grecesc 1195 al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România, Fotino (c. IV, titl. 4, § 1) reamintește sistemul dreptului bizantin, inclusiv novela citată, dar precizează că s-a dat precădere (în practica divanului, receptată de Manual) obiceiului pământului, în sensul că părintele supraviețuitor ia o treime din averea celui predecedat, indiferent dacă copiii născuți din căsătoria lor trăiesc sau au murit (textul lui Fotino, spre deosebire de cel din *Pravilniceasca condică*, nu precizează când trebuie să intervină moartea copiilor, în raport cu a părintelui lor). Spre deosebire de Fotino (§ 1), *Pravilniceasca condică* (XXI, 2) acordă soției, în concurs cu copiii, o treime din moștenire, în folosință, nu în deplină stăpânire. Ca și

⁴⁴ Cartea IV-a a acestui Manual este în curs de editare la Institutul de Istorie (V. Grecu și Gh. Cronț). Titlul 4 despre trimirie se găsește și în Suplimentul juridic din Istoria Țării Românești, editată în grecește de Frații Tunusli la Viena în 1806 (vezi *Studii și materiale de istorie medie*, vol. V, 1962, p. 305–309), Supliment retipărit și tradus de C. A. Spulber în *Basiliques et coutume roumaine*, „Bulletin de la Section historique” Academia Română, 1945. Iată conținutul acestui titlu 4 :

§ 1 (a fost rezumat în text). Fotino arată că obiceiul pământului era *filantropic*, „avînd în vedere altele dureri, supărări și amărăciuni, pe care le încearcă femeia la sarcini și la nașteri și la moartea copiilor ei”.

Pravilniceasca condică, XXI, 2, reia aproape textual această motivare, dovadă că Manualul a fost folosit direct la alcătuirea ei : „fiindcă au suferit iuțimea durerilor, întristărilor și primejdiile vieții din facerea de copii”. Exemplul acesta nu este izolat. Fotino precizează că obiceiul a fost menținut în vigoare „ca pînă acum”, deoarece „prin vechime are rang de lege și prin latura lui umană este de neschimbat”.

§ 2. Trimiria se aplică la activul curat al moștenirii după restituirea zestre și plata creditorilor (cf. *Pravilniceasca condică*, XXI, 2 și 3).

§ 3. (vezi textul nostru)

§ 4. Soția supraviețuitoare, care n-a avut copii, chiar dacă se recăsătorește, are drept la teorigra, în loc de trimirie. Fotină justifică pe larg acest obicei „foarte vechi și uman și *mai ales* (subl. ns.) potrivit legii”, fiindcă însuși Iustinian echivala teorigra cu darurile de nuntă. Vezi, fără motivare, *Pravilniceasca condică*, XXI, 3, pr. Soțul supraviețuitor (§ 5), fără copii, avea drept la așternut și la calul său, *Pravilniceasca condică*, XXI, 3, în fine, acordîndu-i și „orice alt i să va da înaintea nunții”. În esență, era soluția din *Îndreptarea legii*.

§ 6. Fotino arată că în Țara Românească rareori oamenii mor bogați, din care cauză copiii iau asupra lor greul casei și, ca frați, își înzestrează surorile. De aceea, străvechiul obicei le acorda trimirie în moștenirea sorei înzestrate, obicei menținut în vigoare de Manual, care în § 7 justifică de ce se respinsese soluția restrictivă a celor care vor să-l limiteze numai la frații care efectiv au înzestrat-o pe sora decedată. Fotino arată că aceasta este o excepție și că este „de folos țării” să se aplice obiceiul existent fără restricție, „ca lege statornică”, adăugînd însă că legile împărătești sînt cele care dau tărie neștrămutată *legilor speciale*, stabilite de fiecare stat (cetate) pentru folosul ei.

§ 8. Rezumînd novela de trimirie, se precizează că interpretările jurisconsultilor au stabilit vîrstă pubertății, pînă la care decesul copilului, socotit nevîrstnic, deschide trimiria soției supraviețuitoare. După această vîrstă, moartea copilului nu mai dă loc la trimirie, ci deschide succesiunea obișnuită, „după rînduiele legilor împărătești”. Pentru Fotino moștenirea era o instituție de drept receptat, ceea ce nu e exact în întregime, dreptul succesoral avînd încă multe aspecte reglementate de obicei (Am citat după ediția Institutului de istorie).

Fotino (§ 3), *Pravilniceasca condică* (XXI, 1 și 3 în fine, 4) cheamă și pe bărbat la trimirie în moștenirea soției precedate. Spre deosebire de Fotino însă (§ 6 — 7), *Pravilniceasca condică* nu asimilează pe frați cu părinții, și nu-i cheamă la trimirie, așa cum făcea obiceiul pământului, a cărui menținere în vigoare era larg și grăitor motivată de Fotino. În *Condică* se găsesc unele contradicții și neclarități⁴⁵ asupra cărora nu putem insista aici. Și pentru cazul copiilor nevîrstnici și pentru al celor vîrstnici, morți după părintele lor, *Pravilniceasca condică* dădea aceleași soluții ca și consultația. Spre deosebire însă și de *Manualul* din 1766 și de *Condică*, autorul consultației rezolva și cazul cînd copiii muriseră *înaintea părintelui lor*.

Trebuie subliniat că, fără s-o spună, consultația dădea asupra acestui aspect al problemei soluția obiceiului pământului, deși formal se invocau numai principiile pravilei (dreptului bizantin) și ale dreptului natural. Este un succes — necunoscut însă ca atare — pe care *Manualul* din 1777 îl înregistra împotriva *Pravilniceștii condici*. *Legiuirea Caragea* a trebuit să țină seama de această rezistență a realităților locale, în fața reglementării bizantine a *Pravilniceștii condici*, și de aceea constatăm că la 1818 *Legiuirea* (IV, 3, 17, K) reglementează expres regimul trimiriei în cazul cînd copiii *nevîrstnici* au murit *înaintea* părintelui lor. Dacă însă ei ar fi murit înainte, dar *vîrstnici*, *Legiuirea Caragea* nu prevedea nimic, și prin aplicarea dreptului comun se ajungea la o soluție absurdă: înlăturarea trimiriei soțului supraviețuitor, contrar soluției pe care, la 1800, consultația o putea propune, potrivit obiceiului pământului, fără ca să încalce propriu-zis litera *Pravilniceștii condici*. Acum această soluție ar fi fost contrară *Legiuirii* Caragea. În schimb, la 1818 s-a introdus o excepție, defavorabilă soțului supraviețuitor: moartea unor copii nevîrstnici mai mici de 3 ani, nu deschidea trimiria, ci dădea drept părintelui supraviețuitor să ia din moștenire cheltuielile de înmormintare a copilului, efectiv făcute de el. Nici consultația, nici *Manualele* din 1766 și 1777, nici *Pravilniceasca condică*, nu cunoșteau această excepție, a cărei origină trebuie însă să fie căutată, înainte de a o considera ca o inovație a *Legiuirii*. Codul Calimach, păstrînd în § 941 soluția din capitolul 4 al Novelei din 1306, omitea pe cea din capitolul 1, dar recepta în schimb, în § 961 numai regula enunțată de Armenopol în § 44 (V, 8). Donici (37,5; 9) receptare cap. 4 și ipoteza a 3-a din cap. 1 ale Novelei. Teza lui L. A. Kasso privind nereceptarea cap. 1 este parțial justă, ipoteza a 3-a neapărînd aplicată, după cît știm, nici în Țara Românească.

În consultație lipsește orice precizare cu privire la obiceiul pământului, pe care *Pravilniceasca condică* îl consacra în sensul că soțul supraviețuitor moștenea partea sa în bani. Consultația nu menționează nici dreptul rudelor de singe ale mortului de a se protimisi la dobîndirea nemiscătoarelor numite „căminuri” (moșii părintești). Omisiunea se poate ex-

⁴⁵ Vezi A. Rădulescu, *Dreptul de moștenire al soțului supraviețuitor*, București, 1925, la care se adaugă dificultatea rezolvată în consultație.

plica prin obiectul limitat al consultației cerute, nu neapărat prin înlăturarea deliberată a soluției din *Pravilniceasca condică*.

În concluzie, consultația prezintă un interes multiplu : ea ilustrează dezvoltarea limbii juridice și a tehnicii dreptului la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Aplicarea larg interpretativă a *Pravilnicești condici* se face fără ca o referire expresă la textul ei să fie necesară. Dacă influența obiceiului este mai puțin simțită, în schimb se oglindesc lămurit problemele noi pe care practica judiciară le ridică și care depășesc textul, în parte confuz, al Condicii. Consultația contribuie, pe această linie, la degajarea unor soluții judicioase, care vor fi consacrate de Legiuirea Caragea, alături de alte inovații ale acesteia. În felul acesta, se întrevide metoda de elaborare a Legiurii din 1818, care, cel puțin în situații ca cele ce se desprind din consultație, a căutat să rezolve problemele ce se puneau în practică și a folosit chiar soluții formulate sau deja consacrate între 1780 — 1818.

RÉSUMÉ

Le ms. grec nr. 1434, dont on fait la présentation, contient, sous le titre de Σύνοψις ἐκ τῶν βασιλικῶν la copie tronquée du Manuel de lois Νομικὸν πρόχειρον; cf. l'édition de P. I. Zepos, Athènes, 1959), rédigé en 1766 par Michel Fotino (Phôteinopoulos), qui déroula en Valachie (entre 1755 et 1780 environ) une remarquable activité de juriste et de juge. Le nombre des copies de ce type (II) du Manuel s'élève ainsi à 11. Le copiste a retranché du texte original, rendu par ailleurs avec fidélité, sauf de rares exceptions, les parties canoniques du début et de la fin (le titre sur la foi orthodoxe et l'important livre III sur les lois ecclésiastiques). Par cette laïcisation significative, il se rapproche du code de 1780 mais il en diffère par le plan et par le contenu. Les autres particularités, par rapport aux copies déjà connues, permettant à l'auteur d'esquisser une classification des anze manuscrits existants à Bucarest et à Jassy, en deux grandes familles et de faire certaines suggestions concernant l'édition intégrale des trois Manuels de Fotino, au sujet desquels sont présentés aussi d'autres remarques utiles. Contrairement à l'opinion de Berechet (Omăgiul I. Lupas, 1943, alors que le manuscrit appartenait à G. T. Kirileanu), il s'agit, non pas d'un abrégé du Manuel de 1765, mais bien d'une copie du Manuel de 1766, allégée de sa partie canonique, copie faite avant 1800, peut-être par Fotino lui-même, pour répondre aux exigences laïques victorieuses en 1780; non pas d'un résumé inconnu des Basiliques, mais d'un résumé déjà connu, puisque ce n'est qu'une copie du Manuel de Fotino.

Sur la dernière page libre du codex no. 1434, un juriste anonyme a copié, peu avant 1800, une importante consultation en langue roumaine sur un cas compliqué, mais réel, de *επιποίησις* ou *tiempage* successoral, institution byzantine se rattachant, en dépit des ses origines coutumières, à la fameuse novelle d'Andronic II (1306), élaborée par le patriarche Athanase et par son synode. La transcription du texte inédit jusqu'à ce jour et constituant la première consultation de ce genre (activité dont il est déjà question dans le chrysobulle calaque de 1775 sur l'organisation judiciaire), est accompagnée d'une esquisse sur les destinées de cette institution dans les Principautés Roumaines. Connue dès le XVe siècle par l'intermédiaire des recueils byzantins extérieurs aux Basiliques et consacrée par les codes locaux jusqu'au début du XIXe siècle, la trimoirie recontra une résistance qui se relâcha au XVIIe siècle. Les documents cités par l'auteur en attestent l'application effective, très suivie jusqu'en 1865. La consultation prépare les innovations du Code de 1818 (par rapport à celui de 1780). La trimoirie constituerait une solution transactionnelle entre une forte solidarité du groupe familial de chaque conjoint et une solidarité autonome, plus individualiste, de la famille conjugale, mais c'était une transaction de style féodal, réalisée encore en partant des conceptions arriérées sur la mission de la femme comme facteur de perpétuation de la famille. Cependant, l'époux survivant y trouvait une protection relative, somme toute évoluée.

TIPĂRITURI SIBIENE NECUNOSCUTE DE PE LA 1600

G. NUSSBÄCHER

În cursul lunii februarie 1965, la Arhivele Statului Braşov au fost găsite fragmente ale unor tipărituri necunoscute pînă acum, din jurul anului 1600, provenite din tipografia din Sibiu. Fragmentele au fost folosite ca maculatură pentru legarea unor registre de socoteli din arhiva oraşului Sighişoara. Pentru popularizarea descoperirii au fost scrise articole în presa locală¹ şi centrală², care au prezentat în linii mari materialele găsite.

Cea mai veche dintre tipăriturile găsite este un poem istoric din 1597, scris în limba maghiară. Din acest poem s-au păstrat colile C, D şi E, cuprinzînd 20 de pagini. Tipăritura originală trebuie să fi avut 36 de pagini. Foaia de titlu lipseşte, dar din încheierea poemului reiese, că acesta a apărut anonim din cauza conţinutului său militant. Prin poem, popoarele Europei şi mai ales populaţia Transilvaniei sînt chemate la luptă împotriva jugului turcesc. Poemul conţine critici vehemente la adresa clasei dominante, a nobililor, care se gîndesc numai la bunăstarea lor, exploatează pe iobagi şi nu se interesează de soarta ţării. Pe baza datelor din încheierea poemului, Korodi Anna, arhivistă la Arhivele Statului din Braşov, a ajuns la concluzia, că acest poem a fost scris de umanistul transilvănean Baranyai Decsi Czimor János, care a murit în anul 1601 ca profesor la colegiul din Tg. Mureş.

Poemul este necunoscut şi constituie o contribuţie importantă la istoria luptei dusă pe plan ideologic împotriva jugului turcesc în ţara noastră.

¹ Gernot Nussbächer, *XVII, századi naptárak a brassói állami levéltárban* (Calendarie din secolul al XVII-lea la Arhivele Statului Braşov), în „Uj idó”, III, nr. 105, din 25 februarie 1965, p. 4.

Idem, *Entdeckungen im Staatsarchiv — Die ältesten Kalenderdrucke* în „Volkszeitung”, IX, nr. 525, din 9 aprilie 1965, p. 3.

² Idem, *Die ältesten Kalender — Hermannstädter Drucke aus der Zeit um 1600 entdeckt*, în „Neuer Weg”, XVII, nr. 4994 din 21 mai 1965, p. 4.

A doua ca vechime dintre tipăriturile descoperite este un calendar de perete pentru anul 1602, din care s-au păstrat două fragmente, constituind aproape jumătate din tipăritura originală care avea dimensiunile de 80 x 28 cm. Fragmentele păstrate provin din jumătatea de jos a calendarului și una din ele ne-a păstrat din fericire numele tipografului: Simon Zöldfü a cărui activitate pînă în prezent era cunoscută numai dintr-o singură tipăritură, un calendar pe anul 1605, descoperit cu peste 80 de ani în urmă de către merituosul arhivar Franz Zimmermann în arhiva din Sibiu³.

În dreptul fiecărei zi se află zodia, pronosticuri despre timpul probabil și chiar indicații, exprimate prin semne, cînd este timp favorabil pentru a tăia lemne, pentru a merge la vînătoare, a-ți tăia părul sau a face venesecție, precum și date despre mișcarea planetelor, eclipsele de soare și de lună, și probabilitățile de recoltă, bazate pe calcule astrologice și ca atare neștiințifice.

Calendarul de perete din 1602 este bogat ilustrat. În dreptul fiecărei duminici există cîte o mică xilografură cu dimensiunile de 27 x 27 mm reprezentînd scene biblice iar pe margine, chenare frumos ornate.

După cum a putut constata cercetătorul Dr. Arnold Huttman pe baza literaturii de specialitate, xilografurile care se află pe calendarul sibian din 1602 au fost folosite anterior de tipograful Rudolf Hoffhalter din Viena pentru ilustrarea cărții lui Kultsár György „Postilla“ (1574) și au fost lucrate după xilografurile lui Hans Sebald Beham (+ 1550) pentru prima ediție a traducerii bibliei de către Luther, la Nürnberg, în anul 1526⁴.

Ca vechime urmează un calendar în limba maghiară și altul în limba germană, ambele în format de carte și tipărite pentru anul 1606 la Sibiu.

Calendarul în limba maghiară pentru anul 1606⁵ se poate reconstitui complet din fragmentele păstrate. După pagina de titlu urmează

³ Franz Zimmermann, *Aus alten Einbänden von Rechnungen aus den Jahren 1506—1691*, în „Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde“ Neue Folge, vol. XIX (1884), p. 96.

⁴ Soltész Zoltánné, *A Magyarországi könyvdisztés a XVI. században* (Ornamentarea de cărți în Ungaria în secolul al XVI-lea), Budapesta, 1961, p. 88 și planșa XXXIX.

⁵ Titlul său complet este următorul: „KALENDARI ~ VM, CHRISTVS VRVNK'születése után 1060 Ezten = dőre, mely Embolismalis, az, 13. Hold Vysággal./D. IOANNICEVS GABOR, AZ Krackai hires Academiaban fő tanító, Phi/ — sicus es Astrologus: Kiraly ő felsege Doctora által ez vegre rendelte = 'tet, es fel horara szam — /altatot./Zebenben, Zöldfü Simon“.

o pagină cu datele principale pentru anul 1606, iar pe a treia pagină se află explicațiile pentru semnele folosite în calendar. De la pagina 4—27 se află partea calendaristică propriu-zisă, fiecărei luni fiindu-i repartizate două pagini. La pagina 28 se află știri despre eclipsele anului. De la pagina 29—62 se află o amănunțită prezicere („Prognosticon”) asupra întâmplărilor din anul 1606, citită „din mișcarea stelelor” de către Gabriel Joanniceus din Cracovia, medic și astronom. Capitolele acestei preziceri sînt următoarele: „Despre începuturile acestui an” (p. 30—31), „Despre puterea eclipselor din anul trecut” (p. 31—34), „Despre stăpînul anului acesta” (p. 34—36), „Reuolutio” (p. 36—39), „Despre ciumă și diferite boli” (p. 39—44), „Despre configurația acestui an” (p. 44—45), „Despre creșterea culturilor agricole” (p. 45—47), „Despre bogățiile subsolului” (p. 47—49), „Despre solii și drumeții” (p. 49—50), „Despre femeile gravide” (p. 50—51), „Despre evrei” (p. 51—52), „Despre turci și tătari” (p. 52—54), „Despre creștini” (p. 54—57), „Despre starea diferitelor țări, despre Polonia” (p. 56—57), „Despre vestita țară a Ungariei” (p. 57—59), „Despre Austria” (p. 59—60), „Despre Cehia” (p. 60), „Despre Silesia” (p. 61—62), „Despre Moravia” (p. 62). Pe paginile 63—70 se află lista localităților în care se țin târguri din Ungaria și Transilvania, în total 84 de locuri. Pe pagina 71 se află reprezentarea unui „om de venesecție”, cea mai veche de acest gen din țara noastră. Pe pagina 72, la sfîrșit, se află o xilogravură reprezentînd pe Saturnus, „regentul” anului 1606 după credința astrologilor.

Calendarul în limba germană pe anul 1606 a avut inițial numai 64 de pagini, din care patru nu s-au păstrat, din păcate și pagina de titlu. Calendarul are aceeași structură internă ca cel în limba maghiară. Pe pagina 3 se află semnele folosite în interiorul calendarului, de la pagina 4—47 este cuprinsă partea calendaristică propriu-zisă, iar dedesubtul fiecărei luni se află cite o poezie în patru rînduri. La pagina 28 putem citi datele despre eclipsele anului, iar la pagina 29 începe prezicerea lui Gabriel Joanniceus despre întâmplările din 1606. Capitolele sînt „Despre începutul anului” (p. 30—31), „Despre eclipsele anului 1605” (p. 31—34), „Despre stăpînul acestui an” (p. 34—35), „Reuolutio” (p. 35—38), „Despre ciumă și alte boli” (p. 38—40), „Despre război” (p. 40—43), „Despre proprietățile anului” (p. 43), „Despre rodul pămîntului” (p. 44—46), „Despre metale” (p. 46—47), „Despre călătorii și solii” (p. 47—48), „Despre femeile gravide” (p. 48), „Despre evrei”, (p. 49—50), „Despre turci și tătari” (p. 50—51), „Despre creștini” (p. 52—53), „Despre situația cîtorva țări, în primul rînd despre Polonia” (p. 54—56), „Despre regatul Ungariei” (p. 56—57), „Despre Austria” (p. 57—58), „Despre Cehia” (p. 58). Lista localităților care țin târguri cuprinde numai pe cele din Transilvania, aria de destinație a calenda-

rului german fiind mai redusă decît a celui în limba maghiară. Conform listei de la paginile 59—64, în Transilvania existau 39 de localități în care se țineau țîrguri. Pe ultima pagină (64) există de asemenea reprezentarea „omului de venesecție“.

Din anul 1607 au fost găsite colile B și C ale unui calendar în limba maghiară de aceeași factură ca cel din 1606.

Partea calendaristică propriu-zisă, care s-a păstrat de la a doua parte a lunii iulie, cuprinde inclusiv pagina 27, iar pe pagina 28 se află știrile despre eclipsele anului 1607. La pagina 29 urmează prezicerea din mișcarea stelelor, scrisă la această dată de către „medicul și astronomul“ doctor Bernalt Krackai. Ea are următoarele capitole „Despre începutul acestui an“ (p. 30), „Despre stăpînul acestui an“ (p. 30—31), „Despre proprietățile generale ale acestui an“ (p. 31), „Despre creșterea culturilor agricole“ (p. 32—33), „Despre boli și ciumă“ (p. 33—34), „Despre pace și război“ (p. 35—36), „Despre solii și drumeții“ (p. 36—37), „Despre Ungaria“ (p. 37—38), „Despre cele patru anotimpuri, despre iarnă și despre primăvară“ (p. 38), „Despre vară și toamnă“ (p. 39). De la pagina 40 pînă la 48 se află lista localităților care țin țîrguri, atît cele din Ungaria cît și cele din Transilvania, în total 86 de localități. Pe ultima pagină (48) se află de asemenea reprezentarea „omului de venesecție“.

În aceeași copertă s-au aflat și două exemplare din coala C a unui calendar în limba germană din anul 1608. Anul calendarului a putut fi stabilit cu ajutorul „stăpînului“ anului din punct de vedere astrologic, anume Marte.

Pe pagina 33—35 se află prezicerile despre creșterea culturilor agricole, urmează capitolele „Despre epidemii și boli“ (p. 35—38), „Despre pace și război“ (p. 38—39), „Despre solii și călătorii“ (p. 40), „Despre starea cîtorva țări, și la început despre Polonia mică“ (p. 40—42), „Despre Cracovia“ (p. 42—43), „Despre Polonia mare“ (p. 43), „Despre Lituania“ (p. 44—45), „Despre Ungaria“ (p. 46—47), „Despre Transilvania“ (p. 48).

De asemenea s-au găsit două exemplare din coala D a unui calendar german de la începutul secolului al XVII-lea, care n-a putut fi încă datat. Termenul „ante quem“ este însă anul 1608.

Pe pagina 49—51 se află prezicerile „Despre culturile agricole“, urmează „Despre roci și metale“ (p. 51—53), „Despre situația cîtorva țări și la început despre Ungaria“ (p. 53—54), „Despre Polonia“ (p. 55—56), „Despre Cehia“ (p. 56—57), „Despre creștini“ (p. 57—59), „Despre turci și tătari“ (p. 60—61), „Despre pace și război“ (p. 62—64), în care ultim capitol se spune printre altele: „în timpul verii să se fe-

rească de război cei din Moscova, Danemarca, Țara Românească și Westfalia“.

Prin descoperirile acestea pot fi întregite știrile existente pînă în prezent cu privire la activitatea tipografiei din Sibiu⁶, și cu privire la editarea de calendare în Transilvania. Calendarul din 1602 este cel mai vechi calendar publicat pînă în prezent din toată Transilvania, pe cînd calendarul german pentru anul 1606 este cel mai vechi calendar german din Transilvania⁷. Problemele legate de editarea calendarelor în Transilvania se află în studiu și rezultatele vor forma obiectul unei lucrări mai mari, care nu va cuprinde numai descoperirile recente.

Știri indirecte despre tipărirea de calendare pare să avem cu privire la tipografia din Sibiu încă de la începuturile ei, din anul 1528⁸, iar în socotelile Brașovului apar știri cu privire la achiziționarea de calendare pentru sfatul orașului din anul 1546⁹, care desigur au ieșit de sub teascurile tipografiei lui Honterus. Tot în socotelile Brașovului ni s-a păstrat o știre, potrivit căreia s-a presupus, că în anul 1569 s-au tipărit la Brașov și calendare în limba română¹⁰. Rămîne ca o sarcină de viitor îmbogățirea cunoștințelor noastre în această problemă și depistarea de noi dovezi documentare ale editării de calendare din Transilvania.

R E S U M É

L'auteur présente les fragments de quelques sources imprimées non-connues, datant de 1600 environ et provenant de la typographie de Sibiu. Ces matériaux ont été découverts aux Archives de l'Etat de Brassov, dans le fonds d'archive de la ville de Sighissoara, employés comme maculature pour la reliure des livres de compte.

⁶ Franz Zimmermann, *op. cit.*, p. 98.

⁷ Pînă acum cel mai vechi era considerat calendarul sibian pe anul 1612, vezi *Der erste sächsische Kalender* în „Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde“, XXI, 1898, p. 45.

⁸ Sigismund Jakó, *Tipografia de la Sibiu și locul ei în istoria tiparului românesc din secolul al XVI-lea*, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj“, VII, 1964, p. 101.

⁹ *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, vol. III, Brașov, 1896, p. 335.

¹⁰ Dr. Eugen Trauschenfels, *Kronstädter Zustände zur Zeit der Herrschaft Stephan Báthoris in Siebenbürgen (1571—1576)*, în „Sächsischer Hausfreund“. Ein Kalender für Siebenbürger zur Unterhaltung und Belehrung auf das Jahr 1874, XXXVI, Brașov, 1873, p. 95.

Le plus ancien des textes imprimés découverts est un poème historique datant de 1597 et provenant, d'après l'opinion de Korodi Anna, de l'humaniste transylvain Baranyai Decsi Czimor Iános ; un deuxième est un calendrier mural pour l'année 1602, imprimé par le typographe Simon Zöldfü, avec une riche illustration oeuvrée d'après les xilogravures de Hans Sebald Beham ; deux autres, sont des calendriers imprimés en 1606 sous forme de livre, l'un en hongrois, l'autre en allemand. On a trouvé aussi des feuillets imprimés en 1607 pour un calendrier en langue hongroise, des feuillets d'un calendrier allemand de 1608 et deux exemplaires encore d'un feuillet provenant d'un calendrier allemand du commencement du XVII-ème siècle.

SIGILIUL ICONOGRAFIC AL LUI CERNICA MARE VORNIC

M. REGLEANU

Asupra aspectului și valorii juridice a sigiliilor marilor vornici din Țara Românească au întocmit studii academicianul și profesorul Constantin Moisil¹, fost director general al Arhivelor Statului, precum și profesorul Emil Vîrtosu².

De curînd mi-a căzut în mînă un document emis de Cernica vornicul la 13 ianuarie 1624 validat cu sigiliul acestuia; el însă, în această vreme, nu mai deținea dregătoria de mare vornic. Sigiliul este unul dintre cele mai vechi ale acestei dregătorii cunoscut în literatura de specialitate³ și ne prezintă pe marele vornic într-un veșmînt deosebit față de veșmintele cu care sînt îmbrăcați vornicii din sigiliile descrise în lucrările menționate mai sus. Pentru aceste considerații, ne-am propus să-l prezentăm cititorilor noștri care au preocupări în această ramură a științelor auxiliare ale istoriei.

Cernica Știrbei a deținut dregătoria de mare vornic de la 16 august 1602⁴ pînă la 10 decembrie 1610⁵, ultimul document în care apare în această funcție, iar de la 6 aprilie⁶ pînă la 8 septembrie 1611⁷, îl aflăm în dregătoria de mare logofăt. El îndeplinește însă anumite slujbe și sub domnii anteriori, precum și sub cei ce au urmat lui Radu Șerban. Astfel, într-un document din 27 februarie 1604 prin care Radu Șerban voievod îi confirmă stăpînirea asupra satului Sulimanu din județul Ilfov se

¹ C. Moisil, *Studii de sigilografie românească*, în „Revista Arhivelor“, II, 1927, nr. 4, p. 127—134.

² Emil Vîrtosu, *Din sigilografia Moldovei și a Țării Românești*, în „Documente privind istoria României“. Introducere, vol. II, București, 1956, p. 515—524.

³ Cel mai vechi sigiliu al acestei dregătorii studiat pînă astăzi este al lui Vintilă Corbeanu imprimat pe un document din 1 iulie 1622 și prezentat de Emil Vîrtosu în opera citată.

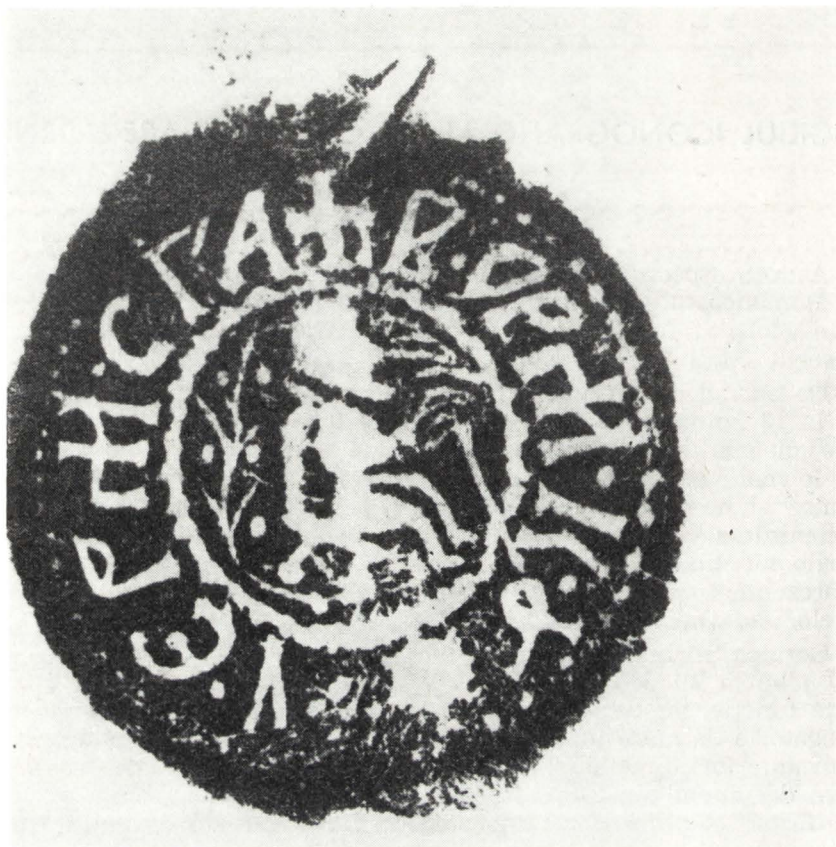
⁴ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Mitropolia Țării Românești, pach. CCXII/3, original, publicat în „Documente privind istoria României“, B. Veacul XVII, vol. I, p. 54—55 (nr. 66).

⁵ Ibidem, Achiziții noi, pach. XL/3, original, publicat în „Documente privind Istoria României“, B. Veacul, XVII, vol. I, p. 497 (nr. 439).

⁶ Ibidem, fond Mănăstirea Golgota, pach. IV/4, original, publicat în „Documente privind Istoria României“, B. Veacul XVII, vol. II, p. 2—4, (nr. 3).

⁷ Ibidem, fond Mitropolia Țării Românești, pach. XXXV/3 original, publicat în „Documente privind Istoria României“, B. Veacul XVII, vol. I, p. 12—13 (nr. 15).

menționează că satul i-a fost dăruit de Mihai Viteazul pentru credincioasă slujbă⁸, iar la 18 noiembrie 1613 este orinduit împreună cu 12 boieri hotarnici să delimiteze hotarele tuturor satelor mănăstirii Radu Vodă⁹ și continuă să slujească domnilor și țării pînă la 24 martie 1619, cînd este scutit de orice fel de slujbe.

Sigiliul lui Cernica mare vornic

Ca și ceilalți boieri feudali ai vremii, vornicul Cernica și jupîneasa sa Chiajna și-au constituit prin cumpărări și danii un domeniu destul de mare cu sate și rumâni sau părți de sate în județele Ilfov, Prahova, Ialomița și Mușcel. Astfel, în județul Ilfov posedau satele Florești pe apa Colentina, Obilești, Zgîriata pe apa Pasărea, Lămotеști, Clinceni, Săcueni și Brănești, precum și părți din satele Floreștii de Mijloc, Cîrstienești și Popești. În județul Prahova aveau satele Anișul, Măgura și Predealul, părți din Balaci, Sărari cu ocna de la Ghi-

⁸ Ibidem, fond Mănăstirea Cotroceni, pach. XXXV/2, original, publicat în „Documente privind istoria României”, B. Veacul XVII, vol. I, p. 108 (nr. 118).

⁹ Ibidem, fond Mănăstirea Radu Vodă, pachet CXLV/1 original, publicat în „Documente privind istoria României”, B. Veacul XVII, vol. II, p. 224 (nr. 208).

tioara, precum și din Văleni. În județul Ialomița posedau părți din satul Curești cu balta Galețuiul, iar în județul Mușcel parte din satul Berivoești. Această avere se împarte la 29 mai 1608 în două; o parte este dăruită mănăstirii de la Brănești, ctitoria numitului vornic — care se va numi mai târziu mănăstirea Cernica, iar cealaltă parte rămîne în posesia ambilor soți pînă la încetarea lor din viață, apoi va trece și aceasta în stăpînirea numitei mănăstiri¹⁰. După cîțiva ani vorniceasa Cheajna cumpără moșia Mărăcineni din județul Ilfov cu balta Iazerul și o dăruiește la 3 octombrie 1615 mănăstirii de călugărițe, numită Malul Iazerului, ctitoria sa¹¹, în preajma căreia arheologii au descoperit importante așezări omenești din cele mai vechi timpuri.

În dregătoria de mare vornic, Cernica ocupă în sfatul domnesc din documente, aproape întotdeauna locul după marele ban al Craiovei, iar cînd acesta lipsește, ocupă primul loc și este urmat de marele logofăt. Cînd în sfat figurează și Radu Buzescu fost mare clucer, Dumitru, „cel bătrîn” fost mare vornic — predecesorul său —, precum și „bătrînul” Miroslav fost mare logofăt, primul loc îl ocupă Radu Buzescu, iar Cernica urmează după Miroslav¹².

Această ordine se datorește faptului că Radu Buzescu, deși avea un rang inferior celui de mare vornic, el însă reprezenta în această vreme o forță politică și economică superioară celorlalți membrii ai sfatului. În ceea ce privește locul ocupat de ceilalți doi foști dregători, Dumitru cel Bătrîn fost mare vornic și bătrînul Miroslav fost mare logofăt, cauza constă, probabil, în vîrsta lor înaintată și în slujbele ce vor fi îndeplinite la domnie.

O situație interesantă din punct de vedere diplomatic și juridic rezultă din actele emise de sfatul domnesc în perioada 16 august 1602 — 8 septembrie 1611 cînd Cernica a făcut parte din acesta. Astfel din 4 acte, trei de confirmări de proprietăți către vornicul Cernica și jupineasa sa Chiajna și unul care îl privește numai pe el, numai un act atestă prezența vornicului Cernica la întocmirea lui și acesta este un hrisov care se referă la ambii soți. În alte trei acte de întărire către Chiajna el figurează în sfat. Această problemă va trebui urmărită și studiată, deoarece nu putem admite ca vornicul să nu fi fost de față în momentul cînd i se întărea proprietatea. Figurează în sfatul domnesc beneficiarul care face parte din acesta? Este valabilă din punct de vedere juridic mărturia acestuia asupra unui fapt care îl privește pe el însuși?

Am arătat mai sus că, la 24 martie 1619 Cernica este scutit de toate slujbile și treburile, ceea ce în vremurile noastre ar corespunde cu pensionarea. Vom arăta mai jos modul cum este expusă această chestiune în hrisovul lui Gavril Movilă.

„Iată am dăruit domnia mea... acest de față hrisov al domniei mele... lui jupan Cernica fost mare vornic, ca să fie în pace și slobod de toate slujbele și trebile, cite vor fi ale domniei mele sau trebile

¹⁰ Ibidem, pach. XXV/4 (peceți nr. 22) original, publicat în „Documente privind istoria României”, B. Veacul XVII, vol. I, p. 308, (nr. 289).

¹¹ Ibidem, pach. II/6 original, publicat în „Documente privind istoria României”, B. Veacul XVII, vol. II, p. 436 (nr. 376).

¹² Ibidem, fond Episcopia Rîmnic, pach. LXXVIII/4, original, publicat în „Documente privind istoria României”, B. Veacul XVII, vol. I, p. 117—119 (nr. 124).

țării domniei mele, fie pentru oaste, fie pentru ce treburi și slujbe vor fi aici în țara domniei mele, să aibă a se odihni la casa sa cu bună pace, pentru că m-am milostivit domnia mea asupra cinstului dregător al domniei mele mai sus spus și l-am iertat... de toate cele mai sus spuse, în zilele vieții domniei mele, pentru că este boier mai bătrîn, neputincios și fără copii ¹³, numai să aibă pace la casa sa...

La fel să fie în pace și satul Săcuianii și Brăneștii, unde sînt casele lui, pentru bir și pentru găleată și pentru fin și pentru oaie seacă și pentru cai și pentru miere și pentru gorștina de oi și porci și pentru stupi și pentru muncile domnești și pentru toate slujbele și dăjdiile, cîte sînt peste an în țara domniei mele" ¹⁴.

Pe documentul menționat mai sus din 13 ianuarie 1624 prin care Cernica vornicul vinde lui Dumitru Dudescu al doilea vistier 180 de stînjeni din partea de sus a Săcuenilor, alături de ocina Dudeștilor ¹⁵ este imprimat cu tuș negru sigiliul numitului vornic ¹⁶.

Sigiliul este rotund, cu diametrul de 17 mm, gravat în adîncime pentru imprimat pe ceară și este foarte rudimentar lucrat. În cîmpul sigiliului, într-un cadru rotund de 9 mm. este înfățișat un personaj — marele vornic — în întregime, șezînd spre stînga pe un scaun cu spătar, avînd ambele mîini sprijinite pe capătul toiagului (însemnul dregătoriei) ce-i stă în față și care străpunge cu partea inferioară linia cadrului. Personajul este îmbrăcat cu un sacou, pantaloni și cizme, iar pe cap poartă un ișlic mic. În dreapta, la spatele personajului, o creangă care pornește de sub scaun și merge pînă în dreptul ișlicului, cu cîte două ramuri în părți, avînd între ele, la dreapta 2 mici buline și la stînga 3. Între cercul liniar interior și cel perlat exterior, legenda: † *ворникъ* † *Чернисга* < vornicu Cernisga >. Meșterul pecetar, pe lîngă faptul că a gravat într-un mod rudimentar acest sigiliu, a comis greșeli și asupra numelui numitului vornic, gravîndu-l Cernisga în loc de Cernica. De asemenea primul picior al literei naș (H) legat de litera ije (N) din cuvintele vornic și Cernica, nu este săpat pînă la înălțimea reglementară ci se oprește la baza transversală a literei H.

R E S U M É

L'auteur fait une courte incursion dans les études antérieures concernant les sceaux iconographiques des hauts dignitaires de Valachie. On fait voir ensuite la situation politique et économique du Grand Dvornik Tchernika Schtirbey, le fondateur du monastère de Tchernika, ainsi que l'état de la fortune de sa femme Kiajna, qui fonda le monastère Iezerul (les deux monastères se trouvent dans l'ancien district d'Ilfov, dans les environs de Bucarest). On donne ensuite la description du sceau du Grand Dvornik, imprimé à l'encre de Chine, noire, sur un acte du 13 janvier 1624, et l'ont fait des appréciations sur la manière rudimentaire dont avait confectionné ce sceau, comparativement aux autres sceaux de la même époque.

¹³ Este vorba de băieți, deoarece avea trei fete.

¹⁴ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, Mănăstirea Cernica, pach. III/4 original, publicat în „Documente privind istoria României”, B. Veacul XVII, vol. IV, p. 330—333 (nr. 295).

¹⁵ Ibidem, colecția Documente muntenesti, pach. XXV/11 original.

¹⁶ Același sigiliu este aplicat cu ceară maro închis pe un document din 9 septembrie 1622, însă nu se distinge nici figura personajului, nici legenda. Ibidem, fond Mănăstirea Radu Vodă, pach. XXXIV/8, original, publicat în „Documente privind istoria României”, B. Veacul XVII, vol. IV, p. 192 (nr. 203).

ARHIVELE ȘI CERCETAREA ISTORICO-JURIDICĂ

ION GHEORGHIU, NICOLAE RADU

În aria problematicii generale, de certă actualitate teoretică și practică, continuă să atragă atenția și o problemă a cărei direcție de cercetare ne indică o serie de aspecte din istoria științei, respectiv din domeniul fiecărei ramuri a științei, rămase încă neexplorate. Ținând seama de faptul că dezvoltarea cercetării științifice în domeniul dreptului, izvorește din imperativul zilelor noastre, când știința trebuie să-și aducă o contribuție tot mai sporită la înflorirea patriei socialiste, la dezvoltarea întregii societăți¹, am dori ca pe baza celor ce preced. să insistăm asupra unei probleme care are o deosebită importanță pentru cercetarea procesului de formare a culturii juridice a poporului român. Este vorba de cercetarea istorico-juridică, domeniu în care, nu se poate nega desigur că nu au existat strădaniile unor cercetători de a pune în lumină unele monumente ale vechiului drept românesc, a elaborat o serie de lucrări monografice, cursuri universitare, culegeri de texte etc. Cu toate acestea, după părerea noastră, *nu s-a urmărit în toate cazurile relevarea adevărului istoric pe baza valorificării tuturor izvoarelor.*

Cercetarea istorico-juridică din țara noastră, ca urmare a acestui fapt, pe de o parte, a lăsat o serie de aspecte importante din istoria statului și dreptului român necercetate în întregime, și prin aceasta a oferit un orizont mai limitat de înțelegere a tezaurului culturii noastre juridice, iar pe de altă parte, ca urmare a interpretării dogmatice, unilaterale etc. *a unor documente arhivistice*, uneori s-a ajuns la concluzii nefundamentate, departe de adevărul istoric. În sfârșit, cercetarea istorico-juridică, ca orice ramură a științei, deși avea datoria de a clarifica, de pe pozițiile marxism-leninismului, problemele teoretice referitoare la originea, esența și aptitudinea funcțională a diferitelor norme juridice aparținând unor tipuri de drept distincte, nu a adoptat întotdeauna o atitudine fermă față de diferite teorii neștiințifice asupra originii dreptului românesc etc.

Iată numai câteva din motivele care ne îndrituiesc, ca în cele ce urmează să insistăm asupra *problemei cercetării istorico-juridice, cu*

¹ Alexandru Bolintineanu, Anita Naschitz, *Cercetarea științifică în domeniul dreptului* în „Lupta de clasă”, nr. 5/1965, p. 39—50.

specială referire la punerea în lumină a adevărului istoric pe baza izvoarelor vremii.

Cercetarea fenomenului istoric în ansamblu, inclusiv cercetarea dezvoltării statului și dreptului este ușurată de posibilitatea folosirii directe, nemijlocite, a izvoarelor supuse investigației științifice. Cunoașterea temeinică a izvoarelor, conjugată cu analiza și interpretarea științifică a fenomenului istoric, contribuie la relevarea adevărului cu privire la instituțiile statului și dreptului, a tehnicii juridice etc., care cercetate îndeaproape și puse în lumina adevăratei lor semnificații, pot prezenta deosebită importanță științifică.

Cu toate realizările dobândite, contribuția cercetării științifice din domeniul istoriei statului și dreptului este destul de modestă în raport cu posibilitățile și cerințele actuale. Chiar dacă uneori problemele statului și dreptului au fost tratate și de către cercetătorii din domeniul istoriei, aceasta însă s-a făcut mai mult tangențial, urmînd ca cercetarea mai aprofundată să se facă de către specialiști din domeniul Istoriei statului și dreptului. Astfel, în raport cu obiectul lor de cercetare, autorii tratatului de Istoria României (vol. IV) printre altele, referindu-se la formarea statului național român s-au rezumat la tratarea condițiilor economice, sociale și politice care au determinat apariția statului național român, fără a analiza mecanismul de constituire, forma de stat, funcțiile instituțiilor specifice statului în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza etc.

Necesitatea elaborării unor lucrări de o înaltă ținută științifică în domeniul cercetării istorico-juridice care să contribuie la îmbogățirea patrimoniului cultural al țării noastre, impune o folosire mai largă decît pînă în prezent a materialelor de arhivă. Aceasta, pentru că orice cercetare trebuie să conțină generalizări teoretice care să aibă la bază fapte și evenimente istorice, fără de care acestea se pot transforma în construcții lipsite de conținut care să nu reprezinte adevăratul tablou istoric. Cercetarea științifică nu se poate rezuma doar la o *descriere factologică*, ea trebuie să reprezinte o analiză profundă, multilaterală, sistematică a diferitelor instituții de stat și de drept.

Materialele documentare existente în Arhivele Statului sînt izvoare deosebit de importante nu numai pentru cercetătorii din domeniul economiei, istoriei, artei și culturii etc., ci și pentru cercetătorii din domeniul istoriei statului și dreptului sau pentru cei care se ocupă cu studiul istoriei gîndirii politico-juridice din România. Ele contribuie la rezolvarea unor probleme istorice mai puțin studiate sau la elucidarea problemelor controversate, în scopul aducerii de noi contribuții la cunoașterea adevărului istoric. Această problemă, a cărei actualitate științifică nu se epuizează, pînă în prezent nu a făcut obiectul unei analize mai ample în literatura juridică.

Necesitatea dezvoltării cercetării istorico-juridice pe aceste baze : folosirea cît mai judicioasă a izvoarelor arhivistice în elaborarea unor noi lucrări despre evoluția statului și dreptului și a gîndirii politico-juridice din România, cît și lichidarea cît mai grabnică a rămînelor în urmă a activității de cercetare din acest domeniu, sînt alături de cele de mai sus doar cîteva motive, care ne determină să relevăm importanța și avantajele folosirii materialelor de arhivă. Un alt considerent

este și acela, că nevalorificarea în suficientă măsură a unor izvoare arhivistice a condus la unele concluzii greșite în lucrările unor cercetători, atât din țară cât și din străinătate².

Până în prezent în cercetarea istoriei statului și dreptului sub aspect metodologic cercetătorii s-au rezumat numai la o prezentare descriptivă a faptelor și evenimentelor din care lipsea de cele mai multe ori elementul de generalizare și analiză a naturii, trăsăturilor și activității diferitelor organe de stat și instituții de drept.

În principal, cercetarea avea ca trăsătură prezentarea organelor de stat și a legislației perioadei respective, fără folosirea completă a materialului documentar de arhivă. Acest procedeu era adesea uzitat, deoarece actele legislative se găsesc în general publicate. În felul acesta cercetătorii nu mai efectuau o activitate de investigație și asupra izvoarelor primare (proiecte de legi, motivele de lege, izvoare referitoare la activitatea organelor de stat în aplicarea normelor de drept etc.), cu toate că este îndeobște cunoscut, că numai pe baza folosirii tuturor izvoarelor se poate ajunge la concluzii veridice, științifice.

Cercetarea instituțiilor de stat și drept impune studierea acestora nu numai static, ci și dinamic, în sensul dezvoltării procesului dialectic al apariției, dezvoltării și perfecționării acestora. V. I. Lenin arăta că în problemele științelor sociale este necesar să privești „din punct de vedere al modului în care a apărut în istorie un fenomen dat, al etapelor principale pe care le-a parcurs în dezvoltarea lui acest fenomen și să vezi, prin prisma acestei dezvoltări, ce a devenit acest fenomen în prezent”³. Pornind de la această indicație, cercetarea cu atenție a materialelor de arhivă trebuie să urmărească apariția, dezvoltarea și perfecționarea statului și dreptului pe teritoriul țării noastre, spre a vedea cum s-a ajuns la formarea și dezvoltarea actuală a statului și dreptului nostru socialist. Se învederează, așa dar, că cercetarea experienței trecutului nu are numai o însemnătate practică.

Cercetarea dinamicii instituțiilor de stat și drept este de neconceput fără folosirea unei analize comparative. Prin aplicarea metodei comparative la studiul statului și dreptului din țara noastră, cercetarea științifică are largi posibilități de dezvoltare. Pe această bază folosirea documentelor arhivistice poate duce la descoperirea unor trăsături comune a organelor de stat și a unor instituții de drept specifice orînduirilor presocialiste, deosebirile precum și superioritatea organelor de stat și a instituțiilor de drept din orînduirea socialistă față de cele existente în trecut, continuitatea, sub aspect formal a unor instituții juridice etc. De asemenea, prin folosirea acestui procedeu se poate evidenția de către cercetătorii noștri spiritul creator al poporului român în făurirea instituțiilor de stat și de drept în raport cu necesitățile social-istorice concrete, obiceiurile și tradițiile sale progresiste. Totodată, se poate ajunge la cercetarea comparată a instituțiilor noastre naționale cu cele existente în alte state. Aceasta are importanță atât

² D. Ionescu, Gh. Matei și Gh. Țuțui, *Dezvoltarea constituțională a statului român*, București, 1957; Pierre Arminojou, Baron Nois Nelde, Martin Wolff, *Traité de droit compare*, Paris, 1950—1955.

³ V. I. Lenin, *Opere vol. 29*, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 457.

pentru relevarea originalității unor instituții de stat și drept din țara noastră, cât și pentru a se vedea și aprecia legislația străină, fapt care ajută la perfecționarea continuă a legislației noastre naționale.

Respectarea acestor criterii științifice este absolut necesară dezvoltării armonioase a cercetării istorico-juridice — în raport cu sarcinile actuale ale construcției socialiste din țara noastră. Aceasta se impune cu atît mai mult în prezent, cînd datorită nefolosirii și nevalorificării temeinice a unor documente și materiale de arhivă, o serie de instituții de stat și drept nu au fost pe deplin clarificate, sau despre unele s-au făcut aprecieri discutabile.

Față de cele arătate mai sus cu privire la importanța și necesitatea valorificării complete a documentelor vremii, în cele ce urmează ne vom referi pe baza unor materiale de arhivă la unele aspecte legate de modul în care munca de valorificare a acestor materiale contribuie la dezvoltarea cercetării istorico-juridice.

O primă problemă care după părerea noastră nu a fost cercetată îndeajuns pînă în prezent este însăși formarea dreptului modern român. Documentele vremii atestă faptul că dreptul modern român care a început să se formeze încă după anul 1848, s-a cristalizat abia în condițiile Unirii Principatelor și ale formării statului național român. Cercurile progresiste din țările române au avut în vedere de la început necesitatea înzestrării țării cu instituții de stat și drept corespunzătoare cerințelor dezvoltării societății.

În procesul de formare a dreptului modern român se disting două perioade cu trăsături specifice: a. perioada anilor 1859—1861, cînd pentru lichidarea greutăților care stăteau în calea luptei pentru desăvîrșirea procesului unirii se recurge la unificarea și extinderea unor acte și instituții juridice; b. perioada anilor 1861—1865, în care se recurge la elaborarea unor legiuri noi; acțiunea de legiferare desfășurîndu-se cu o intensitate nemaicunoscută în istoria dreptului român.

Se știe că statul național român urma să se făurească în complexul unor greutăți generate de organizarea relativ diferită a celor două țări componente, cât și de prevederile Convenției de la Paris, care datorită caracterului lor retrograd, făceau posibilă acordarea puterii legiuitoare unei Adunări cu majoritatea conservatoare, ostilă oricăror legiuri progresiste și înnoitoare. Aceste greutăți însă nu constituiau numai piedici în calea dezvoltării statului, ci și a evoluției dreptului din acea perioadă.

Cu toate aceste piedici, Alexandru Ioan Cuza, ajutat de numeroși intelectuali români ca: Nicolae Crețulescu, Papiu Ilarian, Mihail Kogălniceanu, D. P. Marțian etc., și folosindu-se de faptul că din punct de vedere politic unitatea Principatelor Române exista de la îndoita sa alegere din ianuarie 1859, a desfășurat o vastă activitate pentru desăvîrșirea unificării administrative în care scop a folosit mijloace specifice dreptului constituțional, civil, penal etc. În acest sens, precum și în scopul înzestrării statului cu instituții juridice moderne, documentele vremii, atestă că s-a trecut la lichidarea dublei administrații

a țării⁴, la crearea unei monede unice⁵, la asigurarea aplicării uniforme a legilor, în care scop s-a trecut de urgență la înființarea Curții de Casație și a parchetului⁶. C. Bosianu, în numele comisiei care s-a ocupat de studierea proiectului de lege pentru înființarea Curții de Casație ca exponent al burgheziei aflate în ascensiune, arăta Adunării electivă că „scopul nu e de a organiza o a treia treaptă judecătorească, sistema multimei treptelor fiind de mult condamnată de rațiune și experiență. Scopul principal al Curții de Casație este de a priveghea ca legea să fie observată în litera și spiritul ei, și de a opri jurisprudența ca — sub influența teoriilor de echitate să se distribuie dreptatea într-un sens cu totul străin de cugetul și voința legiuitorului”⁷. Uniformitatea jurisprudenței, bazată pe spiritul legii și regularitatea procedurii erau scopurile esențiale ce decurgeau din legea de organizare a Curții de Casație, votată de Adunarea electivă a Țării Românești, respectiv de cea a Moldovei în anul 1860.

În capitolul III, articolul 10 al acestei legi se arată că guvernul este reprezentat pe lângă Curtea de Casație printr-un minister public compus dintr-un procuror general, doi procurori de secțiune și doi substituiți.

Procurorii aveau dreptul de a vorbi în toate cauzele, de a-și da părerea cu privire la aplicarea legii și de a pune concluzii. În cauzele civile, ei erau datori a opina mai cu seamă spre a apăra interesele nevrstnicilor, interesele dotale ale femeilor, interesele statului și a deosebitelor așezăminte publice și de binefacere⁸.

În scopul apropierii și mai mult a Principatelor Române și a introducerii unui regim juridic unic pe întregul teritoriu al acestora, cercurile conducătoare pe lângă acțiunea de unificare a unor acte normative au recurs în acea perioadă și la extinderea unor legiuri dintr-o țară în alta.

Astfel, datorită cerințelor concrete apărute în urma măsurilor întreprinse pentru unificarea problemelor militare ale celor două țări, pînă la elaborarea noului cod s-a dispus extinderea codului penal ostășesc din Țara Românească și în Moldova⁹. Un alt exemplu în acest sens este cel privitor la aplicarea în construcția de stat a principiului separației puterilor prin extinderea legislației referitoare la despărțirea puterii judecătorești de cea administrativă¹⁰. Printr-o lege se introduce și în partea României de dincolo de Milcov legislațiunea ce exista în această privință în Țara Românească. În sensul unificării competenței organelor administrației este și legea referitoare la: „reducerea căderilor prefecturilor de dincolo de Milcov, la aceleași căderi ce aveau prefecturile de dincoace de Milcov”¹¹. Proiectul de lege era motivat de

⁴ Din acest punct de vedere, ne apar revelatoare documentele din fondul Obșteasca adunare relative la legile cu caracter financiar care urmăreau contopirea vămlor și vărsarea veniturilor percepute într-o singură casă. Vezi Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Obșteasca Adunare, dosar nr. 24 1861.

⁵ Ibidem, dosar nr. 22/1861, f. 178.

⁶ Ibidem, dosar nr. 8/1860, f. 5.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem, f. 52.

⁹ Ibidem, dosar nr. 9/1852, f. 281, 303.

¹⁰ Ibidem, dosar nr. 27/1860, f. 253.

¹¹ Ibidem, dosar nr. 16/1862, f. 51.

necesitatea înlăturării acestei nepotriviri în căderi, care nu puteau fi decît aducătoare de confuzii și îngreuna munca acestor instituții¹².

Realizarea completă a unirii administrative, în care scop s-a folosit și dreptul, va crea premisele necesare pentru înfăptuirea unor reforme înnoitoare. În manifestul lui Al. I. Cuza din 11 decembrie 1861 către poporul român se arată că: „Unirea este îndeplinită. Națiunea română este întemeiată. Acest fapt măreț dorit de generațiile trecute, aclamat de corpurile legiuitoare, chemat cu căldură de noi, s-a recunoscut de Înalta Poartă, de puterile garante și s-a înscris în datinele națiilor“¹³.

În prima perioadă, principala metodă folosită de legiuitor a fost aceea de unificare și extindere a legislației existente, în cea de a doua perioadă, începînd cu anul 1862, condițiile social-istorice impun cu necesitate elaborarea de noi legiuri.

Dacă această acțiune, în condițiile existenței uniunii personale, a avut un caracter restrîns și sporadic, după ce a fost proclamată și recunoscută uniunea reală, ea a luat o amploare foarte mare; în anii 1862—1865 desfășurîndu-se o acțiune de legiferare ne mai cunoscută în istoria dreptului român pentru o perioadă atît de scurtă.¹⁴

Făurirea statului național crea condiții favorabile dezvoltării dreptului care era chemat să contribuie din plin la perfecționarea relațiilor de producție capitaliste, a organizării sociale și politice a societății românești, la realizarea funcției interne și externe a statului etc. Aceasta rezultă din cercetarea evoluției procesului obiectiv de dezvoltare a statului și dreptului din acea perioadă istorică, ale cărei cerințe concrete erau reliefate și în cuvîntarea lui Alexandru Ion Cuza ținută la 24 ianuarie 1862 în fața Adunării electivă în care se arată: „Pentru a asigura dezvoltarea progresivă a instituțiilor noastre, sînteți chemați, domnilor deputați, a vă ocupa cu mai multe proiecte de legi atîngătoare de nouă organizare a statului român: întrunirea administrației celor două țări pînă la unificarea legislativă și a regulamentelor cu aplicarea legilor în vigoare: proiectul de lege rurală; organizarea comunală și municipală; reorganizarea ramurii financiare și juridice spre a completa reforma începută prin instituirea Curții de Casație; reorganizarea fundamentală a instrucției publice pentru a o așeza pe baze solide care să garanteze buna creștere morală și intelectuală a junimii; o lege de presă care să asigure libertatea ei; înființarea de căi ferate atît de strict legate de dezvoltarea prosperității țării întregi“¹⁴.

Cele de mai sus înfățișeau liniile de acțiune ale programului Partidei unioniste, care reflectînd năzuințele și aspirațiile maselor și burgheziei progresiste, nu puteau să nu aibă o înfrîurire și asupra evoluției ulterioare a statului și dreptului român.

Cît de necesare erau asemenea legiuri rezultă și din reclamația celor 312 comercianți, care, în continuarea cererilor lor din 5 și 19 septembrie, 1 octombrie 1859, 16, 27 ianuarie și 22 iunie 1860, 31 mai, 14 iulie și 11 noiembrie 1861, la 16 iunie 1862 solicitau Adunării electivă să editeze o serie de legiuri pentru înființarea unei bănci de

¹² Ibidem, f. 153.

¹³ Ibidem, dosar nr. 24 1861. f. 25.

¹⁴ Ibidem.

scont și de circulație ¹⁵, a unui minister al agriculturii, industriei și comerțului, precum și a unei legi de organizare a mijloacelor de comunicație, o reformă a sistemului poștal, o lege pentru înființarea Camerei de comerț a României etc. ¹⁶. În scopul realizării acestor cerințe și a tuturor dezideratelor burgheziei române care desfășura o luptă activă împotriva forțelor conservatoare, în condițiile când principala forță motrice a acestei lupte erau masele populare dornice de eliberare socială, au apărut numeroase legiuri unele cu caracter special, iar altele cu caracter general.

Din ansamblul actelor normative cu caracter special, se constată apariția legiurilor privind: construirea de căi ferate ¹⁷, de drumuri și șosele naționale ¹⁸, a legii pentru constrângerea corporală ¹⁹, a legii de expropriațiuni pentru cauze de utilitate publică ²⁰, precum și a legii pentru înființarea unui Consiliu de Stat ²¹. Dintre documentele referitoare la elaborarea și adoptarea acestor legiuri, reține atenția cele privitoare la înființarea Consiliului de Stat, precum și cele referitoare la legea pentru înființarea armatei naționale, cea referitoare la constrângerea corporală etc.

Din expunerea de motive la proiectul de lege asupra Consiliului de Stat, Nicolae Crețulescu arată că îndată ce unirea definitivă s-a realizat, guvernul și Camera simțiră „urgența ființei unui corp special însărcinat cu elaborarea legilor și un comitet provizoriu, compus în parte din membrii aleși din sinul Adunării și în parte de membrii Consiliului Miniștrilor, sub numirea de comitet legislativ provizoriu, să împlinească într-un mod complet o lacună din cele mai tare simțită mai cu seamă într-un timp de prefacere generală a legilor noastre, atât sub punctele de vedere ale unificării cit și al reformelor reclamate de starea de astăzi a lucrurilor. Ca provizoriu ce era acel Comitet, încetă deodată cu seria legislativă a anului trecut și guvernul unificării, găsindu-se într-o epocă atât de însemnată lipsit de concursul activ și luminat ce i-ar fi putut aduce un Consiliu de Stat, instituție neapărată pentru un guvern constituțional și foarte trebuincioasă pentru timpul de față...”.

Consiliul de stat, fiind una din acele instituții menite a completa marea operă de regenerare a României unite, ca organ superior al puterii executive și înalt tribunal administrativ, avea de a pregăti și „redigea”, după inițiativa domnului, toate proiectele de legi și regulamentele administrației publice, a dezlega dificultățile ce se iveau în materie de administrație, a cerceta abaterile administrative ²².

¹⁵ După cum rezultă din proiectul de lege privitoare la crearea Băncii Naționale a României înaintat Adunării Elective la 18 iunie 1862, aceasta urma să fie înființată de către Mihail Emanoil-Badacanoche.

¹⁶ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Obșteasca Adunare, dosar nr. 16/1862, f. 97.

¹⁷ Ibidem, dosarele nr. 1/1865 f. 38; nr. 16/1864, f. 172.

¹⁸ Ibidem, dosar nr. 9/1864, f. 266.

¹⁹ Ibidem, dosar nr. 16/1863, f. 418.

²⁰ *Monitorul Oficial* din 21 septembrie 1864.

²¹ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Obșteasca Adunare, dosar nr. 27/1862, f. 23.

²² Ibidem, dosar nr. 27/1862, f. 23.

Prin adoptarea legii pentru înființarea constrîngerii corporale în materie comercială, civilă și criminală, burghezia și moșierimea urmărirea asigurarea executării obligațiunilor, fapt care rezultă și din expunerea de motive a acestei legiuri: „Din punct de vedere economic, toate mijloacele de executare a obligațiunilor nu sînt decît unice forme prin care societatea protejează circulația numeralului. În țările unde drepturile capitalului și prin urmare drepturile pe care le reprezintă capitalul, încă în principiu se află puse sub o protecțiune îndestul de eficace a legii, acolo capitalul activează, tranzacțiunile se înmulțesc, averile cresc”²³. Primită cu elogi de burghezia comercială, legea pentru înființarea constrîngerii corporale avea la bază continuarea ideii de arestare a datornicului care decurgea din Regulamentul organic.

Alături de aceste legiuri cu caracter special, o semnificație deosebită pentru cercetarea istorico-juridică au și celelalte acte normative, printre care sînt și cele ce tindeau la realizarea unuia din dezideratele burgheziei aflate în ascensiune, adică lichidarea arbitrarului feudal, instaurarea principiului legalității, asigurarea inviolabilității persoanei și a domiciliului etc. Acest aspect apare în adevărata sa lumină, văzînd și unele documente arhivistice, printre care o deosebită valoare are înscrisul referitor la faptul că A. Papiu Ilarian, în calitate de ministru secretar de stat la Departamentul Justiției, în anul 1863, a propus și Al. I. Cuza a aprobat, legiurile cu privire la asigurarea libertății personale, inviolabilitatea domiciliului. Aceste legiuri, prin care se introduce regula, conform căreia nimeni nu poate fi arestat decît în virtutea unui mandat judecătoresc și numai de către organele competente ale statului, precum și declararea domiciliului persoanei ca inviolabil, constituiau nu numai realizarea unor deziderate ale clasei dominante; ele făceau parte integrantă din programul general de modernizare a statului și dreptului român în raport cu cerințele legilor obiective de dezvoltare a societății capitaliste din acea etapă istorică. Instituirea acestor principii moderne a fost apreciată ca fiind reflectarea în legislația noastră a unor idei ale iluministilor, printre care și ale lui Cesare Beccaria. Nu contestăm faptul că ideile iluminismului nu ar fi avut o răspîndire și în România, menționăm însă, că documentele vremii ne îndreptățesc să afirmăm că opera de modernizare a dreptului a fost, în primul rînd, determinată de factorii interni, naționali.

Din analiza numeroaselor documente existente în Arhivele Statului (fondurile Obșteasca Adunare, Senatul, Consiliul de Miniștri, Ministerul Justiției etc.) rezultă că printr-o asemenea acțiune s-a urmărit crearea premizelor necesare făuririi ramurilor specifice sistemului de drept românesc, în care legiuitorul de atunci nu putea să ignore bogatele tradiții ale culturii juridice naționale, originalitatea numeroaselor instituții de drept.

Premizele existente cu privire la această acțiune de reînnoire legislativă aveau să fie valorificate, apoi, în cadrul impetuosului proces de elaborare a legiurilor cu caracter general, respectiv: Statutul dezvoltător al Convenției de la Paris, Codul civil, Codul de procedură civilă, Codul penal, Codul de procedură penală etc.

²³ Ibidem, dosar nr. 16/1863, f. 418.

Astfel, în anii 1862—1865, s-a desăvârșit marea operă legislativă a statului național român. Datorită activității hotărâte, plină de răspundere patriotică a lui Al. I. Cuza și a colaboratorilor săi această operă legislativă s-a realizat, într-un timp relativ scurt. De pildă, codurile moderne, au fost promulgate și puse în aplicare în anii 1864—1865.

O altă problemă care considerăm că trebuie cercetată mai temeinic pe baza izvoarelor vremii este aceea a originii acestor legiuri și în special a codului civil din 1864.

Deoarece aceste coduri au avut ca izvoare printre altele și unele legiuri străine, imediat după detronarea lui Al. I. Cuza s-a răspândit ideea că ele nu ar fi originale, ci ar fi copii ale unor legiuri străine, care au fost traduse în câteva săptămâni. Această idee scrisă, apărută cel puțin în parte, în cărțile unor autori, iar la anumite ocazii era comunicată chiar și străinilor, ca semn de mândrie că i-am „copiat“ și îi urmă²⁴, era reflectarea concepției cercurilor conducătoare în frunte cu regele, care la 23 iunie 1866, considerînd Codul civil român ca fiind o copie a celui francez, aproba modificarea denumirii lui. Cea mai controversată problemă în literatura istorico-juridică a fost și continuă să fie cea referitoare la originea codului civil de la 1864.

Dacă în literatura noastră istorico-juridică există încă părerea că acest cod ar fi o copie fidelă a Codului francez, constatăm însă că diferiți juriști burghezi²⁵ nu numai că spun că noi am fi copiat legiurile străine, dar afirmă că dreptul țării noastre ar face parte din sistemul de drept francez, fiind un drept derivat din acesta, alături de dreptul din Belgia, Țările de Jos, Italia, Spania, Portugalia și țărilor Americii Latine (Chile, Argentina, Columbia, Brazilia, Mexic, Peru, Venezuela). Autorii menționați afirmă totodată că: „Codul civil român este o traducere ușor îmbunătățită a Codului lui Napoleon...“.

Problema originii Codului civil din 1864 va trebui să fie cercetată cu mai multă atenție, dat fiind existența unor documente care infirmă cele de mai sus și atestă preocuparea pentru întocmirea unei asemenea legiuri încă din anul 1862²⁶, documente care cuprind aspecte din activitatea Comisiei de specialiști instituită în acest scop²⁷, documente despre prezentarea în fața Adunării electivă a proiectului de lege²⁸, a celor despre dezbaterile și despre cele 150 amendamente aduse proiectului de cod²⁹, în Adunarea electivă etc.

Dintre documentele existente cu privire la originalitatea Codului civil român o deosebită valoare științifică are cel referitor la dezbaterile ori aprobarea acestuia în Adunarea legislativă. Acest document pe lângă faptul că are o deosebită valoare arhivistică (el fiind unicul original al proiectului de cod civil), confirmă părerea potrivit căreia elaborarea Codului civil a cerut un mare volum de activitate, desfășurată în decursul a peste 2 ani. Cu toate că din acest document s-ar putea trage

²⁴ Andrei Rădulescu, *Originalitatea dreptului român*, Ed. Curierul Judiciar, București, 1935, p. 4.

²⁵ Pierre Arminjou, Baron Nois Nelde, Martin Wolff, *op. cit.*

²⁶ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Obșteasca Adunare, dosar nr. 16/1862, f. 257.

²⁷ Ibidem, f. 258.

²⁸ Ibidem, dosar nr. 15/1863, f. 116.

²⁹ Ibidem.

concluzia că odată cu înaintarea proiectului de cod la 17 ianuarie 1863, Adunării electivă de către Constantin Donescu — președintele Comisiei de specialiști — activitatea de elaborare luase sfârșit, ea de la această dată se va desfășura sub controlul direct al Adunării. Analizând activitatea de elaborare în cadrul Adunării, rezultă că numeroși deputați au luat parte la discuții și au adus un număr mare de amendamente. Astfel, cele mai multe modificări au fost aduse cărții a I-a „Despre persoane”, respectiv articolul 15 privitor la exercitarea drepturilor civile de către cetățeni străini, precum și prevederilor cărții a II-a „Despre avere și despre osebitele modificări ale proprietății” (dispozițiunile cuprinse în articolele 615—636 fiind complet modificate (schimbate) ca urmare a amendamentelor aduse de deputați). Privite din punct de vedere statistic, amendamentele aduse proiectului de cod însumează cifra 150. Din cele de mai sus rezultă că legiuirea noastră civilă din 1864 a fost temeinic pregătită de comisia de specialiști, iar deputații Adunării electivă și-au adus o valoroasă contribuție la dezbaterea și aprobarea ei.

Problema necesită a fi cercetată și din alt unghi de vedere. Aceasta mai ales pentru că este imposibil ca un cod civil ca cel al lui Napoleon din anul 1804, caracteristic orînduirii capitaliste evolute să fi fost preluat și aplicat în România în care spre deosebire de Franța, pe lângă existența relațiilor de producție capitaliste se mențineau puternice relații de producție feudale.

În raport de această situație specifică României, cu ocazia elaborării și adoptării Codului civil român s-a făcut simțită existența a două tendințe corespunzătoare intereselor celor două clase exploatatoare, și anume, tendința moșierimii de a-și menține vechile reglementări care consfințeau privilegiile ei de clasă, precum și tendința burgheziei care era dornică să aibă reglementări noi, corespunzătoare cerințelor obiective ale dezvoltării și consolidării relațiilor de producție capitaliste.

Pe lângă considerarea factorilor menționați, la alcătuirea Codului civil din 1864 s-a ținut seamă și de tradițiile și obiceiurile poporului român și de interesanta sa cultură juridică etc. Astfel, autorii acestui cod au folosit ca izvoare legiuiri românești ca : Pravilniceasca condică, Legiuirea Caragea, Codul Calimach etc.

Potrivit articolului 1415 din Codul civil, locațiunile ereditare în ființă la 1 decembrie 1865, cunoscute sub numele de emfiteuză ori emfiteuza, bezmen, se păstrează, ele urmînd să fie reglementate după legile vechi românești sub care s-au născut; pe viitor însă ele nu se mai pot înființa. Este de relevant că acest text, ca și articolul 1414 din Codul civil, sînt inspirate din articolul 1506 din Codul Calimach apărut în 1817 în Moldova, precum și din capitolul XVII partea a 2-a și din partea a 3-a capitolul 5 a Legiurii Caragea din Țara Românească.

De asemenea, Codul Calimach, fiind o legiuire superioară altor coduri străine s-a mai aplicat și în cadrul articolului 1911 (prescripții începute), al articolului 1914 Cod civil român (raportarea dotei fiicelor anterior înzestrate) etc. De remarcat este și introducerea regulei în Codul civil cu privire la dreptul la moștenire al văduvei sărace, pentru care Codul civil francez nu prevedea nimic.

Prin articolul 1912 din Codul civil, legiuirile anterioare au fost abrogate, dar numai în părțile ce nu erau conforme cu prescripțiunile noului cod. Ca și Legiuirea Caragea, Codul Calimach, Pravilniceasca condică a lui Ipsilante etc., cu modificările și completările aduse, au continuat să se aplice și după 1 decembrie 1865.

Considerațiile de mai sus au avut drept scop sesizarea unei probleme, care după părerea noastră merită a fi supusă în continuare cercetării, mai ales că documentele vremii par a infirma părerea exprimată în literatura juridică cu privire la originea Codului civil român. Aceasta și pentru motivul că spre deosebire de părerea dominantă, unul din cercetătorii de seamă ai dreptului nostru vechi, referindu-se la Codul civil din 1864 arată: „în genere, s-a căutat și s-a izbutit a se face ceva mai bun decât codul francez. Comparați cele două coduri și veți vedea cât de nedreaptă este afirmația că e o simplă copie a codului francez”³⁰.

Tot pe linia considerării Codului civil din 1864 ca o legiuire de proveniență străină se înscrie și una din primele acțiuni ale domniei Hohenzollernilor de schimbare a denumirii codului. O asemenea măsură menită să ascundă adevărul istoric cu privire la originea dreptului român, era arbitrară, potrivnică, și străină intereselor poporului nostru.

Cercetarea fondurilor de documente existente în Arhivele Statului ne învederează pe de altă parte cât de falsă era ideea despre așa-zisul parazitism cultural al poporului român. Documentele vremii infirmă pe toate planurile această idee, inclusiv pe plan juridic și atestă faptul că poporul român are un bogat tezaur cultural și o interesantă cultură juridică, care *prin problematica ei social-politică* poate constitui un vast șantier de cercetare.

Raportînd stadiul atins de cercetarea istorico-juridică la imensa cantitate de izvoare arhivistice strînse și păstrate cu grijă de lucrătorii din acest important domeniu de activitate, sîntem de părere că cercetările din domeniul istoriei statului și dreptului sînt puține la număr.

Rămînerea în urmă a cercetării istorico-juridice se datorește și faptului că deși există toate condițiile favorabile desfășurării unei cercetări fructuoase, multilaterale, nici pînă în prezent nu s-a găsit o formă adecvată care să coordoneze activitatea din acest domeniu. Inexistența unei asemenea forme, credem că a favorizat apariția unor deficiențe, printre care și aceea că cercetarea istorico-juridică de pînă acum s-a realizat în mod unilateral, cu o tematică săracă, fără valorificarea tuturor izvoarelor arhivistice. Realitatea obiectivă fiind atît de complexă, impune cu necesitate cercetării istorico-juridice o tematică corespunzătoare, care să cuprindă problemele majore ce prezintă interes științific și practic.

Fondurile arhivistice existente, permit cercetării istorico-juridice, abordarea unor probleme mai puțin cunoscute, care ar contribui la întregirea cunoștințelor privind evoluția statului și dreptului pe teritoriul patriei noastre.

Este neîndoielnic faptul că cele cîteva aspecte sesizate în cele de mai sus, pentru care ne-am folosit în principal de documentele existente în fondul Obșteasca Adunare, nici pe departe nu epuizează pro-

³⁰ Andrei Rădulescu, *op. cit.*, p. 16.

blematica cercetării. Pe lângă faptul că fondul menționat conține și alte numeroase documente, valoroase, apreciem că nu numai acest fond este de un real folos cercetării istorico-juridice.

Astfel, fondul de documente arhivistice privind activitatea instituției Senatului, printr-o acțiune susținută de valorificare poate fi de un real folos în cercetarea unor probleme, privitoare la activitatea legislativă de protejare a industriei naționale, de expropriere pentru cauza de utilitate publică, de stimulare a operațiunilor militare în războiul de independență a României din 1877. De asemenea, acest fond prin documentele vremii ajută la explicarea cauzelor proceselor intentate unor înalți demnitari ai statului, pentru promovarea principiului responsabilității parlamentare etc.

Activitatea jurisdicțională și dinamica criminalității în țara noastră, sînt probleme care pe baza izvoarelor vremii și în deosebi prin folosirea și valorificarea documentelor existente în fondul Ministerului Justiției și în cel al Ministerului de Interne din cadrul Arhivelor Statului, merită a fi cercetate, mai ales pentru faptul că unele investigații făcute de istorici nu au reușit să evidențieze activitatea organelor judecătorești în realizarea funcției de distribuire a justiției pe baza legilor în vigoare, și în raport de interesele claselor dominante. Un aspect deosebit de important al activității jurisdicționale este și acțiunea de deposedare a țăranilor de pămînt, în care scop, clasele dominante au folosit și justiția. De asemenea, merită a fi cercetat fondul cu privire la activitatea organelor supreme ale puterii de stat în perioada 1831—1944, de acordare a unor acte de clemență prin grațieri totale sau parțiale de pedeapsă etc.

În sfîrșit, corelativ cu activitatea jurisdicțională este și acțiunea de reprimare a mișcării muncitorești, întreprinsă de burghezie, în care scop a fost folosită și justiția. Documentele arhivistice constituie izvoare puternice pentru elaborarea unor lucrări monografice viabile și pline de învățăminte.

În afara fondurilor generale care cuprind o cantitate imensă de documente despre activitatea instituțiilor statului cu caracter permanent, rețin atenția și documentele aparținînd fondurilor speciale. Dintre acestea, fondul Comisiei Centrale de la Focșani prin documentele sale, oferă posibilitatea unei comparații asupra realizărilor acestui organism, care potrivit Convenției de la Paris avea menirea să contribuie la înfăptuirea unificării legislative, sarcină atît de necesară făuririi statului național român.

O scurtă privire asupra documentelor vremii ne arată că activitatea acestei comisii era departe de interesele poporului. Confirmarea acestui adevăr ne este făcută și de către documentele referitoare la proiectul de lege pentru stîrpirea lăcustelor, cel privind înmormîntările, reorganizarea domeniilor clericale, a instituirii diurnei deputaților etc. În contrast cu activitatea prodigioasă a forțelor progresiste, rezultă, deci, că în acea perioadă Comisia Centrală de la Focșani se ocupa cu

probleme mărunte, și astfel, nu răspundea scopului pentru care fusese instituită.

De aceea, studierea documentelor aflate în fonduri ca cel al Obștei Adunări, al Președinției Consiliului de Miniștri, al Ministerului Justiției, al Înaltei Curți de Casație, al Ministerului de Război etc., constituie o datorie de seamă a cercetătorilor care se ocupă cu problemele statului. De altfel, este de neconceput ca cineva să scrie despre acțiunea lui Alexandru Ioan Cuza de înzestrare a țării cu instituții de stat moderne; despre activitatea organelor puterii și administrației de stat; despre diplomația românească și evoluția ei istorică, fără să cerceteze izvoarele arhivistice.

Poporul român și-a făurit statul și dreptul său în raport cu cerințele concrete ale dezvoltării societății pe teritoriul patriei noastre. Din rîndul său au apărut numeroși gînditori luminați, conducători, savanți, muzicieni și literați. Gîndirea politico-juridică românească a contribuit la propășirea economică, politică, socială și culturală a țării. Gînditori de seamă ca Dimitrie Cantemir, Nicolae Bălcescu, S. Bărnăuțiu, Mihail Kogălniceanu, Papiu Ilarian, Nicolae Titulescu, Vespasian Pella etc., prin concepțiile lor politico-juridice au contribuit la perfecționarea statului și dreptului român, la dezvoltarea și îmbogățirea culturii noastre naționale, parte integrantă a culturii universale. Acțiunea începută prin publicarea unor lucrări despre unii gînditori și sociologi români va avea și mai mult de cîștigat dacă va fi cît mai cuprinzătoare, bine orientată și operativă.

Cercetarea documentelor arhivistice și din acest unghi de vedere, poate ajuta la înțelegerea concepțiilor politico-juridice ale gînditorilor români progresiști, pe de o parte, cît și la evidențierea limitelor, diferențelor gînditori, pe de altă parte. Însemnata activitate desfășurată de Niculae Titulescu, Vespasian Pella ș.a. în diferite organisme internaționale, printre care și în Liga Națiunilor, pentru apărarea păcii și securității popoarelor este relevată de numeroase documente arhivistice, care deși sînt foarte valoroase, multă vreme au fost date uitării, sau nu au fost valorificate în mod complet de cercetătorii noștri.

Avînd gînditori de seamă, poporul nostru și-a făurit și știința sa juridică națională. În Arhivele Statului există numeroase lucrări monografice, tratate, cursuri, studii și articole, culegeri statistice etc., scrise de o serie de juriști din țara noastră, care constituie dovezi incontestabile despre înaltul nivel al științei juridice românești.

De aceea, valorificarea în continuare, a științei noastre proprii, prelucrarea în mod critic a lucrărilor oamenilor de știință burghezi, pe baza materialelor arhivistice, constituie o altă direcție de acțiune a cercetării istorico-juridice în etapa actuală.

În rîndurile de mai sus, am urmărit semnalarea unor fonduri arhivistice care însumează materiale documentare utile și interesante pentru cercetătorul preocupat de studiile istorico-juridice. Cercetarea lor, precum și a altor materiale de arhivă, îi va permite adîncirea și completarea unor probleme insuficient studiate pînă în prezent.

R É S U M É

L'article envisage la nécessité de la mise en valeur, en matière de recherches historiques et juridiques, de toutes les sources qui puissent faire connaître le droit, et surtout des sources primaires, qui n'ont pas été soumises à l'investigation scientifique que dans une bien faible mesure.

La nécessité du développement des recherches en matière d'histoire du droit, l'emploi judicieux des sources d'archives pour l'élaboration de nouveaux ouvrages concernant l'évolution de l'État et du droit et aussi l'évolution de la pensée politique et juridique en Roumanie sont les motifs principaux qui ont déterminé les auteurs à relever l'importance et les avantages de l'utilisation des matériaux des archives.

On fait une large analyse des aspects reliés à la manière dans laquelle le travail de mise en valeur des matériaux d'archive contribue au développement des recherches en matière historique et juridique. On fait voir en ce sens de nombreux exemples concernant la formation du système juridique roumain moderne et aussi l'origine des législations roumaines. Se fondant sur les matériaux existant dans les Archives de l'État, les auteurs expriment leur point de vue concernant de code civil roumain de 1864.

En conclusion, les auteurs présentent d'une manière succincte quelques uns des fonds d'archives existants dans les Archives de l'État et discutent la possibilité de faire emploi de ces matériaux pour résoudre certains problèmes importants de l'histoire de l'État et du droit roumain.

VECHI INSTRUCȚIUNI ARHIVISTICE PENTRU PRELUĂRI DE MATERIALE DOCUMENTARE (MOLDOVA 1832—1838)

M. DOGARU

Una din principalele laturi ale activității Arhivei Statului Moldova a constituit-o concentrarea în depozitele ei a materialelor documentare răspândite pe la instituții, mănăstiri și persoane particulare.

Deși problema preluărilor de materiale documentare n-a constituit obiectul unui studiu sau comunicări, unii cercetători ai istoriei arhivisticii românești, într-o serie de lucrări¹, s-au referit într-o măsură mai mare sau mai mică la preocuparea arhivistului statului din Moldova de a găsi metode variate prin care să se aducă cele mai valoroase documente în depozitele Arhivei Statului cit și la depistarea surselor din care se putea îmbogăți tezaurul documentar al patriei.

Scopul acestei prezentări este de a face cunoscută arhiviștilor și tuturor celor interesați în cunoașterea activității desfășurate în trecut de Arhiva Statului Moldova, preocuparea personalului acesteia pentru stabilirea unor norme precise pe baza cărora să se efectueze organizat preluarea de materiale documentare. În acest sens ne vom opri asupra primelor instrucțiuni elaborate de Arhiva Statului Moldova special pentru pregătirea dosarelor, condicelor și actelor ce urmau a se preda la Arhiva Statului, instrucțiuni nestudiate de cercetători, care ne înlesnesc cunoașterea tradițiilor progresiste ale acestei instituții.

Cum principalele surse de preluări le-au constituit instituțiile statului vom arăta totodată importanța pe care Gh. Asachi a acordat-o îndrumării lucrătorilor de arhivă de la instituții în ceea ce privește alcătuirea dosarelor, inventarierea și evidența acestora.

Fără să insistăm asupra prevederilor Regulamentului organic referitoare la organizarea noii instituții cit și asupra genurilor de acte ce trebuiau predate, e necesar să subliniem că problema stabilirii unor indicații precise asupra condițiilor în care se puteau prelua dosarele,

¹ Constantin Moisil, *Arhivele Statului și Regulamentul organic* în „Revista Arhivelor” II/1927—1929, p. 267—290; Sever Zotta, *Din trecutul Arhivei Statului a Moldovei. Spicuri din dosarele cancelariei* în „Arhiva Românească” vol. VI/1941, p. 213—262; Gh. Ungureanu, Gheorghe Asachi în „Revista Arhivelor” 2/1963, p. 201—231.

actele și condicile s-a manifestat încă din primele luni de activitate ale Arhivei Statului. Astfel chiar din primul raport din 25.II.1832 adresat Marii Logofeții a Dreptății, Gh. Asachi ridică probleme referitoare la modalitățile în care se puteau depune acte, dosare și condici la arhivă, instituțiile competente a elibera adrese în acest scop și autentificarea opiselor care însoțeau depunerile².

În 27 aprilie 1833 prin instrucțiunile generale elaborate pentru Arhiva Statului s-au stabilit și unele norme precise pentru preluări de materiale. Referitor la completarea depozitelor proprii în aceste instrucțiuni se arată: 1) genurile actelor ce urmează a se depune (anaforale, hrisoave, hățișerifuri atingătoare de drepturile Moldovei, acte judecătorești și particulare etc.), 2) obligativitatea pentru instituții ca la sfârșitul fiecărui an la încheierea sămilor obștești, originalele acestora și alte documente să le depună la Arhiva Statului spre păstrare, 3) instituțiile care puteau elibera adrese pentru predare de materiale documentare (Sfatul Administrativ, Ministerul din Lăuntru, Marea Logofeție a Dreptății și Curtea de Revizie, 4) unitățile de păstrare formate din mai mult de 2 file nu se primesc decât numerotate, șnuruite și „scrisite” cu menționarea pe ultima filă sub iscălitura și pecetea subșefului instituției respective. Documentele trimise spre păstrare la arhivă trebuiau să fie însoțite de două opise din care unul, iscălit de dregătorii instituției depunătoare, să rămână la arhivă iar cel de al doilea încredințat de arhivistul statului să fie înapoiat depunătorului, 5) interdicția depunerii la arhivă a condicelor registraturilor câtă vreme instituțiile mai aveau nevoie de ele, pentru a nu se îngreuna munca lucrătorilor Arhivei cu împrumutarea repetată a acestora³.

Dar aceste indicații sînt insuficient cunoscute și aplicate de arhivele instituțiilor fapt care va determina Arhiva Statului să întocmească unele instrucțiuni speciale pentru preluări.

Această arhivă, arată în octombrie 1835 Gheorghe Asachi — „întîmpină mare greutate în punctul regularizării și prescrierii în condicile ei a acturilor rînduite spre păstrare a feluri de instanții din pricină că opisele lor nu sînt pregătite după forma rînduită de aceasta prin instrucțiile ei”. După ce arată că în general în opise nu se specifică ziua începerii dosarelor și numărului opisului general al arhivei respective, se menționează că „spre a nu se întîmpina dar în viitorime o asemenea neîndemînare”, Arhiva a întocmit un opis model „precum neapărat cere trebuința”⁴.

Acest model de opis a fost elaborat de Arhiva Statului din necesitatea înlăturării neajunsurilor în pregătirea materialelor arhivistice pentru predare de către instituții cit și pentru asigurarea uniformizării muncii de arhivă.

² Arh. St. Iași, fond Ministerul Justiției Moldova. Tr. 1756 dosar nr. 125, f. 1.

³ Ibidem, Arhiva Cancelariei, dosar nr. 6/1832, f. 6.

⁴ Arh. St. Iași, fond Eforia orașului Iași, dosar nr. 61/1835, f. 1.

Opisul model este trimis însoțit de adrese cu explicațiile necesare instituțiilor centrale : Sfatul Administrativ, Marea Logofeție a Drepătății, Ministerul din Lăuntru, Divanul Domnesc cu indicația ca acestea să le transmită organelor în subordine. Pentru creșterea operativității, Arhiva Statului trimite însă astfel de instrucțiuni și direct instituțiilor creatoare. În octombrie 1835 în registrul de ieșire al Arhivei s-a menționat trimiterea acestor instrucțiuni tuturor isprăvniciilor și judecătorilor ținutale, Divanelor țării de Sus și de Jos, vornicii de aprozi, Agii orașului Iași⁵ etc.

În adresa care însoțea modelul de opis trimis Eforiei orașului Iași, Arhiva Statului după ce demonstrează că respectarea condițiilor preconizate pentru predările de materiale documentare slujește și pentru Eforie și pentru arhivă de înlesnire la aflarea acturilor⁶ insistă ca toate depunerile să se facă de la această dată pe baza unor astfel de opise.

Opisul model elaborat de Arhiva Statului cuprinzând rubricile : numărul curent, numărul opisului general (al instituției depunătoare), anul, luna și ziua începerii dosarului, cuprinderea pe scurt a actelor și nr. filelor, era însoțit de explicații clare cu exemple concrete astfel :

Nr. următor	Nr. g-ral al opisului	Luna și ziua începerii actului	Cuprinderea în scurt a acturilor	Nr. filelor
			<i>Pe anul 1830</i>	
1	15	mart. 5	Delă pt. stringerea veniturilor orășenești din poșlina vinului și rachiului.	400
2	18	apr. 7	Asemenea pt. socotelile plății lefilor.	100
			<i>1831</i>	
3	26	aug. 7	Delă pt. dregerea instrumenturilor pojarnicești	398
4	30	2	Pentru desființarea bărcilor ce după noul așezământ sau aflat primejditoare de foc.	90
			<i>1832</i>	
5	39	ian. 1	Delă pt. lefile ce se slobod argaților dați în muncile publice, partea I.	180

Cu toate acestea puține instituții întocmesc opisele de predare așa cum cerea Arhiva Statului. Numeroasele opise incomplete păstrate,

⁵ Ibidem, Arhiva Cancelariei — registru de ieșire pe anii 1832—1838, nr. 2, fond 1674.

⁶ Ibidem, fond Eforia orașului Iași, dosar nr. 61/1835, f. 2.

⁷ Arh. St. Iași, fond Ministerul Justiției. Tr. 1382, op. 1560, dosar nr. 842 f. 16.

cît și mulțimea rapoartelor prin care arhivistul statului insistă pentru a se trimite revenirii în acest sens instituțiilor, reflectă nerespectarea instrucțiunilor difuzate de arhivă către acestea. Puține din opisele care însoțesc predările sînt complete, de obicei le lipsesc rubricile — numărul opisului general, data începerii dosarului, numărul filelor, uneori în locul acestora se trec alte rubrici ca „observații“, „ființa pricinilor“ etc.

Acest fapt a determinat dese intervenții din partea Arhivei Statului care se plîngea că multiplele operațiuni pe care lucrătorii săi le efectuau⁸, sînt îngreunate de greșelile ce se găsesc atît la numerotarea și scripsirea dosarelor cît și în opise care sînt scrise „cu totul rău și neînțelegător“, iar pe unele dosare „nu s-au însemnat numărul următor sau măcar nu s-au așezat după vre-un fel⁹. Cînd neexactitățile cuprinse în opise sau numerotarea dosarelor erau numeroase Arhiva Statului solicita instituției depunătoare trimiterea unui cinovnic pentru corectarea lucrării. Astfel la 15 martie 1838 arhivistul statului scrie Marii Logofeții a Dreptății să intervină pentru ca Divanul Țării de Sus să trimeată un cinovnic să îndrepte greșelile care existau la 64 dosare din 263 trimise spre păstrare¹⁰.

Greutăți în desfășurarea și organizarea muncii Arhivei Statului s-au produs și cu ocazia înapoierii de către instituții a dosarelor împrumutate pentru informări. În repetate rînduri Arhiva Statului în adrese și la sfîrșitul opiselor în care erau incluse dosare împrumutate ca predări noi, atrăgea atenția să fie trimise separat. În 5 sept. 1836 Gh. Asachi cere Marii Logofeții a Dreptății să poruncească instituțiilor să păstreze deoparte actele împrumutate de la arhivă, direct sau prin intermediul altor instituții, urmînd a se înapoia pe bază de adresă de către împrumutător¹¹.

Cu toate neajunsurile care mai existau la predările de arhivă, strădaniile și eforturile Arhivei Statului în domeniul îndrumării arhivelor curente ale instituțiilor și a preluării de materiale documentare n-au rămas fără rezultat. Eficacitatea insistențelor și instrucțiunilor elaborate de Arhiva Statului în acest domeniu al activității sale sînt

⁸ a) verificarea cu amănuntul a actelor primite spre păstrare, b) înscrierea în registre a tuturor documentelor intrate, c) înapoierea opiselor încredințate, d) trecerea fiecărui act în opisul general al arhivei și în condicele alfabetic, e) întocmirea rapoartelor și a adreselor, f) scoaterea copiilor de pe acte la cererea instituțiilor sau a particularilor, g) împrumutarea dosarelor la cererea dregătorilor, h) ținerea corespondenței și organizarea cancelariei. (Arh. St. Iași, fond Ministerul Justiției, Tr. 1382, op. 1560, dosar nr. 1842, f. 23).

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ibidem, f. 161.

¹¹ Ibidem, 14.

evidențiate de sporirea considerabilă a depunerilor. Acest fapt însă solicită un volum mult mai mare de muncă din partea personalului arhivei și așa destul de aglomerat. De aceea, dezvoltarea activității arhivistice prin creșterea numărului și volumului depunerilor de acte, dosare și condici în anul 1836 la Arhiva Statului a determinat-o pe aceasta să caute noi forme de preluări care să corespundă noilor condiții. Înmulțirea materialelor arhivistice depuse însemna totodată și creșterea numărului dosarelor împrumutate de instituții. Răspunzînd Marii Logofeții a Dreptății referitor la interzicerea trimiterii opiselor încredințate Judecătoriei Ținutului Putna, Arhiva Statului arată că numai „de la o singură judecătorie în cursul unei luni s-au trimis peste 1 000 de deli“ și că „nu este cu puțință a regularisi și acturile în aceeași vreme în care se trimit fiind cea mai mare stavilă căutarea acturilor care neconțin se cer“¹².

Necesitatea căutării altei forme de opis pentru predări de materiale documentare rezultă din faptul că înmulțirea numărului actelor depuse spre păstrare la arhivă face imposibilă cu puținul personal pe care-l avea, trecerea cuprinsului acestor acte în alfabetare și registre.

De altfel necesitatea înlocuirii vechii metode este arătată chiar de arhivistul statului: „fiindcă întru acest an, deodată au năvălit de pe la toate instanțele un mare număr de acturi spre păstrare la această arhivă, încît pînă acum au ajuns la suma de 40 000, apoi din pricina neajunsului lucrătorilor arhivei, neputîndu-se în grabă pune în orînduiala statornicită, îmbulzitul număr de deli și pe lingă aceasta fiind multe cu schimbarea titlurilor lor, trecute în opise din scăparea de vedere a scriitorilor instanților de unde sînt și altele pe numele vechililor ce au înpricinații, să întîmpină mare greutate într-u regularisirea unor asemenea acturi“¹³.

Pentru a înlătura deci aceste dificultăți, Arhiva Statului a elaborat în decembrie 1836 un nou model de opis în care schimbările constau în cuprinderea rubricilor și mai ales în modul de înscriere a u.d.p. În explicațiile anexate opisului nou se arată că dosarele se vor trece în opise pe litere după denumirea moșiilor sau părților în judecată, iar în cadrul fiecărei litere cronologic. Arhiva Statului trimite și de această dată instrucțiunile la instituțiile centrale din Principat cerînd ca acestea să ordone prin circulări organelor în subordine „noul metod“. Cu toate că primește răspuns de la acestea în privința transmiterii instrucțiunilor, Arhiva Statului ca și în anii anterior trimite și direct institu-

¹² Ibidem, Tr. 1382, op. 1560, dosar nr. 842, f. 53.

¹³ Ibidem, Tr. 1382, op. 1560, dosar nr. 842, f. 45.

ților deținătoare de arhivă, adrese cuprinzând noile instrucțiuni. Actele administrative, s-a specificat în acestea se vor pune la litera problemei la care se referă. Exemplu dosarul privind construcția și reparația drumurilor se va trece la litera D „drumuri“.

Iată cum arată un opis model trimis instituțiilor :

Opis pentru... dele a isprăvniciei ținutului... începute la anul... care se dau spre păstrare la Arhiva Statului ¹⁴.

Nr. următor	Nr. serial noului opis	Anul, luna și ziua începerii deli	Cuprinderea	Anul, luna și ziua sfârșitului	Din câte file	Chipul sfârșitului
<i>Litera A</i>						
1	25	1832 ian.	Arăturile și semănăturile din Principat. Despre indemnarea locuitorilor a li face	833 ian. 5	50	implinită
2	15	1833 mart.	Arsăne Constantin pentru o bătaie ce s-a urmat.	835 sept. 6	60	părăsită.
<i>Litera B.</i>						
3	50	1832 oct. 6	Banii birului sau a dajdiei pe anul 1832, despre împlinirea lor de la localnici.	1833 ian. 5	100	implinită
4	41	1833 mart.	Biciușcă Toderaș asupra lui Andrei Novac pt. 100 lei ce i s-ar fi luat cu samavolnicie.	1934 ian. 4		hotărâtă

Dezvoltarea activității instituțiilor statului cât și creșterea lor numerică, determină sporirea activității arhivistice și implicit înmulțirea preluărilor de materiale documentare.

Creșterea numărului dosarelor, actelor și condicilor depuse la Arhiva Statului, necesită totodată mărirea spațiului de depozitare, sporirea mobilierului specific și cea mai acută necesitate creșterea numărului lucrătorilor.

În repetate rânduri Gh. Asachi insista ca Marea Logofeție a Dreptății să intervină la Secretariatul Statului pentru sporirea numărului scriitorilor, deoarece Arhiva Statului nu mai putea face față lucrărilor. Subliniind faptul că Arhiva Statului avea nevoie de „mai experți lucrători și caligrafi“ ¹⁵ decât alte instituții el însoțea aceste cereri cu situații centralizatoare de numărul actelor aflate în arhivă. O astfel de situație cuprindea „toate acturile adunate spre păstrare la Arhiva Statului de la 1 ghenarie 1832 până la 15 decembrie 1837“. Din totalul de

¹⁴ Ibidem, fond Isprăvnicia Ținutului Iași. Tr. 652, op. 717/178, dosar nr. 178/1836, f. 1.

¹⁵ Arh. St. Iași, fond Ministerul Justiției. Tr. 1382, op. 1560, dosar nr. 842, f. 96.

50 351 acte depuse la arhivă precumpăneau actele judecătorești 38 352, 11 903 erau acte administrative iar 96 publice¹⁶. În martie 1838 suma totală a unităților de păstrare depusă la arhivă este de 53 700¹⁷, iar la 17 iulie a aceluiași an arhiva a deținut aproximativ 60 000¹⁸ unități de păstrare.

Pentru a ușura munca lucrătorilor arhivelor curente în ceea ce privește împrumutul de acte de la Arhiva Statului cit și în privința pregătirii dosarelor, condicelor și actelor pentru predare, Arhiva Statului a luat la sfârșitul anului 1837 hotărîrea de a concentra într-o singură listă toate prevederile instrucțiunilor anterioare. Această listă sintetizînd toate operațiunile ce urmau a se efectua cu arhivele instituțiilor, cuprindea pentru operațiunile în care se constatașeră lipsuri, lămuriri suplimentare¹⁹.

După ce arhivistul statului argumentează că nerespectarea acestor reguli îngreunează activitatea arhivei, zăbovind cercetarea și ordonarea actelor, producînd greutăți la găsirea actelor cerute sporit din partea dregătoriilor⁴⁰ și roagă Marea Logofeție a Dreptății să încunoștiințeze tuturor instanțelor aceste reguli, insistă ca în cazul nerespectării din nou a prevederilor să se trimeată îndărăt dosarele depuse fără aceste forme cu plata poștei pe socoteala instituției vinovate²¹.

Susținuta activitate desfășurată de Arhiva Statului în domeniul preluărilor, va ridica în perioada imediat următoare noi probleme legate în special de spațiul de depozitare și asigurarea personalului necesar unui volum sporit de muncă. Arhivistul statului preocupat de rezolvarea acestor probleme ajunge la concluzia că singura cale eficientă va fi selecționarea materialelor arhivistice. Dar soluționarea acestei probleme²² va constitui o nouă perioadă în activitatea Arhivei Statului Moldova care nu intră în subiectul comunicării de față.

Se desprinde din cele arătate, preocuparea permanentă a personalului Arhivelor Statului pentru găsirea unor metode corespunzătoare care să asigure preluarea în depozitele proprii a materialelor arhivistice, cit și grija înaintașilor noștri pentru păstrarea tezaurului documentar al patriei.

Se evidențiază de asemenea tradițiile progresiste ale arhivisticii românești în care putem găsi nenumărate exemple de sirguință, perseverență și pasiune.

¹⁶ Ibidem, f. 143.

¹⁷ Ibidem, f. 182—183.

¹⁸ Ibidem, f. 214.

¹⁹ Textul integral al acestor instrucțiuni este publicat de Gh. Ungureanu în *op. cit.*, p. 225—227.

²⁰ Arh. St. Iași fond Ministerul Justiției. Tr. 1382, op. 1560, dosar nr. 842, f. 46.

²¹ Ibidem.

²² Această problemă a fost tratată de Gh. Ungureanu *Cu privire la selecționarea arhivelor și eliminarea materialelor nefolositoare* în „Revista Arhivelor” 1 1^o59, p. 91—108.

R É S U M É

On présente dans cet article les instructions archivistiques élaborées par les Archives d'État de Moldavie, dans les premières années après leur fondation, concernant le domaine d'une côté important de leur activité, celui visant la réception de matériaux documentaires. L'auteur fait voir et accentue la préoccupation de Gh. Assaki de guider les archives ordinaires des institutions en ce qui concernait la préparation des actes, des dossiers et des registres pour la remise des documents en dépôt aux Archives de l'État.

A part la présentation des instructions élaborées durant la période de 1832 à 1838 et qui ont en vue les conditions qui devaient être remplies par les matériaux d'archives remises en dépôt aux Archives a l'État, l'étude fait voir aussi les difficultés suscitées en ce qui concernait l'application conforme de ces instructions.

On souligne, à la fin de l'article, le soin qu'ont pris les archivistes des temps passés pour assurer la garde et la conservation du trésor documentaire de notre patrie et aussi les traditions progressistes de l'archivistique roumaine.

UNELE MATERIALE DOCUMENTARE ACHIZIȚIONATE DE D.G.A.S. ÎN ANII 1963—1965

V. MICLUȚA

Activitatea de completare constituie factorul principal al îmbogățirii permanente a tezaurului documentar al Arhivelor Statului. Organizată în mod judicios această latură a muncii arhivistice dă posibilitatea concentrării la Arhivele Statului a tuturor materialelor cu termene de păstrare permanentă create de diverse instituții, organizații și întreprinderi. Totodată ea asigură sistematizarea acestor materiale după criterii unitare și folosirea lor multilaterală.

Pe lângă completarea fondurilor cu preluări de materiale documentare de la organizațiile socialiste, în preocuparea Arhivelor Statului stă de asemenea problema achiziționării de materiale de la deținători particulari.

Astfel, în anii 1963—1965 a intrat în depozitele Arhivei istorice centrale, un număr apreciabil de documente și dosare, planuri, hărți, litografii ș.a., prin donații sau cumpărare.

Pentru bogăția informațiilor pe care le conțin merită să fie menționate pe prim plan 114 documente din secolele XVI—XIX. Un număr de 40 din aceste documente au fost emise de cancelariile numeroșilor domni care s-au succedat la tronul Țării Românești și al Moldovei și anume : Ștefan cel Mare, Radu Mihnea, Matei Basarab, Istrate Dabija, Constantin Brîncoveanu, Constantin Alexandru Ipsilanti, Mihail Racoviță, Ioan Nicolae Mavrocordat ș.a. Restul documentelor se compun din zapise, anaforale, hotărnicii, cărți de judecată, precum și câteva scrisori aparținând unor personalități militare și politice : M. Kogălniceanu, J. Bernadotte, Moreau, Kiseleff.

Toate acestea constituie izvoare prețioase de documentare pentru studiul vieții politico-sociale din Moldova și Țara Românească. Ele reflectă procesul de destrămare a obștiilor răzășești și moșnenești, precum și aservirea lor. Țăranii din obști neputînd face față numeroaselor obligații impuse de stăpînire își vindeau părțile lor de ocină boierilor. Acest fapt este oglindit de o serie de zapise de vînzare. Astfel, în zăpisul din 3 noiembrie 1660, se arată că Vișan împreună cu frații lui Crăciun și Stan, vînd logofătului Stan partea lor de moșie din Balomirești, a treia parte dintr-o funie, cu șapte ughi și jumătate ; cu zăpisul din 20 iunie 1670, Lazăr împreună cu fratele său din Tulia, județul Teleorman, vînd lui Nică, ceauș de aprozi, fiul lui Bunea vistiernic,

toată partea lor de moșie din Hlăpeasca, județul Vlașca cu 10 ughi. Din alte documente vedem cum același Nică, ceauș de aprozi, cumpără părți de ocină și de la alți săteni (zapisele din 3 ianuarie 1667; 1 iulie 1670; 1 septembrie 1670 etc.).

Sărăcirea moșnenilor și răzeșilor duce totodată și la pierderea libertății lor. Aceștia neavînd bani pentru a face față obligațiilor ce li se impuneau se vînd ca rumâni sau vecini. Zapisul din 23 noiembrie 1685 emis la Florești, arată cum Machidon cu femeia și copiii lui, din Voinești — Tutova se vînd lui Pătrașcu jitnicer, pentru că „m-au scos din foamete și m-au și îmbrăcat cu haine cîte trebuie la un om“. Zapise de acest gen sînt și cele din anii 1651 noiembrie 13; 1651 noiembrie 26; 1655 octombrie 2; 1658 noiembrie 27; 1668 mai 16; 1668 octombrie 8 etc.

Procesul de aservire a țăranilor nu s-a desfășurat fără împotrivire. Urmărirea țăranilor fugiți de pe moșiile boierilor și măsurile luate pentru aducerea lor înapoi sînt expresie a rezistenței lor. Din unele hrisoave din secolul al XVII-lea și al XVIII-lea rezultă că domnii Țării Românești și ai Moldovei împuternicesc pe boieri să caute și să aducă înapoi de oriunde s-ar afla pe rumânii sau vecinii lor (hrisoavele din 1672 ianuarie 9; 1689 ianuarie 4; 1693 iulie 2; 1725 august 12 etc.).

Documentele menționate mai conțin date privind numirea de către domn a dregătorilor și stabilirea atribuțiilor și veniturilor acestora. Majoritatea sînt inedite și au ca semne de validare sigilii timbrate sau aplicate în chinovar, fum sau tuș și semnătura emitentului și a maritorilor.

Alte documente achiziționate se referă la pricinile dintre răzeșii din satele Sîrbi, Dănești și Oancea ținutul Covurlui, iar altele la pricinile dintre moșnenii din satele Apele Vii, Cotorăști, Radomiru, județul Dolj.

Printre materialele achiziționate în perioada la care ne referim se găsește și un dosar din care rezultă abuzurile săvîrșite de autorități față de locuitorii țigani de pe vatra mănăstirii Snagov. În plîngerea acestora se arată că deși au fost dezrobiți cu mulți ani în urmă, sînt bătuți și duși cu forța de vataful satului, în unire cu dorobanții trimiși de subocîrmuire, ca să lucreze la construirea binalelor pe moșia Țîncăbești, *plătindu li se doar a patra parte din cît li se cuvine* pentru munca depusă. Tot din dosarul respectiv rezultă rezistența față de arendașii de moșii, refuzul plății arenzii. Astfel, arendașii moșiei vetrii mănăstirii Snagov se plîng contra locuitorilor din satul Ghermănești că nu vor să plătească arenda cuvenită, fiind îndemnați la aceasta de Bran sin Dumitru și fiii săi.

Un număr de 1146 scrisori, acte cu caracter financiar și comercial, acte privind proprietăți funciare, acte personale din secolul al XIX-lea, achiziționate, aparțin în cea mai mare parte negustorului Mihail Califarov de origine bulgar stabilit în București. Acesta avea relații cu case comerciale din Dresda, Viena, Leipzig, Berlin, Torino, Bruxelles, Odesa etc. Se ocupa cu importul de pinză de americană, bumbac, zahăr etc. și exporta vite, cereale și unt. Numai în anul 1863 a exportat la Viena 52.732 ocale de unt.

Din aceste materiale se mai poate vedea criza financiară a statului nostru care recurgea la împrumuturi particulare în schimbul unor mari dobânzi. În 1857 Califarov urma să primească de la stat suma de 47 250 lei reprezentând dobânda la banii împrumutați statului.

Tot atât de importante sînt și cele 13 dosare din anii 1868—1890 provenite de la Societatea română de gimnastică, scrimă și tragere la semn prezentînd interes pentru studiul evoluției mișcării sportive din țara noastră. Ele reflectă preocuparea care a existat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea pentru anumite sporturi ca : tir, scrimă, gimnastică, sporturi care au menirea să contribuie la dezvoltarea multilaterală a tineretului.

Totodată atestă fondarea acestei societăți în 1862 și în același timp oglindesc activitatea desfășurată de societatea respectivă.

Colecția de planuri a Arhivei istorice centrale s-a îmbogățit cu un număr de 21 planuri topografice și economice întocmite în secolul al XIX-lea ale următoarelor moșii care au aparținut prințului Mihail Obrenovici, Dimitrie Polizu ș.a. : Piatra — districtul Romanăți, Brezoaia și Moara Brăiloiului — districtul Dîmbovița, Giormăneasca și Tătărăncă — districtul Brăila, Oești — Mosteni — județul Vlașca, Andrășești, Tătărăi — Ialomița, Mavrodinu — Teleorman etc. Printre acestea se află și planurile pămîntului foștilor clăcași împrumutați prin Legea Rurală din 1864 pe moșiile Moroieni județul Dîmbovița și Afumați județul Ilfov, precum și planul orașului București lucrat de Institutul geografic al armatei în anii 1895—1899.

Numărul hărților a crescut de asemenea și deosebit de importantă este harta topografică minieră în care sînt menționate principalele lucrări miniere de la începutul secolului al XIX-lea ridicate în funcție de sistemul hidrografic și relief în regiunea minieră Roșia-Montană-Buciumi. Aceasta prezintă importanță pentru identificarea unor lucrări miniere abandonate în trecut.

Pentru biblioteca documentară s-au achiziționat 1 267 numere de reviste, gazete, cărți și dicționare. Merită a fi relevat periodicul „Bucovina” gazetă românească pentru politică, religie și literatură, în care sînt publicate poezii scrise cu adînc sentiment de dragoste de patrie de către Vasile Alecsandri, D. Bolintineanu și alții, precum și articole care oglindesc o serie de evenimente din timpul domniei lui Mihail Sturza.

Amintim de asemenea două lexicoane : *Das Staats Lexikon*, Leipzig 1856—1866 și *Real Encyklopädie*, Leipzig 1819—1820. Nu pot fi neglijate nici cele 86 de volume din *Enticlopediceschii Slovarei* 1890—1907 Petersburg.

Tot pentru biblioteca documentară a Direcției generale a Arhivelor Statului s-a achiziționat un album editat în 1899 de către Comisariatul general român pentru expoziția universală de la Paris din anul 1900. Albumul conține 48 planșe litografiate, cu proiectele instalațiilor secției române : planul de ansamblu al expoziției, interioare ale ștandurilor românești, privind industria cărbunelui, industria metalurgică, transporturile, agricultura, arta decorativă a edificiilor publice și a locuințelor. Este important pentru comparația care se poate face asupra modului în care se prezenta România la expozițiile internaționale la începutul secolului al XX-lea și cum se prezintă astăzi România socialistă.

Trebuie menționate în mod deosebit donațiile făcute de cetățenii care au considerat că este o îndatorire patriotică să depună la Arhivele Statului documentele pe care le dețin, pentru o largă cunoaștere și folosire a lor.

Deosebit de importantă este donația făcută în 1964 de academicianul arhitect Duiliu Marcu și anume 385 suluri, conținând cca. 12 600 planuri și alte detalii referitoare la proiectarea unor edificii publice ca : Academia Română, Ministerul de Externe, Politehnica din Timișoara, Palatul C.F.R., Athénée Palace — Hotel, Aeroportul Băneasa etc.

Toate acestea au deosebită importanță pentru studiul dezvoltării arhitecturii din țara noastră și totodată constituie expresia vie a unei activități, neîntrerupte și pasionate desfășurată de un remarcabil om de știință.

Înalta prețuire acordată instituției noastre și adinca înțelegere a importanței materialelor documentare pentru studii și a necesității conservării lor de către Arhivele Statului rezultă și din următoarele rânduri trimise Direcției generale a Arhivelor Statului de către general-maior dr. Odiseu Apostol o dată cu un număr de 16 documente din secolul al XIX-lea : „Socotesc că mai bine se păstrează la dv. documentele anexe ; poate că vor fi de folos studioșilor, de aceea le dăruiesc dumneavoastră, rugându-vă a le primi”.

Nu mai puțin lăudabile sînt repetatele donații de documente pe care le-a făcut Arhivelor Statului cetățeanul Mihail Cernăianu din comuna Voloiacu regiunea Oltenia.

Din cele arătate se poate vedea că în ultimii ani au intrat în depozitele Arhivei istorice centrale, prin achiziții și donații o serie de materiale importante, menite să lărgască baza documentară necesară activității științifice, care a luat mare dezvoltare în țara noastră.

Pentru ca în anii ce urmează activitatea de achiziționare să fie și mai rodnică și pentru a se aduce pe această cale noi materiale în depozite, este necesar să se extindă munca de depistare a materialelor documentare deținute de persoane particulare și de lămurire a acestora asupra necesității depunerii la Arhivele Statului, în vederea unei păstrări corespunzătoare și a folosirii lor în cercetările științifice ale diverselor domenii de activitate.

R É S U M É

Cet article présente les matériaux documentaires acquis, par a chat au donation, des détenteurs particuliers, entre 1963—1965, par la Direction générale des Archives d' État.

On a cru nécessaire de présenter seulement les pièces ayant un contenu plus important pour les recherches scientifiques. C'est ainsi qu'ont été mentionnés les matériaux documentaires (documents ou dossiers) qui reflètent le processus d'asservissement de la paysannerie libre, certains aspect de la lutte de classe, le développement du commerce le long du XIX-ème siècle, ainsi que les préoccupations existantes pour le développement de la jeunesse au moyen des sports.

L'auteur fait voir que, à part des documents et des dossiers, on a aussi acquis des plans d'édifices publics, dressés par l'académicien Duiliu Marcu, éminent architecte, des plans de propriétés foncières, un plan de la ville de Bucarest et une carte topographique minière datant du commencement du XIX-ème siècle.

On fait aussi mention de certaines publications acquises pour la bibliothèque documentaire de la Direction générale des Archives de l'État.

ACȚIUNI GREVISTE PREMERGĂTOARE GREVEI GENERALE DIN OCTOMBRIE 1920

V. ARIMIA, I. TOACĂ

Anul 1920 a marcat o fază nouă în lupta clasei muncitoare din România, luptă care s-a extins cuprinzând păături sociale diferite și metode de acțiune variate. Este anul în care proletariatul român a înscris în filele istoriei, prin greva generală din octombrie, cea mai măreață luptă muncitorească cunoscută pînă atunci în România.

Greva generală a fost precedată de puternice lupte și mișcări greviste, de numeroase acțiuni și demonstrații muncitorești, ceea ce constituie o caracteristică a avîntului revoluționar din perioada anului 1918—1921 și evidențiază totodată dîrzenia și hotărîrea oamenilor muncii din țara noastră, în frunte cu elementele revoluționare care s-au ridicat în luptă pentru a impune claselor exploatare satisfacerea revendicărilor lor economice și politice.

Valul crescînd al luptelor greviste din România a fost determinat de condițiile interne existente atunci: ascuțirea contradicțiilor sociale, adîncirea exploatarei și accentuarea sărăciei în care se zbăteau oamenii muncii ca rezultat al politicii dusă de cercurile conducătoare ale burgheziei și moșierimii, a dezastrului provocat de război și ocupația germană. Toate acestea aveau urmări grave asupra întregii activității economice¹. Existau un număr mare de întreprinderi închise, iar unele lucrau doar cu o parte redusă din capacitatea lor de producție. Ca urmare a acestui fapt, producția de țitei, care era în anul 1914 de 1 810 170 de tone ajunge în anul 1919 la 855 542 de tone²; extracția de cărbune în Valea Jiului scade de la 2 200 000 tone în anul 1913, la 987 860 tone în anul 1920³; producția de metal a uzinelor din Reșița, care în anul 1913 era de 162 911 tone, scăzuse în anul 1919 la 53 844 tone. La uzinele din Hunedoara producția de metal a scăzut de la 134 089 tone în

¹ Vezi Manea Mănescu și N. N. Constantinescu *Situația economică din România și condițiile de muncă și de trai ale clasei muncitoare în perioada premergătoare grevei generale din 1920*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.C.R.” nr. 5, 1960, p. 17—40.

² *Anuarul statistic al României 1939—1940*, București 1940, p. 465.

³ *Industria și bogățiile naturale din Ardeal și Banat*, editată de Camera de comerț și de industrie din Cluj, 1927, p. 51.

1913, la 3 896 tone în anul 1919⁴. Mult restrînsă era și producția dată de industria prelucrătoare, industria textilă și a hîrtiei. Deosebit de gravă era situația în domeniul transporturilor feroviare ca și în agricultură, comerț, finanțe etc.

Haosul monetar, care provoca urcarea vertiginoasă a prețurilor, scăderea rapidă a salariilor reale ale oamenilor muncii și ruina micilor producători, aduceau claselor exploatatoare mari profituri și accentuarea exploatarei oamenilor muncii. La începutul anului 1920, nivelul de trai al populației se redusese la o treime față de perioada anterioară⁵.

Toate acestea sînt reflectate în memoriile, cererile și cuvîntările reprezentanților tuturor categoriilor de oameni ai muncii și chiar în rapoartele organelor statului burghezo-moșieresc, în presa vremii, în măsura în care cenzura nu putea să le interzică. Ca un leit motiv apar în memoriile și telegramele expediate din diferite localități astfel de aprecieri ale populației : „moare de foame în țara grîului”, „Ne-a ajuns cuțitul la os și nu mai putem răbda”⁶. Aceasta exprima nu numai situația extrem de grea ci erau totodată și avertismente date guvernului, hotărîrea de luptă a celor exploatați și asupriți.

La ofensiva claselor exploatatoare împotriva nivelului de trai, a drepturilor și libertăților oamenilor muncii, aceștia din urmă, acționînd sub conducerea și îndrumarea elementelor revoluționare din cadrul Partidului Socialist și al sindicatelor, au răspuns printr-o contra ofensivă, fapt ce se concretizează prin numeroase și puternice demonstrații și greve*, ce au avut loc îndeosebi după terminarea războiului. În prezentul articol ne vom opri asupra celor din anul 1920, premergătoare grevei generale din octombrie. După datele oficiale ale Ministerului Muncii, cooperației și asigurărilor sociale care sînt vădit incomplete, în cursul anului au avut loc 753 greve cu aproape 120 000 participanți la care s-au pierdut 1 702 402 zile de lucru⁷. Pe baza studierii unor fonduri aflate în arhivele C.C. al P.C.R. și ale Institutului de istorie a partidului precum și fondurile : Președinția Consiliului de Miniștri, Ministerul de Interne, Marea Adunare Națională etc. considerăm că nu există fabrică, uzină, întreprindere sau instituție, chiar și cu un număr mic de salariați, în care să nu fi avut loc conflicte și greve în 1920, în unele, grevele repetîndu-se de mai multe ori.

⁴ *Ancheta industrială din 1920*, publicată în „Buletinul industriei” nr. 7—9 din 1921. p. 34—35.

⁵ „Socialismul” din 18 martie 1920.

⁶ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar nr. 7/1920, f. 85, 96, 103, 104, 107, 114, 143 etc. și dosar nr. 101 1920, f. 28.

* În legătură cu greva generală din octombrie 1920 cit și cu grevele premergătoare acestora au apărut după 1944 și în deosebi în 1960 și 1965 o serie de studii și lucrări de sinteză. Între acestea amintim lucrarea *Greva generală din România — octombrie 1920* precum și articolele și prezentările de documente semnate de C. Mocanu, N. G. Munteanu, I. Iacoș, V. G. Ștefănescu, V. Gh. Ionescu, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.C.R.” din 1960 și C. Mănescu, I. Niculi în „Analele Institutului de istorie a partidului” nr. 5/1965.

⁷ Conflicte colective de muncă din 1924, p. 18.

Încă de la începutul acestui an are loc greva muncitorilor din porți și de la șantierul naval „Fernic” din Galați⁸, greva lucrătorilor cerferiști din Cluj⁹, greva muncitorilor și muncitoarelor de la întreprinderea „Textila” din Iași care a avut o durată de peste 13 săptămâni de zile. Solidaritatea și hotărîrea de luptă a textiliștilor a determinat autoritățile locale să atragă atenția proprietarilor țesătoriei asupra necesității de a satisface unele revendicări cerute de greviști. După tratative îndelungate greva încetează la 21 februarie, muncitorii obținînd o parte din revendicările cerute¹⁰.

Puternice greve au loc și în alte centre importante ale țării printre care: Reșița, Bocșa și Oravița pe care, prin revendicările formulate, amploarea și combativitatea muncitorilor, organele siguranței le considera ca avînd „tendențe comuniste”¹¹.

La sfîrșitul lunii ianuarie 1920 are loc greva muncitorilor tipografi din Iași, care a dus la încetarea parțială a apariției ziarelor din localitate¹². Ziarul „Iașul Socialist” care apărea atunci, făcea cunoscut maselor muncitoare revendicările tipografilor și le îndemna la solidaritate cu lupta lor. În coloanele acestui ziar au apărut numeroase articole de propagandă și agitație, de popularizare a luptei duse de greviști, de îmbărbătare a acestora. Tot în ianuarie 1920 au intrat în grevă lucrătorii tipografi * din Arad¹³ și muncitorii de la cîteva mori din capitală¹⁴.

În legătură cu amploarea pe care o luaseră grevele chiar de la începutul anului 1920, unul din deputați afirma, la ședința senatului din 26 ianuarie, că în România grevele muncitorești „se succed una după alta”. Influența grevelor se făcea puternic simțită în sate ceea ce-l determina pe un alt deputat să declare că starea de agitație existentă la sate are „drept rezultat primejduirea liniștei și a ordinei în stat”¹⁵.

În luna februarie 1920 continuă să crească lupta grevistă a maselor muncitoare și odată cu aceasta influența elementelor de stînga comuniste în rîndul muncitorilor din România. Printre aceste acțiuni se înscrie greva celor 1 500 de lucrători textiliști de la Buhuși, a salariaților de la atelierele principale ale Arsenalului armatei din București¹⁶ și cea declarată de muncitorii de la întreprinderea „Vulcan”

⁸ „Universul” din 4 februarie 1920.

⁹ „Tribuna Socialistă” din ianuarie 1920.

¹⁰ „Socialismul” din 2 și 21 februarie 1920.

¹¹ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul de Interne, dosarul nr. 224/1920, f. 1.

¹² „Evenimentul” din 28 ianuarie 1920.

* Vezi C. Mocanu *Mișcarea grevistă din 1920, premergătoare grevei generale în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.C.R.”* nr. 1 1960, pag. 41—65.

¹³ „Tribuna Socialistă” din 18 ianuarie 1920.

¹⁴ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală fond Ministerul de Interne, dosar nr. 91 1920, f. 1—37.

¹⁵ Ibidem, fond Președinția Consiliului de Miniștri dosar nr. 77/1920, f. 3, 56.

¹⁶ Arh. C.C. al P.C.R. fond nr. 5, dosar nr. 777, p. 17—21. (Vezi memoriul Direcției armamentului privind avantajele muncitorilor în acord din stabilimentele militare) și Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală fond Ministerul de Interne dosar nr. 232/1920, f. 4.

din capitală¹⁷. La 17 februarie muncitorii de la „Lemaitre“ în rîndul cărora erau nemulțumiri și frămîntări puternice ca urmare a situației grele în care se zbateau, au fost lockoutați de proprietarii întreprinderii pentru a-i intimida și a-i determina astfel să nu declare grevă¹⁸. Muncitorii metalurgiști urmînd îndemnul elementelor revoluționare din partid și din organizațiile sindicale, nu s-au lăsat intimidați de acțiunile provocatoare ale capitaliștilor ce se îmbinau cu măsurile represive luate împotriva lor de către organele de stat*. La sfîrșitul lunii februarie se desfășoară greva muncitorilor metalurgiști de la întreprinderea „Weigel“, care s-a bucurat de sprijinul muncitorilor din mai multe întreprinderi metalurgice din capitală¹⁹.

Paralel cu luptele metalurgiștilor din București au loc frămîntări și agitații în rîndul muncitorilor din întreprinderile metalurgice din Brașov, precum și greva tipografilor din această localitate, pentru a obține mărirea salariilor²⁰.

Puternice acțiuni și frămîntări se desfășoară în această perioadă și în rîndurile oamenilor muncii din industria minieră. Comandantul garnizoanei Oravița, în raportul din 14 februarie 1920 către Divizia a 19-a sublinia: „Starea spiritelor printre mineri este foarte îndirjită contra societății care nu voiește a le auzi doleanțele lor și sînt mereu amenințați cu darea afară din serviciu, după ce unii din ei au muncit zeci de ani în mine“²¹. Se cere luarea unor măsuri acceptabile „spre a se pune capăt unei stări de lucruri îngrijorătoare...“. La 19 martie 1920 muncitorii de la minele de cărbuni din Valea Jiului, au dat un ultimatum direcției minelor unde se spune că dacă în termen de 24 ore nu li se va plăti salariu vor declara grevă²². După trei zile — la 22 martie 1920 — lucrătorii de la minele de est-vest și Dîlja din Petroșani, au refuzat să intre în lucru²³. Printr-o telegramă, este anunțat Ministerul de Război despre acest eveniment și se atrage atenția asupra faptului că, exemplul minerilor de la cele două mine ar putea fi urmat și de alții.

Ca urmare a exploatării crunte, a lipsei de grijă față de nevoile vitale ale minerilor, a terorii și asupririi dezlănțuite, are loc între 22 și 29 martie 1920 o puternică grevă, care a cuprins întreaga Vale a

¹⁷ „Socialismul“ din 14 februarie 1920.

¹⁸ Ibidem, din 18 februarie 1920.

*Vezi C. Mocanu *Participarea muncitorilor din București la greva generală din 1920* în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.C.R.“ nr. 5/1960, p. 41—69 și I. Iacoș *Documente privind luptele metalurgiștilor din București (martie-august 1920)* în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.C.R.“ nr. 4/1960, p. 103—119.

¹⁹ „Socialismul“ din 28 februarie 1920.

²⁰ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar nr. 20/23/1920, I, f. 141 și „Tribuna Socialistă“ din 21 martie 1920.

²¹ Arh. St. Lugoj, fond Prefectura județului Severin, dosar nr. 3749/ 1920, f. 1

²² Arh. C.C. al P.C.R., fond nr. 5, dosar nr. 751, f. 43.

²³ Ibidem, dosar nr. 782, f. 5.

Jiului *. Într-o serie de documente ** referitoare la această grevă se subliniază amploarea ei, precum și măsurile de teroare luate contra greviștilor. Astfel, într-o telegramă din 25 martie se spune : „Cu onoare vă raportăm că pe toată Valea Jiului e grevă generală... Sînt arestați peste 30 de capi ai muncitorilor. Lumina electrică nu funcționează, așa că toată Valea Jiului stă în întuneric.

Măsurile represive adoptate de guvernul prezidat de generalul Averescu împotriva mișcării muncitorești au avut urmări grave și asupra greviștilor din Valea Jiului dar n-a stăvilit hotărîrea și voința acestora. Greviștii nu s-au lăsat intimidați, ci dimpotrivă, însuflețiți de elementele comuniste, după 2—3 zile de grevă, au cerut urcarea salariilor cu 12 coroane pe oră, acordarea dreptului de întrunire liberă de două ori pe săptămînă, precum și eliberarea imediată a muncitorilor arestați ²⁴. Văzînd că nu pot să le înfrîngă voința de luptă autoritățile regimului burghezo-moșieresc, au început tratative cu reprezentanții greviștilor și după mai multe discuții au acceptat să le satisfacă unele revendicări, ceea ce a dus la reluarea lucrului în ziua de 29 martie. Printre revendicările cîștigate de mineri se numără : înființarea unor depozite speciale de alimente pentru a se asigura o mai bună aprovizionare a muncitorilor ; s-a promis plata salariilor la termenele stabilite anterior, precum și acordarea unei oarecare libertăți privind ținerea întrunirilor ²⁵.

Grevă minerilor din Valea Jiului din martie 1920, care ocupă un loc important în cadrul evoluției luptelor greviste premergătoare grevei generale, a avut un pronunțat caracter politic. Ea se înscrie printre cele mai mari acțiuni întreprinse de clasa muncitoare din România împotriva ofensivei dezlănțuite de regimul burghezo-moșieresc după instaurarea la cîrma țării, la 13 martie 1920, a guvernului prezidat de generalul Averescu. Dintre măsurile luate de acest guvern în vederea zădărnîcirii acțiunilor mișcării muncitorești amintim limitarea dreptului de grevă al muncitorilor și constituirea unei comisii de arbitraj * pe lîngă Ministerul Industriei și Comerțului ²⁶ (măsuri care au constituit germenul legii împotriva grevelor adoptată de parlament la 11 august și sancționată de rege la 5 septembrie 1920).

* Vezi M. Kertesz și Gr. Chiriță *Momente din luptele minerilor din Valea Jiului în anii 1917—1920* în „Studii și materiale de istorie contemporană” vol. II. Ed. Acad. R.P.R. 1963, p. 43—83, precum și *Documente privind luptele muncitorilor mineri din Valea Jiului (martie-iunie 1920)* în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.C.R.” nr. 4/1960 ; L. Vajda, L. Foodor, V. Marin, F. Pircălab *Grevă generală din octombrie 1920 în Transilvania* în „Analele Institutului de istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.C.R.” nr. 5/1960.

²⁴ Arh. C.C. al P.C.R., fond nr. 5, dosar nr. 751, f. 31.

²⁵ Ibidem, dosar nr. 940, f. 3—7.

* În comunicatul dat publicității se spune : „Pentru rezolvarea diferendelor care există deja, sau care se vor ivi în viitor, Consiliul de Miniștri prin jurnalul nr. 693 din 20.03.1920... a hotărît instituirea, cu caracter provizoriu, pe lîngă Ministerul de Industrie și Comerț a unei comisii de arbitraj, care va cerceta și hotărî asupra fiecărui caz în parte”. Hotărîrile acestei comisii erau obligatorii atît pentru greviști cît și pentru patroni și erau sprijinite de către guvern, pentru că erau menite să pună capăt grevelor. De altfel în perioada care se efectuau anumite operațiuni ale arbitrajului, patronii aveau posibilitatea să ia măsuri de prevenirea grevelor. Vezi Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul de Interne, dosar nr. 91/1920, f. 41.

²⁶ „Monitorul Oficial” din 22 martie 1920.

Exemplul minerilor din Valea Jiului a fost urmat și de cei din alte centre carbonifere din țară. Astfel, în martie-aprilie 1920 au loc frământări în rândurile muncitorilor mineri din Anina și Reșița, din cauza salariilor de mizerie, a scumpetei, a lipsei de alimente etc. Referitor la acest fapt, „Socialismul” din 16 aprilie 1920 scrie: „După informațiile noastre situația minerilor din Banat e aceeași ca aceea care a dus la greva din Petroșani. Dacă ministrul muncii nu va lua măsuri radicale și urgente ne putem aștepta la repetarea celor din Petroșani”. Ziarul menționează că: „O delegație a muncitorilor (din Anina și Reșița — n. n.) se află în capitală și se va prezenta autorităților spre a cere să se ia măsuri grabnice de îndreptare”²⁷.

La începutul lunii mai au loc acțiuni revendicative în rândurile muncitorilor mineri din fostul județ Muscel. La 4 mai o mare parte a lucrătorilor de la mina de lignit Poenari (Muscel) au declarat grevă, pentru a obține mărirea salariului în raport cu scumpetea. Autoritățile au luat măsuri represive împotriva greviștilor și i-au forțat să reia lucrul²⁸. La jumătatea lunii iunie au declarat grevă muncitorii mineri din Ruda și Barza, județul Hunedoara.

În lunile iunie și iulie 1920 au loc acțiuni și greve la care participă muncitorii mineri din diferite centre ale țării. La 24 iunie se înregistrează greva celor 300 de muncitori de la minele de cărbuni din Mehadia. Aceștia cereau sporirea de 100% a salariilor și procurarea de îmbrăcăminte cu 50% mai ieftină față de prețul de pe piață care era extrem de ridicat. Ca urmare a luptei duse de greviști patronii au acordat o parte din revendicările cerute²⁹. La 17 iulie 1920 au intrat în grevă 500 de lucrători din minele Slănic (Prahova) în semn de solidaritate cu patru delegați aleși de ei, care fuseseră crunt bătuți de către directorul exploatarei³⁰.

În a doua jumătate a lunii august 1920 au făcut grevă o mare parte a lucrătorilor de la Băile de Sare din Uioara. În urma măsurilor represive și a activității desfășurate de elementele oportuniste, greva s-a terminat fără succes³¹. Între 14 și 16 august are loc greva muncitorilor de la minele 2 și 3 din Vulcan și Lonea, pentru a determina pe patroni să le mărească salariile³². La adunarea din 27 august care a avut loc la Petroșani, minerii au cerut mărirea salariilor în raport cu scumpetea și ajutorarea celor peste 300 de lucrători concediați³³.

La 31 august 1920 în Valea Jiului minerii au făcut grevă timp de o oră „...ca protest contra cursului de schimb al coroanelor, a cenzurii și a stării de asediu”³⁴. Muncitorii din fabrici, ateliere, birouri și instituții din Brașov au făcut o grevă de o oră pe data de 1 septembrie 1920 ca demonstrație și avertisment guvernului pentru ca toate abuzu-

²⁷ „Socialismul” anul XIV, nr. 80 din 16 aprilie 1920, p. 2, col. 6—7.

²⁸ Arh. C.C. al P.C.R. fond nr. 5, dosar nr. 774, f. 53.

²⁹ „Socialismul” anul XIV-lea, nr. 143, din 3 iulie 1920.

³⁰ Arh. C.C. al P.C.R., fond nr. 5, dosar nr. 758, f. 4.

³¹ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Consiliul Dirigent, dosar nr. 1365, 1920, f. 482.

³² Arhiva Centrală a M.F.A. fond C.T.T., 1920—1921, pachet 16—20, dosar nr. 66, f. 93 și 916.

³³ Ibidem, 1920—1921, dosar nr. 33, f. 340.

³⁴ Arh. C.C. al P.C.R., fond nr. 5, dosar nr. 772, f. 35.

rile, maltratările, jafurile, starea de asediu, cenzura, specula etc. să înceteze și să înlesnească muncitorilor o viață mai bună³⁵. Tot la 1 septembrie minerii din Valea Jiului, alături de muncitorii din Cluj, Sibiu, Brașov, Tg. Mureș, Baia Mare, Satu Mare etc., au declarat grevă generală demonstrativă de o oră împotriva stării de asediu, cenzurii, terorii militare, a legii care interzicea grevele etc. La 18 septembrie a avut loc la Petroșani adunarea a peste 120 de funcționari din întreprinderii miniere, la care s-a cerut mărirea salariilor, ridicarea stării de asediu și a cenzurii etc.³⁶. Ca urmare a amploarei deosebit de mari pe care o luase luptele muncitorești, guvernul a fost silit să ridice starea de asediu și cenzura din Transilvania³⁷.

La 23 septembrie minerii din Petroșani, iar la 24 septembrie cei din Vulcan, au declarat o nouă grevă demonstrativă împotriva arestării unor muncitori care protestaseră contra samavolnicilor comise de poliție și de organele militare. Referitor la solidaritatea muncitorilor mineri cu cei arestați, Comandantul Garnizoanei Petroșani raporta: „Muncitorii declară că sînt hotărîți să declare grevă dacă nu se pun în libertate camarazii lor arestați din partea noastră și a autorităților din Valea Jiului”³⁸. Greva a încetat în urma promisiunilor făcute de autorități că vor elibera în cel mai scurt timp pe cei arestați.

În primele luni ale anului 1920 au loc o serie de greve și acțiuni revendicative și în Valea Prahovei, care, ca și Valea Jiului, constituia un puternic centru muncitoresc în fierbere. Între 22 și 28 ianuarie se desfășoară greva celor peste 500 muncitori de la societatea „Steaua Română”-Bușteni declarată în semn de protest față de persecuțiile exercitate împotriva delegaților muncitorilor și a nerespectării de către societate a unor promisiuni făcute anterior³⁹. Greva s-a încheiat prin satisfacerea unor revendicări parțiale ale greviștilor.

Numărul grevelor din Prahova a crescut în luna februarie. În această lună se desfășoară, între 10 și 22 februarie, greva lucrătorilor de la fabrica de postav „Dorobanțul” din Ploiești⁴⁰; greva muncitorilor de la fabrica „Avîntul” tot din Ploiești din 16 februarie⁴¹. La 15 februarie are loc o întrunire publică în sala Liceului vechi din Ploiești, la care s-a protestat contra terorii dezlănțuită de autorități⁴²; la 16 februarie se înregistrează grevă la fabrica de tăbăcărie „I. Dumitrescu”-Ploiești și a lucrătorilor de la C.F.R. din Cîmpina. Aproape în tot cursul

³⁵ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Consiliul Dirigent, dosar nr. 1365/1920, f. 376.

³⁶ Ibidem, dosar nr. 1365/1920, f. 338.

³⁷ „Tribuna Socialistă” din 12 septembrie 1920.

³⁸ Arh. C.C. al P.C.R., fond nr. 5, dosar nr. 780, f. 100, dosar nr. 782, f. 225. Arhiva Centrală a M.F.A., fond C.T.T. 1920/1921, pachet 16—20, dosar nr. 66, f. 392 și Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond. Consiliul Dirigent, dosar nr. 1365, f. 70—72; „Socialismul” nr. 219, din octombrie 1920, p. 2, col. 5.

³⁹ Arh. C.C. al P.C.R., fond nr. 79, dosar nr. 7510, f. 3—5 și „Lupta Socială” anul II, nr. 4, din 8 februarie 1920, p. 4.

⁴⁰ Arh. C.C. al P.C.R., fond nr. 5, dosar nr. 768, f. 12.

⁴¹ „Chemarea” din 16 februarie 1920.

⁴² Arh. C.C. al P.C.R., fond nr. 5, dosar nr. 768, f. 18 și 243.

lunii februarie se mențin în grevă muncitorii de la Atelierul mecanic din Ploiești, aparținând societății „Creditul Petrolifer”⁴³.

Printre acțiunile muncitorești mai importante care au avut loc în Valea Prahovei în luna martie se numără greva lucrătorilor de la uzina electrică din Cîmpina (sfîrșitul lunii martie) și a salariaților de la moara „Ianoș” tot din această localitate⁴⁴. Spre sfîrșitul lunii aprilie în Valea Prahovei sint înregistrate greve la mai multe întreprinderi printre care greva muncitorilor de la Rafinăria „Astra Română” din Ploiești la 21 aprilie, ca urmare a refuzului societății de a le satisface revendicările prevăzute într-un memoriu înaintat cu cîteva zile mai înainte⁴⁵. Organele de poliție au arestat o serie de muncitori care erau bănuți că îndeamnă masele la luptă pentru obținerea drepturilor lor⁴⁶. În același timp se desfășoară greva celor 800 de lucrători de la fabrica de celuloză din Bușteni și greva muncitorilor de la fabrica de sticlărie „Avîntul” din Ploiești⁴⁷.

La mitingul și demonstrația de 1 Mai din Ploiești au participat cca. 30 000 de muncitori, care purtau pancarde cu lozinci de luptă și steaguri roșii⁴⁸. În luna mai și iunie se înregistrează o serie de frămîntări și acțiuni greviste la rafinăria și atelierul central al societății „Steaua Română” din Cîmpina⁴⁹, la Uzinele Metalurgice și societatea „Româno-Americană” din Ploiești⁵⁰. Timp de cca. 13 săptămîni a durat greva muncitorilor de la Uzina electrică din Cîmpina, declarată la 5 iulie 1920, în semn de solidaritate cu lucrătorii de la rafinăria și atelierul central aparținînd societății „Steaua Română”-Cîmpina⁵¹. Această grevă este cea mai importantă acțiune întreprinsă de muncitorii din Valea Prahovei înainte de greva generală și era de fapt continuarea acțiunilor din anii anteriori*. Amintim spre exemplu că „prin înțelegerea încheiată între delegații muncitorilor din petrol și ai societății, din 16 august 1919 s-a recunoscut de ambele părți consiliile muncitorești” care aveau sarcina, pe de o parte, să apere interesele și demnitatea muncitorilor, pe de altă parte, de a veghea la bunul mers al întreprinderilor⁵². Dar patronii încercau și acționau pe toate căile să stăvilească

⁴³ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul de Interne, dosar nr. 260 1920.

⁴⁴ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond. Ministerul de Interne, dosar nr. 330 1920, f. 7 și ziarul „Socialismul” anul XIV, nr. 75, din 9 aprilie 1920, p. 2, col. 2.

⁴⁵ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul de Interne, dosar nr. 260 1920, f. 21.

⁴⁶ Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 79, dosar nr. 7503, f. 12—13. 64—66.

⁴⁷ „Socialismul” din 26 aprilie și 1 mai 1920.

⁴⁸ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul de Interne dosar nr. 260 1920, f. 30.

⁴⁹ „Socialismul” nr. 136 din 25 iunie 1920, p. 4, col. 3—5.

⁵⁰ „Socialismul” anul XIV, nr. 123 din 10 iunie 1920, p. 2, col. 2—3 și 16 iunie 1920, p. 2.

⁵¹ Arh. C.C. al P.C.R., fond nr. 5, dosar nr. 763, f. 169 și fond nr. 79, dosar nr. 7501, f. 204, 212.

* Vezi V. G. Ionescu *Desfășurarea grevei generale din octombrie 1920 în Valea Prahovei* în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.C.R.” nr. 5/1960, p. 95—121.

⁵² Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar nr. 30/1920.

avîntul de luptă al muncitorilor, să lovească în unitatea lor, pentru aceasta îndreptîndu-și atacul în primul rînd împotriva organelor muncitorilor. Astfel direcțiunea „a concediat 6 lucrători și 1 funcționar dintre care 3 făceau parte din Consiliul muncitoresc”. Atît intervenția la Direcțiune de a fi reprimiți cei concediți și a se satisface revendicările cit și memoriul muncitorilor de la „Steaua Română” și „Atelierele Centrale” din 7 iulie 1920 adresat Președinției Consiliului de Miniștri au rămas fără rezultat.

S-a creat o astfel de situație cînd conducerea întreprinderii „Steaua Română” nu vroia să primească la lucru pe cei 6 lucrători concediați „capii mișcării” temîndu-se de activitatea și influența lor în rîndul muncitorilor și pentru că urmăreau „a introduce iarăși consiliile muncitorești pe care Direcția nu mai vrea să le recunoască...”. În același timp „nici greviștii nu vor a intra la lucru fără cei 6 tovarăși ai lor”. De aceea muncitorii continuînd lupta au căutat altă cale de acțiune. Se orientau către o grevă generală la întreprinderile din Valea Prahovei. În acest sens în noaptea de 5—6 iulie 1920 s-a declarat grevă la Uzina electrică care alimenta cu energie toată Valea Prahovei. „Întreaga activitate a uzinei a încetat și odată cu ea și activitatea celorlalte întreprinderi... sînt pagube de cîteva milioane...” raportau organele de anchetă⁵³.

Încercările de aplanare a situației făcute de organele Ministerului Muncii n-au dat rezultate. Dimpotrivă cei însărcinați cu acestea raportau : „În această situație cînd spiritele erau de o surescitare periculoasă, cînd conflictele se ivesc zilnic între lucrătorii ce vin la lucru și cei în grevă, cînd se patrulează prin oraș, ca pe timpul stării de asediu, cînd pe lingă vînătorii de munte a sosit în localitate și o baterie de artilerie, era aproape o imposibilitate de a încerca o conciliere. Am încercat totuși fără să ajungem la un rezultat”.

Solidaritatea muncitorilor greviști de la „Steaua Română” și cei de la Uzina electrică n-a putut fi atacată ; „la uzină nici vorbă să se poată trata pînă ce chestia grevei de la „Steaua Română” nu se va termina”⁵⁴, recunoșteau reprezentanții autorităților.

Principalele revendicări solicitate de muncitorii petroliști cu ocazia grevelor menționate mai sus, în afară de cele arătate, au fost : mărirea salariilor în raport cu scumpetea, condiții mai bune de viață, acordarea dreptului de întrunire etc. Cele mai multe dintre aceste greve s-au încheiat prin satisfacerea parțială a unora dintre revendicările solicitate de petroliști, ceea ce făcea ca lupta să continue și mai intens, grevele izbucnind iarăși, cînd într-un loc cînd în altul, pînă ce va culmina cu greva generală din octombrie.

Amplourea și eficacitatea pe care o aveau luptele greviste, faptul că unele nu s-au terminat victorioase pentru muncitori, demonstra și mai mult proletariatului necesitatea organizării și desfășurării unor lupte mai puternice și mai hotărîte, întărea și mai mult ideea și convingerea muncitorilor de necesitatea unei greve generale pe întreaga

⁵³ Ibidem, dosar nr. 19/1920, f. 187.

⁵⁴ Ibidem, f. 188.

țară. Pătrunderea continuă și tot mai profundă a ideii despre greva generală pe întreaga țară, este demonstrată și în același timp precedată de organizarea, în vara anului 1920, a unor greve generale pe ramuri de producție sau pe centre industriale care s-au desfășurat paralel și s-au împletit adesea cu grevele mai mici. Acest gen de greve au constituit o treaptă pregătitoare a grevei generale pe scara întregii țări.

Chiar în momentul când generalul Averescu trecea la o serie de măsuri represive de înfringere a mișcării, se desfășoară lupta muncitorilor metalurgiști. După ce patronii au respins memoriul din 9 martie prin care metalurgiștii cereau: minim de salariu, desființarea lucrului de noapte, respectarea duminicilor și sărbătorilor legale, îmbunătățirea asistenței medicale, controlul muncitoresc asupra producției etc.⁵⁵, muncitorii au hotărât grevă. Au intrat în grevă mai întâi metalurgiștii de la „Vulcan“ apoi de la „Lemaitre“ și „Wolff“⁵⁶ din București. Pentru a-i sili să renunțe la luptă, patronii au recurs la lock-outuri. În urma închiderii fabricilor de către patroni au fost aruncați pe drumuri peste 2 500 muncitori. Acțiunea metalurgiștilor a durat 6 luni și se înscrie ca una din cele mai largi greve din istoria luptelor muncitorești. Pe întreaga perioadă muncitorii au dat dovadă de o deosebită unitate și hotărâre de acțiune. „Lupta începută acum 5 luni — releva ziarul „Socialismul“ — dintre lucrătorii fabricii „Wolff“, „Vulcan“, „Lemaitre“ și patronii respectivi, a dovedit încă odată hotărârea și puterea de sacrificiu a lucrătorilor metalurgiști⁵⁷.

În ședința din 17 august 1920 unul dintre deputați interpela „asupra grevei din fabricile metalurgice din capitală“ unde de 5 luni 3 000 de lucrători calificați sînt în grevă. „Știe Domnul ministru (al Muncii și Ocrotirilor sociale — n. n.) că cei 3 000 de lucrători sînt 3 000 de cetățeni ai României și 3 000 de foști ostași și viitori ostași ai acestei țări“⁵⁸. Guvernul însă lua măsuri împotriva muncitorilor și pentru apărarea intereselor marilor capitaliști și moșieri.

Ca urmare a acțiunilor hotărâte ale muncitorilor metalurgiști greva s-a terminat la jumătatea lunii septembrie cu victoria metalurgiștilor, ei obținind înlăturarea muncii în acord, majorarea salariilor, recunoașterea delegaților.

Problema unei mai bune pregătiri a luptei clasei muncitoare, organizarea cu succes a acțiunilor greviste întreprinse de muncitori, urmau să fie dezbătute și la întrunirea publică programată pentru ziua de 15 aprilie 1920 în sala „Dacia“ de către secțiunea Partidului Socialist din București. Pentru a intimida pe muncitori și a-i împiedica să dezbată problemele legate de buna pregătire a luptelor, de intensificarea acțiunilor greviste, de organizarea demonstrațiilor de stradă împotriva exploatarei și asupririi, autoritățile au luat măsuri drastice. Este semnificativ în acest sens ordinul circular nr. 37 din 15.IV.1920, emis de Comandamentul Corpului II Armată, prin care se ordonă: „Regimentul I Grăniceri va trimite la ora 19,30 o companie și o secție mitralieră cu

⁵⁵ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul de Interne dosar nr. 253/1920, f. 19.

⁵⁶ „Socialismul“ din 13, 15, 18 martie și 14 aprilie 1920.

⁵⁷ „Socialismul“ nr. 170 din 4 august 1920.

⁵⁸ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar nr. 101/1920, f. 219.

munițiunile necesare în curtea Comandamentului Corpului II Armată. Regimentul 4 Vinători va trimite o companie cu o secție de mitraliere în curtea grajdurilor palatului Regal din Calea Victoriei la ora 19,30 cu munițiuni. Restul regimentelor : 1 Grăniceri, 4 și 9 Vinători, 18, 46, 61 și 80 Infanterie, 1 Artilerie grea, 27/2 obuziere, Divizia artilerie anti-aeriană și compania automitraliere, vor fi gata în cazarmă, spre a ieși la cel dintii ordin — organizate în unități cu munițiuni necesare”⁵⁹. Toate trupele erau puse sub ordinele Corpului II Armată.

Mișcarea muncitorească în frunte cu elementele revoluționare⁶⁰ a dus o luptă continuă contra măsurilor respective luate de autorități. Astfel, împotriva terorii dezlănțuită de guvern contra muncitorilor, în numele Comisiei Locale a Sindicatelor și Secțiunii București a Partidului Socialist, elementele de stînga publică în „Socialismul” un protest energic, în care se demască măsurile luate de guvern față de muncitorii de la C.F.R. și R.M.S. menționînd că slugile guvernului „ajutați de armată, au atacat pe muncitori cu focuri de armă”, că „...armata în frunte cu prefectul de poliție și cu comandantul corpului de armată au năvălit cu baioneta la armă și mitraliere, asupra muncitorilor de la regie și chibrituri”, care, cu copii flămînzi în brațe cereau pîine”⁶¹. Masele sînt chemate la o întrunire publică ce urma să aibe loc la 2 iunie în sala „Dacia” pentru a-și manifesta solidaritatea cu muncitorii de la C.F.R. și R.M.S.

Luptele muncitorilor intră într-o nouă fază în vara anului 1920 cînd, înfruntînd teroarea dezlănțuită asupra lor, masele trec la acțiuni hotărîte și de amploare mai mare. Seria luptelor din această perioadă este deschisă de greva generală a ceferiștilor declarată la 18 aprilie și care durează pînă la 7 iunie⁶². Apreciînd luptele muncitorilor din vara anului 1920 revista „Lupta de Clasă” sublinia că : „Evenimentul cel mai de seamă la ordinea zilei pentru proletariatul din România rămîne și acuma (iunie 1920 — n. n.) marile greve din aprilie, mai și iunie. Ele marchiază începutul unei noi faze a luptei de clasă la noi”.

Revendicările pentru care ceferiștii intraseră în grevă erau formulate în mai multe memorii pe care le înaintaseră direcțiunii încă din primele luni ale anului 1920⁶³. Din conținutul memoriilor rezultă că greviștii revendicau : mărirea salariilor în raport cu scumpetea, salarizarea mai judicioasă a muncitorilor de la revizie, mișcare și depou,

⁵⁹ Arh. C.C. al P.C.R., fond nr. 5, dosar nr. 940, f. 31.

⁶⁰ Ibidem, fond nr. 9, dosar nr. 122, f. 1—257 ; dosar nr. 2040, f. 1—226 și dosar nr. 125, f. 60—187.

* Din raportul comandantului gărzii reiese că plutonul de alarmă format din 60 de jandarmi cu care s-a intervenit la început pentru „a liniști spiritele” și „a sfătui” pe lucrători „să intre în ateliere și să înceapă lucrul n-a putut rezolva situația”. Văzînd că lucrurile iau proporții au adus încă un pluton de jandarmi și au procedat la ridicarea lucrătorilor vinovați de instigare și conducători de manifestații. „Datorită măsurilor luate — raporta comandantul gărzii — la ora 12, lucrătorii au fost scoși în liniște”. Deci, cu ajutorul jandarmilor, fabrica a fost evacuată (Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar nr. 112/1920. Raportul privind greva de la fabrica de tutun Belvedere).

⁶¹ „Socialismul” anul al XIV-lea, nr. 117, din iunie 1920, p. 1, col. 6—7.

⁶² Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul de Interne, dosar nr. 58, f. 58, „Lupta de Clasă” din iulie 1920, p. 3.

⁶³ Arh. C.C. al P.C.R., fond nr. 28, dosar nr. 4353, f. 58.

plata unor drepturi pe care le avusese ceferiștii încă cu 2—3 ani în urmă, condițiuni bune de lucru și altele.

Greva muncitorilor ceferiști, la care au participat în primele zile numai câteva mii de muncitori din capitală, s-a extins în toată țara, și, la 25 aprilie, ea devine generală, prin intrarea în grevă a cca. 20 000 de lucrători ceferiști din Brăila, Bacău, Ploiești, Craiova, Iași, Galați, Birlad, Constanța, Pașcani, Buzău, Tr. Severin etc.⁶⁴ Din Buzău, spre exemplu prefectul raporta că la 25 aprilie lucrătorii din atelierele C.F.R.⁶⁵ lăcătușii, curățiturii de mașini și încărcătorii din depoul C.F.R. s-au pus în grevă făcând cauză comună cu lucrătorii de la atelierele centrale din București⁶⁶.

Rapoartele prefectilor oglindesc, în afară de amploarea grevelor și îngrijorarea lor. De la Iași prefectul poliției raporta la 24 aprilie că lucrătorii atelierelor C.F.R. au declarat grevă, iar delegația greviștilor i-a declarat că ceferiștii din Iași „au aceleași revendicări ca și lucrătorii din București”⁶⁷. La 27 aprilie drapelele roșii erau arborate pe clădirile atelierelor de unde numai cu ajutorul armatei au putut fi date jos. Arborarea drapelelor roșii se făcea și în alte localități ceea ce a determinat Ministerul de Interne să trimită o telegramă la 24 aprilie către „prefecții de județe și poliția din vechiu regat” în care le atrăgea atenția „ca ori de câte ori se vor produce asemenea manifestațiuni să procedați cu toată energia, ridicând aceste drapele și uzînd la rigoare chiar de forța militară” (vezi faximilul 2).

Abia la 14 iunie prefectul raporta că lucrătorii de la ateliere și cei de la depoul gării „au reluat azi lucrul” dar nu trecuseră două săptămîni și din nou raporta că în urma îndepărtării din serviciu a doi lucrători din depou, greva a reizbucnit și că lucrătorii de la ateliere i-au declarat că se vor solidariza cu cei de la depou dacă lucrătorii nu vor fi reprimiți. Direcțiunea regională C.F.R. a fost astfel forțată să „revină asupra suspendării celor doi lucrători”⁶⁸.

Cu lupta muncitorilor ceferiști din Muntenia, Moldova, Oltenia și Dobrogea s-au solidarizat ceferiștii din Ardeal și Banat, care au organizat mitinguri și greve de scurtă durată la Brașov, Timișoara, Cluj, Satu Mare, Oradea Arad, Sibiu etc.⁶⁹. Într-o telegramă de protest adresată primului ministru de către Uniunea ceferiștilor din Transilvania și Banat la 12 mai se arată că „ceferiștii de aici protestează cu toată energia în contra năzuințelor reacționare care voiesc să înnăbușe lupta justă cu mijloace arbitrară și nepermise” și făcea cunoscut că „sîntem solidari cu frații ceferiști din regat și toate loviturile la adresa lor sînt și ale noastre și ne lovesc și pe noi”⁷⁰.

⁶⁴ Arh. C.C. al P.C.R., fond nr. 5, dosar nr. 751, f. 99, fond 79, dosar nr. 7500, f. 8—13, Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul de Interne, dosar nr. 91/1920, f. 91—93, „Socialismul” din 25 aprilie 1920.

⁶⁵ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul de Interne, dosar nr. 235/1920, f. 5.

⁶⁶ Ibidem, f. 7.

⁶⁷ Ibidem, dosar nr. 251/1920, f. 43.

⁶⁸ Ibidem, f. 77 și 78.

⁶⁹ „Socialismul” din 28 aprilie 1920.

⁷⁰ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Consiliul Dirigent, dosar nr. 1365, f. 37.

~~4519~~
~~7/20~~

7. 4514
vrs. 56/6/920

3597

Domnule Ministre,

Am onoare a raporta D. Voas-
tră că în dimineața zilei de 25
Aprilie, lucrătorii din atelierele
C.F.R. din Buzău au declarat grevă.

În ateliere au fost aduși un
număr de pre. 40 soldați din Regi-
mentul 48 Infanterie, în afara de
oamenii de gardă, care continuă
lucrul.

Prefect
Buzău

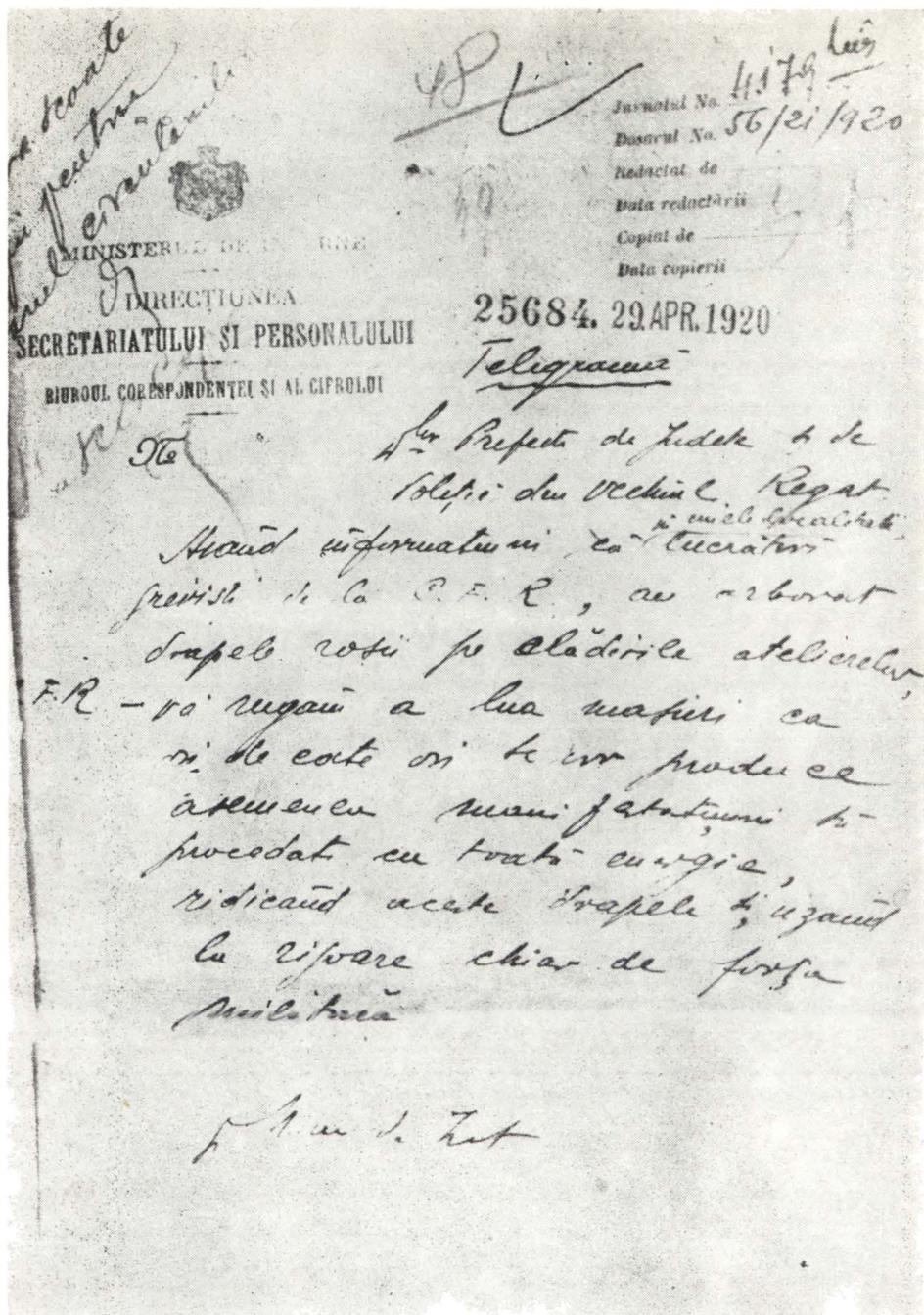
Directorul

D. Tale

Domnului Ministru de Interne

Buzău

Raportul prefectului județului Buzău către ministrul de interne prin care comunică
despre declararea grevei la atelierele C.F.R. din localitatea Buzău

Telegrama Ministerului de Interne prin care cere prefectilor de județe și de poliție să ia măsuri pentru a nu se mai arbora drapele roșii pe ateliere, mergând până la întrebuintarea forței militare

DOMNULUI G E M E R A L AVRESCU PRIM MINISTRU

BUCUREȘTI

DOMNUL MINISTRU PRESEDINTE

Cheferistii din Ardeal, Banat si partile ungurene protesteaza cu toata energia in contra nazuintelor reactionare care voesc sa cotopeasca lupta justa cu mijloace arbitrar si nepermise. Aceste mijloace sunt batocura drepturilor om enesti si al democratiei de al carui nume se foloseste guvernul pentru a fi popular. Pana acum credeam ca guvernul va fi mai indulgent dar acum vedem ca este calauzat de cele mai rele intentii. Noi nu putem sta nepasatori fata de tiranizarea fratilor C.F.Risti care ii impinge la cea mai neomenos mizerie, aducem la cunostinta guvernului ca suntem solidari cu fratii c.f.risti din Regat si toate loviturile la adresa lor sunt si ale noastre si ne lovec si pe noi. Deci rugam sa faceti toate posibilitatile sa ajunga la o intelegere cu cheferistii in interesul pacii si si al tarii.-

Uniunea cheferistilor din Ardeal si Banat

Telegrama de protest a Uniunii ceferiștilor din Ardeal și Banat,
adresată primului ministru la 12 mai 1920

Acțiuni de solidarizare cu greva generală a ceferiștilor au loc și în alte ramuri ale transporturilor. Astfel, la 21 aprilie muncitorii din portul Galați au declarat grevă de solidaritate cu muncitorii de la căile ferate, refuzând să mai descarce vapoarele sosite în port⁷¹, iar la 28 aprilie intră în grevă muncitorii de pe șlepurile și remorcherele S.R.N. (Societatea Română de Navigație) și particulare din portul Cerna Vodă.

Organele de stat burghezo-moșierești cit și presa pusă în slujba acestora, au desfășurat o intensă activitate de calomniere a greviștilor, iar guvernul pentru a intimidă pe muncitorii ceferiști recurge la armată

⁷¹ Arh. C.C. al P.C.R., fond nr. 5, dosar nr. 751, f. 99.

încercînd readucerea lor cu forța la lucru. Numeroase patrule de soldați au fost trimise pe la locuințele ceferiștilor în scopul arestării acestora și forțării lor de a relua lucrul, fără însă să li se satisfacă revendicările. Au fost emise ordine de concentrare a greviștilor. S-a trecut la militarizarea muncii în întreprinderile C.F.R. și la rechiziționarea greviștilor ce nu puteau fi încorporați. S-au selecționat soldați pentru a înlocui pe greviști⁷². S-a recurs la ajutorul sindicatelor „galbene” pentru a sparge unitatea de luptă a ceferiștilor. În Gara de Nord și în alte mari stații de cale ferată din țară au fost instalate unități militare, înarmate cu puști, mitraliere și grenade, pentru a putea reprima orice demonstrație a greviștilor⁷³.

Cu toate măsurile represive luate de autorități, cu toate greutățile provocate de elementele oportuniste, trădătoare cît și de syndicatele „galbene”, lupta lucrătorilor de transporturi pe uscat, pe apă, din porturi etc. ce cuprinsese toată țara, nu a putut fi stăvilită. Prin dirigenție și hotărîre greviștii au înfruntat greutățile, determinînd guvernul să satisfacă o parte din revendicările lor. Rezultatele tratativelor au fost comunicate reprezentanților greviștilor la 7 iunie. La această dată, adunați în sala „Ovidiu” reprezentanții lucrătorilor greviști și lockoutați din capitală au fost puși în cunoștință că guvernul este dispus să accepte unele revendicări ca: recunoașterea consiliilor muncitorești în toate întreprinderile statului, reprimirea la serviciu și în același post pe care l-au deținut înainte de grevă a tuturor lucrătorilor, îndepărtarea armatei din întreprinderi, anularea tuturor ordinelor de mobilizare a ceferiștilor, eliberarea celor arestați în timpul grevei etc. Conducerea oportunistă a Uniunii muncitorilor din Transporturi, în pofida opunerii greviștilor, a dat crezare promisiunilor făcute de autorități și a indicat lucrătorilor de la toate fabricile statului aflați în grevă să reia lucrul în dimineața zilei de 7 iunie. La această dată ceferiștii reiau lucrul, deși o serie de revendicări importante nu fuseseră însă satisfăcute. Ei încetează greva cu convingerea că lupta va trebui continuată cu mai multă hotărîre și că va trebui să fie mai bine organizată⁷⁴.

Deși ceferiștii au reluat lucrul, frământările și tendințele de a porni o nouă grevă, s-au accentuat în scurt timp, deoarece guvernul nu și-a respectat promisiunile — o serie de muncitori care participaseră la grevă nu au fost primiți la lucru. — iar starea de asediu nu a fost ridicată, fapt care a determinat, în zilele de 9—10 iunie, reizbucnirea grevei în unele stații de C.F.R., iar în alte locuri au fost organizate întruniri de protest⁷⁵.

Greva ceferiștilor care s-a desfășurat sub îndrumarea elementelor revoluționare, comuniste, din cadrul organizațiilor Partidului Socialist, a fost plină de învățăminte pentru muncitori. Aceștia s-au convins și mai mult că guvernul și autoritățile statului burghezo-moșieresc îi în-

⁷² Arhiva istorică centrală, fond Ministerul de Interne, dosar nr. 232/1920, f. 2 și Arh. C.C. al P.C.R., fond nr. 5, dosar nr. 758, f. 13 și 21—22.

⁷³ „Socialismul” din 28 aprilie, 5, 6, 7 mai și 4, 5, 6 iunie 1920; (Vezi și Universul din 28 aprilie 1920).

⁷⁴ Arh. C.C. al P.C.R., fond nr. 95, dosar nr. 8182, f. 97. Vezi și „Socialismul” din 6 iunie 1920.

⁷⁵ Ibidem, fond nr. 28, dosar nr. 4349, f. 30 și fond nr. 5, dosar nr. 763, f. 27.

șeală, că muncitorii nu-și pot câștiga drepturile decît prin luptă energică și bine organizată, așa cum le explicase în repetate rînduri elementele de stînga. Necesitatea grevei generale pe întreaga țară este acum afirmată la numeroase ședințe și întruniri muncitorești. Masele muncitoare făceau presiuni asupra elementelor șovăitoare din conducerea Partidului Socialist și Comisiei Generale a Sindicatelor, cerîndu-le să dea ascultare voinței clasei muncitoare din România și să organizeze greva generală pe întreaga țară⁷⁶.

Tendința puternică a muncitorilor spre greva generală se împletea cu numeroase greve și acțiuni revendicative la care participau mii de lucrători din cele mai diferite întreprinderi industriale. Astfel, între 15 iulie și 20 august intră în grevă salariații de la S.T.B. care reușesc să obțină de la societate o parte din revendicări⁷⁷. Continuă acțiunile greviste ale muncitorilor ceferiști din diferite centre din țară ca Simeria și Brașov⁷⁸.

Abia reluaseră lucrul ceferiștii din Muntenia, Moldova și Oltenia cînd încep acțiunile muncitorilor de la căile ferate din Transilvania. În ziua de 5 iulie lucrătorii C.F.R. din atelierele și de la garajele de mașini din Brașov au declarat grevă. Serviciul special de siguranță raporta despre greva ceferiștilor din Simeria, care a început la 8 iulie și s-a terminat la 17 iulie 1920, că la ea au participat cca. 600 muncitori. Greva a fost declarată pentru că lucrătorii n-au primit leafa în lei și nici diferența de 60% spor asupra salariului cu începere de la 1 ianuarie. De asemenea, cereau alimente și îmbrăcăminte⁷⁹. Pentru a determina pe muncitori să reînceapă lucrul au fost folosite toate mijloacele: Episcopul a ținut o cuvîntare îndemnîndu-i să reia lucrul; din partea Direcției regionale C.F.R. s-au făcut presiuni, iar armata și poliția au făcut percheziții și cercetări⁸⁰. Din Petroșani a sosit un pluton cu mitraliere etc.⁸¹.

În tot cursul lunii iulie 1920 are loc greva lucrătorilor și funcționarilor de la P.T.T.R. Greva a durat mai mult de o lună de zile. Ea a fost generală pe întreaga țară. În primele zile (6—7) ale lunii august greviștii reiau lucrul obținînd un spor de salariu între 60 și 90% și alte revendicări. În timpul grevei s-a manifestat o puternică solidaritate și combativitate⁸². Greva de la P.T.T.R. îndrumată de elementele comuniste a paralizat întreg sistemul de comunicație telegrafică al țării, care, cu toate măsurile luate de guvern, nu a putut funcționa decît parțial și deosebit de defectuos⁸³.

⁷⁶ Ibidem, fond nr. 5, dosar nr. 763, f. 149; „Socialismul” din 11, 12, 19 iunie 1920.

⁷⁷ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Consiliul Dirigent, dosar nr. 1365, f. 494. Vezi „Socialismul” din 9 iulie 1920.

⁷⁸ Ibidem, dosar nr. 1365, f. 483—484 și 494.

⁷⁹ Ibidem, dosar nr. 1365, f. 514.

⁸⁰ Ibidem, f. 504.

⁸¹ Ibidem, f. 507—508.

⁸² Vezi „Luptătorul” nr. 28 din 17 iulie 1920, p. 2, col. 6—7 și din 4 august 1920, p. 1, col. 5; „Socialismul” nr. 174 din 8 septembrie 1920, p. 2.

⁸³ Arh. C.C. al P.C.R., fond nr. 5, dosar nr. 763, f. 22, Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul de Interne, dosar nr. 251/1920, f. 82—103 și „Socialismul” din 11 iulie 1920.

În lunile iunie, iulie și august sînt cunoscute puternice frămîntări și acțiuni greviste în rîndurile muncitorilor tîmplari și forestieri. Încă cu două-trei luni înainte (respectiv în aprilie, mai și iunie) toate fabricile și atelierele de tîmplărie din capitală, cu excepția fabricilor „Kiezales” și „Arta Lemnului” au fost închise din cauză că patronii declaraseră lockaut. S-au intensificat măsurile de teroare împotriva organizațiilor muncitorești⁸⁴. Dar muncitorii de la aceste întreprinderi nu s-au lăsat intimidați, ei au continuat să reziste și să-și ceară drepturile. După trei luni patronii fabricilor de tîmplărie din capitală au fost obligați să satisfacă o parte din revendicările lucrătorilor ca : 8 ore de lucru pe zi ; desființarea lucrului în acord ; condițiuni mai bune de lucru : plata salariilor pentru o săptămînă de lockaut etc.⁸⁵.

La 18 iunie 1920 intră în grevă lucrătorii de la fabrica de chereștea „Dunărea” de lîngă Brăila⁸⁶, iar în prima jumătate a lunii iulie lucrătorii de la fabrica „Goetz” din Galați⁸⁷.

În luna august 1920 din inițiativa și sub îndrumarea elementelor înaintate de stînga, din organizațiile partidului socialist și ale sindicatelor au loc greve la mai multe întreprinderi forestiere ca : fabricile de chereștea „Kühnel”⁸⁸, „Echler”⁸⁹ și „Beral”⁹⁰, din Piatra Neamț. Lucrătorii de la fabrica „Fagul” din Fălticeni fiind concediați de patroni, s-au solidarizat în luptă, pornind grevă pentru a obține revendicările formulate într-un memoriu anterior⁹¹.

În Valea Mureșului au loc puternice acțiuni revendicative și greve la care au participat lucrătorii tîmplari, muncitorii forestieri și funcționarii din întreprinderile forestiere. Ca urmare a solidarității tuturor lucrătorilor de pe Valea Mureșului aceștia au obținut (în septembrie 1920) o mărire de salariu între 30 și 50 lei⁹².

În vara anului 1920 continuă frămîntările, demonstrațiile și grevele muncitorilor din cele mai diferite ramuri ale industriei. Agitații puternice a produs în rîndul muncitorilor mineri explozia dinamitei care a avut loc la una din minele din Anina (la 7 iunie 1920) și care a

⁸⁴ Arh. C.C. al P.C.R., fond nr. 96, dosar nr. 147, f. 4, 15, 20, 30—37.

⁸⁵ „Socialismul” anul XIV-lea nr. 143 din 5 iulie 1920.

⁸⁶ „Socialismul” anul XIV-lea nr. 135 din 24 iulie 1920, p. 2.

⁸⁷ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul de Interne, Direcția Secretariatului și Personalului, dosar nr. 224/1920, f. 8.

⁸⁸ Arh. C.C. al P.C.R., fond nr. 5, dosar nr. 1106, f. 4.

⁸⁹ „Socialismul”, anul XIV-lea, nr. 181 din 16 august 1920, p. 4 și nr. 188 din 25 august 1920, p. 2, col. 4.

⁹⁰ Memoriul lucrătorilor către direcțiune prevedea printre altele : urcarea salariilor cu 30 % ; recunoașterea sindicatului și a delegaților aleși de lucrători cu care se va trata toate neînțelegerile ce se vor ivi între lucrători și patron, dreptul de eliminarea tuturor acelor care persecută și insultă muncitorii precum și acelor care lucrează contra intereselor organizației noastre etc., iar în încheiere precizau „Rezultatul memoriului îl cerem în termen de 24 ore”. Vezi Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul de Interne, dosar nr. 257/920, f. 43.

⁹¹ „Socialismul” anul XIV-lea nr. 183 din 19 august 1920, p. 2, col. 4.

⁹² „Marosvölgy Munkás” (Muncitorul Văii Mureșului) din Tg. Mureș nr. 5 din 5 septembrie și 2 octombrie 1920.

provocat moartea a 182 de muncitori și rănirea a peste 40. De pe urma accidentului au rămas 500 de orfani.

În întreaga țară muncitorii au protestat și au condamnat politica capitaliștilor față de mineri, cerînd guvernului să ia măsuri de sprijinire a familiilor victimelor⁹³.

Căutînd să stăvilească valul luptelor greviste și să oprească orientarea tot mai profundă a maselor spre greva generală în august 1920, parlamentul a votat legea cu privire la conflictele colectivelor de muncă, propusă de ministrul muncii Trancu-Iași, prin care se interzicea orice încetare colectivă de muncă, și se introducea obligativitatea arbitrajului. Cei care îndemneau la greve urmau să fie pedepsiți cu amendă și închisoare⁹⁴.

Adoptarea legii pentru interzicerea grevelor nu și-a atins însă scopul scontat de burghezie, ci dimpotrivă, ea se adaugă măsurilor anti-muncitorești stîrnind un val de indignare și noi acțiuni muncitorești contra exploatării capitaliste, a guvernului și a măsurilor adoptate de acesta. Adunările și întîlnirile oamenilor muncii se transformau în puternice manifestări antiguvernamentale. La 10 august are loc o puternică demonstrație muncitorească pe străzile capitalei. La 11 august declară grevă peste 30 000 de muncitori de la o serie de întreprinderi din București ca: Atelierele C.F.R., Arsenal, Pirotehnia, unele întreprinderi metalurgice, care au demonstrat pe străzi strigînd: „Jos legea scelerată împreună cu autorul ei!”, „Vrem pîine“! etc.⁹⁵. Au loc întruniri și manifestații legii de interzicere a grevelor în principalele centre muncitorești din țară ca: Galați, Brăila, Timișoara, Cluj etc., în care masele își manifesta hotărîrea lor de a lupta cu prețul oricărui sacrificiu pentru a-și apăra dreptul la grevă⁹⁶.

La 29 iulie prefectul poliției de la Iași raporta că lucrătorii sindicaliști de la atelierele din localitate au părăsit lucrul adunîndu-se la localul sindicatului de unde „au pornit pe străzi cu drapele roșii și pancarde cu inscripții contra Justiției“ împotriva faptului că poliția interzisese aceasta. După ce a avut loc „mitingul de protest contra legiferării reglementării conflictelor de muncă“ o delegație a depus o moțiune de protest la Prefectura poliției⁹⁷.

Același lucru s-a petrecut și la Constanța unde 800 persoane au depus la prefectură un protest contra legii Trancu-Iași⁹⁸.

La 31 iulie se trimite un protest lui Averescu semnat de 24 persoane printre care și deputați socialiști în numele Comisiunii Generale a sindicatelor din Ardeal și Banat și a Partidului socialist din această

⁹³ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Consiliul Dirigent, dosar nr. 1365, f. 12, 22—24, 32.

⁹⁴ *Legea pentru reglementarea conflictelor colective de muncă* București, Imprimeria statului, 1920 „Monitorul oficial“ din 5 septembrie 1920.

⁹⁵ „Socialismul“ din 12 august 1920 „Documentele din istoria P.C.R. 1917—1922“ vol. I., Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 111.

⁹⁶ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul de Interne, dosar nr. 224/1920, f. 40 și dosar nr. 237, f. 4.

⁹⁷ Ibidem, dosar nr. 251/1920, f. 106—108, 110—112.

⁹⁸ Ibidem, dosar nr. 232/1920, f. 7, 25—28.

regiune față de teroarea din Valea Jiului, exemplificându-se numeroase fapte. Se cere totodată ridicarea stării de asediu și a cenzurii ⁹⁹.

La 29 august a avut loc o întrunire la Cluj unde au participat 2 000—3 000 de muncitori. S-au ținut mai multe discursuri în care „au atacat în special siguranța”. S-a cerut desființarea cenzurii și schimbarea coroanei cu leul; s-a hotărât a se interesa pentru eliberarea lui M. G. Bujor și a celorlalți socialiști arestați. În semn de protest s-a hotărât o grevă în toate atelierele de o oră“.

La adunarea muncitorilor din Satu Mare care a avut loc la 5 septembrie 1920, s-a arătat că orice guvern va fi la putere nici unul nu va adopta și înlăptui măsuri care să schimbe soarta muncitorilor și a țăranilor și că aceasta poate fi realizată „numai atunci când vom fi noi la putere“ ¹⁰⁰.

La Turda „într-o adunare a socialiștilor din 14 septembrie la care au luat parte și oameni din provincie“ se arăta situația grea și asuprirea de care aveau parte oamenii muncii precizându-se că „de când funcționează guvernul de azi (respectiv cel din martie 1920, n.n.) nu a făcut nimic în interesul poporului ¹⁰¹, iar la Tg. Mureș la întrunirea muncitorilor organizați în sindicate la care au participat 3 000—3 500 oameni, vorbitorii au condamnat politica guvernului. Din public se striga „jos regele, jos militarismul, trăiască socialismul“ ¹⁰². Și la Sibiu s-a strigat „Trăiască socialismul“, „Trăiască revoluția socialistă“ după care s-a cîntat internaționala ¹⁰³.

În pofida restricțiilor stabilite prin legea contra grevelor, perioada care a urmat după adoptarea acesteia, mișcarea grevistă ia amploare caracterizându-se prin existența a numeroase greve care cuprindeau muncitorii din mai multe orașe și regiuni ale țării. Astfel: greva muncitorilor din Timișoara, declarată la 23 august 1920, a devenit peste puțin timp generală, cuprinzînd muncitorii din întreg Banatul, care revendicau: dreptul de organizare; respectarea organizațiilor muncitorești; încetarea concedierii de muncitori și consultarea bărbaților de încredere în această problemă, trimiterea unei delegații din București pentru a analiza la fața locului condițiile de muncă și de viață ale muncitorilor din Timișoara etc. ¹⁰⁴. Greviștii au protestat energic împotriva măsurilor antimuncitorești luate de primarul orașului Timișoara și au cerut demiterea lui.

Măsurile de teroare deosebit de aspre luate de autorități contra greviștilor nu au putut opri extinderea grevei la Reșița, Anina, Lugoj, Caransebeș, Arad, Orșova și în alte centre muncitorești. Greva care devenise generală în tot Banatul, aveau un pronunțat caracter politic, ea dezvoltându-se pînă la sfîrșitul lunii august și întărind și mai mult

⁹⁹ Ibidem, fond Consiliul Dirigent, dosar nr. 1365/1920, f. 387.

¹⁰⁰ Ibidem, f. 377.

¹⁰¹ Ibidem, f. 359.

¹⁰² Ibidem, f. 378.

¹⁰³ Arh. C.C. al P.C.R., fond nr. 96, dosar nr. 1253, f. 72 și 177.

¹⁰⁴ Ibidem.

solidaritatea și unitatea de luptă a muncitorilor. Ca urmare a luptei dîrze a greviștilor, patronii au fost nevoiți să satisfacă o bună parte din revendicările muncitorilor, printre care mărirea salariilor cu 20 pînă la 40% ¹⁰⁵.

O puternică grevă generală s-a declarat la 1 septembrie la care au participat muncitorii din principalele centre industriale din Transilvania. În timpul grevei muncitorii au ținut întruniri prin care au protestat contra legii de interzicere a grevelor și au cerut mărirea salariilor în raport cu scumpetea, precum și condițiuni mai bune de lucru ¹⁰⁶. În Muntenia, Moldova și Oltenia din inițiativa și îndrumarea elementelor înaintate, revoluționare, au loc acțiuni de solidarizare cu lupta muncitorilor din Transilvania. Masele muncitoare din întreaga țară avertizau autoritățile că dacă nu vor fi satisfăcute revendicările muncitorilor din Transilvania, va fi organizată greva generală în toată țara. Pentru a preîntîmpina extinderea grevei autoritățile au făcut muncitorilor o serie de promisiuni, după care aceștia au reluat lucrul după 3—4 zile de grevă ¹⁰⁷.

În luna septembrie continuă să aibe loc o serie de greve și acțiuni muncitorești. Astfel, în prima jumătate a lunii septembrie are loc greva generală a muncitorilor din Sibiu ¹⁰⁸ și Turda ¹⁰⁹. În a doua jumătate a lunii septembrie au loc greve generale în localitățile Iași ¹¹⁰ și Satu Mare ¹¹¹. În timpul acestor greve au avut loc întruniri de protest față de legea care interzicea grevele și de măsurile de teroare luate contra muncitorilor. În unele localități a fost răspîndit un manifest care chema pe muncitori la grevă generală ¹¹². Printre revendicările principale formulate de greviști se numără mărirea salariilor, aprovizionarea cu cele necesare traiului, condițiuni mai bune de muncă etc.

Multiplele greve, demonstrații, întruniri și frămîntări muncitorești care au avut loc în vara anului 1920 făcea să se contureze și mai mult necesitatea unei greve generale pe întreaga țară *. Problemele organizării grevei generale frămînta întreaga clasă muncitoare din România. Hotărîrea muncitorilor din întreaga țară de a da o ripostă colectivă claselor exploatoare, s-a manifestat în tot cursul verii anului 1920, dar s-a realizat abia în octombrie prin declararea grevei generale.

Eveniment deosebit de însemnat în istoria mișcării muncitorești, greva generală din 1920, a fost un minunat exemplu de solidaritate

¹⁰⁵ „Românul” din 28 august 1920, „Socialismul” din 29 august 1920, „Lupătorul” din 1 septembrie 1920, „Tribuna socialistă” din 5 septembrie 1920.

¹⁰⁶ „Socialismul” din 30 august și 2 septembrie 1920; „Tribuna socialistă” din 5 septembrie 1920 și Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Consiliul Dirigent, dosar nr. 1365, f. 290.

¹⁰⁷ „Tribuna socialistă” din 5 septembrie 1920.

¹⁰⁸ „Warheit” din 5 septembrie 1920.

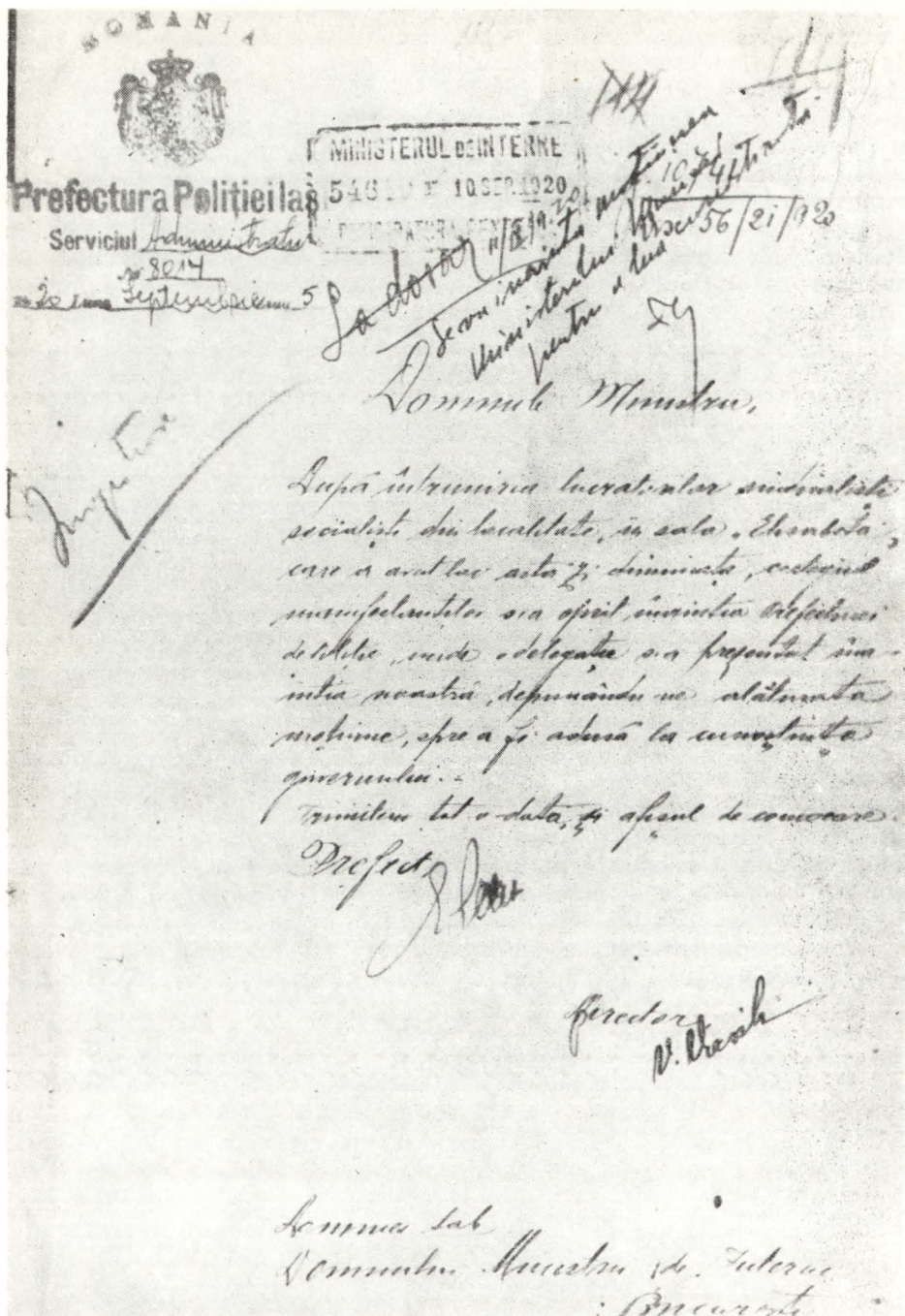
¹⁰⁹ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Consiliul Dirigent, dosar nr. 1365, f. 348.

¹¹⁰ Arh. C.C. al P.C.R., fond 5, dosar nr. 779 (raportul comand. trupelor de est), Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul de Interne, dosar nr. 251/920, f. 118—156 și „Evenimentul” din 2 octombrie 1920; „Izbinda” din 2 octombrie 1920.

¹¹¹ Ibidem, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 251, f. 105.

¹¹² Arh. C.C. al P.C.R., fond nr. 96, dosar nr. 147, fila 99.

* Ibidem, fond nr. 96, dosar nr. 160, f. 32, 35, 51, 61—68, 204.

Raportul prefectului poliției Iași din 5 septembrie 1920 prin care informează despre întrunirea din localitate și înaintează moțiunea oamenilor muncii

Motiune

Amatori și cetățeni Iașului, adunați azi 5 Sept. 90 în Sala Elisabeta, la întrunirea publică convocată de partidul socialist după exprimările oratorilor de față:

- Solidari cu muncitorii ceferiști, vor susține cu hotărâre și revendicările lor și pentru a le împinge vor duce acțiunea lor pe toate căile.

Cum cerințele din memoriul muncitorilor ceferiști au fost soluționate de Comisiunea de arbitraj în afară de două puncte asupra cărora nimeni nu se promitea Consiliul de miniștri, care după au trecut 35 de zile n-a găsit de cuviință să se promită; muncitorii și cetățenii Iașului înțelegând cu putere această tactică de amânare continuă a răspunsului și care dovedește completă nepăsare a guvernului față de nevoile muncitorilor.

Plata zilelor de gravă și recunoașterea Consiliilor muncitorești, sunt două chestiuni care interesează în cel mai înalt grad muncitorimea.

Întăia din punct de vedere material, pentru că nevoile apăsătoare asupra muncitorilor și răspunsurile greșite nu poate cădea asupra lor, întrucât Comisiunea de arbitraj a găsit juste cerințele muncitorilor.

Aș doua, din punct de vedere moral pentru că Consiliile muncitorești sunt o garanție a respectării demnității lucrătorilor.

Cerim guvernului să se promită grabnic asupra acestor chestiuni, iar dacă nu o face să o soluție satisfăcătoare, nu se va lăsa în urmă.

Pentru că muncă să fie rodnică trebuie să fie plătită. Întărituri cu subjugatori, în lătură cu disprețuitori nevoilor poporului muncitor!

Președinte

Yvan D. Dincă

Motiunea oamenilor muncii din Iași din care rezultă revendicările pe care le ridicau în fața guvernului

ridicind la luptă aproape întreaga clasă muncitoare, un exemplu și în același timp un examen plin de învățăminte, demonstrând în primul rind proletariatului necesitatea de a avea un partid politic revoluționar, marxist-leninist, capabil să-l conducă în luptă. Un astfel de partid a luat ființă la câteva luni de la greva generală și care de 45 de ani a organizat și condus lupta maselor populare, pentru răsturnarea puterii burgheziei și moșierimii, pentru construirea socialismului în patria noastră.

R É S U M É

Durant les années 1918 à 1921, le mouvement ouvrier a connu en Roumanie un puissant essor révolutionnaire, déterminé par la situation difficile, du point de vue social et économique, du pays créée par la guerre et aussi par la tendance des classes exploiteuses de jeter tout le poids de ces conditions sur les masses populaires.

On met en relief, dans cet article, les actions entreprises par la classe ouvrière en 1920, actions qui ont anticipé la grève générale du mois d'octobre et ont contribué en même temps à sa préparation.

On présente les actions de grève dans différentes entreprises, grandes ou petites, des diverses branches de l'industrie (et surtout de la métallurgie, du secteur des mines et des chemins-de-fer), des différentes régions industrielles, comme la Vallée de la Prahova et celle du Jiu, etc. Des documents présentés il résulte la décision des travailleurs de lutter pour la réalisation des revendications comprises dans les mémoires adressés aux directions des entreprises, aux ministères ou à la Présidence du Conseil des Ministres, ainsi que l'action de solidarité avec les grévistes des travailleurs appartenant à d'autres entreprises, à d'autres branches de l'industrie et à d'autres localités.

On présente en même temps certaines démonstrations organisées contre les mesures adoptées par le gouvernement ou par la direction de quelques entreprises. Parmi ces mesures, celle qui a soulevé une vague d'indignation et de nouvelles actions de protestation de la part de la classe ouvrière de Roumanie a été l'adoption de la loi pour la réglementation des conflits collectifs de travail. En différents centres industriels, les ouvriers ont alors organisé des démonstrations publiques, ont adopté des motions de protestation et ont même organisé des grèves en demandant la révocation de cette loi.

Les grèves multiples, les démonstrations, les meetings et les troubles provoqués par les ouvriers durant l'été de 1920 faisaient se dessiner encore plus la nécessité de la grève générale dans tout le pays, grève qui est devenue une réalité dans la seconde moitié du mois d'octobre de cette même année et par laquelle la classe ouvrière a inscrit dans les pages de l'histoire la plus magnifique des luttes connues jusqu'alors en Roumanie.

DESFĂȘURAREA PROCESULUI DE EMANCIPARE A ORAȘELOR ȘI ȚIRGURILOR ÎNTRE ANII 1866 — 1900*

P. CÎNCEA

Unirea Principatelor și transformările social economice progresiste, din anii următori, au dat un puternic impuls dezvoltării capitalismului, creind o piață internă comună, favorizînd creșterea producției și schimbul de mărfuri. În deceniile următoare, s-a accelerat trecerea de la producția manufacturieră la cea mecanizată, s-a intensificat pătrunderea formelor de producție capitaliste în agricultură, s-au dezvoltat mijloacele de transport, comerțul intern și extern, circulația monetară și finanțele. Burghezia își întărea puterea economică și politică.

Apariția și apoi dezvoltarea proletariatului au adus transformări în relațiile sociale, iar progresele mișcării socialiste au influențat acțiunea de eliberare a categoriilor sociale oprite sau nedreptățite. Este posibil ca socialiștii să fi propagat emanciparea fără răscumpărare a Țirgurilor. Ipoteza ne-a fost sugerată, în primul rînd, de faptul că o asemenea emancipare era în concordanță cu ideile generale ale socialiștilor de necesitatea suprimării privilegiilor și abuzurilor claselor exploatatoare și în al doilea rînd, de unele mențiuni documentare indirecte. De pildă, într-o dare de seamă a primarului din Vaslui către consilieri, făcînd istoricul relațiilor orașenilor din localitate cu proprietarii, el amintea că locuitorii au fost influențați de persoane care au propagat exproprierea proprietății fără răscumpărare; proprietarul Țirgului Pechea — Covurlui la refuzul Țirgoveților de a mai plăti taxe și bezmen, menționa „oarecari instigațiuni“, creatoare ale noii atitudini a Țirgoveților, care, dacă ar fi fost acceptată „nu ar însemna decît un comunism pus în practică“¹. Pentru cunoscătorii ideologiei marxiste, este evidentă deosebirea între comunism și emanciparea unui Țirg, dar afirmația, deși eronată, a acestui moșier crează ipoteza susmenționată.

Dacă propaganda socialistă pentru emanciparea Țirgurilor și orașelor este ipotetică, cert este însă faptul că socialiștii considerau men-

* Continuare la articolul *Din istoria emancipării orașelor și Țirgurilor (1848—1865)*, publicat în „Revista Arhivelor“ nr. 2/1964.

¹ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul de Interne, dosarele nr. 289/1880, f. 47; 609/1889, f. 17.

ținerea emfiteozei neconformă cu evoluția generală social-economică a României din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea².

Noile condiții social economice și politice erau într-o accentuată discordanță cu menținerea unor localități întregi, târguri și mici orașe — în care principalele elemente sociale erau mica burghezie și muncitorimea în dezvoltare — în dependența unor mari proprietari funciari. Concesiile făcute de burghezie moșierimii, prilejuind menținerea unor resturi feudale rurale și urbane, explică tardiva existență, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea a acestor relații de dependență. Prin instaurarea regimului burghezo-moșieresc, acțiunea de emancipare a târgurilor și proprietăților urbane și semiurbane s-a desfășurat într-un ritm lent, prelungindu-se în numeroase cazuri, pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea, în altele pînă în primele decenii ale secolului următor.

Documente din Arhivele Statului București, fondul Ministerul de Interne au dat posibilitatea cercetării amănunțite a acestui interesant proces: fondurile Embaticuri generale și Embaticuri individuale cuprind numeroase materiale care permit urmărirea procesului rîscumpărării embaticurilor rurale și urbane. Documentele referitoare la rîscumpărări de embaticuri în orașele și târgurile care erau în curs de emancipare, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, au fost folosite pentru alcătuirea articolului de față. Multe materiale din aceste fonduri însă se referă la rîscumpărarea embaticurilor din orașele și târgurile libere, ceea ce prilejuiește cunoașterea modalității de trecere de la posesiunea embaticară a terenului la proprietatea de tip capitalist. De asemenea este remarcabil faptul că prin cercetarea amănunțită a acestor fonduri se va putea stabili — printre altele — situația țărănimii embaticare. problemă puțin cercetată pînă în prezent, în comparație cu situația țărănimii clăcase împrîrietărite la 1864, căreia i-au fost consacrate numeroase studii.

În ultimele patru decenii ale secolului al XIX-lea, îndeosebi după 1864, prin aplicarea legii rurale — care desființase drepturile de monopol ale moșierilor în sate — și a legii referitoare la organizarea comunală, majoritatea comunelor urbane și rurale din România aveau obligații fiscale numai față de autorități. Totuși, în unele localități urbane și semiurbane, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea ca și în evul mediu, locuitorii aveau obligația de a plăti unele taxe proprietarului terenului, pe care era așezată localitatea și de a respecta unele drepturi de monopol ale acestuia, obligații și drepturi stabilite prin hrisoave domnești și învoieli între locuitori și proprietari.

De pildă, în târgul Mihăileni-Dorohoi, pînă în penultimul deceniu al secolului trecut, târgoveții erau obligați să plătească proprietarului bezmen pentru cîrciumi și dughene, taxe pentru măcelării și velnițe³.

² „Lumea nouă”, 15 august 1895.

³ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul de Interne, dosar nr. 419/1890, f. 77, 115.

În târgul Negrești-Vaslui, în afara numeroaselor obligații ale târgoveților față de proprietar — bezmen, taxe de produse, respectarea unor drepturi de monopol ale proprietarului — târgoveții erau supuși următoarelor constrângeri : „nici un fel de fabrică nimeni nu va deschide fără a se învoi cu proprietarul“⁴. În unele târguri situate pe domeniile regale, administrația acestora percepea taxe pe mărfuri. Astfel, în târgul Poeni, din județul Iași, târg situat pe domeniul regal cu același nume, administrația moșiei percepea taxe pentru vânzarea rachiului, vinului și gazului⁵.

Numeroase hrisoave și învoieli dintre locuitori și proprietari prevedeau obligația locuitorilor de a nu clădi case, de a nu le vinde sau dărui, fără învoirea proprietarului. De asemenea locuitorii aveau deseori obligația de a clădi case numai din piatră sau cărămidă.

Reclamații, procese, nesupuneri la plata bezmenului sau embaticului și taxelor erau acțiuni frecvente ale orașenilor și târgoveților, nemancipați. În anii 1868—1871, târgoveții din Buhuși-Neamț și Potlogi-Dimbovița demascau abuzurile proprietarilor : nerespectarea hrisoavelor și învoielilor, majorarea taxelor, menținerea monopolurilor. Târgoveții din Buhuși plăteau proprietarului taxe pentru „orice ar intra în târg“⁶; cei din Potlogi pierdeau în 1871 un proces intentat proprietarului și erau obligați să accepte embaticul majorat, fixat de proprietar⁷.

Proprietățile mănăstirii sf. Spiridon din București nu au fost secularizate în 1863, mănăstirea avînd epitropie specială ; printre altele, mănăstirea poseda moșia din jurul orașului Roșiorii de Vede, Orașul era liber, desființarea monopolurilor și libertatea orașului fiind prevăzute prin hrisoavele din anii 1768, 1820 și recunoscute de consiliul de stat în 1866. Totuși în 1868, mănăstirea a intentat proces orașului, contestînd drepturile orașenilor de a clădi și folosi brutării, prăvălii, hanuri și altele cerînd răscumpărarea acestor drepturi cu suma de 80 000 lei. Pe baza dovezilor susmenționate, libertatea orașului a fost reconfirmată de organele judiciare și mănăstirea a pierdut procesul⁸.

În reclamația lor, făcută „în urma suferințelor de ani“, târgoveții din Foltești-Covurlui declarau că nu mai pot plăti atît impozite statului, cît și bezmen și taxe pentru diferite articole proprietarului, care le majora după bunul său plac. Ei plăteau bezmen și taxe pentru vânzarea rachiului, vinului, păcurei și luminărilor. „Nu știm cu ce drept — protestau târgoveții împotriva monopolurilor fixate de proprietar — nu lasă a fi mai multe brutării și cîșăpii, numai cite una pentru care d-lor (proprietar și arendaș) iau cite 30 și 40 galbeni pe an“⁹. După cum reclamau târgoveții, în târgul Darabani-Dorohoi proprietarul „se deda la vexațiunile și persecuțiunile cele mai barbare“. De pildă, după cum recunoștea prefectul într-un raport către ministrul de interne, proprietarul închidea drumurile de comunicație. Pe baza vechilor hrisoave și învoieli, târgoveții plăteau taxe pentru vânzarea băuturilor, sării, tutunului, gazului,

⁴ Ibidem, dosar nr. 85/1884, f. 16—19.

⁵ Ibidem, dosar nr. 2190/1899, f. 1—2.

⁶ Ibidem, dosar nr. 3484/1869, f. 1—8.

⁷ Ibidem, dosar nr. 3950/1871, f. 3—4.

⁸ P. Stroescu, *Orașul Roșiorii de Vede, Alexandria*, 1933, p. 52.

⁹ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul de Interne, dosar nr. 126/1881, f. 3—20.

luminărilor, pentru a putea să deschidă brutărie sau măcelărie. Învoiala din anul 1839, încă în vigoare în anii 1883—1884, când se încerca răscumpărarea târgului, prevedea ca „nici un fel de fabrică sau mașină nu sînt nimeni din târgoveți volnici de a deschide fără învoirea proprietății”. Ca și în cazul târgului Negrești, această prevedere frîna dezvoltarea forțelor de producție capitaliste. Refuzul majorității târgoveților de a semna o nouă învoială și al unora dintre ei de a continua plata bezmenului au fost cauzele procesului intentat de proprietar în 1875, continuînd și în deceniul următor¹⁰.

În deceniul al VIII-lea și începutul celui următor, continua procesul intentat de proprietară orașenilor din Vaslui, care nu acceptaseră majorarea unor taxe¹¹.

În petiția lor din anul 1879 către Adunarea Deputaților, târgoveții din Ivești-Tecuci reclamau că sînt „lăsați contra constituțiunii și astăzi monopolizați și exploatați de particulari, sub masca embaticului, chiar asupra articolelor de primă necesitate”. Ei plăteau bezmen, taxe pentru vînzarea băuturilor spirtoase, animalelor, păcurei, luminărilor ș.a.; fixînd unele drepturi de monopol ale proprietarului, învoiala specifica faptul că: „pităriile, mangeriile, cîntarul sînt ale proprietății”¹².

Tîrgoveții menționau, în 1881, într-o cerere către Ministerul de Interne, diverse abuzuri ale proprietarului în perceperea taxelor și bezmenului. Cererea circula între Ministerul de Interne și Ministerul de Finanțe, fără a fi rezolvată, deși prefectul de Tecuci recunoștea că „suferințele acestor locuitori sînt destul de grele și nu le mai pot suporta”. Cererea lor nefiind rezolvată de autoritățile centrale, târgoveții au intentat proces proprietarului, din cauza nerespectării drepturilor confirmate în vechile hrisoave, prin introducerea unor noi taxe¹³.

În târgul Pechea-Covurlui, pe baza învoiei din 1858, pînă în anul 1865, târgoveții erau obligați să plătească proprietarului bezmenul, taxe pe băuturi și produse meșteșugărești (blănărie, ciubotărie, abagerie, cojocărie). Se specifica scutirea de taxe a lemnului, vitelor, peștelui și fructelor. În 1865, proprietarul, sub pretextul creerii unor venituri comunale, a propus primăriei înființarea de taxe pe vite, lemnărie, obiecte de lux și sticlă. Taxele au început să fie percepute, autoritățile județene nu le-au aprobat ca taxe comunale și ele au rămas în folosul proprietarului, care le-a încasat aproape douăzeci de ani, fără a avea o învoială în acest sens cu târgoveții. Între timp, proprietarul a extins taxarea mărfurilor asupra peștelui, fructelor, zarzavaturilor, coșurilor, neprevăzute în învoială ca susceptibile taxării sau unele chiar prevăzute ca nesusceptibile ei. În 1889, târgoveții arătau că aceste taxe, percepute de proprietar „din an în an au adus ruină, cu toate că am reclamat la diferite autorități contra acestor nedreptăți și nu ni s-a ținut în seamă”¹⁴.

În anul 1888, când a expirat vechea învoială din 1858, târgoveții își afirmau dreptul de proprietate asupra vetrei târgului și cereau suprimarea taxelor nelegal fixate de proprietar în anul 1865. Dați în

¹⁰ Ibidem, dosarele nr. 83/1884, f. 14—18 ; 141/1886, f. 9, 62—63.

¹¹ Ibidem, dosar, nr. 178/1880, f. 3, 47.

¹² Ibidem, dosar nr. 70/1880, f. 11.

¹³ Ibidem, dosarele nr. 70/1880, f. 5, 11—38 ; 65/1882, f. 1—4.

¹⁴ Ibidem, dosar nr. 598/1889, f. 4.

judecată de proprietar, ei au câștigat procesul în privința taxelor dar l-au pierdut în privința dreptului de proprietate. Ca urmare, proprietarul a obținut hotărâri judecătorești pentru evacuarea tirgului, pe care a început să le pună în executare, cerind primăriei expulzarea unor locuitori, care, ca toți ceilalți, aveau clădiri proprii pe acest teren.

La recomandarea dată de autoritățile centrale — informate asupra situației de consiliul comunal din Pechea — prefectul de Covurlui încerca o înțelegere între tirgoveți și proprietari. Prefectul comunica însă Ministerului de Interne că „întrucât prin sentințele tribunalului, tirgoveții sînt scoși din stăpînirea locurilor ce posedă, Ministerul și administrațiunea nu pot interveni”¹⁵, lăsîndu-i pe tirgoveți supuși bunului plac al proprietarului.

Reclamații împotriva proprietarilor abuzivi erau adresate Ministerului de Interne și de locuitorii unor mici orașe. De pildă, locuitorii orașului Adjud reclamau, în 1887, pe proprietarul care îi exploata „Nu mai sîntem în stare — declarau ei — a suporta atîtea sarcini de contribuțiuni, prin plată de bezmen și accize”¹⁶, care de multe ori devin îndoite”¹⁷.

Comentarii asupra situației localităților neemancipate și discutarea legalității drepturilor moșierilor în aceste localități prilejuiau vii ciocniri de opinii în parlament, îndeosebi în perioada de guvernămînt a partidului liberal, din penultimul deceniu al secolului trecut. Unii deputați liberali recunoșteau, în anii 1882—1884, că localitățile neemancipate erau „în condiții excepționale (fiind supuse la)... niște dări care în comunele rurale emancipate ale clăcașilor sînt desființate”¹⁸.

În cadrul acestor discuții, M. Kogălniceanu susținea că acțiunea de emancipare a tirgurilor și orașelor trebuia sprijinită fără multe și inutile amînări. Răspunzînd unor reproșuri adresate legiuitorilor din 1864, care nu au anexat legii rurale un articol referitor la tirgurile neemancipate M. Kogălniceanu arăta că: „Dacă la 1864 nu s-a făcut și emanciparea acestor tirgușoare a fost fiindcă chestiunea era prea mare, complica prea mult situațiunea și dacă astăzi, din fericire, tirgușoarele caută ele înseși a se emancipa, dvs. faceți un act bun și național încurajînd aceasta”¹⁹.

Legalitatea percepției unor taxe de către moșieri era uneori contestată în cadrul dezbaterilor parlamentare. De pildă, unii deputați liberali considerau că aceste drepturi ale marilor proprietari erau „problematic și contestabile” și nu erau compatibile cu principiile legislației moderne. Ei susțineau că nu era normal ca „...față de autonomia comunei ce s-a decretat prin legea comunală, să existe un drept... monstruos, care acordă privilegiu feudale proprietarului asupra comu-

¹⁵ Ibidem, dosar nr. 598/1889, f. 10.

¹⁶ Deși reclamanții utilizează aci termenul accize, este evident, din context, că se referă la taxele percepute de proprietar.

¹⁷ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul de Interne, dosar nr. 110/1887, f. 8.

¹⁸ Dezbaterile parlamentare, sesiunea 1883—1884, vol. I, p. 574 (ședința Camerei din 2 decembrie 1883).

¹⁹ Ibidem, sesiunea 1882—1883, p. 545 (Ședința Camerei din 17 decembrie 1882).

nei..."²⁰. Se aminteau cazuri în care proprietarii nu respectau dreptul statului de a percepe taxe în târgurile situate pe moșiile lor, menționându-se faptul că în multe comune nerăscumpărate, autoritățile percepeau taxe numai cu aprobarea proprietarului²¹.

Dacă unii deputați contestau direct drepturile moșierilor de a taxa carele cu mărfuri, de a avea diferite monopoluri, alții dimpotrivă susțineau aceste drepturi. Deputații care contestau legalitatea drepturilor moșierilor afirmau că toate drepturile de monopol particulare au fost desființate prin legea rurală din 1864. Susținătorii drepturilor moșierilor demonstau dimpotrivă că legea rurală s-a referit numai la sate, că ea nu a avut prevederi speciale pentru târgurile și orașele de pe domeniile particulare, încât vechile hrisoave domnești erau încă în vigoare, nefiind desființate prin lege și fiind întărite prin învoielile dintre proprietari și locuitori. Această opinie era susținută de mai mulți membrii ai guvernului liberal din anii 1882—1884, inclusiv de I. C. Brătianu, care erau exclusiv pentru principiul răscumpărării, excluzând categoric pe cel al expropriării moșierilor fără răscumpărare; ei menționau că prin răscumpărare s-a desființat robia și claca, deci și în cazul „drepturilor emfiteocare“ ale moșierilor în târguri era necesară aplicarea aceluiaș principiu. Printre alte argumente invocau și pe acela că: „revoluția din Franța desființând drepturile regaliere pe care le aveau proprietarii medievali... n-a îndrăznit să abolească drepturile emfiteocare... și le-a răscumpărat dînd totodată despăgubiri pentru ele..."²².

Opinia predominantă în parlament era aceea că drepturile proprietarilor trebuiau recunoscute și răscumpărate. Toți deputații care participau la dezbaterile acestei chestiuni, fie că admiteau sau contestau drepturile moșierilor, deci principiul răscumpărării, erau însă de acord că, într-o formă sau alta, era necesar să fie susținută acțiunea de emancipare a orașelor și târgurilor, prin care, conform intereselor burgheziei, „proprietatea aservită devenea proprietate absolută“²³.

În condițiile dezvoltării forțelor de producție capitaliste, a încordării relațiilor dintre orășeni sau țigoveți și proprietari și a dezbaterilor parlamentare susmenționate era necesară o legislație care să reglementeze aceste relații. Reglementarea legislativă a emancipării orașelor și târgurilor dependente era de altminteri cerută de înșiși locuitorii lor. În anul 1879, țigovetii din Ivesti-Tecuci reclamau ministrului de Interne că „acest sistem de monopolizare și exploatare particulară este insuportabil. acest jug particular, față cu timpul de față, a devenit nesuferitor... Vă rugăm a ne aduce un proiect de lege care să ne emancipeze și pe noi de acest jug al particularului..."²⁴. Prin intermediul autorităților județene și comunale, li se promitea petiționarilor că guvernul va prezenta corpurilor legislative un proiect de lege în privința embaticurilor particulare. Situația fiind însă neschimbată, în anul 1881,

²⁰ Ibidem, sesiunea 1883—1884, vol. I, p. 570. (Ședința Camerei din 2 decembrie 1883).

²¹ Ibidem, p. 572.

²² Ibidem.

²³ Ibidem, sesiunea 1882—1883, p. 501, (Sesiunea Camerei din 17 decembrie 1882).

²⁴ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul de Interne, dosar nr. 70/1880, f. 5.

tîrgoveții își manifestau astfel dezamăgirea : „Am reclamat în destule rînduri guvernului și corpurilor noastre legiuitoare, dar o singură voce n-am văzut a se ridica în sprijinul nostru. Am sperat și... am așteptat cu multă nerăbdare că vom vedea în actuala sesiune vre-un proiect de lege relativ la improprietărirea embaticarilor, dar... se vede că soarta noastră ne-a determinat a mai fi încă tîriți perpetuu prin ghiarele boierismului privilegiat“²⁵

Locuitorii orașului Vaslui, într-o petiție adresată ministrului de Interne, își exprimau speranța că organele legislative vor elabora o lege, asemănătoare celei rurale, care să rezolve problema orășenilor și tîrgoveților embaticari²⁶.

Același proiect de lege, a cărui necesitate era recunoscută și de membrii autorităților județene și centrale, era solicitat, în anul 1887, de locuitorii orașului Adjud²⁷. Acești orășeni, care își manifestau „bucuria ce saltă inimile“ auzind „strălucita veste“ despre pregătirea proiectului de lege dorit, au fost desigur adînc dezamăgiți de faptul că forțele reacționare din parlament au respins proiectele de lege referitoare la răscumpărarea embaticurilor și monopolurilor din tîrguri și orașe. Necesitatea emiterii unei legislații generale în acest sens a fost susținută în parlament atît în principiu, cît și prin prezentarea unor proiecte de legi cu acest conținut.

Astfel, la sfîrșitul deceniului al VIII-lea și începutul deceniului al IX-lea din secolul trecut, un grup de liberali cu vederi înaintate, printre care P. S. Aurelian și cîțiva rosetiști, au propus și susținut „Proiectul de lege pentru desființarea monopolurilor de prin orașe și răscumpărarea tuturor locurilor supuse la plata de embatic, dijmă, și orice alte taxe“²⁸. Argumentata expunere de motive a proiectului dovedește largă extindere a situației descrisă mai sus pentru cîteva localități ; se arăta că : „reforme de emancipare — desființarea robiei, legea rurală — au lăsat încă nerezolvată o mare chestiune. Un însemnat număr de locuitori, comune întregi zac încă și astăzi sub povara unor îndatoriri, care amintesc timpurile feudale ale evului de mijloc și formează o adevărată anomalie... adevărate drepturi senioriale“. Erau menționate, spre exemplificare, bezmenul, taxele pe băuturi și diverse măruri, pe care, după cum s-a arătat mai sus, moșierii le percepeau în unele tîrguri și orașe ; se sublinia faptul că legalitatea acestor taxe nu a fost verificată, iar cei obligați să le achite contestau dreptul moșierilor de a le percepe, ceea ce constituia izvorul unei „multimi de procese ruinătoare și fără capăt“, pe care autoritatea publică nu le poate evita. De asemenea în expunerea de motive se demonstra că era o anomalie ca acești locuitori să plătească două feluri de taxe, pe de o parte autorității fiscale a statului, pe de alta „autorității feudale“ a unui particular. Se încerca trezirea cunoscutei spaima a moșierilor retrograzi față de mișcările sociale, afirmîndu-se că menținerea unei asemenea situații era „o flagrantă ilegalitate și injustiție... un focar de conflicte... amenințătoare ordinei și siguranței publice, un pericol, un

²⁵ Ibidem, dosar nr. 65/1882, f. 2.

²⁶ Ibidem, dosar nr. 178/1880, f. 38.

²⁷ Ibidem, dosar nr. 110/1887, f. 8.

²⁸ Ibidem, dosar nr. 32/1880, f. 1—5.

germene de provocare la dezordine și tulburare“ precum și cauza „urei și a unui antagonism perpetuu între locuitorii embaticari și între proprietari, pe care-i consideră în decomun ca pe un dușman“. Alături de alte temeinice argumente, se menționa, în această expunere de motive, faptul că menținerea acestei situații constituia un impediment în dezvoltarea economică a acestor localități, deoarece târgoveții nu aveau libertatea de a fonda întreprinderi industriale, nici chiar de mici porții.

Proiectul de lege admitea principiul răscumpărării și fixa suma de răscumpărarea vetrei orașelor și a embaticurilor individuale, egală cu venitul proprietarului din acestea pe zece ani. Se remarcă deci tendința dezvoltării unor așezări urbane de tip capitalist prin includerea în proiect numai a răscumpărării vetrei târgurilor și orașelor fără imaș.

Cu toate că se baza pe principiul răscumpărării, proiectul avea în general un conținut progresist deoarece propunea lichidarea resturilor feudale urbane. Proiectul nu a fost legiferat datorită intervenției retrograde a moșierimii conservatoare, dar și conducerii partidului liberal care nu susținea emiterea unei legi pentru răscumpărarea tuturor localităților de pe domeniile particulare, pe motivul lipsei resurselor financiare necesare ²⁹.

În anii următori s-au făcut propuneri similare. Bazat pe o largă expunere de argumente juridice, „Proiectul de lege pentru răscumpărarea bezmenului și a drepturilor de propinație din toate târgurile“ care prevedea eliberarea „tuturor orașelor, târgurilor și târgușoarelor sau părți din ele... fie comune urbane sau rurale, așezate pe proprietăți particulare“ prin răscumpărare, a fost depus și discutat în anii 1893—1894. Necesitatea legalizării proiectului era argumentată astfel: era nejust ca sătenii și târgoveții să nu fie apărați de aceleași prevederi legislative, plata bezmenului și a taxelor erau monopoluri abrogate de constituție, încît situația târgoveților neemancipați nu era compatibilă cu principiile constituționale. Autorii proiectului arătau referindu-se la acea parte a învoielilor (denumite în proiect contracte) dintre locuitori și proprietari care prevedea obligația celor dintii de a plăti taxe și a respecta anumite drepturi exclusive ale moșierilor: „în privința celui de al doilea obiect al contractului... care creează oarecari monopoluri în favoarea proprietarului, precum acela de a avea singur brutării, măcelării... sau impune oarecari plăți de accize asupra unor articole de consumație... această chestiune fiind cu totul de ordine publică, intervenția statului nu poate fi contestată și o lege care ar elucida aceste drepturi nu ar putea fi nici bănuită de un inconstituționalism...“ ³⁰. Ca și în cazul proiectului anterior, se menționa, că, prin legiferarea dreptului de răscumpărare, se putea realiza „...înlăturarea a o mulțime de conflicte...“.

Cu toate că, în comparație cu proiectul anterior, moșierii erau favorizați, suma de răscumpărare fiind venitul nu pe zece ani ci pe treizeci de ani, proiectul a fost respins de comisia de senatori însă-

²⁹ Dezbaterile parlamentare, sesiunea 1883—1884, vol. I, p. 574 (Ședința Camerei din 2 decembrie 1883).

³⁰ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul de Interne, dosar nr. 2199/1894, f. 4—5.

cinată cu examinarea lui. Deși nu combătea argumentele susmenționate și recunoștea că proiectul „este sprijinit de numeroase petițiuni din partea țărmovetilor interesați în cauză”, comisla îl respingea, considerînd că soluționarea acestei chestiuni „nu se poate dobîndi pe cale legislativă, ci numai pe cale de învoială între părțile interesate...”³¹.

Pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea nu s-a promulgat o lege referitoare la răscumpărarea țărmurilor, embaticurilor urbane și monopolurilor de pe domeniile particulare. Numai pentru cazurile mai puțin numeroase, ale localităților stabilite pe domeniile statului și așezămintelor publice au fost puse în aplicare o serie de legi, care au menționat, în principiu, posibilitățile deschise prin legea din anul 1864³².

Legea din 15 iunie 1866, cu modificările din 1868, prevedea răscumpărarea „tuturor caselor, prăvăliilor și acareturilor de prin orașe și țărmuri...”. Răscumpărarea se putea face prin plata de treizeci de ori a cifrei embaticului respectiv în Muntenia și de cincisprezece ori a cifrei bezmenului, în Moldova, în termen de trei ani de la data publicării modificărilor. După expirarea acestui termen, suma de răscumpărare era mult majorată, iar prețul embaticului creștea cu 50%. Legea modificată prevedea ca „orașele care sînt așezate pe domeniile statului sau așezămintelor publice... pot răscumpăra atît vatra cit și împrejmuirea localității lor, capitalizînd pe zece ani venitul actual”³³.

Legea pentru răscumpărarea embaticurilor de pe proprietățile Casei eforiei spitalelor civile, promulgată în 1870, și cea referitoare la înstrăinarea bunurilor statului și răscumpărarea embaticurilor de pe aceste proprietăți, promulgată în 1873, aveau prevederi similare legii din 1866³⁴.

Legea din 1881 prevedea răscumpărarea vetrei țărmurilor și țărmușoarelor, comunelor urbane și rurale, de pe proprietățile statului. Se remarcă, în comparație cu legile anterioare, tendința de lichidare a orașului semi-agrar, care amintea orașul feudal: legea din 1881 nu prevedea, ca cele anterioare, răscumpărarea proprietăților obștești urbane, de pildă a imașului, ci numai a vetrei țărmului sau orașului. Legea a fost elaborată sub un guvern liberal — reprezentantul politic al burgheziei, deci stimula formarea orașelor de tip capitalist, fără legături directe cu economia agrară. Ceea ce poate fi însă considerat ca un regres față de legislația anterioară, privind problema din punctul de vedere al intereselor țărmovetilor, este faptul că, deși scădea cu 30% suma de răscumpărare a embaticurilor individuale, majora cu 50% pe aceea de răscumpărare a vetrelor localităților (de cincisprezece ori venitul anual, în timp ce legea din 1866, cu modificările din 1868, prevedea de zece ori venitul anual)³⁵. Dispozițiile legii din 1881 s-au menținut, în principiu, prin legile din 1889 și cele din deceniul următor, referitoare la răscumpărarea embaticurilor de pe domeniile statului.

³¹ Ibidem, f. 2.

³² D. Alexandresco, *Droit ancien et moderne de la Roumanie*, Paris-Bucarest, 1898, p. 228 (nota 1).

³³ Monitorul Oficial nr. 7631 martie 1868.

³⁴ C. Hamangiu, *Codul general al României*, vol. II, București, f. a., p. 185; Monitorul Oficial nr. 4324 februarie 1873.

³⁵ Monitorul Oficial, nr. 1124 aprilie 1881.

Un conținut diferit, în principiu, față de acela al tuturor acestor legi, referitoare la embaticurile de pe domeniile statului, avea legea din 1868, pentru „liberarea fără despăgubire a locurilor cu embatic” aparținând cetățenilor români din raionul și orașul Iași. Cum la această dată existau încă numeroși embaticari în cartierele periferice ale orașului, în care mănăstirile avuseseră proprietăți, secularizate în 1863, prin lege s-au eliberat și aceste embaticuri urbane. La discutarea proiectului de lege, s-a susținut că era motivat „...prin pagubele ce s-au cauzat locuitorilor orașului Iași, prin încetarea acestui oraș de a mai fi o capitală” și prin faptul că eliberarea fără despăgubire nu constituia o donație a statului, ci era revenirea la o veche situație, deoarece locurile cu embatic fuseseră libere, drepturile orașenilor fiind uzurpate de mănăstirile foste proprietare.

Dacă primul motiv era caracteristic orașului Iași, cel de al doilea era valabil și pentru alte localități de pe moșiile statului, ceea ce ar fi justificat și eliberarea lor fără despăgubire. Problemele financiare erau însă considerate de autorități mai importante decât rezolvarea rapidă a emancipării orașelor și țărgurilor. Promulgarea legilor susmenționate din 1866—1868 era motivată prin necesitatea realizării sumei de 75 000 000 lei, pe baza căreia urmau să fie retrase bonurile de tezaur ce se aflau în circulație. Unele dintre legile următoare erau asemănător motivate. Termenele scurte acordate de seria legilor pentru răscumpărarea embaticurilor de pe domeniile statului (2—5 ani) sugerează tot existența unor asemenea necesități de ordin financiar, căci dacă guvernele burghezo-moșierești ar fi considerat atât de grabnică nu problema financiară respectivă, ci pe aceea social-economică a emancipării țărgurilor, ar fi admis principiul eliberării fără răscumpărare pentru cele de pe domeniile statului și ar fi elaborat o legislație specială pentru celelalte.

În absența unei asemenea legislații, țărgurile și micile orașe situate total sau parțial pe domenii particulare urmau să se răscumpere pe baza unei invoiei între locuitori și proprietari, prin formalități complicate, în decursul cărora se iveau numeroase dificultăți.

Formalitățile de răscumpărare începeau prin tratative între părțile interesate și se încheiau prin legiferarea răscumpărării localității respective.

Ca urmare a aprobării cererii de răscumpărare, adresate de țărgoveți sau orașeni autorităților locale sau centrale, o primă acțiune erau tratativele între consiliul comunal și proprietar, pentru fixarea sumei de răscumpărare colectivă, prin stabilirea veniturilor proprietarului din orașul sau țărgul respectiv. Spre deosebire de localitățile așezate pe domeniile statului — foste mănăstirești — unde în general se făcea răscumpărarea individuală a embaticurilor în localitățile situate pe moșii particulare, răscumpărarea era colectivă, în majoritatea cazurilor, iar suma răscumpărării se fixa pe baza tuturor veniturilor proprietarului respectiv în acea localitate, venituri în care se includeau nu numai bezmenul sau embaticul ci și toate celelalte taxe susmenționate, per-

cepute de proprietarul terenului. De pildă, în târgul Ștefănești-Botoșani, veniturile declarate de proprietară, din anul 1883, erau următoarele.

de la :	venit anual :
— taxele percepute pentru vânzarea rachiului, vinului, romului, berei	12 900 lei
— taxele percepute pentru tăierea și vânzarea bovinelor, ovinelor, porcinelor	2 200 „
— dijma din viile înconjurătoare	1 000 „
— taxele pentru folosirea imasului	3 600 „
— bezmenul caselor, prăvăliilor, morilor	2 860 „
— venitul de la două hanuri, cărămidărie și ci-mitir	120 „
— dreptul de mangerie și pitărie	1 000 „
Total : 24 680 lei ³⁶	

Prin majorarea acestui venit anual de circa douăzeci de ori, proprietara fixa inițial suma de răscumpărare la 500 000 lei ; numai după numeroase tratative între proprietară și consiliul comunal, suma s-a redus la 350 000 lei ³⁷.

În târgul Negrești-Vaslui, venitul anual al proprietarilor din 1883 -- din taxele de băuturi, păcură, sare, miere, lână, din cîntărit, de la căsăpiile, mangeriile și pităriile, care aparțineau exclusiv proprietății, și din bezmen — era de 800 galbeni. Tot prin majorarea de douăzeci de ori a venitului anual, suma de răscumpărare se fixa la 16 000 galbeni ³⁸.

Majorarea de circa douăzeci de ori a venitului anual, deși se înfilnea în mai multe cazuri, nu constituia o regulă generală ; cuantumul majorării era fixat de proprietar.

Din tabloul de mai sus, referitor la târgul Ștefănești-Botoșani precum și din alte cazuri asemănătoare ³⁹, remarcăm că bezmenul sau embaticul, deci redevențele emfiteotice, singurele dintre venituri care aveau o legătură, fie și indirectă, cu valoarea terenului dețineau un procent relativ redus din totalul veniturilor (în cazul târgului Ștefănești, circa 12%). Din aceasta, ca și din majorarea excesivă a venitului anual, deducem că suma de răscumpărare depășea cu mult valoarea terenului. Dealtminteri, în unele cazuri, bezmenul nu era menționat în mod special ; de pildă, în localitatea Cîmpina-Prahova, proprietarul fixa, în 1895, răscumpărarea „dreptului de târg” cu suma de 132 000 lei ⁴⁰.

După ce se ajungea la o convenție între locuitori și proprietar prin fixarea sumei, convenția era înaintată prefecturii județului respectiv și, prin aceasta, Ministerului de Interne. Evident, fiecare dintre

³⁶ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul de Interne, dosar nr. 216/1882, f. 15.

³⁷ Ibidem, f. 4—5, 17.

³⁸ Ibidem, dosar nr. 85/1884, f. 12—20.

³⁹ Dezbaterile parlamentare, sesiunea 1882—1883, p. 501—502. (Ședința Camerei din 17 decembrie 1882).

⁴⁰ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul de Interne, dosar nr. 1846/1895, f. 1—14.

organele administrative, transmiteau convenția mai departe, numai cu avizul lor, deci numai dacă erau de acord cu conținutul ei. Ministrul de interne prezenta convenția de răscumpărare și cererea de împrumutul sumei⁴¹ ce urma să fie achitată proprietarului — consiliului de miniștri, cu avizul căruia actele erau supuse dezbaterilor parlamentului, unde putea fi solicitat controlul veracității declarațiilor proprietarului, în privința veniturilor, pe baza cărora se fixase suma de răscumpărare. Dacă parlamentul aproba convenția — sub forma unei legi de răscumpărare a localității respective — și cererea de împrumut a sumei, ele erau înaintate regelui, cea dintâi pentru promulgare, cealaltă pentru aprobare. Ulterior se realiza împrumutul și proprietarul primea suma respectivă.

Numeroase dificultăți, care se iveau în cadrul efectuării acestor formalități, întârziiau răscumpărarea. În primul rând, după cum s-a menționat mai sus, proprietarii pretindeau sume foarte mari, pe care țirgoveții și orășenii în cauză uneori nu acceptau să le achite, alteleori acceptau numai după îndelungate demersuri și tratative. Moșierul proprietar al târgului Mihăileni-Dorohoi pretindea în 1882, pentru răscumpărarea târgului suma de 70 000 galbeni; țirgoveții „au rămas îngroziți de prețul cel exorbitant cerut de proprietate, fiindcă e de zece ori mai mare cât ar face pământul cu clădirile de pe el”⁴². Reamintim că în cazul tuturor acestor răscumpărări, marea majoritate a clădirilor erau construite de locuitori și le aparțineau lor, spre deosebire de teren. Prefectul de Tecuci, într-un raport către ministrul de interne, menționa că proprietarii târgului Ivești cereau pentru răscumpărare o sumă „enormă de despăgubire”; prefectul de Covurlui era de părere că pretențiile proprietarului în privința sumei de răscumpărare a unui târg erau „absurde”⁴³. Prin absența unei legislații în acest sens, autoritățile nu puteau obliga pe proprietari să reducă cuantumul sumelor respective.

Locuitorii orașului Vaslui considerau exagerată suma de 16 000 galbeni, cerută de proprietară pentru răscumpărare, ei fiind de acord numai cu plata sumei de 7 000 galbeni; diferența fiind foarte mare, tratativele s-au prelungit mult, în cele din urmă orășenii fiind siliți să accepte pretențiile proprietarei⁴⁴.

O altă dificultate era aceea că în multe cazuri, membrii consiliului comunal — țirgoveți sau orășeni înstăriți, care puteau deveni unelte ale moșierimii — apărau interesele proprietarilor, în defavoarea locuitorilor. De pilda, locuitorii comunei urbane Cîmpina-Prahova arătau în 1895 că, în anii trecuți, proprietarul propusese răscumpărarea cu suma de 60 000 lei, dar consiliul de atunci a considerat suma exagerată. În 1895, proprietarul prin intervenția sa în alegerile comunale și-a asi-

⁴¹ Suma de răscumpărare era împrumutată de comună de la instituție de credit a statului și era remboursată treptat în anii următori. Legile comunale prevedeau că tranzațiile și împrumuturile pe care le încheia sau solicita o comună trebuiau să fie aprobate — proporțional cu suma — de: consiliul comunal, ministrul de interne, consiliul de miniștri și rege. Sumele de răscumpărare fiind mari, pentru răscumpărarea celor mai mici târguri, era nevoie de aprobarea regală.

⁴² Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul de Interne, dosar nr. 419/1850, f. 7, 76.

⁴³ Ibidem, dosarele nr. 70/1880, f. 14; 598/1889, f. 22.

⁴⁴ Ibidem, dosar nr. 178/1880, f. 12, 38.

gurat „un consiliu slugarnic (care) a oferit fabuloasa sumă de 132 000 lei“. Petiționarii acuzau consiliul de incorectitudine și cereau sistarea formalităților. Totuși, după o întrerupere, formalitățile continuau pe baza acestei sume, dată fiind o rezoluție în acest sens a ministrului de interne, evident protector al proprietarului⁴⁵. Numeroase proteste similare ale țăgoveților din diferite alte localități, avînd ecou în dezbaterele parlamentare, dovedeau prin probe atît de evidente incorectitudinea unor consilii comunale în acțiunea de răscumpărare, încît, în unele cazuri, autoritățile centrale erau obligate să dispună destituirea membrilor acestor consilii⁴⁶. Formalitățile de răscumpărare se prelungeau însă, țăgoveții înșiși cerînd sistarea lor, deoarece erau obligați la achitarea unor sume necorespunzătoare valorii terenului, producției și schimbului de mărfuri a țăgului respectiv⁴⁷.

Un alt neajuns decurgea din faptul că prin schimbarea proprietarului, pe numele căruia era contractată convenția de răscumpărare, valabilitatea ei putea fi contestată și formalitățile trebuiau reluate de la început, dacă ele nu erau complet încheiate la data schimbării proprietarului și dacă noul proprietar nu era de acord cu conținutul vechii convenții. De pildă, în țăgul Ștefănești-Botoșani, formalitățile de răscumpărare, început în 1882, prin tratative cu Esmeralda Mavrocordat, proprietara țăgului la acea dată, se întrerupeau în anii următori, prin decesul acesteia, — deși convenția fusese discutată în Cameră, fără a se fi realizat însă formalitățile ulterioare — deoarece „tranzacția încheiată nu este decît pe numele proprietarului“⁴⁸. Noua proprietară, Societatea creditului funciar rural, încasa în 1886 toate veniturile țăgului, avînd și drepturile de monopol ale vechilor proprietari, și începea tratative de răscumpărare, admitînd condițiile fixate de E. Mavrocordat, dar fixînd și unele condiții noi. Răscumpărarea nu se realizase pînă la mijlocul deceniului următor, cînd țăgul era proprietatea societății de asigurare „Națională“ din București. Această societate, organizată pe principii tipic capitaliste, încasa, ca un senior feudal : „venit de la bezmenul caselor, dijma din vii, venit de la tăierea vitelor mari și mici după hrisov și învoială... venit de la carele și căruțele ce vor veni încărcate cu marfă spre vînzare... otcupul de la rachiul, vin, bere, rom, și alte băuturi, precum și de la sare și păcură“⁴⁹. Subliniem că acest fapt se petrecea în epoca de intensă dezvoltare a capitalismului din ultimul deceniu al secolului trecut, datorită faptului că organele legislative nu considerau utilă o lege pentru răscumpărarea țăgurilor în general.

Opoziția țăgoveților, pe care societatea „Națională“ o menționa sub forma „veșnicilor conflicte“⁵⁰ dintre ea și țăgoveți, o determina pe noua proprietară să fie de acord cu răscumpărarea, dar căuta, prin falsificare de acte, să obțină o sumă mare. Reprezentanții societății pre-

⁴⁵ Ibidem. dosar nr. 1846/1895, f. 1—14.

⁴⁶ Ibidem. dosar nr. 141/1886, f. 5—12, 62.

⁴⁷ Ibidem. dosarele nr. 178/1880, f. 12 ; 63/1882, f. 1—5 ; 216/1882 f. 1, 59 ; 85/1884, f. 21—26 ; 419/1890, f. 76—77.

⁴⁸ Ibidem, dosar nr. 97/1883, f. 98

⁴⁹ Ibidem, f. 124—128.

⁵⁰ Ibidem, f. 143.

tindeau că posedă o învoială din anul 1846, necunoscută pînă în anii 1895—1897 (desigur un act fals, deoarece nu este menționată în niciuna dintre tratativele vechilor proprietari cu tîrgoveții pentru răscumpărare) pe baza căreia societatea ar fi avut dreptul de a încasa taxe și mai mari decît cele percepute⁵¹. În anul 1897 se reiau formalitățile de răscumpărare — de data aceasta pe baza unei convenții între comuna Ștefănești și societatea „Națională” — dar aceste formalități s-au prelungit pînă în primii ani ai secolului următor, cînd proiectul de legiferare a convenției se afla încă în secțiunile Camerei⁵².

Un alt inconvenient în realizarea formalităților de răscumpărare decurgea din faptul că, instituțiile bancare de stat nu aveau oricînd fonduri disponibile, pentru a acorda împrumuturile solicitate. În aceste cazuri se încercau împrumuturi la particulari, care le acordau însă cu dobînzii ridicate iar uneori nu acceptau rambursarea sumei în rate. În încercarea sa de a liniști agitația, descrisă mai sus, a tîrgoveților din tîrgul Pechea, prefectul de Covurlui, făcînd demersuri pentru formalitățile de răscumpărare, solicita de la autoritățile centrale aprobarea pentru împrumutarea de la Casa de depuneri cerută de moșierul proprietar. Ministerul de Interne răspundea că, din cauza unor angajamente contractate, Casa de depuneri nu poate acorda împrumutul solicitat; i se recomanda prefectului să caute să obțină împrumutul de la particulari. La rîndul său, prefectul arăta că particularii nu acceptă rambursarea sumei în rate și pretind dobînzii de 11—12%, încît urma ca efectuarea formalităților să sisteze, pînă cînd Casa de depuneri putea acorda împrumutul solicitat⁵³.

Cu toate aceste dificultăți, dată fiind dezvoltarea forțelor și relațiilor de producție capitaliste, în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea s-au emancipat prin răscumpărare cîteva orașe și mai multe tîrguri ca: Huși — situat pe un domeniu al statului, Tîrgul Neamț, Vaslui, Codăești, Săveni-Dorohoi, Fălciu, Pungești-Vaslui, Parincea-Bacău, Murgeni-Tutova, Mihăileni-Dorohoi, Rădăuți-Dorohoi⁵⁴ și altele. Pentru unele localități, formalitățile de răscumpărare, începute în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea se încheiau în primele decenii ale secolului următor. Deși proprietarii preferau răscumpărarea colectivă, în unele cazuri, ca acela al tîrgului Domnești-Putna, se făcea răscumpărarea individuală a embaticurilor⁵⁵.

În cadrul procesului de emancipare a așezărilor urbane, se integrează și reconfirmarea susmenționată a libertății orașului Roșiorii de Vede, contestată de proprietara moșiei din jurul orașului.

⁵¹ Ibidem, dosarele nr. 216/1882, f. 122; 97/1883, f. 140.

⁵² Ibidem, dosar nr. 216/1882, f. 130.

⁵³ Ibidem, dosar nr. 589/1889, f. 10, 16.

⁵⁴ Ibidem, dosarele nr. 1472/1893; 1491/1893; 1741/1895; 1846/1895; 1661/1899. Monitorul Oficial nr. 2 din 3/15 ianuarie 1869, 237/21 ianuarie 1883, 30/9 mai 1892, 48/3 iunie 1892, 226/26 februarie 1894, 291/29 martie 1894, 18/21 aprilie 1896, 286/27 martie 1897; Profira C. Groholschi, *Tîrgul-Neamț, monografie*, p. 61—64.

⁵⁵ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul de Interne, dosar nr. 1731/1895.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, desfășurarea procesului de emancipare a orașelor și ȋrgurilor a fost efectul dezvoltării capitalismului și burgheziei.

Baza economică a acestei ultime faze a procesului de emancipare a așezărilor urbane și semiurbane era dată de însăși dezvoltarea capitalismului, de creșterea noilor forțe de producție și a schimbului liber de mărfuri.

Elementul social care a impulsionat desfășurarea procesului de emancipare a orașelor și ȋrgurilor a fost îndeosebi mica burgeoisie. În opoziție cu aceasta era moșierimea conservatoare, care, prin intervenția sa retrogradă, a prelungit, a întîrziat desăvîrșirea acestui proces. Dată fiind existența coaliției burghezo-moșierești, o parte a mării burghezii s-a asociat cu moșierimea conservatoare în această acțiune retrogradă.

Pe plan politic, desăvîrșirea emancipării așezărilor urbane și semiurbane a fost susținută de unii membrii, cu vederi înaintate ai partidului liberal, dar a fost întîrziată cu tendința de frinare, de unii reprezentanți politici ai moșierimii. Conducerea partidului liberal — care putea impune în lunga sa perioadă de guvernămînt din anii 1876—1888 o linie progresistă de orientare în această problemă — și majoritatea partidului conservator au avut o atitudine retrogradă, pentru că nu au elaborat și aplicat o legislație care să fi grăbit emanciparea, să fi scutit pe orășeni și ȋrgoveți de abuzurile proprietarilor și de numeroasele dificultăți ale formalităților de răscumpărare. Excluderea principiului de expropriere a moșierimii fără răscumpărare, îngăduirea răscumpărării cu sume mari, care deseori depășeau valoarea reală a terenului, au favorizat creșterea puterii economice a unei părți a moșierimii și au diminuat posibilitățile de dezvoltare economică și edilitară a ȋrgurilor respective, supuse ani îndelungați la plata ratelor acestor sume.

La acțiunea retrogradă a acestor elemente social politice se adaugă slaba combativitate, nehotărîrea și înclinarea spre compromisuri ale micii burghezii. Absența unui puternic element muncitoresc, în aceste localități cu o dezvoltare economică relativ slabă, a exclus posibilitatea unei rezolvări rapide, radicale a problemei emancipării.

Deși s-a realizat lent, prin compromisuri, cu momente de stagnare și dificultăți, lichidarea majorității resturilor feudale, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea a fost un fenomen progresist, deoarece localitățile, eliberate de vechile sarcini, dobîndeau posibilități de liberă dezvoltare capitalistă.

R É S U M É

Les conditions sociales-économiques et politiques capitalistes accusaient une discordance quant au maintien de l'emphytéose dans certains bourgs et villes et à l'obligation des habitants de ces localités de payer certaines taxes aux propriétaires. Réclamations, procès insoumissions au paiement des taxes et du „bezmen“ (embatic) étaient autant de manifestations fréquentes pour le habitants des bourgs.

Vu les conditions d'une telle tension caractérisant les relations entre les habitants des villes ou des bourgs et les propriétaires, une législation de nature à réglementer ces relations était nécessaire, mais seulement dans les cas des localités situées sur les domaines de l'État et des établissements publics on a voté et appliqué une série de lois générales relatives à l'émancipation par rachat de ces localités. Les localités situées sur les domaines privés se sont émancipées par rachat en base de conventions survenues entre les habitants et les propriétaires, par des formalités compliquées — source de nombreuses difficultés. Si le Parlement approuvait la convention, elle revêtait la forme de loi de rachat.

Grâce au développement du capitalisme, à l'augmentations des nouvelles forces productives et de l'échange de marchandises, au cours des dernières décennies du XIX-e siècle plusieurs villes et bourgs; se sont émancipés par rachat; par la suite de l'émancipation, les localités respectives acquirent la possibilité de se développer librement dans la voie capitaliste.

CU PRIVIRE LA TRATATUL DE ALIANȚĂ ROMÂNŌ—SÎRB DIN 1868

N. CEACHIR, C. BUȘE

În tot cuprinsul Evului Mediu popoarele din Balcani, inclusiv cel român ca și cel sîrb, au luptat să scuture jugul otoman. Din acest punct de vedere, secolul al XIX-lea ne apare ca o perioadă istorică deosebită, dominată de mari mișcări sociale și naționale ale popoarelor din Balcani pentru sfărîmarea orînduirii feudale și pentru realizarea unității și eliberării naționale.

Răscoala populară din Serbia de sub conducerea lui Kara George începută în 1804, Răscoala populară din Țara Românească condusă de Tudor Vladimirescu din 1821, războiul ruso-turc din anii 1828—1929 sînt numai cîteva din evenimentele care au pregătît tratatul de la Adrianopol (1829) în urma căruia poporul român și cel sîrb prin cîștigarea autonomiei administrative au făcut un pas însemnat pe calea dobîndirii independenței.

Criza orientală izbucnită în urma războiului Crimeii (1853—1856) n-a rezolvat problema eliberării depline a popoarelor din Balcani, încît tratatul de la Paris din martie 1856, menținea încă suzeranitatea otomană pentru România și Serbia.

Perioada 1856—1878, adică de la iscălirea tratatului de pace de la Paris și pînă la Congresul de la Berlin (1878), congres care a recunoscut independența de stat a României și a Serbiei, marchează obiective și conduită comună a celor două state în domeniul politicii externe.

Pe plan extern, România și Serbia aveau obiective comune : abolirea suzeranității otomane, lupta contra dominației habsburgice asupra unor teritorii care pe baza principiului autodeterminării și al constituirii statelor naționale unitare, urmau să fie unite cu teritoriul de stat al României și respectiv al Serbiei, coordonarea liniei politice comune față de acțiunile diplomatice ale marilor puteri în sud-estul Europei, acordarea de ajutor populației din peninsula Balcanică care se găsea sub directă dominație a Imperiului Otoman.

Aceste relații încep să fie deosebit de strînse în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza¹. Merită de semnalat faptul că Miloș Obre-

¹ Vezi pentru relațiile româno-sîrbe în vremea domniei lui Alexandru Ioan Cuza, în istoriografie românească A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. XIII, București, 1930 ; Gh. I. Brătianu, *Politica externă a lui Cuza*

novici a fost primul șef al unui stat străin care a felicitat și recunoscut dubla alegere a lui Al. I. Cuza², deși acest lucru contravenea convenției de la Paris din 1858, adoptată de marile puteri. Al. I. Cuza, pe deplin convins de importanța legăturilor de prietenie cu popoarele vecine din zona Balcanilor, a căutat să reînnoiască aceste legături „...mai ales cu sîrbii și grecii”³.

Deși pacea de la Paris din 1856 prevedea pentru Serbia și Principatele Române un statut similar, este necesar să adăugăm că în relațiile cu Imperiul Otoman situația Serbiei era mai grea, deoarece în șapte cetăți de pe teritoriul Serbiei, inclusiv la Belgrad, rămăneau să staționeze garnizoane turcești.

Atitudinea deosebit de corectă a României cu ocazia tranzitului de arme din anul 1862, care a permis Serbiei să primească un armament modern cu care să-și înzestreze întreaga armată⁴, a strîns și mai mult relațiile între cele două țări vecine.

Măsurile militare și administrative luate de statul român pentru protejarea transportului de arme, asumîndu-și mari riscuri, au fost calificate de ministrul afacerilor externe al Serbiei, I. Garašanin ca „un mare serviciu”⁵. Relațiile devenind tot mai cordiale, în anul 1863 a avut loc înființarea agenției diplomatice a României la Belgrad și reorganizarea agenției sîrbe în București⁶. Toate aceste acțiuni româno-sîrbe iritau Poarta Otomană care nu recunoștea celor două țări dreptul de a ține agenții diplomatice decît la Constantinopol.

Măsurile de ordin diplomatic au permis stabilirea imediată a unor legături directe, strict necesare, în vederea îndeplinirii liniei politice comune pe plan extern⁷. România și Serbia și-au dat seama că eliberarea popoarelor din Balcani și cîștigarea independenței de stat nu se va putea obține cu ajutorul unor mari puteri, ci numai prin lupta comună a popoarelor din această zonă. În acest scop s-a ajuns la iscălirea tratatului de alianță româno-sîrb de la începutul anului 1868.

Se pune întrebarea ce lucruri noi vor să aducă autorii la această problemă, mai ales că în anul 1963 a apărut la Belgrad documentata lucrare a lui Grgur Jakšić și Vojislav Vučković⁸, privind politica ex-

Vodă și dezvoltarea ideii de unitate națională în „Revista Istorică Română”, II, 1932, fasc. II—III; R. V. Bossy, Agenția diplomatică a României în Belgrad și legăturile politice româno-sîrbe sub Cuza-Vodă, București, 1934; Ionel Dardală, Moșile dinastiilor sîrbești în România, în „Revista istorică română”, XVI, 1946; C. C. Giurescu, Tranzitul armelor sîrbești prin România, sub Cuza-Vodă (1862), în „Romanoslavica”, XI, 1965; G. G. Florescu, Agențiile diplomatice de la București și Belgrad (1863—1866). Contribuții la studiul relațiilor politice româno-sîrbe în „Romanoslavica”, XI, 1965.

² C. B. Obedeano, *Les relations historiques et politiques des Roumains avec les Serbes*, București, 1929, p. 65.

³ N. Iorga, *Correspondance diplomatique Roumaine sous le roi Charles I-er, (1866—1880)*, București, 1938, p. 79.

⁴ C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 56.

⁵ Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, ms. 5743, f. 295—296; vezi și C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 56.

⁶ Serbia instituisse la București o agenție încă în martie 1836 cu caracter de reprezentare personală și oficială a domnitorului.

⁷ G. G. Florescu, *op. cit.*, p. 126.

⁸ Grgur Jakšić și Vojislav Vučković, *Spoljna politika Srbije za vlade kneza Mihaila, (Prvi Balkanski savez)*, Belgrad, 1963, p. 576; vezi și recenzia lucrării făcută de Sava Iancovici în „Studii” nr. 6/1964, p. 1444—1449.

ternă a Serbiei în perioada domniei prințului Mihail Obrenovici, unde în anexe este publicat tratatul. Dacă istoriografia jugoslavă a făcut referiri la acest tratat secret româno-sîrb, istoriografia română a trecut sub tăcere acest lucru, ba chiar unii oameni politici au negat iscălitrea tratatului, considerînd că totul a rămas în faza unui proiect, mai ales că după cîteva luni, prințul Mihail al Serbiei a fost asasinat. Fiind secret, nici chiar unii diplomați români acreditați la Belgrad în anii următori, n-au știut de existența lui, încît era firesc ca istoriografia noastră să nu se pronunțe hotărîtă în această problemă.

Pe baza unor materiale inedite aflate în arhivele din Jugoslavia și mai ales a materialelor inedite aflate în depozitele Arhivelor Statului din București putem afirma cu certitudine că tratatul româno-sîrb a fost iscălit. Piesa cea mai concludentă este tratatul cu semnăturile originale ale lui Radu Ionescu și Kosta Magazinovici, a celor doi agenți diplomatici, și ratificarea tratatului cu iscălitura originală a prințului Mihail Obrenovici și a ministrului afacerilor externe al Serbiei, M. A. Petronievici, purtînd data, Belgrad, 2 februarie 1868⁹.

Pe parcurs vom reveni cu unele amănunte, deoarece cu toate investigațiile noastre în arhivele jugoslave, n-am dat peste exemplarul cu iscăliturile originale și mai ales de documentul de ratificarea tratatului, purtînd iscăliturile lui Carol și a ministrului afacerilor externe al României, Ștefan Golescu¹⁰.

Deși detronarea lui Al. I. Cuza din februarie 1866 a mîhnit opinia publică din Serbia, totuși relațiile dintre cele două state rămîn aceleași, urmărind scopul comun, emanciparea deplină față de Imperiul Otoman.

O serie de documente de natură diplomatică vin să susțină această afirmație. E vorba de rapoarte și telegrame ale Agenției Române la Belgrad, aflate în original sau în copie la Arhivele Statului din București și Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România.

În a doua jumătate a lunii februarie 1866, guvernul provizoriu român elaborase „Instrucțiunile agentului român la Belgrad“, norme conform cărora reprezentantul român trebuia să-și desfășoare activitatea în capitala statului vecin¹¹.

În privința legăturilor pe care agentul trebuia să le întretină cu diversele persoane sau cercuri politice, guvernul de la București recomanda o „intimitate limitată“ și obligația de a se „abține de la orice imixtiune ostilă în politica guvernului pe lângă care se va afla acreditat“¹².

⁹ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Casa Regală, dosar nr. 33 1866, f. 20—21 (vezi anexa 2 și 3).

¹⁰ La fondul semnalat, documentul original lipsește. Mi s-a comunicat că probabil a fost distrus în timpul ocupației fasciste. Există două ipoteze, ori autorii au consultat materialul înainte de război; ori l-au reproduș după lucrarea lui M. Piročanac, *Knez Mihaïlo i zajednička radnja balkanskih narona*, Belgrad, 1895; L-am rugat pe eruditul prof. Vučiković să-mi dea amănunte în această privință, am fixat și o întîlnire în acest scop, dar moartea lui în urma unui accident, m-a lipsit de posibilitatea să aflu amănuntele despre documentul original. Încît materialele aflate în arhivele noastre devin cu atît mai prețioase (N. Ciachir).

¹¹ Vezi anexa 1.

¹² Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, ms. 604, f. 3.

Instrucțiunile prevedeau ca sarcini imediate ale agentului studierea serioasă a atmosferei politice, care sînt raporturile principelui Mihail cu marile puteri, cum se prezintă organizarea armatei, economiei, finanțelor și administrației etc.; să stabilească împreună cu guvernul sîrb mijloacele în vederea organizării unui serviciu poștal regulat între Serbia și România, prin intermediul celor două orașe vecine — Turnu Severin și Cladova; să se ocupe în mod special de studiul problemei aprovizionării Serbiei cu sare din România; să semnaleze evoluția evenimentelor ce au loc în diferitele provincii ale Imperiului Otoman, și mai ales, să afle care sînt tendințele Serbiei și Muntenegrului față de aceste evenimente, „dacă guvernul sîrb, ca de altfel și cel al Muntenegrului se află în mod real angajate în vasta conspirație care, se pare că, cuprinde Imperiul Otoman din toate părțile”¹³. E demnă de reținut și indicația că „este probabil, domnule agent — se spune în acest document — că veți face dumneavoastră începuturile unei alianțe între România și Serbia”¹⁴, indicație care sintetizează, de altfel, atît rostul acestor Instrucțiuni, cît și scopul general urmărit de Agenția română din Belgrad în această perioadă¹⁵. Se manifestă de fapt o tendință tot mai pronunțată de apropiere între cele două state. Într-una din scrisorile trimise pe adresa palatului domnesc din București, principele Mihail Obrenovici, arăta la 14/26 iunie 1866, că va fi oricînd fericit să poată contribui „la menținerea și consolidarea raporturilor de bună amicizie și de bună vecinătate, care, în toate timpurile au existat între români și sîrbi”¹⁶ și mai apoi se declara satisfăcut de numirea pe lîngă guvernul său a unui agent român¹⁷.

Frămîntările și mișcările naționale din interiorul Imperiului Otoman, cum a fost răscoala din Creta din vara anului 1866, nu numai că rețineau atenția guvernelor celor două țări, dar trezeau și speranța popoarelor de a-și cuceri independența prin lupta comună, pe cale armată, folosind aceste împrejurări favorabile. Agitațiile sîrbilor, îndeosebi, au dat de gîndit guvernului otoman. Agentul român din Belgrad ținea la curent guvernul de la București cu toate acțiunile întreprinse de sîrbi în acest sens. Astfel, raportul trimis de J. A. Cantacuzino la 20 septembrie — 2 octombrie 1866, făcea cunoscut că agentul Serbiei la Constantinopol fusese însărcinat să ceară Porții evacuarea trupelor turcești din toate fortărețele aflate pe teritoriul Serbiei, din toate localitățile sîrbești printre care și Belgradul și că același demers fusese făcut de o deputație muntegreaană cu deplin succes¹⁸. Favorabil vor răspunde turcii și cererilor guvernului sîrb în primăvara anului următor, prevenind prin aceasta izbucnirea unui conflict, care se părea a fi inevitabil¹⁹. Adjunctul lui Cantacuzino la Belgrad, Prohaska, comunica la

¹³ Ibidem, ms. 604, f. 4—5.

¹⁴ Ibidem, f. 5.

¹⁵ Agentul guvernului român în această perioadă pe lîngă guvernul sîrb era Jean A. Cantacuzino (Zizin), numit în locul lui D. Mănescu (conf. ms. 604, f. 141).

¹⁶ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Casa Regală, dosar nr. 33/1866, f. 3.

¹⁷ Ibidem, f. 8.

¹⁸ Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, ms. 604, f. 15; Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Casa Regală, dosar nr. 59/1866, f. 1.

¹⁹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 15.

23 octombrie că președintele Senatului sîrb dorește să cunoască situația concretă din România, precizînd că „nimeni în lume nu ne sînt mai apropiați ca românii, vecinii noștri”²⁰.

Cu prilejul trecerii lui Dumitru Brătianu de la Constantinopol spre București prin Belgrad, ministrul Ristici, conform indicațiilor lui Garașanin, afirma categoric la 17 februarie 1867 că în cazul cînd Turcia ar invadea cumva teritoriul României, „guvernul sîrb nu poate răspunde de agitațiile care ar putea izbucni în Serbia”²¹.

În îndeplinirea obligațiilor sale pe lîngă guvernul sîrb, agentul României a avut de înfruntat o serie de greutăți din partea reprezentanților marilor puteri. În unele rapoarte și scrisori expediate de J. A. Cantacuzino în aprilie și mai 1867 pe adresa Ministerului Afacerilor Externe se atinge tocmai acest aspect al activității sale. El se plînge că situația este ambiguă și greu de definit, iar „consulii prezenți aici (consulii marilor puteri... — n. n.) nu consideră agentul român ca făcînd parte din corpul consular”²², cu prilejul diverselor reuniuni sau recepții fiind invitat ca orice persoană particulară, ceea ce constituie — spune el — „o sursă permanentă de umilință pentru demnitatea noastră națională și de supărări pentru guvernul sîrb”²³. O altă piedică în calea desfășurării diplomatice a Agenției române din Serbia, o reprezentau dificultățile existente în traficul poștal dintre cele două țări, serviciul acesta fiind „deplorabil”, „paralizează” acțiunea agentului. Cauza principală era — după spusele agentului — neglijența biroului din Turnu Severin²⁴. Pentru a remedia acest neajuns, la București au început tratative în vederea încheierii unei convenții poștale româno-sirbe, care se va încheia mai tirziu.

Un eveniment mai însemnat în cursul anului 1867 pe care documentele diplomatice îl înregistrează este vizita principelui Mihail în România, ceea ce a stîrnit interesul și curiozitatea unor cercuri politice europene²⁵.

Prințul Mihail Obrenovici a vizitat Bucureștiul, în aprilie 1867, la întoarcerea lui din Constantinopol, unde luase în primire cetățile turcești din Serbia²⁶. Cu această ocazie, ziarul „Românul” din 2 aprilie 1867 nota următoarele: „...o multime numeroasă de cetățeni de toate condițiunile au ieșit înaintea suveranului poporului Serbiei și recepțiunea cordială și entuziastă ce i-au făcut a fost o nouă manifestare a simțămintelor de simpatie și de solidaritate ce leagă pe cele două popoare”²⁷.

²⁰ Cantacuzino scria la 22 februarie /6 martie 1867 că guvernul sîrb se pregătește activ pentru luptă. Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, ms. 604, f. 80.

²¹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 1, Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, ms. 604, f. 82.

²² Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, ms. 604, f. 92.

²³ Ibidem, ms. 604, f. 99, 134.

²⁴ Ibidem, f. 93.

²⁵ I. Bălăceanu, reprezentantul României la Paris arăta în nota din 13 25 aprilie 1867 că simte nevoia unor detalii, deoarece i se cer explicații în legătură cu vizita lui Mihail la București. Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Casa Regală, dosar nr. 32 1867, f. 14.

²⁶ Grgur Iakšić și Vajislav Vučković, *op. cit.*, p. 373—374.

²⁷ „Românul” din 2 aprilie 1867

În discuțiile avute. Mihail și-a exprimat „...pe față înaintea prințului Carol părerea, că România ca și Serbia ar avea interesul de a se desface de legăturile de vasalitate față de Turcia spre a ajunge la aceasta, cele două țări ar trebui să încheie o alianță strinsă. Prințul Carol recunoaște că și lui i se pare apăsătoare și înjositoare suzeranitatea turcească; pentru ca să se scape însă de jugul umilitor, trebuie să se scape mai întâi statele, militărește; el cel puțin are de gînd să întreprindă cu energie reorganizarea armatei sale”²⁸. În vara anului 1867 agentul României, Radu Ionescu înfățișează proiectul unei convenții de colaborare militară. Deși în timpul vizitei prințului Mihail nu a fost iscălit un tratat de alianță, cert este că această vizită a contribuit la apropierea și mai mult a punctelor de vedere ale celor două părți, trecîndu-se încă din vara anului 1867 — se pare — la dezbaterile problemelor privind încheierea unei alianțe interbalcanice. La început s-a preconizat crearea unei alianțe între România, Grecia, Serbia și Muntenegru, așa cum rezultă dintr-un proiect de tratat existent²⁹. Nepunîndu-se ajunge la un rezultat concret, în urma încercărilor care s-au făcut în acest sens³⁰, guvernul român a căutat să-și concentreze toate eforturile în direcția concretizării bunelor relații cu statul sîrb prin încheierea unui tratat de alianță, la 20 ianuarie 1868 la București³¹.

Trebuie subliniat faptul că între prevederile înscrise în proiectul de tratat ce urma să se încheie între cele patru țări și conținutul tratatului propriu-zis româno-sîrb, există atît asemănări cît și deosebiri. Preambulul este același. În el se arată că ceea ce impune încheierea unui tratat de alianță este „dorința sinceră de a strînge din ce în ce mai mult legăturile de prietenie și bună înțelegere care au existat din totdeauna”³², că „nimic nu poate contribui mai eficace” la consolidarea acestor legături, că garanția cea mai sigură a prosperității țărilor respective este alianța lor³³.

Tratatul cuprinde patru articole iar proiectul cinci. În articolul I atît al proiectului cît și al tratatului se spune că alianța care se încheie este pentru totdeauna, cu valabilitate în orice împrejurări, scopul ei fiind salvagardarea intereselor reciproce, acordarea de ajutor și asistență. Părțile se angajau să renunțe la orice ar putea face posibilă înrăutățirea relațiilor dintre ele. Orice aranjament pe care una dintre părți urma să-l facă în completarea dispozițiilor tratatului, să fie efectuat în conformitate cu spiritul acestuia — prevedea articolul II din proiect și care lipsește din tratatul româno-sîrb. Articolele următoare arată ca singură intenție a alianței — de a contribui la prosperitatea și progresul țărilor respective, conform cu drepturile lor vechi (articolul II din proiect) și cu drepturile ce decurg din starea lor de auto-

²⁸ *Memoriile regelui Carol I al României* (de un martor ocular), vol. II, Ed. Universul, p. 38—39.

²⁹ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Casa Regală, dosar nr. 64/1867, f. 1—2.

³⁰ Încă din decembrie 1866 prințul Ypsilanti propunea României o alianță cu Grecia. Vezi *Istoria României*, vol. IV. Ed. Academiei R.P.R. 1964, p. 576.

³¹ Vezi anexa 2.

³² Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Casa Regală, dosarele nr. 64 1867, f. 1—3, 33/1866, f. 20.

³³ Ibidem.

nomie (articolul II din tratat): angajamentul părților semnatare ca după ratificarea tratatului să asigure cele mai bune condiții pentru dezvoltarea relațiilor comerciale dintre ele (articolul IV, din proiect și articolul III din tratat): tratatul de alianță urma să fie ratificat de domnitorii țărilor respective în termen de o lună de la semnarea lui, dacă nu și mai devreme (articolul V din proiect și articolul IV din tratat). Din partea României a participat la tratative și la semnarea tratatului Radu Ionescu, agentul României la Belgrad în această perioadă, iar din partea Serbiei, Kosta Magazinovici, agentul Serbiei la București.

Tratatul de alianță a fost iscălit la București la 20 ianuarie 1868³⁴ și ratificat chiar a doua zi, 21 ianuarie 1868 de către Carol și contrasemnat de ministrul afacerilor externe, Ștefan Golescu³⁵. La 2 februarie 1868, a fost ratificat la Belgrad de către prințul Mihail Obrenovici și contrasemnat de ministrul afacerilor externe M. A. Petronievici³⁶. Tratatul favoriza prosperitatea economică și comercială a celor două state vecine și prietene, în plus Serbia, care iscălise o serie de tratate bilaterale cu celelalte state din Balcani, își asigura neutralitatea binevoitoare a României față de politica ei ulterioară în Balcani. Imperiul Otoman și marile puteri, făceau presupuneri că între cele două state s-a încheiat un tratat cu caracter militar și erau nemulțumite că s-ar fi putut produce schimbări în peninsula Balcanică în detrimentul Turciei.

Se înțelege, s-a căutat să se păstreze tăcere de ambele părți în legătură cu încheierea acestei alianțe.

În memoriile regelui Carol I, se spune că la 13/25 ianuarie 1868, consulul Serbiei K. Magazinovici a fost primit în audiență de Carol, spre a-i vorbi „...de un tratat de amicitie adus de reprezentantul român din Belgrad, Radu Ionescu și care cuprinde 4 articole”³⁷. Apoi urmează reproducerea proiectului de tratat. În continuare, se arată următoarele „10 22 martie 1868. La Paris domnește opinia greșită că între România și Serbia s-a încheiat un tratat ofensiv contra Turciei”³⁸.

Unii istorici plecând de la acest pasagiu din memoriile regelui Carol I, au negat existența unui tratat româno-sîrb, deși aici se specifică și asta corespunde adevărului — că nu s-a încheiat un tratat ofensiv.

La 24 februarie 7 martie 1868, Carol, într-o scrisoare către tatăl său îi scria că „...în România și-n tot Orientul a domnit și domnește cea mai mare liniște. Numai la Constantinopol s-a sugerat pașalelor fricoși panica închipuită. Atunci dinșii, în groaza lor, se adresează marilor puteri, pentru ca acestea să îndepărteze pretinsul pericol”³⁹.

Este semnificativ faptul, că agentul diplomatic al României la Belgrad, din 1870, I. A. Cantacuzino, nu știa de existența tratatului și că de-abia acum (raportul către ministrul afacerilor externe este datat din 14/26 sept. 1870 — n. a.) Radu Ionescu i-a comunicat că a fost iscălit

³⁴ Ibidem, dosar nr. 33 1866, f. 21, vezi și Grgur Jakšić și Vajislav Vučković, *op. cit.*, p. 520 (anexă).

³⁵ Ibidem, *op. cit.*, p. 521 (anexă).

³⁶ Arh. St. Buc. Arhiva istorică centrală, fond Casa Regală, dosar nr. 33 1866, f. 20—21.

³⁷ *Memoriile regelui Carol I al României*, (de un martor ocular), vol. IV, Ed. Universul, p. 11.

³⁸ Ibidem, p. 24.

³⁹ Carol I. *Articole și cuvântări*, vol. I, p. 105.

un tratat româno-sîrb, al cărui original, el Radu Ionescu i l-a remis prințului Carol⁴⁰.

Totuși, la Constantinopol mai ales, existind bănuiala și fiind răs-pîndite tot felul de zvonuri, în cercurile diplomatice s-a manifestat o vie nemulțumire. La 22 martie 1868, Radu Ionescu comunica din Belgrad că „ambasadorul Franței a făcut mare gălăgie la Constantinopol, crezînd că există o alianță Serbia—România”⁴¹. Ba mai mult, acest ambasador „pretinde să aibă o copie a tratatului”⁴². Cînd, prin intermediul lui Brătianu, este invitat să facă o vizită în România, ambasadorul rus la Constantinopol Nicolai Ignatiev, acesta răspunde că se simte mișcat de o asemenea favoare, dar refuză să primească, deoarece există perspectiva încheierii unui tratat româno-sîrb⁴³.

O scrisoare cu conținut aproape similar purtînd aceeași dată, 26 martie 1868, tot din Baziaș, o trimite generalul Ignatiev prințului Mihail Obrenovici. N-a abandonat ideea de-a vizita Belgradul, dar în condițiile existente, cînd puterile occidentale bănuiesc existența unui tratat sîrbo-român, venirea lui în Serbia este inoportună⁴⁴. Originalul se află în Arhiva Institutului de Istorie din Belgrad, la fondul Ristici, scrisoare pe care o reproducem integral la anexe⁴⁵.

A. G. Golescu comunica din Constantinopol la începutul lunii aprilie că aici este „mare agitație... în legătură cu existența unui tratat politic sîrbo-român”⁴⁶. „Turcii vorbesc deschis despre un articol — spune Golescu mai departe — care stabilește achiziționări sîrbești prin compensații României în dauna Bulgariei”⁴⁷. Același agent semnală la 14/26 mai 1868, marile concentrări de forțe militare turcești de-a lungul Dunării, ceea ce nu poate fi pus în legătură decît cu panica iscată în capitala Porții de știrea unui tratat de alianță pe de-o parte, iar pe alta de nevoia ca Poarta să dispună de forțe suficiente în apropierea Serbiei și Muntenegrului „care se pregătesc de o acțiune energetică”⁴⁸.

La începutul lunii iunie, 1868, a fost asasinat principele Mihail Obrenovici, care se bucura de o deosebită popularitate în sinul poporului sîrb⁴⁹. Se comunica din Belgrad că „asasinatul a fost provocat de ambiții personale și nu din motive politice”⁵⁰.

⁴⁰ N. Iorga, *Correspondance diplomatique roumaine sous le roi Charles I-er* (1866—1880), p. 72—73.

⁴¹ Arh. St. Buc. Arhiva istorică centrală, fond Casa Regală, dosar nr. 37.1868, f. 1.

⁴² Ibidem, f. 2 (acest lucru i-a comunicat ministrului afacerilor externe al Serbiei, Pietronievici).

⁴³ Ibidem, dosar nr. 38.1868, f. 1. (Ignatiev face aprecieri asupra situației din Orient și asupra acțiunilor întreprinse de România).

⁴⁴ Arhiva Institutului de Istorie Belgrad, fond Iovan Ristici, sign. XI 8, document 469.

⁴⁵ Vezi anexa 5.

⁴⁶ Arh. St. Buc. Arhiva istorică centrală, fond Casa Regală, dosar nr. 38.1868, f. 1.

⁴⁷ Ibidem, (după cum se vede din textul tratatului nu poate fi vorba de un asemenea articol, cu asemenea prevederi).

⁴⁸ Ibidem, f. 12.

⁴⁹ „Sosește știrea despre asasinarea prințului Mihail al Serbiei și deșteaptă o sinceră întristare și indignare în statul amic, România” *Memoriile regelui Carol I al României*, (de un martor ocular), vol. IV, Ed. Universul, p. 42.

⁵⁰ Arh. St. Buc. Arhiva istorică centrală, fond Casa Regală, dosar nr. 47.1868, f. 3.

Vestea morții tragice a fost primită la București cu un sentiment de adâncă compasiune pentru Serbia îndoliată, ceea ce a determinat Camera parlamentului sîrb să declare în scrisoarea adresată parlamentului român că „vede în această manifestare de simpatie o nouă dovadă a interesului și atașamentului frățesc pe care România l-a purtat țării noastre în toate timpurile”⁵¹.

Deoarece succesorul la tron al lui Mihail, Milan era încă minor, Scupșcina a încredințat puterea unei regente compuse din trei persoane: J. Ristici, J. Blaznavatz și M. Gavrilovici. În perioada care a urmat, corespunzătoare mandatului încredințat acestei regente, relațiile dintre cele două țări au continuat să se dezvolte conform spiritului tratatului existent între ele. Deosebit de semnificativ în acest sens ni se pare a fi raportul pe care Radu Ionescu îl adresează la 17 septembrie 1868 lui Nicolae Golescu, președintele Consiliului de Miniștri și ministru al afacerilor externe⁵². Agentul român vorbește despre întreprinderile „satisfăcătoare” avute cu regenții Ristici și Blaznavatz, cu care ocazie, amîndoi au manifestat „aceleași sentimente pentru țara noastră”⁵³.

Radu Ionescu a căutat să explice identitatea intereselor celor două state și necesitatea de a acționa pe linia acestor interese. Cu acest prilej Ristici susține că „nu admite posibilitatea ocupării țării noastre de Turcia sau de Austria”⁵⁴, dificultățile politice și financiare ale acestora nepermițîndu-le să provoace un război. Ristici atrăgea atenția asupra necesității ca România să fie totuși pregătită pentru orice eventualitate, dînd, în același timp, asigurări că „Serbia nu va ezita să ia parte la un război în care România ar fi antrenată”⁵⁵.

În ce-l privește pe Blaznavatz, Ionescu face cunoscut că acesta s-a arătat dispus să accepte fabricarea de proiectile, pulbere, tunuri, în general tot ceea ce România ar solicita pentru înzestrarea armatei sale, la întreprinderile de la Kraguievatz, regentul Serbiei prezentînd și înlesnirile pe care guvernul său este gata oricînd să le facă⁵⁶. Documentul vorbește apoi despre asigurarea pe care o dau cei doi oameni de stat de a depune toate eforturile pentru realizarea ideilor promovate de fostul lor suveran, pe linia consolidării relațiilor româno-sirbe.

În perioada care a urmat poate fi constatată aceeași atmosferă de înțelegere între cele două părți, certificată și de hotărîrea pe care conducătorii Serbiei o manifestă „pentru menținerea și întărirea alianței celor două țări”⁵⁷, de faptul că la Belgrad există „decizia fermă a regentei de a acționa în toate împrejurările de comun acord cu guvernul român”⁵⁸. În acest sens poate fi amintită Convenția de extrădare încheiată între cele două țări, discutată și votată de Scupșcina sîrbă în sesiunea deschisă la începutul lunii octombrie a anului 1870⁵⁹, ca de

⁵¹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 31.

⁵² Vezi anexa 3.

⁵³ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Casa Regală, dosar nr. 57 1868, f. 1.

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ Ibidem, f. 2.

⁵⁷ N. Iorga, *op. cit.*, p. 53.

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, ms. 604, f. 321.

altfel și încheierea definitivă a Convenției poștale româno-sârbe în septembrie același an ⁶⁰.

Înainte de a încheia, nu putem să nu semnalăm unele discuții ce s-au purtat în legătură cu tratatul româno-sârb din 1868, în 1876. În 1875, prin izbucnirea războiului din Bosnia și Hertegovina, se redeschide problema orientală. În iunie 1876, Serbia, urmată de Muntenegru, declară război Imperiului Otoman. Prin teritoriul României se scurge din Rusia în Serbia voluntari, armament, medicamente ⁶¹. Datorită conjuncturii europene, România, deși se declară neutră, permite ca ajutorul din Rusia să treacă prin România, dar voia ca acest lucru să se facă cât mai discret. Serbia, la un moment dat, nu a fost mulțumită de această atitudine a României și a făcut aluzie la tratatul din 1868 care obliga România la un sprijin mult mai larg. În acest sens ne vom referi la unele materiale găsite în Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al Iugoslaviei.

Într-o telegramă cifrată, ministrul Afacerilor Externe al Serbiei din 1/13 august 1876, îi dă dispoziții agentului diplomatic al Serbiei acreditat la București ca să-i comunice lui I. Brătianu următoarele: „referitor la relațiile noastre prietenești cu România, sîntem nevoiți să apelăm la România ca la aliata noastră pe baza tratatului din 1868, care ne dă dreptul să cerem de la ei toate serviciile ce derivă din acest tratat” ⁶². În caz că România va face greutăți în problema transportului de arme și de plumb, să-i comunice lui Brătianu că vor fi nevoiți să publice tratatul, ca opinia publică din Europa să tragă concluzia din comportarea României ⁶³.

La 4/16 august, agentul Serbiei telegrafia din București că a vorbit cu Brătianu, acesta a promis tot sprijinul, dar ministrul afacerilor externe al României n-a găsit copia tratatului, ca să vadă precis ce obligații și-au asumat ⁶⁴. Agentul cere să se trimită o copie.

Ministrul îi comunică agentului să raporteze următoarele lui Brătianu: că acest tratat a fost conceput și aprobat de Brătianu, iscălit de prietenul său Goleșcu, și ratificat de prințul Carol și că vor trimite o copie dacă este cazul, ori vor publica în presă textul tratatului ⁶⁵. N-a fost nevoie de publicarea tratatului, deoarece România a avut o atitudine corectă, iar originalul aflat la Arhivele Statului spulberă orice îndoielă că acest tratat n-ar fi fost iscălit.

Acestea sînt cîteva elemente mai importante care ne permit a face constatarea că în această perioadă, între cele două țări, relațiile devenite tradiționale au continuat să se dezvolte, ba mai mult, acum este pentru prima dată cînd cele două state, deși nu-și dobîndiseră independența, au încheiat un tratat de alianță, tocmai cu scopul vădit de a pregăti și pe această cale dobîndirea ei.

⁶⁰ Ibidem, f. 325.

⁶¹ I. Foșeneanu, N. Ciachir, 1877, București, 1957, p. 37—41.

⁶² Arhiva M.A.E. a Iugoslaviei, Arhiva Diplomatică, P 5 III, nr. documentului 616, Belgrad, 1/13 august 1876 (telegramă cifrată).

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ Ibidem, telegrama din 4/16 august 1876.

⁶⁵ Ibidem, P 5 III, documentul 620 (corespondență cu Bucureștiul).

Februarie 1866. Instrucțiunile agentului României la Belgrad

INSTRUCTIONS A L'AGENT DE ROUMANIE A BELGRADE

Monsieur l'Agent devra s'attacher à mettre et à entretenir les relations du gouvernement roumain et du gouvernement serbe sur le pied d'une étroite intimité. Il devra s'abstenir absolument de toute inmixtion hostile dans la politique du gouvernement auprès duquel il va se trouver accrédité. Mr. l'Agent aura soin de se livrer à une étude immédiate et approfondie des différents partis qui se partagent l'opinion en Serbie. Il s'assurera aussi positivement que possible de leur force et de leur avenir respectifs.

Il devra aussi se rendre compte et nous donner une idée très nette de la nature et de l'étendue des relations que le Prince Michel a su se créer en Europe. Il cherchera très discrètement toutefois à se renseigner sur le degré d'intimité de ces relations avec chacune des Puissances en particulier.

Mr. l'Agent de Roumanie devra en outre se mettre à même de préparer un exposé de l'état de l'armée serbe, de son organisation propre et de son armement; de plus, un mémoire sur l'état financier, économique et administratif de la Principauté.

Enfin Mr. l'Agent devra s'entendre immédiatement avec le Gouvernement Serbe sur le mode et les moyens d'organiser un service postal régulier entre la Serbie et la Roumanie, par les deux villes de Tourne Séverine et de Cladova.

— Monsieur l'Agent s'attachera à étudier spécialement les voies et les moyens par lesquels l'importation du sel gemme de la Roumanie en Serbie pourrait prendre du développement; la concurrence du sel autrichien ayant presque annulé cette branche de notre commerce dans cette contrée.

— Les événements de Candie et le mouvement progressif qui se manifeste dans les autres provinces grecques de l'Europe paraissent avoir des ramifications en Macédonie, Serbie et dans le Monténégro. Sans que notre gouvernement se soit mêlé dans le travail qui a présidé au mouvement qui vient d'éclater, il n'en est pas moins d'un haut intérêt pour lui d'être informé régulièrement et aussi exactement que possible des tendances de la Serbie et du Monténégro en présence du drame qui se déroule dans les provinces chrétiennes de l'empire ottoman. Nous tenons surtout à savoir si le gouvernement serbe et celui de Monténégro se trouvent réellement engagés dans la vaste conspiration qui semble enclaver le G. Ottoman de toutes parts? S'ils y sont engagés jusqu'à quel point et dans quelle mesure ont-ils promis un concours à l'insurrection? Il est probable, Monsieur l'Agent que, des ouvertures vous soient faites d'une alliance avec la Roumanie avec la Serbie. Tout en ne repoussant pas de semblables propositions, vous vous tiendrez néanmoins dans une réserve prudente; vous objecterez le manque d'instructions précises à cet égard, et vous ferez valoir la position embarrassée que nous ont légué le Gouvernement précédent et la révolution que nous venons de traverser; que pour vous le mouvement oriental a éclaté trop tôt, car nous n'y sommes pas préparés et que nous avons besoin de nous recueillir et de nous organiser pour pouvoir agir sérieusement; que malgré cela vous soumettrez à votre Gouvernement toutes les ouvertures qui pourraient vous étre faites, lui laissant l'appréciation de leur opportunité.

Tels sont, Monsieur l'Agent, les points principaux auxquels vous devrez vous attacher dans le cours de votre importante mission.

Le Gouvernement a tout lieu de compter sur votre zèle éclairé que la gravité des circonstances doit exciter au plus haut degré.

2

20 ianuarie 1868, București, Tratatul de alianță româno-sârb semnat de Radu Ionescu, agentul României la Belgrad și de Kosta Magazinovici, agentul Serbiei la București.

AU NOM DE LA TRES-SAINTE ET INDIVISIBLE TRINITE

Son Altesse Sérénissime le Prince de Roumanie et Son Altesse Sérénissime le Prince de Serbie, mutuellement animés d'un désir également sincère de resserrer de plus en plus les liens d'amitié et de bonne harmonie qui ont toujours subsisté entre leurs pays respectifs, ont jugé que rien ne pourrait contribuer plus efficacement à ce but salulaire que la conclusion d'un traité d'alliance étroite et d'union intime comme la garantie la plus sûre de la prospérité de leurs pays.

En conséquence, Son Altesse Sérénissime le Prince de Roumanie a, à cet effet, nommé pour plénipotentiaire Monsieur Radu Ionesco, Agent de Roumanie à Belgrad.

Son Altesse Sérénissime le Prince de Serbie, Monsieur Kosta Magazinovitch, Agent de Serbie à Bucarest.

Lesquels, après avoir échangé leurs pleins-pouvoirs, trouvés en bonne et dûe forme, sont convenus des articles suivants :

Article 1er.

Il y aura entre Son Altesse Sérénissime le Prince de Roumanie et Son Altesse Sérénissime le Prince de Serbie, et leurs héritiers et successeurs, une parfaite et sincère intelligence, amitié et alliance, lesquelles dureront pour toujours et dans toutes les circonstances, et en conséquence de cette union intime, les parties contractantes n'auront rien plus fortement à cœur que de sauvegarder les intérêts réciproques de leurs pays, de se traiter mutuellement avec toute sorte de bienveillance, et d'écarter l'un de l'autre tout ce qui pourrait altérer cette union ou causer à leurs pays et à l'autonomie qui leur est commune quelque dommage ou préjudice.

Article 2.

Son Altesse Sérénissime le Prince de Roumanie et Son Altesse Sérénissime le Prince de Serbie déclarent qu'en contractant cette alliance leur unique et seule intention est de favoriser la prospérité et le progrès de leurs pays, conformément à leurs droits légitimes et autonomiques.

Article 3.

En conséquence de ce traité d'alliance, les parties contractantes s'engagent, après l'échange des ratifications, à chercher et arrêter les meilleures conditions pour régler, faciliter et encourager les relations commerciales entre les habitants de leurs pays.

Article 4.

Le présent traité d'alliance sera ratifié par Leurs AltesSES Sérénissimes le Prince de Roumanie et le Prince de Serbie dans le terme d'un mois et plus tôt si faire se peut.

En foi de quoi, nous soussignés, en vertu de nos pleins-pouvoirs, avons signé le présent traité d'alliance et y avons apposé nos cachets.

Fait à Bucarest le 20 Janvier 1868.

Radu Ionesco

C. Magazinovitch

3

2 februarie 1868, Belgrad. Actul de ratificare a tratatului româno-sîrb din 20 ianuarie 1866, de către Mihail Obrenovici principele Serbiei și M. A. Petrovievici ministru său de externe.

MICHEL OBRENOVITCH III

Par le grâce de Dieu et la volonté nationale.
Prince de Serbie

A ces causes, et après, avoir examiné ce traité d'alliance Nous l'avons agréé, confirmé et ratifié, ainsi que Nous l'agréons, confirmons et ratifions, par les présentes, dans tous ses articles, promettant sur Notre parole et foi, pour Nous et Nos héritiers, de remplir inviolablement tout ce qui a été stipulé par le susdit traité et de n'y contrevenir en rien.

En foi de quoi, Nous avons signé cette Notre ratification de notre propre main et y avons fait apposer le sceau de Notre Etat.

Donné à Belgrad, le 2 Février 1868.

M. M. Obrenovitch
Le Ministre des Affaires Etrangères
M. A. Petronievitch

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Casa Regală, dosar nr. 33/1866, f. 21, original.

4

17 septembrie 1868, Belgrad. Scrisoarea trimisă de Radu Ionescu agentul României la Belgrad lui Nicolae Golescu prim ministru și ministru afacerilor externe al României, prin care face cunoscut rezultatul discuțiilor purtate cu membrii regentei din Serbia.

Agence de Roumanie a Belgrad.

Belgrad 17 sept. 1868

MONSIEUR LE MINISTRE,

J'ai l'honneur de communiquer à Votre Excellence la relation de mes entretiens et de mes entretiens avec Messieurs les Régents relativement aux questions que j'ai été chargé à leur soumettre et sur lesquelles je devais connaître leur opinion.

Arrivé à Belgrad, je me suis empressé à voir Monsieur Ristitch et Monsieur Blaznavatz, séparément, pour discuter ainsi mieux avec chacun, et pour constater aussi si c'était vrai ce qu'on venait de me dire, qu'une divergence d'opinions se serait manifestée entre les deux principaux Régents. Ce bruit n'est nullement fondé. J'ai trouvé chez les deux les mêmes jugements sur la situation et les mêmes sentiments sur notre pays, avec la seule différence que Monsieur Ristitch a cherché à faire de la diplomatie et mettre en avant trop de considérations, tandis que Monsieur Blaznavatz s'est exprimé sur tous les points dans des termes très précis et avec beaucoup de décision.

Le résultat de ces deux premiers entretiens a été satisfaisant. Je leur ai exposé toutes les questions dans le sens indiqué par son Altesse Sérénissime et par Son Excellence Jean Bratiano, insistant surtout à expliquer ces démarches par l'identité de nos intérêts et par la nécessité devant des éventualités qui nous mettraient dans la même situation, à nous entendre et à travailler pour le même but, avec la décision de sauvegarder mutuellement nos intérêts réciproques et légitimes.

D'après ses appréciations, Monsieur Ristich n'admet pas la possibilité d'une occupation de notre pays par la Turquie ou par l'Autriche, la position politique et financière de ces deux Etats ne leur permettant pas de provoquer une guerre dont

le but et le résultat seraient la destruction des nationalités. Malgré ces appréciations, Monsieur Ristitch a reconnu sans hésitation la nécessité de nous entendre franchement et de nous préparer par tous les moyens dont nous pouvons disposer, m'assurant en dernier lieu que la Serbie ne manquera pas de prendre part à la guerre dans laquelle la Roumanie pourrait être entraînée.

Pour la question des Hongrois, j'ai obtenu aussi des explications qui répondent à nos vues. Ces deux Régents avaient déjà remarqué et désapprouvé l'attitude hostile du gouvernement hongrois à l'égard de la Roumanie et le langage violent des journaux de Pesth contre ses droits traditionnels. Avec la promesse de me faciliter dans les journaux serbes une action dont je leur ai fait comprendre et approuver l'utilité, j'ai été autorisé à assurer le gouvernement de Son Altesse Sérénissime que l'intérêt que les Hongrois semblent porter aux Serbes, et sur le but duquel la Régence ne saurait se tromper, ne la détournera jamais de la voie qu'elle doit suivre et ne la détachera pas non plus de notre pays. Nos intérêts étant partout les mêmes, et notre avenir dépendant des mêmes circonstances, notre union qui était naturelle est devenue plus intime et plus durable, et, nous trouvant dans ces conditions, nous devons être toujours animés d'une mutuelle confiance.

Quant au matériel de guerre, projectiles, poudre, train, canonnet autres objets, je suis heureux d'annoncer à votre Excellence que nous detiendrons tout ce qui nous serait nécessaire. Monsieur Blaznavatz s'est montré, cette fois aussi, très bien disposé, acceptant à nous faire travailler à Kragouievatz différents projectiles, de la poudre, des canons, si nous en avons besoin, et des voitures aussi, autant que les ouvriers en pourront travailler, occupés maintenant à fabriquer, comme réserve, un assez grand nombre de petites voitures pour les cartouches.

Pour l'exécution des objets nécessaires, Monsieur Blaznavatz a besoin d'un tableau complet de *constructions*, avec toutes les *tolérances* nécessaires, termes techniques après lesquels on saura au Ministère de la guerre à Bucarest m'envoyer sans retard les renseignements demandés par Monsieur Blaznavatz.

Quant à la poudre, le gouvernement serbe, disposant de beaucoup de salpêtre et de soufre, peut facilement nous en fabriquer, si nous lui faisons connaître la quantité que nous en voulons et de quelle force.

Après nous être entendus sur ces questions, Messieurs les Régents ont voulu connaître les intentions de notre gouvernement sur l'exécution de la sentence condamnant les assassins du Prince Michel à payer les frais du procès. J'ai du répondre comme je suis convenu avec S.A.S. le Prince et avec S. E. Monsieur Jean Bratiano, en leur faisant entrevoir, en vue de services importants que la Serbie pourrait nous rendre, la possibilité de l'exécution de la sentence après sa révision par les deux tribunaux roumains.

Je dois ajouter aussi qu'aujourd'hui, plus qu'à l'époque où j'ai soumis dans un rapport mon opinion sur cette question, le public, surtout après la mise du séquestre, ne met plus en doute l'exécution de la sentence, considérant ce fait comme une preuve d'amitié qu'ils attendent des Roumains.

Le lendemain de ces entrevues, je me suis présenté à la Régence réunie en corps, en remettant à Monsieur Blaznavatz la réponse de Son Altesse Sérénissime à la lettre communiquant l'avènement du Prince Milan. Après l'avoir lue à haute voix, Monsieur Ristitch m'a autorisé à soumettre à S.A.S. la profonde gratitude des Régents pour ses paroles bienveillantes avec l'assurance que tous leurs efforts seront concentrés dans l'exécution de la grande pensée du Prince Michel, qui est aussi le vœu intime et chez S.A.S. le Prince Charles. Après ces mots, les questions, dont j'ai parlé plus haut, furent de nouveau discutées, officiellement, les trois Régents présents, et toujours dans le sens déjà indiqué, me donnant l'occasion de constater une grande franchise dans toutes les explications et les réponses de Messieurs Blaznavatz et Ristitch. Cette franchise sera remarquée par Votre Excellence dans la note adressée à Monsieur Magazinovitch, contenant les réponses aux questions de Monsieur Bratiano, et dont Monsieur Ristitch a voulu bien me donner lecture à cette entrevue pour me mettre au courant de ce que les Régents ont pensé et écrit à cet égard.

En terminant, je prie Votre Excellence de vouloir bien me faire parvenir plus tôt les renseignements demandés pour le matériel de guerre à fabriquer à

Kragouievatz, et en même de me faire connaître les opinions du gouvernement de Son Altesse Sérénissime à la suite de cette relation et de la note adressée à Monsieur Magazinovitch par le gouvernement Serbe. C'est ainsi seulement que je serai mis en position de continuer les négociations commencées.

Veuillez bien agréer, Monsieur le Ministre, l'assurance de ma très haute et très distinguée considération.

Radu Ionesco

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Casa Regală, dosar nr. 57 1868, f. 1—3, original.

— 5 —

26 martie 1868, Baziaș. Scrisoarea lui Nicolae Ignatiev consulul Rusiei la Constantinopol, adresată lui Mihai Obrenovici, principele Serbiei, prin care îi comunică că vizita sa în Serbia în acel moment ar fi inoportună.

Baziach le 26 Mars 1868.

Monseigneur,

Les sentiments que j'ai voués à votre Altesse, ainsi que la profonde sympathie que je porte à la Serbie sont si généralement connus, qu'on ne saurait douter à Belgrade des vifs et sincères regrets que j'éprouve de devoir renoncer encore cette fois-ci à mon ancien projet de venir vous offrir mes hommages dans la capitale serbe.

Ayant dû attendre à Vienne le départ du premier bateau du Danube, je me hâte aujourd'hui d'arriver à Constantinople pour ne pas être surpris en route par les derniers jours de la semaine sainte et les fêtes de Pâques. Mais ce qui surtout me détermine à abandonner l'idée de m'arrêter à Belgrade, c'est la supposition que dans les circonstances actuelles au moment de la recrudescence des suspicions occidentales, et du bruit qui se fait autour du traité serbo-roumain, mon arrivée pourrait causer à Votre Altesse quelque embarras et l'exposer à des interpellations malveillantes.

Je charge notre consul général, Mr. Chirkine, d'être auprès de votre Altesse, l'interprète de mes sentiments et de lui faire part des impressions que j'ai recueillies pendant mon voyage. Je regrette de n'avoir pas trouvé à Vienne Mr. Ristici, à son retour de Scutari, pour causer avec lui sur la situation actuelle des choses en Orient, car trois années passées à Constantinople en rapports journaliers avec lui, m'avaient habitué à une entière confiance et à la franchise la plus complète.

Je n'ai certainement pas besoin de vous assurer, Monseigneur, que l'Empereur, mon Auguste Maître, conserve pour Votre Altesse invariablement les mêmes dispositions bienveillantes et affectueuses, dont Elle a eu déjà tant de preuves et ne cesse de porter la plus grande sollicitude pour les intérêts de la nation serbe. Ayant passé trois mois dans ma patrie, j'ai pu constater avec plaisir que chaque bon Russe fait des vœux sincères et chaleureux pour la prospérité à la bonheur de ses frères du Sud.

Veuillez agréer, Monseigneur, l'Assurance de ma haute considération ainsi que de mon dévouement inébranlable.

N. IGNATIEV

Arhiva Institutului de Istorie Belgrad, fond Ristici, sign, XI 8, doc. nr. 469, original.

R É S U M É

Dans le présent article, les auteurs, en se basant sur des matériaux provenant des archives roumaines et yougoslaves, matériaux en partie inédits, s'occupent à éclaircir certains aspects moins bien connus concernant les relations serbo-roumaines vers la fin des années 60 du XIX-ème siècle. On y fait voir d'une manière succincte la manière selon laquelle ont évolué les relations entre les deux États durant la période d'après 1866, le cadre général politique dans lequel se sont développées ces relations de bon voisinage, etc.

Les auteurs insistent sur les missions qui revenaient à l'agent roumain accrédité à Belgrade et sur le rôle de cet agent dans la conclusion du traité d'alliance roumaino-serbe du mois de janvier de l'année 1868.

La présente étude s'occupe de la discussion de problèmes liés à la signature et à la ratification du traité, de l'importance de ce traité pour les deux États autonomes et de la position sur laquelle se sont rangés les représentants de certains États européens en face de cet important acte politique.

Afin de compléter certains du problème mis en discussion, on a considéré utile de faire suivre l'article de quelques annexes documentaires.

DIN PARTEA REDACȚIEI

Incepînd cu acest număr inaugurăm o nouă rubrică în cadrul căreia dorim să publicăm materiale care să reprezinte puncte de vedere ale arhiviștilor, arhivarilor, precum și a tuturor cercetătorilor preocupați de studierea teoriei și practicii arhivistice, asupra unor aspecte esențiale sau particulare ale prelucrării, păstrării, evidenței, completării și folosirii materialelor documentare de arhivă.

Ținînd cont de faptul că materialul arhivistic ridică nenumărate probleme legate de momentul istoric în care a apărut, de destinația lui, de specificul dezvoltării sociale pe un anumit teritoriu, de chipul în care a fost păstrat și sistematizat, de felul cum ni s-a transmis și modul în care dorim să-l păstrăm, atît ca stare cît și ca organizare, de instrumentele de evidență etc. considerăm că este util ca revista să dezbată în paginile noii rubrici pe baza noilor instrucțiuni ale D.G.A.S., tocmai aceste probleme, pentru a veni pe de o parte în sprijinul tuturor acelor care se preocupă de prelucrarea și păstrarea lui, iar pe de altă de a contribui la îndeplinirea în condiții tot mai bune a sarcinii de interes național, ce stă în fața instituției noastre, aceea de a introduce în circuitul științific noi valori documentare, în scopul folosirii lor multilaterale.

Pentru realizarea acestui deziderat solicităm cititorilor revistei noastre aportul lor la lărgirea și îmbunătățirea rubricii.

CÎTEVA PĂRERI

PRIVIND PRELUCRAREA MATERIALELOR DOCUMENTARE
DE LA SERVICIUL ARHIVA ISTORICĂ CENTRALĂ

M. SOVEJA

Potrivit sarcinilor stabilite prin planul de muncă, Serviciul Arhiva Istorică Centrală a studiat diferite faze ale procesului de prelucrare a materialelor documentare, categoriile de fonduri din depozitele proprii în vederea aplicării celor mai bune metode, care să ducă la simplificarea operațiunilor de prelucrare, la scurtarea timpului de dare în folosire a fondurilor.

Cu acest prilej s-a cercetat în mod deosebit sistemul de ordonare, inventariere și expertiză aplicat la fondurile: Președinția Consiliului de Miniștri, Ministerul Propagandei Naționale, Direcția poliției și siguranței generale, Casa regală, Uniunea generală a industriașilor din România (U.G.I.R.), Uzinele și Domeniile Reșița (U.D.R.), fonduri judecătorești, bancare etc.

În urma studiului efectuat am constatat că în procesul de prelucrare se mai execută o serie de operațiuni neesențiale care duc la irosirea timpului de muncă și în ultima instanță la prelungirea termenului de dare în folosire a fondurilor arhivistice. Apariția noilor instrucțiuni de ordonare, inventariere și expertiză a materialelor documentare din depozitele

arhivelor statului constituie un ajutor prețios pentru grăbirea ritmului de dare în folosire a fondurilor.

În instrucțiunile de prelucrare la paragraful 5 se prevede ca înainte de a începe prelucrarea unui fond să se întocmească planul metodic de lucru.

Din munca practică, ne-am dat seama că pentru întocmirea planului metodic este necesară cunoașterea instituției creatoare, a categoriilor de materiale documentare din care se compune fondul și stabilirea metodelor de lucru ce urmează a se aplica în raport cu importanța științifică și practică a documentelor.

Evident prelucrarea fondurilor impune nu numai cunoașterea instituției ci și a perioadei istorice în care aceasta și-a desfășurat activitatea. De aceea, în cadrul serviciului s-a luat măsura ca în afară de studiul individual al arhiviștilor pentru cunoașterea istoriei în perioada cit a activat instituția, să se prezinte și expuneri asupra instituției și a condițiilor în care a activat. Aplicarea unei asemenea metode la fondul „Frontul Renașterii Naționale” a dat rezultate foarte bune. Trebuie arătat însă, că nu am făcut asemenea expuneri pentru toate fondurile.

Datele referitoare la istoricul instituției creatoare (anii extremi, sfera de activitate, schema de organizare și instituțiile succesoare) precum și datele referitoare la materialele documentare din fond (când au fost preluate de Arhivele Statului, cantitatea, sistemul de creare a actelor, limitele cronologice, eventuale lipsuri și dacă se cunosc cauzele acestora, dacă au fost sau nu folosite etc.) se trec astfel în planul metodic de lucru care se întocmește de către arhivist și se aprobă de șeful serviciului.

Practica noastră a dovedit că planurile metodice de lucru nu au putut fi definitive așa cum au fost întocmite la începutul prelucrării fondului. Unele metode de lucru stabilite la început când nu se cunoștea în amănunțime natura materialelor documentare s-au dovedit pe parcurs greu de aplicat. Prelucrarea unui fond ridică multe probleme ce nu puteau fi inițial prevăzute. În asemenea cazuri s-a completat pe parcursul prelucrării planul metodic de lucru. De exemplu fondul U.G.I.R. a ridicat probleme privind determinarea apartenenței materialelor documentare la fond întrucât între materialele acestuia au fost găsite și altele ce aparțineau fondului U.I.M.M.R. De asemenea, la fondul U.D.R. metoda expertizei preconizată inițial a se face pe fișe și pe parcursul prelucrării s-a dovedit greu de aplicat. De aceea am ajuns la concluzia ca expertiza să se efectueze numai pe parcursul prelucrării și în acest sens am completat planul metodic de lucru. Exemple de completarea planului metodic de lucru în timpul prelucrării pot fi date și la fondul Președinția Consiliului de Miniștri, Ministerul Propagandei Naționale etc.

Partea principală a planului metodic de lucru o constituie însă indicațiile metodice care se stabilesc pentru ordonarea, inventarierea și expertiza materialelor documentare. Una din lipsurile principale a acestor planuri metodice a fost aceea că de multe ori erau generale copiindu-se unele prevederi din instrucțiunile D.G.A.S. nestabilindu-se indicații precise și metode în raport cu particularitățile fondului respectiv. De aceea, unele planuri metodice de lucru datorită necunoașterii caracterului materialelor ce compuneau fondul au fost formale, neconstituind un ajutor în munca arhivistului. Trăgând învățăminte din lipsurile constatate în prelucrarea fondurilor în trecut, în ultimul timp s-a acor-

dat o mai mare atenție întocmirii planurilor metodice de lucru, astfel că, la fondurile U.D.R., U.G.I.R. s-au întocmit planuri mai concrete, cuprinzând operațiunile ce se aplică asupra materialelor și succesiunea lor. De exemplu, s-a trecut sistemul de ordonare a materialelor. La fondul U.D.R. s-a stabilit a se respecta ordonarea inițială făcută cronologic structural (pe ani și în cadrul anilor pe părți structurale), iar la fondul Ministerul Propagandei Naționale structural cronologic (pe părți structurale și în cadrul acestora cronologic). Fondurile care au avut o cantitate mai mică de materiale ca U.G.I.R., U.I.M.M.R. au fost ordonate cronologic.

În ceea ce privește inventarierea la majoritatea fondurilor s-a stabilit să se facă prin metoda fișării. Expertiza materialelor documentare la fondul Președinției Consiliului de Miniștri s-a stabilit și s-a făcut pe bază de fișe iar la fondurile U.G.I.R., U.I.M.M.R. și U.D.R. în cursul prelucrării. În planul metodic de lucru s-a stabilit și modul de constituire al unităților de păstrare, dacă se face ordonare interioară și cum se face.

Una din problemele principale asupra căreia ne-am îndreptat atenția în procesul de prelucrare a fost ordonarea materialelor documentare întrucât efectuarea acesteia în mod corespunzător ușurează foarte mult expertiza și inventarierea fondului. În cazul fondurilor U.G.I.R., Președinția Consiliului de Miniștri care au fost amestecate și cu alte fonduri procesul de ordonare a avut mai multe etape : a) ordonarea pe fonduri, b) ordonarea materialelor documentare în cadrul fiecărui fond, constituirea unităților de păstrare și ordonarea actelor în interiorul unităților de păstrare (dosarelor).

Greutățile cele mai mari le-am întâmpinat în constituirea unităților de păstrare din foi volante. Menționăm că lipsa de îndrumare și neatenție cu care s-a lucrat în trecut la constituirea unităților de păstrare a făcut ca multe fonduri să fie necorespunzător organizate, cu multe unități de păstrare (dosare) diverse, cu materiale de valoare deosebită. Astfel, că pentru un document cu valoare de păstrare permanentă ce există într-un dosar se păstrează un dosar cu două, trei sute file, fără nici o importanță. Constituirea unităților de păstrare în mod științific înlesnește inventarierea și în special expertiza materialelor documentare. În ceea ce privește constituirea unităților de păstrare noi am procedat în felul următor : materialele documentare constituite de instituția creatoare de fond în dosare nu le-am desfăcut decât numai atunci cînd conțineau foarte multe dublete sau material fără valoare. Așa cum am procedat de pildă la fondul Președinția Consiliului de Miniștri. Am constituit astfel dosare numai din materiale ce se păstrează permanent celelalte fiind înlăturate ca ne-folositoare. Constituirea unităților de păstrare s-a făcut pe probleme și acolo unde a fost posibil pe o singură problemă.

După ce s-au stabilit actele care compun un dosar acestea s-au ordonat în interiorul dosarului.

Ordonarea interioară a ocupat, de fapt, cea mai mare parte din timpul arhivistului, în prelucrarea unui fond.

În cadrul serviciului s-a discutat mult asupra randamentului scăzut în prelucrarea fondurilor în special la operațiunea de ordonare interioară a dosarelor și s-a ridicat problema găsirii acelor metode care să fie aplicate pentru creșterea randamentului muncii.

Concluzia pe care am tras-o cu privire la ordonarea interioară a dosarelor și care considerăm că este justă, este aceea că nu în toate cazuri

rile actele din dosare trebuie ordonate cronologic pînă la zi, ci și aici trebuie să avem în vedere importanța științifică a materialului și folosirea lui. Astfel s-a stabilit că de exemplu actele dosarelor unor părți structurale ca : tehnic, contabilitate, construcții și uneori chiar administrativ să nu fie ordonate cronologic pînă la zi ci cel mult pînă la lună, aceasta neîngreunînd cu nimic cercetarea științifică. Aplicînd această metodă la fondul U.D.R. în ultima perioadă de timp randamentul prelucrării a crescut simțitor.

Sîntem de părere că în nici un caz nu se aplică această metodă la părțile structurale sau la fondurile deosebit de importante.

Specific pentru prelucrarea actelor din epoca modernă și contemporană este aceea că prelucrarea începe cu operațiunea de ordonare. Desigur că pot fi cazuri în care prelucrarea să înceapă cu fișarea atunci cînd spațiul nu ne permite să facem înainte ordonarea sau cînd materialul este în cantitate mai mică, deteriorat și prin mutarea dintr-un loc în altul, de mai multe ori, s-ar distrage.

După terminarea ordonării s-a trecut la inventariere care se poate face pe bază de fișe sau direct.

Operațiunea fișării este de asemenea foarte importantă de aceasta depinzînd calitatea și veridicitatea inventarului întocmit.

Fișarea materialelor documentare, în special a celor din epoca modernă și contemporană a ridicat întotdeauna multe probleme determinate atît de forma cît și de conținutul acestora. În anii 1962—1963 și chiar 1964 s-au aplicat în mod mecanic unele metode care au dus la încărcarea fișei cu multe elemente inutile. Astfel se indica ca fișa să fie cît mai cuprinzătoare semnalînd toate amănuntele, ceea ce era de cele mai multe ori imposibil. Cu ocazia verificării fișelor în vederea întocmirii inventarelor de la fondurile Ministerul Afacerilor Interne, Direcția poliției și siguranței generale, Ministerul Propagandei Naționale etc. ne-am dat seama că acestea cuprind o serie de date inutile pentru un inventar la care s-a pierdut timp și care uneori îngreunau înțelegerea conținutului dosarului.

De exemplu se indica în fișă toate genurile de acte din unitatea de păstrare ceea ce nu era necesar întotdeauna pentru clarificarea problemei sau importanța dosarului.

De asemenea textul fișelor era încărcat și prin faptul că se înșirau un număr prea mare de destinatari, deși conținutul fișelor nu suferea dacă se limita la redarea lor în mod generic.

Dăm pentru exemplificare următoarele fișe de la fondul Ministerul Propagandei Naționale.

„Correspondență (adrese, telegrame, ordine, rapoarte, referate și note) cu Dir. generală C.F.R., Ministerul Comunicațiilor și Instrucțiunii Publice, Org. cercetărilor români din Basarabia, Siguranța statului, Serv. Maritim Român și legațiile României de la Belgrad, Sofia, Viena, Constantinopol, Budapesta, Londra, Washington, Berlin și Varșovia și legațiile Greciei, Iugoslaviei și Cehoslovaciei de la București, privind acordarea unor bilete de călătorie în străinătate și România unor ziaristi, profesori, elevi, studenți, turiști etc., membrilor unor societăți de turism („Dacia“ din Cluj) și culturale studențești (Asoc. studenților în medicină de la Praga) etc.“.

În acest caz era mai bine ca fișa să fie întocmită în modul următor: „corespondență privind acordarea biletelor de călătorie în țară și străinătate, unor ziariști, profesori, studenți ș.a.“.

Fișa cu următorul conținut :

„Corespondență (scrisori, adrese, note, telegrame și cereri) cu Ministerele Instrucțiunii, Agriculturii și Domeniilor, Academia agricolă din Cluj, legațiile României din Budapesta și Belgrad și legațiile Italiei, Iugoslaviei și Germaniei din București privind organizarea unei excursii de studii în Ungaria, Iugoslavia și Italia de un grup de profesori și studenți ai Academiei agricole din Cluj“.

putea fi redată astfel :

„Corespondență privind organizarea unor excursii de studii în străinătate de către Academia agricolă din Cluj“.

În vederea simplificării operațiunii de fișare, în ultimul timp s-a procedat în felul următor :

Am renunțat la înscrierea pe fișă (la cotă) a denumirii în întregime a instituției și a părții structurale deoarece aceste elemente nu se includ în inventar decît o singură dată, înlocuindu-se cu inițiale. Spre exemplu în loc de Ministerul Propagandei Naționale — Direcția presei și informațiilor, se trece inițialele M.P.N. — D. P. sau Ministerul Afacerilor Interne — Direcția contabilității M.A.I. — D.C. În ceea ce privește prescurtările ce se fac la unele denumiri în rezumatul fișei se stabilesc în planul metodic de lucru pentru fiecare fond.

Noi am stabilit ca în fișe să se indice numai acele genuri de acte care exprimă conținutul problemei la care se referă sau cînd un anumit gen de acte este caracteristic pentru majoritatea actelor din dosarul respectiv. Spre exemplu : „Buletine de știri ale Consiliului de administrație al U.D.R., pe anul 1933“. În cazul cînd în aceeași u.p. există un număr mare de genuri de acte, se trec în fișe numai acelea cu un conținut și o formă deosebită. Avînd în vedere că la fondurile lucrate în anii anteriori nu s-a trecut în fișă genul actului am stabilit că nu mai trebuie să mai fie repuse în lucru ci fișele să se folosească așa cum au fost întocmite trecindu-se direct la dactilografierea inventarului. Aplicarea indicațiilor date de conducerea D.G.A.S. pe această linie de a se folosi toate fișele întocmite în anii anteriori dau posibilitatea întocmirii unui mare număr de inventare într-un termen scurt.

În ceea ce privește denumirile instituțiilor și persoanelor cînd acestea sînt în număr mare am considerat că este bine ca în fișe să se exprime într-o formă generică sau să se dea numai cele mai semnificative, aplicîndu-se de fapt aceeași metodă care se întrebuițează pentru actele din epoca feudală.

De asemenea, pentru materialele documentare constituite în dosare din epoca modernă sau contemporană am ajuns la concluzia să nu se mai menționeze în fișă „original“ sau „copie“ întrucît menționarea lor în inventar nu este necesară. Majoritatea dosarelor fiind constituite din acte originale și copii, prin menționarea continuă a acestora se încarcă

inutil inventarele. Menționarea se face numai cînd în dosar există un document foarte important.

Pentru fondurile ale căror materiale sînt constituite în dosare cu o singură problemă ca de exemplu dosarele unor instituții judecătorești inventarierea se face direct prin scrierea pe formulare de inventar a conținutului unităților păstrate. În acest fel procedăm la inventarierea fondului Ministerului de Justiție, Secția civilă, penală, extrajudiciară etc.

Un rol important în grăbirea ritmului de prelucrare îl poate asigura buna organizare a operațiunii de expertiză și selecționare a materialelor documentare.

Potrivit vechilor instrucțiuni, pînă acum, materialele documentare ale unui fond trebuiau supuse în întregime operațiunilor de ordonare, inventariere și expertiză. Practica a dovedit că unele categorii de materiale documentare pot fi înlăturate în procesul de prelucrare a fondului fără a mai fi fișate. Noile instrucțiuni privind efectuarea expertizei concomitent cu ordonarea și fișarea materialelor documentare care contribuie la darea în folosință într-un termen cît mai scurt a materialelor documentare.

În vederea simplificării operațiunilor de expertiză, în acest an, la fondurile U.D.R., U.G.I.R., noi am stabilit categoriile de materiale documentare ce urmează a fi scoase din fond în procesul prelucrării, fără a mai fi fișate sau inventariate, întocmind în acest scop o listă cu aceste categorii care este anexată la planul metodic de lucru și aprobată de șeful serviciului.

De exemplu la fondul U.D.R. au fost propuse pentru a fi scoase pe parcursul prelucrării ca nefolositoare următoarele categorii de materiale :

1. — Corespondență, tabele, situații, facturi, procese verbale, foi de comandă (pentru materiale de mică importanță), plata locației, colectarea, recepționarea și expedierea fierului vechi de la furnizorii interni.
2. — Avize de plată, de sosiri și expedieri de materiale.
3. — Corespondență cu furnizorii privind achitarea impozitului pe cifrele de afaceri și pe creditele acordate, în care nu se menționează valoarea veniturilor și a sumelor achitate.
4. — Adrese privind debitarea sumelor pentru materialul de mică importanță folosit la parcursurile probelor de locomotive.
5. — Adrese privind rețineri din valoarea lucrărilor pentru reparații în termen de garanție.
6. — Declarații de decontări zilnice ale diversilor furnizori.
7. — Corespondență, facturi, foi de drum, situații privind oferte, comenzi și livrări de materiale de mică importanță de la firme interne, calcularea comenzilor, timbrarea facturilor.
8. — Corespondență privind înregistrările și creditările în cont și compensări.
9. — Corespondență privind construcții și reparații de imobile, instalații electrice, apă, canal, telefon.
10. — Corespondență privind gestiunea șantierelor.

11. — Situații zilnice și lunare de consum uzual (ulei, benzină pentru auto etc.).

12. — Bonuri de materiale, certificate de expediere, mandate de plată.

13. — Procese verbale de constatare pentru mici reparații.

14. — Corespondență privind achitarea cupoanelor de acțiuni, subscrieri, preschimbări și anulări de acțiuni.

15. — Borderouri de lucrări.

16. — Scrisori de trăsură, corespondență privind cheltuielile de transport și taxe pentru folosirea șoselelor de stat.

17. — Corespondență și abonamente la diferite publicații.

18. — Adrese prin care se înaintează diferite lucrări care nu sînt anexate precum și confirmări ale primirii lor.

19. — Corespondență privind procurarea de alimente, combustibil și alte mărfuri.

20. — Procese verbale și constatări în legătură cu paza contra incendiilor (Indicator Tip — termen de păstrare 5 ani).

21. — Înștiințări, invitații, convocări privind ținerea adunărilor generale ale Consiliului de administrație, ș. a. fără lucrările ședințelor.

22. — Corespondență privind autorizații pentru circulație.

Pentru a ușura munca comisiei de expertiză aceste materiale sînt așezate pe categorii de acte.

Pentru actele create înaintea aplicării nomenclatorului de acte și a indicatorului cu termene de păstrare, în aprecierea valorii materialelor documentare se folosește indicatorul instituției creatoare de fond, iar în lipsa acestuia indicatorul tip, în măsura în care materialele documentare se încadrează în categoriile din indicator. În caz contrariu se aplică prin asimilare termenele prevăzute în indicator pentru materialele asemănătoare ca natură și importanță. Cînd asimilarea nu este posibilă stabilirea valorii materialelor documentare rămîne la aprecierea arhivistului.

La întocmirea listei cu categoriile de materiale propuse spre a fi eliminate am consultat și comisia centrală de expertiză și control pentru a se evita lucrările suplimentare de reintegrare la fond.

În cazul materialelor documentare constituite în dosare cusute, unitățile de păstrare stabilite să fie eliminate în timpul fișării din fond, ca lipsite de valoare, nu s-au mai fișat ci au fost grupate pe categorii, iar apoi trecute în lista de selecționare (anexa 8 din instrucțiuni).

O problemă strîns legată de expertiza valorii materialelor documentare este respectarea sau nerespectarea integrității dosarului. Experiența a dovedit că desfacerea dosarelor și expertiza în interiorul acestora necesită un volum mare de muncă și experiență în munca arhivistică. După părerea noastră problema poate fi soluționată pornind de la importanța fondului pus în lucru, a părții structurale a dosarului așa după cum am arătat cînd am vorbit despre ordonarea materialelor documentare.

În orice situație s-ar afla materialul, arhivistul trebuie — ținînd seama de principiile de expertiză a valorii materialelor arhivistice — să stabilească metoda de lucru adecvată care să asigure operativitatea și calitatea lucrării.

Am înfățișat aici numai unele aspecte și metode ale muncii folosite de noi în prelucrarea fondurilor arhivistice în ultima perioadă de timp. Sarcinile care stau în fața noastră, de a da în circuitul științific cât mai multe materiale documentare necunoscute, presupun o preocupare și mai mare din partea tuturor arhiviștilor de a simplifica operațiunile de prelucrare în vederea grăbirii ritmului.

R É S U M É

L'article présente quelques aspects du travail de classement, de sélection et d'inventaire des matériaux documentaires, de même que les méthodes employées, à ce bût en commençant par l'établissement du plan méthodique de travail. Il y est question du classement et de la rédaction sur fiches du résumé du contenu des pièces archivistiques, avec des exemples concrets, pris directement dans les fonds mis en œuvre au cours des dernières années.

Dans la partie finale sont exposées les méthodes employées dans l'expertise de la valeur des matériaux documentaires.

Les exemples produits relativement à la simplification des opérations comprises dans le processus du travail des fonds constituent un moyen d'accélération du rythme de la mise à la disposition de la recherche scientifique, économique etc. des fonds archivistiques.

TEODOR CODRESCU

D. IVĂNESCU

Teodor Codrescu, autorul cunoscutei colecții de documente „Uricarul”, redactorul publicației „Zimbru” — cu rol deosebit în lupta pentru Unirea Principatelor — traducător și publicist, participant la mișcarea revoluționară din 1848 și luptător pentru Unire, în multipla și prodigioasă sa activitate a ocupat în perioada de la 27 aprilie 1856 până la 26 octombrie 1856, postul de arhivist al statului la Iași.

În timpul scurt cit a funcționat în această calitate, păstrind tradiția înaintașilor săi Gheorghe Asachi, V. Alecsandri și G. Sion, s-a străduit să ia o serie de măsuri menite să scoată în evidență însemnătatea deosebită ce o au păstrarea și valorificarea documentelor țării.

Cu toate greutățile întâmpinate, cu tot dezinteresul manifestat de autoritățile vremii față de tezaurul documentar al țării, Teodor Codrescu a reușit să atragă atenția contemporanilor săi asupra rolului important ce revine Arhivelor Statului în viața țării.

Născut în Iași la 1 aprilie 1819¹, în scurt timp rămîne orfan de părinți. Îndrumat de fratele său cel mai mare, Manolache, învață la școala națională Trei Ierarhi pe cheltuiala Casei Școalelor. Ciuma din 1829 îl obligă însă să întrerupă școala.

Luat de o rudă a sa în 1832 la Galați, e nevoit să muncească pentru a se putea întreține, și-și continuă învățătura la școala publică ce se deschidea atunci în localitate.

În anul 1834, sosește la Galați ministrul Lupu Balș, însoțit de referendarul școalelor Gheorghe Asachi, care îl alege pe Teodor Codrescu, „ca cel mai întii din școala publică, ca să mineze domnitorului Mihai Sturza, care primisă investitură de la Constantinopol, o hîrtie de felicitare din partea gălățenilor”².

Fiind așa dar remarcat de Gh. Asachi ca un element talentat, sirguitor și cu dragoste de carte este trimis de acesta la Iași, la Norma Mare³.

¹ *Uricar*, vol. VII, p. 203, de unde s-au mai utilizat și alte date biografice din prezentul articol. În „condica de calitate” pentru funcționarii Departamentului Averilor Bisericești pe anul 1851 (Arh. St. Iași, fond Secretariatul de Stat, dosar nr. 1740, f. 12), ca dată a nașterii sale se indică 1 aprilie 1821.

² *Uricar*, vol. VII, p. 203.

³ *Ibidem*, p. IX.

Ajuns la Iași, termină studiile gimnaziale și umanitare în Academia Mihăileană, doi ani de filozofie, precum și doi ani „de legi”, după care a fost încadrat profesor de limba franceză la clasele începătoare⁴.

Teodor Codrescu (portret)

Ca profesor de limba franceză, datorită talentului său, își capătă o oarecare reputație în rîndul cunoscătorilor, prin alcătuirea unei gramatici franceze⁵ și mai tîrziu prin întocmirea unui dicționar francez-român⁶.

⁴ Arh. St. Iași, fond Secretariatul de Stat, dosar nr. 1740 1851, f. 12.

⁵ *Urîcar*, vol. XXV, p. II.

⁶ *Dicționarul francez-român*, vol. I și II, Iași, 1859, „Buciumul Român”.

Susținător al menținerii limbii române în școli, alături de D. Emanoil Morțun, Emanoil Filipescu și Alecu Manu, a avut de întâmpinat opoziția „vornicului Balșucă care — mai cu toată Adunarea (Obștească) doreau a se învăța în Academie toate studiile numai în limba franceză”⁷. Când studiul în totalitate se făcea pentru toate științele exclusiv în limba franceză, Teodor Codrescu se retrage din profesorat, preferînd să ocupe temporar diferite posturi, printre care și acela de la biblioteca militară a Hâtmăniei. Recomandarea pentru această funcție se făcea datorită priceperii sale în mînuirea actelor, rugat fiind să întocmească catalogul acestei biblioteci⁸.

O perioadă de timp, ce ne apropie de anul 1848, îl vom întîlni pe Teodor Codrescu în oștire, cu rangul de cadet. Dar spiritul său nu se împacă cu atmosfera din armată fapt pentru care la puțin timp o părăsește. „Am pus — mărturisește Teodor Codrescu — ca popa pot-capul în par, am lăsat-o în lături (armata) și seara am fost civil în loja lui bezedea N. Suțu la teatru”⁹.

În anul 1848 este numit profesor suplinitor la catedra de istorie a Academiei, unde funcționează pînă în februarie 1853 devenind între timp titularul catedrei¹⁰.

După această dată Teodor Codrescu părăsește definitiv funcția de profesor, ocupînd diferite funcții politice și aceasta mai ales după anul 1849 cînd vine domn al Moldovei, Grigore Alexandru Ghica. domn cu vederi progresiste, care numește în posturi de răspundere pe luptătorii emigrați de la 1848.

În 1850 din inițiativa sa și asociat cu Alecu Fotino și D. Gusti, înființează tipografia „Buciumul Român”, unde, la 3 iulie 1850, apare primul număr din cunoscuta gazetă „Zimbru”¹¹, care a devenit în acea vreme, principala tribună politică și literară a scriitorilor revoluționari moldoveni.

La această tipografie, numită pe drept cuvînt „tipografia Unirii” au fost tipărite toate materialele create în Moldova în favoarea Unirii Principatelor.

Tot aici vor fi editate cele 25 de volume din valoroasa colecție de documente „Uricarul”, care va așeza pe Teodor Codrescu alături de cunoscuții editori de documente Hurmuzaki și Hasdeu.

În aprilie 1856. Gheorghe Sion poetul — după o activitate rodnică la Arhivele Statului — demisionează, trecînd ca membru la Divanul de Întărituri. În locul acestuia, prin decretul nr. 3449 din 26 aprilie 1856 Ministerul Dreptății face cunoscut Arhivei Statului că „Dumnealui aga Teodor Codrescu cu înaltul decret numindu-se arhivist al statului, în locul dumisale spătar Gheorghe Sion...”¹².

⁷ *Uricar*, vol. VII, p. 204.

⁸ *Ibidem*, p. 205.

¹⁰ *Ibidem*, vol. VII, p. 200.

¹⁰ *Ibidem*, p. 207.

¹¹ Nerva Hodoș și Al. Sadi Ionescu, *Publicațiunile periodice românești*, tom. I, București, 1913.

¹² Arh. St. Iași, Arhiva de cancelarie, dosar nr. 2/1856, p. 20.

În actul de numire se cerea ca Arhivele Statului să raporteze Departamentului ziua cînd aga Codrescu va lua în primire noul post. În rezoluția de pe actul numirii, cit și dintr-un alt document aflat în același dosar, se raportează că „Dumnealui aga Codrescu au pășit în lu-crarea funcției de arhivist, de astăzi aprilie 27”¹³.

Numirea lui Teodor Codrescu în această funcție nu s-a făcut în-tîmplător. Activitatea sa de colecționar și editor de documente precum și prețuirea pe care o acordă acestor valori naționale, erau deja cunos-cute în urma editării a trei volume din „Uricarul”, și mai ales prin atenția și importanța pe care le acordă instituției Arhivelor.

După apariția volumului I al „Uricarului”, actele originale și con-dica din care au fost extrase o parte din actele publicate, împreună cu două exemplare ale primului volum, au fost donate de Codrescu, Arhivelor Statului¹⁴.

La fel va proceda cu ocazia ieșirii de sub tipar, în același an a volumului II din „Uricarul”. Codrescu donează Arhivelor Statului 11 documente „cu speranța că voi afla imitatori de a hărăzi și ei statului hrisoavele de care dispozează, din partea-mi, făgăduiesc că mă voi sili și — în viitorime a da Arhivei ceva documente... care ar putea să for-meze o arhivă autentică, a cărui început dăunitoriu de acte originale este la mine”¹⁵.

Ideia îmbogățirii arhivei naționale — cum numea Codrescu Ar-hivele Statului — bazată pe documente originale, a fost ideea de bază care a călăuzit activitatea lui Codrescu în această instituție.

Conștient de faptul că problema principală ridicată de însăși exis-tența Arhivelor, este mărirea tezaurului documentar, imediat după nu-mirea sa ca arhivist al statului, primele măsuri pe care le va lua vor fi legate de această problemă: „Cea dintâi datorie a mea a fost, pășind la funcția aceasta — declară Teodor Codrescu — de a căuta hrisoave domnești și alte așezăminte de ale Moldovei, în original, spre a putea înființa în adevăr un început de Arhivă națională”¹⁶.

Crearea unei astfel de Arhive trebuia să aibă drept scop „să poată servi țării de glorie și de mîndrie pentru trecutul ei istoric și mai cu seamă autonomice, iar străinilor de admirare pentru vechile așezăminte ale Moldovei”¹⁷.

Călăuzit de acest țel, va întocmi — cu ajutorul colecțiilor de docu-mente originale donate de el țării, prin Secretariatul de Stat — inepu-ful unei colecții naționale.

Dar Teodor Codrescu nu se mulțumește cu atît. Înțelegînd rolul propagandistic pe care l-ar avea expunerea acestor documente publi-cului, în trezirea conștiinței naționale, în înțelegerea trecutului politic, istoric și mai ales autonomice al țării, la numai două luni după numirea sa, deschide prima expoziție arhivistică.

Cu ocazia deschiderii acestei expoziții în ziarul „Zimbrul” din 9 iulie 1856 Codrescu, scria: „Gloria și mîndria unei țări sînt privile-

¹³ Ibidem.

¹⁴ *Rezumatul cronologic a celor 15 volume din „Uricarul”*, Iași, 1890, p. 4.

¹⁵ *Uricar*, vol. II, p. III.

¹⁶ Ibidem, IV, p. II.

¹⁷ Ibidem.

Архіва Статѣлаї.

№. 355. Аи зрмареа апелѣлаї че саѣ фхкѣт прін жѣрналаѣ Симѣрѣлаї дін 9 а трекѣтеї лѣні, №. 147, ка ачїї дін Лѣмнї че поседеаѣх акте де а ле Молдовеї, сѣ шїне воїаскѣ а ле депѣне аи Архіва Статѣлаї, ѣнде саѣ аиформат ѣн деосѣвїт депозїтѣ, експѣс вїдерїї спре а сѣ апрецїї шї кѣноаѣе документеле атїнгѣтоаре де аѣтономїеа цѣреї Молдовеї, Алаї Стат. Ялекѣ Вѣрнак, аѣ фост чеа дін тѣїѣ че аѣ рѣспѣнс ачелїї Явела, хѣрхѣїна Архівеї о карте веле нѣмїтѣ рѣмѣнеас-

кѣ атїнгѣтоаре де аиѣхѣзѣтѣрї, де правїтї аиѣхѣзѣтѣрї, тїпхрїтѣ аа аїѣа 1646 Маїѣ 4, аи Моност. Гф. Треї-Вѣррхї кѣ хїса шї кеатѣїааа Домнѣ Сї Вїсіае Воївода ѣн аша дартѣ фрѣмос есемнѣѣ а Асале Стат. Вѣрнак кѣвенїаѣсѣ а фї ѣвѣѣѣ кѣноскѣт, сѣ аѣѣче аа кѣнофїнда нѣвѣї кѣ спре аиѣемнареа шї а аитор феѣе.

Anunț publicat în buletinul oficial din 1856 prin care arhivistul statului Teodor Codrescu roagă pe posesorii de documente să le depună la Arhiva Statului

giile și uricile doveditoare trecutului ei politic și istoric. De aceea, toate națiile ce au început a aspira a se pune în rîndul popoarelor renumite, au însărcinat bărbați care... au adunat de prin țară și din străinătate toate obiectele și documentele atingătoare de nația lor proprie. Aceste acte au fost puse în cabinete și muzeuri, spre a putea fi vizitate de amatori“.

Ca aceste documente să poată fi accesibile publicului, ia unele măsuri necesare sistematizării și expunerii lor; „am pus de s-au clasificat acele urice după data lor, așezîndu-le într-un dulap mare cu suluri și geamuri, făcut din însăși cheltuiala mea, încît astăzi toți acei ce vor să citească trecutul nostru autonom, politic și istoric, pot prea lesne să-și mulțumească dorința, vizitînd Arhiva Statului Moldovei“¹⁸.

Neobosit culegător și editor de documente, Codrescu și-a dat seama că este necesar de a întocmi un depozit special, în care să expună documente originale, deosebit de importante pentru istoria Moldovei și pe care v-a căuta să-l îmbogățească prin toate mijloacele, atît timp cît va fi arhivist al statului cît și după ce va părăsi această funcție.

Odată cu prezentarea expoziției în presă, Teodor Codrescu face și un apel către toți posesorii de documente referitoare la trecutul istoric al Moldovei, pentru a le depune la Arhivele Statului, „câci a se ținea ele îndosite nu aduc folos, ci pagubă româniei întregi“¹⁹.

Acest apel ce avea ca scop îmbogățirea Arhivei naționale cu materiale valoroase n-a rămas fără ecou.

Unul dintre primii donatori care a înțeles mesajul lui Teodor Codrescu, a fost spătarul Alecu Vîrnav, care a „hărăzit Arhivei o carte veche, numită românească, atingătoare de învățături, de pravile împărătești, tipărită la anul 1646, mai 4, în mănăstirea Sf. Trei Ierarhi, cu zisa și cheltuiala domnului Vasile Voevod“²⁰. În răspunsul adresat spătarului Vîrnav, Codrescu își exprimă mulțumirea pentru ajutorul acordat la „începutul informării unui prețios depozit ce este spre gloria și mîndria nației“²¹.

Teodor Codrescu nu a uitat că un alt mijloc de îmbogățire al depozitelor este achiziționarea unor arhive și documente importante, de la instituțiile creatoare de material arhivistic.

Cu toate greutățile întîmpinate datorită lipsei de mijloace pentru achiziționarea unor documente importante cît și a modului defectuos de depunere a materialului arhivistic de către instituții la Arhivele Statului, în puțînul timp cît a activat în această instituție, au intrat în depozitele ei 62 de transporturi, însumînd aproape 8 000 dosare și condiți²². Acest număr atestă odată mai mult interesul deosebit pe care Codrescu îl depunea în activitatea sa.

Una din greutățile de care s-a lovit, în achiziționarea materialelor arhivistice, a fost modul necorespunzător de depunere, care consta uneori în cite „un opis pînă și pentru un număr de șase acte și acelea

¹⁸ „Zimbrul“, nr. 147 din 9 iulie 1856.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ *Buletinul Oficial*, nr. 63, din 5 august, 1856.

²¹ Arh. St. Iași, Arhiva de cancelarie, dosar nr. 8 1856, f. 20.

²² Ibidem, Transportul general, (înregistrările materialelor preluate în perioada aprilie-octombrie 1856 cît Codrescu a fost arhivist al statului).

înzestrate cu un scris foarte neînțelegătoriu”²³. Pentru a înlătura acest impediment, în raportul său către Departamentul Dreptății, Teodor Codrescu, recomanda ca transporturile de dosare ce sînt trimise în păstrarea Arhivei „să fie cel puțin măcar cite din un număr de 50 bucăți”²⁴.

Greutăți a întîmpinat și în folosirea materialelor arhivistice. Dosarele care erau împrumutate tribunalelor, pentru diferite procese, se treceau în noile inventare ce se alcătuiau, și erau retrimise Arhivei cu alte transporturi, încurcînd, în acest fel, evidentele instituției, Teodor Codrescu se vede nevoit să raporteze Departamentului Dreptății că : „Arhiva întîmpină o nespūsă greutate din cauză că în fiecare transport de asemenea acte se găsesc recomandate ca din nou în păstrarea ei acte ce s-au fost trimise de către Arhivă, tribunalelor, numai spre a lua din ele oareșcare lămurire”²⁵.

Pentru a înlătura această practică el cere Departamentului Dreptății să ia măsurile necesare.

Ca și înaintașii săi, Teodor Codrescu a trebuit să lupte pentru a avea un local corespunzător, unde să poată depozita și păstra, în bune condițiuni materialul arhivistic.

La 23 iunie și 3 iulie 1856, Departamentul Lucrărilor Publice înștiințează Arhivele Statului să elibereze o parte din încăperile pe care le deține la Palatul Administrativ — pentru a introduce în ele hîrtia filigranată necesară întrebuintării timbrului — iar materialele arhivistice să fie mutate în bolțile de la mănăstirea Sf. Spiridon²⁶.

Indignat de această situație și de indolența organelor superioare, Teodor Codrescu trimite un raport Ministerului Dreptății și o anaforă caimacamului Balș, în care arată într-un mod elocvent însemnătatea păstrării materialelor arhivistice, importanța și menirea acestei instituții.

Codrescu nu era de acord cu dorința Departamentului Lucrărilor Publice care cerea „bolțile și odaea de cancelarie ce se ocupa de Arhiva Statului în Palat, iar nămolul actelor” să fie mutate în localul folosit de acest Departament „în care nu se afla nici de cum cu asigurarea pentru păstrarea actelor Moldovei”²⁷.

Argumentînd în favoarea păstrării vechiului local, el arăta următoarele :

1. „Localul ce se proiectează a se da Arhivei este neîncăpător și nici decum cu menirea unui așa important așezămînt național”.

2. „Că aflîndu-se înființat prin dispărături de scinduri din un salon ce era mai înainte, nici cum poate servi pentru asemenea prețios depozit” pentru care este necesar „o singură boltită zidire, îngrădită cu uși și obloane de fier”.

3. „Că regularisirea mulțimei actelor abea acum fiind desăvîrșită în localul de față... amplotaiații au obosit prin neînterupta lucrare... a

²³ Ibidem, fond Ministerul de Justiție, tr. 1756, op. IV—1993, dosar nr. 769, f. 17.

²⁴ Ibidem, f. 17.

²⁵ Ibidem, f. 15.

²⁶ Ibidem, Arhiva de cancelarie, dosar nr. 15 1850, f. 6 și 7.

²⁷ Ibidem, fond Ministerul de Justiție, Tr. 1756, op. IV—1993, dosar nr. 769, f. 21.

100 mii de acte (dosare) ce se păstrează în bolte la generalnica epitropie a mănăstirii Sf. Spiridon²⁸.

Conștiinciosul și neobositul arhivist, Teodor Codrescu, în urma insistențelor depuse, reușește să păstreze pentru Arhivele Statului vechiul local²⁹.

În același raport el semnala organului superior, Departamentul Dreptății că „dulapurile se află în cea mai proastă stare din neconținută transportare a arhivei”³⁰. De această lipsă s-a plîns și cu ocazia deschiderii expoziției de documente originale, cînd a fost nevoit, așa după cum am mai arătat, să facă pe cheltuiala sa un dulap pentru a putea expune materialul.

Se poate lesne observa, din cele relatate pînă acum, cîte greutăți a avut de învins Teodor Codrescu în timpul cît a fost arhivist al statului.

Din corespondența sa purtată cu organele superioare, reiese evident că a știut să aprecieze calitățile subalternilor săi și, în același timp, a încercat să-i ajute pe cît era posibil, în rezolvarea greutăților materiale.

O dovadă a acestei afirmații este raportul său către Departamentul Dreptății din 31 mai 1856, în care arăta că „cercetînd calitățile amployaților Arhivei, m-am încredințat că secretarul canțileriei Arhivei, Constantin N. Malcoci³¹ este unul din cei mai buni și mai isteți în trebile Arhivei. El a fost de față la înființarea Arhivei, el a contribuit la regularea actelor cu toată sîrguința și capacitatea cerută, într-un timp cînd nămolul actelor a avut soarta a fi transportate pînă acum în opt localuri”³². În continuare, autorul raportului cere pentru secretarul Malcoci „O oarecare gratificație în privirea îndelungatei servicii și a împovăratei sale familii”; de asemenea, considera de datoria sa „a arăta tînguirea amployatului Arhivei Statului, V. Cucu, rugăminte de a fi înaintat în grad, cum și a amployatului Costache Ciugolea, care încă nu s-au folosit pînă acum de harul domnesc”.

De felul cum era salarizat personalul Arhivei Statului, ne putem face o părere concretă din cele semnalate de Teodor Codrescu organelor de resort prin două rapoarte din 20 octombrie 1856, în care se cerea a se trimite „în întregime lefile personalului Arhivei pe tri luni”³³ și, de asemenea, făcea cunoscut că „subscrisul... de la numirea sa în această funcție, de la 27 aprilie și pînă acum, n-a primit nicidecum leafa sa”³⁴. Datorită salariilor foarte mici și neplătite la timp, datorită condițiilor vitrege de muncă, puținii salariați ai Arhivei Statului erau

²⁸ Ibidem, f. 21 și 21v.

²⁹ Rezoluția de pe raportul lui Codrescu sună astfel: „Arhiva nu se poate urni din localul în care se află acum...”.

³⁰ Arh. St. Iași, fond Ministerul de Justiție, Tr. 1756, op. IV—1993, dosar nr. 769, f. 21v.

³¹ În 1852 V. Alecsandri subliniază activitatea acestui secretar „care lucrează de 20 de ani” fără a obține o îmbunătățire a salariului. Vezi Gh. Ungureanu, *Din activitatea lui Vasile Alecsandri ca arhivist al statului*, în „Revista Arhivelor”, 2/1964, p. 273.

³² Arh. St. Iași, Arhiva de cancelarie, dosar nr. 2 1856, f. 24.

³³ Ibidem, f. 37.

³⁴ Ibidem, f. 38.

nevoiți să părăsească această instituție în căutarea unei slujbe mai rentabile.

Spre sfârșitul lunii octombrie, Teodor Codrescu părăsește Arhivele, la ordinul ministrului dreptății, care „din ordin înalt mi-au cerut demisiunea de la îndatorirea ce o îmbrățișasem cu rivnă”³⁵, în locul său fiind numit la 25 octombrie 1856 Alecu Soroceanu³⁶.

Din întreaga corespondență purtată de Teodor Codrescu cu diferite instituții, cât și din scrierile sale, reiese că în scurtul timp cât a fost arhivist al statului, a întâmpinat nenumărate greutăți. Cu toate acestea, Teodor Codrescu a obținut însemnate succese în această muncă. Întocmirea unui depozit de documente, deschiderea unei expoziții arhivistice, bazată pe materiale originale, prima de acest fel, valorificarea prin publicare în volumul IV al „Uricatului” a celor mai însemnate documente aflate la Arhivele Statului sînt cîteva din frumoasele sale realizări. Dar, mai presus de toate, a contribuit la creșterea prestigiului instituției Arhivelor Statului, pentru care luptaseră și înaintașii săi, Asachi și Alecsandri.

În multipla sa activitate, Teodor Codrescu a dat dovadă de un înalt patriotism. Făcînd parte din intelectualitatea progresistă a secolului al XIX-lea el a participat activ la evenimentele contemporane.

În 1848, cînd suflul revoluționar pătrunsese și în țările române, el va fi alături de cei care participă la mișcarea revoluționară din Moldova, în lupta pentru independență și unitate națională.

Este demnă de menționat poziția pe care a luat-o Codrescu cu această ocazie. Conștient de faptul că este necesar ca și în străinătate să se cunoască care sînt dorințele țării, și pentru ce s-a ridicat la luptă, v-a traduce în limba franceză „Dorințele partidei naționale”, program ce va apare în „Le journales de Constantinople”³⁷.

³⁵ *Uricar*, vol. IV, p. II.

³⁶ Arh. St. Iași, Arhiva de cancelarie, dosar nr. 2 1856, f. 40: „După demisia dată de dumnealui aga Teodor Codrescu din postul de arhivist al statului, excelența sa domnul caimacam a bine voit a rîndui în arătutul post pe dumnealui aga Alecu Soroceanu”.

³⁷ *Documentele privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*, București, 1960, p. 4. „Cu ocazia mișcărilor politice din Moldova — mărturisește Codrescu — în anul 1848, martie, atunci îmi veni în minte să traduc în franțuzește cerințele partidei naționale, votate în martie la Otelul Reghensburg. Am făcut o descriere amănunțită, împreună cu amicul meu D. Gusti, despre toate cele întîmplate la Iași. Această epistolă era subscrisă de un pseudonim Vallon, și a fost publicată în „Le journales de Constantinople”. Epistola a fost cercetată de către iscoadele lui Alecu Vogoride, capuchihaiia Moldovei, îndemnat de Mihai Vodă. De mă descoperea, m-ar fi învățat cum să mai scriu corespondență”.

După înfrângerea mișcării revoluționare de la 1848, unirea națională a devenit principala revindicare a programului revoluționar a luptătorilor progresiști.

În lupta pentru înfăptuirea Unirii Principatelor, o activitate intensă a depus, alături de ceilalți unioniști, și Teodor Codrescu. În coloanele ziarului „Zimbru” au apărut nenumărate articole care au servit cauza Unirii, iar la tipografia sa „Buciumul Român” au fost imprimate mii de broșuri cu caracter militant unionist.

În 1856 publică un volum cu articole extrase din „Zimbrul”, intitulat „Presa franceză și Principatele Române”, a cărui scop era, după cum se arată în prefață, „importanța cestiune a Unirii Principatelor”. Autorul volumului este convins că „mîntuirea de starea cea îngenuchiată a Principatelor... nu se poate îndeplini decît prin Unirea Principatelor”.

Entuziasmat de ideea Unirii, Codrescu va refuza orice privilegiu sau situație materială ca să nu fie obligat a scrie împotriva Unirii³⁸.

Consecvent acestui țel va acorda un ajutor dezinteresat lui Mihail Kogălniceanu și în același timp Unirii, tipărind la tipografia sa ziarul „Steaua Dunării” în limba română și franceză, cînd acesta era interzis³⁹.

La 24 martie 1857 Teodor Codrescu, împreună cu M. Kogălniceanu și V. Mălinescu în numele ziarelor lor „Zimbrul” și „Steaua Dunării” au adresat consulilor din Iași ai puterilor garante un protest⁴⁰ împotriva menținerii măsurilor samavolnice cu privire la presă, luate de fostul caimacam Balș.

O contribuție esențială poate fi considerată tipărirea lucrărilor și a „Buletinului Adunării Ad-hoc” la tipografia sa „Buciumul Român”. Împreună cu Dimitrie Sturza — redactorul proceselor verbale ale acestui Divan — D. Gusti și Ionică Tufescu, tipăreau nopțile și duminicile, scrierile referitoare la Unire sfidînd ordinele date de caimacamul Vogoride dușmanul Unirii⁴¹.

Datorită meritelor sale și considerației de care se bucura, a fost ales membru la Eforia de Iași pe anul 1859 și numit de Căimăcămia de Trei, președintele acestei Eforii, post⁴² în care a funcționat pînă în noiembrie 1861.

Dînd dovadă, ca de atîtea ori, de un înalt patriotism, va fi în primele rînduri ale adunării de pe platoul de lîngă mănăstirea Fru-

³⁸ *Uricar*, vol. VII, p. 213 „Caimacamul Balș îi propune Directoratului Lucrărilor Publice, sub ministru N. Istrate”.

³⁹ *Uricar*, vol. VII, p. 213.

⁴⁰ D. A. Sturdza, *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, vol. IV, București, 1889, p. 118.

⁴¹ *Uricar*, vol. VII, p. 213; „Caimacamul N. Vogoride m-au chemat și mi-au ordinar să nu mai imprimez nimica în lucrările Divanului Ad-hoc”.

⁴² *Ibidem*, p. 214.

moasa, Iași, pentru a manifesta în favoarea lui Al. I. Cuza și împotriva aducerii unui principe străin, făcînd în acest fel un ultim serviciu cauzei Unirii.

Nu putem încheia prezentarea de față fără a sublinia, în cîteva rînduri, meritele lui Teodor Codrescu ca publicist și editor. Înțelegînd că tipografia este un puternic mijloc de propagandă, în 1850 — așa după cum am mai arătat — înființează tipografia „Buciumul Român” al cărui rol însemnat în lupta pentru Unire a fost subliniat mai sus. De asemenea o importanță deosebită o are apariția ziarului „Zimbrul” redactat de Teodor Codrescu care, alături de „Steaua Dunării” a lui M. Kogălniceanu, în Moldova, și „Românul” în Muntenia, a reprezentat presa unionistă.

În acest ziar au publicat V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, C. Negri, Alecu Russo, Matei Millo, poetul Sion, D. Gusti, Codrescu ș. a. Tot la această tipografie au văzut lumina tiparului, sub redacția lui Teodor Codrescu, „Buciumul Român” (1 martie 1875) și „Gazeta de Iași” (22 aprilie 1879)⁴³.

Dar Teodor Codrescu va rămîne în literatura noastră istorică mai ales prin valoroasa sa colecție „Uricarul”. Cu atît mai mare este meritul său, cu cît, pînă la apariția primului volum din această colecție, literatura de specialitate era foarte săracă⁴⁴.

Pentru a putea publica aceste izvoare ale istoriei, era necesară o muncă imensă, ce presupunea un timp îndelungat și nenumărate sacrificii. Acestei activități Teodor Codrescu i-a acordat aproape 50 de ani de cercetări neîntrerupte.

Întîmpinînd multe greutăți din partea autorităților și fiind lipsit uneori de mijloace materiale, el a dus o muncă de titan pînă a văzut terminată editarea celor 25 de volume ale „Uricarului”.

Înțelegînd valoarea deosebită a acestor izvoare, moștenire națională a trecutului nostru istoric, Teodor Codrescu se hotărăște a le tipări. Cînd în 1852 apare primul volum din această colecție, în prefața adresată cititorilor el scria: „M-am hotărit a le publica temîndu-mă ca nu cumva vre o fatală templată să le arunce în mîna cui-va care neștiind a prețui așa o comoară le-ar nimici, ar lipi ferestrele ori le-ar ține aruncate în pod, precum au fost soarta acestor acte originale”⁴⁵. În

⁴³ Nerva Hodoș și Al. Sadi Ionescu, *op. cit.*, tom. I, București, 1913.

⁴⁴ Este bine știut că primii noștri istorici care au prețuit valoarea documentelor ca materiale istorice și care au obținut succese în activitatea de publicare a acestora, sînt M. Kogălniceanu și N. Bălcescu. Astfel, în anul 1840 M. Kogălniceanu scoate la Iași publicația „Arhiva Românească”, iar în 1845 apare la București datorită lui N. Bălcescu și A. T. Laurian „Magazin istoric pentru Dacia”. Aceste publicații constituie totuși doar un modest început.

⁴⁵ *Uricar*, vol. I, p. III.

același timp el solicita celor ce posedau astfel de acte „urice și altele, atingătoare de oarecare obiecte ce ar putea fi de interes pentru istorie” să i le încredințeze spre tipărire.

După apariția volumului I cît și a volumului II din „Uricarul” Codrescu nu va uita — așa după cum am mai arătat — să doneze o parte din documentele originale, Arhivei Statului, dînd un frumos exemplu posesorilor de astfel de valori.

Devotat ideii de a lăsa posterității cît mai multe din documentele istoriei patriei, fără a avea ajutorul guvernului care nu-i da nici un ban, fără a avea încurajarea că va fi răsplătit, făcînd sacrificii materiale, el va căuta să ducă la capăt țelul propus. „Uricarul meu — arăta Codrescu — e dovada și am curajul să susțin că fără de mine, multe documente ar fi rămas pierdute pentru totdeauna” ⁴⁶.

Pentru a ne face o părere reală asupra condițiilor în care lucra la depistarea documentelor ce urmau a fi publicate, merită a fi citată declarația sa făcută cu ocazia apariției celui de al VII-lea volum al „Uricarului”: „M-am încuiat în bașca bisericii Sf. Sava (din Iași) cite două ore pe zi, unde se aflau o mulțime de documente vechi. Am ales cîte am crezut că merită a fi publicate” ⁴⁷.

Publicarea celor două zeci și cinci de volume n-a adus venituri posesorului lor, ba, dimpotrivă după 50 de ani de muncă neîntreruptă a murit sărac și dator.

În 1855, sub presiunea unei ipoteci de 1847 galbeni și amenințarea unei alte ipoteci de 700 galbeni, scria cu amărăciune: „gol am venit pe lume, gol mă voi duce” ⁴⁸.

Numele lui Teodor Codrescu va rămîne în memoria posterității legat în primul rînd de monumentală sa operă „Uricarul”, care i-a adus, în 1886, singura satisfacție — cea morală — de a fi ales membru corespondent al Academiei Române.

De prețuirea de care s-a bucurat această operă ne convingem odată mai mult citind cele adresate lui Codrescu de istoricul Xenopol în 1890... „fără prețioasa duminică culegere, nu ași fi fost niciodată în stare să scriu Istoria Românilor” ⁴⁹.

Îndrăgostit de munca sa Teodor Codrescu a încercat să sădească această dragoste și în sufletul tinerilor cercetători, pe care-i vedea continuatorii operei începute de dînsul. „Doream — scria Codrescu — de mult să găsesc oameni tineri, care să muncească pentru culegerea și clasificarea tuturor izvoarelor noastre istorice” ⁵⁰. Iar atunci cînd a în-

⁴⁶ *Uricar*, vol. XVIII, p. 531.

⁴⁷ *Ibidem*, vol. VII, p. I.

⁴⁸ *Ibidem*, vol. XXIV, p. XV.

⁴⁹ *Ibidem*, vol. XV, p. 224.

⁵⁰ *Ibidem*, vol. XVIII, p. 531.

tilnit un astfel de tânăr dornic să cerceteze și să cunoască, i-a pus la dispoziție tipografia și o parte din documentele adunate, l-a încurajat și l-a ajutat să publice primul său volum de documente, chiar în colecția „Uricarul”. „Cum dar să nu fi îmbrățișat, să nu fi încurajat și sfătuit pe tânărul Gheorghe Ghibănescu când vedeam că se ațîță în el focul care mă arde pe mine de 50 de ani? De tânăr s-a îndulcit la scoțirea documentelor și sînt sigur că va lucra pentru țara sa”⁵¹, scria Codrescu entuziasmat de tânărul său colaborator.

Iar cînd după o muncă grea Gh. Ghibănescu reușește să scoată un volum de documente istorice el mărturisește că fără ajutorul lui Codrescu n-ar fi reușit niciodată să-și realizeze dorința. „Din cele 86 bucăți de documente, ce conține volumul de față grosul mi-a fost pus la îndemină de mult respectatul Toader Codrescu proprietarul Uricarului, care de la întîia vorbă s-a prins nu numia a-mi da tot ce are vechitură slavonă, dar mi-a dat voie ca să scot pe numele meu un întreg volum din Uricarul... Fără ajutorul și îndemnul bătrînului Codrescu mărturisesc că nu știu ce s-ar fi ales din munca mea și ce trup i-aș fi dat”⁵².

Teodor Codrescu era un adevărat exemplu pentru tînăra generație datorită pasiunii cu care lucra, datorită dragostei sale fără limite față de trecutul istoric al patriei. Era „un om — spunea Gheorghe Ghibănescu — care își da și bucățica de la gură pentru a țirgui un document; un om care s-a resignat la trai și s-a închis numai în cercul tipografiei pentru a nu cîștiga nimica alta decît volumele de Uricar”⁵³. Apreciind opera lui Codrescu, autorul „Suretelor și Izvoadelor”, cum și a „Ispisoacelor și Zapiselor”, elogia colecția „Uricarul” care „a adus și va aduce un serviciu imens Istoriei Române... Codrescu singur a făcut în Moldova cît o întreagă Academie”⁵⁴.

Mai tîrziu istoriograful Gheorghe Ghibănescu considera de datoria sa la apariția „Revistei Istorice”, „de a lega numele lui Teodor Codrescu, autorul „Uricarului”, de această publicație ce va edita numai material istoric și cultural, cum a făcut și Codrescu”⁵⁵.

Meritele lui Codrescu în condițiile unei literaturi istorice foarte sărace au fost relevante și de istoricii contemporani⁵⁶ nouă, acordînd o deplină prețuire operei moștenite de la dînsul.

Deși Teodor Codrescu a ocupat pentru puțin timp funcția de arhivist al statului, totuși putem considera că întreaga-i viață i-a fost legată de această muncă.

⁵¹ Ibidem, vol. XVIII, p. 531.

⁵² Ibidem, p. III și IV.

⁵³ Ibidem, p. IV.

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ Gh. Ghibănescu, „Teodor Codrescu — Revista Istorică”, Iași, nr. 1, octombrie 1915, p. 1.

⁵⁶ A. Sacerdoțeanu, B. P. Hașdeu arheograf, în „Revista Arhivelor”, nr. 2/1965, p. 23—24: „În aceste împrejurări nu se poate lăuda îndeajuns inițiativa unui tipograf-editor ca Teodor Codrescu, editorul cunoscutului „Uricarul”.

Salvînd conţinutul atîtor documente, deosebit de importante prin publicaţiile sale şi în special a celor 25 de volume ale „Uricarului”, Codrescu a adus o contribuţie deosebit de valoroasă în sprijinul cercetărilor istoriei patriei.

Încheiem această scurtă prezentare a vieţii şi operei fostului arhivist Teodor Codrescu cu înseşi cuvintele lui : O arhivă a ţării „trebuie să aibă drept scop să poată servi ţării de glorie şi de mîndrie pentru trecutul ei istoric şi mai cu seamă autonom, iar străinilor de admirare pentru vechile aşezăminte”.

CEZAR BOLLIAC

TR. RUS, M. PÎRVULESCU

Printre personalitățile remarcabile ale culturii românești care au condus Arhivele Statului se numără și Cezar Bolliac.

Reprezentant al curentului democrat-revoluționar din secolul al XIX-lea, curent ideologic ce reflectă năzuințele și lupta forțelor sociale purtătoare ale progresului, partizan al acțiunilor revoluționare în problemele sociale, Cezar Bolliac a desfășurat o susținută activitate, participând la marile evenimente istorice din această perioadă Revoluția de la 1848 și Unirea.

Strîns legată de activitatea sa socială și politică, opera literară și jurnalistică ce ne-a lăsat-o moștenire reflectă concepțiile sale democratice, antifeudale.

Punînd în scrisul său verva literatului, competența enciclopedistului, principalitatea luptătorului atașat cauzei progresului, Cezar Bolliac a criticat formele de viață feudală, a militat pentru împrăștierea țăranilor, votul universal, libertatea presei, secularizarea averilor mănăstirești, a îmbogățit ideologia vremii prin fundamentarea esteticii realiste¹.

În prodigioasa sa activitate un loc cu totul aparte îl ocupă perioada anilor 1864—1866 cînd a funcționat ca director al Arhivelor Statului din București.

În momentul cînd Cezar Bolliac ocupă acest post, la Arhive situația nu era prea bună. În încăperile caselor lui Ion Bălăceanu din strada Șerban Vodă, mahalaua Sf. Spiridon, destinate pentru păstrarea arhivei, nu mai era loc pentru depozitarea de noi materiale documentare. De aceea, una din problemele urgente pe care le avea de rezolvat noul director general, era găsirea unui local corespunzător pentru depozitarea și păstrarea în condiții corespunzătoare a materialelor documentare.

În august 1864, Cezar Bolliac cere Ministerului Justiției, Cultelor și Instrucțiunii Publice, ca Arhivele Statului să se mute în încăperile de la biserica Mihai Vodă în apartamentele ocupate de oștire, cărora

¹ Vezi Introducerea de Virgiliu Ene la Cezar Bolliac, *Poezii și articole*, București, 1957.

să li se facă reparații provizorii, iar cancelaria arhivei urma să ocupe casele egumenești tot de aici, în care se afla școala comună².

Ministerul a fost de acord și a prevăzut în acest scop pentru bugetul pe anul 1865 suma de 200 000 lei³, care pe parcurs și-a schimbat însă destinația din cauza marilor inundații ce s-au produs atunci în București.

Cezar Bolliac (portret)

În cele din urmă, la insistențele lui Cezar Bolliac, s-au făcut unele reparații strict necesare localului de la Mihai Vodă, care au fost gata în luna februarie 1866⁴, când a și început mutarea arhivei. „După atâtea

² Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar nr. 745/1865, f. 1 și 25.

³ *Prinos lui D. A. Sturdza*, București, 1903, p. 347, sau *Arhivele Statului. 125 ani de activitate, 1831—1856*, București, 1957, p. 72.

⁴ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar nr. 745/1865, f. 84.

strămutări, din local în local, în nestabilitatea vremurilor de pînă atunci, Arhivele din București au ajuns și ele în fine la așezare statornică”⁵.

Apreciind materialele documentare la justa lor valoare, Cezar Bolliac a manifestat o deosebită grijă pentru conservarea lor și îmbogățirea depozitelor Arhivelor Statului cu documente și arhive referitoare la istoria patriei noastre. Considerînd această sarcină ca o misiune de onoare și avînd în vedere „urgența ce este de a se aduna odată în Arhivele Statului toate depozitele din țară care sînt de natură a se păstra aici” și „regularea celor ce se află în depozitele Arhivelor Statului cit și pentru împărțirea tuturor acestora la locurile cuvenite”, hotărăște preluarea de arhive speciale de la diferite instituții „care ar cuprinde acte privitoare la diferite secțiuni și cărora nu s-a putut face o prealabilă regulă, spre împărțirea lor la secția serviciului unde privesc”⁶. Această sarcină intra în competența unei comisii compusă din directorul general și șefii de secție, care ținea locul fostei comisii documentale din 1841⁷.

Pentru fiecare depunere comisia cerceta în prealabil natura actelor aduse și hotăra împărțirea lor la secțiile respective „deosebind pe cele care nu sînt de păstrat în Arhivele Statului și constatînd lucrarea ei prin anumite procese verbale”⁸. Lucrările de inventariere și de transcriere a documentelor în condiții erau conduse de directorul general, iar șefii de secții efectuau ordonarea materialelor documentare ce le dețineau. Ordonarea documentelor se făcea pe probleme și în cadrul acestora cronologic, rezumatul lor fiind trecut direct pe formulare de inventar.

În acest mod s-a procedat, de exemplu, cu arhiva mănăstirilor secularizate, depuse spre păstrare la Arhivele Statului de către A. Bujoreanu⁹.

Într-un jurnal încheiat la începutul lunii septembrie 1865, se hotărăște de către Cezar Bolliac ca arhivele speciale ale mănăstirilor secularizate, de orice categorie și ale așezămintelor de utilitate publică depinzînd de stat, să se depună, în totalitatea lor, spre conservare la secția Bunurilor Publice „unde se vor regula, formîndu-se la fiecare mănăstire sau alt asemenea așezămint, un fond special, care se va așeza apoi după clasificarea generală ce se adoptă”¹⁰. Pentru fiecare mănăstire sau așezămint în parte, urma să se țină un dosar special „pentru a se păstra la un loc toate lucrările relative la aceeași mănăstire sau așezămint, precum, depunerea actelor sale, lucrările de orice natură pentru regularea lor, cererile de comunicații de acte etc.”¹¹.

⁵ D. Onciul, *Din istoria Arhivelor Statului*, București, 1903, p. 21.

⁶ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond D.G.A.S., dosar nr. 218/1862, f. 131—132.

⁷ Vezi Emil Virtosu, *Un diplomat al Țării Românești (1841)*, în „Revista Arhivelor”, nr. 1/1958, p. 131—149 și nr. 2/1958, p. 70—116.

⁸ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond D.G.A.S., dosar nr. 292/1864, f. 1.

⁹ Ibidem, f. 2—3.

¹⁰ Ibidem, dosar nr. 218/1862, f. 156.

¹¹ Ibidem, dosar nr. 338/1865, f. 7—9.

Aceste dispoziții urmau să se aplice și pentru arhivele mănăstirilor sau așezămintelor publice care se află sau se vor depune la secția Bunurilor Publice.

În vederea completării depozitelor Arhivelor Statului cu noi documente, Cezar Bolliac cere Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice să publice în Monitorul Oficial un anunț prin care să se propună ca „toți acei care posedă acte interesante pentru istoria națională să se adreseze la această direcțiune generală care va face urmările convenite pentru primirea tuturor acelor ce ar merita”¹². Ca urmare o serie de particulari au donat documente importante pentru istoria patriei noastre. Merită să relevăm în acest sens oferta lui A. Cantacuzino din aprilie 1865, pentru păstrarea în depozitele Arhivelor Statului, a unui document de la 1766. În ofertă își manifestă credința „că acest document de o importanță istorică, ar fi mai la locul lui și ar putea servi cîndva scriitorilor istoriei naționale, mult mai bine dacă s-ar afla în arhivele țării, iar nu în a unei familii particulare”¹³.

După secularizarea averilor mănăstirești, au intrat în depozitele Arhivelor Statului cele mai vechi documente din Țara Românească și Moldova, scrise în diferite limbi, unele pe pergament cu sigilii atîrnate. Acestea constituie așa-zisa grupă a documentelor foi volante și sînt clasate pe fonduri și în inventarul fondului, cronologic pe chestiuni¹⁴.

Din o serie de rapoarte ale Direcției generale, rezultă că pînă în mai 1866 erau depuse la Arhivele Statului următoarele cantități de materiale documentare: 60 866 documente la secția Bunurilor Publice; 1 428 registre și documente istorice din perioada regulamentală la secția Istorică și Secretariat și 276 501 dosare și documente la secția stat¹⁵.

Cezar Bolliac reia problema preluării documentelor proprietatea mănăstirilor brîncovenești. Astfel, în martie 1865, în urma demersurilor făcute, Corpurile Legiuitoare votează legea prin care arhivele mănăstirilor brîncovenești se preiau de Arhivele Statului. Modalitatea transmiterii lor se precizează prin legea din 19 martie același an.

De asemenea s-a preocupat de salvarea arhivelor vechi, care păstrate în condiții necorespunzătoare în subsolul Ministerului de Finanțe, erau expuse degradării¹⁶.

Grija pentru buna păstrare a materialelor arhivistice intrate în depozitele Arhivelor Statului care din cauza lipsei mijloacelor trebuincioase „stau legate în pachete îndoite și înfășurate și astfel se rod la fiecare colț sau îndoitură, se desfigurează și se pierd adesea litere, fraze și chiar linii întregi”, l-a determinat pe Cezar Bolliac să propună Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice ca suma de 21 200 lei prevăzută în buget să fie folosită la „restaurarea documentelor vătămate și pentru legarea succesivă în cartoane, în toată mărimea lor, a tuturor celorlalte acte, ce trebuință va cere, sau pentru cele cu deosebiri lungi

¹² Ibidem, dosar nr. 289/1864, f. 13.

¹³ Ibidem, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar nr. 736/1865, f. 56.

¹⁴ *Arhivele Statului, 125 ani de activitate 1831—1956*, București, 1957, p. 96.

¹⁵ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond D.G.A.S., dosar nr. 354/1866, f. 4—6.

¹⁶ Ibidem, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar nr. 745/1865, f. 84.

a căror format nu ar permite aceasta de a se pune pe suluri de lemn și în tocuri cuviincioase”¹⁷. Totodată, cere aprobarea pentru angajarea temporară a unui legător competent, care să se ocupe cu aceste lucrări.

Cezar Bolliac, fiind conștient de valoarea materialelor documentare și de necesitatea folosirii lor atât din punct de vedere științific, cât și practic a reușit să salveze de la distrugere, în condițiile grele în care și-a desfășurat activitatea ca director general, multe documente și arhive atât vechi cât și contemporane lui.

Cît timp a condus Arhivele Statului, Cezar Bolliac n-a scăpat din vedere nici problema arhivelor create de diferite instituții, insistînd pentru înființarea de arhive speciale, în fiecare județ, în care să se concentreze actele tuturor autorităților locale, administrative, judecătorești, eclesiastice și militare¹⁸. Această problemă, la propunerea lui Cezar Bolliac, urma să fie reglementată de Corpurile Legiuitoare în sesiunea din februarie-martie 1865. Pînă cînd se va reglementa această problemă, a cerut Ministerului de Interne să ia măsuri pentru „o constatare prealabilă a tuturor actelor care formează arhivele parțiale ale fiecărei autorități administrative”¹⁹. În acest scop toate aceste instituții urmau să alcătuiască inventare cu materialele documentare pe care le dețin.

Autoritățile care aveau deja inventare, trebuiau să comunice numărul dosarelor, registrelor și condicilor inventariate, cât și a celor neinventariate²⁰. Modelul inventarelor urma să fie comunicat de către Arhivele Statului.

Intervenția lui Cezar Bolliac în această problemă s-a lovit de ignoranța și lipsa de interes manifestată de organele de stat pentru Arhivele Statului, pe care le considerau ca un simplu depozit unde se păstrează actele vechi ale instituțiilor de stat. Arhivele Statului ne putînd interveni pentru îndrumarea și controlul muncii de arhivă la instituțiile statului, multe documente valoroase s-au distrus.

Folosirea materialelor documentare în scopuri practice, la eliberări de copii și certificate a stat de asemenea în atenția lui Cezar Bolliac.

Prin jurnalul din 18 februarie 1865 stabilește ca lucrările pentru diferite comunicări sau trimiteri de copii, care erau pînă atunci concentrate la secțiunea Secretariat, să se îndeplinească pe viitor de fiecare secțiune în parte, „după cum cererile vor primi la atribuțiile sau la depozitele fiecăruia”²¹. Chestiunile generale, relațiile asupra arhivelor, memorii sau lămuriri privind probleme speciale ce nu intră în lucrările obișnuite ale vreunei secții, rămîn și pe viitor în atribuțiile secției secretariat²².

Tot prin acest jurnal se precizează că toate copiile după actele de orice natură se săvîrșesc într-un mod uniform pe hîrtie mare cu cadru conform unui formular stabilit. Diferitele comunicări sau relații urmau

¹⁷ Ibidem, dosar nr. 524/1864, f. 282.

¹⁸ Ibidem, fond D.G.A.S., dosar nr. 317/1865.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Ibidem.

²¹ Ibidem, dosar nr. 218/1862, f. 146.

²² Ibidem, dosar nr. 338/1865, f. 2.

să se facă prin adrese care în momentul expedierii se înregistrau într-un registru special alcătuit după un model, care se ține de către registratură. De asemenea, în acest registru se înscriu și „traducerile sau copiile ce se săvîrșesc pentru serviciu și rămîn în depozite”. Serviciile erau obligate să țină pentru fiecare an un dosar special pentru cererile de comunicări și de copii. Cînd copiile trimise nu se executau de-a dreptul după original primele copii după care s-au făcut, se adunau într-un dosar deosebit ce se formează ca anexă la cel de sus²³.

Străduindu-se ca Arhivele Statului să devină un centru de cultură, cu o bogată activitate științifică Cezar Bolliac a manifestat o grijă deosebită pentru publicarea de documente referitoare la istoria patriei²⁴.

În acest scop și-a propus editarea unei publicații sub denumirea de „Revista generală a Arhivelor României”²⁵. În paginile revistei trebuia să apară „texte de documente din arhivele țării și din cele străine, cronici sau scrieri inedite”, precum și alte materiale „din țară cît și din străinătate care ar putea interesa istoria națională”²⁶.

În raportul din 27 ianuarie 1865, înaintat Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, Cezar Bolliac arată că „aceste materiale se vor combina în fiecare broșură în trei serii și anume :

Seria I-a. De la începerea statelor Țării Românești și Moldovei pînă la domnia fanarioților.

Seria II-a. Epoca domniei fanariote.

Seria III-a. De la sfîrșitul domniilor fanarioți (domnul Tudor Vladimirescu) pînă la 24 ianuarie 1859”²⁷.

Revista trebuia să aibă formatul în octavo-mare în două coloane, textul imprimat cu gormod fără linii, iar notele cu petit, în diferite limbi după trebuință. Fiecare broșură urma să aibă de la opt pînă la zece coale.

În primăvara anului 1865 s-a trecut la tipărirea primei serii, din care a apărut, însă, numai trei coale, care n-au fost puse în comerț²⁸, deoarece tipografia „a declarat că nu poate satisface trebuințele publicațiunilor acestui serviciu din cauza multelor lucrări cu care este însărcinată și pe lingă aceasta este lipsită de hirtie”²⁹.

²³ Ibidem, dosar nr. 218/1962, f. 146—147.

²⁴ Cezar Bolliac și-a propus să publice și documente scrise în limba elină veche și modernă, deținute de Arhivele Statului. De aceea a făcut o serie de demersuri pentru crearea unui post de traducător, necesar prelucrării documentelor scrise în limba greacă; Ibidem, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar nr. 736/1865, f. 380.

²⁵ Ibidem, fond D.G.A.S., dosar nr. 286/1864, f. 30.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Ibidem, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar nr. 736/1865, f. 11.

²⁸ Ibidem, fond D.G.A.S., dosar nr. 286/1864, f. 30.

²⁹ Ibidem, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar nr. 736/1865, f. 12.

Dându-și seama de importanța publicării de materiale referitoare la istoria națională, Cezar Bolliac a sprijinit inițiativa apariției „unui jurnal în care să se cuprindă documentele relative la istoria românilor”³⁰. De aceea a pus la dispoziția lui B. P. Hasdeu, o serie de documente care urmau să apară în „Arhiva Istorică a României”.

Din corespondența lui Cezar Bolliac cu organele superioare reiese sprijinul acordat autorităților în reglementarea problemei mănăstirilor închinete. Astfel, având aprobarea Consiliului de Miniștri din 20 aprilie 1865, a selecționat din depozitele Arhivelor Statului cele mai semnificative documente referitoare la mănăstirile închinete, necesare susținerii drepturilor României în fața Comisiei internaționale de la Constantinopol. Dintre aceste materiale amintim: condici de socotelile și actele mănăstirilor închinete, condici de toate cărțile lui C. Brincoveanu și anaforele de sub Grigore Ghica, firmele împărătești pentru înapoierea mănăstirilor în posesia egumenilor greci; documente privind banii ce urmau să-i dea țara mănăstirilor închinete, documente relative la veniturile, cheltuielile, datoriile și delegațiile către stat ale acestor mănăstiri și datoriile făcute de țară pentru întreținerea oștilor turcești³¹. Aceste documente au fost duse la Constantinopol și înmânate lui C. Negri, agentul României la Poartă, de către Gr. N. Manu și P. Voiculescu, salariați ai Direcției generale a Arhivelor Statului³².

Cezar Bolliac a acordat o atenție deosebită pregătirii profesionale a lucrătorilor din Arhivele Statului, fiind convins că pentru bunul mers al acestei instituții destinată să păstreze și să prelucreză cel mai de preț material documentar pentru istoria țării, era nevoie de un personal pregătit. Semnificativ este în acest sens raportul înaintat Ministerului Justiției Cultelor și Instrucțiunii Publice, în care arată că „dacă în celelalte ramuri ale administrației publice inteligența și calitățile individuale ale unui funcționar pot suplia pînă la un oarecare punct experiența practică, în serviciul arhivelor însă nu poate fi astfel cu nici un chip”³³. Arhivele Statului, se arată în continuare, avînd atribuții „de o natură cu totul diversă de celelalte servicii publice, lucrările sale deosebite reclamă neapărat de la funcționarii ce se întrebuințează aici, ca-

³⁰ Ibidem, f. 1. În anul 1864 Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice i-a propus lui B. P. Hasdeu editarea revistei „Arhiva Istorică a României”, obligîndu-se pentru redactarea acesteia pe bază de documente din arhivă, să-i plătească suma de 2 000 lei lunar „din care însă se suportă cheltuielile de administrație, afară de cele ale hîrtiei și imprimatului, care va privi pe stat”. Hasdeu este de acord cu propunerea, obligîndu-se să „scoată cite o coală pe fiecare săptămînă sau patru coale pe lună”, începînd cu 1 august 1864. În iulie 1866 se suspendă publicarea revistei „nemaipermițînd bugetul statului a întîmpina aceste cheltuieli, silit fiind a face economii”. În aprilie 1867, B. P. Hasdeu solicită din nou autorizația de a începe publicarea revistei. Ministerul este de acord și dă ordin la 11 aprilie Imprimeriilor Statului să înceapă tipărirea acestei publicații. În februarie 1869 printr-o dispoziție a aceluiași minister, „publicarea acestui jurnal încetează cu sfîrșitul acestei luni, urmînd a se publica de către Direcția generală a Arhivelor Statului” (Arh. St. Buc., Arhiva istorică culturală, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar nr. 736/1865, f. 1—6).

³¹ Ibidem, dosar nr. 736/1856, f. 103—104.

³² Ibidem, dosar nr. 736/1865, f. 64 și următoarele.

³³ Ibidem, f. 49.

lități mai distinse și cunoștințe mai speciale și mai intense”³⁴. Ca urmare o „instituție de asemenea natură trebuie să aibe funcționari formați spre serviciile ei care să posede practica cât și cunoștințele respective ce în lipsă de o școală specială nu se pot dobîndi, decît printr-un lung exercițiu și o neconținută stăruință”³⁵. Fără astfel de personal, arată Cezar Bolliac, „se pot lesne compromite interesele publice însuși”.

De aceea a cerut ca posturile vacante să se ocupe prin concurs³⁶. El chiar organizează un astfel de concurs pentru alegerea și numirea copiştilor dintre aspiranții ce ar merita prin calitățile lor să fie numiți în posturile libere³⁷.

Activitatea lui Cezar Bolliac ca director general al Arhivelor Statului, se concretizează în primul rînd în grija pe care a avut-o pentru preluarea, inventarierea și păstrarea în bune condițiuni a materialelor documentare, într-o perioadă cînd ignoranța și dezinteresul autorităților erau cauzele principale ale deteriorării sau distrugerii lor.

Cu toate greutățile, printr-o luptă hotărîtă, Cezar Bolliac a reușit să îmbogățească Arhivele Statului cu importante arhive și documente, salvînd astfel de la pieire o parte din avutul documentar al țării.

Prin activitatea lui desfășurată ca director general și în viața publică, a contribuit la ridicarea pe o treaptă superioară a muncii arhivistice și a prestigiului Arhivelor Statului.

³⁴ Ibidem, fond D.G.A.S., dosar nr. 218/1862, f. 130.

³⁵ Ibidem, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar nr. 736/1865, f. 49.

³⁶ Ibidem, fond D.G.A.S., dosar nr. 218/1962, f. 130.

³⁷ *Arhivele Statului, 125 ani de activitate 1831—1956*, București, 1957, p. 50

PREFECTURA JUDEȚULUI ILFOV

P. STAVARACHE, V. GROZAV, E. CIOCAN

Începuturile organizării moderne a județului Ilfov, ca de altfel începuturile organizării moderne a întregii administrații a țărilor române, se leagă nemijlocit de aplicarea Regulamentului organic în Țara Românească, 1 mai 1831, dată cu care începe și existența acestei instituții sub numele de Ocîrmuirea județului Ilfov.

După prevederile Regulamentului organic, județele erau conduse de ocîrmuitori, numiți pe trei ani, putînd fi confirmați pe noi perioade¹ și puși sub directa conducere a Ministerului din Lăuntru². Forma de organizare pe ocîrmuire a durat pînă în 1864, cînd potrivit legii comunale, județele trec sub conducerea unui prefect, ajutat de un subprefect și un consiliu județean. Legea comunală din 1864, împreună cu legea pentru înființarea consiliilor județene din același an³, au însemnat un nou pas pe drumul dotării țării noastre cu instituții moderne. Ea stabilea componența și funcția fiecărui organ în parte și arăta relațiile acestora cu prefectul și subprefectul în procesul de conducere a treburilor județului.

Legea pentru organizarea autorităților administrative exterioare, pendinte de Ministerul de Interne, și fixarea circumscriptiilor administrative din 4 octombrie 1892 arată că teritoriul țării se împarte în județe, județele în plăși, plășile în comune. Se fixează numărul și limitele plășilor. În capul administrației județene stă prefectul, în plasă subprefectul și la comună primarul. Prefectul e numit prin decret regal și reprezintă puterea executivă în toate circumscriptiile administrative. El veghează la executarea legilor și ordinelor primite de la Ministerul de Interne, se îngrijește de menținerea ordinei și siguranței publice în județ, execută drept de supraveghere asupra tuturor persoanelor morale și instituțiilor de binefacere din județ. În capitolul II, articolul 9 din sus-numita lege se arată că personalul prefecturii de județ se compune dintr-un director de prefectură, un cap de birou, un arhivar, un registrator și un copist⁴. Regulamentul întocmit pe baza legii res-

¹ *Istoria României*, vol. III, Ed. Acad. R.P.R., București, 1964, p. 943.

² *Regulamentul Organic*, ediția II-a, București, 1847, p. 147.

³ Votate în 31 martie 1864, publicate în „Monitorul Oficial”, nr. 75 din 1/13 aprilie și nr. 76 din 2/14 aprilie 1864.

⁴ „Monitorul Oficial” nr. 169 din 1/13 noiembrie 1892.

pective, tot din 4 octombrie 1892, precizează organizarea serviciilor, personalul acestora și atribuțiile fiecăruia⁵. Prevederile legii din 4 octombrie 1892 cu privire la locul prefecturii în administrația țării sînt completate cu noi dispoziții de legea din 1/14 mai 1904 pentru organizarea comunelor rurale⁶.

Peste mai bine de 30 de ani dezvoltarea socială, economică și politică a țării și condițiile create de desăvîrșirea procesului de constituire a statului național au impus uniformizarea organizării administrative a întregii României. Uniformizarea s-a realizat prin legea din 1925 care va stabili în mod precis atît îndatoririle prefectilor de județe cît și sarcinile și rolul consiliilor județene⁷. Conform capitolului al VI-lea al acestei legi serviciile administrației județene sînt următoarele: administrativ; financiar și contabilitate; statistic; tehnic al drumurilor și construcțiilor; sanitar și al ocrotirii sociale; veterinar și zootehnic; învățămîntului, cultului; economic, contencios.

Se adaugă însă, în lege, că județele pot înființa și alte servicii dacă acest lucru este necesar. Funcționarii, atît cei administrativi, cît și cei de specialitate, sînt numiți de prefect pe baza propunerilor șefilor de servicii. Prefectul, la rîndul său, este numit de rege, reprezintă puterea centrală și este capul administrației județene.

În anul 1929 este votată o lege pentru organizarea administrației locale⁸. Ea stabilește pe lîngă limitele teritoriale ale unităților administrative, noi organe de conducere ale acestor unități, precum și rolul lor. Conform prevederilor sale consiliul județean devine organ deliberativ iar delegația lui, împreună cu prefectul, organ executiv. Numărul serviciilor era redus la șapte în plus fiind înființat un birou al cancelariei care se ocupa cu înregistrarea, arhivarea și expedierea corespondenței pentru toate serviciile prefecturii. În noua formă de organizare, cele șapte servicii sînt: administrativ și statistic, financiar și contabilitate; tehnic al drumurilor și construcțiilor, sanitar și al ocrotirilor sociale; veterinar și zootehnic, învățămînt și economic.

Prin Regulamentul de organizare a județelor se pot dezvolta, în funcție de necesități, fiecare dintre serviciile respective.

După modificările unor articole din legea pentru organizarea administrației locale, din anul 1931⁹ și după noua repartizare a comunelor pe plăși în anul 1936¹⁰ administrația țării va cunoaște o serie de modificări prin legea din august 1938 dintre care amintim ca mai importantă introducerea unei noi unități administrative — ținutul. Ca urmare, județul Ilfov, împreună cu județele Teleorman, Argeș, Muscel, Dîmbovița, Vlasca, Prahova, Buzău, Brașov și Trei Scaune alcătuiesc ținutul Bucegi, care are reședința în București și este condus de un rezident regal. De acum înainte județul Ilfov își pierde caracterul de persoană juridică, rămînînd o simplă circumscripție administrativă și de control, iar prefectul său devine un funcționar de carieră. El este numit tot prin decret regal și nu mai poate ocupa o altă funcție publică, iar

⁵ Ibidem, nr. 170, din 3/15 noiembrie 1892.

⁶ Ibidem, nr. 26 din 1/14 mai 1904.

⁷ Ibidem, nr. 128 din 14 iulie 1925.

⁸ Ibidem, nr. 170 din 3 august 1929.

⁹ Ibidem, nr. 161, din 15 iulie 1931.

¹⁰ Ibidem, nr. 15 din 18 ianuarie 1936.

ca șef ierarhic al tuturor funcționarilor exteriori ai Ministerului de Interne din județ are printre alte atribuții de ordin strict administrativ și pe aceea de a prezenta la sfârșitul anului sau când este nevoie, rezidentului regal un raport asupra stării generale financiare, economice, culturale și administrative din cuprinsul județului, precum și asupra stării de spirit a populației.

Peste doi ani însă, prin decretul lege nr. 3219 din 21 septembrie 1940, se desființează rezidențele regale și se revine la situația anterioară¹².

Potrivit regulamentului nr. 3510 din 18 octombrie 1940 privind organizarea prefecturilor județelor: Ilfov, Timiș-Torontal, Prahova, Arad, Brașov, Dolj, Hunedoara, Iași și Cluj-Turda, Prefectura județului Ilfov are următoarea schemă de organizare: cabinetul prefectului, serviciul administrativ, serviciul financiar, serviciul tehnic al drumurilor și construcțiilor și registratura și arhiva generală¹³.

Cu câteva modificări¹⁴, această organizare rămîne în vigoare pînă la 23 august 1944. După această dată schema organizatorică a prefecturii evoluează, treptat, potrivit transformărilor și cerințelor politice, economice și sociale. Astfel, afară de vechile servicii, după 12 septembrie 1944, apare, în organizarea prefecturii, biroul special pentru aplicarea convenției de armistițiu care birou durează pînă în 1947. După 15 februarie 1945 apare oficiul județean pentru administrarea și supravegherea bunurilor inamice. În cadrul serviciului administrativ, după 23 martie 1945, apare biroul de aplicare a reformei agrare. La 5 mai 1945 apare economatul județean de aprovizionare, iar la 25 mai 1945 oficiul economic județean de aprovizionare, în locul oficiului de aprovizionare județean. De asemenea, după 25 septembrie 1946 apare biroul județean pentru ajutorarea regiunilor secetoase — C.A.R.S. și un birou electoral temporar în cadrul cabinetului prefectului, pentru pregătirea alegerilor din noiembrie 1964.

Această organizare a administrației rămîne în vigoare pînă la 13 ianuarie 1949, cînd prin legea de creare a consiliilor populare administrația județeană capătă un nou conținut¹⁵, reflectînd noua etapă istorică în care se găsea țara noastră. După noua lege, organele executive ale consiliilor populare sînt comitetele executive, formate în cazul județului, din cinci membri. Pînă la alegerea consiliilor populare, atribuțiile lor vor fi îndeplinite de comitetele provizorii numite, pentru județ, de Consiliul de Miniștri. Potrivit decretului prezidențial și regulamentului de funcționare a comitetelor executive provizorii din 9 aprilie 1949, serviciile județene se transformă în secțiunile următoare: secretariat, administrativă, financiară, învățămînt și cultură, cadre, muncă și prevederi sociale, sanitară, agricolă, silvică, comercială, industrie și gospo-

¹¹ Ibidem, nr. 187 din 14 august 1938.

¹² Ibidem, nr. 221 din 22 septembrie 1940.

¹³ Ibidem, nr. 244, partea I-a, din 18 octombrie 1940, p. 5959—5960.

¹⁴ Ibidem, nr. 253 din 29 octombrie 1940 și nr. 68 din 22 martie 1943.

¹⁵ Ibidem, nr. 12 din 15 ianuarie 1949.

dărie locativă, drumuri și ape și oficiul juridic¹⁶. În anul 1950 dispar secțiile silvică și drumuri și ape și apar în schimb secțiile : cultură și artă, asigurări sociale și tehnică.

Cu data de 28 decembrie 1950 încetează existența județelor căci în urma raionării administrative teritoriale Prezidiul Marii Adunări Naționale emite decretul nr. 259 pentru organizarea și funcționarea sfaturilor populare¹⁷, organe locale ale puterii de stat, alese pe patru ani, care dau un nou conținut formei de administrare a țării. După 28 decembrie 1950 atribuțiile administrative ale fostei Prefecturi a județului Ilfov sînt preluate de Sfatul popular al regiunii București.

Materialul arhivistic, aparținînd instituției al cărei istoric l-am schițat mai sus are ca limite cronologice anii 1832 și 1950 și este în cantitate de cca 400 ml. poliță raft — aproximativ 18500 mp, fiind predat la Direcția generală a Arhivelor Statului în trei etape¹⁸.

În prima etapă, după 1900, a fost preluat materialul creat între anii 1832—1870, cu aprobarea lui Dimitrie Onciul, pe atunci director general al Arhivelor Statului¹⁹.

În a doua etapă s-a depus materialul creat între anii 1870—1949, în urma unui lung șir de adrese schimbate între Prefectura județului Ilfov și Arhivele Statului, începînd în anul 1932 și sfîrșind în anul muțării arhivei, 1950.

În a treia etapă s-a preluat un ultim rest de material creat între anii 1869—1953 cu adresa Sfatului popular al regiunii București nr. 2413 din 10 iunie 1957.

În luna noiembrie 1964 fondul arhivistic de care ne ocupăm a fost preluat de Serviciul regional al Arhivelor Statului București.

Din cauza împrejurărilor vitrege — mutări nenumărate și depozite improprii — și din cauza neglijenței sau dezinteresului celor ce trebuiau să-l păstreze, materialul în cauză a avut foarte mult de suferit înainte de 1948. De aceia din primii douăzeci de ani ai fondului există mai puțin de o sută de dosare (cite unul pentru anii 1832, 1834, 1844 și 1845 ; nici unul din anii 1833, 1935 și 1843 și între 4 și 12 pentru ceilalți ani). Abia după anul 1853 numărul lor crește pînă la ordinul zecilor, sutelor sau chiar miilor. Un referat al suprefectului din anul 1944, în care se cereau măsuri urgente pentru îmbunătățirea situației arhivei ne informează, în această ordine de idei, că în anul 1940 o parte din arhiva prefecturii a fost mutată din strada Ilfov nr. 6, în strada Academiei nr. 8, iar o parte a rămas în vechiul local unde „persoane nechemate și neautorizate” au răscolit-o fără nici o opreliște²⁰.

¹⁶ S-a dat schema ce reiese din materialul Comitetului provizoriu, jud. Ilfov, deoarece textul regulamentului de funcționare a comitetelor provizorii aprobat prin decretul Consiliului de Miniștri nr. 321 din 9 aprilie 1949 nu redă schema de organizare.

¹⁷ „Monitorul Oficial” nr. 122 din 28 decembrie 1950.

¹⁸ Arh. St., Serviciul regional București, dosarul fondului Prefectura județului Ilfov.

¹⁹ Ibidem, fond Prefectura județului Ilfov, dosar nr. 43/1904.

²⁰ Ibidem, Serviciul Administrativ, dosar nr. 90/1945.

În luna martie 1944, o parte din arhivă era depozitată în lăzi în comunele Corbeanca și Tamași, iar o alta în hotelul Esplanade din București, unde a fost atinsă de bombardament și în parte distrusă. În luna octombrie a aceluiași an, arhiva Prefecturii județului Ilfov era împărțită între localul fostului hotel „Regina“, cel din strada Vasile Lascăr nr. 87, comunele Corbeanca și Tamași, precum și Capela și baraca din curtea fostului său local din strada Ilfov. Alt referat din 20 mai 1945, de data aceasta al șefului registraturii și arhivei ne arată că nu s-a schimbat nimic față de anul precedent, situația arhivei înrăutățindu-se²¹. Localul din strada Ilfov fiind din nou evacuat, partea mai veche a arhivei, complet dezorganizată, a rămas închisă în două camere din localul respectiv, altă parte era „adăpostită“ în douăsprezece căruțe cu coviltir — tip militar — în parcul garajelor de la Colentina, sub cerul liber, iar o ultimă parte era pusă la „păstrare“ în pivnița caselor din strada Gramont nr. 15.

În aceste condiții de păstrare nu e deci de mirare că o bună parte a arhivei a fost distrusă, iar ce a mai rămas a fost în majoritate răvășită sau sub formă de foi volante (1945—1950).

Materialul fondului Prefecturii județului Ilfov primit de Arhivele Statului, după cum am arătat, a fost prelucrat după preluarea lui, deoarece de la creatorul de arhivă nu s-a primit cu nici un instrument de evidență. Materialul mai vechi de 1870 a fost inventariat în anul 1905²². Restul pînă în anul 1944 inclusiv a fost inventariat după anul 1951, de mai mulți arhiviști din cadrul Direcției generale a Arhivelor Statului. De asemenea între anii 1962—1964 a fost ordonat și fișat, în vederea inventarierii și materialul sub formă de foi volante aparținînd anilor 1945—1948. La Serviciul Arhivelor Statului regiunea București s-au fișat și s-au expertizat în continuare materialele din anii 1949—1950, putînd fi pus în întregime la dispoziția cercetătorilor. Prelucrarea materialelor documentare s-a făcut potrivit normelor și instrucțiunilor în vigoare. Înainte de începerea prelucrării s-au întocmit instrumentele preliminare prelucrării stabilindu-se principalele etape și metode ale acestei operații care au decurs din particularitățile fondului. Astfel sistemul de ordonare a materialului a fost cronologic — structural deoarece Prefectura județului Ilfov a avut dese modificări în organizarea sa. Mai întîi s-au eliminat din fond materialele aparținînd altor instituții, împreună cu care au fost preluate. În cadrul fondului prefecturii s-a făcut ordonarea materialului pe ani. În cadrul fiecărui an s-a făcut ordonarea pe părțile structurale potrivit schemelor de organizare arătate în capitolul istoricul prefecturii. În cadrul părților structurale, ordonarea materialelor s-a făcut după criteriul problemei (obiectelor) și criteriul nominal (genuri de documente), unde nu s-a putut după criteriul problemei, ajungîndu-se în modul acesta la constituirea unităților de păstrare. S-a căutat pe cît posibil a se păstra intenția creatorului de arhivă, în constituirea unităților de păstrare. În interiorul unităților de păstrare s-a făcut ordonarea cronologică (ani, luni și zile), trecîndu-se la fișarea unităților de păstrare create. Cotarea la început provizorie, apoi definitivă s-a făcut în cadrul anilor. Expertizarea și selecționarea

²¹ Ibidem.

²² Ibidem, dosarul fondului, inventarul vol. I.

materialului fără valoare documentară s-a făcut pînă în 1944 pe bază de inventar, iar după 1944 pe bază de fișe. La sfîrșit s-au numerctat, certificat, cusut și cartonat dosarele cerute de cercetători, la sala de studii.

Studierea materialelor documentare aparținente fondului arhivistic „Prefectura județului Ilfov” permite cunoașterea unor aspecte variate și interesante ale dezvoltării sociale a țării noastre în decursul a peste 100 de ani.

În prezentarea de față urmărim doar semnalarea unor probleme și a unor documente importante cuprinse în acest fond care pot fi de un real folos cercetătorului preocupat să adîncească și să lămurească unele aspecte ale vieții economice, sociale, politice și culturale ale țării noastre din perioada anilor 1832—1950.

Una dintre problemele cele mai însemnate ce se desprind din cercetarea lui, este legată fără îndoială de dezvoltarea mișcării muncitorești din România. Materialele documentare ale fostei Prefecturi a județului Ilfov conțin date interesante despre lupta clasei muncitoare conduse de partid împotriva exploatarei capitaliste și propagarea ideilor socialiste în rîndul celor mai diverse categorii de oameni ai muncii. Amintim aici bogatele informații cu privire la rolul jucat în satele județului Ilfov de cercul socialist „România Muncitoare” în atragerea la activitatea militantă de clasă a mii de oameni ai muncii²³. Alte documente atestă că mișcarea muncitorească din România a cunoscut, în perioada anilor 1918—1921, un puternic avînt revoluționar determinat de dificultățile de ordin social-economic prin care trecea țara datorită războiului și politicii antipopulare a guvernanților care au aruncat tot greul pe seama maselor populare²⁴.

În arhiva fostei Prefecturi a județului Ilfov, există numeroase rapoarte și note informative care relevă intensa activitate socialistă desfășurată în comuna Bragadiru. Administratorii plășilor Domnești, Vidra și Budești semnalează în rapoartele din cursul anului 1920 numeroase întruniri socialiste în fiecare duminică și aproape în fiecare seară, la cooperativa Bragadiru, Fabrica de spirt sau clubul din acea comună, întruniri la care iau parte un număr mare de lucrători sindicalisti și de săteni.

Aceste adunări inițiate de cercul „România Muncitoare” cu participarea unor conducători încercați ai mișcării muncitorești ca : Al. Constantinescu și Gh. Cristescu, au constituit un punct de plecare pentru întinderea acțiunii propagandistice și în cuprinsul altor plăși ale județului²⁵. Un prim rezultat al acestei susținute activități îl constituie puternicele acțiuni greviste organizate de lucrătorii de la Regia monopolului statului din Oltenița, de la Vulcani, de la Fabrica de sticlă Du-dești, de la Fabrica de sticlă Titan etc.²⁶.

²³ Ibidem, dosarele nr. 95/1910, 56/1911, 48/1913, 43/1915.

²⁴ Ibidem, dosar nr. 184/1920, vol. II.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Ibidem.

Alte materiale documentare ne furnizează informații despre măsurile represive luate de autoritățile statului burghezo-moșieresc, în perioada dintre cele două războaie mondiale, împotriva luptei crescînde a clasei muncitoare conduse de Partidul Comunist Român.

Amintim dintre acestea, interzicerea întrunirilor organizate de Partidul Comunist Român, confiscarea manifestelor, a revistelor și broșurilor cu caracter militant, arestarea și condamnarea apărătorilor din procesul U.T.C., proclamația guvernului Vaida Voevod împotriva luptei muncitorilor conduși de comuniști, pentru satisfacerea revendicărilor lor²⁷.

O altă problemă, des întilnită în fondul de documente al Prefecturii județului Ilfov este problema agrară.

Multe din aceste materiale oglindesc raporturile de proprietate dintre moșieri și țărani, numeroasele obligații ale țăranilor față de marii proprietari de pămînt, prigonirile și abuzurile la care erau supuși din partea moșierilor, sistemul nemiloaselor învoeli agricole²⁸. Ele sînt o dovadă în plus că la sfîrșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea problema agrară a cărei esență o constituie lichidarea proprietății moșierești și desființarea moșierimii ca clasă, căpătase o deosebită ascuțime. Astfel, atît în 1888²⁹ cît și în 1907³⁰ țăranii din județul Ilfov, lipsiți de pămînt, apăsați de grele obligații față de moșieri și arendași, cît și numeroase impozite către stat s-au ridicat la luptă pentru a-și face dreptate. Fondul mai cuprinde informații referitoare la măsurile represive luate de autorități împotriva țăranilor răsculați³¹ și la impresia adîncă pe care a produs-o Răscoala din 1907 asupra unor pături sociale largi ale opiniei publice progresiste³².

Conflictele de muncă și nerespectarea învoielilor agricole de către țăranii după 1907, plîngerile țăranilor către autorități datorită situației grele în care se aflau, refuzul lor de a ieși la muncă, aducerea de către arendași a muncitorilor agricoli străini, aplicarea legii învoielilor agricole după 1907 sînt alte cîteva probleme bine oglindite în paginile fondului³³.

Un număr mare de materiale documentare vorbesc despre cererile de împrumut și scutire de prestații ale veteranilor din 1877—1878³⁴. Decretul lege de împrumut și scutire din 1918, tabele și liste cu cei împrumutați precum și alte relații privind înfăptuirea propriu zisă a im-

²⁷ Ibidem, dosarele nr. 10/1922; 7/1923; 46/1924; 11/1928; 50/1928; 35/1933; 115/1934; 2/1935; 19/1936.

²⁸ Ibidem, dosarele nr. 84/1850; 97/1851; 424/1857; 1235/1868; 1358/1869; 76/1903; 99/1903.

²⁹ Ibidem, dosar nr. 6/1904.

³⁰ Ibidem, dosarele nr. 33/1907, 246/1907, 247/1907.

³¹ Ibidem, dosarele nr. 40/1907, 52/1908.

³² Ibidem, dosar nr. 39/1908.

³³ Ibidem, dosarele nr. 9—11/1907, 70/1907, 130—133/1907, 125/1908, 129/1908, 21/1909, 65/1909, 133/1909.

³⁴ Ibidem, dosarele nr. 247/1907, 246/1907.

proprietărilor țăranilor din anii care au urmat primului război mondial se găsesc în alte câteva dosare ³⁵.

O serie de documente oglindesc faptul că deși reforma agrară din 1921 a jucat un rol însemnat în dezvoltarea economică a țării ea nu a reușit să aducă o adevărată îmbunătățire a situației maselor țărănești ³⁶.

Fondul de arhivă al Prefecturii Județului Ilfov, pune la dispoziția cercetătorului și unele informații legate de diferite evenimente politice mai importante.

Cu privire la Revoluția de la 1848 și Războiul Crimeii se desprind câteva date în legătură cu situația armatei din principate și mai ales cu privire la trupele străine care au trecut sau ne-au ocupat vremelnic țara. Astfel, aflăm greutățile provocate poporului nostru de mișcarea aprovizionarea și cartiruirea armatelor țariste și habsburgice ³⁷.

Din timpul războiului pentru cucerirea independenței României avem de asemenea câteva știri despre mișcarea armatelor ruse ca și despre transporturile făcute de populația județului Ilfov pentru trebuințele armatei române ³⁸.

Urmele lăsate de ocupația germană în administrația țării în primul război mondial, atribuțiile fixate de guvernul imperial trupelor de ocupație în județul Ilfov ³⁹ sînt prezente în documentele fondului.

Din perioada celui de al doilea război mondial, materialele documentare oglindesc faptul că dictatura militară-fascistă a constituit prin urmările sale politice și social-economice o grea lovitură dată poporului român. Teroarea fascistă, samavolnicia, intensificarea exploatării maselor muncitoare, scumpetea, lipsa de pe piață a produselor de prima necesitate — care au produs puternice nemulțumiri în sinul maselor largi populare, și au accentuat ura întregului popor față de dictatura militară-fascistă — sînt mărturii oglindite cu pregnanță în fondul „Prefectura județului Ilfov” ⁴⁰.

Deosebit de bogate sînt informațiile cuprinse în materialul documentar al Prefecturii județului Ilfov din perioada 1944—1950. Ele oglindesc aspecte ale politicii elaborate de P.C.R., în această perioadă pe baza cunoașterii *legilor generale ale construcției socialismului și a particularităților istorice concrete ale țării noastre*, care a arătat maselor largi de oameni ai muncii calea încotro să-și îndrepte eforturile și lupta spre a asigura biruința socialismului.

Printre materialele cu caracter politic remarcăm documentele privitoare la constituirea și activitatea consiliului politic județean ⁴¹, ale-

³⁵ Ibidem, dosarele nr. 113/1918, 124/1920.

³⁶ Ibidem, Serviciul Administrativ, dosar nr. 184/1945.

³⁷ Ibidem, dosarele nr. 76/1849, 131/1853, 151/1854, 177/1854, 335/1856, 363/1856.

³⁸ Ibidem, dosar nr. 6/1878.

³⁹ Ibidem, dosar nr. 44/1916.

⁴⁰ Ibidem, dosarele nr. 230/1941, 254/1941, 1189/1941, 343/1944.

⁴¹ Ibidem, Serviciul Administrativ, dosarele nr. 40—41/1945 și 20/1947.

gerile comunale din anul 1945 și rezultatul lor pentru desemnarea primarilor rurali din martie 1945⁴², înlocuirea primarilor și ajutorilor de primari reacționari cu elemente democratice, pregătirea alegerilor parlamentare din 19 noiembrie 1946⁴³, activitatea sindicală din județ⁴⁴, organizarea alegerilor pentru Marea Adunare Națională din 28 martie 1948⁴⁵.

Procesul de aplicare a legii agrare din 23 martie 1945 reiese de asemenea din materialele fostei Prefecturi și a instituțiilor anexe ale acesteia (Comisia pentru aplicarea reformei agrare în județul Ilfov, Camera agricolă a județului Ilfov etc.). Astfel sînt rediate etapele aplicării reformei agrare în județ începînd cu constituirea comitetelor satești de reformă agrară și a comisiilor de plasă⁴⁶. Din declarațiile date de moșieri cu privire la moșiile ce le posedau în raza județului Ilfov și în raza altor județe din țară, din declarația de opțiune a cotei de 50 ha prevăzută de lege⁴⁷ și din procesele-verbale ale conferințelor administrative lunare ținute de prefectură reiese cît de numeroase și de mari erau proprietățile boierești. Dintr-un volum însemnat de materiale documentare putem desprinde activitatea desfășurată de organizația Frontul Plugarilor din județul Ilfov, pe linia sprijinirii comitetelor satești de împroprietărire⁴⁸, modalitatea distribuirii titlurilor de proprietate⁴⁹, definitivarea reformei agrare potrivit decretului de lege din 1949⁵⁰. Aci găsim legea din iunie 1947 de anulare a vînzării pămînturilor în regiunile secetoase prin care guvernul a stăvilit procesul de închiaburire⁵¹.

Politica guvernului de sprijinire a împroprietărilor, de înfrinare a elementelor chiaburești la sate și de organizare și mărire a producției agricole în vederea satisfacerii nevoilor de aprovizionare a populației este de asemenea ilustrată în documentele fondului. Organele agricole județene organizează acțiuni pentru sporirea producției animale și vegetale prin planuri de cultură și însămînțări⁵², guvernul acordînd gratuit semințe țăranilor⁵³ și luînd măsuri pentru asigurarea îngrășămin-

⁴² Ibidem, dosarele nr. 98/1945 și 2/1946; 28—29/1946; 85/1946, 19/1947, 84—92/1947.

⁴³ Ibidem, dosarele nr. 2, 28/1946, Cabinetul prefectului dosar nr. 2/1946, Serviciul financiar, dosar nr. 74/1946, 78/1946.

⁴⁴ Ibidem, Serviciul Administrativ, dosar nr. 130/1946.

⁴⁵ Ibidem, Cabinetul prefectului, dosar nr. 10/1948; 12/1948.

⁴⁶ Ibidem, dosarele nr. 133—134/1945, 169/1945.

⁴⁷ Ibidem, dosarele nr. 122/1945, 124/1945.

⁴⁸ Ibidem, dosar nr. 54/1945.

⁴⁹ Ibidem, dosar nr. 164/1945.

⁵⁰ Ibidem, dosarele nr. 56/1945; 130/1945; 162/1945.

⁵¹ Ibidem, Secțiunea agricolă dosar nr. 94/1949.

⁵² Ibidem, Serviciul administrativ, dosarele nr. 35—36/1908, 16/1900.

⁵³ Ibidem, Serviciul administrativ, dosarele nr. 52/1945, 54/1945, 28/1946, Secția agricolă dosarele nr. 98—101/1949.

⁵⁴ Ibidem, Serviciul administrativ, dosarul nr. 1/1946 și Oficiul economic, dosarele nr. 17—18/1946.

telor chimice necesare fertilizării solului⁵⁵, pentru organizarea și dezvoltarea Stațiunilor de Mașini și Tractoare⁵⁶.

Situația însămințării din județ ne-o reliefează dările de seamă și procesele verbale ale conferințelor administrative lunare⁵⁷. Găsim apoi unele informații despre prețul de cost al arăturilor⁵⁸, situația mașinilor agricole din județ⁵⁹, și producția medie la hectar în vara anului 1946⁶⁰. Nu lipsesc nici informațiile cu privire la plenara Comitetului Central al P.C.R. din 3—5 martie 1949 privind transformarea socialistă a agriculturii și nici cele care demonstrează importanța și foloasele aduse țăranilor săraci și mijlocași de primele întovășiri agricole⁶¹.

Politica economică a guvernului între 1945—1947 reiese și din documentele eminate de la Oficiul economic de aprovizionare a județului⁶².

La acțiunea de aprovizionare își aduc contribuția comitetele cetățenești, constituite în acest scop, comisiile economice comunale precum și comisia economică județeană⁶³. În scopul aprovizionării salariaților se constituie economate de aprovizionare, iar pentru aprovizionarea maselor largi de la sate și orașe se înființează cooperativele de aprovizionare, desfacere și consum⁶⁴. Documentele ne informează apoi de organizarea și funcționarea organelor de control cetățenesc la comune pentru combaterea speculei ilicite și a sabotajului economic⁶⁵.

Date valoroase care completează tabloul economic al țării, în această perioadă, ne furnizează o serie de situații statistice întocmite de Oficiul economic cu privire la numărul fabricilor din județ, a cooperativele de aprovizionare, desfacere și consum, a mașinilor agricole etc.⁶⁶.

De asemenea remarcăm materialele documentare care relevă unele măsuri administrative-gospodărești luate de prefectură — măsuri cerute de schimbările survenite în viața întregii țări. Astfel de documente sînt cele privitoare la înființarea de comitete de coordonare comunale consultative de sub președinția primarilor, organizarea asociațiilor comunale; planurile de lucrări gospodărești și rapoartele de realizările

⁵⁵ Ibidem, Secția agricolă, dosar nr. 22/1945.

⁵⁶ Ibidem, dosarele nr. 18—19/1950 și 22/1950.

⁵⁷ Ibidem, dosarele nr. 54/1945, 28/1946, 32—45/1946, 28—30/1947, 21—23/1948 și Oficiul economic, dosarele nr. 20—23/1947.

⁵⁸ Ibidem, Serviciul administrativ, dosar nr. 1/1946.

⁵⁹ Ibidem, dosar nr. 1/1946.

⁶⁰ Ibidem, dosar nr. 5/1946.

⁶¹ Ibidem, Secția agricolă, dosarele nr. 8/1950, 15/1950, 22/1950.

⁶² Ibidem, Oficiul economic de aprovizionare județean, dosarele nr. 1—157/1945, 4—46/1946, 12—149/1947, 1—262/1948.

⁶³ Ibidem, dosarele nr. 3/1945, 73/1946.

⁶⁴ Ibidem, Economatul de aprovizionare, dosarele nr. 1—8/1945, 1—9/1946.

⁶⁵ Ibidem, Serviciul administrativ, dosar 73/1945.

⁶⁶ Ibidem, Oficiul economic, dosarele nr. 48/1946, 53/1946, 76/1946, 78/1946, 5/1947.

acestora, organizarea cursurilor administrative cu personalul funcționare al prefecturii, instalarea comitetelor provizorii la comune și plăși, rapoartele de activitate ale secțiilor comitetului provizoriu al județului Ilfov, situația întreprinderilor naționalizate din județ în anul 1949 etc.⁶⁷.

În domeniul edilitar documentele prefecturii ne informează despre refacerea, modernizarea și întreținerea drumurilor din județ⁶⁸, despre construcția podurilor⁶⁹, construcția și repararea de școli⁷⁰, dispensare⁷¹, spitale⁷², judecătoria⁷³.

Din aceeași perioadă materialele abundă în informații despre înființarea de comitete cetățenești de electrificare a satelor⁷⁴, despre programul de refacere a distrugerilor cauzate de război⁷⁵, despre prevenirea inundațiilor terenurilor însămințate din Lunca Dunării, indiguiri, desecări, formarea unor echipe de intervenție și alte măsuri⁷⁶.

Interesante sînt realizările în domeniul sanitar și al prevederilor sociale din fostul județ Ilfov, între anii 1945—1950. Documentele ne informează despre activitatea comitetelor de sănătate la sate, situația epidemiologică a județului, asistența sanitară din județ, situația spitalelor, farmaciilor etc.⁷⁷.

Dezvoltarea culturală a județului în această perioadă este relevată de o serie de alte materiale ilustrative pentru cunoașterea situației învățămîntului și a școlilor de alfabetizare, a activității desfășurate de bibliotecile și căminele culturale comunale și județene, de oficiul muncitoresc de educație și cultură, de diferite asociații și societăți culturale⁷⁸.

⁶⁷ Ibidem, Serviciul administrativ, dosarele nr. 60/1945, 215/1945, 3 bis/1946, 8/1947, 33/1947, 45/1947, 3/1938. 27—28 bis/1948, 30—33/1948, 35—37/1948, Serviciul tehnic dosar nr. 16/1949, Secția administrativă dosarele nr. 38—41/1949, Secția secretariat dosarele nr. 11/1949, 13/1949, 15—16/1949, 1—3/1950.

⁶⁸ Ibidem, Serviciul tehnic, dosarele nr. 1—15/1945, 6—10/1946, 19—27/1948.

⁶⁹ Ibidem, dosarele nr. 15/1945, 28—29/1946, 19/1947, 9/1948.

⁷⁰ Ibidem, dosarele nr. 38—41/1945, 46—18/1945, 1/1946, 3/1946, 4—5/1946, 1—4/1947.

⁷¹ Ibidem, dosarele nr. 44/1945, 49/1945, 4—5/1946, 92/1946, 1/1947, 3/1947.

⁷² Ibidem, dosarele nr. 45/1945, 49/1945.

⁷³ Ibidem, dosarele nr. 4/1946, 5/1946.

⁷⁴ Ibidem, Serviciul administrativ, dosarele nr. 52/1945, 54/1945, 28/1946, 126/1946, 104/1947.

⁷⁵ Ibidem, dosarele nr. 97/1945, 10/1947.

⁷⁶ Ibidem, dosarele nr. 97/1945, 10/1947.

⁷⁷ Ibidem, dosarele nr. 93/1945, 126/1946, 104/1947, 131/1946, 77/1945, 206/1945, 59/1946, 110/1947.

⁷⁸ Ibidem, Secția de învățămînt și cultură, dosarele nr. 20/1949, 22—29/1949; Serviciul administrativ dosarele nr. 61 bis/1945, 64/1945, 107/1945, 211/1945, 127/1946, 105/1947, 70/1948.

Am încercat în cele arătate să atragem atenția asupra problematicii ce se desprinde din materialele documentare aflate în Fondul Prefectura Județului Ilfov atenția noastră, fiind dirijată nu spre redarea amănuntelor sau spre comentarea informațiilor găsite în fond ci spre realizarea unui tablou de ansamblu a acestora, atât pentru a veni în ajutorul cercetătorilor interesați să cunoască cuprinsul lui, cât și pentru popularizarea importanței arhivelor create de instituțiile administrative în general.

DIRECTORATUL MINISTERIAL VII TIMIȘOARA

A. CORUI

Instituția — al cărei fond arhivistic ne-am propus să-l prezentăm — Directoratul Ministerial VII Timișoara și-a desfășurat activitatea într-o perioadă istorică scurtă (anii 1930—1931) dar în contextul statului burghezo-moșieresc a avut un rol special, fapt ce a determinat și caracterul aparte al materialului documentar. Fondul arhivistic aparținând Directoratului Ministerial VII Timișoara reprezintă o valoroasă sursă pentru investigația istorică, el înlesnind completarea și clarificarea unor probleme de ordin economic, social și politic cu privire la Banat și Crișana în perioada crizei economice din 1929—1933, precum și studierea locului și a preocupărilor acestei instituții în erarhia administrativă a statului burghezo-moșieresc.

★

Cuprinderea de către criza economică din 1929—1933 a tuturor sectoarelor economice ; industrie, agricultură, finanțe publice ca și subordonarea unor pîrghii importante ale economiei naționale monopolurilor străine au avut urmări grave asupra vieții economice sociale și politice. Independența țării a fost încălcată, iar situația maselor largi populare a devenit extrem de dificilă. Din punct de vedere politic, ne aflăm în fața unei instabilități a guvernelor, a instituțiilor și a legislației. Numeroasele modificări ale legislației administrative ca de altfel și apariția unor instituții ca directoratele ministeriale locale a căror existență a durat mai puțin de doi ani, sint o reflectare a instabilității politice din perioada sus-menționată.

În ordinea aceluiași acțiuni se înscrie și adoptarea de către guvernul național țărănist — la puțin timp după venirea sa la putere — la 3 august 1929, a legii pentru organizarea administrației locale¹ care față de legea pentru unificarea administrativă din 1925 nu cuprinde deosebiri esențiale ci numai de metodă. Deși expunerea de motive proclamă ca principii de bază ale noii legi descentralizarea, autonomia locală, o bună coordonare între administrația locală și organele puterii centrale, acestea vor rămîne numai pe hîrtie deoarece paralel cu scara de instituții locale aflate în sate, în comune rurale și urbane, în municipii sau județe iau ființă noi organe ale guvernului central — direc-

¹ *Codul Hamangiu*, vol. XVII, 1929, p. 9.

toratele ministeriale. Acestea în calitate de organe de supraveghere și control activînd pe baza sistemului „tutelierii” și „controlului centrului” vor paraliza ori ce tendință de autonomie sau inițiativă locală.

Potrivit legii din 3 august 1929 în toată țara se înființează un număr de șapte directorate ministeriale care își aveau sediul în principalele centre administrative ale țării. La Timișoara își avea sediul Directoratul VII ce cuprindea în sfera sa de competență teritorială județele: Timiș-Torontal, Caransebeș, Severin, Arad și Bihor.

Conduc de un director ministerial care reprezenta guvernul și exercita un control permanent asupra întregii administrații din județele menționate, avînd în subordine organele polițienești, putînd cere concursul armatei în orice împrejurare în măsură să tulbure „liniștea ordinii publice”³ Directoratul Ministerial VII Timișoara ne apare ca un organ guvernamental cu caracter centralist birocratic.

În întreaga sa activitate directorul ministerial era ajutat de un secretar general și își îndeplinea atribuțiile printr-o serie de servicii ministeriale locale, care, la rîndul lor erau concepute ca organe executive ale guvernului⁴.

Potrivit regulamentului din 5 aprilie 1930, în cadrul Directoratului Ministerial VII Timișoara urmau să funcționeze următoarele servicii ministeriale locale: interne, finanțe, instrucțiune publică, agricol și domenii, lucrări publice, industriei și comerț, sănătate și ocrotiri sociale, precum și un serviciu comun de secretariat pe lîngă cabinetul directorului ministerial.

Nu este lipsit de semnificație faptul că deși articolul 300 din legea amintită prevedea organizarea unor asociații județene cu scopul întinerii în comun a lucrărilor de folos economic, sanitar și cultural acestea nu au luat ființă. În schimb au avut o activitate susținută tocmai acele servicii ale căror atribuții mergeau pe linia menținerii „ordinii publice”. Din acest punct de vedere Serviciul internelor a desfășurat activitatea cea mai intensă. Celelalte servicii au funcționat pe scheletul unor inspectorate regionale, ca organe teritoriale, pe ramurile de specialitate respective, mai sus arătate.

Ne reușind să aducă nici o îmbunătățire în administrația de stat, spulberînd odată mai mult încrederea în posibilitatea autoadministrării treburilor gospodărești ale județelor în statul burghezo-moșieresc, directoratele ministeriale locale sînt desființate prin legea din 15 iulie 1931⁵. Se vor înființa în schimb, inspectorate generale de control și îndrumare, organe externe ale Ministerului de Interne însărcinate între altele și cu lichidarea directoratelor. Prin această lege prefectii județelor își recapătă toate atribuțiile în calitate de reprezentanți ai guvernului.

Fondul arhivistic Directoratul Ministerial VII Timișoara se află în prezent în depozitele Serviciului regional al Arhivelor Statului Ba-

² Ibidem, p. 970—971. Cele șapte Directorate ministeriale erau: 1. București, 2. Cernăuți, 3. Chișinău, 4. Cluj, 5. Craiova, 6. Iași, 7. Timișoara.

³ Ibidem.

⁴ Ibidem, articolul 295

⁵ Ibidem, vol. XIX, 1931, p. 578.

nat, cuprinzînd materiale documentare din anii 1930—1931, într-o cantitate de circa 8 metri liniari. Fondul a fost preluat de Serviciul regional al Arhivelor Statului Banat odată cu arhiva fostei Prefecturi a județului Timiș-Torontal, în stare răvășită fără a avea vreun instrument de evidență. Acum întregul material care aparține în mare majoritate Serviciului internelor și într-o cantitate foarte redusă Serviciilor industriei și comerțului și instrucțiunii publice este prelucrat. Ordonarea lui s-a făcut cronologic, iar în cadrul anilor pe probleme, constituindu-se astfel circa 700 dosare. Fișarea a urmărit o evidență completă a problemelor aflate într-un dosar. Dată fiind valoarea documentar științifică a acestui fond cît și cantitatea redusă în care ni s-a păstrat materialul cuprins în el a fost reținut în întregime.

Din actele mai importante ce alcătuiesc acest fond notăm : ordine date de ministere și de Directoratul Ministerial VII, organelor în subordine și corespondență în legătură cu executarea lor ; dări de seamă și rapoarte informative ale prefecților și organelor polițienesti despre starea de spirit a populației, despre evenimentele de orice natură întîmplate pe teritoriul directoratului și despre mersul administrației generale ; corespondență cu autoritățile militare, hotărîri ale comitetului local de revizie, procese verbale referitoare la măsurile luate de autorități împotriva luptei maselor populare pentru ieșirea în mod revoluționar din criză.

Din conținutul materialului documentar rezultă cu claritate starea de lucruri din perioada crizei de supraproducție 1929—1933 și cu deosebire din anii 1930—1931 de pe cuprinsul județelor Timiș-Torontal, Caransebeș, Severin, Arad și Bihor, din punct de vedere economic, social, politic și cultural.

Rapoartele și notele informative ale inspectorilor de jandarmi și ale prefecților oferă informații cuprinzătoare privind decalajul dintre prețurile produselor agricole și cele ale produselor industriale, datoriile micilor producători la bănci, situația comercianților care nu-și puteau vinde mărfurile, deseale falimente, creșterea șomajului, starea precară a funcționarilor din cauza curbelor de sacrificiu⁶. Alte materiale documentare oglindesc firește instabilitatea finanțelor locale, deficitele permanente ale bugetului de stat⁷. Pentru echilibrarea bugetelor locale se recurge la sistemul anticonstituțional de înființare a cotelor suplimentare numite „cotizațiuni benevole” care se urcau la sute de mii și chiar milioane de lei în comune, județe și orașe. Forța publică era întrebuintată și la încasarea impozitelor. Un ordin al Ministerului de Interne din 19 august 1930 adresat prefecților dispune legiunilor de jandarmi să-și dea concursul la stringerea impozitelor în perioada recoltei pentru asigurarea unor „regulate și pașnice încasări”⁸. Desele sechestre pentru neplata impozitelor, refuzul primăriilor de a elibera acte cetățenilor spre a-i constrînge la plata impozitelor și taxelor co-

⁶ Arh. St. Banat, fond Directoratul Ministerial VII Timișoara, dosar nr. 66/1931.

⁷ Ibidem, dosar nr. 19/1930.

⁸ Ibidem, dosar nr. 55/1930.

munale⁹, fraudele săvârșite de însăși conducerea Directoratului Ministerial VII Timișoara, care a manipulat după bunul ei plac fondurile bănești încasate din bugetul Ministerului de Interne cît și din bugetele județelor și municipiilor din cuprinsul directoratului¹⁰, sînt doar cîteva din metodele practicate pe scară largă de către vîrfurile erarhiei administrative a statului burghezo-moșieresc în dauna intereselor maselor largi muncitoare.

Urmările grave ale crizei asupra situației diferitelor categorii de oameni ai muncii sînt de asemenea bine ilustrate în paginile fondului. Scăderea nivelului de trai al muncitorilor se reflectă mai ales în scăderea substanțială a salariului real a neachitării la timp a acestuia, în prelungirea zilei de muncă și în primul rînd în creșterea șomajului. Astfel — ca să dăm numai un exemplu — la Fabrica de sticlă Tomești salariile muncitorilor nu au fost achitate timp de patru luni, restanța urcîndu-se în consecință la suma de două milioane lei¹¹.

Unele informații din fond ne permit să urmărim încercările ne-reușite ale guvernului de a rezolva măcar în parte problema șomajului. Subliniem ineficiența convenției încheiată cu guvernul francez pentru emigrarea șomerilor din România în Franța. Așa de pildă condițiile grele de muncă, salarizare și trai oferite la minele din Franța, situația dezastroasă a celor ce revin în țară istoviți, descurajați, fără nici un cîștig apar pregnant în mai multe documente¹².

Multe alte aspecte rezultă din materialele documentare, în deosebi din rapoartele informative ale prefectilor și președinților delegațiilor județene care atestă situația grea a populației de la sate. Într-un raport al prefecturii județului Severin se arată că „scăderile prețurilor produselor agricole fac ca țăranii să nu-și poată plăti impozitele, copiii nu mai frecventează școala fiind trimiși de părinți la lucru la stabilimente industriale sau la păduri la tăiatul lemnului”¹³.

În aceeași ordine de idei tergiversarea înfăptuirii reformei agrare din anul 1921 este atestată în numeroase rapoarte informative, ca una din cauzele situației grele a țăranimii. Un exemplu îl oferă următoarea situație din județul Bihor: coloniștilor aduși din părțile muntoase li se pune în vedere să-și înjghebeze gospodăriile cît mai repede cu mijloacele lor proprii. În caz contrar aceștia riscuau ca pămîntul atribuit să le fie luat. *Rezultatul a fost că, pe lîngă construirea de locuințe puțin solide și neigienice, coloniștii au fost nevoiți să se imprumute la diferite bănci, cu dobînzii foarte ridicate. Ei au ajuns apoi, în urma deprecierei prețului cerealelor, în situația de a nu-și putea achita nici măcar dobînzile. Datoriile lor s-au ridicat la suma totală de 10 989 690 de lei*¹⁴.

De asemenea, documentele scot în evidență lipsa de asistență sanitară din această perioadă. Astfel președintele delegației Consiliului județului Oravița precizează că în 1930 au murit de scarlatină și din cauza lipsei de localuri de izolare 26 de copii. Situația este și mai rea

⁹ Ibidem, dosar nr. 42/1930.

¹⁰ Ibidem, dosarele nr. 65—66/1931.

¹¹ Ibidem, dosar nr. 68/1931.

¹² Ibidem, dosar nr. 95/1930.

¹³ Ibidem, dosar nr. 5/1930.

¹⁴ Ibidem, dosar nr. 63/1930.

în ce privește tuberculoza. La Moldova Nouă și Bozovici nu sînt spitale și nici dispensare ¹⁵.

În județul Bihor decesul copiilor sub cinci ani se ridică la 925 iar din cauza stării precare materiale a populației natalitatea scade ¹⁶. Din județul Severin se mai raportează că înființarea de dispensare este o problemă a viitorului, pendentă de resurse materiale. Burse nu se pot împărți din lipsă de fonduri ¹⁷.

Deosebit de grea este situația locuitorilor din părțile muntoase care se ocupau cu munca în pădure. Din cauza sistării lucrărilor de exploatare, conferința convocată la sediul Directoratului Ministerial VII Timișoara pentru rezolvarea problemei șomajului în zonele muntoase nu a dus la nici un rezultat concret ¹⁸.

Materialele documentare ale fondului oglindesc totodată faptul că datorită crizei de supraproducție care a ascuțit la maximum toate contradicțiile existente în România burghezo-moșierească, lupta revoluționară a clasei muncitoare, a căpătat amploare. Sub conducerea partidului, masele muncitoare s-au ridicat la luptă hotărîtă pentru apărarea intereselor vitale împotriva ofensivei dezlănțuite de forțele reacționare, împotriva valului fascist care se revărsa spre țara noastră. Acțiunile clasei muncitoare s-au desfășurat cu o intensitate crescîndă cuprinzînd diverse categorii ale proletariatului din felurite ramuri și întreprinderi industriale.

În rîndurile largi ale maselor de la orașe și sate s-a decănat o frămîntare și agitație generală ce a îmbrăcat forme multiple — de la nemulțumiri și proteste, conflicte cu autoritățile, pînă la demonstrații și greve ale muncitorimii cu ocuparea străzii și a întreprinderilor.

Amintim în acest sens răspîndirea de manifeste revoluționare la Arad, mișcarea muncitorilor de la U.D.R. din vara anului 1930 pentru majorarea salariilor, demonstrațiile de amploare ale șomerilor din Timișoara și Arad, conflictul de muncă de la Fabrica de sticlă Tomești, grevele muncitorilor de la U.D.R., de la Distileria lemnului de lîngă Reșița, de la Uzinele textile Arad ¹⁹.

Autoritățile au dus o luptă acerbă împotriva Partidului Comunist Român ²⁰. Spre exemplu Ministerul de Interne atrage atenția asupra structurii organizatorice a partidului pentru ca autoritățile subordonate să fie orientate. Astfel se arată că Partidul Comunist Român are sub conducerea sa Uniunea Tineretului Comunist, Sindicatele unitare, Cercul femeilor comuniste, Ajutorul roșu, avînd totodată nuclee în fabrici și cartiere.

Măsurile luate împotriva maselor muncitoare mergeau de la instituirea serviciului permanent de inspecție la primării, preturi, prefecturi, officii de telefoane pînă la consemnarea trupelor în cazărmi și întocmi-

¹⁵ Ibidem, dosar nr. 19/1931.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem, dosar nr. 16/1931.

¹⁸ Ibidem, dosar nr. 84/1930.

¹⁹ Ibidem, dosarele nr. 85/1930, 91/1930, 95/1930.

²⁰ Ibidem, dosar nr. 91/1930.

rea de ordine de bătaie, dislocări de trupe și întărirea efectivelor de poliție și jandarmerie cum s-a întâmplat la Reșița, Arad, Timișoara, Orșova ²¹.

Pentru înăbușirea oricăror încercări de luptă ale muncitorilor, autoritățile s-au folosit și de forța armată. Astfel Ministerul de Interne încuviința în scris întrebuintarea de către prefecți a forței armate în caz de nevoie iar comandanții marilor unități aveau instrucțiuni ca să satisfacă cererile organelor administrative punând la dispoziție efectivele militare cerute ²².

Atît directorul ministerial cît și prefecții au făcut în repetate rînduri uz de această prerogativă pentru a înăbuși lupta muncitorilor din Banat. Deseori la Reșița au fost trimise trupe care s-au adăugat garnizoanei ce își avea sediul acolo ²³, concomitent cu majorarea în același scop a efectivelor polițienești. Asemenea lucruri s-au petrecut și în alte centre muncitorești ²⁴.

Situația din Valea Jiului și de la Reșița fiind considerată „susceptibilă de mișcări sociale” s-a hotărît înființarea pentru aceste regiuni a postului de comisar al guvernului ²⁵. Acesta era înzestrat cu puteri discreționare, putînd lua măsuri de a opri timp de 48 de ore executarea oricărei hotărîri luate de autoritățile centrale sau locale, dacă acest lucru i se va părea că este util „pentru menținerea liniștei și echilibrului social”. Este semnificativ să relevăm modul în care directorul ministerial al Banatului motiva starea de lucru din acea perioadă. Iată ce se spune în ordinul circular nr. 14/1930 din 18 martie dat prefecților și chestorilor de poliție : „după informațiile ce le avem, se face o propagandă subversivă pe chestia gravei situații economice și financiare în care a ajuns țara în urma unor împrejurări absolut străine de actualul guvern (P.N.Ț.) ci mai mult numai în urma stării din trecut și a situației internaționale” ²⁶.

Desigur în articolul de față am prezentat doar o parte din materialul ce formează fondul Directoratul Ministerial VII Timișoara. Cercetarea atentă a documentelor ce alcătuiesc acest fond va permite cunoașterea multor aspecte de însemnătate pentru perioada anilor 1930—1931.

²¹ Ibidem.

²² Ibidem, dosar nr. 18/1930.

²³ Ibidem, dosar nr. 55/1930.

²⁴ Ibidem, dosar nr. 18/1930.

ARHIVA MĂNĂSTIRII COTROCENI

C. SÎRBU

Mănăstirea Cotroceni a fost construită de Șerban Cantacuzino între anii 1679—1681 ca semn de mulțumire că în pădurile seculare de pe dealurile Cotrocenilor s-a ascuns și a scăpat cu viață de urmărirea făcută de oamenii lui Duca Vodă la 7 octombrie 1678 ¹.

În legătură cu numele mănăstirii au fost diferite presupuneri. N. Iorga vorbind de acțiunile edilitare ale lui Șerban Cantacuzino în București arată că „acesta ridică în pădurea vecină (orașului București) unde aflate ascunzătoare în zilele de prigonire la Cotroceni (de la a se *cotrăci* în Banat a cotârși, adică a acoperi, a ascunde), una din cele mai frumoase biserici din aceste părți” ². Deci N. Iorga, presupunea că numele mănăstirii vine de la verbul a cotrăci. G. M. Ionescu arată că din punct de vedere filologic, presupunerea de mai sus contravine unor reguli de formare a cuvintelor proprii cu sufixele „ani, iani, eni”, care nu derivă niciodată de la un verb, ci numai de la substantive. Din această cauză numele de Cotroceni ar deriva mai repede din numele unei persoane, Cotroc sau Cotrocea ³.

Din punct de vedere istoric, numele Cotroceni s-a format cu mult mai înainte de zidirea mănăstirii și a fost dat mai întâi satului, moșiei după cum ne arată un hrisov din 1614 prin care Radu vv. Țării Românești, întărea lui Stoica vâtaful, lui Preda și Istvan, fraților și fiilor lor, moșia Cotroceni pentru că era „a lor bătrână și dreaptă moșie de la moșii lor din zilele altor domni bătrâni” ⁴. De aici putem constata că numele s-a format cu cel puțin două generații în urmă și tragem concluzia că mănăstirea și-a luat acest nume de la satul și moșia Cotroceni.

În continuare vom arăta cum a intrat moșia în mîinile lui Șerban Cantacuzino. În 1624 printre stăpînitorii satului Cotroceni intră și Ghioca

¹ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, Colecția manuscrise, ms. 692, p. 8—9.

² N. Iorga, *Istoria Bucureștenilor*, Ed. Municipiului București, București, 1939, p. 99.

³ G. M. Ionescu, *Istoria Cotrocenilor, Lupeștilor (Sf. Elefterie) și Grozăveștilor*, București, 1902, p. 30—31.

⁴ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond „Mănăstirea Cotroceni”, pach. I/3.

în locul lui Istvan. Ghioca are o mare ascensiune reușind prin silnicii și judecăți să ocupe în anul 1660 toată moșia Cotroceni⁵.

Intervenind în luptele dintre boieri pentru readucerea la conducerea țării a domnitorului preferat — Constantin Cîrnul — în iunie 1660 pierde moșia pe care domnul Gheorghe Ghica o face danie lui Șerban Cantacuzino pentru slujba sa credincioasă și pentru pagubele pe care i le pricinuisse Ghioca⁶. Dar Șerban Cantacuzino nu poate să intre imediat în stăpînirea moșiei și satului. Evenimentele care se succed cu repeziciune — venirea la domnie a lui Grigore Ghica, uciderea postelnicului Constantin Cantacuzino, amină stăpînirea lui, pînă la 18 noiembrie 1671 cînd Antonie Vodă din Popești întărește lui Șerban Cantacuzino stăpînirea peste jumătate de sat a fiilor lui Ghioca pentru că aceștia nu reușesc să-și plătească datoria pentru jaful adus de tatăl lor⁷. Prin cumpărări și schimburi de locuri, Șerban Cantacuzino va intra în stăpînirea întregii moșii a Cotrocenilor. În 1672 cumpără de la Ianache logofătul, fiul Despei și al lui Iani comisarul, moșie la Cotroceni⁸, întărită prin actul din 1679 în care găsim și prima informație despre intenția lui de a construi o mănăstire⁹.

Este posibil ca această mănăstire să se fi construit pe locul unei biserițe sau schit făcut de jupîneasă Stanca și fiica ei Ilinca și „cu marele și bunul Luneș” căruia pisană bisericii arată că „i se cuvine laudă nemoartă pre bună faptă“.

În 1680 Șerban Cantacuzino dăruiește mănăstirii satul Cotroceni „cu tot hotarul și venitul din cîmp, din pădure și din apa Dîmboviței ; cu vaduri de moară și din șederea satului cu toate viile și cu toate livezile de pretutindenea de peste tot hotarul vericît s-ar alege“¹⁰.

Din 1680, încep mari vinzări și danii pe care le fac boierii și le întăresc domnii pentru mănăstirea Cotroceni. În 1685 jupîneasă Hera, apoi boierii Badea, Neagoe, Dumitru și Vasile logofătul vînd părțile lor din moșia Vițițești.

Șerban Cantacuzino întărește la 10 iulie 1680¹¹ stăpînirea mănăstirii peste satul Hierăști, cumpărat de el de la jupîneasă Ilinca la 20 februarie 1670¹², apoi îi face danie partea jupînesei Caplea Buzescu din moșia Făurei¹³ și ocină în satul Bucul¹⁴.

În 1685 și 1688 după cum atestă o serie de materiale documentare mănăstirea cumpără moșii în Pupezeni și Țigănești. În proprietatea mănăstirii intră noi moșii și sate : Cristienești, Clanța, Pietrile, Deșirați, Dintești, Luica, Glodeanu și Tăriceni. În 1702 C. Brîncoveanu îi întărește proprietatea asupra altor moșii : Chicora, Neaga, Mihăiasca, Pupezenii de Sus și Pupezenii de Jos, Deșirați și Mătăsești, Drăgoiu, locuri cu vii în dealul Bucureștilor și Vițițeștilor, părți din moșia

⁵ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, Colecția manuscrise ms. 629, f. 8.

⁶ Ibidem, fond Mănăstirea Cotroceni, pach. I/20.

⁷ Ibidem, pach. I/26.

⁸ Ibidem, Colecția manuscrise, mss. 692, f. 3.

⁹ Ibidem, pach. I/27.

¹⁰ Ibidem, pach. I/41.

¹¹ Ibidem, pach. VI/7.

¹² Ibidem, pach. VI/16.

¹³ Ibidem, pach. XI/10.

¹⁴ Ibidem, pach. IX/24.

Grozăveștilor, satele Sirbi și Sgîrciți. În anul 1684 mănăstirea Văleni este închinată de cititorii ei mănăstirii Cotroceni, după cum vor fi închinată și schiturile Micșani (Pirlita), Gherghița (Reptura), Căscioarele și Cătălnicel (Cătăluilul).

Mănăstirea primește dreptul de a lua sute de bulgări de sare de la Telega pe care putea să-i vîndă unde voia, sau dreptul de scutelnici pentru oamenii care vin din alte părți și se așează ca să lucreze pe moșiile mai sus arătate.

De pe la 1800 începe decăderea mănăstirii. În 1801 este distrusă de un mare cutremur și refecută pînă în anul 1806 de Mihail Suțu, Alexandru Suțu, Constantin Ipsilanti și egumenul Visarion.

În 1829 încep arendările prin licitație a moșiilor mănăstirești la „logofetia visternicească”. În anul 1813 domnul Caragea chemînd egumenii pentru reinnoirea hrisoavelor de proprietate, de danii și privilegiu, impune mănăstirea Cotroceni la plata havaetului de 1 000 taleri anual. În anul 1858 se iau măsuri de a lăsa fiecărei mănăstiri cîte o moșie iar în 1863 are loc secularizarea averilor mănăstirești.

Proprietară a numeroase moșii, sate și vii din fostele județe Ilfov, Prahova, Ialomița, Mușcel și altele, mănăstirea Cotroceni și-a format o bogată arhivă. În prezent arhiva mănăstirii Cotroceni însumează un număr de 3 143 acte foi volante sau copiate în condici din perioada anilor 1562—1873 și 536 dosare din anii 1829—1888.

Aceste acte, în marea majoritate originale au intrat treptat în posesia mănăstirii, justificînd și întărind proprietatea acesteia asupra numeroaselor moșii și sate.

Un loc însemnat în arhiva mănăstirii Cotroceni este ocupat de hrisoavele de întărire a proprietăților mănăstirii precum și de anaforalele date de divan sau de unii dregători însărcinați cu cercetarea și rezolvarea pricinilor dintre rumîni și boieri. Acestea din urmă sînt însoțite adeseori de ordine domnești de judecare a unor astfel de pricini la divan sau chiar de sentințe date de domn sau de sfatul domnesc.

De la jumătatea secolului al XVIII-lea fondul conține numeroase hotărnicii și cărți de alegere a moșiilor mănăstirilor și a moșnenilor. Unele din aceste documente au fost scrise în limbi străine : 81 în limba slavonă, 731 în limba greacă, 21 în limba turcă, 1 în limba rusă, 1 în limba franceză. În secolul al XVIII-lea cînd procesul hotărniciiilor se întetește, necesitatea traducerii documentelor devine mai mare. Documentele din slavonă, limbă cunoscută din ce în ce mai puțin, sînt traduse nu de un om oarecare ci de Lup — vestitul „dascăl de slovenie de la Școala domnească din București”. Uneori documentele sînt însoțite de rezumate în chirilică și în grecește.

Începînd cu anul 1806 din grija arhimandritului Visarion, Dionisie Eclesiarhul traduce multe documente slave pentru mănăstirea Cotroceni și le transcrie în condicile care se constituiau în acest timp.

Arhivei mănăstirii Cotroceni îi aparțin zece condici pe care le vom descrie în cele ce urmează ¹⁵.

¹⁵ Vezi și Il. Leonte, M. Fănescu, L. Papadopol: *Documente istorice. Mănăstirile : Comana, Cornet, Cotmeana, Cotroceni și schiturile lor indice cronologic*, București, 1954.

— *Manuscrisul nr. 206* — cu titlul inițial „Condica sfintei mănăstiri Cotroceni în care s-au scris cărțile moșiilor, metoașelor Văleni și Micșanii” dat de alcătuitorul ei — Dionisie Eclesiarhul, conține o prefață scrisă de acesta și 635 acte românești și traduceri din perioada 1582—1806 privind moșiile : Văleni, Berivoiești de Sus și de Jos, Boghești, Teișani, Homoriciu, Cetățuia, Drajna, Cătuna, Zeletin, Predeal, Căldărești, Brănești, Cepturile, Seciu ș.a. Condica, legată în piele maron, cu ornamente gravate în aur, constând din flori și vrejuri, este bine conservată.

— *Manuscrisul nr. 207* este „condica schitului Pirlita în care s-au scris sineturile moșiilor sale”. Condica cuprinde 180 copii de documente și traduceri din anii 1614—1807. La fila 6 are miniatura schitului Micșani iar la fila 4 este o prefață la condică făcută de Dionisie Eclesiarhul.

— *Manuscrisul nr. 208* alcătuit în anul 1843 — are ca titlu „Condica pentru înscrierea locurilor de embaticuri de pe moșia vatra mănăstirii Cotroceni cum înlăuntru se arată” și conține 170 acte de embatic a locurilor de pe vatra mănăstirii.

— *Manuscrisul nr. 308* se intitulează „condica de venituri și cheltuieli” fiind alcătuită la 16 iulie 1821.

— *Manuscrisul nr. 319* este „Condică a socotelilor de banii ce au primit și au dat metoașele sfetagoricești Radu Vodă, Mihai Vodă, Cotroceni, Plumbuita, Sf. Apostoli, Căscioarele, Jitianu, Slobozia, Clocociov, Slatina, Roaba, Hotărani”.

— *Manuscrisul nr. 430* — „Mănăstiri sfetagoricești. Condica nr. VII” conține 591 acte originale și copii cu un conținut variat : jalbe, contracte, chitanțe, socoteli, reclamații, catagrafii dintre anii 1816—1832 ce ilustrează relațiile dintre mănăstirile de la Athos și mănăstirile închinat — Radu Vodă, Mihai Vodă, Cotroceni, Slobozia, Sf. Apostoli.

În condică sînt 184 documente privind mănăstirea Cotroceni între anii 1817—1830.

— *Manuscrisul nr. 690* este „condica mănăstirii Cotroceni nr. IV” — care conține 298 documente referitoare la proprietatea mănăstirii din județele Dîmbovița, Muscel, Teleorman, Vlașca din anii 1561—1817. Fiecare act este legalizat la început cu sigiliul Țării Românești. În manuscris nu este arătată data transcrierii documentelor. După scris pare a fi făcută tot de Dionisie Eclesiarhul.

— *Manuscrisul nr. 691* poartă titlul pe fila a doua „condica de documentele mănăstirii Cotroceni nr. 1”. El este legat în piele brună, gravat în aur cu un triplu cadru de motive vegetale, avînd în mijloc o inimă pe care este gravat cuvîntul „Condică”. În condică sînt transcrise importante documente ca : hrisovul de închinare a mănăstirii la Muntele Athos, hrisovul prin care Șerban Cantacuzino înzestrează mănăstirea cu moșii, vii, mori și robi, hrisovul prin care Constantin Brîncoveanu întărește aceste danii.

În condică sînt prezente 5 miniaturi deosebit de frumoase reprezentînd ctitorii mănăstirii, ctitorii bisericii, Constantin Ipsilant și Șerban Cantacuzino, prezentarea condicii lui Alexandru Ipsilant, hramul mănăstirii și stema Cantacuzinilor.

Documentele condicii cuprind perioada 1578—1814.

— *Manuscrisul nr. 692* conține 441 copii de documente dintre anii 1531—1806, referitoare la moșiile mănăstirii Cotroceni : Grozăvești, Lupești, Dâtcoi, Clanța, Luica, Hierăști ș.a. La fila 100 are miniatura schi-tului Cătălnicel.

— *Manuscrisul nr. 693* alcătuit din porunca lui Șerban Cantacuzino în anul 1681, este un catastih de toate bunurile cu care a fost înzestrată mănăstirea la întemeierea ei. Format în folio condica este legată în întregime în catifea, având două încheetori de argint și file aurite.

În 1828—1829 în Țara Românească se iau primele măsuri pentru prelucrarea arhivelor instituțiilor și alcătuirea dosarelor pe probleme, făcându-se astfel un pas spre intrarea arhivelor românești într-un nou regim administrativ — organizarea arhivelor generale.

În anul 1829 încep să se alcătuiască dosare și la mănăstirea Cotroceni. În afară de pricini de judecată pentru anumite părți din moșii sau neplata arendei, fondul mănăstirii cuprinde 9 hotărnicii și 20 de planuri de moșii din fostele județe Ilfov, Ialomița, Prahova, Teleorman și Vlașca.

După secularizarea averilor mănăstirești, în martie 1965 se stabilește că toate documentele și arhivele privitoare la mănăstirile brinco-venești se preiau de stat. În baza acestei hotărâri documentele mănăstirii Cotroceni ajung la Arhivele Statului. După 1900 se iau măsuri de inventariere a lor. Inventarul a fost alcătuit pe pachete, un pachet dând informații asupra unei moșii, unui sat sau asupra unor moșii și sate învecinate. A fost alcătuit și un inventar al dosarelor mănăstirii provenite de la Ministerul de Domenii, în timp ce condicele au fost înglobate la Colecția manuscrise.

Alcătuirea unui indice cronologic, având ca autori pe Ileana Leonte, Mihai Fănescu și Lucia Papadopol, a dat posibilitatea îmbunătățirii inventarelor prin rectificările și completările aduse pentru o mai bună orientare în munca de cercetare a materialului.

Pe baza inventarelor alcătuite, fondul a început a fi cercetat chiar de la începutul secolului nostru. Dar lucrările alcătuite s-au ocupat în deosebi de istoricul mănăstirii ¹⁶ sau au vorbit tangențial despre aceasta ¹⁷.

Importanța deosebită a acestei arhive face necesară alcătuirea unei lucrări care să cuprindă întreaga varietate de probleme — politice, sociale, economice, informații despre istoria Bucureștilor, informații genealogice, dând prioritate problemelor de natură politică, socială și economică.

În cele ce urmează ne propunem să evidențiem principalele probleme ce se desprind din cercetarea arhivei Mănăstirii Cotroceni.

Adîncirea procesului de descompunere a obștii românești aservirea ei și odată cu ea a rumînirii țăranului liber este atestată și în documentele aparținente arhivei acestei mănăstiri.

¹⁶ G. M. Ionescu, *op. cit.*

¹⁷ N. Iorga, *op. cit.*

Legăturile cu țările vecine, dezvoltarea comerțului cu acestea și îndeosebi a exportului de produse agricole în secolul al XVIII-lea, au făcut ca feudalii să fie interesați în extinderea rezervei feudale. Pentru aceasta ei au căutat cele mai variate metode. Alături de formele mai vechi — daniile domnești și moșteniri, se dezvoltă metode noi care vor continua și mai târziu: ocuparea cu forța a delnițelor țărănești, luarea unor pământuri în locul banilor împrumutați cu camătă sau în locul datoriilor neachitate la timp, înfrățirea dintre un boier și un țăran prin trecerea pământului țăranului sub stăpânirea boierului. Metoda cea mai des întâlnită în fondul de documente al mănăstirii Cotroceni este vânzarea pământului de către țărani din cauza grelelor obligații.

Numeroase documente din acest fond arată cum au fost deposedați țăranii de pământurile lor, cum s-au concentrat aceste pământuri în mâini cât mai puține, formând un mare domeniu feudal.

Un document din 1615 de la Radu Mihnea arată unul din procedeele folosite de Mihai Viteazul pentru a pune mâna pe pământurile țăranilor sau ale adversarilor. Documentul arată că domnul „a împresurat această siliște de sat ce s-a zis mai sus (Cotroceni) cu multe năpăști de biruri care au pus în spinarea lor, de au luat moșia cu sila, fără voia lor”¹⁸.

În 1682 locuitorii din Negoiești, nemaiputând suporta grelele obligații, vin la mănăstire și își vînd „moșia peste tot hotarul” (II/24). În majoritatea cazurilor aceste vânzări se fac „cu știrea tuturor rudelor sau a vecinilor”¹⁹.

O metodă pentru cîmpănirea pămînturilor țărănești era și înfrățirea dintre un boier și un țăran; dar se puteau înfrăți și oameni mai înstăriți cum arată un hrisov de la Alexandru Coconul²⁰. Hrisovul acesta dat în 1628, arată că popa Radu s-a înfrățit cu Micu vâtaful, iar procedeul în prețul acestei înfrățiri ne sînt arătate de document: „au intrat în biserică de s-au înfrățit și au dăruit atuncea popa Radu pe Micu vâtaf cu o dulamă de grana verde și un cojoc turcesc și cu 2 000 de bani, iar Micu Vâtaful au dăruit pe popa Radul cu 52 de stîinjeni moșie ca să-i fie stătători”²¹.

Pierderea pămîntului de către țăranul liber duce inevitabil la ru-mânirea lui, căci tot mai puțini se puteau menține oameni liberi. Do-cumentele ne arată că țăranii erau rumîniți și cu forța. Un grup de țăranii din Șerpătești „rumîniți în silă și fără dreptate de părintele Mitrofan și frații lui, luîndu-li-se și moșia”, vin și se plîng lui Matei Basarab că „ei au fost oameni slobozi de mai înainte vreme, de la părinții lor fără nici o supărare de către nimeni” și vor să fie „iar megieși slobozi”²². Domnul îi eliberează, dar fără ocine, fiind nevoiți din nou a se rumîni. În această situație țăranii puteau fi folosiți la toate muncile, vînduți sau făcuți danie. În documentul din 5 mai 1601²² Simion Movilă întărește lui Dumitrache Chiriță stăpînirea peste jumă-

¹⁸ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Mănăstirea Cotroceni pach. nr. I/5.

¹⁹ Ibidem, pach. nr. XXV/18, XI/5.

²⁰ Ibidem, pach. nr. II/2.

²¹ Ibidem, pach. XIV/2.

²² Ibidem, pach. I/1.

tate din satul Grozăvești de Sus „cu tot venitul și cu toți rumînii“. În anul 1622, Radu Mihnea întărește lui Aslan Vistierul stăpînirea peste toți rumînii din Herești și jumătate din Scoroviște²³. Un document din 1652²⁴, arată și cauzele căderii în rumînie : (cei treisprezece țărani cu fiii lor) „de bogate nevoie ce au avut pe cap, de bir și de dăjdii ne-am sculat de am luat de la dumnealui ughi 50 de ne-am plătit nevoile și dăjdii ce au fost asupra noastră, iar noi să avem a-i da banii de acum la Sf. Dumitru fără nici o gîlceavă“. Neputînd da banii înapoi, ei au rămas rumîni logofătului. În 1679 țărani din satul Pietrile se vînd rumîni doamnei Elina pe 18 ughi iar în 1670 sînt făcuți danie mănăstirii Cotroceni²⁵. Starea de rumînie în care au fost aduși țărani și constrîngerea lor extra-economică au dus la impunerea lor de către stat la noi și numeroase obligații. Documentele mănăstirii Cotroceni ne dau bogate informații despre aceste obligații, a căror greutate trebuie să fi fost foarte mare dacă un domn ca Șerban Cantacuzino scutește pe locuitorii din Făurei de plata lor²⁶. Începînd cu secolul al XVIII-lea, feudalii cer țăranilor un număr de zile de clacă pe care să le presteze pe moșia lor și acest lucru începe să fie consemnat în zapise ale țăranilor către boieri sau în porunci domnești. Țărani din Făcăiani au ajuns într-o situație foarte grea și vin să se tocmească cu egumenul mănăstirii ca să stea pe moșie și „să se hrănească cu ce vor putea pe acea moșie“ în schimbul „clăcii de 4 zile pe an“²⁷. Numărul de zile de clacă a crescut rapid, ajungînd să fie stabilit în 1731²⁸ de Mihail Racoviță la 12 zile pentru satul Pietrile.

Renta în bani concurează cu renta în muncă. Într-o carte domnească din 1753 dată de Matei Ghica către mănăstirea Cotroceni relativă la claca locuitorilor din Pietrile se spune : „să aibă a clăcui fiecare cîte 6 zile pe an, însă clacă dar nu bani“²⁹. Din nou în anul 1765 numărul de zile de clacă ajunge la 12 și acesta este pus în așezămînt și întărit de domn³⁰. Aceasta formă de exploatare a maselor țărănești se menține și o găsim prezentă în documentele mănăstirii din secolul al XIX-lea³¹, cînd în 1851 prin „noua legiuire făcută pentru îmbunătățirea soartei țăranilor clăcași și învoieli“, numărul zilelor de clacă este stabilit la 22 pe an. Aceste grele obligații sînt cauzele ridicării la luptă a maselor țărănești de pe moșiile mănăstirii Cotroceni.

Formele luptei de clasă a maselor țărănești sînt variate.

Luarea cu forța sau prin alte mijloace a pămînturilor țărănești are ca urmare o continuă încălcare a proprietății boierești sau mănăstirești de către țărani. Numeroasele documente ne arată schimbarea hotarelor moșiilor de către țărani — împresurarea moșiei, a unei vii, a unui „codru de loc“ sau de pădure sau „stricarea hotarelor moșiei“, „stricarea stăpînirii hotărniciei“. Egumenii mănăstirii Cotroceni fac

²³ Ibidem, pach. VI/3.

²⁴ Ibidem, pach. LVII/9.

²⁵ Ibidem, pach. III/12 ; III/13.

²⁶ Ibidem, pach. XI/8.

²⁷ Ibidem, pach. XXVIII/2.

²⁸ Ibidem, pach. III/23.

²⁹ Ibidem, pach. XXVIII/38.

³⁰ Ibidem, pach. XXVIII/40.

³¹ Ibidem, dosar nr. 224/1851.

multe jalbe către domnii Țării Românești pentru ca aceștia să dea ordin ispravnicilor să „hotărânicească” și să „împietrească” moșiile mănăstirii pentru apărarea lor de încălcarea permanentă a țăranilor. În 1773 egumenul se plînge ispravnicilor că Samoil din Ploiești cu cetașii lui au intrat pe moșia Băltești. Jalba aceasta se repetă către domn în 1796³².

Țăranii se ridică și împotriva ocupării cu forța a proprietăților comune ale satelor : apele, pădurile, pășunile ; împotriva dării suhă-tului. Numeroase documente arată că locuitorii de pe aceste moșii (Li-pătești, Protosingelu și altele) „în silă mănîncă cu vitele lor bucatele de pe moșia mănăstirii de se păgubește cu totul”³³.

Ordinele domnești îi obligă să nu mai calce moșiile mănăstirii și să facă împlinire și de paguba lor.

Țăranii intră cu forța în pădurile care nu mai sînt ale lor și taie lemne, deși porunca domnului către ispravnici este clară : „să păzească pădurea de către toți sătenii”³⁴.

Lupta de clasă a maselor țărănești de pe moșiile mănăstirii îm-bracă și alte forme. Țăranii fac jalbe către divan și domn prin care arată că obligațiile lor sînt foarte mari și nu pot să le îplinească. Dar cererile lor nu sînt satisfăcute și țăranii refuză să mai răspundă acestor obligații.

Țăranii din Bădești refuză să dea dijma mănăstirii și să mai strîngă ghindă pentru aceasta³⁵ iar cei din Pietrile în 1744³⁶ nu mai vor să dea otașina din via de pe moșia mănăstirii.

Lupta de clasă a țăranilor se manifestă prin refuzul țăranilor de a face cele 12 zile de clacă. În 1793³⁷ locuitorii din Herăstrău, Drago-mirești și Bărbulești „nu se supun și nu fac claca de 12 zile pe an” cerînd să dea un zlot pe an în loc de muncă.

În alte cazuri ei intră în lungi și grele procese cu mănăstirea refuzînd să îndeplinească obligațiile chiar după repetate porunci ale domnului. În 1802 „după multe pricini de judecătă” și după porunca lui Alexandru Moruzi moșnenii „nu vor să urmeze hotărîrile dom-nești nevrînd să plătească cele obișnuite la mănăstire, adică dijma și alte semănături ce au pe moșii”. În cele mai multe cazuri țăranilor nu li se face dreptate „rămînînd ei mincinoși”³⁸.

Într-un document de la Alexandru Coconul din 1625 se arată că în urma procesului „au rămas rumânii (jupînesii Dumitra și feciorilor ei) ...stătători și ohabnici și de nimenea să nu se clătească”³⁹. Țăranii sînt scoși din divan „cu mare urgie și cu multă bătaie”.

Peste cîțiva ani, țăranii din Cîrștienesti merg în fața domnului Matei Basarab și se plîng că vistierul Dumitru Dudescu „ni s-a pus în spinare ca să ne rumânească zicînd cum că sîntem rumâni din Cîr-știenesti de pre niște ocine”⁴⁰. Domnul le cere să aducă 12 jurători

³² Ibidem, pach. XXXIX/16.

³³ Ibidem, pach. XLI/7, XXVIII/53, XXVIII/65.

³⁴ Ibidem, pach. XXVIII/52.

³⁵ Ibidem, pach. V/39.

³⁶ Ibidem, pach. XXVIII/18.

³⁷ Ibidem, pach. XXVIII/49, XXVIII/50.

³⁸ Ibidem, pach. X/31.

³⁹ Ibidem, pach. I/9.

⁴⁰ Ibidem, pach. XC/13.

ca să arate că ei nu au fost rumâni, dar țăranii nu au cu ce să plătească acești jurători (martori) și vin cu rugămintea la Dumitru vistierul obligându-se ca pentru răscumpărarea lor să dea o mare sumă de bani.

În 1649 țăranii din Budișteni, cumpărați cu 26 000 aspri, împrumută acești bani „ca să-i lepede Stanciului logofătul „pentru a se elibera, dar „au rămas de lege în divan ca să-i fie rumâni Stanciului logofătul“⁴¹.

Documentele mănăstirii dau informații și asupra fugii țăranilor. În 1681, monahul Teodosie dă un zapis, către Șerban Cantacuzino, prin care îi vinde 19 rumâni din Dintești, dintre care 12 erau fugiți. Șerban Cantacuzino, făcându-i danie mănăstirii Cotroceni îi dă și dreptul de a-i urmări de a-i aduce înapoi⁴².

Cînd birurile sînt mai grele, cînd nu pot să fugă, țăranii în frunte cu pircălabii satului alungă pe dișmașii mănăstirii cum rezultă dintr-un ordin din 1749 de la Grigore II Ghica „voi ați gonit oamenii mănăstirii pe care îi trimisese egumenul să strîngă dijma“⁴³.

În afară de unele însemnări de ordin arhivistice, de informații despre istoricul mănăstirii Cotroceni, despre starea socială și economică a maselor țărănești și lupta lor de clasă în fondul de documente al mănăstirii găsim date din istoria politică a țării sau nenumărate probleme semnalate printr-un simplu zapis sau printr-o mică însemnare pe alte documente. Dintre acestea se impune a da prioritate informațiilor politice.

Într-un document de la începutul secolului al XVII-lea⁴⁴, hrisov a lui Simion Movilă găsim importante informații legate de domnia lui Mihai Viteazul. Din ce cauză, nu găsim în document, dar presupunem că pentru hainie lui „Mitri Vornicul i s-a întîmplat pierzare de către Mihai Voievod“, iar jupîneasa Neaga Vorniceasa, „răminînd săracă și fără sprijin“ vinde moșia sa lui Mihai voievod pe bani domnești din visterie. Mihai Viteazul a luat această „moșie precum și pe alte sate“ cu forța cum arată un document din 25 februarie 1615⁴⁵. „Mihai vodă el singur a împresurat această siliște de fapt cu multe năpăști de biruri“.

Documentul din 1601⁴⁶ spune mai departe că Mihai Viteazul a pierdut „toate satele și moșiile cu hiclenia lui de către cinstitul împărat și și-a pus și capul lui“. Aceste moșii și sate au intrat sub stăpînirea noului domn Simion Movilă după lupta de la Mirăslău. În toamna anului 1600 în București intră armatele turcești și poloneze făcînd mari distrugerii și luînd în robie mulți oameni. În această robie, cade și jupîneasa Neaga Vorniceasa, după cum vedem din documentul dat de Simion Movilă din mai 1601⁴⁷. În luna mai 1601 Simion Movilă era stăpîn pe situație permițîndu-și a lua moșiile și satele lui Mihai Viteazul și a înapoia jupînesei Neaga moșia Grozăvești pe care aceasta o vinde pentru a scăpa din robia turcească — „și multă nevoie a tras

⁴¹ Ibidem, pach. V/15.

⁴² Ibidem, pach. II/24.

⁴³ Ibidem, pach. XXVIII/27.

⁴⁴ Ibidem, pach. I/2.

⁴⁵ Ibidem, pach. I/5.

⁴⁶ Ibidem, pach. I/2.

⁴⁷ Ibidem, pach. L/1.

pînă cînd a ieșit din această limbă păgînă, cu multă cheazășie pe mulți bani ca să-și vîndă bucatele și moșiile și sculele și ferecăturile pentru datoria turcilor". Dar mulți vor fi rămas în această robie neavînd „moșii, bucate și bani“ ca jupîneasa Neaga.

Documentul din mai 1601 arată că în divanul lui Simeon Movilă intră și unii dintre boierii lui Mihai Viteazul care nu-l urmaseră și-l trădaseră pe acesta.

Mai tîrziu Alexandru Iliăș, adus la domnie de turci împotriva voinței boierilor, continuă eliberarea țaranilor și din această cauză boierii conduși de Lupu Mehedințeanu paharnicul cu ajutor din Transilvania îl alungă (28 octombrie 1628). Boierul hiclean nu s-a mulțumit numai cu alungarea domnului, ci a căutat să se răfuiască și cu unii boieri partizani ai lui Alexandru Iliăș, cu Papa dvornic căruia „i-a luat multe haine și scule“⁴⁸. Pentru aceasta domnul îi dăruiește moșia Pietrile.

Constantin Șerban Cîrnul, fiul lui Radu Șerban, după ce domnise în țară 4 ani este nevoit să treacă în Transilvania în 1658. Dar el va căuta să ia domnia Țării Românești după cum ne arată un document de la Gheorghe Ghica venit la conducerea țării în 1660 și care ne amintește de „vremea cînd a ridicat Constantin voievod sabia împotriva împărăției și a trecut peste munți de au venit din țara ungurească hoștește“. În acest document găsim și informația despre confiscarea averilor lui Ghiocu hrăpărețul căpitan care trecuse de partea lui Constantin Șerban „neavînd să ție la domnia mea și unde au fost steagul împărăției ca toți boierii țării, ci s-au sculat ca hiclean împărăției și domniei mele și dușman țării“⁴⁹.

Apăsătoarea dare a văcăritului pusă de C. Brîncoveanu a fost greu suportată de mase, dar și de boieri. Deși desființată prin hrisovul din 1714 dat de Șerban Cantacuzino fiul stolnicului C. Cantacuzino, această dare va rămîne în continuare, iar mănăstirile și boierii se vor plînge de greutatea ei. Mihai Racoviță scutește satul Pietrile de darea văcăritului pentru 1000 vite „pentru ajutorul și folosirea sfintelor mănăstiri“ de la Sf. Munte⁵⁰.

Numeroase mănăstiri de la noi care erau închinat Sfîntului Munte aveau pentru aceasta de îndeplinit unele obligații materiale. Mănăstirea Cotroceni „din pricina trecutei răzmeriți (războiul Turciei cu Rusia și Austria din 1736—1739) și din alte întîmplări s-au scăpătat mănăstirea și fiindcă de la cutremurul cel mare s-au sfărîmat un rînd de chilii dinspre miazăzi după cum domnia mea le-am văzut“⁵¹ și nu poate să-și plătească datoriile către Sf. Munte fiind scutită de domnul Grigore Ghica de această dare pe timp de 2 ani.

Într-un document din 1797⁵² dat de ispravnici în pricina dintre mănăstire și moșnenii din Țigănești se arată că „au stăpînit mănăstirea vilele pînă în vremea răzmeriții“ (Războiul rușilor și austriacilor cu turcii din

⁴⁸ Ibidem, pach. III/1.

⁴⁹ Ibidem, pach. I/120.

⁵⁰ Ibidem, pach. III/22.

⁵¹ Ibidem, pach. XXVIII/29.

⁵² Ibidem, pach. X/27.

1787—1792). Moșnenii arată că din cauza „răzmeriții“ n-au putut să mai lucreze acele locuri și de atunci le stăpânește mănăstirea.

Din documente găsim multe informații de natură genealogică din care vom da doar câteva.

Într-un hrisov din 1614⁵³ dat din Tîrgoviște de Radu Mihnea acesta arată că era „feciorul marelui și preabunului răposatului Mihnea voievod, nepotul bătrînului și preabunului răposatului Alexandru voievod“.

Într-un document din 1680 de la Șerban Cantacuzino aflăm că Radu Năsturel — mare ban — era fiul lui Udriște Năsturel, logofătul din Fierăști și nepot de frate al doamnei Elina, soția lui Matei Basarab. Pe baza acestei filiațiuni, Radu Năsturel merge la C. Cantacuzino pentru a interveni pe lângă Gh. Ghica pentru a-i da satul Pietrile și moșia răposatei Elina. El primește moșia și sate pe care le vinde lui Constantin Cantacuzino. După moartea acestuia moșia rămîne sub stăpînirea soției sale, Elena, mama lui Șerban Cantacuzino. Dar moșia este pierdută în timpul domniei lui Grigore Ghica (1672—1673) cînd „întîmplata-s-au domniei mele pribegie la Țarigrad și au încăput toată casa domniei mele la mare nevoie de către Grigore voievod“⁵⁴.

Două documente ne arată atribuțiile judecătorești și financiare ale unor „copii de casă“. În 1750⁵⁵ copilul de casă Nicolae are un ordin domnesc de la Grigore II Ghica să oprească pe vameși de a mai vinde vin pe moșia Cotrocenilor.

Spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea și îndeosebi după 1829, cînd monopolul turcesc este înlăturat, comerțul ia o mai mare dezvoltare. Banii au o mai mare căutare și din această cauză și camăta se ridică foarte mult. Mănăstirile sînt impuse la obligații către stat. În 1814 egumenul Plumbuițeanu primește porunca marii logofeții de a plăti spitalelor suma fixată la 460 taleri⁵⁶. Vistieria țării obligă logofeția bisericească să se adreseze mănăstirilor Cotroceni, Clocaciiov și Slatina ca să stabilească numărul călugărilor, fraților și robilor țigani ai mănăstirilor pentru a fixa dările lor către stat⁵⁷.

Începînd cu deceniul al IV-lea al secolului al XIX-lea au loc numeroase procese de judecată a pricinilor pentru călcarea unor moșii⁵⁸ și a unor păduri⁵⁹. Aproape 200 dosare dau informații despre acțiunea de hotărnicie a moșiilor în secolul al XIX-lea, despre arendarea prin licitație a moșiilor⁶⁰ și încălcarea contractelor de arendașii moșiilor⁶¹. Fondul cuprinde „noua legiuire făcută pentru îmbunătățirea

⁵³ Ibidem, pach. I 3.

⁵⁴ Ibidem, pach. III/3.

⁵⁵ Ibidem, pach. XXVIII/35.

⁵⁶ Ibidem, pach. XCIII/77.

⁵⁷ Ibidem, pach. XCIII/98.

⁵⁸ Ibidem, dosar nr. 94/1842, 107/1843.

⁵⁹ Ibidem, dosar nr. 62/1837, 167/1847.

⁶⁰ Ibidem, dosar nr. 339/1858, 405/1862, 412/1862.

⁶¹ Ibidem, dosar nr. 117/1843.

soartei țăranilor și învoieli“⁶² sau informații despre izgonirea, strămutarea sau primirea locuitorilor pe proprietățile mănăstirii⁶³.

Numeroase dosare cuprind informații despre acțiunile edilitare din orașul București din secolul al XIX-lea. Inundarea mahalalei Elefteriei din pricina zăgazurilor morilor de la Grozăvești⁶⁴ au făcut necesară îndreptarea cursului Dîmboviței și reparația podului de la morile Paliciului sau cel de la Elefterie sau de la școala de înot⁶⁵.

În prezentarea de față am semnalat numai problemele cele mai importante din fond. Cercetarea amănunțită a arhivei mănăstirii Cotroceni dă posibilitatea aducerii la lumină a noi fapte și evenimente din istoria orașului București.

⁶² Ibidem, dosar nr. 224 1851.

⁶³ Ibidem, dosar nr. 415 1862.

⁶⁴ Ibidem, dosar nr. 213 1850.

⁶⁵ Ibidem, dosar nr. 233 1852, 245 1852, 248 1852

DOCUMENTE PRIVIND RĂSCOALELE ȚĂRĂNEȘTI DIN ANUL 1907 ÎN FOSTUL JUDEȚ NEAMȚ

GEORGETA TUDORAN

Filiala Arhivelor Statului din Piatra Neamț se află în posesia unui important număr de dosare care conțin documente interesante privind marea răscoală a țăranilor din primăvara anului 1907. În fondul Tribunalului județului Neamț precum și în fondul Revizoratului școlar, există 16 dosare care cuprind nenumărate interogatorii, acte de informații, procese verbale, acte de acuzare, rechiziții și rapoarte pentru diferite comune din județ, întocmite în vederea judecării țăranilor arestați, acuzați a fi capi de răscoală.

Materialele existente în aceste arhive ne permite să ne facem o imagine clară a luptei desfășurate de țăranii din acest județ pentru pământ. Ele sînt o mărturie vie a dorinței arzătoare de a obține pământ, care frământa țărănimea din întreaga țară, a mizeriei în care aceasta se zbătea. În fostul județ Neamț, răscoalele țăărănești din anul 1907 s-au desfășurat între 5 și 15 martie, cuprinzînd un număr însemnat de comune.

Primele mișcări țăărănești din județ, au izbucnit în comunele Roznov, Podoleni, Buhuși, Costișa, Zănești, în cursul zilei de 5 martie, pentru ca în zilele următoare să se extindă cu repeziune în diferite alte comune ca Păstrăveni, (cu cătunele Tibucanii de sus și de jos, Davideni, Rădeni, ș.a.), Uricheni, Războieni-Valea Albă (cu cătunele Cîrligi, Hîrtop, Tupilați, Uscăți, ș.a.), Budeștii Ghicâi (cu cătunele Micșunești, Făurei, Tatomirești, Climești, Bălănești ș.a.), Borlești, Tazlău (cu cătunele Balcani, Frumoasa, ș.a.); Siliștea, Bozieni, Vlădiceni și multe altele.

Felul în care se desfășura răscoala în județ, era asemănător cu cel din celelalte județe din Moldova. Aflînd despre revoltele țăranilor din nordul Moldovei, și fiind apăsați de aceeași sărăcie determinată de lipsa de pământ, țăranii din județul Neamț porneau și ei la luptă făcîndu-și singuri dreptate, pentru că, așa după cum ei înșiși mărturiseau, le ajunsese „apa la gît” și „nu vrem să ne înneacă”.

Vestea despre răscoalele țăărănești din țară a ajuns la ei prin diferite căi, fie prin povestirile consătenilor lor care, aflîndu-se plecați din comună treceau prin diferitele localități unde se desfășura răscoala, fie prin citirea ziarelor centrale care publicau știri despre lupta țăărănimii și care, în ciuda restricțiilor impuse de guvern, ajungeau la sate și erau citite sătenilor de către învățători sau alți intelectuali din sat. Un factor deosebit de convingător pentru mobilizarea țăărănimii la luptă, îl constituiau scrisorile pe care le primeau cei care aveau fii plecați în armată și care fuseseră trimiși în regiunile răscolate pentru a înăbuși lupta țăranilor. (Exemplu Gheorghe Rusu din comuna Budeștii Ghicâi și sergentul Stîngu Grigore din comuna Păstrăveni).

Țăranii dintr-o comună, împreună cu cei din cătunele anexate, se strîngeau la primărie precum și pe ulițele satelor și hotărău să pornească lupta pentru pământ. Din documentele existente în arhivă reiese că această revendicare era formulată diferit, prezentînd deosebiri de la o comună la alta. În unele părți țăranii cereau să le fie arendat lor direct pămîntul, înlăturînd pe arendași (Zănești, Tazlău, etc.), în altele, să se încheie contracte mai acceptabile fixînd prețul de 0,50 lei prăjina de pămînt, precum și pășuni pentru vite mai ieftine, (aceasta

fiind în general cererea formulată de majoritatea satelor), sau așa cum cereau țăranii din Făurei, comuna Budeștii Ghicai, să li se dea pământ pe veci, cum s-a dat în 1864.

Uniți în grupuri de câteva sute, răsculații cutreerău comunele respective, apoi cătunele în care își aveau reședința câte un arendaș impunând cu forța schimbarea condițiilor vechi de muncă, care deveniseră apăsătoare, arzând condițiile de muncă și întocmind contracte noi. Arendașii, proprietarii precum și primarii care nu acceptau de la început condițiile țăranilor, erau duși cu forța în localul primăriei unde erau ținuți sechestrați până acceptau să semneze condițiile puse de țăranii.

Cetele țăranilor răsculați, ardeau registrele cu datorii, împărțeau cerealele pe care le găseau. Fugind arendașii, țăranii răsculați deveneau pentru scurtă vreme stăpâni pe sat, obligând pe primar să adopte măsurile indicate de ei.

Autoritățile județene alarmate de rezezițiunea și forța cu care se extindeau răscoalele, au luat măsuri energice. A fost alcătuit un tren special cu care au plecat spre comunele răscolate procurorul județului Cugler și judele instructor Adam, însoțiți de trupe de soldați și jandarmi. Furia țăranilor era însă atât de puternică, încât au fost cazuri când din ciocnirea dintre armată și răsculați, armata era aceea care trebuia să se retragă, așteptând întăriri (ex. Buhuși).

Muncitorii din județul Neamț au înțeles just lupta țăranimii, în unele situații participând chiar direct la acțiunile țăranilor răsculați. Este cazul muncitorilor de la fabrica de postav Buhuși care, în număr de 200, s-au alăturat grupurilor de țăranii ce invadaseră străzile orașului. A fost primul act de solidarizare directă a muncitorilor din fabrici cu țăranii răsculați, de la izbucnirea răscoalelor țăărănești din anul 1907. Au fost cazuri, menționate de documente, când muncitorii citeau țăranilor diferite ziare, punându-i în felul acesta la curent cu mersul răscoalelor din țară.

Ca și în restul țării, intelectualii satelor, învățătorii și preoții, au înțeles în multe cazuri lupta țăranimii, acordându-le sprijinul lor. În unele comune învățătorii au ținut întruniri cu țăranii la ei acasă, chiar în timpul răscoalei, unde le citeau ziarele și le întocmeau memoriile către autorități prin care cereau pământ.

În Arhivele Statului Filiala Piatra Neamț, în fondul Revizoratului școlar se află un dosar care conține raportul amănunțit al Revizoratului școlar al județului Neamț, privind atitudinea învățătorilor și preoților din județ față de răscoalele țăărănești. În raport era menționat astfel învățătorul T. V. Ungureanu din Uscuți, comuna Războieni Valea Albă care a sprijinit pe țăranii răsculați, iar „sara la el acasă se adunau grupuri de țăranii”¹. Se notează că învățătorii N. Trofin și Gh. Andronic din comuna Bistricioara, cutreerău satele chemând pe țăranii la răscoală. Deasemenea erau însemnați preoții I. Roșescu, Gh. Popescu și alții, acuzați că au îndemnat pe țăranii să se revolte sau că în predicile lor la biserică strecurau „vorbe care nu trebuiau să aibă loc”².

O importanță deosebită prezintă materialele privind răscoalele țăărănești din comunele Buhuși și Costișa cu satele din jur: Orbic, Mănoaia și Zberești, la care, după cum am mai arătat, au participat și muncitorii din Buhuși. Nu vom insista asupra acestor documente despre care s-a mai scris³, vom reda doar un fragment dintr-un act de informațiune, (nemenționat până acum) al secretarului comunei Dobrin Cristea, care se referă la devastarea curții arendașului I. Orenstein din Costișa precum și la arderea condicelor de datorii agricole de la primărie: „...Când locuitorii au ars condicele arendașului, eram în camera primăriei vreo 15 oameni dar care oameni nu îmi pot aduce aminte și dacă printre ei a fost și Vasile Ioan Bacu nu știu. Când au rupt registrul de muncă la primărie, eram acolo dar nu am putut vedea, căci era primăria plină; când au rupt acest registru, au strigat toți ura. Cine a rupt și ars condicele arendașului iarăși nu știu căci eram atunci în primărie...”⁴.

Reproducem mai jos unele fragmente mai semnificative din aceste documente cu excepția a două scrisori, pe care, având în vedere importanța lor, le vom reda

¹ Arh. St. Filiala Piatra Neamț, fond Revizoratul școlar, dos. 21/1907, inv. nr. 671.

² Loc. cit.

³ Vezi J. Benditer: „Unele documente privind participarea muncitorilor textiliști din Buhuși la răscoala țăranilor din 1907” în Studii nr. 3/1953.

⁴ Arh. St. Filiala P. Neamț, Trib. jud. Neamț, dos. 232/1907, fila 78.

în întregime. Este vorba de o carte poștală scrisă de sergentul Stîngu Grigore care se afla cu armata în Buhuși pentru înăbușirea răscoalelor, scrisoare adresată consătenilor săi din Păstrăveni, prin care îi îndemna să se răscoale pentru a obține și ei pămînt mai ieftin. După propria sa declarație, scrisoarea i-a fost dictată de mai mulți soldați din aceeași comună cu el. A doua scrisoare este adresată de sătenii din Grumăzești prințului A. Garadja prin care, relatîndu-i nedreptățile și exploatarea la care erau supuși pe moșia lui, îi cereau pămînt, amenințîndu-l că în caz contrar se vor răscula și ei.

Numeroase și foarte interesante, documentele privind răscoalele țărănești care se află în Filiala Arhivelor Statului din Piatra Neamț, sînt mărturii concrete ale energiei cu care au luptat țăranii din fostul județ Neamț pentru pămînt, ele contribuind într-o măsură importantă la elucidarea problemei marelui răscoală a țărănilor care a cuprins România în primăvara anului 1907.

— 1 —

PROCES VERBAL

Anul 1907 luna martie ziua în 6

Noi procurorul Tribunalului Neamț fiind în comuna Podoleni împreună cu dl. Jude instructor pentru potolirea răscoalei locuitorilor din acea comună, și după ce am izbutit a-i liniști am fost înștiințați: că în comunele Buhuși, Zănești și Roznov se comit asemenea grave disordine de locuitori. Dl. Jude instructor s-a transportat imediat la Buhuși iar noi la Zănești, unde dl. cpt. Chiriac Comandantul Companiei de jandarmi și dl. locotenent Stamatiade ne-au arătat că în primărie se află adăpostit administratorul moșiei și un comerciant evreu, iar locuitorii care erau în număr foarte mare în fața primăriei vor să pătrundă înăuntru și forțele de care dispun d-lor sînt nesuficiente. Imediat la sosirea noastră locuitorii au început a vocifera și a lua o atitudine foarte agresivă, și cu toate consiliile noastre nu i-am putut liniști. Văzînd că se reped asupra cordonului de soldați spre a pătrunde în Primărie am dispus a se trage focuri în vînt cu cartușe de manevră și atunci s-au mai liniștit. Le-am dat din nou cauzile și atunci ei mi-au prezentat condițiunile lor față de arendaș în privința muncilor agricole și apoi s-au retras liniștiți. Noi pe de o parte am dispus ca forța armată să mai rămîie acolo pentru menținerea ordinei, iar noi vom pleca la Roznov unde am fost informați că locuitorii s-au răscurat țărăși.

Procuror indescifrabil

Comandant Geandarmi
'ss' Cpt. Kiriacu

Arh. St. P. Neamț, fond Tribunalul jud. Neamț, dosar nr. 67 B. 1907 inventariat la nr. 223, f. 4.

— 2 —

CABINETUL JUDELUI INSTRUCTOR AL TRIBUNALULUI JUDEȚULUI NEAMȚ

INTEROGATORIU

Anul 1907 luna martie ziua 21

Înaintea noastră judele de instrucțiune al Tribunalului Neamț, asistat de grefierul nostru comparînd inculpatul Ioan Vasile Teacă sau supus interogatoriului următor:

Răspuns: Luni 5 martie s-au răscurat locuitorii din Roznov și nu știu prin ce împrejurare au fost atunci la Roznov doi oameni din satul nostru — Ion Bursuc și Ion Hoșcan care în aceeași zi s-au întors în sat și au adus vestea că locuitorii

din Roznov s-au răsculat și au încheiat un contract cu Herșcovici posesorul moșiei, care le-au lăsat cu 80 bani prăjina și trecerea liberă peste podul de peste Bistrița. Aducînd ei această veste în sat au început a se aduna oameni și a se sfătui să cerem și noi arendașilor Pruncu și Heler ca să ne dea și nouă pămînt mai ieftin și după ce ne-am adunat vreo 200 oameni ne-am dus la Fauri și Heler unde am găsit numai administratorul moșiei — Dimitriu — care a venit cu noi la primărie și aice secretariul comunei și administratorul au făcut socoteala și s-a văzut că posesorul Heler îl ține 45 bani prăjina și atunci noi am zis că dăm filatene 20 bani la prăjină, cînd administratorul a spus că el nu poate să se învoiască fără voia lui Heler și aceasta s-a comunicat prin telefon d-lui prefect și a venit răspuns ca să vie la Piatra o delegație de oameni ca să se înțeleagă și ne-am liniștit și ne-am dus acasă fiind seara.

Arh. St. P. Neamț, fond Tribunalul jud. Neamț, dosar nr. 223/B/1907, f. 19—20.

— 3 —

CABINETUL

JUDELUI INSTRUCTOR AL TRIBUNALULUI JUDEȚULUI NEAMȚ

ACTE DE INFORMAȚIUNE

Anul 1907 luna mai în zile 23

Înaintea noastră jude instructor pe lingă Tribunalul Jud. Neamț prezentîndu-se D. Gh. Bordea, chemat sub jurămint, în etate de 52 ani, profesiunea muncitor, starea înсурat domiciliat în comuna Podoleni iar asupra împrejurărilor de care a fost întrebat a arătat după cum urmează:

Am aflat de la primar, la Podoleni că lucrătorul de la gara Podoleni Alecu Rotariu mai înainte de revolte citea jurnale pe la oameni și le spunea ce se petrece prin alte localități unde erau revolte. Aceasta este ginerele lui I. Gh. Stan. Despre toate acestea știe și Ghiță C. Ploscaru. Nu este adevărat că eu aș fi spus la oameni să ceară pămînt. Alta nu știu mi s-a cetit prezenta și semnez.

JUDE INSTRUCTOR

ss' indescifrabil

ss Gh. Bordea

GREFIER,

ss indescifrabil

Arh. St. P. Neamț, fond Tribunalul Jud. Neamț, dosar nr. 52 inventariat la 236 1907, f. 13.

— 4 —

CABINETUL JUDELUI INSTRUCTOR

AL

TRIBUNALULUI JUDEȚULUI NEAMȚ

INTEROGATORIU

Anul 1907 luna martie în 19 zile

Înaintea noastră judele de instrucție al Tribunalului Neamț, asistat de grefierul nostru comparînd inculpatul Gheorghe Calistru s-au supus interogatoriului următor:

Noi am auzit că este bucluc în comuna Zănești și am auzit răcnind căci eu stau în satul meu aproape de Zănești și eu împreună cu Ioan V. Rusu am trecut Bistrița și ne-am dus la Zănești unde am văzut că se răsculase oamenii și cereau pămînt, să le scadă taxa de moștenire darea de 5 lei pentru popușoi și altele,

m-am întors cu Rusu înapoi și după ce m-am întors a doua zi am vorbit cu oamenii și m-am sfătuit să ne ducem la primărie și să cerem ca taxa de moștenire și darea de 5 lei pentru popușoi să ne-o ridice și am pornit din satul nostru vre-o 60—70 oameni și după ce am ajuns la primărie au venit și oameni din satul Borlești și aceștia cereau pământ, dar care erau de capul lor nu pot să vă spun căci nu cunosc.

Mi s-a cetit, stăru, carte nu știu.

JUDE INSTRUCTOR,
ss. indescifrabil

GREFIER,
ss. indescifrabil

Arh. St. P. Neamț, fond Tribunalul jud. Neamț, dosar nr. 234/1907, f. 11—12.

— 5 —

ACT DE INFORMAȚIUNE

Anul 1907 luna Maiu zile 5

Înaintea noastră jude instructor pe lângă Tribunalul Jud. Neamț prezentându-se D. Neculai Vas. Trifescu chemat sub jurământ a răspuns că se numește N. Vas. Trifescu, în etate de 38 ani, profesia muncitor starea însurat domiciliat în comuna Budeștii Ghicăi iar asupra împrejurărilor de care a fost întrebat a arătat după cum urmează :

Neculai Rusu din comuna Budeștii Ghicăi are un băiat în armată și era dus la concentrare pe unde era revoluție și el a scris o carte poștală tatălui, spunându-i că pe acolo s-au împăcat arendașii cu țăranii cu 50 bani prăjina de pământ și el ruga pe tatăl său că dacă se vor împăca oamenii pe la noi să eie și pentru el pământ. Băetul se numește Gheorghe N. Rusu. Apoi Neculai Rusu a arătat acea carte poștală la mulți oameni prin sat și așa oamenii au început a se îndemna unul pe altul să ceară pământ și au început a se aduna. Joi 8 martie am făcut o suplică la primari către minister ca să ne dea pământ și tot în acea zi am dus-o la Bozieni și am dat-o căpitanului. După aceea N. Mihai Rusu și Gh. Vasile Gherghel au început a face gură mare printre oameni și au întăritat pe oameni.

JUDE INSTRUCTOR,
ss/ indescifrabil

ss/ Neculai V. Trifescu

GREFIER
ss/ indescifrabil

Arh. St. P. Neamț, fond Tribunalul Jud. Neamț, dosar nr. 230/1907, f. 30.

— 6 —

CABINETUL

JUDELUI INSTRUCTOR AL TRIBUNALULUI JUDEȚULUI NEAMȚ

ACT DE INFORMAȚIUNE

Anul 1907 luna Mai în 16 zile, Herșcu Rapaport, în etate de 67 ani, profesia proprietar, starea însurat domiciliat în comuna Păstrăveni :

Văzînd eu aceasta m-am pregătit ca la 7 mart dimineța să plec cu familia din sat, dar în acea dimineță nu am apucat a pleca cînd m-am pomenit că au intrat în ogradă o mulțime de oameni, am eșit afară și i-am întrebat ce voiesc și ei au început a striga cu toții încît nu am mai putut pricepe nimic. Atunci Diminuță a Catrinei și C. Tataru, m-au tras jos de pe scară și au început cu toții

a striga să merg la primar și să le dau contractul de arendă a moșiei; nu știu cine mi-au spart 8 geamuri la ferestre l-am văzut dintre mulțime că cel întâi au stricat un geam N. Manole Teacă. Le-am spus că contractu nu e la mine ci l-am dat avocaților fiind în proces cu proprietarul și m-am rugat să-mi dea voie să mă îmbrac și să mă încălz deoarece eram în papuci. După ce m-am îmbrăcat m-au luat pe jos la primărie, a venit sania mea dar nu mi-a dat voie să mă sui în sanie și am mers pe jos, și fiindcă de la un timp nu mai puteam merge mi-a adus o sanie proastă cu paie în ea și mi-a dat voie să merg cu ea la pas că ei mergeau înainte, împrejurul meu și în urmă. Am întâlnit apoi pe primariu cu un geandarm cu sania și primarile au spus să mă lase să mă sui cu el în sanie și ei nu mi-au dat voie. Au mers așa aproape două ore pînă ce ajungînd la Primărie, nu m-au lăsat să intru în primărie ci au pus o masă afară unde nu m-am putut înțelege cu dîșii deoarece toți strigau. I-am rugat să delege 5 oameni dintre ei ca să mă pot înțelege după ce am stat afară vre-un ceas și jumătate am intrat în primărie unde mi-au zis să le dau pămînt cu 50 bani prăjina și să le iau 6 lei pe vară de păscut o vită și eu le-am iscălit o declarație în acest sens după care s-au liniștit. Am mai stat la primărie ca să se imprăstie, dar îndată locuitorii din Păstrăveni și Davideni văzînd ce au făcut cei din Țibucani au adus administratorii acelor moșii la primărie și au făcut și ei contracte iar pe la ceasul unu p.m. am plecat cu o sanie acasă unde am găsit că venise cîțiva jandarmi;

JUDE INSTRUCTOR,

ss/Adam

ss/H. Rapaport

GREFIER,

ss/H. Gh. Imbru

Arh. St. P. Neamț, fond Tribunalul Jud. Neamț, dosar nr. 68, inventariat la nr. 228/1907, f. 3, 4.

— 7 —

CABINETUL

JUDELUI INSTRUCTOR TRIBUNALULUI JUDEȚULUI NEAMȚ

ACT DE INFORMAȚIUNE

Anul 1907 luna mai în 16 zile, TOADER CURUT, în etate de 36 de ani, profesia jandarm, starea însurat, domiciliat în comuna Păstrăveni:

Iov Varlan, Ion Vas Varlan și Gh. C. Varlan, m-au înjurat de cruce pe mine și pe primar, mi-au zis că de ce port pușcă în spate și m-au împins de acolo. Astfel că eu cu primarele la atîtea oameni nu am putut să le facem nimic și ei acolo au făcut pe Rapaport care a iscălit un contract convenind să le dea pămîntul după cum cerea ei. Locuitorii din Păstrăveni văzînd ce au făcut cei din Țibucani, au luat și ei tot în acea zi pe vechilul de la Păstrăveni și trecînd cu el prin Davideni ca să vie la Primărie, cei din Davideni, au luat și ei pe vechilul de acolo și l-au dus la primărie unde au încheiat și cu acesta contracte pentru pămînt. Eu, după cit m-am putut convinge, oamenii de prin Păstrăveni și Țibucani au primit scrisori de la Buhuși unde era armata și erau și soldați din comuna Păstrăveni și le spunea ce se petrece la Buhuși.

JUDE INSTRUCTOR

ss/Adam

jeand.

ss. T. Curuț

GREFIER,

ss/H. Gh. Imbru

Arh. St. Neamț, fond Tribunalul Jud. Neamț, dosar nr. 68, inventariat la nr. 228/1907, f. 9 și 10.

CABINETUL

JUDELUI INSTRUCTOR TRIBUNALULUI JUDEȚULUI NEAMȚ

ACT DE INFORMAȚIUNE

Anul 1907 luna mai în 23 zile

Înainte noastră jude instructor pe lângă Tribunalul Jud. Neamț, prezentându-se D. Garabet Popovici chemat ca informator, în etate de 47 ani, profesia agricultor, însurat domiciliat în comuna Păstrăveni și a arătat după cum urmează :

În ziua de 7 martie dimineața a venit la curtea administrației moșiei Păstrăveni vre-o 200 de oameni în frunte cu T. A. Ancuței, Ioan I-Ancuței și alții, vociferând că ce fac cu ei și să mă duc să le dau pământ și m-au luat cu forța și m-am dus la primărie, acolo au pretins să le dau pământul cu 80 bani prăjina și văzînd că altfel nu pot scăpa de ei, am cedat și am făcut un contract care au rămas la primărie și apoi s-au liniștit.

Nu știu cine i-a indemnăat la răscoale și nu am nici o pretenție contra lor. Alta nu mai știu.

Mi s-a cetit, stărui și semnez

ss/G. Popovici

JUDE INSTRUCTOR,

ss/îndescifrabil

GREFIER,

ss/îndescifrabil

Arh. St. P. Neamț, fond Tribunalul Jud. Neamț, dosar nr. 68/1907, înregistrat inv. la nr. 228, f. 63.

CARTE POȘTALA

Buhuși 8/3 1907

Sîntem bine sănătoși, ne ocupăm cu afacerile, răscoala oamenii au regulat afacerea cu pământul, au stricat vreo 4 prăvălii cu mărfuri și rachiuri, au furat tot, faceți și dvs. pe acolo răscoală, la Rapaport cu 50 bani prăjina de iarbă, 50 bani arătura și suhatu de boi 16 lei și de una vacă 8 lei și să știți că de nu veți face așa să știți că în zădar mai trăim pe lume, faceți așa cum e pe aici, așa s-au împăcat pe aici și pe în toate părțile. Toată obștia să se răscoale toți și mari și mici, în ceasul cînd veți primi scrisoarea să faceți contract căci acum este timpul cel mai bun fiindcă armata este aici și nu mai este de unde și chiar de vin nu vă face nimica ci vă spune să vă liniștiți că are să vă dea. Nu lăsați treaba pe jos, sfătuiți-vă cu toții și răspundeți la toate cu binele și la caz de nu se lasă scoateți condicele din cancelarie și le ardeți, cum a făcut aici că nu vă face nimica.

Mai mulți Ion V. Varlan și Vasile Stef. Mariei și fiți oameni pentru aceasta că ne știți cine a plecat din sat.

28 Marti 1907

Recunosc că această scrisoare este scrisă de mine

Stîngu Grigore

Arh. St. P. Neamț, fond Tribunalul Jud. Neamț, dosar nr. 68 B. inventariat la nr. 217/1907, f. 10—11.

CABINETUL JUDELUI INSTRUCTOR
AL
TRIBUNALULUI JUDEȚULUI NEAMȚ

INTEROGATORIU

Cum te numești ? Ioan Natalia Văideanu

Unde domiciliezi ? În comuna Războieni

Într-o zi primarul a trimis pe șeful de garnizoană și pe ajutorul de primar de au chemat mai mulți oameni la primărie între care m-au chemat și pe mine, m-au dus la primărie și acolo s-au adunat mai mulți oameni cărora le-a vorbit, primarul spunându-le să nu facă vre un bucluc căci cum vor face toată lumea cu pământurile vom face și noi și în acea zi s-au împrăștiat oamenii fără bucluc. A doua zi s-au adunat mai mulți oameni la primărie și m-am dus și eu și dinșii au încuiat porțile și au sechestrat pe primar acolo strigind să le aducă pe posesor și proprietar să le dea pământ între acei ca capi erau Ioan Cimpanu, Gh. Brumă și Gheorghe Bordeianu, Vasile Brumă și Alex. Brumă. Am stat și eu cu oamenii la primărie.

JUDE INSTRUCTOR.
ss/îndescifrabil

ss I. N. Văideanu

GREFIER,
ss/îndescifrabil

Arh. St. P. Neamț, fond Trib. Jud. Neamț, dos. nr. 226, f. 53—54.

CABINETUL JUDELUI INSTRUCTOR AL TRIBUNALULUI
JUDEȚULUI NEAMȚ

INTEROGATORIU

Anul 1907 luna martie ziua 18.

Cum te numești ? Constantin Gh. Alistar

La noi în satul Marginea, locuitorii N. Crăescu și Vas. Hirtan au umblat prin sat și au spus la oameni ca să meargă la primărie pentru pământ și așa s-au stîrnit oamenii din sat și ne-am dus cu toții la primărie unde am găsit mai mulți oameni adunați de prin diferite sate care cereau să rezilieze contractele de pământuri iar alții cereau pământ, am văzut că au intrat oamenii în primărie dar nu știu ce au făcut.

ss Gh. Alistar

JUDE INSTRUCTOR.
ss/îndescifrabil

GREFIER,
ss/îndescifrabil

Arh. St. P. Neamț, fond Tribunalul jud. Neamț, dosar nr. 226, f. 74—75.

— 12 —

CABINETUL JUDELUI INSTRUCTOR AL TRIBUNALULUI
JUDEȚULUI NEAMȚ

INTEROGATORIU

Anul 1907 luna martie 1907 în 19 zile

Înaintea noastră judele de Instrucțiune al Tribunalului Neamț asistat de grefierul nostru, comparînd inculpatul Th. Al Sîrmă din com. Tazlău, s-au supus interogatoriului următor :

În ziua de 6 martie am fost la Buhuși unde am avut treabă la judecătorie și acolo am văzut cum a început revolta și întorcîndu-mă în comuna Tazlău am spus locuitorilor să meargă la primărie să ceară îndrepturile noastre față de posesorul moșiei Lupu Goldman și anume că el nu vrea să ne dea pămînt, nu vrea să ne dea iarbă și nici suhat pentru vite și noi ne paștem vitele pe moșii străine.

ss/Th. Alex. Sîrmă

JUDE INSTRUCTOR

ss/îndescifrabil

Arh. St. P. Neamț, fond Tribunalul jud. Neamț, dosar nr. 63/1907 inv. nr. 225, f. 15—16.

— 13 —

CABINETUL JUDELUI INSTRUCTOR AL TRIBUNALULUI
JUDEȚULUI NEAMȚ

INTEROGATORIU

Anul 1907, luna martie în 19 zile

Înaintea noastră, jude de instrucțiune al Tribunalului Neamț, asistat de grefierul nostru, comparînd inculpatul Vasile I. Hapchină

Miercuri a venit în satul Frumoasa consilierul T. Sîrmă cu un alt om numit Flontoc și mi-a spus că să ne strîngem cu toții în sat și să mergem cu toții în comună ca să cerem drepturile noastre de la Lupu Goldman, posesorul moșiei să ne dea iarbă și suhat și ne-a spus că dacă nu vom cere acum mai pe urmă degeaba. Joi a venit Const. Apostol vataful și a spus să trimitem 10 oameni ca să se înțeleagă cu D-ul Prefect. S-au adunat oameni și au zis că cei 10 poate să nu vadă drepturile noastre I. N. Nastase a spus că cel care va merge să vorbească i se va da cu parul în cap, vom merge cu toții la Tazlău.

Noi voiam să luăm moșia cu banii ce sînt la Banca populară de unde putem împrumuta. Înainte de revoltă nu am făcut sfat să luăm moșia dar acum a început revoltele ne-am strîns și am vorbit să luăm moșia, au vorbit în drum N. N. Munteanu și Irimia Chihăescu care știu carte...

La primărie am făcut hirtie și le-am dat acolo Primarul ne-a făgăduit că ne va da moșia nouă.

JUDE INSTRUCTOR,

ss/îndescifrabil

GREFIER.

ss îndescifrabil

Arh. St. P. Neamț, fond Tribunalul Jud. Neamț, dosar nr. 63/1907, inventariat la nr. 235, f. 17—18.

— 14 —

PROCES VERBAL

nr. 1111

anul 1907 luna martie în 19 zile

Noi Vasile V. Manole primarul comunei Grumăzești și Vasile Vlad jandarm din postul Băltățești, Plasa Cracău Județul Neamț.

Avînd în vedere tînguirea onor Prinț A. Caradja din această comună cum că locuitorii din satul Ghindăoani, comuna Cracăoani sînt pe cale a se răscula și veni la moșia D-sale, spre a le da în mod forțat pămînturi de hrană, cu prețurile derizorii fixate de ei, după cum D-sa a fost informat chiar de D-lui Vasile Răscănescu primarul acelei comune prin administratorul moșiei d-lui Rudolf Havranck cărui i s-a comunicat luni 19 curent în Tg. Neamț, că de ce nu împacă pe locuitorii satului Ghindăoani adică să le dea pămînturi mai eftine.

Totodată ne mai arată că această răscoală ar fi provocată de un individ din astă comună numit Costache Gh. Hizanu care în ziua de 10 martie curent s-au dus în satul Ghindăoani propunînd locuitorilor din Ghindăoani să se unească cu locuitorii din Grumăzești și împreună să meargă la d-sa pentru a-i pretinde pămînt după cum s-au făcut și în alte părți contracte silite, cerînd a se urmări pe instigatori, cerceta faptul și al înainta parchetului.

ss./îndescifrabil

MARTOR,
asistenți
ss./îndescifrabil

GEANDARM
ss./îndescifrabil

SECRETAR.
ss./îndescifrabil

Arh. St. P. Neamț, fond Tribunalul Jud. Neamț, dosar nr. 233/1907, f. 9.

— 15 —

COCONAȘULE

Subsemnații locuitori din comuna Grumăzești venim înaintea feței Dvs. a vă ruga cu buna liniște ce o avem pînă astăzi în comuna Grumăzești ca să vă rugăm de bună voie și în liniște nu cum s-au făcut în alte comuni de locuitori pe la posesorii de moșii sau sfărîmat curțile și dare de foc. Noaptea cu răsipirea obiectelor și lucrurilor boierești pentru că le-au scumpit pămînturile și suhaturile la vite și acum în urma revoluțiilor făcute de săteni, posesorii au dat în scris la locuitori că le va da prăjina de loc cu 50 bani loc clasa I., prăjina de iarbă 60 bani, perechea de boi la vîrat 15 lei de la vîrat 1 leu, mînzatul de vîrat 5 lei și așa mai departe, iară noi locuitorii toți din comună vedem că sîntem închiși cantr-un ocol de moșia boierească, nu avem unde vășca, scăpăm vita ne-o închide, ne-am sfătuit cu toții dimpreună că v-am curățat toate ripile de spini și am scos cete de 2 ani de zile și am muncit ca la ocele mari la scos de sare, și domnul administrator în fiecare an ne-a suit locul, 10 și 15 bani la prăjină și nu se face nimica teamna, avem 2 lei unul tot dăm dumneatale pe loc. Vărăm 3 vite, la sfîntul Dumitru una este a dumneatale și noi vrem ca să mai pășiți prețurile la locuri și suhaturi dacă vreți de bună voie și în liniște, de nu domnul administrator încarcă pe oameni și-și face leafă el singur și la lucru aduce din altă țară, dar aici nu sînt oameni să lucreze ca și acei.

Noi cuconașule am venit de bună voie ca să vedem ne dați după plugurile noastre de bună voie și liniște dacă nu vreți pînă ce vor auzi cei mai mari are fie într-o bună zi la palaturile dvs ca la Rosnov. Avem să facem toți locuitorii din sat că pînă acum ne-ați belit destul de tare, ați luat și 2 piei de pe un țaran, da acum noi nu vrem ca să ne mai jupești, da deocamdată am venit ca să vă rugăm de bună voie, n-am îndrăsnit că sînteți boier mare, da acum dacă nu vreți

de bună voie și vedem că în toate părțile s-au făcut așa, vrem și noi să facem, că ne-a ajuns apa la gît și nu vrem ca să ne înneacă, da cuconașule să nu credeți ca să vă potriveți cuiva, la primar sau administrator sau altcineva, ca să nu ne dați ceace cerem noi toți locuitorii notați mai jos, într-o bună zi o să vedeți mare posnă asupra palaturilor dumneavoastră, că noi avem să ne stringem toți locuitori și avem să aducem și de aiurea putere cu cheltuiala noastră au să vie acei și are să fie mare posnă dacă nu dați de voie ceace se cere mai potrivite lucrurile.

Totodată vă rugăm cuconașule ca să nu credeți că se astîmpără revoluția, în alte părți poate să stea binisor, da aice nu știe nimeni cînd avem s-o facem numai noi locuitorii notați mai jos știm și atunci are să vă pară rău da degeaba că-i tîrziu.

Vă rugăm cuconașule dacă ați primit petițiunea asta să n-o dați în ripă de tot și să ne dați răspunsul imediat dacă nu, este rău mare, iară dvs, dacă nu faceți cu locuitorii împăcaciune degeaba țineți moșie că semințurile nu aveți unde să le puneți și o să fiți bucuroși ca să aveți unde locui dumneavoastră dimpreună cu familia, așa este sfatul la locuitori cuconașule. Vă rugăm de răspuns foarte mult dacă vreți să fie bine. Chemați locuitorii și le spuneți ori așa, ori așa, dacă nu mai avem să mergem una să ne ducă la legi pe 700 locuitori mari, mici, statul ce să ne facă că sintem de sărit în pîriu, măcar să vie toată armata noi tot cum vrem așa avem să facem, dacă dumneavoastră nu vreți, om muri părinții, da or rămînea copii de ai noștri și or trăi mai bine. Dați răspuns.

Sărutăm mîinile cuconașule

Arh. St. P. Neamț, fond Trib. Jud., dosar nr. 233/1907, f. 5.

— 16 —

CABINETUL JUDELUI INSTRUCTOR

TRIBUNALUL JUDEȚULUI NEAMȚ

INTEROGATORIU

Anul 1907 luna martie în 20 zile

Cum te numești ? Cost. V. Cașeriu

Unde domiciliezi ? Budești Ghica cătun Făurei

Ce avere ai ? Una casă cu loc

S-au svonit în sat la noi că oamenii prin alte părți s-au sculat și cer pămînt fără să fi avut vreun sfat, mai înainte sau să fi fost prin sat pe la noi vreun om străin care să ne îndemne să ne răsculăm și am plecat în lumea mare spre curtea de la Ghica ca să cerem să ni se deie și nouă pămînt. Pe drum am întîlnit pe vechilul Podasca care ne-a spus ca să mergem la primărie, la primărie am auzit că oamenii cereau pămînt cum sau dat la 1864 părinților noștri, iar vechilul a făcut telegramă la Iași d-lui Eugen Ghican, care a răspuns că va da și el pămînt cum va da și alții.

JUDE INSTRUCTOR.

ss/indescifrabil

GREFLER,

ss/indescifrabil

Arh. St. P. Neamț, fond Tribunalul Jud. Neamț, dosar nr. 228/1907, f. 11—12.

— 17 —

**PROCURORUL GENERAL DE PE LÎNGA
CURTEA DE APEL DIN IASI**

Nr. 4759.

ACT DE ACUZARE

Noi procurorul general de pe lângă curtea de apel Iași

Văzînd decizia nr. 110 a camerei de punere sub acuzare prin care declară că sînt indicii suficiente pentru a motiva punerea sub acuzare a lui 1. (Neculai Mihai Rusu, 2. Gheorghe V. Gherghel, 3. Constantin V. Caseriu, 4. Gheorghe Irimia Dăscăliței, 5. Neculai I. T. Lăpușneanu, 6. Ion Caseriu, 7. Gheorghe Sculita, 8. Toader Nariel Irinei, 9. Vasile Gr. Vatanan, 10. Dumitru N. Popa, 11. Vasile D. Zama, 12. Vasile Ioniță Popa, 13. Gheorghe V. Irimia, 14. Vasile Briceag, 15. Gh. N. Culiță, toți români, majori, muncitori din comuna Budești Ghicăi, pentru ca împreună în ceata de mai mult de 20 persoane armați cu ciomege au rezistat cu violență prin fapt față de primar și jandarmi care erau în executarea legii și ordinelor pentru menținerea linistei publice pe care dinșii o tulburau drept prev. și pedep. de art. 170 și 171 Cod. Pen. 2)

Văzînd disp. art. 236 Pre. Pen. și

În executarea sus citatei deciziuni

Expunem următoarele :

Locuitorii din comuna Budeștii Ghicăi informați despre răscoalele din alte comune în scopul de a li se da pămînt s-au răscolat și dinșii astfel că în ziua de 9 martie a.c. s-au adunat în număr de cîteva sute, avînd în fruntea lor pe acuzații mai sus numiți, și au pornit la Climești să ceară pămînt. Pe drum au întîlnit administratorul moșiei Chirilă Podasca, și cu el au mers la primărie, unde au cerut să li se dea pămînt ca la 1864.

PROCUROR GENERAL.

ss/indescifrabil

Arh. St. P. Neamț, fond Tribunalul Jud. Neamț, dosar nr. 229/1907, f. 169.

— 18 —

Nr. 271
17 aprilie

BISTRICIOARA 12 aprilie 1907.
nr. 1821 1907 aprilie 19

DOMNULE PREFECT

Avem în comuna noastră oști-va care nu vor să înțeleagă despre aceasta și care prin diferite manopere îndeamnă pe locuitori la răscoală. Astfel d-ni Ilie Simionescu, T. Trofin și Gh. Andronic cei doi din urmă învățători cutreeră satele îndemînd pe locuitori a iscăli o cerere și cerînd a li se împărți moșia Hangu. Noi căutăm să-i convingem că Dvs. fără ca să fie cerut, ați obținut pe lângă posesorii de ni s-a scăzut de la pășunat; sfatul nostru e însă de prisos.

Vă rugăm deci D-le Prefect a lua măsuri din timp pentru ca apoi să nu fie prea tîrziu; de asemenea vă rugăm ca ancheta să nu se facă de către jandarmii locali. Primiți respectul nostru.

Un număr de locuitori din comuna Bistricioara.

Domniei sale domnului prefect al jud. Neamțu

Rezoluție

Revizoratul școlar este rugat a cerceta și a lua măsurile necesare

ss/indescifrabil

Arh. St. P. Neamț, fond Revizoratul școlar al jud. Neamț, dosar nr. 21/1907, inventariat la nr. 671, f. 106.

Nr. 1458

1907 aprilie

MINISTERUL INSTRUȚIUNII PUBLICE ȘI AL CULTELOR

Răspuns ordinelor
Seria S Biroul P.
Nr. 13510 din 26/3-907

Conform ordinului seria S. biroul B. Nr. 13510 din 26/III a.c., am onoare a supune cunoștinței dv. următoarele :

I. — *Invățătorii și preoții, care au fost acuzați de instigatori în răscoalele țărănești sînt :*

2) *Preotul I. Roșescu* dirigintele școlii din Calu comuna Mastacan. Acesta în predicile ținute la biserică a strecurat vorbe care nu trebuia să aibă loc. Cînd în localul primăriei față numai cu primarul l-am obligat să spună cum a vorbit poporului, el a declarat că a înțeles din apelurile guvernului că de pe acum trebuie să se rezilieze contractele de arendare de moșii și le face singur reclamă în acest sens că să le dea statul în arendă chiar din primăvara prezentă restul poienilor statului rămase neimpărțite sătenilor.

5) *Preotul Gh. Popescu* și *invățătorul N. Teodorescu* de la Uricheni, au fost învinuiți de jandarmul din localitate că au îndemnat pe săteni să se răscoale contra arendașului ca să le dea lor moșia dar nu s-a stabilit vinovăția.

IV. *Invățătorii și preoții care s-au sustras de la datoria de a lucra pentru potolirea răscoalelor sînt :*

1) *Calistrat Scutărăescu* dirigintele școlii din Buhuși unde a fost răscoala...

2) *D. Teodorescu*, dirigintele școlii din Ruginoasa com. Bozieni, unde iarăși a fost răscoale și nu-i liniște deplină nici acum, n-a fost în stare să încerce a lucra pentru liniștirea sătenilor.

Cauzele răscoalei sătenilor sînt altele :

1) *Administrația din fiecare comună*: a) *Primarul* e un om fără conștiință, în multe părți oamenii certați cu justiția din acei care n-au învățat, care n-au putut căpăta alte mijloace de existență pe cît primar prin lingușiri către persoane greu impuse în județ prin avere și puțină politică și prin servicii exagerate în folosul arendașilor și proprietarilor, și în paguba sătenilor, care nu mai găsesc dreptate nicăeri, ci numai jaful și disprețul.

b) *Secretarul comunal* : În toate comunele cu excepția 2—3, secretarul comunal e din cea mai coruptă clasă a mahalalelor, derbedei, oameni fără nici o cultură, care n-au nimic sfînt, numiți prin protecția politicienilor. Aceștia jefuiesc pe bieții locuitori pentru orice act îi poartă pe drumuri. Atît secretarul cît și primarul autentifică acte de angajamente de muncă, de arendare de pămînt, în folosul arendașilor și a bogătașilor, toate în paguba sătenilor.

c) *Perceptorul fiscal*, e la fel cu ceilalți slujbași. Pe lîngă cele enumerate, acești 3 funcționari se înțeleg între ei ; unul execută încasările dărilor, cînd știu că sătenii n-au de unde plăti dările și ceilalți le prezintă mușterii de a le cumpăra pămîntul, de a le da bani de nimic pe produsele cîmpului, cu prețurile cele mai mici posibile, aproape pe nimic.

d) Mare parte din inspectorii comunali n-au altă ocupație decît de a-și mai forma o lefă două din cadouri impuse de la pomeniții funcționari, de la arendași, proprietari, de la ebreii de prin comună; și aceștia cu toții la rindul lor caută a-și scoate cu prisosință ceea ce au dat, tot de la bieții săteni.

.

3. Unde sînt fabrici de orice soi, muncitorii se plîng că pentru nevoile lor de: făină, brînză, sare și pentru toate ce le trebuiește pînă la plată, nu li se dau bani ca să-și cumpere de unde ar găsi mai ieftin și mai bun, ci li se dă fișe, ca să ia totul numerar de la cantina fabricii, scump și prost.

4. Plutașii se plîng că li se ia o dare anuală de dragomănie, plus mălăritul, adică o taxă de un leu de plută pentru c-o prinde la mal.

5. Arendașii și proprietarii le arendează pămîntul necesar pentru hrană foarte scump și unde-i mai rău; asemenea imașul, finațul și lemnele.

Li se ia dări pentru întins pinza la ghilit pe malul gîrlei, pentru că beau vitele apă, etc.

.

REVIZOR ȘCOLAR,

ss/Gh. Nicolau

Arh. St. P. Neamț, fond Tribunalul jud. Neamț, dosar nr. 21/1907, inv. 671, f. 102—103; 119—120.

MĂRTURII NOI DESPRE SITUAȚIA SUPUȘILOR STRĂINI DUPĂ UNIREA PRINCIPATELOR

APOSTOL STAN

Înfăptuirea Unirii Principatelor prin îndoița alegere a lui Alexandru Ioan Cuza a impus realizarea unui șir de reforme, care au provocat restructurarea întregului sistem social-economic al Moldovei și Țării Românești, deschizându-se în acest fel un câmp larg pentru afirmarea viguroasă a relațiilor de producție capitaliste în toate domeniile economice. Totodată, recunoașterea de către Poartă a autonomiei interne și garantarea acestora de către marile puteri ale Europei au constituit factori care au limitat ingerințele din afară, asigurându-se Principatelor posibilitatea dezvoltării lor autonome și facilitând — în ciuda intenției opuse a unora dintre puteri — maturizarea condițiilor obiective care au impus cucerirea independenței depline de către poporul român.

Dar, dreptul Principatelor de a se dezvolta autonom era îngrădit de menținerea jurisdicției consulare¹, regim a cărui schimbare nu fusese acceptată de marile puteri prin Convenția de la Paris din 1858. Astfel, menținerea dreptului de judecată al consulatelor asupra supușilor lor constituia o gravă încălcare a principiului autonomiei și reprezenta în mîna puterilor un puternic instrument de amestec în afacerile interne ale Principatelor. Există un număr însemnat de locuitori care se bucurau de protecția consulară, mulți dintre aceștia fiind pămînteni. Prevalîndu-se în acest drept, ei se eschivau de la executarea unor îndatoriri și refuzau să se supună autorităților autohtone. Această situație a determinat pe Cuza — în ciuda adversității puterilor — să întreprindă măsuri concrete², pentru îngrădirea și apoi suprimarea unui asemenea vestigiu al trecutului, incompatibil cu dreptul poporului român de a-și dezvolta o administrație națională și autonomă, recunoscut chiar de marile puteri.

Luînd în considerație motivele menționate mai sus, sînt cît se poate de firești încercările tînărului stat național român întreprinse încă din primele momente ale existenței sale în vederea realizării unei noi reglementări a regimului supușilor străini, astfel încît să se înfăptuiască desființarea privilegiilor de care beneficiau aceștia. Informații recent descoperite exprimă în mod concludent tendința noilor autorități române de limitare a jurisdicției consulare, prin stabilirea unor criterii care îngrădeau accesul supușilor străini la proprietăți imobiliare. În urma deliberărilor sale în această privință, consiliul municipal al orașului București, prin jurnalul său din 22 septembrie 1859, cerea Ministerului de Interne „a lua dispoziții ca toți streinii ce se găsesc astăzi proprietari de nemiscătoare în București, ori să se lepede de jurisdicția consulară de care țin și să rămîie

¹ Vezi Vasile Boerescu, *Memoriu asupra jurisdicțiunei consulare în Principatele Unite Române*, București, 1868; vorbind de protecția consulatelor asupra supușilor lor, el înfățișa efectele negative ale unui asemenea privilegiu asupra autonomiei Principatelor, întrebîndu-se pe bună dreptate: „Dacă o asemenea imunitate li s-ar acorda, ce alt rezultat ar avea, dacă nu acela de a forma în Principate atîtea mici guverne și puteri publice cîți sînt consuli?” (ibidem, p. 2).

² *Istoria României*, vol. IV, Ed. Acad. R.P.R., 1964, p. 334.

supuși la legile țării și la toate îndatoririle ce au și ceilalți pămînteni, sau să renunțe la proprietate" (doc. nr. 2). Pentru rezolvarea unei asemenea chestiuni, Ministerul de Interne ordona prefectului poliției să ia unele măsuri, menite a soluționa cererile formulate de Consiliul municipal al orașului București (doc. nr. 3).

Preocupările Principatelor de îngrădire a jurisdicției consulare și limitare a unora dintre privilegiile de care se bucurau străinii, sînt reflectate cît se poate de clar în documentele pe care le publicăm mai jos.

— 1 —

24 septembrie 1859. Consiliul municipal din București către Ministerul de Interne. Anunță înaintarea jurnalului încheiat în privința „străinilor proprietari de nemîșcătoare în capitală” și roagă ministerul să ia neîntîrziat măsuri pentru a determina pe sudiții proprietari să renunțe la jurisdicția consulară.

Consiliul are onoarea a vă înainta d-voastră pe lingă aceasta, în copie, ziarul ce a încheiat în ședința sa de la 22 ale curente în privința străinilor proprietari de nemîșcătoare în capitală și vă roagă, domnule ministru, să binevoiți a lua cît se va putea mai neîntîrziat dispoziții pentru regularea acestei chestii în modul coprins în alăturatul ziar.

Sperăm, domnule ministru, că și dv. simțiți ca noi anomalia ce străinii sudiți locuitori stabiliți aci, prezintă astăzi prin drepturile de proprietari de imobile ce și-au însușit în contra legii, veți aproba chibzuirea consiliului municipal din ziarul ce avem onoarea a vă comunica cu aceasta și veți face a se regula chestia acestor străini conform legilor țarei, ceea ce ar ridica atîtea piedici ce autoritățile pămîntene simt acum ori de cîte ori are a face cu asemenea străini.

Primiți, domnule ministru, încredințarea despre stima și respectul ce vă păstrăm,

Membrii Consiliului municipal

I. C. Petrescu, I. I. Melic, Hr. Polihroniad

Secretar general, Ar. Aricescu

(Rezoluția)

Să se ceară de la autoritățile competente o listă de străini ce se află în cazu despre care este vorba în jurnalul municipalității.
3 octombrie.

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul de Interne, Diviziunea Administrativă, dosar nr. 35/1859, f. 287.

— 2 —

22 septembrie 1859. Jurnalul Consiliului municipal al orașului București înaintat Ministerului de Interne prin care propune o serie de măsuri menite a determina pe sudiții proprietari de imobile să renunțe la jurisdicția consulară și să fie supuși la aceleași obligații ca pămîntenii.

Copie

ZIAR

Una din chestiunile ce merită a atrage atențiunea atît a înaltelor corpuri legiuitoare cît și a puterii esecutive a țării și care ar trebui regulate cît de curînd în spiritul Convenției este și aceia a streinilor locuitori stabili în țară.

Această chestiune privită din toate puncturile de vedere presintă astăzi în societatea noastră mai multe anomalii, ce-si au origina, d-o parte, în influențele streinilor ce din nenorocire pentru români s-au esercitat în țară în timpii trecuți, de alta în neglijența ce autoritățile publice respective au avut despre datoriile lor sau în indiferența lor despre drepturile românilor ce decurg din autonomia țării.

Astfel vedem că chiar în București, capitala țării, mai mulți streini sînt proprietari de nemișcătoare, fără ca să fi încetat mai înainte sau în urma cumpărătorii acelor proprietăți ce au, d-a fi supuși streini.

Înțelegem că tribunalul respectiv a putut fi amăgît asupra legalizării actelor de vânzarea unor asemenea nemișcătoare, prezentîndu-li-se de cumpărători alți pămînteni sau împămînteniți, pe cînd adevărații cumpărători erau sudiiți care, în această calitate, nu sînt iertați de lege a deveni proprietari, decît numai în orașul Brăila; nu putem însă crede astfel și pe autoritățile polițienești căci acestea aveau și au mijloace mai mult decît oricare alte a cunoaște cine este adevăratul proprietar al oricărei case, prăvălii sau loc de oraș; și cu toate acestea, pentru streinii deveniți proprietari într-un mod fraudulos relativ la prohibițiunea la care-i supune legea, n-au cerut a se lua măsuri ca acei streini ori să se lepede de protecțiunea consulară sub care se află, rămînînd supuși la toate îndatoririle la care sînt supuși pămîntenii, sau să se anuleze vânzarea către dinșii a proprietăților ce au.

Din aceste greșeli ale autorităților polițienești rezultă mai multe necuviințe: streinul proprietar, ori de cîte ori e vorba de exercițiul unui drept ce dă proprietatea imobiliară, pretinde a i se recunoaște acest drept; cînd însă e chestiunea de datoriile ce atrage după sine această proprietate, aleargă la protecțiunea consulară de care ține și scapă astfel de acele datorii, care apoi rămîn ori în greutatea celorlalți proprietari pămînteni sau în a statului. Afară de aceasta, s-au văzut cazuri în care chiar pentru călcări de locuri de vecinătate între un proprietar pămîntean și unul supus strein, autoritățile competente a rezolva asemenea diferite au primit intervențiunea consulară în favoarea proprietarului sudit și au cercetat cauza de prigonire față cu un delegat din partea consulatului respectiv, ceea ce ni se pare o abatere prea mare din partea acelor autorități, în disprețul legilor noastre și al drepturilor jurisdicțiunei teritoriale.

Consiliul municipal al capitalei București avînd multe ocaziuni să cunoască din experiență aceste necuviințe în cele ce se ating de atribuțiunile sale, văzînd împiedicarea ce i le fac lucrărilor sale de un interes general tuturor cetățenilor, considerînd protestațiile ce rezultă din aceasta din partea cetățenilor, d-o parte în contra sa și de alta în contra streinilor de care e vorba; avînd în vedere că sîntem în timpul în care urmează a se pune capăt unor asemenea necuviințe; considerînd că dacă membrii municipalității ar mai lăsa să se prelungească această stare de lucruri, s-ar face culpași atît înaintea conștiinței lor, cît și înaintea publicului capitalei pe care-l reprezintă și ale căruia interese municipale sînt chemați, sînt datori a susține din toate putințele lor; consiliul în ședința sa de astăzi 22 septembrie 1859 a găsit de cuviință să roage pe d. ministru din întru ca să binevoiască a lua dispoziții ca toți streinii ce se găsesc astăzi proprietari de nemișcătoare în București ori să se lepede de jurisdicțiua consulară de care țin și să rămîie supuși la legile țării și la toate îndatoririle ce au și ceilalți pămînteni sau să renunțe la dreptul de proprietate, vînzîndu-și proprietățile, într-un termen ce li se va fixa, altora ce pot fi proprietari după lege. Să roage asemenea și pe d. ministru al Justiții ca să binevoiască a invita pe tribunalele respective, ca în viitor să nu mai legalizeze nici un act de vânzare unei proprietăți imobile, pînă nu se va încredința bine că cel ce se arată de cumpărător este în adevăr el, care a cumpărat acea proprietate, iar nu pus de vreun strein să facă aceasta pentru dînsu și totodată să ia împreună cu d. ministru din înăuntru măsuri ca în caz d-a se dovedi din contra, atît cel ce s-a arătat la tribunal ca cumpărător, cît și adevăratul cumpărător să fie supuși la penalități serioase, iar vânzarea să se anuleze îndată.

Acest ziar se va comunica cu adresele consiliului municipal amînduror d. miniștri ziși mai sus, spre sfîrșitul pentru care s-a încheiat.

Membrii municipalității

Ioan Zalomid, Ioan C. Petrescu, Hr. Polihroniade și

I. I. Melic.

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul de Interne, Diviziunea Administrativă, dosar nr. 35 1859, f. 288, 291.

3

3 octombrie 1859, Ministerul de Interne către prefectul poliției capitalei. Cere întocmirea unei liste cu toți sudiții proprietari de imobile, pentru a se reglementa situația acestora, conform propunerilor făcute de consiliul municipal.

Consiliul municipal în ședința sa de la 22 ale trecutei luni septembrie încheind aici alăturatul jurnal privitor la streinii proprietari de nemișcătoare în capitală, l-a înaintat apoi ministerului pe lângă adresa nr. 7568, cu cerere de a se lua cât se va putea mai nezăbovit dispoziții pentru regularea acestei chestii în modul ce cuprinde acel jurnal.

Comunicându-se dar dv. în copie zisul ziar, vă invităm domnule prefect, ca în înțelegere de aproape cu municipalitatea să puneți la cale a se întocmi o listă exactă de streinii ce s-ar fi aflând în cazul despre care este vorba într-acel jurnal și s-o înaintați ministerului cât se va putea mai fără zăbavă.

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul de Interne, Diviziunea Administrativă, dosar nr. 35/1859, f. 289.

DATE TOPOGRAFIC—STATISTICE REFERITOARE LA ȚARA ROMÂNEASCĂ, OGLINDITE ÎN DOCUMENTE BĂNĂȚENE

G. BARDOȘ

Cele trei documente prezentate aici, (nr. 489/195 din 28 decembrie 1848, nr. 489/195 din 5 februarie 1849 și nr. 629/8 din 28 decembrie 1856), care cuprind date topografic-statistice referitoare la Țara Românească fac parte din arhiva Comandamentului general militar bănățean, aflată la Serviciul regional al Arhivelor Statului Banat.

Administruind din punct de vedere civil și militar, conform constituției con-finiare din anul 1807 și modificată în 1850 ca urmare a revoluției din 1848—1849, din provinciile de graniță din răsăritul Imperiului habsburgic, Comandamentul general militar bănățean ca autoritate supremă provincială, a avut printre nume-roasele sale sarcini și pe aceea de a urmări toate evenimentele și faptele petrecute în țările limitrofe. Astfel se explică existența în fondul arhivistic creat de această instituție a diferitelor informații privitoare la Țara Românească, și care eviden-țiază, în mod izbitor, atât comunitatea de interese și de aspirații ale poporului român din aceste teritorii cît și tendința permanentă a Austriei de anexare a Prin-cipatelor Române.

Documentele întocmite de Comandamentul de cordon al Dunării de jos (documentele nr. 1 și 3), de Oficiul de carantină din Jupalnic (documentul nr. 2) și înaintate Comandamentului general militar bănățean de către Brigada trupelor grănicerești din Caransebeș oglindesc tocmai această tendință. Ele înfățișează posi-bilitățile de înaintare a armatei, mai ales a artileriei și transportului în acest teritoriu, cum și condițiile de încartiruire de trupe. Considerațiunile asupra posi-bilităților de cazare a trupelor confirmă presupunerea lui C. Giurescu, că ară-tarea numărului de case din fiecare localitate, descrisă în materiale întocmite în scopuri militare, a fost determinată de necesitatea de a poseda o evidență și în acest sens ¹.

Cele trei documete, dintre care primele două referitoare la anul 1848, iar cel de al treilea la 1856, sînt descrieri topografic-statistice ale drumurilor comer-ciale și poștale precum și ale localităților prin care trec, aflate în fostele județe Dolj, Gorj, Ilfov, Mehedinți, Vâlcea și Vlașca. Se arată starea drumurilor, distanțele dintre localități, starea și mărimea podurilor, practicabilitatea drumurilor și podu-rilor în diferitele anotimpuri; paralel se dă descrierea localităților, cu numărul caselor, materialul de construcție, numărul locuitorilor și ocupația lor (agri-cultura, creșterea de vite, comerțul, navigația, etc.); se vorbește de autoritățile și instituțiile care-și aveau sediul în localitățile respective.

Informațiile cuprinse în aceste documente îmbogățesc cunoștințele despre geografia țării noastre și pot servi la studiul comparativ și de completare a datelor oferite de hărțile ruse din 1835 și din ediția a doua ale lor din 1853, prezentate de C. Giurescu în lucrarea citată mai sus, precum și a statisticilor din acel timp.

¹ C. C. Giurescu, *Principatele Române la începutul secolului XIX*, București 1957, p. 178.

Documentele care fac obiectul prezentării noastre, sînt originale, scrise în limba germană cu scriere gotică, cu multe greșeli datorate atît lipsei de cunoștință a limbii cît și superficialității cu care au fost scrise. Transcrierea le redă în forma originală, cu greșeli, deși în unele locuri alterează sensul; așa de exemplu în loc de „am Fusze eines... Berges“ = la poalele unui munte, „am Flusze eines... Berges“ = la rîul unui munte (documentul 489/195 din 28 decembrie 1848 alineatul referitor la Frăteștii de sus), sau „Tragente“ în loc de „Tangente“ — tangenta (alineatul referitor la drumul care duce de la Măgurele spre București).

Sînt deosebiri și în denumirea aceleiași localități cum este cazul — de pildă — în documentul 629/8 din 28 decembrie 1856 cu Malas Frasina și Mahalas Frasina.

Cu privire la felul scrisului menționăm că — în conformitate cu obiceiul existent pe atunci — denumirile topografice precum și cuvintele de origine străină, de exemplu, „solid“, „Producten“ etc. sînt scrise cu litere latine, ceea ce nu se poate reda în transcriere. Litera „ß“ s-a predat în forma „sz“ pentru a-l deosebi de „ss“.

Semnele ° și “ după cifre înseamnă: primul „stinjen“, al doilea „picior“ iar II între o cifră și cuvîntul „Klafter“ (stinjen) înseamnă „Quadratklafter“ — stinjen pătrat.

Textul este scris mai spre dreapta paginei, în documentele 489/195 din 28 decembrie 1848 și în documentul 629/8 din 28 decembrie 1856 chiar numai pe jumătatea dreaptă, și pe amîndouă fețele filei.

De asemenea la Serviciul regional al Arhivelor Statului Banat există și alte fonduri care cuprind materiale ce se referă la legăturile economice, politice și culturale între Banat și celelalte regiuni ale patriei noastre de-a lungul secolelor.

— 1 —

28 decembrie 1848, Orșova Veche. Note topografic-statistice, privind traseul Giurgiu—București, întocmite de Comandamentul de Cordon al Dunării de jos și înaintate Comandamentului general militar bănățean prin Brigada trupelor grănicerești din Caransebeș.

Nro 2049

Unteres Donau Cordons Commando!

BEITRÄGE

ZUR TOPOGRAPHISCH STATISTISCHEN BESCHREIBUNG FÜRSTENTHUMS WALLACHEY „STRASSENZUG VON GIURGEVO NACH BUKAREST“

Giurgevo eine walachische Freistadt liegt eine halbe Stunde unterhalb der türkischen Festung Rustiuk, am linken Donau Ufer, hat 1050 Häuser darunter ein grosser Teil von solidem Material, 4 solid gebaute gr(iechisch) nicht pereinte Kirchen und 60 Kaufmannsbuden. Die Gesamteinwohnerzahl beläuft sich auf 6.500 Seelen und der grösste Theil bekennt sich zur gr(iechisch) n(icht) u(n)ierten Religion. Der Nation nach bestehen die Einwohner dieser Statt in wenige Deutsche, dagegen mehr Walachen, Griechen und Juden, diese beschäftigen sich meistens mit dem Handel und Früchten Speculationen dann verschiedenen Professionen.

Giurgevo ist der Sitz des Wlaschkaer Kreisamtes, des Gerichts Tribunals und des Polizey und Magistratrathes, ferner befindet sich allda eine Agentie der I. k. k. privil. Donau Dampfschiffahrts Gesellschaft etablirt. Zur Beförderung des Verkehrs mit Bulgarien ist hier eine Contumax Ite Klasse, und an Lehranstalten findet sich eine Nationalschule vor. Die Stadt liegt knapp an der Donau respective an den herabströmenden Donauarm und ist von der diesem anstossenden Seite mit hohe aus Quadersteine aufgeführte Mauern, von der Landseite aber mit einen zum Theil aufgeschütteten Graben eingeschlossen welche als Überreste der vormahls existirten Festung da stehen.

Diese regulär gebaute Stadt umgibt von der Landseite eine grosse Ebene. In der Stadtmitte befindet sich ein angemessen grosser runder Platz und in der Mitte dieses steht das Polizey und Magistrats Amtsgedäude, mit einem Aussicht gewährenden Turm welcher sowie das Gebäude selbst von solidem Materiale aufgeführt sind. Dieser Platz von welchen die Hauptgasse in einer fast geraden Richtung nach Auszen der Stadt führet, dann sämtliche Stadtgassen sind mit Stein gepflastert. Ausserhalb der Stadt hinter demselbe umgebenden Graben an der Landstrasse nach Bukarest ist eine Vorstadt im Entstehen und zählt 60 Erehütten mit 200 Einwohner, welche von Ackerbau, Viehzucht und Fuhrwerk sich ernähren. Von Giurgevo führen nach Bukarest 2 Strassen und zwar: 1 Post- und 1 Landstrasse.

1 Poststrasse.

Von Giurgevo erhebt sich das ebene Terrain in sanfter unmerklicher Steigung und die Strasse über derartig beschaffene Gegend verfolgend erreicht man in 3½ Stunden

Fratesi de sus: Ober Fratesi: ein Dorf am Flusse eines steilen unbewaldeten Berges angelegt, mit 143 Häuser, 1 Kirchessämtliche von Holzwerk und 390 Einwohner gr(iechisch) n(icht) u(nierter) Religion. Auch befindet sich hier ein Lustschloß solid gebaut. Die Einwohner beschäftigen sich mit Felddbau, Fuhrwerk und Viehzucht.

Die von hier weiter über einen steilen Berg führende Strasse verfolgend gelangt man in einer halben Stunde nach der Ien Poststation Fratesi dela wale woselbst ausser dem Posthause und Stallungen keine andere Gebäuden vorhanden sind. In fast gleicher Richtung mit diesen Postgebäuden liegt in unbedeutender Entfernung linker Hand das Dorf

Fratesi dela wale (Unter Fratesi) an einem minder steilen Berge wie Ober Fratesi, mit 97 Häuser und 1 Kirche von Holz, und zählt bey 300 Einwohner gr(iechisch) n(icht) u(nierter) Religion welche von Ackerbau, Viehzucht und dem Fuhrwerk sich ernähren.

Von hier schlängelt sich die Strasse durch ein Thal Bergan und durch lauter Gestrippe führend kommt man mit derselben in 4 Stunden nach Padina der 2ten Poststation. Hier befindet sich bloss das Posthaus mit seinen Nebengebäuden und Stallungen von Holzwerk gebaut.

Die Gegend ist da ziemlich eben, mit Ausnahme einiger kleinen bewaldeten Hügel. Die durch lauter junge Waldungen von Padina weiter führende Strasse verfolgend gelangt man ohne Berührung eines Dorfes in 4 Stunden nach der 3en Poststation,

Kalugaren ein Dorf liegt zwischen Waldungen in einem Thale und ist sehr ausgebreitet zählt bey 250 Häuser und 1 Kirche von Holz erbaut dann 700 Einwohner gr(iechisch) n(icht) u(nierter) Religion welche mit dem Ackerbau, Viehzucht und Fuhrwerk sich beschäftigen. Die Strasse senkt sich beim Eintritte in diesem Dorf bedeutende und führt im Dorfe selbst durch nahen ziemlich bedeutenden und führt im Dorfe selbst durch nahen ziemlich beadenterden Sumpt, über welchen 3 gute hölzerne Brücken Brücken a 6°, 30°, und 35°, mit 2° breite bestehen, und von welchen letztere zwey mit Geländer versehen sind. Zwischen den Brücken selbst dann vor denselben sind niedere Dämme von Schotter aufgeführt- vorhanden. Von Kalugaren die Strasse weiter verfolgend welcher entlang noch immer junge Waldungen vorhanden sind, und bis auf einige kleine Hügel fast in ebener Gegend führt, erreicht man in 4 Stunden

Kopacseni ein Dorf am Flusse Argisch mit 209 Häuser und eine Kirche von Holz erbaut dann 670 Einwohner gr(iechisch) n(icht) (unierter) Religion, welche vom Ackerbau und Viehzucht sich ernähren. Durch diesen Ort flieszt die Argisch und über denselben unterhält die Communication eine Schiffsbrücke in einer Länge von 16 Klaffer breite. Dieser Flusz kann nur bey einem sehr geringen Wasserstande passirt werden, und

bey seinem niedern Ufer tritt derselbe beim Anschwellen des Wassers aus seinem Bette. Von diesem Orte führt die Strasse immer noch durch junge Waldungen ist fast ganz ebener Gegend fort, und man kommt in einer halben Stunde nach der 4ten Poststation

Kretzescht ein groszes Dorf mit ungefähr 400 Häuser und 1 Kirche von erstern mehrere solid gebaut, zählt bey 1000 Einwohner gr(iechisch) n(icht) u(nierter) Religion welche von Ackerbau und Viehzucht sich ernähren. Hier verlieren sich die Waldungen und die weiter in ganz offener und ebener Gegend führende Strasse verfolgend erreicht man in 3/4 Stunden

Sintescht ein regelmässig angelegtes Dorf mit 450 Häuser darunter mehrere solida Banart und 1 solid gebaute gr(iechisch) n(icht) u(nierte) Kirche zu welcher sich die Einwohner bekennen. Die Beschäftigung der Einwohner welche 1060 Seelen zählen, ist Ackerbau und Viehzucht. Nach Passirung dieses Dorfes führt die Strasse durch keine Ortschaften mehr berührend, in der Ebene ohne sonstige Terrainhindernisse und man erreicht in 33/4 Stunden die 5te Poststation

Bukarest Hauptstadt der Wallachey und Sitz des Landesfürsten Aus den Notizen vom Jahre 1842 ist die weitere Beschreibung dieser Stadt zu ersehen, und es bleibt dermahl nur noch zu bemerken, dass die Brandstädte des heuer stattgefundenen Feuers einen Flächeninhalt von 158730 Quadrat Klafter beträgt. Abgebrannt wurden 1850 Gebäuden, darunter

Privathäuser	686
Handlungsgewölber	1142
Haus:/Wirthshäuser	10
Kirchen	12

In diesem Jahre sind auf den abgebrannten Stadtheil mehrere neue Gebäuden aufgeführt worden, und es befinden sich mehrere noch im Bau begriffen. Weiter wurde in dieser Stadt heuer die seit par Jahren in Bau begriffene Wasserleitung zu Stande gebracht und ausserhalb der Stadt an der Poststrasse nach Hermanstadt ein Volksgarten mit Springbündel hergestellt.

II. Comercial Strasse

Etwas verschieden von der eben beschriebenen Poststrasse ist die Comercial Strasse sie geht ausserhalb Giurgevo etwas rechts ab, und führt in gleich beschaffener Gegend wie die Poststrasse in 33/4 Stunden nach Daja.

Daja ein Dorf mit 150 Häuser ind 1 Kirche von Holz zählt bey 400 Einwohner gr(iechisch) n(icht) u(nierter) Religion, welche vom Ackerbau und Viehzucht sich ernähren. Von hier führt die Strasse Bergauf und indem sie wie die Poststrasse die Berge zweymahl auf und niedersteigt, kommt man in 3 Stunden nach Padina wo sich diese mit der Poststrasse vereinigt und gleiche Route bis Kalugaren haltet, Hier verlässt die Comercial Strasse die Poststrasse wieder, wendet sich rechts und durch lauter junge Waldungen in ziemlich ebener Gegend führend gelangt man in 1 1/2 Stund nach

Stmnik ein an der Strasse liegendes Wirthshaus von Holz gebaut. Mit den weiter in gleich beschaffenes Terrain führende Strasse erreicht man von hier in 2 Stunden

Dragomir ein Dorf mit beiläufig 160 Häuser und 1 Kirche von Holz und zählt bey 390 Einwohner welche vom Ackerbau und Viehzucht sich ernähren. In 3 1/2 Stunden führt die Strasse immer durch junge Waldungen in ebener Gegend nach

Desescht ein Dorf durch dessen Mitte die Argisch flieszt, und über welcher eine 8° lange 2° breite Schiffbrücke die Communication unterhält. Wie dieser Fluss welcher die Poststrasse bey Kopacseni überschreitet — beschaffen ist, wurde dort erwähnt. Desescht hat ungefähr 200 Häuser darunter auch solid gebaute und 1 Kirche von Holz. Die Einwohnerzahl ist bey 600 Seelen gr(iechisch) n(icht) u(nierter) Religion und

beschäftigen sich mit Ackerbau und Viehzucht. Dann von hier in ganz offener und ebener Gegend führenden Weg verfolgend erreicht man in $1\frac{3}{4}$ Stunden

Mugurelle ein Dorf bey welchen der Bach Sabor über den eine kleine hölzerne Brücke 2° lang und $1\frac{1}{2}^{\circ}$ breit ohne Geländer führt; übrigens ist dieser Bach auch ohne einer Brücke zu passiren möglich. Das Dorf Mugurelle zählt bey 120 Häuser und 1 Kirche von Holzwerk gebaut, dann ungefähr 300 Einwohner gr*(iechisch)* n*(icht)* u*(nierter)* Religion, welche vom Ackerbau und Viehzucht sich ernähren.

In ganz offener Gegend führt die Strasse von hier in 2 Stunden nach Bukarest vereinigt sich jedoch noch vor dieser Stadt wieder mit der Poststrasse ohne diese mehr zu verlassen. Da diese Comercial Strasse da, wo sie sich von der Poststrasse entfernt die Tragente des Bogens welchen Letztere beschreibt, durchschneidet, so ist selbe fast mehr als $\frac{1}{2}$ Meile kürzer als die Poststrasse, daher auch sämtliche Landkutscher und Fruchtfahrleute sich solcher bedienen. Bey schlechtem Wetter im Frühjahre und Herbst ist die Poststrasse dieser vorzuziehen, da die Comercial Strasse bey ihrer schlechten Beschaffenheit nur schwer befahren werden kann, während bey Erstern dieses Hindernisz weniger erheblich ist.

Ubrigens sind beyde diese Strassen blosze Landwege, weder mit Abzugsgräben versehen noch sonst chaussirt.

Diese hier beschriebene Strassen führen durchgehends in Nordöstlicher Richtung, der Boden ist überall fruchtbar, und wird bebaut. Auf den Anhöhen sind hie und da auch wenige Weingärten, dagegen nirgends Obstgärten anzutreffen.

Altorsova am 28. December 1848.

Widera

H<au>ptm<ann>

Arh. St. Banat, fondul Comandamentul general bănăţean, dosar nr. 489/195, f. 1325—1328.

— 2 —

5 februarie 1849, Jupalnic. Note topografic-statistice pe anul 1848, privind traseul Virciorova—Turnu-Severin, întocmite de Oficiul de Carantină din Jupalnic și înaintate Comandamentului general militar bănăţean prin Brigada trupelor grănicereşti din Caransebeş.

TOPOGRAPHISCH STATISCHTISCHE NOTIZEN FÜR DAS JAHR 1848 VON WERCSOROVA BIS TURNU SEVERIN IN DER KLEINEN WALACHAY

Die kleine Walachay ist von Banate respective von Neutralen Grunde bei dem äussersten Österreichischen Cordons Posten Wodizaer Mühle durch einen Gebürgsbach Bachna genannt, getrent.

Von der Csernaer Brücke über den Neutralen Grund ist die österreichische Strasse äusserst solid erbaut, über die Bachna hat die Walachische Regierung eine solide Brücke bauen lassen. Diese Brücke steht mit der oestereichischen Strasse in Verbindung.

Mit dieszer Brücke ist von Seite der Walachen eine schöne bequeme Strasse von Wercsorova bis Skella Kladova längst der Donau erbaut worden.

Wann man die Brücke überschreitet, ist man in Wercsorova.

- Wercsorova ist das äusserste Grenz Ort in der kleinen Wallachay gegen Banat. Hat 38 sehr elende Häuszer von Holz und Rutten erbaut, nur das Wachthausz ist von soliden Materiale, der Seelenstand besteht aus 180 Seelen.
- In dieszem Wachthausze sind Ein Officier mit 18. Mann einquartiert. Darinnen befindet sich die Kanzley des Officiers, und die des Dreyssigstbeamten. Allda werden alle Pässe untersucht in Protocole eingetragen und instradirt. Auch werden die Mauthgebühren abgenommen.
- Werr die Brücke passirt, musz ohne unterschied der Person die Brücken Mauth bezahlen.
- Die Merkwürdingen Gegenstände in Wercsorova sind die Skella an der Donau Ufer und die Post.
- Die Skella ist äusserst armselig von Holz mit einen schlechten Fluchdache erbaut. Jeden Dienstag wird der Skella Markt abgehalten.
- Bei dem Skella Markte erschienen vor der Skella die Walachaner mit Obst, Frucht, Kukurutz, Mehl, Toback, Schmals, Käs, hinter der Skella sind die Serben und die Türken.
- Von Seite Oestereichs wird der Skella Markt von den Cordons Strecken Commandanten der Wodizaer Mühle, von Einem Reinigungsdienner und Dreyssigst Uiberreiter Controlirt.
- Das Personale der Walachischen Skella besteht in Einem Officier, mehrern Soldaten, Einem Skella Sanitäts Inspector, Einem Sanitäts Guardian dann zwey Mauthbeamten.
- Die Passagiere welche keine eigene Gelegenheit besitzen werden mittelst Post Pferde entweder in die Contumaz oder nach Turn Severin weiter transportirt; Vorspanns Pferde giebt es allda keine.
- Die neue Strasse von Wercsorova ist bis Skella Kladova bereits fertig, und wird bis Krajova seiner Zeit hergestellt.
- Gara Woja ist das nächste Ort von Wercsorova, ist von der äussersten Grenze Ein und 1/4 Station entfernt, hat 16 elende Erd und Holzhütten mit 52 Einwohner.
- Zwischen Wercsorova und Gura Woja ist das sogenannte Eiserne Thor oder das Gefährliche Felsen Bett in der Donau.
- Die Dampf und andere Frechtschiffe können nur bei grözern Wasserstand diese höchst gefährliche Donau Stelle passiren.
- Dacher um auch bei Einem kleineren Wasserstande mit Sicherheit den Eisernen Thor befahren zu können, lässt die k.k. privilegierte Donau Dampfschiffahrts Gesellschaft mit Bewilligung der Walachischen Regierung die im Wege stehenden Gefahrdrohenden Felsen auf eigene Unkosten sprengen und haben bereits seit zwey Jahren so weit gebracht dasz die Dampfschiffe und andern Lastfahrzeuge Schleppschiffe ohne Gefahr selbst bei einem kleineren Wasserstande ohne Anstand auf der Walachischen Seite passiren können.
- Von Gura Woja fährt man nach Skella Cladova allwo die Dampfschiffe der Walachischen Seite stationirt sind, und alldort landen. Ein Ort von 48 Erd und Holzhütten mit 135 Einwohner.
- Von Skella Cladova ist Turn Severin nur Eine halbe Stunde entfernt. Es ist eine neue seit 10 Jahren angelegte Kreis Stadt des Mehedintzer Districts mit dem Sitze des Kreis hauptmanns appellations Gericht Cordons Commando, Contumaz Amte Mauth Inspector und Post Direction. Die Beschreibung dieser Stadt und des Kreises wird aus Mangel hinreichender Daten aufs Jahr fortgesetzt.

Schuppanek am 5ten Februar 1849

Dr. Maxilian
Director

Arh. St. Banat, fondul Comandamentul genera' bănăţean, dosarul nr 489/195, f. 1329—1330.

28 decembrie 1856, Orșova Veche. Note topografic-statistice, privind drumurile și localitățile principale din Oltenia, întocmite de Comandamentul de Cordon al Dunării de jos și înaintate Comandamentului general militar bănățean prin Brigada trupelor grănicerești din Caransebeș.

Unteres Donau Cordons Commando.

BEITRÄGE

ZUR TOPOGRAPHISCH STATISTISCHEN BESCHREIBUNG DES JENSEITIGEN FÜRSTENTHUMS WALACHEI, RESPECTIVE DIE BESCHREIBUNG DER STRASSENZÜGE UND MERKWÜRDIGEN OERTLICHKEITEN DER KLEIN WALACHEI.

Allgemeine Uebersicht. In die Klein Walachei führen aus den k.k. oesterreichischen Staaten blos drei Haupt Eingänge, wo eine Vorrückung in dieses Fürstenthum möglich wäre ; als :

I Im Donauthale Führt von Orsova am linken Donau-Ufer östlich die Verlängerung der Szecseny Strasse bis zum ersten, eine halbe Meile von Orsova entfernten, walachischen Orte Wercsorova ; -Rechts der Strasse befindet sich zwischen derselben und der Donau ein schmaler Strich Landes als : Neutraler Boden, links der Berg Alion, an dessen Fusze am 8ten September 1853. die-durch die ungarischen Rebelen Häuptlinge vergraben gewesene königlichen ungarischen Kroninsignien vorgefunden worden sind.

Ein offensives Vorrücken auf dieser obgleich eben und sehr breiten Strasse würde sehr beschwerlich sein, da links von derselben die steilen dominirenden Anhöhen rechts die auf der Donau Insel befindliche türkischen Festung Neu-Orsova, und vis a vis derselben auf dem rechten serbischen Ufer das Fort Elisabeth, diesen Engpazs beherrschen. Zwar konnte die Fstung Neu-Orsova, bei den gegenwärtigen Zustande der Werke, und den immer mehr zunehmenden Verfall keine Belagerung aushalten, da diese auch von dem Berge Alion beschossen werden kann.

Am linken Ufer des Grenzbaches Bachna über welchen eine starke Hölzerne Brücke mit gemauerten Pfeilern führt liegt das -erste walachische Dorf.

Wercsorova mit beiläufig 30 Häuser zum Theile von Holz gebaut. Hier ist ein fürstlich walachischer Grenz Offiziers Cordonsposten, ein Contumaz und ein Zollamt wo die nöthigen Localien aus guten Materialien neu gebaut sind.

Seitwärts dieses Dorfes an der Donau befindet sich auch ein Filial Rastell — von hier führt die Strasse an der Berglehne sehr nahe längs der Donau in südöstlicher Richtung fort, ist durchaus eben eine förmlich gebaute Chausee, hat durchgängig eine Breite, dass sich zwei Wagen, bequem ausweichen können, und zieht sich von Wercsorova bei den sogenannten vorüber.

eisernen Thore. Das eiserne Thor bildet ein, durch die ganze breite des Donau Stromes vom walachischen linken, zum serbischen rechten Ufer stromaufwärts fuhrender stets unisichtbarer — beim kleinsten Wasserstande nur 7—15" tiefer Felsenriegel, welcher bei mindern Wasserstande der Donau — die Schifffahrt unmöglich macht, somit die Befahrung dieser Wasserstrasse spert.

Unterhalb dieses Felsenriegels besteht als 2e Bestandtheil des eisernen Thores ein eben solcher bei mindern Wasserstande jedoch an den Tag steigender Felsrücken vom 900 Klafter Länge in noch schieferer Richtung, und zwar, fast unter einem Winkel von 45 Grade, vom linken zum rechten Ufer, und ist, nahe am linken Ufer, durch die Dampfschiffahrt, zur Erzielung einer Fahrbarkeit bei gewisse Niederstände der Donau zum Theil abgesprengt worden. Zur Umgehung des eisernen Thores soll auf der serbischen Seite ein Schiffahrts Canal bestanden sein, welchen die argenauten auf ihrem Zuge aufwärts der Donau eröffnet, von den Römern nur restaurirt und für ihren Kriegszug gegen die Dacier benutzt worden sein soll.

Am eisernen Thore sind im Jahre 1855. für die Arbeiter dasselbst hölzerne Unterkunfts Baracken und Magazine auf aerarische Kosten durch die dort detachirt gewesene k.k. Pionier Abtheilung erbaut worden.

Auf der obenbeschriebenen Strasse etwa eine halbe Stunde unter diesem eisernen Thore gelangt man zu dem Dorfe.

Gura Voja, mit beiläufig 40 sehr elenden Häuser, wo über den gleichnamigen Wildbach eine gut gebaute Brücke führt. Nach drei Stunden gelangt man zu dem nahe an der Donau liegenden Dorfe.

Skella Kladova, mit beiläufig 80 Häuser 250 bis 300 Einwohner, dieser Ort, beschäftigt sich viel mit dem Schiffzuge und der Fischerei, wovon sich die Bevölkerung auch ernährt.

Hier bei Kladova verflacht sich das Gebirge nach Osten und das Thal erweitert sich.

Von Skella Kladova gelangt man auf der nämlichen Chaussee in einer guten halben Stunde zu dem Marktflecken.

Turnu-Severin ein vor wenigen Jahren neu angelegtes Städtchen; — Hier ist der Sitz der Distrikts Administration und der k.k. österreichischen Agentie Starostie, — dasselbe zählt bei 120 Häuser; — mit etwa 600 Einwohner, und ist von Orsova $3\frac{1}{2}$ Meilen entfernt, kann einen Truppenkörper von 600 Mann und 200 Pferde zur Bequartirung aufnehmen.

Beim Eingange nach Turnu Severin steigt die Chaussee auf ein niederes Plateau, welches das linke Ufer der Donau vollkommen beherrscht.

In der Mitte des Volksgartens von Turnu Severin sind noch die Ueberreste eines Thurmes, welcher durch die Römer erbaut sein soll: und Severinus Turns genannt wird: dann unweit desselben die Ruinen der Trajans-Brücke über die Donau zu sehen, — wo bei kleinen Wasserstände jetzt noch die gemauerten Brückenpfeiler über den Wasserspiegel hervorragen.

Eine halbe Stunde östlich der Strasse von Turnu Severin liegt der Marktfleck,

Csernetz. am linken Ufer des Baches Topolniza, über welchen eine hölzerne Jochbrücke führt. Csernetz hat 350 Häuser bei 1500 Einwohner und treibt einen lebhaften Handel, und kann 1000 Mann und 300 Pferde bequartiren.

Zwischen Turn und Csernetz liegt eine schöne Ebene und heisst noch von den Römern her Campo Severino.

Bei anhaltenden Regengüssen versetzt der Bach Topolniza die ganze Umgegend unter Wasser.

Die Verbindung zwischen Turn und Csernetz wird unterbrochen, da Csernetz in einer Niederung liegt.

Von Turn Severin führt dieselbe gut gebaute Strasse in östlicher Richtung bis auf die höchste Höhe des Poroinaberges, $1\frac{1}{4}$ Meilen von Turnu Seve-

rin entfernt, und ist zu jeder Jahreszeit für alle Waffengattungen praktikabl; an dieser Strasse ungefähr $\frac{1}{2}$ Meilen von Turn liegt das Dorf.

Semian am gleichnamigen Berge, und erstreckt sich in einer Länge von 1000 Schritten vom Abhang bis auf die unbedeutende Höhe zu beiden Seiten der Strasse...

Am abhange des Poroina-Baches verlässt die Strasse die Donau und führt in kunstgerechter Steigung bis auf die höchste Höhe, von hier wird die Strasse ein Landweg, und führt durch die Dörfer.

Poroina Ergetviza $1\frac{3}{4}$ Meilen mit 72 Häuser,

Gelmegioja 2 Meilen mit 55 Häuser nach

Gutul $2\frac{1}{2}$ Meilen von Turn Severin entfernt, mit 72 Häuser, zieht sich gleichsam in einen engen Deffilee; und kann bei schlechten Wetter nur mit ausserordentlichen Mühe und Zeitaufwand zurückgelegt werden.

Prunicsor. Eine Viertel Meile von Gutul entfernt, ist das Dorf mit 136 Häuser und $\frac{1}{2}$ Meilen von Gutul auf der Hauptstrasse das Posthaus. — Die Strasse behält die östliche Richtung, ist durchaus eben aber schlecht, zu beiden Seiten von Höhen begleitet, welche sich von Prunicsor anöffnen, und ein Thal von der Breite einer $\frac{1}{2}$ Meile einschliessen. Von Gutul längs der Hauptstrasse liegen die Dörfer.

<i>Ilgyirosza</i>	1 Meile mit etwa	50 Häuser,		
<i>Pavecsa</i>	1 $\frac{2}{8}$ Meile	„	170	„
<i>Timna</i>	1 $\frac{4}{8}$	„	40	„
<i>Laku</i>	2	„	76	„
<i>Posthaus Isvoran</i>	2 $\frac{2}{8}$	„	52	„
<i>Malas Frastna</i>	2 $\frac{3}{8}$	„	126	„ und
<i>Strahaja</i>	3 $\frac{3}{8}$	„	334 Häuser	

Dieses Dorf liegt am Wildbache Usniza, und hat ein Kloster sehr nahe. — um Strahaja liegen noch die Dörfer.

Slatinika $2\frac{3}{8}$ Meilen entfernt mit 42 Häuser und

Bresniza $3\frac{3}{8}$ Meilen entfernt mit etwa 300 Häuser.

Bei Pavecsa und Mahalas Frasina durchschneidet der Wildbach Usniza die Strasse, die über dieselbe führenden Brücken sind zwar von Holz aber im guten Zustande. Dieser Wildbach setzt bei anhaltenden Regengüssen die ganze Umgegend, und auch die Strasse unter Wasser. Von Strahaja zieht sich die Strasse am nördlichen Abhange der Suschitza Höhen bis zum Flusse Mötru ganz eben, ist ein sehr schlechter Landweg und führt durch die Dörfer.

<i>Stanești</i>	$\frac{1}{8}$ Meile mit etwa	140 Häuser	
<i>Mahalastinga csana</i>	1	„	128
<i>Putajeschti de susz</i>	$1\frac{1}{2}$	„	48
<i>Putajeschti de schosz</i>	$13\frac{1}{4}$	„	66

von Stinga Csana wo ein Posthaus ist, wird diese Strasse auf $\frac{1}{8}$ Meilen steil geführt, weswegen bei schlechten Wetter, welcher immer Art Fuhrwerke nur sehr mühsam fortgebracht werden. — $\frac{1}{4}$ Meile von Strehaja ist der Flusz Motru; die über denselben führende Brücke ist vom Holz und sehr schlecht, im Sommer ist dieser Flusz auf jeden Punkte zu durchwatten.

$\frac{1}{2}$ Meile südlich von Putajeschti liegt das Dorf.

Motru mit 200 Häuser die Strasse mit angemessener Steigung und Fall längs der bewaldeten nördlichen Höhen $\frac{3}{4}$ Meile bis zum Flusse Schyl durch das $\frac{1}{8}$ Meile entfernte Dorf.

Arginești mit etwa 64 Häuser.

In Sommer bei trockener Jahreszeit ist der Schyl zu durchwaten bei Hochwasser geschieht die Uiberführung mittels Wasserfahrzeugen. Vom linken Ufer des Schyl gelangt man zu dem Dorfe.

Zinzereny $1\frac{1}{4}$ Meile von Putajeschti entfernt, hat bei 150 Häuser, die Strasse ist neu gebaut und wird im guten Zustande erhalten. Von Zinzereny nimmt die Strasse eine südliche Richtung, ist ein schlechter Landweg bis zu dem Dorfe

Filias 2 Meilen von Putajeschti entfernt, mit etwa 30 Häuser; $\frac{1}{2}$ Meile von der Uiberfuhr am rechten Ufer des Schyl nordwestlich von Zinzereny liegt das Dorf

Ioanestie aus drei Dörfer gebildet, mit 500 Häuser.

Der Weg dorthin ist schlecht für Artillerie und Fuhrwerke nicht geeignet.

Von Filias behält die Strasse ihre südliche Richtung bis Krajova und berührt auf $\frac{4}{8}$ Meilen das Dorf

Rekary mit 130 Häuser.

auf $\frac{6}{8}$ Meilen das Dorf

Tatomirestu mit 160 Häuser.

auf $1\frac{1}{4}$ Meilen das Dorf

Predestie susu szos mit 150 Häuser, dann auf $1\frac{3}{4}$ Meilen die Poststation

Kotzofeny mit etwa 200 Häuser, bis Tatomiresti ist der Weg eben aber schlecht, von Tatomiresti beginnt die neue Strasse, die zu allen Jahreszeiten practicabil ist; und auf die von Predesti in kunstgerechter Steigung führt, von wo sie bis Kotzofeny in die Ebene fortzieht, und bis zu dem Dorfe

Ischalniza $1\frac{1}{4}$ Meile von Kotzofeny entfernt, ist die Strasse neu gebaut, von da aber wird sie bis $\frac{1}{2}$ Meile von Krajova ein schlechter Landweg. Von Ischalniza durchschneidet der Amarade die Strasse, die über denselben führenden Brücke ist von Holz und schlecht.

Krajova ist die Hauptstadt der kleinen Wallachei, zählt bei 2000 Häuser mit etwa 9—10,000 Einwohner die einen bedeutenden Handel mit verschiedenen Producten treiben.

Hier ist der Sitz, der Districts-Administration, dann hat es ein Collegium und ein Pensions-Institut für Mädchen. Vor- und hinter Krajova ist bloß zu — 400 Klafter Entfernung der Strassenzug eröffnet, sonst führt derselbe bis Slatina ebenfalls Feldwegartig, und nur nahe an letztgedachten Orte ist die Strasse beiläufig 2—3000 Klafter gut gebaut, und führt über die Alt /Alluta/ die — die Grenze zwischen der kleinen und Groszwalachei bildet.

Über die Alt führt eine 117 Klafter lange hölzerne Jochbrücke.

Diese Strecke Weges von Orsova bis Krajova beiläufig 18 deutsche Meilen lang, ist als die Haupt-Communication zwischen Banat und Walachei in einem meistens schlechten Zustande — und bei einer schlechten Witterung nur mit vielen Kraft — aufwand zu befahren.

Iltens der Vulkan Pasz Dieser Haupt Zugang führt von Siebenbürgen aus dem Hatzegethal nach der Wallachei über das Hochgebirge Vulkan und ist nur im Sommer gangbar, in Winter hemt der dort hoch fallende Schnee so wie auch die Steile dieses noch uneröffneten Communications Weges die Passage.

Hier ist jede Vorrückung besonders im Winter sehr beschwerlich, da zu dieser Jahreszeit die Fuhrwerke gar nicht fortkommen können.

Eine Stunde beiläufig in südlicher Richtung des Grenzpunktes befindet sich an dieser Strasse oberhalb dem Dorfe Pombest ein Contumaz Amt wo die nöthigen Localien aus Holz neu gebaut sind. Das Dorf welche von der mhf5am

Pombest ist der erste walachische Dorf auf diesem Weg an Schyl-Flusze, hat beiläufig 40 bis 60 Häuser und gegen 200 Einwohner, welche von der Viehzucht leben.

Von hier führt dieser Weg zum Theil in südlicher Richtung längst dem Flusze Schyl bis nahe bei Krajova allwo er auf die — von Orsova nach Bukarest führende Strasse mündet.

Auf diesem Strassenzug liegt gegen Norden das einzige Städtchen

Tirguschilui wo der Sitz eines Kreisamtes respective Districts Administrations und eines k.k. oesterreichischen Starosten ist.

Die Einwohner treiben einen ziemlichen Handel mit Horn und Borstenvieh.

Sonst liegen längst dieser Strasse nur unbedeutende Dörfer.

Diese Route Weges ist nirgends gepflastert, sondern führt nur auf den natürlichen Boden Feldwegartig, und bei nasser Jahreszeit mühsam zu befahren.

III. Der rothe Thurm Pasz Dieser Hauptzugang führt aus Hermanstadt zwischen den Karpathen-Gebirge Szeczul und die östlichen Zweige von Pojana Muieri am linken Ufer des Alt-Fluszes, und ist die Haupt Passage zwischen Walachei und Siebenbürgen.

Unterhalb der Grenze übergeht aber bei dem Dorfe Kinesti die Bukarester Strasse am linken Ufer des Fluszes, und am rechten Ufer führt blos ein Feldweg über Rimnik und Putesti nach Slatina, allwo sie mit der von Krajova nach Bukarest führenden Posstrasse sich vereinigt. Die — auf dieser Strassenstrecke liegenden Ortschaften sind ;

Rimnik eine Kreisstadt in einer schönen Gegend am Alt-Flusze, hier ist der Sitz des Districts Administrators und eines griechisch) n(icht) u(nierten) Bischofs, deren Einwohner einen lebhaften Handel mit allerlei Produkten und Haushieren treiben.

In der Nähe befindet sich um diesen Bezirk.

Okna Mare ein Salzbergwerk mit sehr ergibigen Salinen, dann

Ruireny mit berühmten römischen Alterthümer.

Nördlich von Rimnik unter den Karpathen der Marktfleck.

Cornet unweit der oesterreichischen Grenze, dann südlich gegen Slatina zu, der Marktfleck.

Podesti welche ausser Ackerbau und Viehzucht etwas Handel treiben.

Dieser Strassenzug welcher in einer der gesegnetesten Gegenden Europas führt, könnte, bei Regulierung einer practicablen Chaussee die Verbindung zwischen Siebenbürgen und der Wasserstrasse (Donau) am leichtesten bewerkstelligen.

Von Rimnik führt westlich am Fusze der Karpathen ein Feldweg nach

Pombest und verbindet so den Rothenthurm Pasz, ist aber nicht im mindesten reguliert und sohin schwer zu befahren.

Von Pombesti fuhr ein Feldweg in südwestlicher Richtung nach Tismana und Baja d'arama zwei Marktflecken am Fusze der Karpathen, letzterer Ort bemerkenswerthwegen seinen Kupferbergwerken, welche jedoch nicht betrieben werden.

Von Krajova führt in südlicher Richtung gegen Calafat und Widdin eine Poststrasse, welche eben so wie die an dern Strassen der Walachei nicht gebaut und bei nasser Witterung schwer zu befahren ist.

Altorsova am 28ten Dezember 1856

Imbrisevich

Major

Arh. St. Banat, fondul Comandamentul general bănăţean, dosar nr. 629/8,
f. 64—73.

NEGUSTORI ȘI MEȘTEȘUGARI DIN BLAJ ÎN URBARIUL DIN 1772

A. RĂDUȚIU

Apariția și dezvoltarea burgheziei românești în Transilvania nu și-a găsit încă o tratare specială, monografică. Unele aspecte ale acestui proces au fost însă tangențial abordate cu prilejul unor cercetări privind comerțul, dezvoltarea manufacturilor, regimentele grănicerești, lupta pentru drepturi politice și pentru asigurarea privilegiilor obținute prin unirea bisericii cu Roma, dezvoltarea școlii și a culturii în general. Aceste cercetări înregistrează, pentru secolul al XVIII-lea, începutul formării unei păături sociale cu interese burgheze, e drept foarte compozită la origine, dar capabilă să devină cu timpul o clasă socială.

Elementele care o compun se vor recruta din mica nobilime, cler, negustorime, meșteșugărie, funcționăria mică, intelectualitate, din starea militară¹.

Pentru cunoașterea unora dintre aceste stări sociale, un izvor important îl constituie și urbariile, în Transilvania ele înregistrând uneori alături de iobagi și jeleri și pe negustori și meșteșugari, încă din prima jumătate a secolului al XVIII-lea².

Pentru Blaj cunoaștem mai multe urbarii, din anii: 1681, 1726, 1747, 1772 și 1820³.

Acoperind o perioadă lungă de timp, din a doua jumătate a secolului al XVII-lea până în prima jumătate a secolului al XIX-lea, ele cuprind informații prețioase despre realitățile economico-sociale ale așezării, leagăn al atîtor evenimente istorice importante din trecutul poporului nostru.

În cele ce urmează vom reține din materialul informativ pe care aceste urbarii îl cuprind, doar *Conscriptio taxalistarum in fundo curiali Balasfalvae commorantium* și *Conscriptio taxalistarum in oppido Balasfalva commorantium*, din urbariile pe anul 1747, respectiv 1772.

Blajul apare în documente începînd cu a doua jumătate a secolului al XIII-lea. Înainte de 1271 localitatea a fost dăruită de către regele Ungariei lui Teel, fiul lui Ebl din Brașov. Acesta o vinde rudei sale, comitelui Chyel, fiul lui Erwyn de Cîlnic, care obține în 1271 actul de întărire în posesiune de la rege.

¹ *Istoria României*, vol. III, Ed. Acad. R.P.R., București, 1964, p. 508, 522.

² O Pescariu, *Conscripțiile urbariale. Imprejurările în care au fost create și valoarea lor documentară*, în „Revista Arhivelor”, nr. 1/1965, p. 51.

³ Primele patru se păstrează la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Filiala Cluj, Secția de manuscrise, înregistrate ca manuscrise latine astfel:

Urbariul din 1681 Mss. lat. nr. 455 (în copie din 1748).

Urbariul din 1726 Mss. lat. nr. 253 (în original)

Urbariul din 1747 Mss. lat. nr. 337 (în original).

Urbariul din 1772 Mss. lat. nr. 194 (în copie din 1869).

Urbariul din 1820 a fost publicat parțial de Șt. Meșes în *Viața agrară, economică a românilor din Ardeal și Ungaria. Documente contemporane*, vol. I., 1508—1820, București, 1921, p. 23—25.

În documentul din acel an aşezarea nu poartă numele de mai târziu, Blaj, ci, de „pământul sau satul voievodului Herbord“, aşezat între cele două riuri Tirnava, acolo unde acestea se unesc (*quandam terram seu villam Herbordi vavode, videlicet inter dous fluvios Kykullu, ubi iidem fluvii coniunguntur*)⁴. Probabil că numele şi-l ia de la fiul lui Herbord, Blasiu, al cărui pământ (*terra Blasii*) era amintit la 1313, cu prilejul unor hotărâniciri⁵. Documentele îi vor atesta în continuare existenţa cu prilejul schimbărilor de stăpânire pe tot întinsul veacurilor următoare. Moartea lui Apafi II şi a soţiei sale Caterina Bethlen întrerupe şirul stăpînitorilor particulari ai Blajului. Localitatea împreună cu întregul domeniu al cărui centru era, trece la 1725 în stăpînirea fiseului⁶.

La 1738 întregul domeniu este acordat episcopiei unite şi mănăstirii care avea să ia fiinţă la Blaj; episcopia cedează în schimb domeniul Gherlei şi al Simbetei⁷.

Domeniului i se adaugă şi Cutul pe care episcopul Aaron îl cumpără de la fisc la 1760⁸.

Aşezarea scaunului episcopal, înfiinţarea şcolilor şi a unei tipografii va deschide Blajului perspectiva dezvoltării lui dintr-o aşezare rurală, într-un ade-vărat tîrg.

Blajul obţinuse dreptul de tîrg (*oppidum*) încă în vremea lui Gabriel Bethlen, care, la 1621, eliberează în acest sens un privilegiu lui Ioan Péchy, consilierul şi cancelarul său, care stăpînea pe atunci satul.

În privilegiu se arată că Blajul se va putea bucura în fiecare duminică de drepturile de tîrg săptămînal şi, la trei sărbători de peste an, de drepturile de tîrg anual. Juzii şi juraţii tîrgului vor avea dreptul să judece pricini de gravitatea unor pedepse pînă la 40 de florini şi vor putea acorda amenzi pînă la 12 florini. Darea şi contribuţiile să rămînă cele stabilite după numărul porţilor existente la data eliberării privilegiului şi nu vor putea fi sporite chiar dacă ulterior numărul locuitorilor tîrgului va creşte. În continuare se stabilesc alte condiţii cu privire la dreptul de apărare a locuitorilor de către stăpînul locului; aceştia nu vor putea fi urmăriţi, prinşi şi pedepsiţi fără preavizul stăpînului locului sau al dregătorilor lui, decît după ce în urma acestui preaviz, au trecut 15 zile.

Iobagii fugiţi de la stăpînii lor nu vor putea fi reţinuţi de locuitorii tîrgului şi nici înstrăina, sub pedeapsa unei amenzi de 200 de florini⁹.

Adus la cunoştinţa dietei în 1622 actul de mai sus a stîrnit împotrivirea membrilor ei¹⁰.

Satul nu se va ridica deci realmente la condiţia de tîrg (*oppidum*), astfel că în 1681 urbariul va înregistra numai 19 familii de iobagi¹¹, iar la 1726, alături de 16 familii de iobagi, şi 17 familii de jeleri¹². La 1733 existau la Blaj 23 fa-milii de uniţi¹³.

Următoarele date de care dispunem vădesc un oarecare progres sub raport demografic. Astfel la 1747 urbariul din acel an cuprinde 14 familii de iobagi (plus o văduvă şi alţi 5 orfani, 4 ai unui iobag fugit şi unul rămas în urma morţii ta-tălui său); alături de aceştia, 39 de familii de jeleri (plus alte două văduve de

⁴ F. Zimmermann — C. Werner, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, I, Sibiu, 1892, p. 111.

⁵ Ibidem, p. 307; vezi şi: Iczkovits E., *Az erdélyi Fehér megye a középkorban*, Budapesta, 1939, p. 18.

⁶ *O schiţă istorică a Blajului la Timotei Cipariu* în „Archivu pentru filologia şi istoria“, III, 1867, p. 52 şi u.

⁷ I. M. Moldovanu, *Acte sinodale*, II, Blaj, 1872, p. 95, şi A. Bunea, *Din istoria românilor. Episcopul Ioan Inocenţiu Klein*, Blaj, 1900, p. 14—17.

⁸ A. Bunea, *Episcopii Petru Pavel Aron şi Dionisiu Novacovici Blaj*, 1902, p. 300—302.

⁹ Textul latin la T. Cipariu, *op. cit.*, p. 57—59.

¹⁰ Ibidem., p. 59.

¹¹ Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Filiala Cluj, Secţia de manuscrise, Mss. lat. nr. 455.

¹² Ibidem, Mss. lat. nr. 254.

¹³ Nic. Togan, *Statistica românilor din Transilvania în 1733*, în „Transilvania“, 1898, p. 182; A. Bunea, *Ioan Inocenţiu Klein*, Blaj, 1900, p. 395.

Conseriptio taxalistarum in fundo eurlali Balasfalva commorantium *

	Nomine taxalistarum	fundus	taxa	
			Rhf.	xger.
1	Iovul Iminovits	1/2	5	—
2	Rad Muntyan	1	10	—
3	Tanaszie Vasziliovics non solvit hactenus	1	cantor exigtens	
4	Onu Muntyan	1	10	—
5	György Foksan	1	10	—
6	Szír Sándor	1	10	—
7	Axentyie Muntyan	1	10	—
8	Dumitru Molduvan	1	10	—
9	Nob. Demetrius Muntyul non solvit	2	nepos	—
10	Vulkan Sándor	1	10	—
11	Georgius Krismajer cogus existens	1	non solvit	
12	Ioannes Komives	1	10	—
13	Casparus Roth	1	10	—
14	Krecsun Apoldzan	1	10	—
15	Todyer Molduvan	1	10	—
16	Nob. Alexander Benyei notar	sedria 1	dominalis et simul regius dominy existens non nisi 2 solvit ex indultu domini titt episcopi	
17	Honor. Popa Opra vocans popa	1	nihil solvit	
18	Fundi Hirisa nuncupati	1	10	—
19	Togye Rajka	1	10	—
20	Rad Kosoknyan	1	10	—
21	Rajtar Iuon	1	10	—
22	Vaszilie Molduvan	1	10	—
23	Georgius Dobrai	1	10	—
24	Nob. Opra Muntyul nil hactenus solvit	2	nepos	—
25	Anastase György	1	10	—
26	Nob. Tatu Miklos nil. solvit hactenus	1	affinis	D. ep.
27	Ianku Muntyan	1	10	—
28	Paulus Kőmives	1/2	5	—
29	Venceslaus Szeveda	1/2	5	—
30	Etym Polar solvit iudex	horrei 1/2	decimarum	
31	Dumitru Rotar	1/2	5	—
32	Iuon Turku his factus xtranus	1/2	nil solvit	—
	Summa	31	212	—

* Din Urbariul pe anul 1747.

Conscriptio taxallistarum in oppido Balasfalva

	Nomina. taxallistarum Patrum familias filiorum fratrumque uxoratorum.	eorum aetas	Nomina filio- rum fratrumque caelibum	eorum aetas	equi equa	boves	vaccae
1	Ienei Szirbu	75	—	.	2	.	.
2	Fagarasi Samu	35	Nicolay Mihaly Ianos	7 5 2	1	.	.
3	Popa Kosztandin	42	—	.	1	.	.
4	Mate Szirbu	36	Gyorgye	7	2	.	1
5	Daniel Pap	31	—	.	.	.	1
6	Bulgár Pál	50	—	.	.	.	.
7	Nicolaj Rejtár cum vidua Sztan dă Iminovits	36	Dumitru Iános Iosi	6 4 1	2	.	.
8	Kozma Rámha	54	Gyorgye Dan Nicolae	2 1/4 8	1	.	.
9	Kováts Izsak	46	Gyurka Iosi Miklos	16 14 5	.	.	1
10	Iosziv Rajku cum Moldován Gábor inqu. suo	25 32	György Pantilimon Iános	6 5 1	1	.	1
11	Paulus Richter	70	Iosi Sandor Natzi	26 20 12	.	.	.
12	Vidua Keszei quond Ienei Abagyim		Natye Petruz	16 5	.	.	.
13	Lupe Mardsinán	30	—	.	.	.	1
14	Vidua Joannis quon. Nagy Szombote Szöts			.	1	.	1
15	Nagy Zsombora Szöts János	30	Kosztantin Samoile	12 10	.	.	.
16	Muntyán Marku cum inquilino Hänrich	30	—	.	.	.	1
	Ligner et vidua quondam Szirb Iosiv	32	Iosi	.	.	.	.
17	Radu Kelinesztru	70	—	.	2	.	1
18	Moldován György	60	András	13	3	.	2
19	Dumitru Muntyan	35	Dumitru	9	3	.	1
20	Dumitru Brintse	49	Iosiv Georg Antonie Joanes	14 7 1 16	3	.	1

commerantium eorumque facultatum et taxarum.*

luven cl luve- neque	oves caprae	s.v. porci	apuni alvear.	fundl	taxa annualis		Conditio
					Rf.	xr.	
.	.	.	.	1/4	2	30	negotiator
.	.	2	.	1/4	2	30	cuturnarius
1	.	4	.	1/2	4	10	cantor ecclesiasticus
1	.	.	.	1/2	3	43	negotiator
2	.	8	.	1/2	3	43	compactior
.	.	2	.	1/2	4	10	negotiator
.	.	2	.	1/2	4	10	negotiator
.	.	5	.	1/2	4	10	lanio
1	.	3	.	1/2	4	10	sartor
.	.	.	.	1	8	20	aurigam agit in possessione Szantsal
.	.	1	.	1/2	4	10	murarius
.	.	2	.	1/2	4	10	vidua negotiatrix
.	.	2	.	1/4	2	30	
.	.	2	.	1/4	2	30	vidua negotiatoris
.	.	2	.	1/4	2	30	baphlarius
.	.	2	.	1/2	4	10	pellio
.	.	.	.	.	.	.	arenarius (?)
.	.	4	.	1	8	20	negotiator
.	4	1	3	1	8	20	Sartor, educillator et telloniator duabis.
.	.	.	.	1	8	20	negotiator
.	.	.	.	1	8	20	negotiator

	Nomina taxalistarum. Patrum familias filiorum fratrumque uxoratorum	eorum aetas	Nomina filio- rum fratru.nque caelibum	eorum aetas	equi equa	boves	vaccæ
21	Szurb Theodor	36	Dumitru Janos	10 7	2	.	.
22	Arszintye Muntyán cum filio Nicolay	63 32	Ilie Mihay Nicolaj	20 12 1	6	.	.
23	Petru Tipographu	31	—	.	1	.	.
24	Gyorgye Gyulæ	28	Konstantin Pavel	3 1/4	1	.	.
25	Men Todor	38	Nicolac	2	.	.	.
26	Iszraile Vulkán	coelebs 30		.	.	.	.
27	Sandru Vulkán	60	Sandru	20	.	2	2
28	Onya Vulkán	25	Nicolae	1/4	.	2	1
29	Moldován Timar István	32	György János	1/2 10	.	.	1
30	Fogarasi János	30	Dümitru Iakob	8 1/2	.	.	1
31	János Bagyiilla	52	Jósi	12	2	.	1
32	Keiser János	60	—	.	.	.	.
33	Benyei Pap Sandor	60	Sandor Janos Miklos	28 20 18	3	4	1
34	Ilie Vejesic	60	Von	12	.	.	.
35	Fogorasan György	38	Simeon Iuon Ilie	11 7 2	2	.	.
36	Tyrtak Moldován	36	—	.	1	.	.
37	Andrae Molduvan	45	Nicolae	1/2	.	.	.
38	Nicolaus Pap	28	—	.	.	.	.
39	Rhisa Pap	36	Konstantin	3	.	.	.
40	Muntyan György cum inguillino Gligor Kioran	36 35	— —	. .	. .	. .	. .
41	Vidua quondam Caroli Iancza cum genero Sandu Czintari	30	Ferentz Joseff Antal Gyuri Josi	10 9 6 3 1	.	.	.
42	Vidua quodam Muntyán cum genero Vieszár Juon	20	Stephan	16	.	.	.

continuare

iuv ol iuv neque	oves caprae	s. v. porci	apum alvear.	functi	taxa annualis		Conditio
					Rf.	xr.	
1	.	2	.	1	8	20	negotiator
1	.	2	.	1	8	20	negotiator et iudex oppidi
.	.	.	.	1/2	4	10	typographus
.	2	.	.	1/2	4	10	cantor forensis seu parochialis eccl. cerdo
.	.	2	.	1/2	4	10	Conturnarius
.	.	.	.	1/2	4	10	lanio
.	.	2	2	1/2	4	10	lanio
.	.	2	.	1/2	4	10	lanio
1	.	.	.	1/2	4	10	cerdo
.	.	1	.	1/2	4	10	cerdo
1	.	3	7	1/2	4	10	negotiator
.	.	1	.	1/2	4	10	murarius
.	10	6	.	.	.	.	regius curialis et notarius in synode
.	.	2	.	1/2	4	10	pellio
2	.	2	.	1/4	2	20	curialis vector
.	.	1	.	1/2	4	10	cerdo
.	.	1	.	1/2	4	10	cerdo
.	.	.	.	1/2	4	10	
1	.	.	.	1/2	4	10	cantor monasterialis
1	.	.	.	1	8	20	
.	.	1	.	1	8	20	ce rdo
.	.	2	.	1/4	2	30	typographus

	Nomina taxalistarum. Patrum familias filiorum fratrumque uxoratorum	eorum aetas	Nomina filio- rum fratrumque caelibum	eorum aetas	equi equis	boves	vaccæ
43	Kováts Peter	48	Palko	12	.	.	.
44	Vidua quondam Moldován Juon		Gyeorgye David	14 13	.	.	.
45	Moldovan Atyim cum genero Wasilie Szutsu	60 28	Lupu	1	3 1	.	1 1
46	Andre Orján	30	Vasilie Josivu Dumitru	6 20 18	.	.	1
47	Szimeon Bailla	40	—	.	4	.	.
48	Pavel Imminovits cum inquil- lino Onu Popa	30 35	Szalavestru Vonu	4 2	1 1	.	.
49	Vidua quondam Moldován Gli- gor		Mihály	16	.	.	.
50	Stephan Mardsinan cum inquil- linis Janku Mardsi. Marku Mardsinan	35 26 30	Togyer Juon Josiv Stephan Iuon	6 1 4 8 10	.	2	2
51	Mihály Moldován	60	Gyorgye	8	.	.	.
52	Juon Muntyánu	56	—	.	.	.	.
53	Kirilla Grämma	35	Andre	1/4	.	.	.
54	Grosa János	37	—		2		1
	Kotsis Josi	30	Dominicus	8	.	.	.
55	Ricster Tamás	30	Mihaly	1/4	.	.	.
56	Kába Juon	35	Nicolaj Gábor	7 11	.	.	1
57	Juon Moldovan	56	Onu Toagyer	11 20	.	4	.
58	Michael Chöl	48	—	.	1	.	1
59	Ilie Rejtar	36	Garville Dumitru	10 5	.		
	Angyil Varsai	30	Ilisie Ianos	1 4	2	.	.
60	Bulgár Ratz Juon	25	Nyikolaj Joseff Vasilie	2 20 18	2	.	.

continuare

iuvē ol iuvē- neque	ovēs capræ	s. v. porci	apum alvear.	fundi	taxa annualis		Conditio
					Rf.	xr.	
.	.	2	.	1/4	2	30	caternarius
.	.	2	.	1/2	4	10	vidua baphiaria
2 1	.	1 2	.	1/2	4	10	victor curruialis pellio
1	.	2	.	1/2	4	10	cerdones singuli
.	.	1	1	1/2	4	10	lanio
.	.	1 1	.	1/2	4	10	murar
.	.	1	.	1/4	2	30	cerdo
2	3	1	.	1/4	2	30	educilator in educillo seu taberna Mis- zfajensi
.	10	.	.				opilio in domo taxali hujus educilla toris nr. 50 habitant.
.	5	1	3	1/4	2	30	
.	.	.	.	1/4	2	30	colturnarius
.	.	1	.	.	.	.	coturnarius
2	.	3	.	1/2	4	10	educillator oppidanis conventionalis dominalis
.	.	μ	.	.			auriga monasterii in domo hujus nr. 54 sing. habitat.
.	.	4	.	1/2	4	10	coturnarius
.	.	4	.	1/2	4	10	pellio
.	.	3	.	1/2	4	10	judex horrei dominalis conventionis
.	.	1	.	1	8	20	faber ferrarius
.	.	2	.	1/2	4	10	negotiator
.	.	1	.	habitat ad latus hujus nr. 59 nolater.			
.	.	2	.	1/2	4	10	typographus compactor

	Nomina taxalistarum. Patrum familias filiorum fratrūque uxoratorum	eorum aetas	Nomina filio- rum fratrūque caelibum	eorum aetas	equi eque	boves	vaccae
61	Siván Iminovits	20	Juon Petrū	16 18	1	.	1
62	Mate Szokatsu	26	Vonu	1/2	1	.	.
63	Zettrean Petru	42	—	.	.	.	.
64	Leopold Czvilacheym affinis Rátz Mihály	19 23	—	.	2	.	.
65	Vidua quondam Szirb János	.	—	.	.	.	.
65	Summa **	—	96	.	61	14	28

Observandum integros fundus hic superius recerisitos taxalistarum ex orgiis germani-
gitudine 18, latitudine 3 orgiis germaniçalibus

** La unele rubrici *suma* este greșit calculată.

jeleri) apoi 32 de familii de taxaliști ¹⁴. Creșterea numărului populației oglindită în acest urbaniu e înregistrată și în conscripțiile din 1750 și 1760—1762. Conscripția episcopului Petru Pavel Aron cuprinde pentru Blaj 567 de credincioși ¹⁵, cea a generalului Bucow, 97 de familii ¹⁶.

Această creștere urmează mutării scaunului episcopiei unite la Blaj și se leagă de eforturile energicului episcop Inochentie Micu de a ridica localitatea la rangul potrivit importanței ei de reședință. Pentru aceasta încă din 1739 solicită și primește de la împăratul Carol VI un privilegiu care ridică din nou Blajul la situația de târg (*oppidum*), privilegiu pe care-l reînnoiește la 1743 ¹⁷. Pentru creșterea numărului locuitorilor cheamă el însuși la Blaj familii din toate părțile Transilvaniei, făgăduindu-le libertăți orășenești ¹⁸. Taxaliștii înscriși la 1747 trebuie să fie dintre cei care au dat urmare acestei chemări. Conscripția care îi cuprinde nu dă în afara numărului de familii, numele capului de familie, mărimea locului de casă pe care-l stăpânește și mărimea taxei pe care o plătește capul familiei, nici o altă indicație cu privire la condiția lor socială. Situația acestei categorii apare însă mai bogat exprimată în conscripția următoare din 1772/3. (vezi cele două tabele pentru anii respectivi la sfârșit). Conform urbaniului din acești ani populația Blajului avea următoarea alcătuire: 16 familii de iobagi, 15 familii de jeleri, 22 familii

¹⁴ Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Filiala Cluj, Secția de manuscrise, Mss. lat. nr. 337.

¹⁵ A. Bunea, *Statistica românilor din Transilvania în anul 1750*, în „Transilvania”, 1901, p. 283.

¹⁶ Virgil Ciobanu, *Statistica românilor ardeleni din anii 1760—1762*, în „Anuarul Institutului de istorie națională din Cluj”, III, 1924—1925), p. 625.

¹⁷ T. Cipariu, *op. cit.*, p. 59—60.

¹⁸ Ibidem, p. 55.

continuare

juven cl juve- neque	oves caprae	s. v. porci	apum alvear.	fundi	taxa annualis		Conditio
					Rf.	xr.	
2	.	1	.	1/2	4	10	coturnarius
.	.	.	.	1/2	4	10	coquus
.	.	.	.	1/2	4	10	pellio
.	.	.	.	1/2	5	—	negotiator
.	.	1	.	1/4	2	20	vidua negotiatrix
23	64	114	16	34 1/3	286	16	

calibus in longitudine 30, latitudine 8; medios longitudine 30, latitudine 4; quadrantes lon-

de hurubași (*urubasonum*), 65 familii de taxaliști (*taxalistarum*)¹⁹. Cele 65 de familii înscriu 165 de bărbați (capi de familie, fiii și frații lor). Din cele 65 de familii înscrise, 9 sînt înscrise pe numele văduvei; 4 au înscrise alături și jeleri, dintre care 1 cu 2 jeleri; 4 nu au specificată ocupația, ceilalți se prezintă astfel: 1 notar (*notarius in synode*), 1 judele curții domnești (*judez horrei dominalis*), 3 cantori la biserică (*cantor*), 15 familii de negusotir (*negotiator*), 3 circiumari (*educillator*); ceilalți sînt meșteșugari: 8 tăbăcari (*cerdo*), 7 cizmari (*coturnarius*), 6 măcelari (*lanio*), 5 blănari (*pellio*), 4 tipografi, compactori (*typographus, compactor*), 4 cărauși, vizitii (*aurigam agit, currialis vector*), 3 zidari (*murarius*), 2 croitori (*sartor*), 1 vopsitor și o văduvă de vopsitor (*baphiarius*), 1 fierar (*faber ferrarius*), 1 bucătar (*coquus*) și un *arcuarius, arenarius, sau ahenarius* (?).

Fiecare familie e înscrisă și cu numărul animalelor și al stupilor pe care le are, precum și cu taxa anuală pe care o plătește. Cei care au un loc întreg de casă (*integros fundus*), plătesc 8 fl. și 20 xgr., cei cu 1/2 de loc (*medias*) plătesc 4 fl. și 10 xgr. și cei care au 1/4 (*quadrantes*), plătesc 2 fl. și 30 xgr., mărirea unui loc întreg fiind de 30 de stînjeni (*orgiis*) în lungime, de 8 stînjeni în lățime; a jumătății dintr-un loc: 30 x 4 și a pătrimii dintr-un loc; 18 x 3 stînjeni.

Numele pe care le poartă majoritatea dintre ei indică naționalitatea lor română (Sirbu, Popa, Cosma, Făgărășan, Moldovan, Muntean, Mărginean etc.).

Odată cu deschiderea școlilor, populației formate din iobagi, jeleri, meșteșugari și negustori i se va adăuga un mare număr de elevi, niciodată mai mic de 300²⁰.

¹⁹ Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Filiala Cluj, Secția de manuscrise, Mss. lat. nr. 194.

²⁰ Nic. Albu, *Istoria învățămîntului românesc din Transilvania pînă la 1800*, Blaj, 1944, p. 194.

Din datele prezentate mai sus rezultă că în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea Blajul începuse să se dezvolte ca o așezare ȋîrg cu o populație sporită, în care majoritatea locuitorilor o vor forma o pătură de meșteșugari și negustori români. Prezența lor acolo dovedește odată mai mult orizontul larg al luptei pentru emancipare națională a românilor din Transilvania, inițiată de Inochentie Micu. Formulînd țelurile programatice ale acestei lupte, el întrezărea și posibilitatea întăririi bazei sociale capabile să-i pregătească triumful. Negustorii și meșteșugarii români la Blaj sînt un exemplu al eforturilor făcute pentru transformarea acestei posibilități în realitate.

CONGRESUL EXTRAORDINAR AL CONSILIULUI INTERNAȚIONAL AL ARHIVELOR

În zilele de 9—14 mai 1966 a avut loc la Washington Congresul Extraordinar al Consiliului Internațional al Arhivelor, cu participarea delegațiilor din 55 de țări din Europa, S.U.A., din țările Americii Latine, Africa și Asia. Congresul a dezbătut unele probleme majore ce stau în fața arhivelor, axate pe ideea valorificării largi a materialelor documentare.

Cerințele cercetării științifice reclamă o documentare temeinică și verifică, iar arhivele, deținătoare ale surselor de informare, trebuie să caute și să găsească mijloacele și metodele cele mai eficiente de a contribui în mod activ și direct la sprijinirea nemijlocită a cercetărilor. Iată de ce, de data aceasta, în fața Congresului au fost puse pentru dezbateri, din multitudinea problemelor legate de munca arhivistică, cele care, în etapa actuală, s-a considerat că sînt de cea mai stringentă actualitate ca: liberalizarea accesibilității arhivelor, programele naționale de publicare a documentelor, întrebuințarea microfilmelor în arhiva pentru munca de cercetare și publicare, cooperarea internațională pentru înlesnirea cercetărilor din arhive.

Chiar numai din enunțarea temelor puse în discuție se pot desprinde unele idei ce călăuzesc arhiviștii în munca lor, în ceea ce privește conlucrarea pe tărîmul științific cu cercetătorii istorici: accesul cît mai larg în arhivele din diferite țări pentru consultarea pe scară largă a materialelor documentare; elaborarea publicațiilor cu caracter științific, în primul rînd a celor specifice activității arhiviste și anume a instrumentelor de informare științifică, într-un cadru vast al unui program național de publicare; utilizarea microfilmelor, ca metodă de cercetare și publicare, mijloc care asigură păstrarea documentelor originale și, în același timp, difuzarea mai rapidă a instrumentelor de informare; colaborarea pe plan internațional pentru facilitarea cercetărilor în arhivele din diferite țări, avînd în vedere că sursele de informare pentru istoria unei țări nu se află exclusiv în arhivele din țara proprie.

Pentru întocmirea referatelor la temele enunțate s-a întrebuințat metoda lansării unor chestionare tuturor țărilor participante la Congres. Răspunsurile — sintetizate în materiale — au dat posibilitatea cunoașterii experienței dintr-un mare număr de țări, a opiniilor și concepțiilor arhiviștilor asupra posibilităților și metodelor de valorificare a documentelor în domeniul muncii de cercetare științifică.

Temele dezbătute la Congres, deși abordînd aspecte diferite de activitate, au avut o legătură firească unele cu celelalte, toate urmărind același scop și anume: aflarea celor mai directe căi și cele mai rapide mijloace pentru sprijinirea cercetării științifice sau, cum s-a spus adeseori, arhivele în slujba muncii de cercetare.

Data fiind importanța și actualitatea problemelor dezbătute la Congres, vom reveni mai pe larg asupra lor, întrucît o expunere mai amănunțită, cu concluziile ce se desprind, o socotim necesară nu numai pentru informarea lucrătorilor din arhivele din țara noastră, ci și pentru motivul că unele concluzii la care s-a ajuns, socotim că ar putea fi fructificate în sensul îmbogățirii cunoștin-

țelor noastre de teorie și practică arhivistică. Nu putem, totuși, încheia această succintă notă informativă fără a anticipa asupra unor sugestii și recomandări făcute de Congres ca și asupra enunțării unor probleme ce vor mai trebui studiate în privința liniilor de dezvoltare în viitor a activității arhivistice, astfel încît să poată fi sprijinită munca de cercetare, cu toate informațiile cerute ce trebuie să-i stea la bază. Așa, de exemplu, în privința cercetătorilor ce sînt nevoiți să facă depistări de materiale în arhivele altor țări, rămîne în atenție fixarea unor norme mai simple de acces cu recomandarea de a fi adoptate. Accelerarea ritmului de publicare a instrumentelor de informare științifică se impune cu necesitate, acestea făcînd posibilă cunoașterea în cercuri cît mai largi de cercetători a fondurilor și cuprinsului materialelor documentare, atît în cuprinsul țării cît și peste hotare. Amplificarea acțiunii de microfilmare a materialelor documentare, în special în țările ale căror izvoare documentare se găsesc în arhivele din alte țări, răspunde în cea mai mare măsură cerințelor activității de cercetare, prin completarea izvoarelor de documentare. Pregătirea unei bibliografii internaționale a Arhivelor, lipsa căreia constituie în momentul de față un mare gol, va da posibilitate arhiviștilor de pretutindeni să cunoască mișcarea arhivistică pe plan internațional și, în același timp, să se documenteze asupra problemelor de bază ale activității proprii. În sfîrșit, terminologia arhivistică rămîne să fie studiată, de asemenea, pe baza unui plan larg și minuțios, pentru ca rezultatele studiilor întreprinse să dea posibilitatea lucrătorilor din arhive să se înțeleagă într-un limbaj comun.

I. MARCUȘ

CONSĂTUIRI CU CITITORII ÎN BRAȘOV ȘI TG. MUREȘ

Atît anul trecut cît și anul acesta redacția Revistei Arhivelor a continuat organizarea întîlnirilor cu cititorii. Gazde au fost orașele Brașov și Tîrgu Mureș.

Ambele consătuiri au relevat cu pregnanță faptul că revista se bucură de un interes mereu crescînd, atît în rîndul lucrătorilor din domeniul arhivelor, cît și în rîndul cadrelor didactice și al cercetătorilor științifici: istorici, economiști, juriști, literați etc. ceea ce demonstrează că, prin profilul său, corespunde într-o măsură tot mai mare țelurilor care stau la baza existenței ei. În același timp, aceste consătuiri au dovedit din plin utilitatea întîlnirii cu cititorii ca mijloc eficace de ridicare pe o treaptă mai înaltă a activității științifice a Revistei Arhivelor.

Referatele prezentate au analizat conținutul numerelor din ultimii ani, reflectînd strădaniile redacției de a-și orienta activitatea în direcția informării asupra realizărilor arhivisticii românești, și a generalizării experienței dobîndite în muncă arhivistică, în direcția sprijinirii cercetării științifice, prin popularizarea de documente privind istoria poporului român — documente aflate în depozitele Arhivelor Statului, a unor întreprinderi și instituții de la noi și din alte țări.

Referatele au arătat, de asemenea, că publicația noastră a acordat în ultimul timp un spațiu mai larg studiilor referitoare la științele auxiliare ale istoriei, la evoluția unor instituții, la caracterul și importanța documentară a unor categorii de materiale de arhivă, publicînd în continuare articole cu o tematică variată, elaborate în cea mai mare parte pe bază de documente inedite, privitoare la momente importante din istoria patriei. Totodată, așa cum a reieșit din referate, revista n-a scăpat din preocupările sale problemele, care au stat pe ordinea de zi a Congreselor și Conferințelor internaționale de arhivistică.

La ambele consătuiri referatele (cît și discuțiile) au subliniat și faptul că revista nu și-a respectat în întregime planul tematic, nereușind astfel să dea răspuns unor probleme de teorie și practică arhivistică de un viu interes pentru toți lucrătorii de arhivă ca: delimitarea fondurilor, principiile completării materialelor documentare, păstrarea și restaurarea lor.

Discuțiile au remarcat că Revista Arhivelor s-a impus ca o publicație de prestigiu datorită atît conținutului său, la un nivel științific evident, cît și formelor de prezentare a acestuia; un limbaj adecvat, un număr variat de rubrici, o realizare grafică bună.

Numeroși participanți la discuții au relevat oportunitatea înserării unui număr mai mare de articole a căror tematică să fie axată pe activitatea arhivistică: păstrarea și prelucrarea unor fonduri de la organizațiile socialiste, constituirea arhivei curente etc. S-a pus problema înființării unei rubrici speciale de îndrumare a muncii arhivarilor de la organizațiile socialiste. De altfel, necesitatea unei legături mai strînse prin intermediul revistei între acești lucrători și D.G.A.S. a fost subliniată în repetate rînduri și la consătuirile anterioare.

Evidențiînd că Revista Arhivelor este bine apreciată pentru documentele și prezentările de fonduri pe care le publică, vorbitorii, în special cititorii din domeniul activității de cercetare, au sugerat, printre altele, că ar fi indicat ca acest periodic să se ocupe într-o măsură mai mare de asigurarea documentării pentru a contribui la elaborarea tratatului de istorie a României în sensul de a premerge acțiunile de investigare și acumulare a materialului.

În cuvîntul lor cititorul au sugerat apariția unei rubrici intitulată: *Bibliografie arhivistică*, în care să fie cuprinse; repertoriul materialelor arhivistice, cata-

loage de manuscrise codexuri și așa mai departe, alături de informații bibliografice extrase din publicațiile străine de specialitate. N-ar fi, de asemenea, lipsită de interes înființarea unei rubrici care să prezinte biografia unor înaintași ai arhivisticii noastre și contribuția unor periodice cu caracter arhivistic din trecut. Concomitent cu valorificarea moștenirii arhivistice, semnalarea achiziționării sau descoperirii fondurilor de manuscrise ar lărgi considerabil posibilitatea de informare necesară cercetării istorice. De un real folos s-ar dovedi organizarea unor sesiuni științifice de comunicări documentare și arhivistice care să dezbată probleme legate de valorificarea și depistarea materialului arhivistic — sesiuni care să fie inițiate de revistă în colaborare cu serviciile arhivelor, filialelor Societății de științe istorice și filologice și cu alte instituții de cultură.

Apariția trimestrială a revistei, rezumarea în limbi străine a articolelor mai importante, îmbunătățirea muncii cu colaboratorii sînt alte probleme dezbătute de participanții la discuții.

Consfăturile cu cititorii și colaboratorii Revistei Arhivelor desfășurate la Brașov și Tg. Mureș, ca și consfăturile precedente, au oferit redacției posibilitatea de a afla interesul arhiviștilor, cercetătorilor și cadrelor didactice pentru știința arhivistică, adîncirea cunoașterii istoriei patriei și, bineînțeles, au oferit încă odată puțința de a cunoaște cerințele cărora publicația Direcției Generale a Arhivelor Statului trebuie să le răspundă mereu mai bine.

Comitetul de redacție și redacția mulțumesc călduros pentru valoroasa contribuție a cititorilor și colaboratorilor revistei din Brașov și Tg. Mureș și-i asigură și pe această cale că va ține seama în activitatea sa de prețioasele sugestii pe care ei le-au făcut cu prilejul acestor consfătuiri.

I. BURLACU

„MASA ROTUNDĂ” LA ARHIVELE STATULUI OLTENIA

De curind Redacția „Revistei Arhivelor” a luat inițiativa de a se folosi și un alt mijloc util de a se întâlni și discuta cu cititorii și colaboratorii săi. Astfel a invitat la o „Masă rotundă”, organizată la Craiova, în colaborare cu Serviciul regional al Arhivelor Statului Oltenia, pe unii din cei mai consecvenți și apropiați cititori și colaboratori ai revistei.

Cu acest prilej s-au discutat o serie de aspecte legate de profilul revistei, de ținuta științifică, tematică, grafică, compartimentarea rubricilor, periodicitatea etc.

Discuțiile, avînd o desfășurare liberă, au oferit posibilitatea abordării variate a problemelor din care au rezultat numeroase și prețioase sugestii și propuneri toate avînd aceeași convergență: să contribuie la valorificarea unor bogate rezerve de îmbunătățire a muncii redacționale. Reproducem din cuvîntul participanților.

LUCA PREDĂ: *secretar al Societății de științe istorice și filologice Craiova.*

Consider că rolul principal al revistei trebuie să fie acela de a publica documente inedite aflate în depozitele Arhivelor Statului. Din acest punct de vedere ea continuă tradițiile progresiste promovate de publicații ca: „Magazin istoric pentru Dacia literară”, „Uricariul”, „Hrisovul” și altele. Ca profesor de limba română am găsit în Revista Arhivelor documente care au ridicat numeroase probleme de ordin lingvistic. De aceea, exprim, aici, o dorință a noastră, a filologilor, de a găsi în paginile revistei facsimile bine executate care să poată fi ușor de descifrat cu ochiul liber.

ION PĂTRAȘCU: *profesor la Grupul școlar comercial.*

După părerea mea, Revista Arhivelor a depășit faza de strictă specialitate devenind un accesibil instrument de cultură. Conținutul bogat și variat o fac să fie solicitată atât de specialist cît și de cititorul obișnuit. Pentru continua ei îmbunătățire se impun totuși unele observații. Să se continue preocuparea pentru întocmirea și editarea unui glosar general de terminologie arhivistică. O altă problemă la care mă refer este aceea a proporției unor articole. Mai apar încă în revistă articole lungi care obosesc cititorul. Apoi, redacția trebuie să acorde mai multă grijă la stilizarea articolelor, uniformizării aparatului științific etc. Comitetul de redacție și redacția să se ocupe de lărgirea tematicii. În acest sens propun să fie abordate mai multe articole pe unele laturi ale științelor auxiliare ale istoriei. De exemplu, să se publice articole de sigilografie (chiar și ștampile prefilatelice), heraldică, filigranistică etc. De asemenea, să se publice articole cu caracter documentar privind istoria împărțirii administrative, istoria instituțiilor etc. În concluzie, subliniez necesitatea publicării mai largi a documentelor aflate în Arhivele din străinătate: Italia, Turcia, Ungaria, Polonia, Austria, Jugoslavia, Bulgaria etc. privitoare la istoria patriei noastre.

AUREL GOLIMAS: *conferențiar universitar.*

Pentru ca Revista Arhivelor să-și lărgască și mai mult popularitatea, să-și adîncească profilul arhivistic și documentar, este necesar să publice mai multe documente, medaliaone ale marilor istorici care au scris istoria pe baza documentelor din arhive ca B. P. Hasdeu, Nicolae Iorga, Gh. Ghibănescu și alții; să publice

fonduri, studii de genealogie și alte științe auxiliare ale istoriei. Pentru ca revista să poată cuprinde în bune condițiuni și gradat astfel de probleme se impune cu necesitate apariția ei de patru ori pe an. În felul acesta este posibil să se lărgască și mai mult profilul arhivistic, sprijinind în același timp cu mai multă competență sectoarele diferite ale cercetării științifice.

TOMA FIRESCU: *redactor la ziarul „Înainte”.*

De la an la an revista a crescut ca nivel publicistic, conturându-și tot mai mult profilul. Din păcate însă se mai observă încă unele asemănări cu revista de istorie „Studii”. Revista trebuie să aibă în special în vedere valorificarea bogatului izvor documentar care să servească cercetărilor din diferite domenii de activitate. În altă ordine de idei ea trebuie să-și ridice tot mai mult nivelul științific și prin publicarea unor recenzii de valoare, multe din cele de până acuma fiind fără opinii, fără observații critice. Susțin ideea abordată la această întâlnire de a se forma colective de specialiști care să studieze documentele românești din Arhivele de peste hotare. Și eu consider bine venită propunerea ca revista să apară de patru ori pe an. S-ar realiza mai bine, în felul acesta, și acea operativitate publicistică pe care partidul pune accentul.

MARIN IONESCU: *șeful Cabinetului regional de partid.*

În munca de partid folosim cu multă utilitate revista pentru a da sau întări cadrul științific al lecțiilor predate. Iată deci că aceasta sprijină activitatea unor sectoare variate având un rol important și în munca didactică. Ceea ce am dori din partea redacției este o împărțire mai judicioasă a conținutului pe rubrici și să se publice mai multe documente. Uneori s-a acordat un spațiu prea mare pentru rubrica „Studii”, iar pentru „Prezentări de fonduri” prea puțin. De exemplu, la nr. 1/1965 rubrica „Studii” a avut 135 de pagini, iar rubrica „Prezentări de fonduri” 20 de pagini. La nr. 2/1965 proporția a fost de 180 de pagini, la 36 de pagini. Or, trebuie lărgită rubrica „Prezentări de fonduri” aceasta făcând parte din profilul revistei. În încheiere, doresc să sugerez redacției să se ocupe de valorificarea și popularizarea în revistă a Statutelor asociațiilor profesionale și sindicatelor existente înainte de anul 1905. Astfel, s-ar cunoaște mai bine aspecte importante din istoria mișcării muncitorești din patria noastră.

ILEANA PETRESCU: *arhivist principal.*

Ca lucrătoare în Arhivele Statului și cercetătoare a documentelor apreciez nivelul științific al revistei, utilitatea ei pentru arhiviști. S-au publicat o serie de studii valoroase, articole pe bază de documente. La rubrica „Oameni de seamă în Arhivele Statului” de exemplu au fost înserate articole închinată activității în arhive a lui B. P. Hasdeu, V. Alecsandri, Nicolae Filimon, Christian Pomarius. Dacă acest lucru, precum și altele, constituie o cucerire demnă de laudă trebuie spus că în revista apar prea puține articole de teorie și practică arhivistică. Arhiviștii din teritoriu așteaptă articole pe astfel de teme semnate de specialiști din Direcția Generală a Arhivelor Statului. Pe de altă parte, arhiviștii au datoria să sprijine mai mult activitatea redacției, să publice documente pe problemele pe care le studiază, să prezinte fonduri, să vină cu opinii asupra multipleror probleme pe care le ridică practica muncii arhivistice.

De asemenea, consider că redacția Revistei Arhivelor ar trebui să studieze și să găsească mijloacele cele mai eficace pentru evitarea, înlăturarea rigidității de stil care se face simțită în numeroase articole.

O altă dorință pe care vreau să mi-o exprim este necesitatea înființării unei rubrici de informare, cu note și răspunsuri pe aspecte din munca arhivistică pentru a ține la curent pe arhiviști asupra unor acțiuni importante întreprinse de Arhivele Statului; de exemplu, organizarea de expoziții, achiziții de materiale documentare, aspecte din munca practică, sesiuni de comunicări, pregătirea profesională a arhiviștilor etc.

PETRE PALIU

A II-a SESIUNE DE COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE A MUZEELOR

Între 27—29 decembrie 1965 Consiliul Muzeelor a organizat cea de a II-a sesiune științifică a muzeelor.

Intensa activitate desfășurată în ultimii ani în cadrul instituțiilor muzeale, pe tărîmuri foarte diverse, a impus ca, începînd din 1964, anual să fie organizate sesiuni în cadrul cărora să se prezinte cele mai valoroase lucrări științifice, rodul muncii de cercetare și aprofundare a problemelor de specialitate.

Cu prilejul celor două sesiuni au fost puse în valoare o serie de lucrări științifice care și-au adus contribuția la lămurirea unor laturi importante din domeniul științelor naturii, etnografiei etc. Cercetările au pornit de la necesitățile actuale care stau în fața muzeelor din țara noastră contribuind la completarea și îmbogățirea patrimoniului muzeistic național și a documentării științifice.

Încă de la prima sesiune de comunicări științifice o serie de referate din domeniul istoriei (vechi, medii, moderne sau contemporane) etnografiei, muzeelor memoriale au scos în evidență preocuparea cercetătorilor muzeografi de a cerceta și valorifica bogata sursă de informare care se găsește în cadrul rețelei de arhive.

Această colaborare între arhive — muzee, între muzeografi și arhiviști, a avut ca rezultat îndreptarea atenției și unirea eforturilor către nesecatul tezaur documentar al patriei noastre.

Numeroase comunicări prezentate la prima sesiune în domeniul istoriei, etnografiei, muzeelor memoriale au redat participanților, prin intermediul documentelor cercetate, imaginea veridică a epocii tratate.

Cea de a II-a sesiune atestă că colaborarea pe linia acestei cercetări și valorificări a materialelor de arhivă a cunoscut o linie ascendentă. Unii dintre cercetători au reușit ca prin materialele teoretice, prin exemplificări și interpretări, să înlăture chiar unele lacune cu ajutorul materialelor documentare sau să reconstituie adevărul istoric în anumite domenii de muzeografie.

Iată cîteva exemple: comunicarea cercetătorului R. Theodorescu *Unele precizări istorice în legătură cu descoperirea de la Cătălu*, bazată pe materiale depistate din fondurile Arhivei istorice centrale a Direcției Generale a Arhivelor Statului, a încadrat într-un tot unitar concluzii preliminare obținute în campaniile de săpături arheologice organizate în comuna Căscioarele raionul Oltenița, care au dus la descoperirea fostei mănăstiri Cătălu; la fel comunicarea profesorului universitar Mihai Pop intitulată *Folosirea în cercetarea științifică etnografică și folclorică a materialelor inedite din muzee și arhive*, a dat participanților la sesiune o linie coordonatoare mai ales în cercetarea și studierea aspectelor legate de paleo-etnografie; comunicarea *Aspecte ale așezărilor omenești în Oltenia și Muntenia la mijlocul secolului al XIX-lea* de A. Motomancea, rod al documentării și folosirii în exclusivitate a documentelor de arhivă, a contribuit la cunoașterea unor aspecte interesante pentru specialiștii care studiază evoluția demografică a acestor provincii românești.

Pe aceeași linie se înscrie comunicarea *Contribuții documentare la istoricul Muzeului Satului din București*, Dimitrie Gusti inițiator și organizator al Muzeului, de Petre Paliu, care a adus noi elemente în cunoașterea activității desfășurate de profesorul D. Gusti în întemeierea Muzeului Satului Românesc.

Trebuie de asemenea subliniat faptul că și în cadrul secției Muzeu memoriale, ca și la cea de etnografie, comunicările s-au bazat, în mare parte, tot pe materialele documentare aflate în depozitele Arhivelor Statului. Printre altele menționăm prezentarea corespondenței de familie a lui B. P. Hasdeu făcută de A. Iordache.

O mențiune deosebită trebuie făcută pentru preocuparea manifestată în vederea asigurării patrimoniului muzeistic al patriei noastre. Aceasta a reieșit și din comunicarea prezentată de A. Moldoveanu intitulată: *Microclimatul și păstrarea obiectului de muzeu* în care s-a acordat o atenție deosebită factorilor care contribuie la distrugerea pieselor de natură organică, măsurile utile care trebuie luate pentru a le putea transmite și generațiilor viitoare.

Rezultatele obținute în această sesiune științifică constituie pentru viitor un prilej de intensificare a colaborării între arhive și muzee ca o necesitate pe linia introducerii în circuitul științific al materialelor documentare din bogatul și valorosul Fond Arhivistic de Stat.

V. TEODORESCU

DOCUMENTA ROMANIAE HISTORICA

B. Țara Românească, XXI, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1965

Noua colecție de documente medievale *Documenta Romaniae Historica* vine, potrivit hotărârii Prezidiului Academiei Republicii Socialiste România, pe de o parte să continue publicarea documentelor medievale interne a colecției, „Documente privind istoria României”, iar pe de altă parte să reia publicarea celor 30 de volume a vechii colecții, care au apărut între anii 1951—1957, după noii principii științifice*.

Noua colecție va avea patru serii: A. Moldova, B. Țara Românească, C. Transilvania și a patra care va cuprinde documente privind relațiile dintre cele trei state feudale românești.

Documentele, în noua colecție, se vor publica în limba lor originală: slavă, latină, greacă, germană etc. însoțite de traducere.

Colecția *Documenta Romaniae Historica* este realizată de către institutele de istorie din București, Cluj, Iași sub conducerea Secției de științe istorice a Academiei Republicii Socialiste România.

Volumul al XXI-lea, seria B. Țara Românească, care deschide noua colecție, cuprinde acte interne din anii 1626—1627, în număr de 286 documente, dintre care cele mai multe, 146, sînt emise de cancelaria domnească. Urmează cele particulare — zapise — 113; de la trimiși domnești — 11 acte; de la pîrcălăbi, județi și pîrgari — 8; 4 gramate patriarhicești, 3 de la marii dregătorii și un act de la Luca, mitropolitul țării.

* Deoarece se lucrează la elaborarea principiilor de editare a noii Colecții, considerăm necesar să se consulte și alte persoane competente de la instituțiile deținătoare de materiale documentare.

În ceea ce privește fondurile, cele mai multe, 182 la număr, provin din depozitele Arhivei Istorică centrale, de la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste — 76, de la Muzeul oraș București — 8, Restul de 20 de documente provin: 6 din publicații; 5 de la Muzeul Regional Oltenia; 3 de la Muzeul din Tg. Jiu; 2 de la Arhivele Statului Budapesta; 2 de la Arhivele Statului Oltenia, 2 din fonduri particulare și un singur document de la Institutul de Istorie București.

Acele publicate în acest volum, după limba în care sînt scrise, se pot împărți astfel: 187 documente românești, 93 în limba slavă și greacă. Dintre acestea 231 sînt originale (137 românești, 86 slave, plus două slave false și 6 grecești) 52 copii și traduceri românești și trei rezumate. După materialul pe care au fost scrise documentele se împart în felul următor: 176 pe hîrtie, 55 pe pergament iar pentru 55 dintre ele nu a fost posibilă identificarea.

Cu toate că cuprind o perioadă scurtă 1626 ianuarie 4—1627 decembrie 10, în documentele amintite se întîlnesc informații prețioase pentru cunoașterea istoriei Țării Românești, oglindind variate fenomene din viața și evoluția ei. Astfel se desprind o serie de știri despre evoluția domeniului feudal, despre raporturile care existau între domn și clasele stăpînitoare — pe de o parte — și între aceștia și țărani liberă și dependenți pe de altă parte. Numeroase sînt știrile despre viața economică a țării: vînzările și schimburile de sate, ocine, vile, locuri de case, prăvălii, pivnițe, mori, vaduri de mori etc. ce constituie obiectul unor tranzacții curente ale timpului respectiv.

La fel de importante sînt informațiile referitoare la obligațiile fiscale și

servituțiile feudale care existau în această perioadă în Țara Românească, informațiile în privința producției, a meșteșugarilor, a orașelor și a altor aspecte ale vieții statului feudal românesc.

Volumul este precedat de un „Cuvînt înainte” și de o scurtă prefață în care se dau unele precizări în privința scopului, modului și planul de publicare a noii colecții. De asemenea, volumul este însoțit de scurte rezumate ale documentelor publicate în limba română și franceză de un indice onomastic și de unul pe materii, fapt ce ușurează folosirea documentelor, precum și de un număr de 20 fotocopii ale celor mai semnificative documente. Mai sînt date o listă de cuvinte și expresii slave care se află în documentele

scrise în limba română și o listă de prescurtări bibliografice.

În sfîrșit este dată o erată asupra căreia atragem atenția că este incompletă, unele erori de citare sau greșeli de tipar nefiind incluse.

Deoarece documentele vin să întregească știrile cunoscute în istoriografie referitoare la diferitele aspecte ale societății românești, la structura și evoluția ei în timp, fac din acest volum o lucrare deosebit de utilă ceea ce înterează un cerc larg de cititori cu diferite preocupări: cercetătorii, cadre didactice de toate gradele, studenți precum și pe cei care urmăresc și doresc să cunoască istoria patriei noastre din această perioadă.

M. STOIAN

GH. UNGUREANU, ION CREANGĂ. DOCUMENTE

Editura pentru literatură, București, 1964, p. 318 + LXXXIV + 38 facs.

Pasionat și neobosit cercetător pentru cunoașterea vieții lui Ion Creangă, Gheorghe Ungureanu, reușește, în acest volum, să înmănuncheze nu numai izvoarele necesare îndeosebi istoricului literaturii ci și pe acelea care redau, cu multă nuanță, complexul tablou al societății în care a apărut, a muncit și creat și a dispărut marele nostru povestitor.

Spre deosebire de vechea ediție de documente *Din viața lui Ion Creangă*, apărută la București, în 1940, autorul aducînd documentar, date noi, privește în noua ediție din cu totul alt unghi de vedere desfășurarea vieții lui Ion Creangă în timp și spațiu.

Volumul cuprinde un studiu introductiv împărțit în opt capitole, o notă asupra ediției care arată fondurile de arhivă și aspectele studiate precum și criteriile arheografice de care s-a ținut seama, 38 de facsimile reprezentînd cele mai interesante documente, 257 documente însoțite de rezumate, apoi un glosar, indici de nume și localități și tabla ilustrațiilor. Ingrijitorul ediției a adăugat de asemenea cîteva planșe în care sînt reproduse imaginile locurilor copilăriei, ale școlilor în care a învățat și ale caselor ce l-au adăpostit pe Ion Creangă, întregind astfel un reușit tablou de evocare.

Cercetarea fondurilor M-reă Neamț și Ministerul Instrucțiunii din Arhivele Statului de la București, a fondurilor Vistieria Moldovei, Departamentul Treburilor Dinlăuntru, Ministerul de Justiție, Îsprăvnicia Neamț, Mitropia Moldovei, Protoieria Iași și Primăria Municipiului Iași păstrate în Arhivele Statului din Bacău și Colecția de mitrici vechi ale ținutului Neamț de la filiala Arhivelor Statului din Piatra Neamț, a permis autorului acestui volum să valorifice toate știrile în studiul introductiv meritoriu prin analiză și stilul atrăgător.

Pe baza documentelor publicate, ce coboară pînă la anul 1743 și urcă pînă în 1918, avem prilejul să ne facem o imagine veridică asupra întemeierii satelor Humulești și Pipirig, originii locuitorilor de aci, stării sociale a familiilor Creangă, Ciubotaru și a celorlalți săteni, asupra datei nașterii lui Ion Creangă, școlilor și învățătorilor care l-au instruit, asupra vieții de familie, ocupațiilor exercitate precum și asupra prețuirii ce i-au acordat contemporanii și moștenitorii creației sale artistice.

În șirul de tablouri succesive, cum putem numi, fără teamă de a greși, cele opt capitole ale studiului introductiv, Gheorghe Ungureanu aduce corective și precizări esențiale la unele imagini greșite prezente în lucrări de istoria literaturii biografii atunci când s-a luat creația artistică drept memorial și i s-a dat valoare de document. În această ordine de idei este de necontestat demonstrația că locuitorii satelor în care s-au născut părinții lui Creangă erau dijmașii mănăstirilor din vecinătate nevoiți să-și îndeplinească obligațiile într-un număr anumit de zile de muncă pe an, îngreunate de zeciuiala din venitul locului. În sprijinul faptului că așa era vin multe documente care atestă lupta humuleștenilor și pipirigenilor împotriva avidității călugărilor și arendașilor și modalitățile încercate de acești năpăstuiți pentru a scăpa de sărăcia în care se afundau cu fiecare deceniu scurs. Din categoria birnicilor făcea parte și Ștefan a Petrii care, pentru a face față nevoilor familiei și a scăpa de împovăratele obligații, a fost nevoit să se îndeletnicească și cu negustoria din picioare, să intre în breslele precupeților și să plătească patenta care-l scutea de bir și havalele. Așadar, datele din adincul documentelor ne permit să vedem locul pe care-l ocupa în piramida socială a vremii familia lui Ion Creangă.

Fără a insista asupra limpezimii ce se face în cunoașterea familiei scriitorului se cuvine să relevăm analiza amănunțită pentru fixarea datei nașterii lui Ion Creangă, la 10 iunie 1839, în baza mitricei de naștere creată de Protoieria ținutului Neamț care, după părerea noastră, pune capăt incertitudinii.

Considerăm ca deosebit de izbită desfășurarea istoriei instrucției pe care a căpătat-o Ion Creangă începând cu școala din Humulești și încheind cu Institutul pedagogic de la Trei Ierarhi. Atât documentele cit și prezentarea făcută de autor înfățișează, pe lângă informația biografică — pentru a o numi în sens mai restrâns — o seamă de date demne de luat în considerare pentru studiul evoluției învățământului, a programei, a metodelor de predare și însușire. Evident, nu se poate trece mai departe fără a remarca strădania autorului de a aborda această evoluție în împrejurările istorice date și de a scoate la lumină meritele unor învățători și profesori ca bădița Vasile, care introdusese și exerciții de scriere. Neculai Nanu care-i învăța pe copii în limba națională în afară de scris, citit, cântarea psaltihiei și rânduiala slujbei bisericesti și geografia, aritmetica și gramatica sau Isaia Teodorescu susținătorul învățământului bazat pe rațiune și manuale tipărite, imortalizat de Creangă în „Popa Duhu”.

Anii care s-au scurs între 1859 și 1874 n-au oferit prea multe bucurii și satisfacții lui Ion Creangă dacă exceptăm activitatea depusă ca institutor sau autor de manuale.

Documentele, în număr mare, referitoare la această perioadă, atestă o căsătorie nefericită, multe necazuri pricinuite de dese schimbări în situația bisericii, a clerului și de canoanele eclesiastice care nu se potriveau cu firea sa deschisă, îndrezeată. Totodată, acestea oglindesc robustețea sa spirituală care nu s-a umilit în fața nimănui nici în situația cea mai precară.

În ceea ce privește perioada de pregătire pentru a deveni institutor și activitatea în învățământ, Gheorghe Ungureanu aduce o contribuție documentară importantă care dovedește un mare talent realizat nu numai ca institutor la clasă ci și ca autor de manuale apreciate de cele mai luminate minți contemporane printre care Vasile Alecsandri, Mihai Eminescu, Petru Poni.

În sfârșit, studiul introductiv și ultimele documente cuprind știri despre bojdeuca din Țicău unde și-a petrecut ultimii ani ai vieții Ion Creangă.

Cu ajutorul rindurilor de mai sus am dorit să relevăm în special acele aspecte care dimensionează contribuția și unghiul de vedere nou al acestui harnic cercetător, care interpretează fenomenul în contextul lui social.

Trebuie să subliniem, de asemenea, concepția bună în întocmirea volumului, utilitatea anexelor pentru cititori, forma de prezentare, cu deosebire cea grafică la realizarea căreia a contribuit și redacția Editurii pentru literatură.

Considerăm că, deși nu era lipsită de întres căutarea și cuprinderea unor documente care să arate legăturile lui Creangă de pildă cu Junimea și indicarea originalului sau copiei la fiecare document, volumul reprezintă o contribuție de certă valoare la îmbogățirea literaturii române.

ȘT. HURMUZACHE

CRONICA GHICULEȘTILOR

(Istoria Moldovei între anii 1695—1754), Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1965.

Printre scrierile în limba greacă de o mare însemnătate documentară, se numără și *Cronica Ghiculeștilor*, care cuprinde un bogat și variat material de informare, din viața socială, economică, politică și militară a Moldovei din perioada cuprinsă între anii 1695—1754. Scrisă, se pare, pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea, în două volume, cronica ne-a rămas sub forma de manuscris, din care s-a păstrat numai partea din mijloc, lipsindu-i începutul și sfârșitul.

Întocmită din porunca domnilor din familia Ghica, de către un devotat al ei, de origină moldovean, aceasta este o cronică oficială. Omul Ghiculeștilor, al lui Grigore și Matei, trăind alături de ei, însoțindu-i peste tot, ne relatează cu multe amănunte fapte bogate din timpul domniei acestora, exprimând concepția domnilor și a clasei privilegiate ce o reprezintă.

Din parcurgerea amănunțită a cronicii, reiese că autorul a utilizat ca izvoare pentru evenimentele petrecute în Moldova între anii 1695—1730: Letopisețul atribuit lui Nicolae Costin, cronica atribuită lui Amiras, Letopisețul Țării Moldovei, Cronicăa lui Axinte Uricariu. Deci, pînă la această dată, cronica este o compilație, avînd multe informații care nu se găsesc în altă cronică. Partea care se referă la perioada 1730—1754 are valoare prin faptul că pentru această epocă nu sînt alte izvoare narative. Evenimentele care privesc această perioadă, sînt relatate de autorul cronicii ca martor ocular, deoarece a trăit în mijlocul lor, așa cum spune el însuși: „Despre a doua domnie în Moldova a lui Grigore Vodă, din cîte am văzut cu ochii noștri, putem spune fără îndoială că a fost hărăzită pentru așezarea și chivernisirea acestei țări” (p. 868). Această perioadă este de fapt cea mai prețioasă parte a cronicii. În cursul povestirii sînt intercalate 22 acte oficiale, de o deosebită valoare documentară și care n-au fost semnalate în nici o cronică existentă pînă astăzi: convenții, scrisori, ordine de exilări, etc., pe care le reprezintă în întregime. Ele privesc diferite măsuri administrative și fiscale, tratative cu tătarii și turcii, relațiile dintre Petru cel Mare și sultanul Ahmed, etc.

Comparînd izvoarele pentru prima parte a cronicii (1695—1730), sîntem surprinși de marea asemănare dintre textul cronicii și izvoarele folosite, pe care autorul anonim le prescurtează, sau le amplifică textul, adăugîndu-i precizări.

Iată un pasaj ilustrativ din cronica atribuită lui N. Costin: „Osebit de aceste, au mai adaos și pojonăritul de vii între această vară cu un zlot mai mult peste un leu, de au dat bieții oameni ai cu viile cite un galben de pogon și tare se oftau și se văitau, etc.”.

Și cel din *Cronica Ghiculeștilor*: „Osebit de acest rău a mai mărit și darea pe vii, adică pogonăritul și peste leu ce de obicei să dădea, mai lua și un zlot etc...”.

S-au pasajul din Cronicăa lui Axinte Uricariu: „Scrisu-i-am drept aceasta. Nicolai Vodă într-această chip: «Iubite frate, îți mulțumim foarte căci ai pus nevointă de n-ai lăsat să piară acei boieri, vei avea și de la Dumnezeu și de la noi mulțumită», iar cel din *Cronica Ghiculeștilor*: «La toate acestea Nicolae Vodă a răspuns astfel: «Iubite frate, îți mulțumim mult că te-ai nevoit să liberezi pe boieri de mînia împărătească care a căzut asupra-le pentru care vei avea și de la Dumnezeu răsplată»». În schimb, asemănările cu Letopisețul Țării Moldovei, editat de C. Giurescu, nu sînt așa de mari, însă convingătoare pentru a vădi dependența Cronicii Ghiculeștilor de Letopiseț.

Interesant este că autorul n-a cunoscut *Cronica lui Neculce* pe care n-a utilizat-o. Există adînci deosebiri între cele două cronici, cînd este vorba de caracterizarea unor persoane, de aprecierea măsurilor administrative luate de domn. Din acest punct de vedere *Cronica Ghiculeștilor* completează *Cronica lui Neculce*.

Pe lîngă aceste letopisețe moldovenești, autorul cronicii folosește, atunci cînd protectorii lui sînt numiți domni și în Țara Românească, informații furnizate de contemporani și de cronicile muntene.

El spune: „Cît despre domnia lui Grigore Vodă în Țara Românească, lăsăm pe munteni să scrie mai pe larg.”

Exponent al boierimii pe care o apăra împotriva abuzurilor domnilor, autorul aduce în cronică concepția politică și socială a clasei boierești din vremea lui. Concepția despre stat este pur feudală, așa cum o găsește în istorie și tradiție. Astfel ostilitatea cu care au fost primite de către țărănime, reformele lui C. Mavrocordat, autorul n-o semnalează, ci scoate în relief numai nemulțumirea boierilor umiliți de domn.

Sînt apoi povestite fapte interesante privind conflictele dintre domnii celor două țări, între domnie și boierime, între români și greci și de asemenea unele măsuri ce sînt în evidență asupra și exploatarea poporului. Adept al concepțiilor că în statul nobiliar trebuie să domnească ordinea și buna cîrmuire, cronicarul condamnă intrigile pretendenților la domnie, sau luptele pentru înlăturarea din scaun.

Ceea ce ridică valoarea Cronicii Ghiculeștilor este prezentarea evenimentelor legate de viața politică, socială și economică din Moldova în perioada 1695—1754.

Prețioase sînt relatările privind evoluția regimului economic și fiscal, legat de noile obligații fiscale ca: fumașul, goștina, desetina, etc.

Autorul cronicii se ridică împotriva dominației otomane cu tot cortegiul ei de vexațiuni: stoarceri nemaipomenite de bani, obligațiile privind haraciul țării, mucarul mare și mic, asupra căroră dă informații. De remarcă este faptul că autorul prezintă evenimen-

tele din Moldova în conexiune cu cele din Țara Românească, Rusia, Polonia, Austria și Turcia. Multe informații valoroase privesc luptele dintre Petru cel Mare și Carol al XII-lea, șederea lui Carol al XII-lea la Bender, luptele pentru succesiune la tronul Austriei în vremea Mariei Tereza, schimbările de demnitari la turci, exilările și nemulțumirile poporului turc față de cîrmuirea țării.

Manuscrisul Cronicii Ghiculeștilor se află astăzi în țară în biblioteca Muzeului român-rus din București sub cota 167 (fost 150, iar mai înainte 691). El a aparținut bibliotecii metohului Sf. Mormînt din Constantinopol unde D. Russo — care l-a descoperit — a lucrat la o parte din traducerea lui.

Această lucrare de o deosebită valoare, a fost întocmită de către Adriana Camariano — Cioran și de Nestor Camariano, care au depus un mare volum de muncă nu numai pentru traducerea ei, originalul fiind scris în greaca modernă de la sfîrșitul secolului XVIII, care abundă în barbarisme și solecisme, ci și prin bogatele explicații aduse la notele din subsol.

Lucrarea conține de asemenea un bogat aparat științific compus din: prefață, introducere, glosar și indice de persoane, locuri și lucrări. Ea cîștigă în valoare și prin lectura plăcută, avînd o limbă curgătoare, clară și concisă, dovedind seriozitatea cu care s-a lucrat la îngrijirea ei.

CORNELIA CRIVĂȚ

DOCUMENTS ON GERMAN FOREIGN POLICY 1918—1945

Series C. *The Third Reich*, vol. I—IV, London Her Majesty's Stationery Office, 1957—1962.

Series D. *The War years*, vol. I—XIII, London, Her Majesty's Stationery Office, 1949—1964.

În iunie 1946, Ministerul de Externe al Marii Britanii și Departamentul de Stat al Statelor Unite au hotărît să publice documente din arhivele Ministerului Afacerilor Externe al Germaniei și ale Cancelarului Reichului, capturate la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial. Guvernul francez a aderat și el la acest proiect, în aprilie 1947.

Arhivele Ministerului de Externe al Germaniei au intrat în custodia anglo-americană în parte ca rezultat al unor planuri, parte datorită întîmplării, dar

mai ales ca urmare a executării incomplete a ordinelor date de hitleriști pentru distrugerea celor mai importante părți. În timpul ostilităților, armatele aliate au fost instruite să vegheze îndeaproape asupra arhivelor inamicului și grupuri de experți au fost adunate în spatele liniilor astfel ca cercetarea documentelor capturate să poată începe fără aștinere. În aprilie 1945 trupe din Armata I-a Americană au descoperit în munții Harz și în Thuringia mai bine de 300 tone din arhivele Ministerului de Externe, cea

mai importantă descoperire fiind o ladă conținând documente referitoare la conversațiile lui Hitler și Ribbentrop cu oameni de stat străini și microfilmele a 10 000 pagini din dosarele de lucru ale aceluiași minister. Arhivele au fost transportate sub supravegherea experților anglo-americani la castelul Marburg, în zona americană a Germaniei, apoi la Berlin și în fine, în vara lui 1948, în Anglia. Între 1945 și 1948, colecția a fost mărită cu multe tone de documente din arhivele Cancelariei Reichului.

Dispersarea arhivelor germane a început în anul 1943. Multe materiale au fost evacuate la Krummholtz, lângă Riesengebirge, altele în mai multe castele din Harz și la sud și este de Berlin. Înaintarea trupelor sovietice a făcut să se ia măsura mutării acestor arhive și distrugerea unor documente secrete. Operația de mutare s-a terminat la începutul anului 1945 când aceste arhive au fost concentrate în vest. În aprilie 1945, importantul centru de evacuare de la Meisdorf primise o listă conținând categoriile importante de documente, mai ales din perioada nazistă, ce urmau a fi distruse. La 10 aprilie 1945 se ceruse printr-un ordin telefonic, începerea imediată a acestei acțiuni. Sosirea trupelor americane citeva zile mai târziu acolo, a făcut ca această operațiune să fie împiedicată, fiind distrusă, efectiv, numai o mică parte din documente.

Totalul arhivelor capturate de trupele anglo-americane însumează cam 400 tone. Ele au fost împachetate și transportate în condițiile destul de grele ale războiului. În linii generale situația lor se prezintă astfel: pentru anii 1867—1920 seria lor pare a fi completă; există lipsuri pentru perioada 1920—1930, dar se pare, relativ neimportante; apoi lipsurile sînt din ce în ce mai mari, dar, uneori, se pot completa cu ajutorul numeroaselor copii făcute în problemele importante, aceasta mai ales pînă în anul 1940, după care informațiile sînt mai mult fragmentare. Cel mai mare defect al acestor arhive este lipsa registrelor de înregistrare, cu distribuirea și rezumatele documentelor. Arhivele nu sînt organizate în mod unitar. Există dosare de lucru pentru oficiali, cum sînt de exemplu pentru ministrul de externe, pentru secretarul de stat. Documentele sînt clasate ca să ajute munca acestora, uneori alfabetic (pe țări, indivizi, subiecte), alteori pe pro-

bleme. Uneori documentele secrete sînt scoase separat, alteori nu.

Documentele capturate nu sînt constituite în dosare centralizate pe minister și deci nu există un sistem uniform de completare. Astfel, telegramele ambasadei din Londra nu pot fi găsite nicăieri. Există însă zeci de copii ale aceleiași telegramă în diferite dosare; singura copie existentă a unei telegramă poate fi găsită în dosarul altei misiuni din străinătate unde a fost trimisă spre informare (purtînd numărul de dosar departamental și nu numărul de telegramă din Londra); uneori nu se mai găsește nici o copie. Reconstituirea registrelor ar cere un volum mare de muncă, dar pe măsură ce munca editorială a înaintat, editorii și-au dat seama, din experiență ce departamente, persoane sau misiuni diplomatice trebuiau să primească copii și unde se îndosariau acestea. În volumul I și II, Seria D, nu s-a putut face deosebirea între documentele neimportante, care nu s-au publicat, și cele importante dar care nu s-au găsit, astfel că pentru ambele categorii s-a făcut mențiunea „nepublicat”. Această deosebire s-a făcut începînd cu volumul al III-lea al acestei serii. Editorii afirmă că unele din documentele lipsă se află în posesia Guvernului Sovietic, fără a se cunoaște cantitatea. Se mai arată că începînd din 1946, Guvernul Sovietic a publicat mai multe volume de documente, din care în mod obișnuit, dar nu întotdeauna, există copii împreună cu alte materiale, în Arhivele Ministerului de Externe German preluate de armatele anglo-americane în 1945.

Microfilmarea dosarelor din arhiva Ministerului de Externe German s-a început la Marburg în 1945 de către experți pentru probleme politice și a fost continuată la Berlin de grupuri de istorici reprezentînd cele trei guverne ale proiectului tripartit de editare. În 1948 arhivele au fost transportate la Whaddon Hall, Buckinghamshire, în Anglia, unde au rămas zece ani în custodia guvernelor americane și engleze. Înainte ca arhivele să fie aduse de la Berlin se executaseră peste 800 000 pagini microfilm pentru perioada începînd de la 1914. La sfîrșitul anului 1958, cînd arhivele erau pregătite pentru a fi restituite Republicii Federale Germane, fuseseră executate aproape 3 milioane cadre microfilm. Cu ocazia restituirii guvernul R.F.G. a dat asigurări că va păstra dosarele restituite într-un mod ordonat

și va permite întotdeauna oamenilor de știință germani și străini accesul la dosare.

În 1952, guvernele care le aveau în custodie au permis universităților, fundațiilor particulare și chiar cercetătorilor să microfilleze materiale anterioare lui 1920. După mai multe proiecte, Fundația Ford a pus la dispoziție un fond care a permis *Comitetului pentru studiul documentelor de război al Asociației istorice americane* să publice lucrarea intitulată *A catalogue of files and microfilms of the German Foreign Ministry Archives 1867—1920*, (Oxford, University Press, 1959). Serviciul istoric de la Departamentul de Stat a publicat un astfel de catalog pentru perioada 1920—1945 (*A catalogue of files and microfilms of the German Foreign Ministry Archives 1920—1945*, Întocmit de George O. Kent și publicat de *Departamentul de Stat și Hoover Institution on War Revolution, and Peace*, volumul I a fost editat de *Hoover Institution in 1962*).

Cu toate că aceste arhive încep cu anul 1867, s-a hotărât să se limiteze publicarea documentelor care se referă la perioada de după 1918, întrucât obiectul editării a fost „de a stabili documentele politicii externe germane dinainte și din timpul celui de-al doilea război mondial”. La început s-a intenționat publicarea documentelor din perioada 1918, în patru serii, (A, B, C, D) cuprinzând douăzeci de volume. Dar când selecționarea preliminară a documentelor pentru perioada 1933—1945 a fost terminată (în 1954), guvernele participante au hotărât să limiteze publicația în limba engleză, la anii 1933—1941, începând cu 30 ianuarie 1933, când Hitler a devenit cancelar al Reichului și sfârșind cu decembrie 1941, după ce Germania a declarat război Statelor Unite ale Americii. S-au editat două serii: Seria C pentru perioada 30 ianuarie 1933—septembrie 1937, în șase volume¹⁾ și Seria D în treisprezece volume, cuprinzând perioada septembrie 1937—decembrie 1941. Datorită faptului că originea celui de al doilea război mondial este de un interes deosebit, în 1949 s-a început publicarea acestor documente cu Seria a IV-a (D). Volumele VII, VIII și IX din această ultimă serie ce cuprind perioada 9 august 1939—22 iunie 1940 s-au și epuizat urmînd a fi reimprimare.

1) Volumele V și VI din Seria C sînt în curs de pregătire.

La început publicarea s-a făcut pe baza microfilmelor dar apoi pe baza însăși a originalelor. În selecționarea documentelor pentru înțelegerea politicii externe germane, aprecierile germane asupra politicii altor țări au fost factorii cei mai importanți în caracterizarea politicii externe germane. Totuși aceste aprecieri trebuie văzute cu precauție. Adesea diplomații germani scriau ceea ce credeau că i-ar fi plăcut lui Hitler despre un anumit stat chiar cînd transmiteau adevăruri neplăcute. Regimul hitlerist a folosit diplomații vechi dar în care nu a avut întotdeauna încredere, rapoartele lor și instrucțiunile primite nereflectînd, din această cauză, adevărata politică a Reichului.

Referitor la rapoartele informative ale agenților secreți și rezumatele din presă, care ocupă un loc important în aceste arhive, din care primele ar cere studii voluminoase asupra veracității lor, s-au publicat numai acelea despre care a fost evident că au influențat direct politica externă germană.

Deși unele documente ocupă mult spațiu, editorii, cu rare excepții, au publicat totul în întregime. În fiecare caz, de asemenea, au fost incluse materiale semnificative, ca numărul de dosar și comentarii marginale. Unde nu a fost diferență între concept și telegrama trimisă s-a publicat ultima; dacă au fost diferențe, ele au fost arătate. În unele cazuri s-a publicat și conceptul și telegrama.

Documentele au fost publicate cronologic în Seria C iar în Seria D unele volume pe probleme (de exemplu volumele I, V etc.). Fiecare document este precedat de un rezumat și de trimiteri la numărul de serie al filmului și cel de cadru. O listă a numerelor de serie al filmelor documentelor publicate există ca anexă la fiecare volum indicînd și numărul corespunzător de dosar din arhiva Ministerului de Externe în scopul identificării microfilmului cu originalul.

După selecționarea în comun a documentelor ce urmau a fi publicate într-un volum, sarcina de a pregăti notele editoriale a fost încredințată editorilor din una din cele trei capitale și supuse spre revizuire la ceilalți editori. La fel misiunea de a pregăti traducerea engleză a fost împărțită pe volume, sau secții de volume. Traducerile pregătite în Londra au fost făcute de un corp de traducători special recrutat de *Foreign Office*, iar cele din Washington de *Division of Language Services* de la *Departamentul de Stat*.

În ambele capitale, traducerile au fost revizuite de editori. Traducătorii au întâmpinat unele dificultăți. Întotdeauna s-a preferat exactitatea în locul stilului elegant. Parafraza a fost folosită acolo unde în germană sensul este limpede dar în traducere ar fi rezultat un altul eronat. Volumele I—VII din seria *D* au fost publicate în Republica Federală Germană și în limba germană, existând astfel posibilitatea de a se verifica traducerile în limba engleză cu textul original. Tipărind traducerile nu s-a urmărit să se dea o reproducere fidelă a originalului german în ceea ce privește aranjarea și spațiul. Totuși, toate notele și textele marginale sînt incluse în text sau în note, singura excepție fiind notele obișnuite.

Editorii au avut responsabilitatea finală a traducerilor, notelor, a întregii probleme editoriale și în special a selecționării documentelor.

Trebuie menționat că documentele importante pentru perioada Republicii de la Weimar (1918—1933) ce ar fi trebuit să fie cuprinse în seriile *A* și *B* și cele pentru perioada 1942—1945 au fost microfilmate și copiile lor se păstrează la Arhivele Statului din Londra (*Public Record Office*) și la Arhivele Naționale din Washington. De asemenea, toate documentele mai importante din arhiva Ministerului de Externe German, dinaintea anului 1918, au fost microfilmate și se păstrează în aceleași locuri unde se pot cerceta de către public¹⁾.

Notele editoriale au fost reduse la minimum necesar pentru elucidarea textului și nu s-a interpretat decît acolo unde a fost necesar să se stabilească data sau identitatea unui document. Nu s-a făcut nici o încercare de a corecta rapoartele germane prin referire la alte izvoare, chiar cînd ele prezintă o imagine falsă sau unilaterală deoarece este vorba despre o carte de izvoare pentru studiul istoriei și nu de o interpretare finită a istoriei cuprinse în aceste documente.

¹⁾ Asupra acestora v. *Guide to the contents of the Public Record Office*, vol. II *State Papers and Departmental Records*, London, Her Majesty's Stationery Office, 1963, p. 45—49.

Fiecare volum conține următoarele anexe:

— organizarea Ministerului de Externe German pentru perioada la care se referă volumul;

— lista dosarelor germane folosite;

— index de nume-persoane;

— glosar de termeni germani și abrevieri.

Unele volume conțin hărți și alte anexe, printre care și o scurtă prezentare a acestor arhive cu un scurt istoric al evacuarii lor în timpul războiului (volumul I din Seria *D* și volumul I din Seria *C*); cartea albă germană nr. 2, publicată la începutul războiului cu Polonia, scoțindu-se în relief neconcordanța între documentele publicate de naziști și originalele păstrate în arhivă și publicate în colecție (volumul II, Seria *C*); o notă asupra flotei aeriene germane (volumul III, Seria *C*) precum și schema organizării comandamentelor militare germane, în baza legii militare (*Wehrgesetz*) din 21 mai 1935 (volumul IV, Seria *C*) etc.

Din inventarul sumar al acestor arhive publicat în volumul I din Seria *D* (Anexa 1, p. 1180—1185), pentru istoria țării noastre prezintă interes materialele referitoare la legația Germaniei din București (177 pachete — „*bundles*“) din perioada 1867—1940, apoi grupa denumită „acte secrete“ ale aceleiași legații (3 pachete) pentru anii 1936—1942 și arhivele consulatelor din România conținînd documente dintr-un interval 1845—1944.

În fiecare volum din cele două serii ale colecției sînt publicate documente de un interes deosebit privind istoria țării noastre în perioada 1933—1941. Astfel în volumul al X-lea din Seria *D* se găsesc documente dintre 23 iunie — 31 august 1940 ce reflectă împrejurările dramatice prin care a trecut țara noastră în perioada aceea. Referitor la dictatul de la Viena (30 august 1940) documentele redau acțiunea diplomatică care a preces și puternicele presiuni făcute asupra României de Germania hitleristă pentru a accepta acest odios act desființat ca urmare a victoriei insurecției armate de la 23 august 1944 și a participării României la războiul antihitlerist.

MIHAIL FĂNESCU

ELSEVIER'S LEXICON OF ARCHIVE TERMINOLOGY

French — English — German — Spanish — Italian — Dutch. Compiled and arranged on a systematic basis by a Committee of the International Council of Archives. Elsevier Publishing Company, Amsterdam — London — New York, 1964, 5 f. nenum. + 83 p.

După cum este cunoscut, una din condițiile necesare realizării unității lexicale a textelor științifice este ca terminologia științifică, specifică fiecărei științe sau ramuri științifice autonome, să fie unitară sub aspectul sensului sau sensurilor ce se acordă termenilor și sub raportul alegerii termenului cel mai potrivit, în cazul în care avem de-a face cu fenomenul de sinonimie.

Dicționare, lexicoane și glosare de terminologie științifică au apărut pentru mai toate domeniile științifice, rolul lor fiind tocmai de a încerca să realizeze ceea ce am arătat în fraza precedentă: realizarea unității terminologice științifice.

Înainte de a trece la prezentarea lucrării de față, menționăm că încă de acum aproape patru secole, la Anvers în 1567, apărea următoarea tipăritură: „NOMENCLATOR, // OMNIVM RERVUM // PROPRIA NOMINA // VARIIS LINGVIS // EXPLICATA // INDICANS: // HADRIANO IVNIO AVCTORE: // (*marcă tipografică*) // ANTVERPIAE, // Ex. Officina Christophori Plantini. // M. D. LXVII. (1567) // CVM PRIVILEGIO“.

În această lucrare lexicografică, se dau termenilor științifici, proprii diverselor științe și domenii ale activității umane, pe lângă definițiile respective și traducerea lor în limbile germană, olandeză, (*Belgicé*), franceză, italiană, spaniolă și engleză.

În diviziunea intitulată: „De re librorum et librorum materia“, sint cuprinși și definiții și termeni specifici arhivisticii. Iată câteva exemple: *palmisestis*; *charta papyrus*; *charta pergamenta* etc. Dar să trecem la lucrarea prezentă!

În *Prefață* (f. 3 nenum.), după ce se arată necesitatea creării unei tehnici a grupării, clasării și catalogării documentelor scrise, destinate a fi conservate în arhive, semnatarul ei, Jean Herbert, amintește că în anul 1948 a fost creat CONSILIUL INTERNAȚIONAL AL ARHIVELOR (*C.I.A.*), sub auspiciile U.N.E.S.C.O., care și-a propus printre alte sarcini, să treacă la precizarea și normalizarea terminologiei arhivistice, precum și la determinarea

corespondențelor, în diverse limbi (franceză, engleză, germană, spaniolă, italiană și olandeză) a termenilor specifici arhivisticii.

Pentru realizarea sarcinii propuse, în cadrul *C.I.A.*, a fost creat un comitet sub președinția lui Herman Hardenberg, arhivist general al Regatului Țărilor de Jos (Olanda), din care făceau parte Marcel Baudot (Franța), Robert-Henri Bautier (Franța), Miguel Bordón (Spania), Antonino Lombardo (Italia), Herman Meinert (R.F.G.), Heinrich-Otto-Meisner (R.D.G.) și Peter Walne (Anglia).

Lucrarea pe care-o prezentăm este rodul activității colective depuse de membrii comitetului amintit, redactarea fiind făcută însă de Herman Hardenberg.

Termenii arhivistici, reuniți în acest glosar, nu sint clasati în ordine alfabetică, ci, potrivit unui sistem original, pe „materii“.

Deoarece această clasificare, după părerea noastră, prezintă un deosebit interes și pentru că reproducerea ei aici îl ajută pe lector să-și facă o idee completă și precisă despre lucrare, o reproducem:

„I. Les documents d'archives

- A. Généralités (p. 3)
- B. Aspect physique (p. 4—7)
- C. Aspect archivistique (p. 7—9)
- D. Etapes de l'elaboration des documents (p. 9—13)
- E. Nature des documents d'après leur contenu (p. 13—24)
- F. Caractère diplomatique des documents (p. 24—32).

II. Structure des archives (p. 33—37)“.

Termenii înregistrați sint numerotați de la 1 la 175. Definițiile termenilor sint date în limba franceză, după care urmează traducerea în limbile engleză, germană, spaniolă, italiană și olandeză.

În cazul în care unul dintre termenii de corespondență traduși necesită precizări de natură istorică, semantică etc. acestea se dau, lucru pe care îl apreciem ca fiind deosebit de important. Pentru edificare în acest sens dăm un exemplu în legătură cu felul în care este tratat un termen: „65. Un ACTE ÉCRIT est un document dressé en

forme soit pour servir de preuve (acte probatoire, Beweisurkunde), soit pour manifester la volonté de l'auteur de l'acte juridique qu'il rapporte (acte dispositif, Geschäftsurkunde).

fr<ançais> acte (pl. — s).

an<glais> document (pl. — s). Dans la langue ecclésiastique et jusqu'à la fin du XVIe siècle, act (pl. — a).

al<lemand> Urkunde (pl. — n). En allemand, les AKTEN sont des documents qui, tout en ne présentant pas les caractères diplomatiques des actes écrits, ont servi à la préparation de ceux-ci ou en sont les conséquence (requêtes, rapports, enquêtes, correspondances, listes, etc...).

es<pagnol> documento (pl. — s); acta (pl. — s).

it<alien> atto (pl. — i).

né<erlandais> akte (pl. — n)*.

Lucrarea se încheie cu indici alfabecici ai termenilor arhivistici înregistrați,

pentru fiecare din limbile folosite, separat.

Considerăm că ar fi fost bine ca autorii să fi înregistrat, fie sub forma unei liste bibliografice, fie sub forma simplă a citirii numelor autorilor, lucrări similare aceleia întocmite în domeniile lor, apărute în diverse țări. În felul acesta ar fi fost evitată impresia că lucrarea aceasta este singura în materie.

Menționăm, cu titlu informativ, că arhivistii din Republica Socialistă Cehoslovacia posedă încă din anul 1954 un glosar de terminologie arhivistică: *Slovníček archivní terminologie*. Zpracovali: F. Roubík, A. Haas, J. Kollman a Z. Fiala. <Prah?> 1954, 47 [— 48] p. Ministersvo Vnitřní — Archivní Správa).

În încheiere, considerăm utilă și necesară și pentru limba română o lucrare asemănătoare, reclamată urgent de stadiul actual al dezvoltării științei arhivelor în țara noastră.

DINU A. DUMITRESCU

ORDNUNGS UND VERZEICHNUNGSGRUNDSÄTZE FÜR DIE STAATLICHEN ARCHIVE DER DEUTSCHEN DEMOKRATISCHEN REPUBLIK

(Principii de ordonare și inventariere pentru Arhivele de Stat din R.D.G.). Potsdam, 1964, 127 p.

Un colectiv din cadrul Administrației de Stat a Arhivelor din R.D.G., condus de Helmut Lötze, a elaborat, sub titlul de mai sus, o lucrare menită să ajute pe lucrătorul de arhivă în rezolvarea problemelor tipice, frecvente în munca de ordonare și inventariere, și să contribuie la uniformizarea procedeeilor de lucru și la sporirea eficienței sociale a muncii de arhivă.

„Principiile”, cu caracter normativ pentru Arhivele din R.D.G., sunt expuse în ordine sistematică, sub formă de paragrafe, numerotate în continuare, având la sfârșit un indice de chestiuni, ceea ce ușurează căutarea și citirea diferitelor reguli. Bogate exemple din toate domeniile fac intuitive regulile formulate abstract.

„Principiile” vizează în primul rând ordonarea și inventarierea materialelor de arhivă din epoca socialistă, ele se aplică însă mutatis mutandis și celor provenite din epocile capitalistă și feudală. Problemele speciale pe care le pun ordonarea și inventarierea anumitor categorii de materiale de arhivă, cum

sint documentele, hărțile, filmele, nu sint tratate aici, urmînd ca pentru acestea să se elaboreze norme aparte.

În capitolul introductiv sint prezentate pe scurt problema competenței Arhivelor de Stat și problema structurării de natură a influența munca de ordonare în înseși bazele ei: alcătuirea și delimitarea fondurilor între Arhive și în cadrul uneia și aceleiași Arhive. Principiul reintegrării părților de fond desmembrate între mai multe Arhive, principiile de structurare a fondurilor unei Arhive după epoci sociale, după sfere de activitate (aparatură de stat, economic, organizații sociale, persoane fizice) formează puncte de plecare pentru oricare muncă de ordonare.

Urmează apoi principiile propriu-zise de ordonare și inventariere.

Problemele ordonării sint tratate în două capitole separate: 1. alcătuirea și delimitarea fondurilor, 2. ordonarea interioară a fondurilor. În anexă se indică regulile ordonării alfabecice a numerelor de persoane, a denumirilor de

persoane juridice și a numelor de localități.

La baza alcătuirii și delimitării fondurilor stă principiul provenienței, care ține seamă de conexiunea — condiționată istoric, prin origine comună — dintre actele unui creator de registratură. Față de regula comună de alcătuire de fonduri unitare, provenite de la creatori de registratură autonomi, sint prevăzute și cazuri de reunire într-un fond compus a actelor provenite de la mai mulți creatori de registratură.

Reguli precis formulate, însoțite la tot pasul de exemple, îndrumază munca de ordonare în diversele ei aspecte și situații speciale: cazul în care părți structurale ale unei persoane juridice pot fi tratate drept creatori de registratură autonomii; cum trebuie tratate actele perioadei de lichidare a unei instituții; alcătuirea și delimitarea fondurilor personale; delimitarea fondului după epoci sociale și după modificările funcționale și organizatorice ale creatorului de registratură; denumirea fondurilor; tratarea actelor a căror proveniență nu poate fi stabilită; ordonarea interioară a fondului pe baza schemei de organizare a registraturii sau pe bază de scheme noi; alcătuirea și delimitarea grupelor de dosare din cadrul unui fond, precum și alcătuirea seriei de dosare din cadrul fiecărei grupe; ordinea interioară a dosarului.

În capitolul despre inventariere se recomandă a se ține seama de importanța fondului în stabilirea gradului de intensitate și a metodelor de inventariere, acestea putând varia de la simpla redare a titlului dosarului (inventarierea simplă) la explicarea titlului prin adnotări cu privire la conținut (inventarierea lărgită) sau chiar la cuprinderea mai multor dosare în aceeași unitate de inventar (inventarierea pe grupe). Se dau îndrumări cu privire la datele pe care trebuie să le cuprindă fișa de inventar: proveniența și denumirea fondului, cota de arhivă, cota de registratură, titlul dosarului, adnotarea cu privire la conținut, numărul volumului, datarea trimiterii, observații. Titlul dosarului, fiind considerat drept miez al fișei de inventar, este tratat pe larg, atât în ceea ce privește cuprinsul, cât și formularea sa, indicându-se cazurile în care trebuie menținut vechiul titlu de dosar, modul în care trebuie corectat și completat cu adnotări asupra conținutului. Acestea din urmă

se fac în formă tipizată, (cuprinde, cuprinde printre altele, cuprinde în special, cuprinde și, cuprinde numai), de natură a sintetiza, a sublinia aspecte de conținut, precum și a lărgi sau restringe titlul dosarului. Disponerea în fișă a datelor de inventar se face după un formular cu liniatură imprimată, de formularul A 6.

În capitolul consacrat inventarierii sint expuse și principiile generale de întocmire a cartotecii, a inventarului și a indexului (de probleme, nume, locuri).

Tratarea tehnică a dosarelor în timpul ordonării și inventarierii (asigurarea stării de conservare, scrierea copertelor, numerotarea filelor) constituie un capitol separat.

După expunerea sistematică a problemelor de ordonare și inventariere, în capitolul final, intitulat: „Planificare, organizare și control”, se face restabilirea legăturii genetice, adică a succesiunii diferitelor sarcini și procese de lucru pe care le implică munca de ordonare și inventariere. Aici se vorbește despre planul de prelucrare, despre ordinea în care se succed și se combină diferitele operații de prelucrare, despre obiectul și formele de control, despre modul în care se întocmește raportul asupra prelucrării arhivistice.

Așa cum se arată în introducerea acestei lucrări, Principiile de ordonare și inventariere — în ciuda înfățișării lor rigide de codice — nu revendică titlul de norme definitive care să rezolve pentru totdeauna și toate problemele pe care le pune munca de ordonare și inventariere. Ele reprezintă un stadiu al teoriei și practicii arhivistice și punct de plecare pentru o nouă dezvoltare în acest domeniu. Alegerea celor mai potrivite procedee de ordonare și inventariere reclamă cercetări concrete pentru fiecare fond în parte, cunoașterea istoricului instituțiilor, a învățaturii despre construirea socialismului, cunoașterea de teorie arhivistică, precum și o practică în arhive. „Rezolvarea problemelor cere de la orice arhivist muncă creatoare”.

Astfel înțeleasă, lucrarea de față — care pornește de la o largă experiență și are în vedere cele mai variate și dificile situații — reprezintă pentru arhivist un prețios instrument de lucru în munca de ordonare și inventariere.

ELENA MOISUC

İZAHLI OSMANLI TARİHİ KRONOLOJİSİ

(Cronologia istoriei otomane comentată) 1—4 cilt (vol. I—IV). Istanbul, 1947—1961 (în Türkiye Yayınevi Tarih Serisi = Seria istorică a Casei de editură Turcia).

Lucrarea de față este rezultatul unei munci migăloase asupra elementului *chronos*; este înainte de toate o lucrare de cronologie și cuprinde evenimentele dintre anii 1258 e.n. (656 de la hegiră), anul probabil al nașterii lui Osman Gazi întemeietorul statului osmanliu — otoman și 1924 (1342 h), anul încetării dinastiei și a statului otoman. Numai atunci când face și o caracterizare a oamenilor și a evenimentelor din acești 666 de ani, apare, implicită sau răspicată, opinia autorului Cronologiei comentate (*izahli*).

I. H. Danişmend este un descendent al dinastiei princiare a Danişmendliilor, care au domnit peste Anatolia central-nordică în secolul al XIV-lea, înainte de a se integra în statul lui Osman. Istoric naționalist, musulman fervent, el este totodată combatant pentru gloriile trecutului Imperiului Otoman. În cuvîntul introductiv la vol. I: „Metoda urmărită în această lucrare”, Danişmend scoate în evidență că a urmărit numai evenimentele importante ale istoriei otomane; „Curențele generale” nu sînt înfățișate. Faptele care nu privesc direct istoria otomană sînt lăsate pe seama altor cronologii. Drept aceea, „în această operă nu este reliefat nici un proces nou, nu este apărută nici o teză nouă, unicul nostru scop constînd în a prezenta un calendar sintetic al celor mai importante întîmplări, fără a fundamenta documentar fiecare dată istorică” (vol. I, p. IX).

Datele sînt stabilite mai întîi după era noastră, impusă în mod oficial în Republica Turcă pentru 1 ianuarie 1920, și pe urmă după hegiră (16 iulie 622, anul emigrării profetului Muhammad de la Mecca la Medina, cînd începe era islamică) și totdeauna informațiile oferite de sursele otomane se compară cu acelea din sursele europene, ca să se atingă astfel autenticitatea maximă cronologică.

Masa amorfă a celor aproape șapte secole de istorie otomană este împărțită în patru volume totalizînd 2802 pagini, precum urmează:

Vol. I — anii de la 1258 e.n. (anul nașterii lui Osman Gazi, după cele mai sigure tradiții) pînă la 1512 (anul morții sultanului Baiazid II). Vol. I cuprinde „anii contestabili (*ihtilâflı seneler*)”, deoarece mai cu seamă pentru secolele

XIII—XIV nu se poate stabili de multe ori cu certitudine absolută nici chiar anul evenimentului, necum luna sau ziua.

Vol. II — 1512 (inceputul sultanatului lui Selim I) — 1574 (anul morții lui Selim II).

Vol. III — 1574 (urcarea pe tron a lui Murad III, la 21 decembrie) — 1703 (detronarea lui Mustafa II, la 22 august).

Vol. IV — 1703 (urcarea pe tron a lui Ahmed III, la 22 august) — 1924 (în noaptea de 3/4 martie, expulzarea ultimului calif, Abdülaziz, după ce la 1 noiembrie 1922 fusese abolit, iar la 16/17 noiembrie 1922 ultimul sultan otoman, Mehmed VI Vahideddin, a părăsit Istanbulul și Turcia).

După cum ușor se poate observa, cele patru volume sînt disproporționate ca întindere. Aceasta se datorește puținătății sau abundenței surselor, care, pentru epoca modernă sînt, firește, mai numeroase. Se constată o indiscutabilă onestitate cronologică din partea autorului cu privire la „datele importante” ale istoriei neamului său, care sînt însă în mare măsură și ale altor popoare și ale istoriei universale.

La sfîrșitul fiecărui volum se dau, tot în ordine cronologică, listele detaliate ale marilor demnitari ai statului: Marii Viziri (*Vezir-i Azam, Sadrazam*); *Şeyhülislam*, suprema funcție religioasă în imperiu: *Kapdan-ı Derya*, sau *Kapdan Paşa*, care erau comandanții supremi ai mărilor; *Başdefterdar*, „defterdarii șefi”, care îndeplineau funcția de „ministri de finanțe”; *Reis ül-Küttab*, „șefii secretarilor (de Stat)”, adică ceea ce numim noi astăzi miniștrii de externe.

Fiecare volum are în plus mai mulți indici, bine întocmiți și anume: Numele de persoane — numele autorilor, lucrărilor, bibliotecilor, ziarelor, revistelor și al instituțiilor științifice — numele statelor, națiunilor, religiilor și confesiunilor, triburilor și al diferitelor organizații — numele de locuri. Bibliografia este dată numai la sfîrșitul vol. IV.

Un interes deosebit prezintă sintezele cu caracter pur cronologic și statistic ce le face autorul asupra reprezentanților dinastiei și ai claselor conducătoare care aveau în minile lor destinul

atitor supuși, atât de eterogeni. Rezumăm aici concluziile privitoare la sultan și la marele vizir (vol. IV, p. 904 urm. și 527 urm.).

Sultanul (*Padişahul*).

Numărul sultanilor otomani este de 36, din care unii au domnit de două ori (Murad II, Mehmed II și Mustafa I). Primii 8 sultani nu au purtat și titlul de califi, luat de Selim I, în Egipt.

Moștenirea sultanatului, de la Osman Gazi pînă la Mustafa I, în timpul a 14 padişahi, s-a făcut în mod constant sub forma „din tată în fiu” (*Evlâdiye*). Din anul 1617 înainte a fost respectată forma zisă a „majoratului” (*Ekberiyet*), prin care urma la tron totdeauna membrul casei lui Osman care era cel mai în vîrstă, ajungînd padişahi frați și veri ai celui răposat, nu numai fiii lui.

16 dintre sultani au primit de la popor sau de la cronicari diferite porecle; de exemplu Baiazid I Yıldırım („Trăsnetul”) Mehmed II Fatih („Cuceritorul”), Soliman I Kanuni („Legislatorul”; europenii însă i-au zis „Magnificul”) etc.

Primii 6 domnitori își au mormintele (*türbe*) la Brusa — prima capitală, în Anatolia — iar ceilalți sînt înmormîntați la Istanbul, afară de ultimul padişah, Mehmed VI Vahideddin, care e înmormîntat la Damasc și ultimul calif, Abdülmecid, înmormîntat la Medina.

15 sultani au fost detronați prin „abdicare” (*feragat*), din motive diferite ca: răscoala ienicerilor, nebulnie, intrigi de palat etc. 8 dintre padişahi nu au murit de moarte naturală; astfel Mehmed II și Baiazid II au fost otrăviți, Osman II, Selim III și Abdülaziz au fost uciși; Ibrahim și Mustafa IV, detronați, au fost condamnați, prin fetvale (decizii canonice date de şeyhülislam) și au fost executați.

De la Osman Gazi pînă la Soliman I, primii 10 sultani au participat personal aproape la toate expedițiile militare. După aceea, molicuinea haremului i-a făcut să lase pe seama marilor viziri sau a altor militari comanda oștilor.

Sultanii otomani au fost, în general, absolutiști, imperialiști, teocrați și retrograzi. Cîțiva dintre ei, chiar în vremea mai veche, au încercat să facă unele schimbări la temelile Imperiului Otoman, în sens progresist sub forma zisă „înnoire” (*teceddüd*). Așa sînt Osman II cel tînăr, ucis din această pricină de reacțiune, Ahmed III, Selim III, ucis tot de reacțiune, a ienicerilor, Mahmud II — care singur dintre toți a reușit să introducă „Reformele” (*Tan-*

zimat) în Turcia, la 1839 — și Abdülmecid, care a pregătit bazele vieții constituționale.

Marii Viziri (*Vezir-i Azam*, *Sadrazam*).

Titlul de vizir, cu funcția, e preluat de la selgiucizi; primul mare vizir este Hayreddin Karahalil pașa, la 1368, iar ultimul este Tevfik pașa, demisionat la 2 septembrie 1922. În lunga viață a Imperiului Otoman au avut loc 292 de schimburi de sadrazami, care privesc însă numai 215 persoane, deoarece unii dintre ei au ocupat acest post de mai multe ori.

Pentru înțelegerea vieții interne, precum și pentru relațiile externe ale imperiului, este revelatoare determinarea originii etnice a acestor 215 mari viziri, pe care a întreprins-o I. H. Danişmend (vol. IV, 528). Din acest număr numai 78 au fost turci, 15 probabil turci, 31 albanezi, 2 probabil albanezi, 11 bosniaci, 1 bosniac sau croat, 3 croați, 11 georgieni, 4 greci, 1 probabil grec sau italian sau croat, 2 armeni, 2 italieni, 9 abaza (popor mic din Caucaz), 3 cerchezi, 1 rus, 1 sirb, 1 bulgar, 1 pomak (tot din Bulgaria), 1 maghiar sau croat, 2 greci sau croați, 2 albanezi sau greci, 1 Frenk („european”, frînc) sau grec, 1 herțegovinez, 1 dalmatin, 1 cecen (popor mic din Caucaz), 3 probabil arabi, 8 *devşirme* (copii creștini, de obicei balcanici, recrutați pentru ienicerime și serviciile de la Poartă) de naționalitate rămasă necunoscută, 1 *dönme* (creștin sau evreu trecut la islam), și alți 16 a căror naționalitate nu este deloc transmisă de surse. Unii dintre marii viziri nici nu știau turcește.

Danişmend relevă faptul că pînă la cucerirea Bizanțului de către Mehmed II (1453) toți marii viziri, fără excepție, au fost turci, „care astfel au fost factorul de frunte, împreună cu padişahii otomani, la întemeierea unui stat uriaș”. Toți marii viziri neturci, din categoria *devşirme*, sînt considerați de autor ca dușmani, ascunși sau dovediți, ai imperiului, care au dus pînă la urmă la destrămarea și dispariția lui.

Cu toate că din această Cronologie se poate desprinde fără greutate linia evoluției interne a statului, autorul lăsînd să apară cu vigoare și mișcările populare — nu numai acelea ale ienicerilor, turbulenți prin definiție, deveniți prin secolul al XVII-lea anacronici, pînă la suprimarea „ogeacului” lor, la începutul secolului al XIX-lea — totuși viața proprie a celorlalte popoare subjugate și înglobate în administrația oto-

mană nu poate fi descifrată cu ajutorul acestei opere.

Pentru a vedea cum a fost reflectată istoria noastră în sursele otomane ale vremii și apoi în Cronologia lui Danișmend ne vom opri puțin asupra epocii lui Mihai Viteazul.

Pe temeiul surselor otomane, Danișmend consideră ca „factor principal” al răscăleii lui Mihai nesocotința marelui vizir Sinan pașa, în august 1594 la Belgrad, care s-a înfuriat pe Mihai fiindcă trimisese cu întârziere cei 400 de cai și o parte din cheltuielile de război și l-a amenințat că în anul următor va porni expediția împotriva Țării Românești, ceea ce a și făcut. La fel a procedat și marele vizir Ferhad pașa împotriva lui Aron Tiranul din Moldova. Acești doi mari viziri sint vinovați, spune autorul, și de masacrarea turcilor la București și la Iași, în noiembrie 1594: „patima și incapacitatea acestor doi devșirme au pricinuit vărsarea singelui a mii de turci și au deschis un singeros război care va continua și sub Mehmed III”. Firește, această optică ocolește realitatea istorică: exploatarea poporului din cele două țări românești, abuzurile, samavolniciile și încălcarea restului de autonomie.

Ferhad pașa, obținând marele vizirat, pornește ca serdar împotriva țărilor românești. La Adrianopol hotărește, la 14 mai 1595, ca Țara Românească și Moldova să fie transformate în vilaiete turcești, „pașalicuri”. Urmează însă Călugărenii, sub Sinan pașa, și Danișmend comentează astfel: „Acest Comandant fără-rușine (*Serdar-i bi-ar*) Sinan pașa, deși a voit să fugă, nu fiindcă a fost înfrântă oastea, ci de frică numai, n-a putut fugi din cauza mlaștinilor și de aceea a rămas în fruntea oastei!” Victoriile, dată cu dată, prin care armata invadatoare turcească este alungată din

Țara Românească, sint atribuite — așa cum sint reflectate în sursele otomane contemporane — lui Mihai Viteazul, menționându-se fugitiv și Sigismund Bathory. Lui Mihai i se recunosc, și de către surse și de către cronologist, marile calități de conducător de oști, prin epitetul cronicarilor vremii: *Mihal-i dall*, „Mihai conducătorul”, sau *Mihal-i bedfaal*, „Mihai răufăcătorul”.

Emulul lui Mihai Viteazul, numit în istoriografia turcească Koca Sinan Pașa („Marele Sinan pașa”), este prezentat de Danișmend, numai pe temeiul surselor otomane, într-o lumină crudă.

Autorul consideră că victoriile atribuite lui Sinan pașa au fost cîștigate în fapt de alții, precum și că „a fost învins într-un mod dramatic de oastea voievodului micuței Țări Românești”.

Din cele ce preced se poate vedea care este valoarea acestei Cronologii, precum și ideologia autorului. La apariția ultimului volum, al IV-lea, presa și istoricii turci au remarcat că pentru anii 1920—1924, care au încheiat Imperiul Otoman, nu a fost menționat deloc numele lui Mustafa Kemal, zis apoi Atatürk („Tatăl Turcilor”) și nici ale celorlalte *dramatis personae*, în afară de vechii osmanlii. Danișmend a răspuns, în ziarul „Vatan”, reafirmand că el s-a ocupat numai de Imperiul Otoman, că din punct de vedere metodic toate aceste evenimente recente nu au fost transferate istoriei și din acest motiv personalitățile care au creat Turcia nouă, republicană, nu au fost cuprinse în această lucrare. Această pasiune otomană a autorului nu scade însă din valoarea pur cronologică a Cronologiei, chiar dacă comentariile autorului pot să fie de multe ori discutabile, încît lucrarea este de mare utilitate.

AUREL DECEI

ROMANOSLAVICA

XI, Istorie, București, 1965, 434 p.

Cercetarea legăturilor dintre poporul român și popoarele slave în decursul diferitelor epoci din istoria lor multiseclară, constituie o preocupare deosebită a revistei *Romanoslavica*. Lectura revistei prilejuiește cititorului constatarea apariției unor valoroase studii referitoare îndeosebi la relațiile economice, politice și culturale dintre România și țările Peninsulei Balcanice. O impor-

tanță deosebită în acest sens o prezintă amplul și documentatul studiu semnat de Dinu C. Giurescu, *Relațiile economice ale Țării Românești cu țările Peninsulei Balcanice din secolul al XIV-lea pînă la mijlocul secolului al XVI-lea*, dedicat relațiilor economice ale Țării Românești cu Peninsula Balcanică în secolele XIV—XVI. Prezentînd principalele porturi de la Dunăre

ale Țării Românești și drumurile comerciale spre Balcani autorul înfățișează sortimentele de mărfuri exportate și cele pe care, la rîndul ei, Țara Românească le importa din Peninsula Balcanică. Printre acestea un loc important îl ocupau produsele de artizanat și așanumitele produse „de peste mări”. Autorul subliniază — deși nu în măsură suficientă — că aceste relații economice au generat legături politice dintre cele mai strînse.

În șirul aceluiași preocupări de prezentare a legăturilor dintre poporul român și popoarele slave din Peninsula Balcanică se înscriu și articolele semnate de Al. Vianu, G. G. Florescu și C. C. Giurescu. Primul articol dezvăluie legături între acțiunea organizată de Iordache Olimpiotul în Țara Românească¹, în vara anului 1815, cu răscoala sîrbilor și revolta adaliilor. Deși încercarea de răscoală antiotomană, care trebuia să cuprindă Țara Românească și Serbia, a eșuat, ea este semnificativă pentru starea de spirit a popoarelor din Balcani și pentru modul în care prevestește mișcarea revoluționară din 1821. De altfel, trebuie subliniat că Principatele române constituiau pentru revoluționarii din Balcani un centru de refugiu față de persecuțiile turcești și o bază de pregătire a unor răscoale antiotomane.

G. G. Florescu² analizează activitatea politică a agențiilor diplomatice de la București și Jugoslavia în ultimii ani ai domniei lui Cuza. Materialul faptic înfățișat conduce spre concluzia că cele două agenții au contribuit la coordonarea politicii externe a Serbiei și a Principatelor Unite, ambele popoare fiind interesate deopotrivă în lupta pentru construirea și consolidarea statelor lor naționale și în pregătirea premisei pentru dobîndirea independenței și suveranității lor naționale.

Ocupîndu-se de *Tranzitul armelor sîrbești, prin România, sub Cuza Vodă (1862)*, C. C. Giurescu arată că după înfăptuirea Unirii Principatelor relațiile cu popoarele din Balcani s-au intensificat. Autorul, pe baza unor documente

noi, pune în evidență complicațiile de politică externă generate de consimțămîntul tacit al lui Cuza de a permite ca o mare cantitate de arme din Rusia să treacă pe teritoriul țării noastre spre Serbia. Deși marile puteri au protestat energic împotriva unui astfel de act al Principatelor, Cuza îngăduie ca, sub protecția soldaților români, armele să treacă în Serbia. Domnitorul român manifesta chiar și în aceste împrejurări dificile pentru Principate înțelegere și simpatie pentru poporul sîrb, angajat ca și poporul român în plină luptă de eliberare națională.

Două articole din revistă oglindesc procesul migrării populației românești și a celei bulgărești la nord și la sud de Dunăre, mai ales în urma războiului ruso-turc din anii 1828—1829.

Pe baza utilizării unui vast material documentar, C. N. Velichi în *Emigrări la nord și la sud de Dunăre în perioada 1828—1834*, stabilește, cu aproximație, numărul și locul unde s-au așezat coloniștii veniți în Țara Românească de la sud de Dunăre. Se subliniază că printre acești „băjenari”, mulți erau români, care se întorceau astfel la vetrele lor. Autorul urmărește și procesul de migrare de la nord spre sud de Dunăre — dar nu în măsură suficientă și documentat ca în cazul migrării de la sud spre nord — constatîndu-se că mulți români care nu mai erau în stare să-și achite obligațiile față de stăpînii de moșii și față de stat treceau Dunărea. În aceste împrejurări erau antrenati mulți „băjenari” bulgari stabiliți în Țara Românească, care se întorceau dîncolo de Dunăre. Într-un alt articol, D. G. Ionescu în *Așezarea coloniștilor bulgari în orașul Buzău și în împrejurimi între 1792 și 1838* se ocupă de așezarea coloniștilor bulgari în orașul Buzău și împrejurimi între anii 1792—1838. El arată că numărul acestora nu depășea cifra de 380, ocupația lor principală fiind grădinară. Toți coloniștii stabiliți în Țara Românească beneficiau la început de anumite privilegii fiscale, fapt concludent pentru nevoia de brațe de muncă pe moșiile boierești.

Alte două lucrări incluse în sumarul revistei abordează probleme deosebit de importante pentru istoria socială și politică a Moldovei în prima fază a feudalismului dezvoltat. Primul, semnat de Valeria Costăchel, intitulat : *Contribuții la istoria socială a Moldovei în secolele XIV—XVII*, analizează locul și rolul unei categorii sociale reduse, de

¹ Al. Vianu, *Despre legăturile dintre revolta adaliilor, răscoala sîrbilor și acțiunea organizată de Iordache Olimpiotul în vara anului 1815 în Țara Românească*.

² G. G. Florescu, *Agenciile diplomatice de la București și Belgrad (1863—1866). Contribuții la studiul relațiilor politice româno-sîrbe*.

altfel cunoscută sub denumirea de „zemleni”. Autoarea descrie împrejurările în care acest strat social, inițial înregistrat cu o anumită întindere de pământ, s-a diferențiat, o parte dintre „zemleni”, intrând în rindul boierimii, în timp ce alții devin țărani aserviți. În secolul al XVII-lea — subliniază autoarea — termenul „zemleni” era sinonim cu cel al țăranilor aserviți, semn că la data aceea procesul de pătrundere a unor reprezentanți ai acestora în rindul boierimii era încheiat.

De un deosebit interes ni se pare articolul semnat de Alexandru Andronic, *Orașe moldovenești în secolul al XIV-lea, în lumina celor mai vechi izvoare rusești* consacrat prezentării orașelor din Moldova din secolul al XIV-lea în lumina vechilor izvoare rusești. Autorul confirmă știrile furnizate de cronicile menționate cu descoperirile efectuate în ultimii ani în special la Suceava și Iași. Se conchide astfel, că, orașe ca Iași, Roman, Tg. Neamț, Suceava, Siret, Baia, Hotin etc. au existat cu adevărat în perioada constituirii și organizării statului feudal al Moldovei. În modul acesta sînt spulberate afirmațiile unor istorici, conform cărora înaintea de întemeiere Moldova n-ar fi cunoscut o viață urbană iar, părțile ei nordice ar fi fost populate mult mai târziu.

D. Hurezeanu și C. N. Velichi înseamnă un articol *Date noi privind pătrunderea ideilor Internaționalei I în România și în rîndurile emigrației bulgare din țara noastră* dedicat pătrunderii ideilor Internaționalei a I-a în România și în rîndurile emigrației bulgare din țara noastră. Autorii pun în lumină noi date care atestă influența puternică a acestui for mondial al muncitorimii asupra organizării proletariatului și asupra opiniei publice din România. Totodată se relevă rolul acestei organizații muncitorești internaționale asupra emigraților bulgari stabiliți în România, ca de pildă Hristo Botev, care receptează ideile democrate difuzate de Internaționala I-a.

Importanța internațională a actului de la 23 August 1944 este scoasă în relief de N. Ciachir în articolul intitulat: *Mărturii despre importanța insu-*

recției armate din August 1944. Studiind unele mărturii străine din arhiva Ministerului Afacerilor Externe extrase din presa sovietică, engleză, americană, turcă, ungară etc. se constată că insurrecția armată a fost apreciată de contemporani ca o contribuție remarcabilă la dezorganizarea fronturilor germane din Est și din Balcani și la grăbirea victoriei Națiunilor Unite asupra Germaniei hitleriste.

Rubrica „Discuții” include două studii importante pentru modul cum s-au dezvoltat anumite instituții feudale din Moldova și Țara Românească în prima parte a feudalismului dezvoltat. Astfel, prof. universitar Aurelian Sacerdoțeanu publică o interesantă și completă lucrare despre *Succesiunea domnilor Moldovei pînă la Alexandru cel Bun*, iar Emil Lăzărescu se ocupă de *Nicodim de la Tismana și rolul său în cultura veche românească*.

Revista mai cuprinde și o rubrică de documente și materiale referitoare la relațiile lui Ion Vodă cu Polonia, publicate de Elena Lința. Sînt editate, de asemenea, de către Gh. Platon cîteva documente privind ecoul în Moldova al mișcării revoluționare a bulgarilor de la Brăila din anii 1841—1843. Articole interesante înserează și Al. Vianu, referitoare la furniturile Moldovei către Poartă în anii 1812—1816 și C. Bălan împreună cu P. Cernovodeanu, documente slavo-române privind Țara Românească în veacurile XVI și XVII.

În încheiere subliniem, că rubrica de critică și bibliografie este bogat reprezentată cu lucrări străine referitoare la problemele care intră în profilul preocupărilor revistei *Romanoslavica*. Totodată, semnalăm că Fl. Constantinescu și S. Papacostea publică o nouă bibliografie istorică româno-slavă care constituie o continuare a unei lucrări similare întocmite de autorii menționați și apărută tot în această revistă în anul 1962.

Prin cercul larg al preocupărilor sale revista *Romanoslavica* aduce o contribuție prețioasă la cercetarea relațiilor dintre poporul român cu popoarele slave.

APOSTOL STAN

ROMANOSLAVICA

XII, Filologie, București, 1965, 426 p.

Romanoslavica, vol. XII, 1965, cuprinde un număr însemnat de articole, grupate după conținut, în capitole mari ca: *Linguistică, Literatură, Materiale și Documente* etc., fundamentate pe bogate surse de informare asupra cărora facem o trecere în revistă.

În primul capitol se publică articole ce prezintă probleme de lexic și etimologie. Astfel, articolul acad. Emil Petrovici: *Toponimice sud-slave occidentale în Oltenia* tratează existența în regiunea de nord-vest a Olteniei a unor toponimice slave ce au unele trăsături fonetice de tip sud-slav oriental sau de tip slav occidental. Exemplificând cu o bogată documentație articolul demonstrează că toponimicele sud-slave de tip occidental sînt de dată mai recentă decît cele de tip oriental. În articolul: *Textele slavo-române ca izvor pentru Dicționarul limbii slavone*, autorul, G. Mihăilă, precizează locul redacției românești în cadrul celorlalte redacții ale limbii slavone și face o trecere în revistă a principalelor texte scrise pe teritoriul României. Subliniind necesitatea întocmirii unui Dicționar al limbii slavone din Țările Române, autorul arată că Asociația Slaviștilor și-a propus stringerea materialelor începînd de la cele mai vechi texte originale pînă în secolul al XV-lea.

Articolul semnat de Lucia Djamo-Diaconiță: *Contribuții la studiul terminologiei social-politice a slavonei românești*, tratează cîteva aspecte ale deosebirilor lexicale dintre limba cronicarilor și acea a documentelor. Analiza termenilor grupați în trei capitole: 1. termeni privitori la conducători și conducerea de stat; 2. termeni referitori la sfatul domnesc, demnitari, dregători și funcții și 3. termeni privind clasele sociale, duce la constatarea că între lexicul documentelor și acela al cronicarilor există anumite deosebiri determinate de specificul fiecăreia din aceste categorii.

Capitolul: *Literatura*, cuprinde de asemenea un număr de articole valoroase printre care amintim: *Lermontov în lumina contemporaneității*, de Mihai Novicov; *Influențe și traduceri ale lui Adam Michiewicz în literatura română*, semnată de I. C. Chițimia, *Scrierile filozofice ale lui Alexandru Hadeu și gînditorul ucrainian Grigore Savici Skovoroda*, de Traian Ionescu-Nișcov sau:

Poeziile și proza lui Eminescu în limba bulgară, de Constantin N. Velichi, care subliniază aprecierea de care s-a bucurat și se bucură opera lui Eminescu în țara vecină, dovadă fiind numeroasele traduceri care s-au făcut.

Un loc însemnat în paginile volumului îl ocupă capitolul: *Materiale și Documente*. Dintre materialele publicate la acest capitol menționăm: *Miniaturile din tetraevanghelul moldovenesc de la biblioteca „Serai” din Istambul*, semnat de Mara Harisiadis (Belgrad), în care se face o minuțioasă descriere a acestui tetraevanghel din epoca lui Ștefan cel Mare, una din cele mai frumoase lucrări lăsate de caligrafii și miniaturisti moldoveni și: *Manuscise românești în biblioteca națională „Chiril și Metodie” din Sofia*, de Maria Rădulescu, care prezintă în amănunt 5 manuscise românești (Pateric, Sbornic mic, Hrisov, Cronograf și Catehism) ce se află în biblioteca amintită.

La capitolul: *Din istoria slavisticii românești*, enunțăm articolul: *Filologia slavă la Universitatea din București*, de G. Mihăilă, I. C. Chițimia, Lucia Djamo-Diaconiță, Gheorghe Barbă, V. Șoptoreanu, E. Vrabie, care înfățișează preocupările de filologie slavă din Țara Românească și perioadele respective. Prima etapă se leagă de lucrările de slavistică și filologie slavo-română ale lui B. P. Hasdeu și Al. Odobescu, profesori ai Universității din București în 1873 și respectiv 1874. Cu crearea catedrei de limbi slave (1891), prin numirea lui Ioan Bogdan „primul nostru filolog slavist în sensul adevărat al cuvîntului”, începe a doua etapă a studiilor slave la Universitate. A treia etapă este cuprinsă în perioada între cele două războaie cînd își desfășoară activitatea Petre Cancel, elevul lui Ioan Bogdan. După 1944 se deschide a patra etapă în domeniul studiilor de slavistică. În această perioadă un sprîjin deosebit în organizarea învățămîntului limbilor slave l-a adus acad. Emil Petrovici, titularul catedrei de slavistică de la Universitatea din Cluj. O parte din cadrele didactice ale facultății activează în Asociația Slaviștilor din Republica Socialistă România (înființată în 1956), publicînd lucrări în domeniul: relațiile lingvistice slavo-române, limba și cultura slavonă în Țările Române etc.

Între articolele publicate la capitolul: *Miscelanea* amintim: *Considerații referitoare la interpretarea formulei slave* мрб a lui I. C. Chițimia, articol bazat pe un bogat material, care argumentează că formula мрб de pe pietrele funerare, pe care V. Brătulescu a considerat-o drept o prescurtare a formulei slavone: „Маноле рабъ божии“ adică: „Manole robul lui Dumnezeu“, are o altă semnificație și o origine extrem de veche și pare să fi pătruns în tradiția bizantino-slavă și să fi căpătat

extindere în cultura religioasă românească în vremea lui Neagoe Basarab.

În încheiere volumul cuprinde un capitol de: *Critică și Bibliografie și Cronica*. Între materialele ce se publică la acest din urmă capitol amintim: *Tematica celui de al VI-lea Congres Internațional al Slavistilor* care va avea loc la Praga în 1968.

Evidențiem faptul că volumul are și un indice de nume de persoane, instrument extrem de util unei lucrări științifice.

DOINA DUCA

ANALELE ȘTIINȚIFICE ALE UNIVERSITĂȚII „AL. I. CUZA” DIN IAȘI

(Serie nouă). Secțiunea III-a, Istorie, tom. XI, 1965.

Analele Științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași pe 1965 însușează în paginile sale articole consacrate unor probleme de istorie a patriei sau universale, atât pentru epocile mai vechi, cât și perioadei contemporane.

Articolul *Legio I. Minervia în estul Daciei* de N. Gostar pune în discuție problema participării acestei unități romane la luptele din partea de răsărit a Daciei. Bazat pe un material bibliografic bogat, autorul arată că, datorită studiilor epigrafice efectuate până acum, sint cunoscute aproape toate legiunile romane care au participat mai mult sau mai puțin la cele două războaie dacice între anii 101—102 și 105—106; arătând că mai ales ștampilele legiunilor pe țigle și cărămizi constituie un izvor important.

Se pune în discuție însă un fragment de țiglă romană aflată în Muzeul de la Tecuci, țiglă ce poartă o ștampilă necunoscută încă. la nord de Dunăre, având următoarea inscripție: LEG M, fără nici un semn între LEG și M.

Autorul expune mai multe posibilități de citire și identificare, conchizând că dacă se admite lectura Leg (io) (I) M (inervia) a acestei ștampile, ne justifică participarea acestei unități la luptele din Dacia, unde legiunea a mai stat până în anul 107.

Un articol mai întins este consacrat unor probleme de istorie medie a patriei. C. Cihodaru își intitulează în mod concludent articolul *Judecia și cnezatul în Moldova* (Contribuții la cunoașterea lor). În prima parte autorul face o succintă trecere în revistă a punctelor de vedere din istoriografia noastră mai vechi în problema juzilor și cnejilor,

arătând că s-au formulat unele teze contradictorii și au apărut concluzii care nu sint cele mai juste asupra acestui subiect.

Limitarea studiului numai la o parte a teritoriului locuit de români sau numai la explicarea accepiunilor pe care le-a avut termenul cneaz sint insuficiente, fiind necesar să se cerceteze procesul în care organizarea social-economică și politică a populației românești s-a dezvoltat și s-a completat avînd ca rezultat crearea unor instituții cu același caracter atît în Transilvania cît și în regiunile de la sud și est de Carpați.

C. Cihodaru arată că instituția cnezatului apare pe harta întregii răspîndiri teritoriale a românilor precizînd că primele atestări scrise datează din faza ultimă de independență a obștilor sătești. Articolul urmărește în mod cronologic, pe baza documentelor scrise și a altor informații, felul în care a apărut și s-a dezvoltat pe teritoriul țării noastre această instituție arătîndu-se însă că lipsa unor izvoare istorice nu permite alte precizări în legătură cu perioada mai veche din istoria cnezatului.

Se insistă asupra evoluției obștii și a atribuțiilor cnezilor în perioada de după sec. XIII—XIV. De asemenea, autorul arată că din punct de vedere al conținutului nu există nici o deosebire între termenii cneaz și jude. În Moldova mai apare termenul de vataman, denumire care se va generaliza treptat și va înlocui pînă în a doua jumătate a secolului al XVI-lea termenii de jude și cneaz.

Pe baza documentelor s-a procedat la o localizare cît mai precisă, pentru a

se cunoaște mai bine care era situația așezărilor conduse de cnejii, juzi și vatamani, precizându-se că nu s-au cules unele nume incomplete și de asemenea nu s-a reușit a se identifica și localiza un număr de 17 așezări din care cele mai multe sînt la răsărit de Prut.

În încheiere se arată că și în Moldova ca și în Transilvania unii dintre cnejii, juzi sau vatamani s-au ridicat în rîndurile clasei domnești, în timp ce alții au căzut în stare de dependență și s-au asimilat în rîndurile țărănimii dependente. Acele sate care au devenit proprietate feudală au continuat să-și aleagă juzii, cnejii și vatamanii. În satele dependente, domnul, proprietarii și mănăstirile și-au pus reprezentanții lor numiți ureadnici sau vornici. Autorul consideră că cnejii, juzii, vatamanii și persoanele al căror nume este însoțit în documentele moldovenești de expresiile „unde a fost” sau „unde este” sînt întemeietori de sate. În anexă se dă lista acestor sate din Moldova și o hartă cu localizările respective. Arhiviștii vor găsi în acest studiu date importante referitoare la cunoașterea acestor instituții feudale din Moldova.

În baza unor cercetări făcute în cartografiile tirgului Huși din prima jumătate a secolului al XIX-lea, Gh. Platon, în studiul: *Populația tirgului Huși în prima jumătate a sec. al XIX-lea*, a reușit să întocmească o serie de tabele statistice.

În urma analizei datelor, a interpretărilor precum și pe baza altor informații documentare, autorul a desprins o serie de concluzii referitoare la populația tirgului Huși. Astfel sînt scoase în evidență unele aspecte ale structurii interne și diferențieri sociale în rîndul tirgoveților, arătîndu-se că populația de meșteri și negustori nu era încă complet ruptă de agricultură. De asemenea, din considerarea ramurilor de negoț se constată că schimbul se efectua cu produsele indigene. Existența unui număr destul de mare de calfe, salariați ai meșterilor și negustorilor, demonstrează începutul dezvoltării acelei clase care va fi proletariatul de mai tîrziu.

Valoarea tabelelor statistice rezidă în faptul că ele întăresc concluziile la care ajunge autorul în studiu.

Rubrica „Studii” însumează și articolul *Aspecte privind situația agriculturii din România în perioada 1929—1933*, de Ion Agrigoroaie, în care sînt evidențiate aspecte privind situația agriculturii în-

tre anii 1929—1933 care, continuînd și agravînd o stare de lucruri deja existente, au determinat o adîncire a crizei agrare din România.

Se face o trecere în revistă a felului în care s-a aplicat reforma agrară, legiferată după primul război mondial, arătîndu-se tergiversarea acesteia.

Pe baza documentelor studiate, autorul scoate în evidență că lipsa de pămînt a țărănimii, menținerea rămășițelor relațiilor feudale de producție, nivelul tehnic scăzut, politica agrară a guvernelor burghezo-moșierești, au făcut ca în România criza agrară să se manifeste deosebit de puternic cu grave consecințe asupra economiei naționale și a situației maselor populare.

Tot în paginile consacrate acestei rubrici întîlnim și articolul lui V. Cristian intitulat: *Aspecte puțin studiate ale ideologiei Babuștă: politica externă și organizarea militară a „republicii egalilor”*.

Autorul evidențiază că analiza concepțiilor babuștîștilor cu privire la chestiunile militare și la cele de politică externă dovedește că ele sînt corespunzătoare întregului sistem egalitarist. Babuștîștii leagă schimbarea caracterului relațiilor internaționale de umaniștii burghezi. Se subliniază modul în care babuștîștii abordează și rezolvă problema păcii. Ei urmăreau ca și între popoare să domnească egalitatea, ceea ce ar reglementa relațiile între indivizi, concepția înaintată pentru acea vreme. De asemenea se scoate în evidență faptul că ar servi drept exemplu, totuși ei considerau că punctul final al dezvoltării întregii omeniri este comunismul care va exclude cauzele războaielor.

În rubrica note și comunicări A. László semnează *Dacii pe teritoriul Slovaciei*, A. Loghin *Îniversarea la Iași a Comunei din Paris*, V. Russu *Contribuții la cunoașterea legislației agrare din primii ani ai regimului burghezo-moșieresc (1866—1871)*, iar C. Botez și I. Saiu *Problemele dezvoltării economice a României în dezbaterile Congresului economic de la Iași din 1884*.

De asemenea, revista Universității „Al. I. Cuza” din Iași pe anul 1965 se remarcă prin rubricile: recenzii, însemnări bibliografice și cronică științifică.

EL. IOSEFIDE

ARHIVIST

Organ Saveza društava arhivista Jugoslavije. Godina XIII, Sveska 1—2. (Organ al Uniunii asociațiilor de arhiviști din Iugoslavia. Anul XIII, Fascicola 1—2). Beograd, 1963, 295 p. + Suplimentul XIV, p. CCCIII—CCCXLV.

Acest număr al revistei centrale a arhiviștilor iugoslavi cuprinde importante probleme de muncă arhivistică, diferite teme de actualitate, prezentări de fonduri și colecții de documente, precum și de expoziții de materiale arhivistice, materiale în legătură cu cea de a VIII-a Conferință a „Mesei rotunde a Arhivelor”, numeroase prezentări de materiale de specialitate străine și o rubrică de documente noi publicate integral.

Rubrica de documente noi ne atrage în mod deosebit atenția. Cele *Cîteva documente din Arhivele rusești privitoare la Vuk Varadžić* publicate de dr. Golub Dobrašinić, custode al „Muzeului lui Vuk și Dositej” din Belgrad, se referă la relațiile acestui mare om de cultură sîrb, reformator al limbii și creator al alfabetului sîrb, cu Rusia. Documentele, date între anii 1821—1864, înfățișînd legăturile lui Vuk cu savanții ruși și ajutorul material ce i s-a acordat din Rusia, ilustrează stimulul moral al luptei lui Vuk împotriva curentului conservator din Serbia și siguranța materială pe care a putut-o avea datorită ajutorului. Conținutul documentelor se referă la cereri și scrisori de ale lui Vuk sau referate ale celor care-i susțineau cauza. Printre altele se înfățișează aici mențiunea interesantă despre trimiterea unor dicționare de limbă cehă și slovacă lui Keppen. Și mai important este faptul că din aceste materiale rezultă propunerea lui Keppen ca, alături de studiul limbilor bulgară și albaneză, Vuk să studieze și limba românilor macedoneni. Într-un referat, din aprilie 1826, semnat de P. Ivanović—Keppen, în care se face o călduroasă recomandare către Ministerul instrucțiunii pentru finanțarea cercetărilor lui Vuk în Balcani, se spune, printre altele: „Cercetarea limbii slavilor de sud atrage după sine în mod inevitabil și cercetarea limbii românilor sud-dunăreni (a românilor macedoneni, numiți cuțo-vlahi) și a limbii albanezilor despre care în prezent se știu atît de puține lucruri...” (p. 51). După cum spune însuși Keppen (p. 52), „Glosarele și elementele de gramatică ale graiurilor bulgărești și ale limbilor macedo-română și albaneză,

cu baladele și zicătorile populare care li s-ar adăuga, ar recupera cu prisosință sacrificiul [material] modest, pe care d-nul Karadžić îl solicită drept ajutor în vederea efectuării călătoriei sale prin țările amintite”. La aceste considerații autorul adaugă sugestia ca, după călătoria de 2—3 ani printre bulgari, macedo-români și albanezi, Vuk să se deplaseze și în regiunea Măinei din Peloponez, pentru a studia rămășițele slavilor de acolo.

Un alt material documentar, publicat de către dr. Branko Peruničić, se referă la *Atentatul de ziua sinzinelor* împotriva lui Milan Obrenović, rege abdicat și la data aceea (iunie 1899) comandant activ al armatei sîrbe. Este vorba de o parte din manuscrisul inedit și necunoscut pînă acum, aparținînd senatorului sîrb Djordje Simić, contemporan și martor ocular al evenimentelor. Acesta și-a notat cronologic evenimentele la care a asistat sau a participat între 1899—1901, consemnînd pe larg tot ce a știut despre atentat, anchetarea invinuitorilor și judecarea acestora. Unele relatări din acest text rețin în mod deosebit atenția noastră. Atentatorul, Stevan Djurić Knežević, arestat imediat, a declarat la anchetă că, cu prilejul unei călătorii în România, ar fi fost recrutat de o persoană, care s-a dat drept Petru Karadjordjević pentru a-l asasina pe Milan Obrenović. În București, Karadjordjević l-a prezentat pe Knežević unui agent rus, implicat în complot alături de Antonije Urošević, proprietar al restaurantului din Gara de Nord. Vrînd să folosească prilejul mult așteptat ca să lichideze opoziția împotriva sa și a fiului său (Alexandru) aflat pe tron, reprezentată de puternicul partid al radicalilor, Milan Obrenović a căutat să dea proporții complotului și să condamne toți dușmanii săi politici. De aceea, el a căutat să exploateze toate declarațiile lui Knežević, inclusiv acelea privind întîmplările lui din București. Pe de o parte, s-a cerut prin Legația sîrbă din București cercetarea lui A. Urošević și ex-trădarea lui de către autoritățile române, iar, pe de altă parte, au fost trimiși în București agenți secreți cu misiunea de a afla, fără știrea Lega-

ției sirbe, cu cine a întreținut aici relații atentatorului precum și rolul reprezentanței ruse din București în toată această afacere. Autoritățile române l-au cercetat pe Antonije Urošević dar, negăsind la el dovezi de participare la complot, au refuzat extrădarea lui. Drept urmare, reprezentantul sîrb la București a fost rechemat și pus în disponibilitate, pentru „incapacitate”. Intenția lui Milan de a atribui și Rusiei un rol în urzirea complotului, în care scop trimisese la București emisari secreți ce iscodeau legăturile Reprezentanței ruse, a avut drept urmare înăsprirea relațiilor, și pînă atuncea reci, între guvernul țarist și curtea de la Belgrad. Din însemnările lui Dj. Simić mai reiese că, în vremea șederii lui Knezević la București, acesta nu a intrat în contact cu Petru Karadjordjević, viitorul rege, ci cu nepotul de frate al acestuia, Aleksa.

O problemă privind sarcinile concrete ale arhivelor în general este tratată de Dr. Ferdo Gostrin în articolul *Arhivele și munca de cercetare istorică planificată*. Analizînd cu precizie munca arhivelor din Slovenia, sub acest aspect, autorul dă o serie de sugestii interesante, axate pe ideea centrală că este necesară includerea instituțiilor arhivistice în munca de cercetare istorică planificată. Coordinarea strînsă a muncii Arhivelor cu aceea a institutelor de istorie, includerea Arhivelor în acțiunile de cercetare istorică, îndeosebi la publicarea izvoarelor și la elaborarea temelor care depind de folosirea materialului arhivistic, ar da posibilitatea instituțiilor arhivistice să-și desfășoare cu succes și pe un plan larg toată activitatea lor interioară și exterioară. Pe de altă parte, cercetarea istorică planificată, mai cu seamă cînd e vorba de realizarea unor planuri de perspectivă sau proiecte mai largi, nu se poate realiza în bune condițiuni fără colaborarea activă a Arhivelor. Autorul spune că una dintre sarcinile Arhivelor în cadrul colaborării mai largi cu institutele de istorie este și asigurarea tuturor acelor mijloace de informare care apropie materialul arhivistic de prelucrarea lui științifică. În privința instrumentelor de informare se sugerează cu insistență inventarierea materialelor arhivistice de peste hotare, referitoare la istoria Sloveniei, urmînd a cuprinde aci și alte izvoare, cum sint ziarele.

O temă utilă pentru cercetători abordează Radmila Popović-Petković în ar-

ticolul intitulat: *Legătura dintre materialul arhivistic cuprins în fondurile instituțiilor de stat și acela cuprins în colecțiile particulare, precum și importanța consultării ambelor la elaborarea temelor*. Insistînd asupra utilității arhivelor particulare, autoarea subliniază că datele cuprinse în ele pot oglindi de multe ori mai fidel realitatea istorică decît actele oficiale care, dintr-o serie de considerente, au mistificat-o. Acest fapt este ilustrat prin comparația informațiilor din fondul Ministerului de interne al Serbiei și fondurile particulare ale lui Konstantin Nikolajević, ginerele lui Alex. Karadjordjević, sau Jovan Naumović, prefect de Crna Reka și Jagodina. În timp ce în rapoartele oficiale situația din țară era înfățișată în mod fals, în culorile cele mai bune, din corespondența confidențială și din rapoartele secrete, păstrate de emitenții sau adresanții lor, se poate vedea că țara era cuprinsă de adînci frămîntări, aceasta fiind de fapt realitatea. Printre altele, se arată că o sursă de neliniste pentru cei de la cîrma țării (Karadjordjevićii) erau acțiunile politice greu de descifrat, ale lui Miloš Obrenović, stabilit în Țara Românească. Se constată bunăoară, că chiar în timpul descoperirii unui complot în Serbia, circulau cu insistență zvonurile despre depasarea lui Miloš în Rusia, deși totodată treceau din Țara Românească în Serbia o serie de oameni socotiți emisari secreți ai lui Miloš. Din actele oficiale nu se vede teama de o eventuală trecere al lui Miloš în Serbia în 1846, în timp ce din fondurile particulare se pot constata măsurile întreprinse în secret la granița țării în vederea preîntîmpinării unei asemenea primejdii pentru dinastia de la cîrma țării. Este de asemenea interesantă relatarea că în problema modificării constituției, în 1857, unii oameni de la curtea din Belgrad s-au situat pe poziția de expectativă, cu singurul gînd de a vedea mai întîi ce se va întîmpla în cazul Principatelor Române. Dacă acestea vor obține consimțămîntul marilor puteri pentru o nouă constituție și o administrație mai bună, atunci și Serbia va putea să ceară pentru ea o situație mai bună.

Prin aceste și alte exemple se confirmă concluzia autoarei că pentru a putea aprecia obiectiv evenimentele istorice și a face constatări juste, este indispensabilă și cercetarea arhivelor particulare.

Pentru cunoașterea experienței în munca de arhive este interesantă părerea Ilonei Hes de la Biserica Albă. Discutind despre *Munca normată la redactarea regestelor*, autoarea arată că norma medie zilnică la redactarea unor regeste de calitate poate fi de 15—20 regeste.

Interesantă este și rubrica de teme actuale unde este vorba de *Înființarea unei grupe de arhiviști la Facultatea de Filozofie din Belgrad*. După cum arată prof. Ivan Božić, pentru studenții înscriși la această grupă, în cadrul Secției de istorie, este alcătuit un program de învățământ care cuprinde: materii de cultură istorică generală, limbi străine necesare pentru munca din arhive, cunoștințe teoretice și practice legate direct de sarcinile muncii în arhive. Printre acestea din urmă este și tehnica fotografierii și microfilmării. La aceeași rubrică Mirjana Gross împărtășește *Unele experiențe obținute în munca de practică a studenților la Arhive*. Constatarea principală e că studenții se deprind tot mai mult să deosebească munca temeinică de frazeologia superficială.

Dintre cele trei materiale publicate la rubrica „Prin fondurile și colecțiile de arhive”, merită reținut acela despre *Muzeul lui Nikola Tesla din Belgrad*, semnat de Radmila Bakalović-Dugić. Autoarea subliniază că în muzeu sînt numeroase documente despre viața și activitatea acestui savant cu renume mondial, originar din Jugoslavia. Astfel se află corespondența lui cu 7000 de persoane, lucrările științifice ale lui Tesla cu desenele lui originale, planuri, brevete, diplome, decupări din ziare și fotografii. Importante însemnări zilnice ale lui Tesla, făcute în Colorado, în anii 1899 și 1900, erau în curs de pregătire pentru tipar, la data publicării numărului de față al revistei.

În continuare la această rubrică, o serie de tabele statistice ilustrează situația fondurilor de arhive rămase de la organizațiile politice și de mase de după război, în zona Belgradului. Alte tabele înfățișează situația materialelor organizate și a celor încă neorganizate din arhivele iugoslave în general, în anul 1962. Într-un articol aparte, Marija Lukić descrie cele *Două expoziții ale Muzeului revoluției popoarelor din Jugoslavia*, organizate în toamna anului 1963.

În cadrul unei rubrici speciale își găsește locul și problema organizării

arhivelor de pe lângă cancelarii și oficii, tratată în două articole scurte: *Fondurile arhivistice de cancelarii în zona subordonată Direcției arhivelor din Belgrad* (Radovan Turković) și *Seminarul pentru funcționarii de la oficiile din Belgrad* (aceiași autor).

Problema celei de a VIII-a Conferințe a „*Mesei rotunde a arhivelor*”, care a avut loc la Budapesta în iunie 1963, s-a bucurat de un spațiu considerabil în paginile revistei. Pe lângă scurta dare de seamă a participăntului iugoslav (p. 259—260), se publică aci integral chestionarul și răspunsul iugoslav la aceasta (p. 132—146), precum și rapoartele lui Ives Perotin, redactate pe baza răspunsurilor primite din diferite țări, privind: Arhivele și istoria agrară, ultimele realizări în domeniul construcției edificiilor arhivistice și Supliment la raportul general (p. 85—132).

Mai menționăm din paginile revistei notele privind diferite evenimente la zi din activitatea arhivistică: Consfătuirea conservatorilor arhiviști la Budva, sprijinul dat Arhivelor de la Skopje în urma cutremurului, Congresul arhiviștilor italieni etc.

La rubrica de recenzii sînt prezentate materiale de specialitate iugoslave și străine, printre care și „*Revista Arhivelor*” din țara noastră (p. 226—228).

În ultimele pagini sînt date rezumatele în limbile rusă și franceză care informează cititorii pe larg despre cuprinsul materialelor publicate.

Volumul are și un supliment care cuprinde lista și regestele materialelor din Arhiva Muzeului Bisericii ortodoxe din Belgrad, datînd din secolul al XVIII-lea. Este vorba de fondurile Mitropoliei din Karlovci, ale diferitelor eparhii și mănăstiri sîrbești din fosta Austro-Ungarie. Printre acestea este și eparhia Caransebeșului, fondul ei cuprinzînd o descriere din 1755 a eparhiei Timișoarei și un recensămint al eparhiei Caransebeș din 1741. Date în legătură cu Timișoara se găsesc, după cum se vede din regeste, și în materialele altor fonduri; iar într-un document din 1761 este vorba de recomandarea ce o face Maria Terezia episcopilor și deputaților de a nu se amesteca „în treburile Ardealului”.

Suplimentul în cauză mai cuprinde inventarul fondului de arhivă din Split, privind „Taberele de refugiați iugoslavi în Italia și Egipt” între 1943—1946.

S. IANCOVICI

ISTORIA ORAȘULUI BUCUREȘTI

Muzeul de istorie a orașului București, 1965, 484 p. cu ilustr. + 4 h.

Evoluția documentărilor acumulate în ultimele două decenii precum și imensele transformări produse în viața capitalei țării impuneau transpunerea lor într-o lucrare mai amplă, într-o reluare pe un plan superior a *Istoriei orașului București* care să exprime just toate aspectele noi social-economice, politice și culturale. S-au elaborat și în trecut, asemenea lucrări, nu lipsite de monumentalitate, ca de pildă *Istoria Bucureștilor*, de G. I. Ionescu-Gion, editată în 1899 sau substanțiala monografie erudită a profesorului N. Iorga din 1939, *Istoria Bucureștilor*. Dar acestea au rămas, cu tot materialul lor valoros informativ, cu mult în urma realităților de azi când dispunem de bogate date noi în domeniile: memorialistic, arheologic, cartografic, sigilografic, economic, edilitar, administrativ, urbanistic, artistic și cultural.

Apărută în bune condiții tehnice, monografia înmănușează, în cele 482 pagini, rodul străduințelor științifice ale unui colectiv din care fac parte cercetători bine cunoscuți ca: Vintilă Mihailescu, Valeriu Leahu, Margareta Constantin, Gheorghe Cazimir, Panait I. Panait, Paul I. Cernovodeanu, Constantin Șerban, Dan Berindei, Mioara Turcu, Elisabeta Anghelovici, Florian Georgescu, Ștefan Ionescu, Matei Ionescu, Victoria Ionescu și Aurel Duțu. Materialul publicat este rezultatul cercetării numeroaselor documente, fie publicate, fie inedite, la baza cărora a stat o bibliografie bogată, dar nu și completă. Este o lacună de altfel a unui atât de voluminos opus de a nu insera o bibliografie exhaustivă care să servească drept călăuză altor cercetări adiacente.

Periodizarea științifică a volumului asigură o optică nouă cuprinzând patru importante etape: 1. Etapa istorică premorgătoare apariției orașului București; 2. Orașul București în orînduirea feudală; 3. Orașul București în orînduirea capitalistă; 4. Orașul București în anii revoluției populare.

Geneza orașului a constituit un punct concentric important în lucrare.

În această privință, introducerea subliniază în sinteză punctul de vedere al alcătuitoarelor monografiei: 1) apariția orașului București nu poate fi privită ca un fapt izolat, ca un fenomen subit, de moment, ca rezultatul unui „descălecat”; 2) apariția orașului București a avut loc în contextul istoric al consolidării feudalismului între Carpați și Dunăre, în cadrul procesului de formare a orașelor medievale în această zonă; 3) ca centru meșteșugăresc și comercial, orașul București își are începuturile înainte de existența fortăreței militare ridicată de Vlad Țepeș; 4) la geneza Bucureștilor comunitățile sătești înconjurătoare au avut un rol important care se reflectă evident în raporturile materiale dintre acestea și orașul în dezvoltare.

În volum se mai subliniază rolul pe care l-a avut Bucureștiul în desfășurarea unor bătălii de clasă purtate de masele populare de-a lungul veacurilor. Alături de numeroasele evenimente istorice și de frământările sociale, se scoate în relief evoluția învățămîntului, științelor și artelor în diferite perioade istorice.

Bizuită pe ultimile date documentare monografia aduce — în comparație cu lucrările anterioare — o sistematizare științifică, o analiză justă a fenomenelor sociale, o bogată informare completată cu numeroase ilustrații în majoritate inedite.

Deși *Istoria orașului București* apare într-o sinteză amplă documentată mai ales cu referință la latura arheologiei și istorică, prezintă totuși sumare date, adesea incomplete pentru perioada 1848—1918 în care deși dezvoltarea culturii și artelor marchează un mare avînt, acestea sînt redată schițat, mi-niatural.

Atît ca inițiativă cît și ca realizare, monografia istorică a orașului București merită aprecieri cuvenite, cu atît mai mult cu cît a apărut într-un moment potrivit umplînd un gol de mult timp resimțit.

DAN SMĂNTĂNESCU

EXPOZIȚIA ARHIVISTICĂ

Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1965, 50 p.

Broșura se înscrie pe linia preocupărilor editoriale ale Direcției Generale a Arhivelor Statului. Scopul publicării ei a fost de a populariza Expoziția de documente, de a aduce la cunoștința cititorilor cele mai importante etape ale dezvoltării istoriei arhivelor românești.

După o frumoasă prezentare grafică de copertă, pe care este reprodus localul Arhivelor Statului din Mihai Vodă, ea se deschide cu un motto din Vasile Alecsandri, fost și arhivar al statului, care spunea: „Arhiva unui stat este o avere publică ce merită cea mai de aproape îngrijire a Cărmuirii”.

Redactorii textului, Emilia Poștăriță și Mihail Fănescu, arhiviști principali ai Direcției generale, au asigurat conținutului o ținută științifică corespunzătoare, fără a pierde din vedere caracterul ei de popularizare, de largă accesibilitate.

Din lectură se desprind câteva părți distincte ce se cer enunțate, astfel: istoricul Arhivelor Statului, istoricul Expoziției permanente, conținutul documentelor și reproducerea prin facsimile a celor mai reprezentative dintre ele.

În prima parte se relatează despre primele arhive, constituite pe lângă reședințele domnești, de Arhivele și depozitele de arhivă de pe lângă mitropolii, de înființarea Arhivelor Statului — una din cele mai vechi instituții de cultură din țara noastră — la București în anul 1831 și la Iași în 1832, despre Direcția Generală a Arhivelor Statului înființată în anul 1862.

În continuare sînt amintite cele mai reprezentative personalități ale culturii noastre: Asachi, Alecsandri, Bolliac, Aricescu, Hasdeu, Onciul ș. a. care au depus strădanie pentru ridicarea prestigiului acestei instituții de cultură, creîndu-i o frumoasă tradiție. Sînt amintite, de asemenea, transformările produse și în viața arhivelor în anii regimului democrat popular.

O altă parte este dedicată expoziției propriu-zise.

Broșura informează asupra etapelor parcurse de la înființarea acestora și pînă în prezent, precum și asupra documentelor expuse. Expoziția cuprinde documente ale istoriei scrisului, ale cancelariilor, din care rezultă formarea arhivelor și păstrarea lor, genurile de acte caracteristice fiecărei orînduirii social-economice. Materialul documentar expus constă în hrisoave, urice, cărți și porunci domnești, privilegii, jalbe, anaforale, zapise, catagrafii, planuri și hărți, ordine, tratate, manifeste și proclamații, manuscrise, stampe, gravuri, fotografii și sigilii etc.

În mai mult de jumătate din numărul paginilor sînt redată, în facsimil, cele mai ilustrative documente — mărturii vii ale istoriei social-politice și culturale ale patriei noastre.

Broșura poate fi considerată ca o invitație în plus la vizitarea Expoziției permanente, deschisă pentru public în localul din strada Arhivelor nr. 2.

PETRE PALIU

G. A. BELOV, *Mai multă orientare în munca științifică și practică*, în „Voprosi Arhivovedenia”, nr. 3/1965, p. 3—16.

Făcând bilanțul activității arhivistice în ultimii ani, G. A. Belov subliniază că sarcinile trasate de hotărîrea Consiliului de Miniștri din 25 iulie 1963 au fost permanent în atenția arhiviștilor sovietici care au rezolvat numeroase probleme de prelucrare, folosire și păstrare a materialelor documentare, au făcut ordine în arhivele ministerelor și instituțiilor și au fundamentat teoretic problemele actuale ale arhivisticii.

Totodată, autorul scoate în evidență și unele deficiențe care mai persistă în munca unor arhiviști ca : lipsa unei orientări corespunzătoare în munca arhivistică și insuficienta coordonare a activității arhivistice cu munca de cercetare științifică indicînd și cîteva din direcțiile principale ale dezvoltării muncii arhivistice din Uniunea Sovietică în următorii 5 ani, cerute de necesitatea uniformizării și centralizării aparatului de informare științifică.

S. D. PILKEVICI, *Activitatea arhivistică în Republica Socialistă Sovietică Ucraina*, în „Voprosi Arhivovedenia”, nr. 3 1965, p. 16—21.

Autorul arată că principala preocupare a arhiviștilor ucrainieni este completarea arhivelor, care au avut de suferit de pe urma celui de al 2-lea război mondial.

În urma unei activități multilaterale unitățile Arhivelor Statului și-au îmbogățit fondul de materiale cu o serie de documente prețioase care oglindesc lupta și realizările poporului în anii regimului sovietic.

I. N. TIRSOV, I. E. ȘEPELOV, *Direcțiile și principalele concluzii ale activității Arhivei istorice centrale de Stat în anii 1960—1965*, în „Voprosi Arhivovedenia”, nr. 3 1965, p. 26—35.

Din articol rezultă că Arhiva istorică centrală a U.R.S.S. și-a concentrat activitatea pentru rezolvarea următoarelor sarcini : dezvoltarea activității de cercetare științifică în domeniul teoriei arhivistice, crearea sistemului unic al aparatului de informare științifică asupra fondurilor de arhivă și îmbunătățirea condițiilor de păstrare.

Autorii subliniază că aceste probleme au putut sta în centrul activității Arhivei istorice centrale deoarece în anul 1960 era rezolvată, în linii mari, problema prelucrării materialelor documentare și consideră că această experiență poate fi generalizată și la alte unități care au un stadiu similar de dezvoltare.

Pe baza materialelor existente în Arhiva istorică au fost publicate în perioada 1958—1962 peste 2000 de cărți și articole. Anual se pregătesc 300 000 cadre microfilmate și zeci de mii de fotocopii.

S. S. DMITRIEV, *Fondurile de arhivă personale. Categoriile și importanța lor ca izvoare istorice*, în „Voprosi Arhivovedenia”, nr. 3/1965, p. 35—49.

Autorul arată locul pe care îl ocupă fondurile de documente de proveniență personală în bibliotecile universitare, secții de manuscrise, muzee, conținutul fondurilor de proveniență personală, caracterul și folosirea lor în cercetările istorice.

Profesorul S. S. Dmitriev încearcă să facă o analiză istoriografică asupra principalelor documente de proveniență personală.

După cum rezultă din nota redacției, concluziile la care a ajuns autorul în problema organizării, completării, expertizei acestor categorii de materiale necesită în viitor o studiere mai aprofundată.

M. B. KOCIUROVA, *Culegere de documente despre V. I. Lenin*, în „Voprosi Arhivovedenia”, nr. 3/1965, p. 101—104.

Culegerea de documente întocmită de M. A. Saidoseva și Iulduz V. Burnaseva sub redacția lui G. S. Juk, A. I. Lebedevoi, M. K. Muharionova, popularizează pentru prima dată unele documente, scrisori, note, rezoluții ale lui V. I. Lenin care a îndrumat cu multă grijă pe comuniștii din Tătaria (în special pe S. Said Galiev) în rezolvarea leninistă a problemei naționale.

OLIVIA STRACHINA

WANDA LIPINSKA, *Controlul arhivei de stat și rezultatele lui*, în „Archeion”, 42/1965, p. 249—259.

Între anii 1961—1964 s-a efectuat un control de stat al arhivelor, care a cuprins peste 8 milioane unități*. Scopul acestui control a fost stabilirea situației numerice a stocului de acte, precum și verificarea în ce măsură corespund cu înregistrările din evidențele respective. Controlul a inclus 23 000 de arhive cu peste 8 milioane unități arhivare, 313 000 fotografii, 1 000 înregistrări pe benzi de magnetofon, 12 000 discuri etc.

Pe baza unei analize autoarea face o prezentare generală a situației arhivelor poloneze, arătând în ce măsură înregistrările făcute au fost corecte, cauza lipsei unor acte din arhive, necesitatea luării unor măsuri pentru conservarea actelor etc.

BOGDAN FRANKIEWICZ, *Colecțiile de sigilii în lumina anchetelor Comitetului internațional de sfragistică*, în „Archeion”, 42/1965, p. 269—281.

După cel de al doilea război mondial, sfragistica a început să se bucure de o atenție specială din partea istoricilor și arhiviștilor. Colecțiile de sigilii, aflate cel mai adesea în arhive, biblioteci și muzee, care au suferit distrugerii în timpul celui de al doilea război mondial, ridică în prezent, foarte serios, problema conservării cu atenție a celor rămase.

O inițiativă prețioasă în vederea coordonării lucrărilor în domeniul prelucrării și conservării colecțiilor sfragistice a fost luată de Comitetul internațional al arhivelor, constând în efectuarea unor anchete în toate arhivele lumii pentru culegerea unor informații referitoare la colecțiile existente de sigilii. Rezultatele acestor anchete au fost prezentate în cadrul unor congrese internaționale. Autorul arată că deosebit de prețioase sînt lucrările sfragiștilor francezi care au alcătuit, după război, cele mai bune ghiduri și inventare ale colecțiilor de sigilii. De asemenea, lucruri importante s-au realizat în această direcție și în R.F.G., unde există cabinete speciale de sfragistică pe lângă Arhivele Statului din München, Wiesbaden, Sigmaringen și Lubeck. În R.D.G. a apărut recent un studiu istoric

* În sensul practicii arhivistice din țara noastră echivalează cu unitățile de păstrare.

prețios întocmit pe baza sigiliilor și blazoanelor aflate în Arhiva orașului Dresda. Arhiva centrală din Budapesta posedă un atelier de conservare a sigiliilor care lucrează pentru toată țara.

În continuare, autorul trece în revistă colecțiile de sigilii din Austria, Belgia, Olanda, Spania, Elveția, Statele Unite etc.

În încheiere, se arată că anchetele au furnizat un material bogat asupra diferitelor metode și concepții de prelucrare și conservare a sigiliilor. Se subliniază însă lipsa unor instrucțiuni eficiente în această direcție.

STEFAN KRZYSZTOF KUCZYNSKI, *Muzeul de istorie a Franței și Arhivele naționale din Paris*, în „Archeion”, 42/1965, p. 281—297.

Relatind despre Muzeul de istorie a Franței, din clădirea Arhivelor naționale din Paris, înființat în anul 1867, autorul spune că acesta a suferit, de-a lungul timpurilor, numeroase modificări, fiind reorganizat în repetate rânduri. În perioada de după război s-au introdus noi exponate și s-a procedat la modernizarea parțială a sălilor de expoziție. Astfel, în sala evului mediu s-au expus circa 300 de documente originale, planșe cu fotografii de sigilii și monumente arhitectonice etc. În sala de istorie modernă s-au expus documente referitoare la evenimentele interne din perioada de la sfârșitul secolului al XV-lea și pînă în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea ș.a.m.d.

Muzeul de istorie joacă un rol foarte important în procesul de predare a istoriei în școli. Din punct de vedere organizatoric el este subordonat Serviciului educativ al Direcției generale a Arhivelor. S-a stabilit și un procedeu foarte original și eficient de a ține legătură cu școlile prin corespondență. Autorul arată că, în momentul de față, circa 500 de școli se află în corespondență cu acest serviciu. Muzeul de istorie din Paris, conchide autorul, poate servi drept exemplu pentru o expoziție a arhivelor, bine organizată, îndeplinind un important rol educativ.

WŁODZIMIERZ BUDKA, JADWIGA SINIARSKA-CZAPLICKA, *Manufactura de hîrtie din Koszyce, lângă Lowicz, a arhiepiscopilor orașului Gniezno*, în „Archeion”, 42/1965, p. 229—249.

Hîrtia fabricată de manufactura din Koszyce purta pecetea blazoanelor arhiepiscopilor din orașul Gniezno, așa încît succesiunea blazoanelor permite datarea precisă a acestei hîrtii. Chiar data înființării manufacturii a fost stabilită pe baza celui mai vechi filigran, reprezentînd blazonul arhiepiscopului Uchanski, care a figurat în funcție între anii 1562—1581. O analiză mai temeinică a stabilit cu precizie că data înființării manufacturii trebuie plasată în anul 1564. Studiul blazoanelor a permis pe de altă parte precizarea unor date istorice importante din acea perioadă. În timpul ocupației suedeze (1655—1657) și în anii imediat următori, funcționarea manufacturii a fost probabil sistată, ea fiind complet distrusă în anul 1667, în urma unui incendiu. Deși există documente din care rezultă că pentru reconstituirea acestei manufacturi s-au luat o serie de măsuri, nu se știe dacă această intenție a fost pînă la sfîrșit realizată. Abia în anul 1958, într-un sat din apropiere, a început să funcționeze o manufactură de carton și hîrtie sugativă.

JERZY JAROS, *Problema actelor personale din industria carboniferă pînă în anul 1945*, în „Archeion”, 42/1965, p. 73—85.

Cea mai veche evidență a muncitorilor și funcționarilor inferiori din industria minieră poloneză o constituie așa numite genealogii miniere în care figurau persoanele ce făceau parte din Corpul miner, organizație în care se intra numai pe bază de jurămint. Aceste genealogii conțineau o serie de date personale, cum ar fi: numele și pronumele, data și locul nașterii, profesia etc.

În afară de aceste genealogii, începînd cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, s-au întocmit dosare cu actele personale ale funcționarilor superiori din industria minieră, precum și cu actele personalului administrativ. Mai târziu, obiceiul de a întocmi dosare cu actele personale ale fiecărui funcționar a fost preluat de întreprinderile particulare.

În secolul al XIX-lea, evidența muncitorilor se ținea în registre speciale, cu rubrici în care se treceau datele personale necesare. În perioada dintre cele două războaie mondiale registrele au început să fie înlocuite cu cartoteci pentru fiecare persoană în parte.

În ultimele decenii ale secolului trecut au apărut și registrele pentru casa de ajutor reciproc, iar în unele mine au existat evidențe auxiliare, care stabileau perioada de timp petrecută efectiv în mină.

În continuare, autorul prezintă evoluția diferitelor evidențe în timpuri ceva mai noi, inclusiv în perioada ocupației hitleriste, recomandînd înregistrarea sistematică și minuțioasă a tuturor acestor materiale, care constituie un izvor prețios pentru cercetarea istorică, sociologică, etnografică etc.

WERONIKA KLONOWSKA, *Din problemele arhivelor instituțiilor centrale*, în „Archeion”, 42/1965, p. 63—72.

Arhivele instituțiilor centrale conțin de multe ori materiale documentare deosebit de valoroase, ceea ce justifică ponderea acordată în ultimul timp organizării și ordonării acestor arhive. Autoarea insistă asupra dificultăților care mai persistă în această direcție: lipsa unor cadre calificate, reorganizările frecvente, făcute după principii neștiințifice, care au contribuit la o enormă distrugere a materialului documentar etc. Instrucțiunile vechi devenind insuficiente, a fost inițiată o acțiune de elaborare de noi instrucțiuni referitoare la păstrarea actelor în arhivele instituțiilor centrale.

Autoarea trece în revistă diferitele etape ale muncii de reordonare a arhivelor instituțiilor centrale, arătînd și problemele discutate la consfătuirile arhivarilor organizate pe această temă.

CZESLAW BIERNAT, *Seleționarea grupelor în arhivele sfaturilor populare*, în „Archeion”, 42/1965, p. 7—23.

Păstrarea celor mai importante acte ale unei instituții și asigurarea posibilității de a fi folosite în cel mai scurt timp în activitatea de cercetare științifică, necesită elaborarea unor metode speciale de clasare și ordonare a materialului documentar aflat în stocul de acte al instituției respective.

În general, elaborarea directivelor și instituțiilor de seleționare a actelor, precum și stabilirea criteriilor pentru trimiterea acestor acte către Arhivele Statului se rezumau pînă în prezent numai la trierea lor, în vederea eliminării actelor lipsite de valoare. Clasarea și ordonarea acestor acte se rezolvă deseori pe parcurs sau după terminarea operației de triere.

Analizînd problema fixării unor grupuri tematice mari, în care să fie cuprinse diferitele acte din arhivele sfaturilor populare, autorul subliniază importanța ordonării actelor în cadrul fiecărei grupe tematice, conform anumitor principii stabilite în funcție de caracteristicile temei generale. Includerea actelor într-o anumită temă sau grupă trebuie să se facă pe baza următoarelor criterii: 1. ramura de activitate și 2. gradul de subordonare sau autonomie a grupurilor respective.

BOLESŁAW WOSZCZYŃSKI, *Actele militare primite din Uniunea Sovietică*, în „Archeion”, 42 1965, p. 217—229.

Autorul trece în revistă diferite acte militare restituite de Uniunea Sovietică, R. P. Polone, preluate de la nemți și care conțin informații interesante asupra evenimentelor din timpul celui de al doilea război mondial. Astfel, printre actele din arhiva Direcției marinei militare au fost găsite numeroase cereri din partea unor tineri prin care aceștia cereau să fie folosiți ca „torpile vii”. De asemenea, autorul menționează în mod deosebit studiul generalului Kutrzeba, întocmit în anul 1936, asupra posibilităților strategice ale Germaniei și Poloniei, în care se face o evaluare justă a situației politice și economice a Germaniei în anii 1935—1939. Un bogat material informativ a fost obținut și asupra operațiunilor militare ale armatelor „Warszawa” și „Pomorze” precum și în legătură cu organizarea diferitelor grupe operative și cu apărarea Varșoviei.

În total, au fost restituite 2800 de arhive, cuprinzând numeroase ordine, instrucțiuni organizatorice, acte ale unor unități militare, care au fost supuse unei minuțioase analize.

WANDA VOLSKI

JIRI RADIMSKY, *Chronologie partizanských a jiných bojových akcí na moravě 1943—1945*. (Cronologia luptelor de partizani și a altor acțiuni de luptă în Moravia 1943—1945), în Sbornik Archivních prací, 1/1965, p. 3—173.

Însoțită de un studiu introductiv cronologia cuprinde perioada martie 1943—mai 1945 și este împărțită pe ani, pe luni și pe localități. Pentru alcătuirea cronologiei au fost folosite izvoare (complete sau incomplete) din Arhivele Statului, amintirile participanților și s-au consultat documentele apărute după eliberarea Cehoslovaciei.

JOSEF GÖRNER, *Německá terminologie z doby nacistické okupace* (terminologia germană în timpul ocupației naziste), în Sbornik Archivních prací, 1/1965, p. 173—229.

IVO HOLL, JOZEF MAZÚR, JOSEF NUHLICEK, *Zahranicní badatele v státních, okresních a městských archivech CSSR v letech 1961—1963*, în Sbornik Archivních prací, 1/1965, p. 299—325.

Această lucrare este un supliment publicat în culegerea de față și prezintă țările care au trimis cercetători (și numărul acestora) să studieze în Arhivele cehoslovace, tematicile studiate și lista în ordine alfabetică a cercetătorilor cu arătarea locului de muncă, titlul lucrării și arhiva unde se află lucrarea. Printre cei prezenți sînt și cercetători români: prof. univ. Ștefan Pascu din Cluj și Silvia Nita de la Universitatea din București.

JIRI TYWONIAK, *Archivy a regionální historiografie ve Středočeském Kraji v letech 1958—1963* (Arhivele și istoriografia regională în Cehia centrală în anii 1958—1963), în Archivních Časopis, 1/1965, p. 1—11.

Autorul arată că toate fondurile arhivelor din Cehia centrală sînt accesibile cercetătorilor și că din inițiativa Arhivelor s-au editat trei volume care cuprind lucrări ce aduc contribuții la istoria acestei regiuni. Volumele sînt politematice sau monometatice și contribuie la răspîndirea cunoștințelor de epigrafie, sfragistică, istoria scrisului, numismatică sau la înfățișarea luptelor de clasă, a unor evenimente importante din istoria Cehoslovaciei și la dezvoltarea diferitelor ramuri ale industriei din regiunea respectivă (siderurgie, sticlărie, mine, zahăr).

Lucrările referitoare la istorie sînt de sinteză sau contribuții. Cele de sinteză lămuresc o problemă pe un teritoriu delimitat. De exemplu, A. Robek: *Cu privire la istoria mișcării muncitorești din Kralupsko (1914—1920)*. Contribuțiile aduc date noi din arhive sau din amintirile unor participanți la evenimente ca: sărbătorirea zilei de 1 Mai în 1890, istoria mișcării muncitorești din timpul primului război mondial și din primii ani de după război, aniversarea a 40 de ani de la înființarea P.C.C. etc.

GABRIELA ČECHOVÁ, JARMILA HANZALOVÁ, BOŽENA BERNÁŠKOVÁ, JAROMIR CHAROUS ȘI KAREL JISKRA, *Mezinárodní archivní bibliografie 1955—1962* (Bibliografia arhivistică internațională 1955—1962).

Este o lucrare bine concepută, cu o redactare îngrijită și cuprinde studii din revistele de arhivistică din Austria, Anglia, Belgia, Bulgaria, Franța, Italia, Iugoslavia, Germania, Olanda, Polonia, Ungaria, România, U.R.S.S., precum și din America și Australia. Notele în bibliografie sînt clasate sistematic în 12 capitole de bază: 1. Bibliografia arhivelor. 2. Istoria arhivelor. 3. Organizarea arhivelor și arhivele. 4. Teoria și practica arhivelor. 5. Fondurile arhivelor. 6. Munca de editare. 7. Folosirea și propagarea materialului de arhivistică. 8. Tehnica arhivelor. 9. Serviciul de redactare. 10. Științele auxiliare. 11. Istoria administrației. 12. Arhiviștii.

*** *Problema dolgovecnosti dokumentov i bumagi*. (Problema păstrării documentelor și a hîrtiei) editată de Academia de științe a U.R.S.S. — laboratorul de conservare și restaurare a documentelor) Moscova—Leningrad, 1964.

Publicația este o culegere de materiale de la diferite institute de cercetare și are capitole: 1. Cercetarea în domeniul îmbătrînirii hîrtiei. 2. Conservarea documentelor de hîrtie. 3. Noi materiale de restaurare și metode de conservare. 4. Noi metode de restaurare și metode de conservare. 5. Scurte știri. 6. Critică și bibliografie. Archivnich Casopis, 1/1965

MARIA DUMITRU

WALTER HOCHMUTH *Activitatea de conducere științifică, premiză pentru planificarea și îndeplinirea sarcinilor de perspectivă ale Arhivelor Statului*, în „Archivmitteilungen“, nr. 4/1965, p. 121—128.

Articolul scoate în evidență că în domeniul activității de conducere se pune în primul rînd accent pe colaborarea dintre oamenii de știință și conducerea colecțiilor de muncă, iar numai în al doilea rînd pe administrarea lucrărilor.

O comisie de oameni de știință de la Arhivele Centrale din Germania și de la alte arhive au elaborat o lucrare cu privire la unele principii de ordonare și semnalară a materialelor documentare ale Arhivelor din R.D.G. Această lucrare a fost primită cu entuziasm la al V-lea Congres internațional arhivistic din Bruxelles și a trezit interesul arhiviștilor din țările socialiste și cele capitaliste.

WALDEMAR SCHUPP, *10 ani de școală de specializare pentru arhivistică*, în „Archivmitteilungen“, nr. 4/1965, p. 128—135.

Ne informează asupra evoluției perfecționării unei școli de specializare pentru arhivistică, începînd cu anul 1950, cînd însă se mai promovau pentru serviciul arhivistic cadre cu studii medii.

Ținîndu-se cont de cerințele crescînde, în Arhivele Statului din R.D.G. s-a trecut, în anul 1955, la înființarea unei școli de specializare pentru arhivistică

și a unei facultăți fără frecvență. Studenții trebuie să-și dezvolte încă din timpul facultății capacitatea și îndemnarea corespunzătoare pentru a-și putea completa cunoștințele mai târziu. Lărgirea timpului de studiu și îmbunătățirea nivelului științific al acestei școli de specialitate au atras după sine în 1962 o revizuire a planurilor de studii. Noul plan prevede anumite schimbări organizatorice și adăugarea de noi obiecte (latină, economie politică, geografie, dactilografieri).

HUGO CORDSHAGEN, *Pentru stabilirea valorii și expertiza materialului documentar din Sectorul capitalism și feudalism al Arhivelor Statului din R.D.G.*, în „Archivmitteilungen”, nr. 1/1965, p. 19—23.

În referat se subliniază că, deoarece experiența din trecut în ce privește expertizarea materialului documentar a fost incompletă, permițind ca odată cu materialul de valoare să se păstreze de multe ori și cel nevaloros, este necesară studierea, după cele mai moderne și științifice metode, a valorii arhivistice a materialelor create în feudalism și capitalism, în scopul unei clasificări care să permită o mai bună folosire a acestora și pentru a stabili valoarea lor istorico-științifică sau practică. Referatul dezbate și alte probleme, ca de exemplu cea a stabilirii termenului pînă la care este permisă efectuarea expertizei, a ținerii cont de funcția avută în societate de către instituția creatoare de documente sau problema măsurii în care este necesară și indicată microfilmarea actelor păstrate din epoca feudală și cea capitalistă.

REINHARD KLUGE, *Pentru stabilirea valorii și expertizei materialului documentar din epoca socialistă*, în „Archivmitteilungen”, nr. 1/1965, p. 13—19.

Articolul analizează în mod amplu unele puncte de vedere cu privire la stabilirea valorii documentare a materialului arhivistic și unele probleme de metodă, pornind de la situația creată de dublul aspect al îmbogățirii fondului arhivistic în epoca socialistă, și anume, atît din punct de vedere cantitativ, prin cuprinderea numeroaselor materiale din domeniul social, cît și calitativ, întrucît existența unui număr foarte mare de documente constituie un bogat izvor pentru documentarea nemijlocită, obiectivă și totodată științifică într-o anumită problemă.

HERMANN SCHREYER, *Inventarierea materialului arhivistic în R. P. Ungară*, în „Archivmitteilungen”, nr. 1/1965, p. 26—32.

Articolul a fost scris în urma unei călătorii întreprinse de autor împreună cu o delegație de arhiviști din R.D.G. în anul 1963 în Ungaria și aduce informații interesante asupra tipurilor de inventare arhivistice folosite.

ANNA PALARCZYKOVA, *Autoritățile naziste ale lagărului de concentrare Auschwitz, cancelariile lor și actele rămase de la acestea*, în „Archivmitteilungen”, nr. 2/1965, p. 44—53.

Aceasta este o traducere după articolul cu același nume apărut în nr. 40/1964 al revistei poloneze de specialitate „Archeion”. După prezentarea unui scurt istoric al lagărului autoarea face o descriere mai amplă a organizării conducerii lagărului și a regulamentelor emise pentru cancelariile acestora.

Pe baza regulamentelor păstrate și a schemei lagărului de concentrare, întocmită de Rudolf Höss, întemeietorul și primul comandant al lagărului de concentrare de la Auschwitz se dă o imagine reușită a activității și organizării lagărului. După o descriere amănunțită a sarcinilor care reveneau diferitelor sectoare ale

lagărului autoarea trece la prezentarea documentelor rămase în cancelaria lagărului după evacuarea acestuia și a celor create de mișcarea de rezistență a așa numitelor grupe de luptă Auschwitz.

Ținând seamă de numărul mic al materialelor care alcătuiesc arhiva muzeului de stat din Auschwitz, se amintește de grija deosebită care li se acordă, ele permițând formarea unei imagini reale asupra organizării și activității lagărului, fiind și deseori folosite ca dovezi în procesele intentate contra criminalilor de război.

IRMTRAUT SCHMID și GERHARD SCHMID, *Prelucrări arhivistice de fotografii*, în „Archivmitteilungen“, nr. 5/1965, p. 171—180.

Sînt arătate posibilitățile și importanța dezvoltării pe viitor a acestei forme noi de păstrare a documentelor și apoi se trece la o descriere a felului cum se păstrează aceste documente.

KUNČO GEORGIEV, *Dezvoltarea Arhivelor Statului din Bulgaria*, „Archivmitteilungen“, nr. 4/1965, p. 138—145.

După prezentarea condițiilor social-culturale din secolul al IX-lea, pînă în prezent, autorul trece la descrierea constituirii Arhivelor Statului din R. P. Bulgaria, care s-au putut realiza numai după victoria poporului bulgar din 9 septembrie 1944. Aceasta a permis crearea condițiilor necesare pentru funcționarea normală a institutului de arhivistică avînd: Secția arhivistică centrală, Secția de orientistică a bibliotecii populare din Sofia, Arhiva din Sofia, Arhiva pentru istoria armatei și Arhiva Academiei de știință din Bulgaria.

În urma unui ordin s-a constituit un Fond arhivistice de stat al R.P.B. Acest ordin este primul document în istoria culturii din Bulgaria care a permis reglementarea pe cale legală a problemelor de bază care sînt în legătură cu completarea, prelucrarea tehnico-științifică, valorificarea și păstrarea izvoarelor arhivistice. În continuare, autorul dă relații cu privire la organizarea muncii în Arhivele Bulgariei și cu privire la depozitarea, luarea în primire a fondurilor și metodelor aplicate în popularizarea și folosirea materialelor arhivistice.

DIETRICH PIETSCHMANN, *Fosta arhivă a guvernului (guvernamentală) din Merseburg*, în „Archivmitteilungen“, nr. 6/1965, p. 229—234.

Arhiva guvernamentală din Merseburg este dată ca exemplu de arhivă administrativă care merită toată atenția pentru cercetarea istoriei arhivei din secolul al XIX-lea. Sînt descrise împrejurările în care a luat naștere această arhivă și dezvoltarea ei.

KAREL BEDNÁR, *Fotografia cu raze invizibile*, în „Archivmitteilungen“, nr. 2/1965, p. 66—69 și nr. 3/1965, p. 113—117.

În articol se subliniază importanța care revine în general fotografiei în arhivistică, laboratorului fotografic pentru elaborarea reprografiilor a fotocopiilor, lucrărilor etc., mai ales la documente unde textul nu este citeț sau este acoperit cu materiale opace. Pentru a reda imaginea clară a acestor texte, nu mai sînt suficiente mijloacele folosite în mod obișnuit, ci se întrebuițează raze invizibile, ale căror însușiri și moduri de aplicare sînt descrise de autor în continuare. Cele 3 feluri de raze invizibile menționate: infraroșii, ultraviolete și raze Röntgen — se aplică la fotografii în arhive, biblioteci și muzee. După aceea, autorul descrie în mod amănunțit modul cum se realizează fotografia cu ajutorul celor 3 feluri de raze invizibile (Natura fiecărui tip de radiație, izvoarele și aplicațiile lor).

K. BAUDIS, *Expoziția arhivistică din Schwerin*, în „Arhivmitteilungen“, nr. 4, 1965, p. 151—154.

Cu ocazia sărbătoririi a 20 de ani de la eliberarea poporului german de sub jugul fascist, Arhivele din Schwerin au amenajat sala de expoziție comemorativă din arhivele lor cu documente avînd ca temă: Restaurarea și construirea ordinii democrat-antifascistă în Mecklenburg“.

K. BLASCHKE, *Expoziția din Varșovia cu documente din Dresda*, în „Arhivmitteilungen“, nr. 6/1965, p. 242—244.

Expoziția atrage vizitatorii prin originalitatea ei și anume: nu s-au expus documente scrise ci fotografii care datează din secolul al XVIII-lea, secol în care în Varșovia au domnit regii saxoni August II și August III. Expoziția figurează sub tema „Varsaviana“ în colecții din Dresda, pe fotografiile căreia domină edificiile în stil baroc din acea vreme.

*** *Scrisoare deschisă a prezidiului Societății istoricilor germani către arhiviști*, în „Arhivmitteilungen“, nr. 4, 1965.

Prezidiul Societății istoricilor germani s-au adresat tuturor arhiviștilor Arhivelor Statului, județelor, orașelor, întreprinderilor și de administrație, precum și arhivei cu profil științific, în urma Congresului al III-lea al Societății istoricilor germani, care a avut loc la Berlin de la 19—22 martie 1965 cu prilejul sărbătoririi de 7 ani de existență; au participat 600 delegați printre care și delegații străine. Acest Congres arată importanța, semnificația și rolul Societății istoricilor germani (Deutsche Historiker-gesellschaft — D.H.G.). La acest congres s-a adoptat un statut în care D.H.G. și-a propus realizarea de mari sarcini. În realizarea acestora activitatea arhiviștilor este de o mare importanță. Prezidiul D.H.G. face un apel către arhiviști spre realizarea unei colaborări și mai strînse cu istoricii pentru completarea realizărilor deja obținute pînă acum.

ERICA STAN
HEDWIG PAVELESCU

OLTVAI FERENC, *Arhivele teritoriale ungare în sprijinul economiei naționale*, în „Levèltári Szemle“, nr. 1—2/1965, p. 1—18.

Autorul dezvoltă ideea că una din preocupările permanente a arhivelor teritoriale ungare este folosirea materialelor documentare în scopul sprijinirii dezvoltării economiei naționale, care a cunoscut o ascensiune continuă mai ales după ce arhivele teritoriale au fost subordonate Centrului Național al Arhivelor.

În articol se arată, prin exemple concrete, contribuția efectivă a arhivelor teritoriale în rezolvarea unor sarcini economice, teoretice și practice, aducînd astfel foloase reale și economii considerabile de fonduri bănești.

VERESS MIKLOS, *Clasarea actelor juridice ale Arhivei Naționale*, în „Levèltári Szemle“, nr. 1—2/1965, p. 19—39.

Arhivele juridice păstrate în Arhiva Națională Ungară (Secția „O“) cuprind materiale documentare create de organele juridice centrale începînd cu perioada feudalismului tîrziu, a absolutismului, a provizoratului precum și pe cele cu privire la începutul dualismului, pînă în 1869. Autorul semnalează că aceste materiale au intrat în păstrarea Arhivelor Statului la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX. Ele au suferit pagube însemnate în timpul celui de al II-lea război mondial și îndeosebi a incendiului din anul 1956, cînd s-a distrus cea mai mare parte a actelor create de organele juridice în perioada absolutismului, a provizoratului și a dualismului.

În urma catastrofei provocate de incendiu s-a trecut la ordonarea și asigurarea păstrării în condiții bune a materialului salvat.

Cu prilejul clasării s-au descoperit documente importante pentru scrierea istoriei.

O muncă susținută s-a depus pentru clasarea arhivei perioadei absolutiste din secțiile „D” și „F”, unde se păstrează și materiale preluate de la organele guvernamentale din Transilvania cuprinzând mai multe fragmente de fonduri de arhivă ale instanțelor judecătorești din Brașov, Sibiu și altele.

FELHÖ IBOLYA *Istoria arhivelor orășenești ungare*, în „Levél-tári Szemle”, nr. 1—2/1965, p. 115—150.

În articol se scoate în evidență faptul că arhivele orășenești s-au dezvoltat în condiții mai favorabile decât cele județene. Pentru orașe a fost important, de la început, să păstreze privilegiile regale care asigurau autonomia orășenească și drepturile lor speciale (dreptul de a ține târguri, scutire și percepere de vamă).

Această necesitate a dus la constituirea timpurie a arhivelor. Germenele arhivelor l-a constituit în fiecare oraș arhiva secretă (archivum secretum) care cuprindeau privilegiile și actele de proprietate. Administrația internă a orașelor a primit din aceeași cauză, forme mai concrete și stabile pentru a asigura continuitatea neîntreruptă a cancelariei. Odată cu creșterea autorității consiliilor orășenești se dezvoltă cancelaria orășenească, apar registrele de procese verbale ale Consiliului și ale organelor juridice, cele cu hotărârile judecătorești, cartea testamentelor, registrele de impozit, de venituri și cheltuieli și altele.

În continuare, autoarea arată că în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea s-a trecut la angajarea de personal special, care, fiind scutit de alte munci, avea misiunea de a se îngriji de ordonarea actelor create de instituțiile orășenești.

După 1848, arhivele orășenești cunosc o dezvoltare asemănătoare cu cele ale comitetelor, având însă și unele particularități.

În cursul dezvoltării cancelariei se cunoaște și o perfecționare a metodelor de constituire a arhivelor și a sistemelor de înregistrare a actelor.

Autoarea analizează principiile și metodele de arhivare, clădirile de arhivă și metodele de păstrare, de preluare, selecționare și ordonare a materialelor documentare în evoluția lor istorică.

GAZDAG LÁSZLÓ, *Colecția de hărți a Institutului și Muzeului de istorie militară*, în „Levél-tári Szemle”, nr. 1—2/1965, p. 185—217.

Colecția de hărți a arhivelor maghiare s-a constituit cu câteva decenii în urmă pe baza materialelor originale provenite din Arhiva militară din Viena.

Autoorul subliniază că după primul război mondial o parte a colecției de hărți a Arhivei militare din Viena a fost împărțită între mai multe țări. Astfel hărțile originale ale Arhivei de Istorie Militară din Ungaria provin din Viena, ele fiind preluate în număr de peste 50 000 pe baza tratatului de pace, acțiune încheiată în anul 1930. Colecția de Arhivă își păstrează și în prezent în cea mai mare parte organizarea inițială, lăsându-se în inventar loc liber pentru hărțile care se găsesc la Viena. Colecția de hărți se compune din următoarele părți structurale :

Hărți generale : cuprind hărți de categorii și tipuri diferite și foarte variate. Există un mare număr de hărți ale țărilor europene.

Astfel se găsesc 3609 hărți politice ale peninsulei balcanice din anii 1770—1940. Printre acestea sînt amintite hărțile privind împărțirea administrativ-teritorială a țărilor balcanice, hărți ale României din secolul al XVIII-lea și al XIX-lea, o hartă a Dobrogei din 1684, o hartă manuscrisă a Dunării, datînd din anul 1779, hărți politice (60 genuri, 177 coli) ale statelor constituie după tratatele de pace de la Trianon și St. Germain și a teritoriilor alipite lor. Colecția cuprinde de asemenea hărți ale orașelor balcanice ordonate alfabetic, printre care și o hartă foarte interesantă a orașului Belgrad din anul 1699, o hartă a orașului Arad datînd din anul 1775.

Hărți istorice militare: acestea sînt clasate în ordinea principalelor evenimente militare cu numeroase exemplare privind Transilvania. Astfel se află o hartă a Aradului din 1658, alta privind Oradea, Bucureștiul — 1789, descrierea României din 1884, hărțile istorice militare ale evenimentelor primului război mondial între care hărți ale frontului balcanic și românesc. Arhiva militară mai păstrează și hărți topografice militare, hărți ale Transilvaniei din 1769—1773, ale Banatului timișan 1769—1779.

Colecția a cunoscut o dezvoltare consecutivă în decursul anilor, ea cuprinzînd în prezent multe hărți rare și este pusă la dispoziția cercetării științifice.

KOMJÁTHY MIKLOS, *Comitetul Hungarica din cadrul Colegiului de metodică*, în „Levél-tári Szemle”, nr. 1—2/1965, p. 229—234.

Din conținutul acestui articol se desprinde ideea că, de curînd, în cadrul Colegiului metodic, s-a creat Comitetul Hungarica care are ca scop să pună la dispoziția ale activității de depistare a materialelor de arhivă referitoare la Ungaria, care se află în arhivele de peste hotare.

Prezentînd istoricul activității de completare a arhivelor ungare, cu materiale documentare aflate peste hotare, autorul subliniază necesitatea unei activități planificate continue și sistematice.

Comitetul Hungarica, luînd în considerare condițiile în care s-au creat actele, deosebește trei categorii de materiale documentare aflate în arhivele de peste hotare și în raport de aceasta cercetarea va trebui să pornească de la instrumentele de informare apărute: inventare, ghiduri și altele, a rapoartelor asupra cercetării efectuate în arhivele mai sus-amintite și altele. Se stabilește, ca o sarcină a delegațiilor care se deplasează în arhivele de peste hotare, depistarea inventarelor și a altor instrumente de informare, studierea documentațiilor apărute în revistele de specialitate, a rapoartelor existente și a arhivei de microfilme.

*** *În vizită la secția medievală a Arhivelor Naționale cu prilejul comemorării a 450 de ani de la executarea lui Gheorghe Doja*, în „Levél-tári Szemle”, nr. 1—2/1965, p. 243—249.

Sub acest titlu revista publică un interviu luat lui Komjáthy Miklos pe tema izvoarelor documentare ale răscoalei lui Doja. Din acest interviu rezultă că în arhivele din Ungaria se găsește un ordin (parancslevél) al regelui Vladislav, din 29 mai 1514, care ne furnizează date importante asupra răscoalei lui Doja, a participanților la răscoală. O scrisoare adresată de regele Vladislav II, la 24 iunie același an, reprezentantului diplomatic de la Viena anunță executarea lui Doja și se dau informații asupra participării micii nobilimi și a unor preoți la răscoală și asupra cruzimii cu care nobilii maghiari au înăbușit răscoala.

Dintr-o scrisoare redactată în noiembrie 1515, deci după un an de la răscoală, se descrie atacul asupra Aradului, eroismul și spiritul de sacrificiu al luptătorilor.

DEGRE ALAJOS, *Valoarea arhivistică a materialelor documentare create de școlile populare elementare și de școlile generale*, în „Levél-tári Szemle”, nr. 4/1965, p. 96—101.

După o scurtă prezentare a istoriei școlilor din județul Zala autorul tratează principalele genuri de acte păstrate în arhivele școlare și valoarea lor documentară ca: matricolele școlare, procesele verbale ale comitetelor școlare, inventarele școlare, procesele verbale ale inspectorilor școlari și altele. Toate acestea furnizează date importante asupra istoriei școlilor, evoluției instrucției școlare, situația materialelor și altele.

Se subliniază necesitatea păstrării actelor școlare înregistrate deoarece ele cuprind date foarte importante pentru cercetare.

KOPASZ GÁBOR, *Raport asupra călătoriei de studiu în Anglia*, în „Levél-tári Szemle”, nr. 3/1965, p. 235—240.

Autorul relatează despre o vizită de trei săptămâni în Anglia a doi arhiviști. Această vizită, subliniază autorul, a constituit un prilej de cunoaștere a arhivelor engleze, atât a celor centrale cât și a unor arhive teritoriale.

Prezentind Arhiva județului Hertford (Hertford County Record Office) autorul arată că ea este găzduită în clădirea modernă a prefecturii. Materialele documentare pînă la secolul al XIV-lea sînt scrise în limba latină, cele din secolul al XV-lea în franceză, iar cele din secolul al XVI-lea în engleză veche. Cel mai vechi document datează din secolul al VIII-lea.

Arhiva dispune de o sală de studiu, un laborator de restaurare și un laborator de microfilmare. Depozitele sînt dotate cu rafturi metalice moderne. În două depozite rafturile sînt mobile, ele se deplasează pe șine și sînt mînuite electric sau manual. Între rafturi sînt locuri de trecere numai acolo unde este necesar, astfel ele sînt lipite una de alta.

Există de asemenea o bibliotecă de specialitate și o colecție de ziare locale din anul 1816.

Asupra materialelor documentare se găsesc informații în ghidul arhivistic tipărit și publicat sub formă de carte.

Autorii au studiat și arhiva județului Essex (Essex County Record Office), depozitată de asemenea în clădirea modernă a prefecturii, care dispune de numeroase instrumente de informare științifică: ghiduri, cataloage, indexuri și altele. Sistemul de arhivare și metoda de clasare a materialelor documentare asupra cărora se dau informații detaliate în articol.

KÁLLAY ISTVÁN, *Expoziția permanentă de la Haus-Hof-und Staatsarchiv din Viena*, în „Levél-tári Szemle”, nr. 4/1965, p. 139—146.

Expoziția cu tema „Austria și istoria Europei”, ne informează articolul, a fost organizată cu prilejul Congresului internațional al istoricilor, pe baza celor mai semnificative documente selecționate din cele 200 arhive, 70000 diplome (816—1965), 150000 pachete, 3000 manuscrise și 360000 sigilii păstrate de „Haus-Hof-und Staatsarchiv”.

Documentele sînt expuse pe teme prezentind istoria Austriei și a Europei, începînd din perioada Carolingeană, epoca habsburgică, absolutismul, primul război mondial și prima și a doua republică austriacă. În expoziție se găsesc numeroase diplome, documente cu privire la istoria Transilvaniei printre care un jurămint de credință a lui Ioan Zăpolia (Oradea, 24 februarie 1538), actul de ratificare de către Sigismund Batori — principele Transilvaniei — a tratatului încheiat cu Rudolf al II-lea, la 23 decembrie 1597 (Alba Iulia 10 aprilie 1598) și altele.

I. ADAM

JIVKO KABADAIEV, *Expozițiile de documente — formă activă de educație patriotică*, în „Izvestia na dărvavite arhivi”, nr. 9 1965, p. 3—11.

Autorul relevă rolul important pe care îl joacă în educația patriotică a maselor largi de oameni ai muncii, popularizarea bogatului conținut al materialelor documentare aflate în fondurile arhivistice.

În articol sînt cuprinse numeroase considerații privind experiența unor țări ca Anglia, Austria, Cehoslovacia, Franța, Italia, Polonia, Statele Unite, Uniunea Sovietică, în organizarea expozițiilor documentare.

Referindu-se la împrejurările care favorizează deschiderea unor astfel de expoziții Jivko Kabadaiev arată, între altele, că ele pot fi amenajate în sălile unde se desfășoară anumite consfătuiri, conferințe, sesiuni științifice, congrese. Firește, tematica acestor expoziții trebuie să fie legată de tematica manifestărilor care au loc în sălile respective. Locuri potrivite pentru expozițiile de documente sînt de asemenea foaierele teatrelor și holurile cinematografele.

O bună parte din articol se ocupă de conținutul expozițiilor amintite.

DAVID B. KOEN, *Contribuții la problema preluării selective a fondurilor arhivistice*, în „Izvestia na dărvavite arhivi“, nr. 9/1965, p. 12—20.

Autorul acestui articol aduce în discuție unele principii ale preluării materialelor documentare și ale determinării valorii lor.

Pe baza experienței acumulate în Bulgaria și în alte țări autorul insistă asupra necesității de a se aplica preluarea selectivă a fondurilor arhivistice. În legătură cu aceasta el definește criteriile clasificării instituțiilor, organizațiilor și întreprinderilor, precizând, între altele, că o asemenea clasificare depinde de gradul de dezvoltare, politică, economică și culturală a raionului în care lucrează o unitate sau alta. Sint menționate totodată schimbările pe care le atrage după sine preluarea selectivă a fondurilor arhivistice în planificarea muncii de completare a materialelor documentare precum și activitatea comisiilor de exeptriză și control.

CLARA JECEVA, *Prelucrarea tematică a fondului arhivistic*, în „Izvestia na dărvavite arhivi“, nr. 10 1965, p. 3—12.

Subliniind importanța deosebită pe care o are în utilizarea materialelor documentare, existența unui bun aparat științific-informativ, autoarea se ocupă de alcătuirea unor cataloage de arhivă. În această ordine de idei, Clara Jeceva relevă însemnătatea prelucrării tematică a fondului arhivistic, locul și rosturile acestei operații, modul în care se face ea în practica arhivelor bulgare.

Sint examinate probleme ale selecției fondurilor, ale elaborării planului de prelucrare tematică, criteriile de clasificare a documentelor, conținutul și sistematizarea fișelor.

LAURA KOSTADINOVA, *Alcătuirea catalogului sistematic în Arhiva de pe lângă Academia Bulgară de științe*, în „Izvestia na dărvavite arhivi“, nr. 10 1965, p. 13—26.

După ce se arată că elaborarea cataloagelor constituie una din sarcinile cele mai dificile și mai de seamă ale activității arhivistice, autoarea prezintă pe larg experiența dobândită în direcția întocmirii catalogului sistematic de către lucrătorii de la Arhiva Academiei Bulgare de Științe.

Reținem faptul, că materialele documentare ale acestei arhive se impart după conținut și caracter în grupe mari ca : știință, literatură, artă etc., care la rândul lor se divizează în mai multe compartimente.

Notăm, totodată, că la alcătuirea catalogului sistematic specialiștii bulgari s-au orientat după schema de sistematizare a materialelor documentare editată în Uniunea Sovietică în anul 1962.

În articolul său, Laura Kostadinova, subliniază necesitatea centralizării muncii de realizare a aparatului științific informativ și de creare a unui catalog unic și global pentru Departamentul arhivelor din Comitetul pentru cultură și artă (K.K.U.) catalog în care trebuie să fie cuprinse toate informațiile despre materialele documentare ale fondului arhivistic de stat al Republicii Populare Bulgaria.

I. BURLACU

A. LHOTOKY, *Quellenkunde zur miltelaterlichen Geschichte Ostemeichs*, Graz. Böhlauverlog, 1963, XII, + 496 p. (Știința izvoarelor pentru istoria medievală a Austriei).

Este o lucrare exhaustivă care se bucură de o critică excelentă.

WILHELM EBEL, *Quellen zur Geschichte der deutschen Orbeistsrichts*, (Quellen-sammlung zur Kulturgeschichte, Leransgégeben von W. Treue Bd. 16), Göttingen, Musterschmidt, Verlag, 1964, 295 p. (Izvoare pentru istoria dreptului muncitoresc german. Colecția de izvoare pentru Istoria culturii editată de W. Treue).

Începe cu dreptul minier de la Iglan dat de Wenceslav al II-lea și ajunge pînă la convocarea Congresului muncitorilor din fabricile de tutun din 1849, care-i îndemna să formeze asociații pe fabrici.

Lucrarea cuprinde material interesant pentru istoricul specialist și pentru lucrările de seminar în Universități.

HEATHER E. PECK and CATHERINE P. HALL, *Th. Archives of the University of Cambridge*, (An Historical Introduction). (Arhivele Universității din Cambridge — O introducere istorică), Cambridge University, Press, 1962, VIII + 91 p.

Este o interesantă expunere despre conținutul arhivelor în care se cuprinde și soarta materialului arhivistic începînd din secolul al XIV-lea. După introducerea care relatează întreaga dezvoltare a arhivei urmează o clasare tematică a materialului cuprinzînd 12 puncte.

H. KRECZI, *Linzer Regesten achte Aussendung*, (Linz Donau Archiv des Lundes-haupts, 1962), (Regestele orașului Linz).

Din anul 1953 pînă în prezent au apărut 18 volume în folio de regeste, care ating astfel un total de 173. Sînt publicate acte juridice locale și acte din alte arhive care privesc orașul Linz. Sînt și extrase din ziare locale.

*** *Dokumente zur Deutschlanspolitik*, Herausgegeben vom Bundesministerium für Gesamdeutsche Frageh. Frankfurt am Mein. Alfred metzner Verlag III Keie. Bd. 1 und 2. Boorbeiten von Ernst Deuerlein unter mittuierkung von H. Schierboum, 1961 und 1963. Buckram LXXI + 883 p., LXXIII + 1176 p. (Documente privind politica Germaniei — editate de Ministerul problemelor germane din R.F.G.).

Se prevede publicarea a patru serii: I. Hitler și politica contra coaliției 1941 — 4 iunie 1945; II. Experiența celor 4 puteri care administrau Germania 5 iunie 1945—4 mai 1955 — adică de la declarația de la Berlin pînă la sfîrșitul ocupației străine în vestul Germaniei; III. de la Suveranitatea Republicii federale pînă la 9 noiembrie 1958; IV. de la 10 noiembrie 1958 pînă azi.

Publicarea textelor s-a făcut cu mare grijă în ordine cronologică și cu specificarea locului și în limba originală. Se dau scurte date asupra persoanelor și volumul are un indice tematic și onomastic.

*** *Deutsche Reichstagakten unter Kaiser Friedrich III*, Droitte obeitlung 1442—1445 herausgegeben von Walter Larmerer (Deutsche Reichstagakten 17. Band herausgegeben durch historische Kommission bei der bayeriechen Akademie der Wissenschaft) 2. Helfte, 2; 1445. Göttingen, 1961, p. 623—806., Schlussslieferung, 1953, XVIII + 807—897. (Actele Reichstagului german sub Împăratul Frederic III Partea III-a 1442—1445, editată de Walter Laemmerer).

Prefața editorului Laemmerer cuprinde o dare de seamă metodică și statică asupra mersului cercetărilor arhivistice. Regestul cu care sfîrșește este excepțional de interesant pentru un cercetător din domeniul istoriei dreptului.

Este pentru prima oară că se fac referate pe baza unor extrase din texte.

RENÉE DOEHAERD, *Etudes Anversoises*, Documents sur le commerce international à Anvers 1488—1514, 3 vol. S.E.V.P.E.N. Paris, 1963, 282 p., 309 p., 372 p.

Fără să aducă nimic nou autoarea completează publicația de documente făcută de Strieder care a publicat documentele notariatului pentru anii 1525—1550, deși ar fi fost mai interesant să-l continue pe acesta pentru epoca în care locul Anversului îl ia Amsterdamul.

*** *Dokumente* : Heft XXIV B. Verfassungsregister Teil IV Africa-Asien-Australien. Hrsg. v. Hellmuth Hecker. Forschungstelle für Völkerrecht und ausländisches Öffentliches Recht a.d. Universit. Hamburg. Verlag Alfred Metzner, Frankfurt, a. m., 1963, p. 388. Documente. fascic. XXIV B. Regest de Constituții partea IV ; Africa-Asia-Australia — editat de H. Hecker. (Centrul de cercetare pentru dreptul popoarelor și dreptul politic extern de la Universitatea din Hamburg).

Deși este o lucrare de informații și conține numai regeste de constituție, ridică totuși probleme numeroase politice, juridice și sociologice. Se dă mare atenție perioadei care a premers constituțiile. La fiecare țară este o introducere interesantă deschizând drumul cercetării. La urmă este un foarte interesant indice de izvoare (pentru 65 state).

Același autor a publicat în 1958 volumul III (America).

*** *Kurze Quellenkunde des Westeuropäischen Mittelalters*. Eine typologische, historische und bibliographische Einführung von R.C., van Caenegem. Unter Mitarbeit von F. L. Ganshof. Göttingen, 1964, XIV + 365 p. (Știința izvoarelor pentru evul mediu vest european. Introducere tipologică, istorică și bibliografică de R.C. van Caenegem. Cu colaborarea lui F. L. Ganshof).

Cartea reprezintă un aspect din rodnică activitate didactică a autorului la Universitatea din Gand. Este un manual necesar studenților dar util și specialiștilor pentru istoria evului mediu. Izvoarele folosite merg de la anul 500 pînă la 1500, cuprinzînd și documente ale slavilor de vest și ale bizantinilor.

În afară de interesanta și utila introducere, conținutul este împărțit în 5 părți : tipologia — biblioteci și arhive — marile colecții de izvoare — lucrări ajutătoare pentru studiul textelor medievale — orientarea bibliografică în științele ajutătoare ale istoriei.

*** *Archives Parlementaires*, première série t 85, după 26 pluviôse, An II (14 février au 2 mars 1794)... préparée par l'Institut d'Histoire de la Revolution française sous la direction de Marcel Reinhard, Georges Lefebvre et Marc Bouloiseau, Paris, C.N.R.S., 1964, 742 p.

Publicația aceasta a fost începută sub Napoleon al III-lea. În 1907 și-a modificat planul, iar din 1914 și-a încetat apariția. În 1962 „Institutul de Istorie a Revoluției franceze de pe lingă Sorbona“, condus de Marcel Reinhard a reluat publicarea. Sînt publicate nu numai protocoalele adunărilor ci și alte materiale privind discuțiile din adunările revoluției.

GRÉGOIRE al XI-lea (1370—1378), *Lettres secrètes et curiales intéressant les pays autre que la France*, Publiées ou analysées d'après les registres du Vatican par. G. Mollat, Fasc. 2, Paris, Bocard, 1963, 177 p. (Biblioth. des Écoles Franç. d'Athènes et de Rome).

Cuprinde scrisorile din 1374—1375, care privesc luptele din Italia, unele din ele referindu-se la activitatea Ioanșilor în Orient.

M. KANDEL

Notele sînt extrase din revista *Historische Zeitschrift*, vol. 200 și 201/1965.

PIERRE TOUBERT, HISTOIRE DE L'ITALIE MEDIEVALE

(X—XIII secole), în „Revue Historique“, 89-e année, T. CCXXXIV, oct.-dec., 1965, p. 411—446.

Revue Historique, în ultimul număr din 1965, duce mai departe informația bibliografică privind istoria evului mediu publicînd, de astă dată, bibliografie selectivă care ne pune în curent cu publicațiile italiene mai de seamă dintre anii 1955—1964.

În ceea ce privește arhivistica redăm ceea ce ne-ar interesa mai îndeaproape din articolul semnat de Pierre Toubert.

Lăsînd la o parte Bibliografia Romană, publicată anual de G. Ceccarelli, care dă un repertoriu cu caracter local, trebuie semnalată ca importantă lucrarea lui A. Vasina, *Cento anni di Studi sulla Romagna (1861—1961)*, Bibliografia istorică, ed. F. Ili Lega 1962—1963, trei volume în 8° de 413,591 și 127 pagini. Ultimul volum cuprinde indicele cu ajutorul căruia pot fi folosite celelalte două volume care totalizează 15000 fișe.

Regionalismul publicațiilor italiene se menține și azi destul de puternic și lui i se datoresc unele publicații destul de importante. Astfel cunoscuta revistă italiană *Archivio Storico per le Province napoletane* a publicat, sub îngrijirea lui G. Meter Vitale, un volum de 422 pagini cu titlul *Bolletino bibliografico per la storia del Mezzogiorno d'Italia*.

La acestea trebuie adăugat importanta apariție a primului volum din *Bibliografia dell' Archivio Vaticano*, Citta del Vaticano, 1962, 8°, XXVIII-865 pagini, lucrare dirijată de prof. Battelli. În partea I-a este un recensămint în ordine alfabetică cu numele autorilor care au publicat lucrări întemeiate pe seriile documentare ale arhivelor Vaticanului. Partea a II-a este partea cea mai folositoare a lucrării: cuprinde un inventar alfabetic al fondurilor din arhiva Vaticanului, al studiilor apărute din 1930 încoace și care folosesc documente din aceste arhive. S-au folosit în acest scop 12000 fișe. Pe viitor colectivul va menține la zi bibliografia prezentată și va face completări pentru lucrările apărute înainte de anul 1930.

În anul 1962 a apărut volumul al IX-lea din *Italia Pontificia*, lucrare monumentală începută de Paul Kehr la începutul secolului. Condițiile de azi vor permite un ritm mai rapid pentru publicarea volumului al X-lea (ultimul), care va cuprinde documentele eminate de la autoritățile bisericesti din Calabria și Italia insulară. O mare parte din greutățile de muncă arhivistică din vremea cînd Kehr cu discipolii săi au elaborat această publicație sînt astăzi înlăturate în munca de editare din Italia.

În Italia există o lucrare de ansamblu, publicată de R. Perrella în anul 1963, sub titlul *Bibliografia della pubblicazioni italiane relative all' archivistica*. Prețioasă este și publicația editată la Roma de Libreria dello Stato: *Rassegna degli Archivi di Stato*, care, în trei fascicule anuale, reproduce și comentează cele mai noi dispoziții în materie de arhivistică, publică buletine bibliografice, note tehnice și articole de fond destinate a ilustra depozitele arhivelor sau al scrierilor particulare. Revista se completează prin Quaderni (caiete) care sînt monografii sau ghiduri de orientare în arhivele italiene. Începînd din anul 1960 au apărut vreo 24 de asemenea „caiete“ din care cităm: lucrarea lui A. d'Addario *L'organizzazione archivistica italiana al 1960*, apărută la Roma în anul 1960; *Gli archivi storici dei Comuni delle marche*, scrisă de E. Lodolini. Pe lângă acestea trebuie menționate ghidul lui G. Prunai: *Gli archivi storici dei comuni della Toscana*, Roma, 1963.

Administrația Arhivelor de Stat îngrijește și publicarea unei colecții de inventare și regeste mai amănunțite. Printre acestea, volumul XXI e inventarul arhivei din Perugia, apărut sub direcția lui G. Cecchini. În prefața sa sînt note foarte prețioase pentru instituțiile comunale ale Perugiei. În *Archivi di Stato di Genova*, *Cartolari notari genovesi*, (1—149) Inventariu, vol. I, partea 1-a Roma, 1956 și vol. II, partea a 2-a, 1961, dă pentru prima dată un inventar complet al acestui fond, începînd cu primul „cartular“ al lui Jean Scribe (1954) și merge pînă în secolul al XIII-lea. În partea I se publică inventarul celor 149 de documente, iar partea a II-a cuprinde un repertoriu alfabetic al notarilor.

Constatarea este că activitatea arhiviștilor italieni se desfășoară într-un cadru centralizat, după un program care asigură un ritm rapid. Dar această activitate rapidă este axată pe arhivele civile, în privința celor eclesiastice nefiind aceeași cadență.

Deși această activitate este momentan în etapa „inventar” ea este remarcabilă prin spațiul larg ce se desfășoară și prin metoda de lucru a unei școli de străveche tradiție arhivistică, care nu este însă ostilă inovațiilor și progreselor științelor. Trebuie să adăugăm că și Universitatea vine cu o contribuție de ordin științifico-didactic. Astfel, Institutul de Paleografie al Universității din Roma a publicat, sub direcția Prof. Cencetti, o nouă serie a Buletinului paleografic, paralel cu publicarea de către *Archivio Paleografico italiano* a frumoaselor albume de facsimile cu transcripții, care ajută în foarte mare măsură la învățarea paleografiei.

M. KANDEL

CATALOGUE DE L'EXPOSITION DE DOCUMENTS RELATIFS À L'HISTOIRE NATIONALE

Bruxelles, 1962, 107 p. + facs.

Catalogul expoziției de documente referitoare la istoria națională a Belgiei are drept scop, după cum arată Étienne Sabbe, arhivistul general al acestei țări care-l prefătează, de a pune în contact direct publicul, și mai ales pe elevii din învățământul de toate gradele, cu documentele trecutului acestei țări.

Documentele sînt clasate pe teme privind istoria politică, socială, economică și culturală a Belgiei între anii 826—1945. După cele mai vechi documente din perioada 826—1147, sînt menționate materiale referitoare la epoca feudală (servaj și eliberări de servi, libertăți și garanții constituționale etc.); urmează apoi cele privind principatele belgiene în secolele XII, XIII și XIV și perioadele cînd Belgia a fost, rînd pe rînd, sub dominația ducilor de Burgundia, a Spaniei și Austriei, a Franței, în vremea imperiului napoleonian și din perioada olandeză (1815—1831). În fine, alte documente ilustrează istoria Belgiei după anul 1831 cînd a devenit stat independent și pînă în zilele noastre, inclusiv participarea la cele două războaie mondiale. În afară de istoria politică, numeroase documente oglindesc viața economică (agricultură, bresle, meșteșuguri, industria modernă, comerț), obiceiuri, învățămînt, științe, literă și arte.

Catalogul conține în total 430 de documente, pentru fiecare dîndu-se un rezumat scurt și descrierea diplomatică; pentru unele documente mai importante se dau și facsimilele. Catalogul de față, ca orice altă lucrare de acest gen, prezintă o importanță deosebită căci, în afară de rolul său de ghid pentru vizitatorii expoziției, constituie un reepertoriu de referințe utile pentru temele arătate mai sus; în același timp, el este și un document deoarece reflectă momente din viața politică și social-culturală a Belgiei.

M. FĂNESCU

BIBLIOGRAFIE, CRONOLOGIE

INFORMAȚII BIBLIOGRAFICE PENTRU CRONOLOGIE

1. CHIRICESCU, CONSTANTIN, *Pascaliea bisericii creștine ortodoxe de Răsărit în conformitate cu calendarul îndreptat* (referat din 22 oct. 1924, Buc., 1925).
2. CHIRICESCU, CONSTANTIN *Calendar bisericesc ortodox pe toți anii*, Buc., 1922.
3. NASTUREL P., V. *Noua Pascalie sau calendar etern bisericesc*. Buc. 1901.
4. CULCEA, TOMA *Calendarul îndreptat este cel bun*. Buc., 1937.
5. DOCAN, NICOLAE *Despre elementele cronologice în documentele românești* în „Analele Academiei Române”, seria II., Mem. Sect. Ist. XXXII (1909—1910), p. 353—402.
6. DRIMBĂ, CONSTANTIN *Timpul și măsurarea lui*, Editura de Stat pentru literatură științifică, Buc., 1952.
7. DOBRESU, N. *O privire istorică asupra calendarului bisericesc*, Vălenii de Munte, 1908.
8. DONICI, P. — *Calendarul bisericii de răsărit în stil vechi și stil nou*, Craiova, 1898.
9. GHEORGHIU, V. *Noțiuni de cronologie calendaristică și calcul pascal*, Buc., 1936.
10. GHEORGHIU, V. *Tabloul zilelor săptămânale de la anul 200 i.d.h. — 2000 d.h.*, Cernăuți, 1926.
11. GHEORGHIU, V. *Anul și ziua morții domnului nostru I.H.* „Studiu de cronologie biblică”, Cernăuți, 1925.
12. GHEORGHIU, V. *Sfântul paști și reforma calendaristică ortodoxă română*, „Studiu de cronologie și calendaristică”, Cernăuți, 1929.
13. GHEORGHIU, V. *Critica noilor proiecte de reformă calendaristică propuse de către societatea Națiunilor*, „Studiu calendaristic”, Cernăuți, 1931.
14. GHEORGHIU, V. *Critica proiectului de stabilizare al sărbătorii de paști*, Cernăuți, 1931.
15. GIURESCU, C. *Citeva cuvinte asupra vechii cronologii românești*, în „Convorbiri Literare”, XXXIV, 1900, p. 693—714, 738—745.
16. GHICA, DIMITRIE, I. *Calendarul la popoarele antichității* — Conferință ținută la Ateneul Român în seara de 13/25 februarie 1894, Buc., 1894.
17. GUBOGLU, M. *Tabele sincronice. Datele hegirei și datele erei noastre*. Direcția Generală a Arhivelor Statului, Buc., 1955.
18. IONASCU, ION *Cronologia documentelor din Moldova și Țara Românească*, în „Documente privind Istoria României”. Introducere vol. I., editura Academiei R.S.R., 1956, p. 390—450.
19. IORGA, NICOLAE *Observații de cronologie cu privire la Moldova în epoca lui Alexandru cel Bun*, în „Convorbiri Literare”, XXXIX, 1905, p. 746—751.
20. IORGA, NICOLAE *La cronologia vechilor domni moldoveni*, în „Academia Română”, Mem. Sect. Ist. Seria III, tom. XII, 1932, p. 35—40.
21. LAURER, PAR, VAS) *Calendarul iulian față cu calendarul Gregorian și modul de a găsi pascalile după amândouă*, Buc., 1881.
22. MIRESCU, D. *Teoria calendarului precedată de o scurtă noțiune istorică și însoțită de un tabel cartonat servind la întocmirea calendarului iulian pe un an oarecare*, Buc., 1896.
23. MIRESCU, D. *Analiza critică a calendarului iulian și Gregorian și propunerile de reforme*, Buc., 1898.
24. MUNTEANU, S. *Noțiuni despre calendarul vechi și nou și pascalile respective ale creștinilor*, Buc., 1864.
25. NICOLAIASA, G. *Chestiuni practice de cronologie românească veche*, „Revista Arhivelor”, II, 4, 1927, p. 9—18.
26. NEGULESCU, AURELIAN *Povestea calendarului*, Buc., 1929.

27. ONCIUL, DIMITRIE *Datele cronicelor moldovenești asupra anilor de domnie ai lui Alexandru cel Bun*, în „Analele Acad. Rom.”, seria II, Mem. Sect. Ist. tom. XXVII, 1904—1905, p. 201—225.
28. POPOVICI, GEORGE *Anul de la Martie în Moldova în timpul lui Alexandru cel Bun*, în „Convorbiri Literare”, XXXIX, 1905, p. 193—221.
29. POPOVICI, GEORGE *Căderea ipotezei anului de la martie*, în : „Epoca”, an XI, 1905, nr. 82 din 7 iulie.
30. POFESAN, SIMION *Calendar așezat pe șapte plante în care se cuprind 150 de ani...*, Buc., 1931.
31. SACERDOȚEANU, A. *Introducere în cronologie*, Buc., 1943.
32. SACERDOȚEANU, A. *La cronologia documentelor lui Mircea cel Bătrîn pentru Cozia*, în „Hrisovul”, III, 1943, p. 126—129.
33. SACERDOȚEANU, A. *Liste de suverani, Imperiul oriental, Imperiul otoman, Grecii, Românii, Bulgarii, Sirbii, Ungurii, Polonii, Rușii*, în „Hrisovul”, I, 1941, p. 141—191.
34. SACERDOȚEANU, VIRGINIA *Tableau chronologique des princes roumains : extrait du Bulletin du Comité international des sciences historiques*, numero 26 — mars 1935. Comité international des sciences historiques.
35. SAMFIROPOL, KREZTALIS, ARISTIDE *Tabele pentru transformarea datelor calendarului Iulian în Gregorian și viceversa*, Buc., 1909.
36. SACHELARIE, IEROM, NICODIM *Calendarul și pascalice veche și nouă*, Cernica-Ilfov, 1936.
37. SABOLEVSKIJ, A. J. *Ceva despre cronologia slavo-rusă : din rusește de Damian P. Bogdan*, în „Arhivele Olteniei”, XI, 1932, p. 55—60.
38. SZAVLOVSKI, I. L. *Chronologie, calendare și reforma calendarului*, Biblioteca pentru toți nr. 159, Buc., 1898.
39. VLĂDESCU, I. *Începutul anului în cronicile moldovenești până la Ureche*, în „Acad. Rom.” Mem. Sect. Ist. seria III, tom. IV, 1925, p. 435—465.
M. PIRVULESCU

DIN PUBLICAȚIILE ARHIVELOR STATULUI

1. — Ion Radu Mircea, *Catalogul documentelor Țării Românești 1369—1600*, București, 1947, XVI + 324 p., lei 10.
2. — *Catalogul documentelor românești*, vol. I, 1521—1799, București, 1955, XXXI + 598 p., lei 27.
3. — Mihail Guboglu, *Tabele sincronice. Datele hegirei și datele erei noastre cu o introducere în cronologia musulmană*, București, 1955 (epuizat).
4. — *Îndrumător în Arhivele Statului din Iași*, vol. II, București, 1956, 194 p., lei 9 ; vol. III, București, 1959, 183 p., lei 8.
5. — *Catalogul documentelor moldovenești*, vol. I, București, 1957, 576 p., lei 27 ; vol. II, București, 1959, 566 p., lei 27.
6. — *Arhivele Statului — 125 ani de activitate (1831—1956)*, București, 1957, 514 p., lei 30.
7. — *Meșteșugari și neguțatori din trecutul Craiovei*, București, 1958, 373 p., lei 15.
8. — *Înaltul Divan (1831—1847)*, inventar arhivistic, București, 1958, 563 p. + VI pl., lei 24,50.
9. *Catalogul documentelor grecești*, vol. I, București, 1958, XIII + 803 p., lei 33,50 ; vol. II, București, 1958, VIII + 429—(430) p. + 8 pl., lei 20.
10. — *Inventarul Protocoalelor Primăriei Sibiu 1521—1700*, București, 1958, 233 p., lei 6,25.
11. — *Arhiva Magistratului orașului Brașov. Inventarul actelor neînregistrate*, vol. I, București, 1959, 444 p., lei 20 ; vol. II, București, 1961, IV + 427 p., lei 20.
12. — *Documente privind istoria anului revoluționar 1848 în Moldova*, București, 1960, 516 p., lei 25.
13. — *Catalogul documentelor turcești*, vol. I, București, 1960, 728 p., lei 25 ; vol. II, București, 1965, 700 p.
14. — *Industria textilă în Brașov și Țara Birsei*, Catalog de documente, vol. I, (1413—1820), București, 1960, 620 p., lei 20.
15. — *Documente privitoare la Istoria Economică a României — Statistică — Țara Românească și Moldova*, Seria B, vol. I, București, 1960, VIII + 315 p. + 12 planșe ; lei 20.

16. — *Documente privitoare la Istoria Economică a României*, Orașe și Tîrguri — Moldova, Seria A, vol. II, București, 1960, IX + 549 p. + 6 planșe; lei 25.
17. — *Documente privind anul revoluționar 1848 în Țara Românească*, București, 1962, 739 p.; 27 lei.
18. — *Expoziția arhivistică*, București, 1965, 50 p.
19. — *Condica Vistieriei lui Constantin Brîncoveanu*, București, 1876, lei 10.
20. — *Revista Arhivelor*, Seria nouă. Apare semestrial, începînd din anul 1958, lei 14 volumul.

INDICI CRONOLOGICI

1. — *Mitropolia Țării Românești*, vol. I, II, București, 1961, lei 40.
2. — *Episcopia Argeș*, de Ion I. Șucu, București, 1954, 156 p.; lei 5.
3. — *Episcopia Buzău*, de M. Regleanu, București, 1958, 448 p., lei 10,60.
4. — *Episcopia Rimnicului Noului Severin*, de Ion I. Șucu, București, 1951, 236 p., lei 5.
5. — *Mănăstirile*: Sf. Apostoli-București, Arnota-Vilcea, Băbeni-Rimnicul-Sărat, Baia de Aramă-Mehedinți și Banu-Buzău, de Ion Gh. Vasile, București, 1950, 164 p., lei 5.
6. — *Mănăstirile*: Bistrița-Vilcea și Bradul, de Claudia Mihăilescu, București, 1948, 136 p., lei 5.
7. — *Mănăstirile*: Brîncoveni, Brebu, Bucovăț, Buliga și Butoiul, de Ion Gh. Fănuică, București, 1949, 81 p., lei 3.
8. — *Mănăstirile*: Căldărușani și Căluul, de V. Antoniu, București, 1953, 95 p., lei 3.
9. — *Mănăstirile*: Cîmpulung, Căscioarele, Cernica, Cetățuia, Cheia, Ciocanul, Ciolanul, Ciorogirla, Clocociov, de Ion I. Șucu, București, 1949, 178 p., lei 5.
10. — *Mănăstirile*: Comana, Cornet, Cotmeana, Cotroceni și schiturile lor de Il. Leonte, M. Fănescu și L. Papadopol, București, 1954, 261 p., lei 5.
11. — *Mănăstirile*: Cozia, Crasna, Dalhăuți, Dealul, Dedulești, Dintrunleam, Sf. Ecaterina-București și Fedeleșciori, de A. Sacerdoțeanu, București, 1947, 180 p., lei 5.
12. — *Mănăstirile*: Găvanul, Sf. Gheorghe—Buzău, Sf. Gheorghe-Nou—București, Ghighiu, Glavacioc și Golgota, de Ion I. Șucu, București, 1953, 87 p., lei 3.
13. — *Mănăstirile*: Govora, Gruiu, Hagi-Dina, Hanul Greci și Hotărani, București, 1958, 96 p., lei 4.
14. — *Mănăstirile*: Hurezi, Iordăcheanu și Sf. Ioan din București, de Radu S. Greceanu, 1951, 177 p., lei 5.
15. — *Mănăstirile*: Sf. Ioan—Focșani, Jghiabul, Jitia și Roaba, Măgureanu—București, Mărcuța și Mărgineni, București, 1958, 248 p., lei 10.
16. — *Mănăstirile*: Mihai Vodă—București, Mislea, Motru, Nămăești, Nifon, Nucetul, de Radu S. Greceanu, București, 1949, 179 p., lei 5.
17. — *Mănăstirile*: Pantelimon, Pasărea, Plătărești, Plumbuita, Poiana Mărului, Polovragi, Predeal, de Ion G. Comănescu 1950, București, 93 p., lei 3.
18. — *Mănăstirea Radu Vodă—București*, de Il. Leonte, București, 1948, 544 p., lei 10.
19. — *Mănăstirile*: Rimnicul-Sărat, Rîncăcioc, Răzvan, Rătești, Recea, Rogoz, Sadova, Sărindar, Sf. Sava—București, și Seaca—Mușetești, de Il. Leonte, București, 1951, 186 p., lei 5.
20. — *Mănăstirile*: Slobozia lui Enache și Apostolache, Snagov, Spirea din Deal, Sf. Spiridon Nou și Sf. Spiridon Vechi, de Ion G. Vasile, 1954, București, 175 p., lei 5.
21. — *Mănăstirile*: Stavropoleos, Strehaia, Surpatele, Suzana, Tîrgșor, Țigănești, de Ion Gh. Vasile, București, 1955, 139 p., lei 5.
22. — *Mănăstirile*: Tismana și Trivalea, de Il. Leonte, București, 1952, 164 p., lei 5.
23. — *Mănăstirile*: Văcărești, Valea Vieroșu, Viforîta, Zamfira și Zlătari, de Ion I. Șucu, București, 1952, 248 p., lei 5.
24. — *Actele Arhivei Militare (Arh. St. Timișoara)*, I (1724—1800), București, 1952, 180 p., II (1801—1815), București 1955, 301 p., lei 10 volumul.

Publicațiile de mai sus pot fi procurate de la Direcția generală a Arhivelor Statului, B-dul Gheorghe Gheorghiu-Dej Nr. 29, raionul Lenin, telefon 16.21.60. București.

REVISTA ARHIVELOR
ORGAN AL DIRECȚIEI GENERALE A ARHIVELOR STATULUI
DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMANIA

apare de două ori pe an
 Redacția : București, str. Arhivelor nr. 2, Telefon : 13 37 77

CUPRINSUL

EDITORIAL

Pag.

- A. PETRIC, GH. ȚUȚUI — *Crearea Partidului Comunist Român — eveniment de importanță istorică în mișcarea revoluționară din țara noastră* 3

STUDII ȘI COMUNICARI

- A. SACERDOȚEANU — *Sarcinile științelor auxiliare ale istoriei* 17
 SIGISMUND JAKO — *Dezvoltarea problematicei și a metodelor de cercetări paleografice latine* 47
 DAMIAN P. BOGDAN — *Despre codicologie* 63
 VALENTIN AL. GEORGESCU — *Contribuții la studiul „Trimțriei” și al operei juridice a lui Mihail Fotino* 91
 G. NUSSBÄCHER — *Tipărituri sibiene necunoscute de pe la 1600* 113
 M. REGLEANU — *Sigiliul iconografic a lui Cernica mare vornic* 119

- ION GHEORGHIU, NICOLAE RADU — *Arhivele și cercetarea istorico-juridică* 123
 M. DOGARU — *Vechi instrucțiuni arhivistice pentru preluări de materiale documentare (Moldova 1832—1838)* 137
 V. MICLUȚA — *Unele materiale documentare achiziționate de D.G.A.S. în anii 1963—1965* 145

- V. ARIMIA, I. TOACA — *Acțiuni greviste premergătoare grevei generale din octombrie 1920* 149
 P. CÎNCEA — *Desfășurarea procesului de emancipare a orașelor și țărmurilor între anii 1866—1900* 173
 N. CEACHIR, C. BUȘE — *Cu privire la tratatul de alianță româno-sârb din 1868* 189

OPINII

- M. SOVEJA — *Cîteva păreri privind prelucrarea materialelor documentare de la Serviciul Arhiva istorică centrală* 205

OAMENI DE SEAMĂ ÎN ARHIVELE STATULUI

- D. IVĂNESCU — *Teodor Codrescu* 213
 TR. RUS, M. PÎRVULESCU — *Cezar Bolliac* 227

PREZENTĂRI DE FONDURI

P. STAVARACHE, V. GROZAV, E. CIOCAN — <i>Prefectura județului Ilfov</i>	235
A. CORUI — <i>Directoratul Ministerial VII Timișoara</i>	247
C. SÎRBU — <i>Arhiva mănăstirii Cotroceni</i>	253

DOCUMENTE

GEORGETA TUDORAN — <i>Documente privind răscoalele țărănești din anul 1907 în fostul județ Neamț</i>	265
APOSTOL STAN — <i>Mărturie noi despre situația supușilor străini după Unirea Principatelor</i>	279
G. BARDOȘ — <i>Date topografic-statistice referitoare la Țara Românească, oglindite în documente bănațene</i>	283
A. RADUȚIU — <i>Negustori și meșteșugari din Blaj în urbariul din 1772</i>	295

CRONICA

I. MARCUȘ — <i>Congresul extraordinar al Consiliului internațional al Arhivelor</i>	307
I. BURLACU — <i>Consfățiri cu cititorii în Brașov și Tg. Mureș</i>	309
P. PALIU — <i>„Masa rotundă” — la Arhivele Statului Oltenia</i>	311
V. TEODORESCU — <i>A doua sesiune de comunicări științifice a muzeelor</i>	313

RECENZII, PREZENTĂRI

M. STOIAN — <i>Documenta Romaniae historica</i>	315
ST. HURMUZACHE — <i>Ion Creangă. — Documente</i>	316
CORNELIA CRIVĂȚ — <i>Cronica Ghiculeștilor</i>	318
M. FĂNESCU — <i>Documents on german Foreign Policy 1918—1945</i>	319
DINU A. DUMITRESCU — <i>Elsevier's lexicon of archive terminology</i>	323
ELENA MOISUC — <i>Ordnungs und verzeichnungsgrundsätze für die staatlichen Archiven der Deutschen Demokratischen Republik</i>	324
AUREL DECEI — <i>Izahlı osmanlı tarihi kronolojisi</i>	326
STAN APOSTOL — <i>Romanoslavica, XI, istorie</i>	328
DOINA DUCA — <i>Romanoslavica, XII, filologie</i>	331
ELENA IOSEFIDE — <i>Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași</i>	332
S. IANCOVICI — <i>Arhivist</i>	334
DAN SMĂNTĂNESCU — <i>Istoria orașului București</i>	337
P. PALIU — <i>Expoziția arhivistică a Direcției Generale a Arhivelor Statului</i>	338

NOTE BIBLIOGRAFICE

BIBLIOGRAFIE, CRONOLOGIE

СО Д Е Р Ж А Н И Е

Стр.

ПЕРЕДОВАЯ СТАТЬЯ

- А. ПЕТРИК, Г. ЦУЦУЙ — *Создание Румынской Коммунистической Партии — событие исторической важности в революционном движении нашей страны* 3

СООБЩЕНИЯ И ЗАМЕТКИ

- А. САЧЕРДОЦАНУ — *Задачи вспомогательных исторических наук* 17
 СИГИЗМУНД ЯКО — *Развитие тематики и методов в исследованиях по латинской палеографии* 47
 ДАМИАН П. БОГДАН — *Об изучении кодексов* 63
 ВАЛЕНТИН АЛ. ДЖЕОРДЖЕСКУ — *Вклад в исследование "Тримирии", и юридического труда Митаила Фотино* 91
 Т. НУСБЕХЕР — *Неизвестные издания 1600 гг. города Сибиу* 113
 М. РЕГЛЯНУ — *Иконографическая печать великого ворника Черника* . . . 119
 ИОН ГЕОРГИУ, НИКОЛАЕ РАДУ — *Архивы и юридическо-исторические исследования* 123
 М. ДОГАРУ — *Давние архивные указания по принятию документальных материалов (Молдавия 1832—1838 гг.)* 137
 В. МИКЛУЦА — *Некоторые документальные материалы, приобретенные Главным Управлением Государственных Архивов в течение 1963—1965 гг* . . . 145

- В. АРИМИЯ, И. ТОАКЭ — *Забастовочные действия, предшествовавшие общей забастовке в октябре 1920 г* 149
 П. КЫНЧА — *Развитие процесса эмансипации городов и местечек 1866—1900 г.* . . . 173
 Н. ЧАКИР, К. БУШЕ — *О договоре румыно-сербского союза 1868 г.* 189

МНЕНИЯ

- М. СОВЕЖА — *Некоторые мнения об обработке документальных материалов. Отдела Центрального Исторического Архива* 205

ИЗВЕСТНЫЕ ЛИЦА В ГОСУДАРСТВЕННЫХ АРХИВАХ

- Д. ИВЭНЕСКУ — *Теодор Кодреску* 213
 Тр. БРУС, М. ПЫРВУЛЕСКУ — *Чезар Боллиак* 227

[ОБЗОРЫ АРХИВНЫХ ФОНДОВ

- П. СТАВАРАКЕ, В. ГРОЗАВ Е. ЧОКАН — *Префектура Ильфовского уезда* 235
 А. КОРУЙ — *VII Министерский директорат Тимишоара* 247
 К. СЫРБУ — *Архив монастыря Котрочень* 253

ДОКУМЕНТЫ

ДЖОРДЖЕТА ТУДОРАН — <i>Документы относящиеся к крестьянским восстаниям 1907 г. в бывшем уезде Нямц</i>	265
АПОСТОЛ СТАН — <i>Новые доказательства о положении иностранных подданных после Объединения княжества</i>	279
Г. БАРДОШ — <i>Статистическо-топографические данные о Валахии, отраженные в документах Баната</i>	283
А. РЭДУЦИУ — <i>Купцы и ремесленники Блажа в списке ведомости 1772 г.</i>	295

ХРОНИКА

И. МЭРКУШ — <i>Чрезвычайный съезд Всемирного Архивного Совета</i>	307
И. БУРЛАКУ — <i>Совещания с читателями городов Брашов и Тыргу-Муреш</i>	309
П. ПАЛИУ — <i>„Круглый стол“ в Государственных Архивах Олтении</i>	311
В. ТЕОДОРЕСКУ — <i>Вторая сессия научных сообщений музеев</i>	313

РЕЦЕНЗИИ

М. СТОЯН — <i>Documenta Romaniae historica</i>	315
ИШТ. ХУРМУЗАКЕ — <i>Ион Крянгэ. — Документы</i>	316
КОРНЕЛИЯ КРИВЭЦ — <i>Хроника семьи Гика</i>	318
М. ФЭНЕСКУ — <i>Documents on German Foreign of Policy 1918—1945</i>	319
ДИНУ А. ДУМИТРЕСКУ — <i>Elsevier's lexicon of archive terminology</i>	323
ЕЛЕНА МОЙСУК — <i>Ordnungs-und Verzeichnungsgrundsätze für die staatlichen Archiven der Deutschen Demokratischen Republik</i>	324
АУРЕЛ ДЕЧЕЙ — <i>Izahle osmanle tarihi kronolojisi</i>	326
СТАН АПОСТОЛ — <i>Romanoslavica, XI, история</i>	328
ДОЙНА ДУКА — <i>Romanoslavica, XII, филология</i>	331
ЕЛЕНА ИОСЕФИДЕ — <i>Научные анализы Университета „А. И. Куза“ в городе Яссы</i>	332
С. ЯНКОВИЧ — <i>Архивист</i>	334
ДАН СМЫНТЫНЕСКУ — <i>История города Бухареста</i>	337
П. ПАЛИУ — <i>Архивная выставка Главного Управления Государственных Архивов</i>	338

БИБЛИОГРАФИЧКИЕ ЗАМЕТКИ

ЛИТЕРАТУРА, КРОНОЛОГИЯ

REVISTA ARHIVELOR

ORGANE DE LA DIRECTION GÉNÉRALE DES ARCHIVES D'ÉTAT
DE LA RÉPUBLIQUE SOCIALISTE DE ROUMANIE

Publication semestrielle

Rédaction : Bucarest, str. Arhivelor nr. 2 — Téléphone : 13 37 77

SOMMAIRE

EDITORIAL

Page

- A. PETRIC, GH. ȚUȚUI — *La création du Parti Communiste Roumain — événement d'importance historique dans le mouvement ouvrier de notre pays* 3

ÉTUDES ET COMMUNICATIONS

- A. SACERDOTEANU — *Les charges des sciences auxiliaires de l'histoire* . . . 17
SIGISMUND JAKO — *Le développement de la thématique et des méthodes dans les recherches de paléographie latine* 47
DAMIAN P. BOGDAN — *Sur la codicologie* 63
VALENTIN AL. GEORGESCU — *Contribution à l'étude de la „Trimiria” et de l'oeuvre juridique de Mihail Fotino* 91
G. NUSSBÄCHER — *Ouvrages imprimés inconnus provenant de Sibiu de l'année 1600 environ* 113
M. REGLEANU — *Le sceau iconographique de Cernica grand dvornic* . . . 119

- ION GHEORGHIU, NICOLAE RADU — *Les Archives et la recherche historique-juridique* 123
M. DOGARU — *Anciennes instructions archivistiques pour prélever les matériaux documentaires (Moldavie 1832—1838)* 137
V. MICLUȚA — *Matériaux documentaires acquis par la Direction Générale des Archives d'État au cours des années 1963—1965* 145

- V. ARIMIA, I. TOACA — *Actions grévistes précédant la grève générale d'octobre 1920* 149
P. CÎNCEA — *Le développement du processus d'émancipation des villes et des bourgades entre 1866 et 1900* 173
N. CEACHIR, C. BUȘE — *Relativement au traité d'alliance roumain-serbe de 1868* 189

OPINIONS

- M. SOVEJA — *Quelques opinions sur le travail de classement, de sélection et d'inventaire des matériaux documentaires au Service de l'Archive historique centrale* 205

PERSONNALITÉS IMPORTANTES DES ARCHIVES DE L'ÉTAT

D. IVĂNESCU — <i>Teodor Codrescu</i>	213
TR. RUS, M. PÎRVULESCU — <i>Cezar Bolliac</i>	227

PRÉSENTATIONS DE FONDS

P. STAVARACHE, V. GROZAV, E. CIOCAN — <i>La Préfecture du District de Ilfov</i>	235
A. CORUI — <i>Le VII-e Directorat ministériel Timișoara</i>	247
C. SÎRBU — <i>L'archive du monastère de Cotroceni</i>	253

DOCUMENTS

GEORGETA TUDORAN — <i>Documents concernant les émeutes paysannes de 1907 dans l'ancien district de Neamț</i>	265
APOSTOL STAN — <i>Nouvelles attestations sur la situation des sujets étrangers après l'Union des Principautés</i>	279
G. BARDOȘ — <i>Des données topographiques-statistiques se référant à la Valachie, reflétées dans des documents de Banat</i>	283
A. RADUȚIU — <i>Négociants et artisans de Blaj dans le urbarium de 1772</i>	295

CHRONIQUE

I. MARCUȘ — <i>Le Congrès extraordinaire du Conseil International des Archives</i>	307
I. BURLACU — <i>Rencontres avec les lecteurs de Brașov et de Tg. Mureș</i>	309
P. PALIU — <i>Une „Table ronde“ — aux Archives d'État de l'Olténie</i>	311
V. TEODORESCU — <i>La deuxième session de communications scientifiques des musées</i>	313

COMPTE RENDUS ET PRÉSENTATIONS

M. STOIAN — <i>Documenta Romaniae historica</i>	315
ST. HURMUZACHE — <i>Ion Creangă. Documents</i>	316
CORNELIA CRIVAT — <i>La chronique des Ghica</i>	318
M. FĂNESCU — <i>Documents on German Foreign Policy 1918—1945</i>	319
DINU A. DUMITRESCU — <i>Elsevier's lexicon of archive terminology</i>	323
ELENA MOISUC — <i>Ordnungs und Verzeichnungsgrundsätze für die staatlichen Archive der Deutschen Demokratischen Republik</i>	324
AUREL DECEI — <i>Izahle osmanle tarihi kronolojisi</i>	326
STAN APOSTOL — <i>Romanoslavica, XI, histoire</i>	328
DOINA DUCA — <i>Romanoslavica, XII, philologie</i>	331
ELENA IOSEFIDE — <i>Les Annales scientifiques de l'Université „Al. I. Cuza“ de Iassy</i>	332
S. IANCOVICI — <i>Arhivist</i>	334
DAN SMĂNTĂNESCU — <i>L'histoire de la ville de Bucarest</i>	337
P. PALIU — <i>L'exposition archivistique de la Direction Générale des Archives d'État de la République Socialiste de Roumanie</i>	338

NOTES BIBLIOGRAPHIQUES

BIBLIOGRAPHIE, CHRONOLOGIE

REVISTA ARHIVELOR
ORGAN OF THE GENERAL DIRECTION OF STATE ARCHIVES
FROM THE SOCIALIST REPUBLIC ROUMANIA

Biannual

Editorial Office: Bucharest, str. Arhivelor no. 2, Telephone: 13 37 77

CONTENTS

	Page
EDITORIAL	
A. PETRIC, GH. ȚUȚUI — <i>The creation of Rumanian Communist Party — an important historic event for the revolutionary movement of our country</i>	3
STUDIES AND COMMUNICATIONS	
A. SACERDOȚEANU — <i>The tasks of auxiliary sciences of History</i>	17
SIGISMUND JAKO — <i>The development of problems and methods of Latin paleography research</i>	47
DAMIAN P. BOGDAN — <i>On codicology</i>	63
VALENTIN AL. GEORGESCU — <i>Contributions to the study of "Trimiria" and to Mihail Fotino's juridical work</i>	91
G. NUSSBACHER — <i>Some unknown printings of Sibiu from 1600</i>	113
M. REGLEANU — <i>The iconographer seal of the Great Vornic Cernica</i> . . .	119
★	
ION GHEORGHIU, NICOLAE RADU — <i>Former archival instructions concerning the acquirement of records (Moldavia 1832—1838)</i>	123
M. DOGARU — <i>Former archival instructions concerning the acquirement of records (Moldavia 1832—1838)</i>	137
V. MICLUȚA — <i>Some documents acquired by General Direction of State Archives between 1963—1965</i>	145
★	
V. ARIMIA, I. TOACA — <i>Some strike actions prior to the General Strike of October 1920</i>	149
P. CÎNCEA — <i>The emancipation process of towns and townlets between 1866—1900</i>	173
N. CEACHIR, C. BUȘE — <i>On the Rumanian-Serbian Alliance — Treaty from 1868</i>	189
OPINIONS	
M. SOVEJA — <i>Some view-points concerning the working of documents from Central Historical Archive Office</i>	205
PERSONALITIES FROM STATE ARCHIVES	
D. IVĂNESCU — <i>Teodor Codrescu</i>	213
TR. RUS, M. PÎRVULESCU — <i>Cezar Bolliac</i>	227

FUND PRESENTATIONS

P. STAVARACHE, V. GROZAV, E. CIOCAN — <i>The Prefect's Office from Ilfov district</i>	235
A. CORUI — <i>The 7-th Ministerial Directory from Timișoara</i>	247
C. SÎRBU — <i>The Archives of the Cotroceni monastery</i>	253

DOCUMENTS

GEORGETA TUDORAN — <i>Documents concerning the peasant uprising from 1907 in the former district Neamț</i>	265
APOSTOL STAN — <i>New evidence on the condition of the foreign subjects after the Union of Principalities</i>	279
G. BARDOȘ — <i>Topographical-statistical data relating to "Țara Românească" — reflected in the records from Banat</i>	283
A. RADUȚIU — <i>Merchants and handicraftsmen from Blaj in the urbarium of 1772</i>	295

CHRONICLE

I. MARCUȘ — <i>The Extraordinary Congress of the International Council of Archives</i>	307
I. BURLACU — <i>Meeting with the readers in Brașov and Tg. Mureș</i>	309
P. PALIU — <i>"The Round Table" at the State Archives Oltenia</i>	311
V. TEODORESCU — <i>The second session of scientific communications at the museums</i>	313

BOOK REVIEWS AND PRESENTATIONS

M. STOIAN — <i>Documenta Romaniae Historica</i>	315
ȘT. HURMUZACHE — <i>Ion Creangă — Documents</i>	316
CORNELIA CRIVĂȚ — <i>The family Ghika's chronicle</i>	318
M. FĂNESCU — <i>Documents on German Foreign Policy 1818—1945</i>	319
DINU A. DUMITRESCU — <i>Elsevier's lexicon of archive terminology</i>	323
ELENA MOISUC — <i>Ordnungs und Verzeichnungsgrundsätze für die staatlichen der Deutschen Demokratischen Republik</i>	324
AUREL DECEI — <i>Izahle osmanle tarihi kronolojisi</i>	326
STAN APOSTOL — <i>Romanoslavica, XI, History</i>	328
DOINA DUCA — <i>Romanoslavica, XII, Philology</i>	331
ELENA IOSEFIDE — <i>The Scientific Annals of the University "Al. I. Cuza", from Iassy</i>	332
S. IANCOVICI — <i>Archivist</i>	334
DAN SMĂNTĂNESCU — <i>The History of Bucharest</i>	337
P. PALIU — <i>The archivistic exhibition of the General Direction of State Archives</i>	338

NOTES BIBLIOGRAPHIQUES

BIBLIOGRAPHIE, CHRONOLOGIE

REVISTA ARHIVELOR

ORGAN DER GENERALDIREKTION DER STAATSARCHIVE
DER SOZIALISTISCHEN REPUBLIK RUMÄNIEN

Erscheint zweimal jährlich

Redaktion: Bukarest, str. Arhivelor nr. 2 — Fernruf: 13 37 77

INHALT

LEITARTIKEL

Seite

- A. PETRIC, GH. ȚUȚUI — *Die Gründung der Rumänischen Kommunistischen Partei — ein Ereignis von geschichtlicher Bedeutung in der revolutionären Bewegung unseres Landes* 3

STUDIEN UND MITTEILUNGEN

- A. SACERDOTEANU — *Die Aufgaben der geschichtlichen Hilfswissenschaften* 17
SIGISMUND JAKO — *Die Entwicklung der lateinpaläographischen Probleme und Forschungsmethoden* 47
DAMIAN P. BOGDAN — *Über Handschriftenkunde* 63
VALENTIN AL. GEORGESCU — *Beiträge zum Studium der „Trimiria“ und des juridischen Werks von Mihail Fotino* 91
G. NUSSBÄCHER — *Unbekannte Hermannstädter Druckschriften um das Jahr 1600* 113
M. REGLEANU — *Das ikonographische Siegel Grossworniks Cernica* 119

- ION GHEORGHIU, NICOLAE RADU — *Die Archive und die geschichtlich-juridische Forschung* 123
M. DOGARU — *Alte Archivinstruktionen zur Archivalienübernahme (Moldau 1832—1838)* 137
V. MICLUȚA — *Einiges von der Generaldirektion der Staatsarchive in den Jahren 1963—1965 erworbene Aktenschriftgut* 145

- V. ARIMIA, I. TOACA — *Streiktätigkeit vor dem Generalstreik aus dem Oktober 1920* 149
F. CÎNCEA — *Die Entwicklung des Befreiungsprozesses der Städte und Märkte in den Jahren 1866—1900* 173
N. CEACHIR, C. BUȘE — *Über den rumänisch-serbischen Allianzvertrag von 1868* 189

MEINUNGSÄUSSERUNGEN

- M. SOVEJA — *Einige Meinungen über die Bearbeitung des Aktenschriftgutes in der Abteilung „Zentral-historisches Archiv“* 205

BEDEUTENDE ARCHIVARE IM STAATSARCHIV

- D. IVĂNESCU — *Teodor Codrescu* 213
TR. RUS, M. PIRVULESCU — *Cezar Bolliac* 227

ARCHIVFONDS

P. STAVARACHE, V. GROZAV, E. CIOCAN — <i>Kreis Ilfov</i>	235
A. CORUI — <i>VII. tes Ministerialdirektorat Temeschvar</i>	247
C. SIRBU — <i>Klosterarchiv Cotroceni</i>	253

DOKUMENTE

GEORGETA TUDORAN — <i>Dokumente über den Bauernaufstand 1907 in früherem Kreis Neamț</i>	265
APOSTOL STAN — <i>Neues Material über die Lage der fremden Untertanen nach der Vereinigung der Fürstentümer</i>	279
G. BARDOS — <i>Topographisch-statistische Angaben über die Walachei in Banater Dokumenten</i>	283
A. RADUȚIU — <i>Blasendorfer Kaufleute und Handwerker im Urbartum von Jahre 1772</i>	295

CHRONIK

I. MARCUȘ — <i>Der ausserordentliche Kongress des internationalen Archivrats</i>	307
I. BURLACU — <i>Gespräch mit den Lesern in Brașov und Tirgu-Mureș</i>	309
P. PALIU — <i>Rundtischgespräch im Staatsarchiv Oltenia</i>	311
V. TEODORESCU — <i>Die zweite Museumsession für wissenschaftliche Mitteilungen</i>	313

REZENSIONEN

M. STOIAN — <i>Documenta Romaniae historica</i>	315
ȘT. HURMUZACHE — <i>Ion Creangă. Dokumente</i>	316
CORNELIA CRIVĂȚ — <i>Ghica'sche Familienchronik</i>	318
M. FĂNESCU — <i>Documents on German Foreign Policy 1918—1945</i>	319
DINU A. DUMITRESCU — <i>Elsevier's lexicon of archive terminology</i>	323
ELENA MOISUC — <i>Ordnungs- und Verzeichnungsgrundsätze für die staatlichen Archive der Deutschen Demokratischen Republik</i>	324
AUREL DECEI — <i>Izahle osmanle tarihi kronolojisi</i>	326
STAN APOSTOL — <i>Romanoslavica, XI, Geschichte</i>	328
DOINA DUCA — <i>Romanoslavica, XII, Philologie</i>	331
ELENA IOSEFIDE — <i>Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași (Wissenschaftliche Annalen der Jassyer „Al. I. Cuza” Universität)</i>	332
S. IANCOVICI — <i>Arhivist</i>	334
DAN SMĂNTĂNESCU — <i>Die Geschichte der Stadt Bukarest</i>	337
P. PALIU — <i>Die Archivausstellung bei der Generaldirektion der Staatsarchive</i>	338

BIBLIOGRAPHISCHE NOTEN

BIBLIOGRAPHIE, CHRONOLOGIE

VIZITAȚI EXPOZIȚIA ARHIVISTICĂ!

Cuprinde:

Documente feudale,
moderne și contemporane, sigilii,
stampe, planuri, hărți, manuscrise
literare ș. a.

EXPOZIȚIA ESTE DESCHISĂ
MARȚEA, JOIA ȘI DUMINICA
ÎNTRE ORELE 10-18

ÎN LOCALUL DIN STR. ARHIVELOR Nr. 2,
RAIONUL LENIN-BUCUREȘTI

Lei 14.—

43401